

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRK
BANKACILIĞININ REKABET GÜCÜ

Hayrettin AFŞAR

Danışman
Prof. Dr. Recep KÖK

2008

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum ‘‘Avrupa Birliği S¼recinde T¼rk Bankacılığının Rekabet G¼c¼’’adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı d¼řecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada g¼sterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Hayrettin AFŞAR

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :

Anabilim Dalı :

Programı :

Tez Konusu :

Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır.
Öğrenci sınava gelmemiştir.

**

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	☐	Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐	
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐	
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖNSÖZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Programı kapsamında hazırlanan “ Avrupa Birliği Sürecinde Türk Bankacılığının Rekabet Gücü” adlı bu çalışma bir çok kişinin bilgi, birikim, emeğinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu kişilerden birisi olan ve uzun zaman Tez danışmanım sıfatıyla kendisinin düşüncelerinden yararlandığım, ancak zamansız ölümü nedeniyle çalışmamın sonucunu göremeyen hocam Prof. Dr. M. Sadık ACAR’ı özellikle rahmetle ve saygıyla anmak istiyorum. Alçak gönüllü kişiliği ve ilkeleriyle örnek teşkil eden çok değerli bu bilim insanının çalışmamın olgunlaşmasında ve içeriğinin şekillenmesinde göstermiş olduğu içten ve sıcak çabalarını ömrüm boyunca unutmayacağım. Diğer taraftan; Tez İzleme Komitesinin üyesi olarak çalışmamın başından itibaren sürekli düşüncelerinden ve değerlendirmelerinden yararlandığım ve uygulama kısmının modellemesindeki katkıları benim için rehber olan, ancak, sevgili hocamız Prof. Dr. M. Sadık ACAR’ın aramızdan ayrılmasından sonra tamamlama sorumluluğunu da büyük bir incelik ve nezaketle benimle paylaşan ve yoğun iş programı içerisinde çalışmamın daha iyi olması için katkılarını sürdürmeye devam eden çok değerli hocam Prof. Dr. Recep KÖK’e en derin şükranlarımı ve saygılarımı sunarım. Ayrıca; Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ’ye ve Prof. Dr. Yaşar UYSAL’a yapmış oldukları çok değerli katkıları ve vermiş oldukları destekler için teşekkür ederim.

Doktora programını katılmam konusunda beni teşvik eden hocam Prof. Dr. Hüsnü ERKAN’a ve çalışmamın başlangıcındaki konu seçimine ilişkin yönlendirmelerinden dolayı ilk Tez danışman hocam Prof. Dr. Koray BAŞOL’a saygılarımı ve teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca; çalışmam süresince kendileriyle tartışma fırsatını bana veren ve çok kıymetli düşüncelerini benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Nevzat ŞİMŞEK’e, ve araştırma görevlisi Aydın ARI’ya ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIĞININ REKABET
GÜCÜ

Hayrettin AFŞAR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

Devam etmekte olan küreselleşme bir taraftan rekabetin kapsamı ve yoğunluğunu artırırken, diğer taraftan, geçerliliği ve ölçülmesi konusunda farklı görüşlerin bulunduğu rekabet gücü kavramının değişik kesimlerde sıklıkla tartışılmasını gündeme getirmiştir. Bu çerçevede, finansal doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve finansal bütünleşmenin artması; özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik Üçüncü Dalga Bankacılık kapsamındaki ÇUB'ın yakından izlenmesini ve küresel finansal krizin yaşandığı günümüzde ulusal bankacılık endüstrilerinin rekabet gücünün bilinmesini önem kazandırmıştır.

Türkiye'nin AB'ne tam üyelik sürecinin ve küresel koşulların sağladığı uygun ortamın etkisiyle, benzer diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemize yönelik ÇUB'lık faaliyetlerinde de son yıllarda hızlı artışlar olmuştur. Henüz önemli boyutlarda olmamakla birlikte; çoğunluğu AB ülkeleri kökenli yabancı sermayeli bankaların kısa sürede endüstride elde ettikleri pay ile potansiyel yeni banka satın almalarının varlığı yanında ÇUB'ın ev sahibi ülkelere yönelik olası önemli etkileri finansal bütünleşmenin ülkemizde değişik kesimlerde de tartışılmasına neden olmaktadır. ÇUB banka girişlerine ilişkin politika tercihlerinin bulunmadığı koşullarda, ÇUB karşısında ulusal bankaların faaliyetlerini devam ettirebilmeleri rekabet güçlerinin yeterliliğiyle yakından ilgili olmaktadır.

Bu çalışmada TBE'nin rekabet gücünün etkinlik göstergeleriyle ölçülmesinde parametrik olmayan VZA yöntemi kullanılmıştır. ÖDG

varsayımının ve girdi-çıktıların belirlenmesinde aracılık yaklaşımının benimsendiği analizde; endüstrinin 2002-2007 dönemi teknik etkinliğindeki gelişme, ölçek büyüklüğünde etkinliğin değişimi, ölçek etkinliği ve aynı çevre koşullarındaki ulusal ve yabancı sermayeli bankaların etkinlikleri karşılaştırılmıştır. Etkinliğin kaynakları ise Malmquist TFV Endeksiyle belirlenmiştir. Ayrıca Türk ve AB ülkeleri bankacılığının rekabet güçleri betimsel çerçevede analiz edilmiş ve politika önermeleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TBE, Rekabet Gücü, ÇUB'lık, Veri Zarflama Analizi ve Etkinlik

ABSTRACT

Competitiveness of the Turkish Banking Industry In the Period of European Union

Hayrettin AFŞAR

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Economics
Economics Programme**

Increasing scope and density of the competition under the continuous globalisation puts on the agenda competitiveness that discussed frequently at different sides for validity and measurement . In this connection, increasing financial foreign direct investments and financial integration create necessities, espacially for emerging market conuntries, to watch multinational banking operaritions under the third wave banking and to know national banking industry competitiveness in current global finacial crisis

With effect EU membership process for Turkey and suitable world wide conditions, multinational banking operations became fast increase last years towards our country. Even so it hasn't important dimension yet, besides the reality of the foreign banks, majority of them comes from EU countries, in the industry in a short time and impotant effect of these banks on the economy, causes debate for the financial integration at different sides. Without any political preference for the foreign banks enterance, under the presure of multinational banks, to go on natioanal banking operations are closely related to their sufficient competitiveness.

I have used non- parametric DEA technique to determine competitiveness of the TBE whith efficiency indicators. I've admited variable return to scale and inputs and outputs have also been determined with intermedition approach. Technical efficiency improvements of the industry, changing efficiency in respect of banks size, scale efficiency of banks, and efficies of domestic and foreign banks which run under the same enviromental conditions

have been compared by the analysis with in the period for 2002-2007. Source of efficiency in the TBE have been determined whith the Molmquist total factor productive indexies for the same period. Also, Turkish and EU conutries banking industries competitiveness has been comperated with descriptive perspective and political suggestings have been developed

Key Words: Turkish Banking Industry, Competitiveness, Multinational Banking, Data Envelope Analysis and Efficiency.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	XI
KISALTMALAR	XV
ŞEKİLLER LİSTESİ	XVII
TABLolar LİSTESİ	XVIII
EKLER LİSTESİ	XXI
GİRİŞ	XXIII
A- Araştırma Konusunun Önemi ve Amacı	XXIII
B- Araştırmanın Yöntemi	XXIV
C- Araştırmanın Planı	XXV

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE REKABET GÜCÜNÜN ÖNEMİ	1
I. KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERE KARŞILIK REKABET GÜCÜ	2
A. Rekabet Gücünün Kapsamı	3
B. Kavramın Karşılaştırmalı Üstünlüklerden Farkı ve Rekabetçi Üstünlüklerle İlişkisi	5
C. Ulusal Rekabet Gücü	9
1. Ulusal Rekabet Gücünün Anlamsız veya Yetersiz Olduğuna İlişkin Görüşler	10
2. Ulusal Rekabet Gücünün Geçerli Olduğuna İlişkin Görüşler	12
D. Rekabet Gücünün Sınıflandırması ve Analizi	14
E. Firma ve Endüstri Rekabet Gücü	17
1. Firma ve Endüstri Rekabet Gücünün Tanımı ve Unsurları	18

2. Firma ve Endüstri Rekabet Gücünün Kaynakları	21
a) Endüstri Yapısı (Firma Tabanlı) Yaklaşımı	23
b) Kaynak Tabanlı Yaklaşım	26
c) Endüstri Yapısı ve Kaynak Tabanlı Yaklaşımların Karşılaştırması	31
d) Diğer Yaklaşımlar	32
3. Firma ve Endüstri Rekabet Gücünün Göstergeleri ile Ölçülmesi	34

II. REKABET GÜCÜNÜN KAZANILMASI VE SÜRDÜRÜLMESİNDE

REKABET STRATEJİSİ

A. Genel Olarak Rekabet Stratejisi	42
B. Bankacılıkta Rekabet Stratejisi	45
1. Rekabet Stratejisinin Değişen Piyasa Koşulları	45
2. Bankacılık Faaliyetlerinde Rekabet Stratejilerinin Değerlendirilmesi	47

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL BÜTÜNLEŞMENİN ÇOK ULUSLU BANKACILIĞA ETKİSİ

I. FİNANSAL BÜTÜNLEŞMENİN RİSK VE FIRSATLAR YÖNLÜ GELİŞİM

SÜRECİ

A. Ekonomik ve Finansal Bütünleşmenin Kapsamı ve Gelişimi	53
B. Finansal Bütünleşmenin Etkileri ve Göstergeleri	58
1. Finansal Bütünleşmenin Etkileri	59
2. Finansal Bütünleşmenin Göstergeleri	62

II. FİNANSAL BÜTÜNLEŞMENİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE

YATIRIMLARINA ETKİSİ

A. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	64
1. Çok Uluslu Şirketleşme Süreci	64
2. Çok Uluslu Şirketler Olgusunu Açıklayan Temel Yaklaşımlar ve Teoriler	68
a) Tam Rekabet Varsayımı veya Makro Yaklaşım	70
b) Eksik Rekabet Varsayımı veya Mikro Yaklaşım	71
c) Davranışsal Yaklaşım	76

B. Finansal Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	76
1. Çok Uluslu Bankacılık (ÇUB)	77
a) Uluslararası Bankacılık Çok Uluslu Bankacılık Ayrımı	77
b) Çok Uluslu Bankacılığın Evreleri	80
i) Birinci Dalga Bankacılık	81
ii) İkinci Dalga Bankacılık	82
iii) Üçüncü Dalga Bankacılık	84
2. Çok Uluslu Bankacılık Teorileri	86
a) Uluslararası Bankacılık Teorilerine İlişkin Yaklaşımlar	86
b) Çok Uluslu Bankacılık Teorilerinin Sınıflandırılması	90
c) Çok Uluslu Bankacılığa İlişkin Temel Teoriler	94
i) Müşteriyi İzleme Teorisi	94
ii) Karma Teori	96
iii) Temel Teorilerin Farkları ve Üçüncü Dalga Bankacılığı Açıklama Güçleri	102
3. Çok Uluslu Bankacılığın Nedenleri, Belirleyicileri ve Giriş Şekilleri	105
a) Çok Uluslu Bankacılığın Nedenleri	105
b) Çok Uluslu Bankacılığın Belirleyicileri	107
c) Çok Uluslu Bankaların Giriş Şekilleri	116
4. Çok Uluslu Bankaların Endüstriye Yönelik Etkileri	121
a) ÇUB'ın Endüstrinin İstikrarına Yönelik Etkisi	126
i) ÇUB'ın Normal Dönemlerde İstikrar Etkisi	129
ii) ÇUB'ın Kriz Dönemlerinde İstikrar Etkisi	131
b) ÇUB'ın Endüstrinin Etkinliğine Yönelik Katkısı	133
i) ÇUB'ın Endüstrinin Etkinliğini Artırması	134
ii) ÇUB'ın Endüstrinin Etkinliğini Azaltması	137
c) ÇUB'ın Finansal Derinliğe ve Kredi Dağılımına Etkisi	139
d) ÇUB'ın Küresel Piyasalar Üzerinde Bütünleştirici Etkisi	144
e) ÇUB Girişlerine Yönelik Temel Politika Önergeleri	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRK BANKACILIĞININ REKABET GÜCÜNÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TARİHSEL ÇERÇEVE VE BETİMSEL ANALİZ	151
I. AVRUPA BİRLİĞİNDE BANKACILIK ENDÜSTRİSİNİN YAPISI	151
A. Avrupa Birliğinin Gelişimi ve Finansal Bütünleşmesi	152
B. Avrupa Birliğinde Bankacılık Faaliyetlerini Düzenleyici Kurallar	156
C. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Bütünleşme Düzeyi	160
D. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Rekabet Yapısı	173
E. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Faaliyet Yapısı	177
F. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Gelişmişlik Düzeyi	182
II. TÜRK BANKACILIK ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİMİ VE YAPISI	185
A. Türk Bankacılığının Gelişim Süreci	186
1. Ulusal Bankacılığın Doğuşu	189
2. Kamu Bankacılığı Gereksinimi	189
3. Özel Sermayeli Büyük Bankaların Kuruluşu	190
4. İthal İkameci Dönem Bankacılığı	190
5. Yurtiçi Rekabete Açık Bankacılık	191
6. Uluslararası Rekabete Açık Bankacılık	192
B. Türk Bankacılığının Hukuksal Yapısına Yönelik Reformlar	195
C. Türk Bankacılığının Uluslararası Bütünleşme Düzeyi	200
D. Türk Bankacılığının Rekabet Yapısı	209
E. Türk Bankacılığının Faaliyet Yapısı	214
F. Türk Bankacılığının Gelişmişlik Düzeyi	220

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIĞININ REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK ETKİNLİK ANALİZİ VE AB ÜLKELERİ İLE BETİMSEL BİR KARŞILAŞTIRMA 226

I. REKABET GÜCÜ VE ETKİNLİK OLGUSU	226
A. Etkinlik ve Çeşitleri	228
B. Etkinlik Ölçme Yaklaşımı ve Yöntem Belirleme Sorunu	231
1. Etkinlik Ölçme Yaklaşım ve Yöntemlerinin Karşılaştırması	231
2. Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı	235
C. Bankacılık Endüstrisine Yönelik Uygulamalı Literatür Örnekleme	238
1. Bankaların Etkinliğine Yönelik Yurtiçi Uygulamalı Literatür Örnekleme	239
2. Bankacılığın Etkinliğine Yönelik Yurtdışı Uygulamalı Literatür Örnekleme	243
3. Bankacılıkta Etkinlik Ölçme Yaklaşımları İle Girdi-Çıktı Örnekleme	246
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖTEMİ	249
A. Araştırmanın Amacı	249
B. Araştırmanın Yöntemi	251
1. Modelin Tanımı ve Seçimine Etkileyen Faktörler	251
2. Veri Tabanı ve Değişkenlerin tanımlanması	255
3. Analiz Yöntemi	257
III. TÜRK BANKACILIK ENDÜSTRİSİNE YÖNELİK ETKİNLİK ANALİZİ	258
A. TBE'ne Yönelik Teknik Etkinlik (TE) Karşılaştırması	258
B. TBE'ne Yönelik Ölçek Gurupları İtibariyle TE Karşılaştırması	260
C. TBE'ne Yönelik Ulusal ve Yabancı Sermaye Ayrımında TE Karşılaştırması	262
D. TBE'ne Yönelik Sermaye Yapısı Kistasında Ölçek Etkinliği	265
E. TBE'nde Endüstri, Guruplar ve Alt Guruplar İtibariyle TE Karşılaştırması	270
F. TBE'nde Etkinliğin Kaynakları ve Toplam Faktör Verimliliğindeki Gelişme	276
IV. TBE'NİN REKABET GÜCÜNÜN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ BANKACILIĞI İLE BETİMSEL KARŞILAŞTIRMASI	281
A. Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrilerinin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırması	282

B. Türkiye ve AB Bankacılık Endüstrisi Ortalama Banka Büyüklüğünün Karşılaştırması	287
C. Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Getiri Oranları Karşılaştırması	289
D. Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrileri Piyasa Payı Karşılaştırması	292
SONUÇ VE ÖNERİLER	295
KAYNAKÇA	306
EKLER	328

KISALTMALAR

AY	: Aracılık Yaklaşımı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEK	: Aracılık Eksenli Yaklaşım
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
AT	: Avrupa Topluluğu
ATM	: Automated Teller Machine
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for Intertanional Settlements
BÖ	: Büyük Ölçekli Banka
ÇUB	: Çok Uluslu Banka
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DFGD	: Diğer Faaliyet Giderleri
DYY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
ECB	: European Central Bank
EE	: Ekonomik Etkinlik
FDDY	: Finansal Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
FGA	: Faiz Getirici Aktifler
FGL	: Faaliyet Gelirleri
FKGD	: Faiz ve Komisyon Giderleri
FKGL	: Faiz ve Komisyon Gelirleri
FSAP	: Financial Services Action Plan
HHI	: Herfhindal-Hircsman Endeksi
IAS	: International Accounting Standards
IFRS	: International Financial Reporting Standards
İEK	: İşletme Eksenli Yaklaşım
IMF	: International Monetary Fund
KDY	: Katma Değer Yaklaşımı

KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
KÖ	: Küçük Ölçekli Banka
ME	: Malmquest Endeksi
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
OÖ	: Orta Ölçekli Banka
ÖDG	: Ölçeğe Göre Değişen Getiri
ÖE	: Ölçek Etkinliği
ÖK	: Özkaynaklar
ÖSG	: Ölçeğe Göre Sabit Getiri
PGD	: Personel Giderleri
PTE	: Pür Teknik Etkinlik
ROA	: Return on Assets (Aktifin Getirisi)
ROE	: Return on Equity (Özkaynak Getirisi)
SK	: Sabit Kıymetler
TA	: Tahsis Etkinliği
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TBE	: Türk Bankacılık Endüstrisi
TCBM	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TE	: Teknik Etkinlik
TFV	: Toplam Faktör Verimliliği
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TUIK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜY	: Üretim Yaklaşımı
VZA	: Veri Zarflama Analizi
YK	: Yabancı Kaynaklar

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Başlıca Finansal Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Teorileri	92
Şekil 2 : Bankaların Yurtdışı Faaliyetlerinin Başlıca Belirleyicileri	109

TABLULAR LİSTESİ

Tablo: 1 AB Kökenli 41 Bankacılık Gurubunun Aktiflerinin Yabancı Ülkelerde Şube ve Bağlı Ortaklık Şeklinde Dağılımı (2001)	121
Tablo: 2 AB'nin ABD ve Japonya ile Karşılaştırması	153
Tablo:3 AB Bankacılık Endüstrisi Birleşme ve Satın Almaların Sayısı	165
Tablo: 4 AB'nde Yıllara Göre Yabancı Banka Şube Sayısı	167
Tablo: 5 AB'nde Yıllar Göre Yabancı Banka İştirak Sayısı	167
Tablo: 6 Yabancı Banka Şubeleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı	168
Tablo:7 ÇUB İştirakleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı	169
Tablo:8 ÇUB'ın Payları Açısından AB'de Finansal Bütünleşme Düzeyi	170
Tablo: 9 Avrupa Merkezli 25 Büyük Bankanın Uluslararası Gelirlerinin Toplam Gelirlere Oranı ve Değişimi	172
Tablo:10 Euro 12 ve AB 25 Ülkeleri Banka Sayısı ve Değişimi	174
Tablo:11 Euro 12 ve AB Ülkeleri Beş Büyük Banka Aktif Toplamının Endüstri Aktiflerine Oranı	175
Tablo:12 Euro 12ve AB 25 Ülkelerinde Aktif Toplamına Göre Ortalama Herfindahl Endeks	175
Tablo:13 AB 25 Ülkeleri Bankaları Başlıca Bilanço Kalemlerinin Bilanço Toplamı İçerisindeki Payları	178
Tablo:14 Euro 12 Ülkelerinde Mevduat, Kredi ve Aktif Toplamları ile Artış Oranları	178
Tablo:15 AB 25 Ülkelerinde Mevduat, Kredi ve Aktif Toplamları ile Artış Oranları	179
Tablo: 16 Euro 12 Ülkelerinde Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı	179
Tablo:17 AB 25 Ülkeleri Kredilerin Yıllara Göre Dağılımı ve Toplam Kredilere Oranı	180
Tablo:18 Euro 12 Ülkeleri Kredilerin Yıllara Göre Dağılımı ve Toplam Kredilere Oranı	180
Tablo: 19 Euro 12 ve AB 25 Ülkeleri Ortalama Dolaylı Finansal Gelişmişlik Düzeyi	182
Tablo: 20 Euro 12 Ülkeleri Mevduat, Krediler ve Aktif Toplamlarının GSYİH'ya	

Oranı veya Finansal Derinlik Göstergeleri	183
Tablo: 21 AB 25 Ülkeleri Mevduat, Krediler ve Aktif Toplamının GSYİH'ya Oranı veya Finansal Derinlik Göstergeleri	184
Tablo: 22 Euro 12 ve AB 25 Ülkeleri Banka, Şube, Personel Sayıları ile Bankacılık Aktifleri Toplamları, GSYİH Tutarları ve Nüfusları	185
Tablo: 23 Banka Gurupları İtibariyle 1980-2007 Dönemi Banka Sayısındaki Değişimler	194
Tablo: 24 TBEYeniden Yapılandırma Maliyeti	195
Tablo: 25 Banka Sayılarına Göre Türk Bankacılığının Bütünleşme Düzeyi	201
Tablo: 26 Sermayenin Yoğunluğuna Sahip Olma Kıstasında Bilanço Kalemleri İtibariyle Türk Bankacılığının Finansal Bütünleşme Düzeyi	202
Tablo: 27 Yabancı Uyuşukların Endüstri Sermayesindeki ve Aktiflerindeki Payı Bakımından Finansal Bütünleşme Düzeyi	203
Tablo: 28 Türkiye'de Kurulu Bankaların Yurtdışı ve ÇUB'ın Türkiye'deki Bağlı Ortaklık ve Şube Sayıları Karşılaştırması	206
Tablo: 29 Yurtdışı ve Yurtiçi Yerleşiklerin Mali Sektör Doğrudan Sermaye Yatırımları	207
Tablo: 30 Bankalarca Yurtdışından Alınan Borçların Banka Gurupları İtibariyle Bilanço Toplamına Oranı	208
Tablo:31 1971-1975 Dönemi Mevduat, Krediler ve Şubelerin Banka Guruplar İtibariyle Ortalama Dağılımı	210
Tablo: 32 1980-2007 Dönemi Banka Guruplarının Endüstri İçerisindeki Payı	211
Tablo:33 Türk Bankacılık Endüstrisinde 1980-2006 Dönemi Yoğunlaşma Oranları	212
Tablo:34 HHI'ne Göre Türk Bankacılığının Aktif Yoğunlaşma Oranı	213
Tablo:35 Toplam Aktiflerde İlk Beş Banka ve HHI'ne Göre Türk ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Rekabet Düzeyi	214
Tablo: 36 TBE 1965- 2007 Dönemi Başlıca Gelir ve Gider Hesapları Karşılaştırması	216
Tablo: 37 TBE Kaynaklar ve Kullanımların Yıllar İtibariyle Gelişimi	217
Tablo: 38 Mevduatın Türleri İtibariyle Dağılımının Gelişimi	218
Tablo:39 Kredilerin Türleri İtibariyle Dağılımının Gelişimi	219

Tablo:40 TBE'nin Gelişmişliği veya Derinliğinin Gelişimi	221
Tablo:41 Türkiye ve AB Ülkeleri 2006 Yılı Finansal Finansal Derinlik Göstergeleri Karşılaştırması	222
Tablo: 42 Türkiye'de Banka, Şube, ATM ve Personel Sayılarının Gelişimi	223
Tablo: 43 Dolaylı Finansal Gelişmişlik Göstergelerinin Oransal Gelişimi	224
Tablo: 44 Bankacılık Etkinlik Analiz Yaklaşımları ile Girdi ve Çıktılar Örnekleri	247
Tablo: 45 Yurtiçi Etkinlik Analizi Değişkenleri	256
Tablo:46 Yurtiçi Ortalama Etkinlik Değerleri	259
Tablo: 47 Ölçek Guruplarına Göre TBE'nin Ortalama Etkinliğinin Gelişimi	261
Tablo: 48 Ulusal ve Yabancı Sermaye Ayırımında TBE'nin Ortalama Etkinliğinin Gelişimi	263
Tablo: 49 Etkin ve Etkin Olmayan Bankaların Sayısal Dağılımı	265
Tablo: 50 Türk Bankacılığının Mülkiyet Yapısına Göre Ölçek Etkinliği	266
Tablo: 51 Mülkiyet Yapısına Göre Ortalama Ölçek Etkinliği	268
Tablo: 52 TBE'nde Endüstri, Guruplar ve Alt Guruplar İtibariyle Etkinlik Karşılaştırması	270
Tablo : 53 TBE Malmquist Ortalama Faktör Verimliliği	278
Tablo : 54 TFV'nin Bankaların Ölçeklerine Göre Gelişimi	279
Tablo: 55 TBE Mülkiyet Yapısına Göre TFV'nin Gelişimi	280
Tablo: 56 2006 Yılı AB 27 Ülkeleri Mevduat, Krediler ve Aktif Toplamının GSYİH'ya oranı	282
Tablo:57 Türkiye ve AB 27 Ülkeleri 2006 Yılı Sonu İtibariyle Dolaylı Finansal Gelişmişlik Düzeyi	284
Tablo: 58 Türkiye ve AB Ülkeleri 2006 Yılı Sonu Banka, Şube, Personel Sayıları ile Bankacılık Aktifleri toplamaları, GSYİH tutarları ve nüfusları	286
Tablo: 59 Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Ortalama Banka Büyüklükleri	288
Tablo: 60 TBE ve AB 25 Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Getiri ve Etkinlik Oranları	291
Tablo: 61 Aktif Toplamı Kıstasında Türkiye ve AB 25 Ülkelerinde Yabancı Bankaların Payları	293

EKLER LİSTESİ

EK TABLO 1: AB'ın Yabancı Banka Şube Sayısı	329
EK TABLO 2: AB'ın Yabancı Banka İştirak Sayısı	330
EK TABLO 3: Yabancı Banka Şubeleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı	331
EK TABLO 4: Yabancı Banka İştirakleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı	332
EK TABLO 5: Yabancı Bankaların Payları Açısından AB'de Finansal Bütünleşme Düzeyi ve Yabancı Bankaların Payı	333
EK TABLO 6: AB 25 Ülkeleri ve Euro 12 Ülkeleri Banka Sayısı ve Değişimi	334
EK TABLO 7: Türk Bankacılık ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrisinin Toplam Aktifleri Açısından İlk Beş Banka ve HHI'ne Göre Rekabet Düzeyi Karşılaştırması	335
EK TABLO 8: AEK 2002 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	336
EK TABLO 9: AEK 2003 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	337
EK TABLO 10: AEK 2004 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	338
EK TABLO 11: AEK 2005 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	339
EK TABLO 12: AEK 2006 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	340
EK TABLO 13: AEK 2007 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	341
EK TABLO 14: İEK 2002 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	342
EK TABLO 15: İEK 2003 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	343
EK TABLO 16: İEK 2004 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	344
EK TABLO 17: İEK 2005 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	345
EK TABLO 18: İEK 2006 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	346
EK TABLO 19: İEK 2007 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri	347
EK TABLO 20: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (AEK VE ODG)	348
EK TABLO 21: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (AEK VE ÖDG)	349
EK TABLO 22: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (İEK VE ÖDG)	350

EK TABLO 23: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (İEK VE ÖDG)	351
EK TABLO 24: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (AEK VE ÖSG)	352
EK TABLO 25: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (AEK VE ÖSG)	353
EK TABLO 26: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (İEK VE ÖSG)	354
EK TABLO 27: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri (İEK VE ÖSG)	355
EK TABLO 28: Malmquist Endeksi Teknik Etkinlik Değişimi (EK 2002-2007)	356
EK TABLO 29: Malmquist Endeksi Teknolojik Değişim (AEK 2002-2007)	357
EK TABLO 30: Malmquist Endeksi TFV Değişim (AEK 2002-2007)	358
EK TABLO 31: Malmquist Endeksi Teknik Etkinlik Değişimi (İEK 2002-2007)	359
EK TABLO 32: Malmquist Endeksi Teknolojik Değişim (İEK 2002-2007)	360
EK TABLO 33: Malmquist Endeksi TFV Değişimi (İEK 2002-2007)	361

GİRİŞ

A- Araştırma Konusunun Önemi Ve Amacı

Bretton Woods Sisteminin yıkılmasını müteakip 1970'li yıllarda uygulanmaya başlanan serbest kur sistemi, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler, liberalleşme hareketleri ve hukuksal yapıda daha fazla ortak eğilimlerin ortaya çıkması sermayenin sınırlar ötesi yatırımlarında önemli artışlara neden olmuştur. İkinci küreselleşme olarak ta isimlendirilen ve 1990'lı yıllarda daha da belirgin duruma gelen yeni dönemde artan rekabet koşulları ve nüfus yapısındaki değişimler gelişmiş ülkelere kar oranlarında ve büyüme hızlarında düşüşler olarak yansımıştır. Gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketlerinde de artışlara neden olan bu gelişmeler reel sektöre göre daha hızlı hareket edebilen finans sektöründe daha belirgin bir şekilde görülmüştür.

Küreselleşmenin diğer boyutu ekonomik bütünleşmelerin ulusal refahı artırıcı etkilerinden yararlanabilmek amacıyla, Dünya'nın belirli bölgelerinde iktisadi işbirliklerine gidilmiştir. Avrupa'da da; öncelikli hedefi ekonomik işbirliği olan Avrupa Ekonomik Topluluğu daha sonra bu amacın ötesinde siyasi birliğe yönelmiş bulunan Avrupa Birliği oluşturulmuştur. Birliğin geçmiş uygulamalarından ve mevcut aday ülkelere farklı olarak sonu açık ve belirsiz bir şekilde olmakla birlikte, Ülkemizin 1959 yılındaki başvurusu ve 1963 tarihli Ankara Sözleşmesiyle başlayan Birliğe tam üye olma süreci devam etmektedir. Gerek küreselleşmenin etkileri gerekse Birlik içerisinde ve üyelik sürecindeki ülkemizde yaşanan gelişmeler ve beklentiler, özellikle Birlik üyesi bankaların ülkemize yönelik ilgisini artırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yabancı banka ağırlıklı yapı Cumhuriyet'le birlikte değişerek, ulusal bankaların hakim olduğu piyasa yapısı, dışa açık ve nispeten liberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren yabancı bankalar tekrar endüstriye girmeye başlamakla birlikte 2000'li yıllara kadar endüstrinin %3'ünü geçmeyen payı ile önemli oranlara ulaşmamıştır. Ancak; 1990'lı yıllarda başlayan ve 2001'de kriz seviyesine çıkan finansal dalgalanmalar sonrası, uluslararası ortamın yanında yurtiçi piyasalar ve

siyasi gelişmelerin etkisiyle yabancı bankaların endüstrideki payı yeniden hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Finansal bütünleşmenin artması olan bu gelişmelere karşılık ulusal bankaların yurtdışı faaliyetleri; bankacılık hizmetlerini piyasanın tümüne hizmet sunma stratejisi yerine, daha çok yurtiçi müşterilerinin yurtdışı taleplerini karşılamaya ve yurtiçi kaynak aktarım maliyetlerinden kaçınmaya yönelik olup ilk bakışta rekabet gücünün olmadığını gösteren bütünleşme Türkiye açısından tek yönlü sonuçlar doğurmaya başlamıştır.

Gelişmiş bankacılık endüstrisinin ve fonların tahsisinin ülkelerin kalkınmasındaki önemi yanında tüm bankacılık hizmetlerinin karşılanmasına yönelik Çok Uluslu Bankacılık alanındaki gelişmeler değerlendirildiğinde, küresel bazda endüstrinin tamamının hedef pazar belirlendiği günümüzde, Üçüncü Dalga Bankacılık önceki dönemlerden büyük farklılık göstermektedir. Bu durum; özellikle yabancı bankaların payının önemli oranlara yükseldiği gelişmekte olan ülkelerde kamu otoritelerinin ÇUB'ın endüstriye girişlerini yakından izlemelerini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılıkları bulunan yabancı bankaların endüstriye yönelik etkilerinin bilinmesi, olumlu katkılarının azamiye çıkarılması ve olumsuz etkilerinin çok iyi analiz edilmesi ulusal politika tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Küreselleşmenin yıkıcı zararlarından kaçınarak nimetlerinden faydalanma olarak ta görülebilecek olan bu politika tartışmaları bankaların rekabet güçleri hangi ölçüde biliniyor ise o ölçüde önem kazanmakta ve yeni politika arayışları gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Türkiye örneğinde ilk olma özelliği taşıyan bu çalışmanın temel hipotezini araştırmanın amacı kısmında ayrıntılı olarak belirtilen “ÇUB'lar gelişmekte olan ülkelerde ulusal bankalar karşısında küresel üstünlüklere sahiptirler.” oluşturmaktadır.

B- Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Türk Bankacılığının rekabet gücü etkinlik analiziyle ölçülecektir. Öncelikle endüstrinin teknik etkinliğinin gelişimi ve ülkemizdeki bankaların mülkiyet yapısı esas alınarak yurtiçi etkinlik karşılaştırması yapılmaktadır. Ayrıca,

Türk ve Avrupa Birliği ülkeleri bankacılık endüstrilerinin rekabet güçleri betimsel çerçevede analiz edilmektedir.

Ekinlik değerleri; parametrik olmayan Veri Zarflama Analizi yöntemiyle, girdi eksenli, ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında ve değişkenlerin aracılık yaklaşımında belirlenmesi esasında hesaplanmış olup yönleme yönelik ayrıntıya araştırmanın amacı ve yöntemi kısmında verilmiştir. Yurtiçi etkinlik karşılaştırmasında; mülkiyet yapısı itibariyle ticari bankalar ulusal ve yabancı banka ayırımında analiz edilmektedir. Rekabet gücünün uluslararası betimsel karşılaştırması; gelişmişlik, piyasa payı, ölçek büyüklüğü, uluslararasılaşma derecesi ve karlılık göstergelerinden yararlanılarak analiz edilmektedir.

C- Araştırmanın Planı

Birinci bölümde rekabet gücünün kapsamı ile kavramın değişik düzeylerde kullanıma ilişkin bilgiler verilmesine müteakip küreselleşme ile birlikte karşılaştırmalı üstünlüklerin yerine rekabet gücünün artan önemi ve rekabetçi üstünlüklerle ilişkisi açıklanmıştır. Buna ilaveten, çalışmanın konusunu oluşturması nedeniyle; firma ve endüstri düzeyinde rekabet gücünün tanımı, kaynakları, belirleyicileri, göstergeleri ve analizi ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca; rekabet gücünün kazanılmasında ve sürdürülmesinde belirleyici olan rekabet stratejisi bankacılık yönüyle incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde rekabet gücü ile bağlantılı olarak finansal bütünleşmenin kapsamı, etkileri, göstergeleri ve ölçülmesine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca; finansal bütünleşmenin oluşmasında belirleyici olan ve rekabet gücü temelinde şekillenen Çok Uluslu Bankacılık (ÇUB) ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda; Çok Uluslu Bankacılığın belirgin özelliği olan finansal doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDYY) genel doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY) ve Çok Uluslu Şirket teorileri (ÇUŞ) ilişkisi ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca, ÇUB'm Üçüncü Dalga Bankacılık doğrultusunda ev sahibi ülkelere yönelik etkileri ile politika önermelerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise; Avrupa Birliği ve Türk Bankacılık endüstrisinin, gelişme aşamaları, hukuki, piyasa ve faaliyet yapısı ile finansal gelişmişlik, derinlik, ve bütünleşme düzeyleri başlıklarında karşılaştırmalı sonuçlar betimsel olarak incelenmiştir.

Dördüncü bölümde de; etkinlik kavramı ve çeşitleri ile bankacılık endüstrisindeki literatür çalışmalarının açıklanmasına müteakip TBE'nin 2002-2007 dönemi etkinlik analizlerine ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksine yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç ve değerlendirmelerine ilişkin açıklamaların verildiği bu bölümde, ayrıca, Türk ve AB ülkeleri bankacılığının rekabet gücü betimsel çerçevede analiz edilmiş ve politika önermelerinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMEDE REKABET GÜCÜNÜN ÖNEMİ

Özellikle son çeyrek asırda; ulaşım ve iletişim hızındaki artış ile maliyetlerindeki düşüşler, ülkelerarası ticaret engellerinin azalması ve teknolojinin yaygın olarak kullanılması gibi unsurlar küreselleşmenin hızlanmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucu malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanların ülkeler arasında daha serbest bir şekilde hareket edebilir duruma gelmesi; ulusları, sektörleri veya firmaları, iç ve dış piyasalardaki rakipleri ile ürün fiyatı ve kalitesi açısından eskiden olduğundan çok daha yoğun bir şekilde rekabete girmelerini gerektirmiştir. Uluslararası mal ticaretinin mal üretiminden daha hızlı artması sonucunu doğuran küreselleşmenin artması yönündeki bu gelişmeler, rekabet gücü kavramının makro ve mikro düzeyde daha sıklıkla tartışılmasına neden olmuştur.

Rekabet gücü kavramıyla; firmaların, endüstrilerin, ulusların ve ekonomik bütünleşmeye gitmiş uluslarüstü toplulukların birbirlerine karşı rekabet üstünlüklerinin veya performanslarının yanında yatırım yerinin seçiminde, şehirlerin, bölgelerin ve ülkelerin yabancı yatırımcıları çekmeye yönelik olarak sundukları koşulların kıyaslaması yapılmaktadır. Diğer taraftan; devam etmekte olan küreselleşme sürecinde uluslar düzeyinde politika yapıcıları ve firmalar seviyesinde karar vericiler tarafından mevcut durumun değerlendirilmesi ve hedeflerin belirlenmesinde kullanılan rekabet gücü kavramı birden fazla bilim dalının ilgi alanına girmektedir. Kavramın bu özellikleri; içeriği ve kapsamı konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mikro göstergelerle ölçülen firma ve endüstri düzeyindeki rekabet gücü konusunda genel olarak mutabakat olmakla birlikte makro göstergelerle analiz edilen ulusal rekabet gücünün geçerliliği ve kapsamına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır.

Ülkelerin veya ulusların rekabet güçlerinin Geleneksel Ticaret Teorisi çerçevesinde analizinde, asıl olanın karşılaştırmalı üstünlükler olduğu ve rekabet gücünün ancak bunun bir sonucu olabileceği savunulurken, kavramın Yeni Dış Ticaret Teorisi kapsamında değerlendirilmesinde ise, ulusal rekabet gücünün geçerli olduğu savunulmaktadır. Ancak; bu durumda, rekabet gücünün rekabetçi üstünlükler

ile olan ilişkisi konusunda farklı yaklaşımlar gündeme gelmektedir. Diğer taraftan; kapsamı konusunda önemli görüş farklılıklarının bulunmadığı firma ve endüstri düzeyinde rekabet gücünün kaynakları, göstergeleri ve ölçülmesi kabul edilen yaklaşıma göre değişmektedir. Mikro göstergelerle analiz edilen firma ve endüstri düzeyinde rekabet gücünün kaynakları esas olarak firma ve endüstri tabanlı yaklaşımlar ile belirlenmekte olup göstergeleri ve ölçülmesi ise iktisat ve işletme bilimleri bakımından farklı olmaktadır.

Rekabet gücünün mikro düzeyde analizinde; firmaların mevcut durumlarının yanında gelecekteki performanslarının da öngörülmesinin analize dahil edilmesi performans kavramını gündeme getirmektedir. Rekabet gücünün performansı aşan bir şekilde firmaların gelecekteki durumlarını da gösterdiği genel olarak kabul edilmekle birlikte bu iki kavramın benzer içeriğe sahip olduğu da ileri sürülmektedir. Rekabet gücünün firmaların gelecekteki performansını da kapsamı stratejiyi gündeme getirmekte olup küreselleşme süreci bankaların rekabet güçlerini koruyabilmeleri için yeni rekabet stratejileri uygulamalarını gerektirmektedir.

I. KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERE KARŞILIK REKABET GÜCÜ

Ülkelerin üretim maliyetleri bakımından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda uzmanlaşmaya giderek diğer ülkelerle dış ticarete girmeleri ile refah düzeylerinde maksimum seviyeye ulaşabileceklerini savunan Kasık Dış Ticaret Teorisinin varsayımlarının günümüz dünyasında değişikliğe uğraması ulusal düzeyde rekabet gücü kavramını gündeme getirmiştir. Diğer taraftan; artan küreselleşme olgusunun firmaları uluslararası rekabete eskisinden daha fazla açık duruma getirmesi sonucu firmaların rakiplerine karşı üstünlüklerini koruyabilme zorunluluğu rekabet güçlerinin artırılmasının önemini artırmıştır. Firma temelinde veya benzer alanda faaliyet gösteren firmalar topluluğu olan endüstri bazında ve bu ikisinin toplamında oluşan ülkeler düzeyinde artan küresel yıkıcı rekabet baskısı değişik düzeylerde rekabet gücünün yoğun bir şekilde tartışılmasına neden olmaktadır.

Piyasa aksaklıklarından kaynaklanan firmaların rekabet üstünlüğünün küreselleşme süreci ile birlikte alanını genişleterek daha büyük rekabet gücünün elde edilmesine neden olması, bu üstünlüklere aynı seviyede sahip olmayan rakiplerini

piyasalardan çekilmeye zorlamaktadır. Ayrıca; küreselleşmenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını (DYY) özendirme ve ulusal firmaların yerel olmaktan kaynaklanan üstünlüklerini ortadan kaldırması piyasalardan çekilme sürecini hızlandırmaktadır.

A. Rekabet Gücünün Kapsamı

Son çeyrek yüzyılda yoğun olarak gündeme gelen rekabet gücü literatürde üretim birimleri olarak firma ve endüstri, üretim alanları açısından şehir, bölge, ülke ve ülkeler topluluğu düzeyinde analiz edilmektedir. Kavram, bir çok yazar tarafından genel olarak, firmaların veya endüstrilerin rakiplerine karşı yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda sahip oldukları üstünlükler olarak tanımlanmakta, bazı yazarlarca da bu tanımlama ülkeler düzeyine çıkarılmaktadır¹. OECD (1996) rekabet gücünü; uluslararası rekabet koşullarında, firmaların, endüstrilerin, bölgelerin, ulusların ve uluslararası bölgelerin görece olarak daha yüksek faktör geliri ve istihdamı sağlama kapasitesi olarak tanımlar². Bu tanımlama Avrupa Birliği'nin (AB) çeşitli raporlarında; küresel rekabet koşullarında, anılan birimlerin görece olarak yüksek gelir ve istihdam yaratma yeteneği olarak belirtilmektedir. Çoban'a göre; politika yapımcıları açısından mikro düzeyde firmaların, makro düzeyde ise ülke ekonomilerinin rekabet güçlerinin ölçülmesi ve eğilimlerinin belirlenmesi önem kazanmaktadır³.

Rekabet gücünün farklı düzeylerde gündeme gelmesi, kapsamı ve içeriği konusundan değişik tanımlamaları da beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda; makro göstergeler ile analiz edilen ulusal düzeyde rekabet gücünün geçerliliği ve kapsamı benimsenen yaklaşıma göre farklı olmaktadır. Mikro göstergeler ile analiz edilen firma ve endüstri düzeyindeki rekabet gücünün kapsamı konusunda genel olarak görüş birliği bulunmakla birlikte, analiz yöntemleri iktisat ve işletme bilimi bakımından değişiklik göstermektedir.

¹John COCKBURN, vd., "Measuring Competitiveness and Its Sources The Case Of Mali's Manufacturing Sector" Erişim:www.crefa.ecn.ulaval.ca,(21.09.2005)

²RUSIAN-EUROPEAN CENTER FOR ECONOMIC POLICY, "Competitiveness-A General Approach" Erişim:www.recep.ru/files7documents, (18.10.2005).

³Orhan ÇOBAN ve Serap ÇOBAN, "Globalleşme İndeksiyle Türkiye'nin Rekabet Gücünün Ölçülmesi:AB Ülkeleriyle Bir Karşılaştırma, S.1, 1970-2001, Erişim:www.manas.kg, (01.11.2005).

Rekabet gücünün tanımının anlaşılır ve yalın görülmesine⁴ veya geniş bir alanda yorumlanmasına karşın, kapsamına ilişkin bir çok belirsizlik bulunması nedeniyle kavram sık sık farklı anlamlarda kullanılmakta⁵ veya konuya ilişkin her çalışmada farklı şekillerde tanımlanmakta⁶ veya küresel rekabet gücünün ölçülmesi için kabul edilmiş belirli bir model ve açık bir tanımın bulunmadığı ifade edilmektedir. Literatürde çok sayıda yaklaşımın bulunduğu ve rekabet üstünlüğünün çok yönlü olarak kullanılan ve kapsam olarak açık bir şekilde tanımlanmayan rekabet gücünün; bir taraftan iş yönetimi süreci ile ilgili iken, diğer taraftan toplumun örgütsel kültürünün ve makro ekonomik yapısının unsurlarını taşıdığı belirtilir⁷. Çağdaş tartışmalarda gönenç ve zenginlikle veya bunlara ilişik faktörlerle birlikte kullanılmasına rağmen değişik düzeylerde analiz edilmesi nedeniyle tanımları arasında açık bir farklılık bulunan⁸ kavramın kapsamı veya tanımı konusunda ekonomistler arasında görüş birliğinin bulunmamasının nedenleri; değişik düzeylerde analiz edilmesi, tek bir temelinin bulunmayışı veya dış ticaret biliminin yanı sıra sanayi ve işletme iktisadı veya endüstriyel organizasyon gibi geniş bir alanı veya birden fazla disiplini ilgilendirmesi^{9,10} olup bu özelliklerinin yarattığı değişik yorumların varlığı ise politika tartışmalarında karışıklığa neden olmaktadır. İçeriğine ilişkin belirsizliklere rağmen kavram bazı ekonomistlerce modern kapitalist ekonominin doğal yasaları seviyesine çıkartılarak¹¹ küreselleşmenin ve bilgi teknolojilerinin yarattığı piyasalarda; firmaların, şehirlerin ve ülkelerin varlığını sürdürdürebilmeleri için rekabet güçlerini artırmaları gerektiği son yıllarda ekonomistler ve politika yapımcıları tarafından sürekli gündemde tutulmaktadır.

⁴ Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, “Analyzing International Competitiveness At The Firm Level: Concept and Measures”, Erişim: http://www.3.unicatt.it/unicattolica/dipartimenti/DISES/allegati/wpdepperu_cerrato_32.pdf, (22.10.2005).

⁵ Eckhard SIGGEL, “Concepts and Measurements of Competitiveness and Comparative Advantage: Towards an Integrated Approach”, Erişim: <http://www.cesifo-group.de/portal>, (22.12.2005).

⁶ F.S.THORNE, “Anaysis Of The Competitiveness Of Cereal Production In Selected EU Countries”, Erişim: www.eaae2005.dk/poter-papers, (31.03.2006).

⁷ Klara MARKOVIC, “Competitiveness Of Domestic Small And Medium Enterprises In The European Union”, Erişim: www.uni.miskolc.hu/uni/res, (04.12.2005).

⁸ Iain BEGG, “Cities and Competitiveness”, Erişim: <http://www.Competitiveness.org/article/articleview/644/1/31>, (12.12.2005).

⁹ Aykut KİBRİTÇİOĞLU, “Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım” Uluslararası Makro İktisat 1996, Bölüm:1, S.2, Erişim: <http://www.politics.ankara.edu.tr/kibritci/publications.html>, (21.01.2006).

¹⁰ Larry DWYER, ve Kim CHULWON, “Destination Competitiveness: A Model and Determinants”, Erişim: www.ttra.ccm.pub, (18.12.2005).

¹¹ Michael KITSON vd., “The Regional Competitiveness Debate”, Erişim: <http://asp2.miuk.com/cmilive/documents/RegionalCompetitivenessReport.pdf>, (11.17.2005).

Kapsamı ve tanımı konusunda henüz görüş birliğine varılamamış olan rekabet gücü kavramının başlıca özelliklerini; firma düzeyinden uluslar ötesi topluluklara kadar değişik seviyelerde kullanılması, kapsamının kabul edilen yaklaşıma ve düzeyine göre değişmesi, bir taraftan anlamsızlığı savunulurken diğer taraftan geçerli ve politika aracı olarak kullanılabilmesinin ileri sürülmesi, birden fazla bilim dalını ilgilendirmesi, sadece geçmiş ve mevcut performansı değerlendirmede değil gelecekteki performansı öngöründe de kullanılması, fiyata ilişkin unsurlar ve göstergeler yanında fiyat dışı unsurları ve göstergeleri de içerebilmesi olarak belirtilebilir. Belirli nitelikteki veya yapıdaki değişkenlerle ölçülebilen kaynakları ve göstergelerinin çok sayıda değişkeni kapsamı, düzeyine göre kaynaklarının ve göstergelerinin ağırlığının değişiklik göstermesi, göreceli ve dinamik bir yapıya sahip olması ile belirli yer ve zamanı içermesi kavramın diğer özellikleridir.

Rekabet gücüne; firma düzeyinden ekonomik bütünleşmelerin oluşturduğu ülkeler topluluğuna kadar farklı anlamlar yüklenmesi, incelenen alana bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte rekabet gücü, mal ve hizmet üretimine katılan faktörlerin mevcut durumlarını iyileştirici ve sürdürülebilir bir şekilde rakiplerine kıyasla fiyat, maliyet ve kalite yönünden daha üstün olma durumu olarak ifade edilebilir. Diğer bir deyimle rekabet gücü; ekonomik birimlerin veya benzer üretim birimleri topluluğunun veya bunların üretildiği coğrafi alanların karşılaştırıldıkları benzer birim veya alanlara göre sürdürülebilir şekilde nispi olarak daha yüksek karlılık veya refah seviyesindeki mal ve hizmet üretim gücü veya kısaca sahip olunan maddi ve manevi değerlerin ilgili tarafların yararına daha iyi yönetebilme kapasidir. Kavram rekabet teorileri çerçevesinde incelendiğinde göreceli bir ölçüt olup coğrafi alanların veya üretim birimlerinin veya benzer üretim birimleri topluluğunun birbirlerine göre nispi durumlarını ortaya koyar.

B. Kavramın Karşılaştırmalı Üstünlüklerden Farkı ve Rekabetçi Üstünlüklerle İlişkisi

Küreselleşme ile birlikte yoğun olarak gündeme gelmesine karşılık gerçekte rekabet gücü (Competitiveness) kavramı, bir çok yazar tarafından David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine (Comparative Advantage) ve Heckser-Ohlin-Samuelson'un Faktör Donanımı Modeline kadar götürülmektedir.

Son yıllarda sıklıkla tartışılan kavramın uzun bir geçmişi bulunmasına rağmen değişik düzeylerde gündeme gelmesi ve içeriği konusundaki görüş farklılıklarının bulunması, benzer içeriğe sahip karşılaştırmalı üstünlükler ve rekabetçi üstünlükler (Competitive Advantage) ile olan ilişkilerinde de değişik yaklaşımları gündeme getirmektedir.

Rekabet gücünün ulusal düzeyde analizinde; rekabetçi üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler ile ilişkisinde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşıma göre; rekabet gücü, rekabetçi üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlüklerin sonucu olup kendisi ayrıca ulusal rekabet düzeyini göstermez. Sözkonusu üç kavram arasındaki ilişki rekabet gücünün kaynağı ile açıklanır. Buna göre, Neo-Klasik yaklaşımda rekabet gücünün kaynağını karşılaştırmalı üstünlükler, Porter’ci yaklaşımda rekabetçi üstünlükler oluşturur¹². Bu yaklaşımda, referans rakiplere göre görece performansın değerlendirilmesi olan rekabet gücü, ulusal düzeyde refahın, firma veya endüstri seviyesinde rekabet üstünlüğünün kaynağı veya nedeni olmayıp geri kalmışlığı veya zayıflığı¹³ veya rekabet üstünlüğü yaratan nedenler yerine daha çok sonuçta oluşan rekabet gücünü ölçmede kullanılır¹⁴. Rekabet gücünü sonuç olarak gören yaklaşımda, firma düzeyindeki analizlerde performansın mevcut rekabet gücünü göstermesine karşılık, firmanın gelecekteki performansının da analize dahil edilmesi durumunda rekabet gücü gündeme gelmekte ve firmanın rekabetçi üstünlüklerinin bir sonucu olmaktadır¹⁵.

İkinci yaklaşımda ise; rekabet gücü ile rekabetçi üstünlükler benzer anlamda olup bu iki kavram ile karşılaştırmalı üstünlükler arasında farklılıklar bulunur. Rekabet gücünün esas olarak firma ve endüstri bazında geçerli olduğunu belirten bu yaklaşımda, rekabet gücü dinamik ve piyasa fiyatlarını, karşılaştırmalı üstünlükler durağan ve denge fiyatlarını yansıtır. Ayrıca; rekabet gücü ülkeler arasındaki benzer sektörlerin karşılaştırmasını, karşılaştırmalı üstünlükler ülkelerarası farklı sektörlerin kıyaslamasını esas alır. Buna göre; benzer ürünlü, mükemmel bilgiye sahip olunma

¹²Alessandro BANTERLE, “Competitiveness and Agri-Food Trade: An Empirical Analysis In The European Union”, Erişim: www.eaae2005.dk/poster-papers (10.11.2005),

¹³Leslie BULD ve Amer K. HIMIS, “Conceptual Framework for Regional Competitiveness”, Erişim: <http://WBLN0018.Woldbank.org/Apps/ccdk/Doclib.nsf/>, (17.01.2006)

¹⁴İbrahim DEMİR, “Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri”, Erişim: www.dptr.gov.tr (17.01.2006)

¹⁵Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, ag.m.

ve piyasa bozukluklarının bulunmadığı tam rekabet piyasalarında bu iki kavram aynı anlamdadır. Ülkelerin üretim ve ihracat kararlarının verilmesinde, gölge fiyatlarla ölçülen karşılaştırmalı üstünlükler ve piyasa fiyatları ile ölçülen rekabet gücü belirleyici olup karşılaştırmalı üstünlükler belirli bir ürünün ülke açısından üretilip ihraç edilmesinin ekonomik olup olmayacağını gösterirken, rekabet gücü, mevcut ekonomik yapı ve politikalar çerçevesinde, firmaların veya endüstrilerin uluslararası piyasalarda rekabet edebilme yeteneğini verir¹⁶. Teknoloji farklılığı, faktör yoğunluğu veya ölçek ekonomisi gibi unsurlardan bağımsız olarak, denge fiyatlarında maliyet üstünlüğünün sağlanması karşılaştırmalı üstünlükleri yaratır. Bu anlamda karşılaştırmalı üstünlükler dinamik bir yapıya sahip olup rekabet gücünün en önemli kaynağını oluşturur¹⁷.

Karşılaştırmalı üstünlüklerin uluslararası yeni ticari ilişkileri açıklamakta yetersiz görülmesi veya ülkelerin faktör donanımının değiştirilebileceği varsayımları ile rekabet gücünün ulusal düzeydeki tanımının refahın artırılmasını içerir şekilde yapılması durumunda, bu iki kavram arasındaki farklılık; karşılaştırmalı üstünlüklerin durağan ve endüstrilerarası ilişkilere dayanmasına rağmen, rekabet gücünün, yenilik yapma, piyasa yapısı, teknolojik gelişmeler ve ölçek ekonomileri gibi süreklilik ve değişim gösteren unsurlar tarafından belirlenen aynı endüstrilerdeki ilişkileri esas almasıdır^{18,19}. Kavramlar arasındaki diğer farklılık ise; ölçek ekonomileri, teknolojik gelişmeler ve eksik rekabetin geçerli olduğu Yeni Uluslararası Dış Ticaret Teorisinde, karşılaştırmalı üstünlüklerin uluslararası yeni ticari ilişkileri açıklamakta yetersiz görülmesi veya ülkelerin faktör donanımının değiştirilebileceği varsayımları ile rekabet gücünün ulusal düzeydeki tanımının refahın artırılmasını içerir şekilde yapılması durumunda, karşılaştırmalı üstünlüklerin ülke içindeki ürünlerin karşılaştırması olmasına karşılık, rekabet gücünün ülkelerin benzer ürünlerinin uluslararası piyasalarda satış kapasitesini

¹⁶Chinna A. KANNAPİRAN ve Edan M. FLEMİNG, “Competitiveness ana Comparative Advantage of Ten top Small holdings in Papua New Guinea”, Erişim: www.une.edu.au/gsare/publications/Arewg99, (08.01. 2006).

¹⁷Eckhard SIGGEL, a.g.m.

¹⁸Michael KITSON, a.g.m.

¹⁹Murat Ali DULUPÇU, “Küresel Rekabet Gücü”, Nobel yayınları , Ankara, 2001, S. 71.

göstermesidir²⁰. Rekabet üçünün ulusal refahı içermesi durumunda kavram rekabetçi üstünlüklerden de farklı anlamda kullanılmaktadır. Rekabet gücünün, iktisadi değişkenlerin yanında eğitim ve sağlık gibi sosyal içerikli değişkenleri de kapsamı, iktisadi değişkenleri esas alan firma veya endüstri düzeyindeki rekabetçi üstünlüklerden farklı görülmesine neden olur. Ancak; Porter'ın analizleri ile gündeme gelen ve ulusal rekabet gücünü ülkedeki firmaların rekabet güçlerinin toplamının yansıması şeklindeki yaklaşımlar esas alındığında, firma ve endüstri düzeyinde tartışılan rekabetçi üstünlükler ile rekabet gücü benzer anlamlarda kullanılır. Bu çerçevede; endüstri ve firma düzeyindeki analizlerde, yurtiçi firma veya endüstrilerin rekabetçi dünya piyasalarındaki paylarının artırılması veya korunması olan rekabetçi üstünlükler ile rekabet gücü aynı anlamda ve birbirinin yerine kullanılabilir²¹.

Rekabet gücü ile karşılaştırmalı üstünlükler ve rekabetçi üstünlükler kavramları arasında yakın bir ilişki bulunmaktaki birlikte gerçekte bu üç kavram arasında farklılık bulunur. Rekabet gücü, farklı iki endüstrinin karşılaştırması olmayıp, aynı endüstride faaliyet gösteren firmaların veya aynı alandaki sektörlerin performanslarının ölçülmesi veya bunların faaliyetlerinin rakipleri ile kıyaslanmasıdır. Rekabet gücü ile endüstri içerisi analiz yapılırken, karşılaştırmalı üstünlüklerle endüstrilerarası analiz yapılır. Karşılaştırmalı üstünlükler zaman unsurundan bağımsız olarak durağan bir şekilde ülkenin faktör yoğunluğunu yansıtır iken, rekabet gücü zaman unsurunu taşıyan, hazır değil yaratılan, geliştirilmesi veya kaybedilmesi mümkün olan değişim durumunu yansıtır. Karşılaştırmalı üstünlüklerde ülkelerin zenginlikleri sahip oldukları kaynaklarla sınırlı iken rekabetçi üstünlükler dinamik ve yaratıcı özelliği nedeni ile zenginlik sürekli artırılabilir. Firma ve endüstri düzeyinde ise, rekabet gücü ve rekabetçi üstünlükler kavramları genel olarak benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Buna göre; ürün tasarımı, üretimi ve piyasaya sunulması bakımından firmanın sektördeki rakiplerine göre daha üstün bir durumu başarma veya bir endüstride rekabet edilebilmesi için yenilikler yapma ve yaratma ile piyasada kullanma yolu, yeteneği veya kapasitesi olarak tanımlanan rekabetçi

²⁰Frederique SACHWALD, "Competitiveness and Competition: Which Theory of the Firm?", Edited by Frederique Sachwald, European Integration and Competitiveness, Edward Elgar Publishing Limited, 1994, England, S.35-37.

²¹Leslie BULD ve Amer K. HIMIS, a.g.m.

üstünlükler ile mevcut veya potansiyel rakipler tarafından aynı dönemde uygulanamayan değer yaratma stratejisi ile rekabetçi bir endüstride yüksek (abnormal) kar veya rant elde etme yeteneği olarak tanımlanan²² rekabet gücü birlikte ve çok zaman aynı anlamda kullanılmakla beraber, rekabet gücü, rekabetçi üstünlüklerin bir sonucu olarak ta görülebilmektedir. Ayrıca; performansın analizlere dahil edilmesi durumunda da rekabet gücünün, performanstan farklı olarak firmanın gelecekteki başarı durumunu da gösterdiği kabul edilmektedir. Endüstri düzeyindeki bu çalışmada rekabetçi üstünlükler ve rekabet gücü kavramları aynı anlamda kullanılacaktır.

C. Ulusal Rekabet Gücü

Rekabet gücünün farklı düzeylerde analizinde en fazla tartışılan ulusal rekabet gücünün; kapsamı, kaynakları, göstergeleri ve ölçülmesi benimsenen yaklaşıma göre değişmektedir. Ulusal rekabet gücünün verimlilik temelinde olduğu kabul edildiğinde kaynakları, göstergeleri ve ölçülmesi bu kabul ile ilgili olmaktadır. Ancak; Rekabet gücünün halkın refah seviyesinin yükseltilmesini de içermesi durumunda verimlilik yanında kişi başına gelir düzeyi de gösterge olmaktadır. Bu durumda rekabet gücü; ülkelerin ürettiği mal ve hizmetlerin dünya pazarlarındaki payının ötesinde, sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak biçimde, kurumların, politikaların ve üretim faktörlerinin tümünün oluşturduğu üretim gücü olarak kabul edilmektedir.

Kapsamı konusunda önemli görüş farklılıklarının bulunduğu ulusal düzeydeki rekabet gücünde temel belirsizliği, kavramın ulusal verimliliği, performansı ve gönenç içerip içermediği oluşturmaktadır. Buradaki düşünce farklılıkları; temel olarak rekabet gücü ile verimlilik, performans ve gönenç kavramları arasındadır. Bir tarafta, ulusal rekabet gücünün verimlilik ve performansı aşan anlam taşıdığı savunulmakta, diğer yandan, rekabet gücünün ulusların verimliliği veya performansından farklı olmadığı ileri sürülmektedir. Birinci yaklaşımda; ulusal düzeyde rekabet gücü endüstri veya firma düzeyindekinden farklı olup, ülkenin

²²Jay WEERAWARDENA ve Janet R. McColl-KENNEDY, ‘‘New Service Development and Competitive Advantage: A Conceptual Model’’ Erişim: www.marketing.unsw.edu.au, (23.11.2005).

firmalarının veya endüstrilerinin rekabet gücüne sahip olmalarının, her zaman ülkenin de sahip olduğunu göstermediği ileri sürülmektedir. İkinci yaklaşıma göre ise; ülkelerin rekabet güçlerinden söz etmek anlamsız olup, asıl olan ülkelerin sahip oldukları firmaların veya endüstrilerin rekabet gücüdür. Bu iki yaklaşımın yanında, ülkelerin yabancı sermayeyi çekebilme başarısını esas alan üçüncü bir yaklaşımın da bulunduğu ulusal rekabet gücüne ilişkin tartışmalar kısaca aşağıda verilmiştir.

1. Ulusal Rekabet Gücünün Anlamsız veya Yetersiz Olduğuna İlişkin Görüşler

Rekabet, yarışma ve üstünlük gibi görelî kavramları içeren rekabet gücünün firma seviyesinden uluslarüstü düzeye (üretim birimlerinden üretim bölgelerine) kadar çıkarılmasının kavramın bu niteliklerini anlamsızlaştırdığı başta Krugman olmak üzere değişik ekonomistlerce ileri sürülmektedir. Krugman'a (1994) göre; özellikle ulusal rekabet gücü kavramı yanlış olmanın da ötesinde tehlikeli bir sabit fikirdir. Ulusal rekabet gücü yurtiçi politikaları çarpıtarak uluslararası ekonomik sistemi tehdit eder. Buna göre; ülkelerin ekonomik geleceğinin, dünya pazarlarındaki başarıları tarafından belirlendiği hipotezi tamamen yanlıştır. Ülkelerin dünya ile olan ticaretleri firmaların birbirleri ile olan ticari rekabetlerinden farklı olup uluslararası ticaret sıfır toplamlı bir oyun değildir. Bu bağlamda, ülkeler, firmalar gibi birbirlerini rakipleri olarak görmez. Rekabet gücünün bir anlamı var ise, bu sadece verimliliğin başka bir şekilde söylenmesinden ibarettir. Dış ticaret fazlası ülkenin zayıflık, dış ticaret açığı da güçlülük işareti olabilir. Ülkelerin refah düzeyi görelî verimlilik artışlarından değil, esas olarak yurtiçi verimlilik artışlarınınca belirlenir ve rakip ülkelerin büyümesi ülkenin refahının azalması anlamına gelmez. Rekabet gücünü yükseltme politikaları; gereksiz harcamalar neden olarak para arzını artırması ile gümrük korumacılığına ve ticaret savaşlarına sebep olması gibi önemli konularda yanlış kamu politikalarına yol açması gibi üç büyük tehlike yaratır²³. Krugman'a göre; ulusal rekabet gücü Merkantilizmin kuzu postuna girmesinden başka bir şey değildir²⁴.

²³ Paul KRUGMAN, "Competitiveness : A Dangerous Obsession" Foreign Affairs 73 (Marc/April,1994, S, 28-44. Erişim: www. Econ.ucsc.edu/grads/jamus.

²⁴ Iain BEGG, a.g.m.

Krugman'a benzer şekilde Kibritçioğlu; rekabet gücünün ancak firmalar açısından yaşamsal sorun oluşturduğunu, ülkelerin fiyat ve kalite gibi konularda birbirleriyle rekabet etmediklerini, ülkelerin rekabet konusunun ise, yabancı yatırımcıları çekme açısından maliyet ve altyapı gibi unsurlarla rekabet ettikleri kuruluş yeri rekabeti olduğunu belirtir²⁵. Rekabet gücünün ulusal düzeyde analiz edilmesinde, ulusların firmalardan farklı olduğunu belirten MC Fetridge (1995) göre de; ulusal ekonominin performansına yönelik amaçlar ile kamu politikaları ve göstergeler açısından ulusal rekabet gücü uygun bir kavram değildir. Kişi başına gelir düzeyinin yükseltilmesi büyük oranda verimliliğin artırılmasına bağlıdır. Kişi başına gelir seviyesinin esas kaynağının verimlilik olduğunun kabul edilmesi durumunda ulusal rekabet gücü uygun bir amaç olabilir²⁶.

Ulusal düzeydeki rekabet gücüne ilişkin Krugman ve diğerlerinin görüşlerinden bazı bakımlardan farklı olmakla birlikte, Birleşmiş Milletlerin konuya ilişkin çalışmasında verimlilik esası benimsenmiştir. Buna göre; uluslararası rekabet gücü sadece dış ticareti değil, aynı derecede yatırımları, teknolojiyi ve insan kaynaklarını esas alır. Bunların da verimliliği oluşturması nedeniyle, rekabet gücü sonuçta verimliliğin artırılmasıdır. Ancak, verimliliğin daha sınırlı ve daha iyi tanımlanabilmesine rağmen, rekabet gücü ile sektörlerin geçmiş performansları ölçülebildiği gibi geleceğine ilişkin öngörülerin yapılması da olanaklıdır. Bununla birlikte, rekabet gücünün ölçümüne ilişkin araçlarla ilgili genel teorilerin yokluğu kullanılmasını sınırlandırmaktadır. Dış ticaret performansını aşan bir şekilde verimlilik temelinde analiz edilebilen kavram; uluslararası düzeyde rekabet edebilecek şekilde üretebilme yeteneği olup mal ve hizmet üretimini kapsar ve verimlilik temelini oluşturur. Rekabet ve teknoloji gibi değişen koşullara uyum ile daha yüksek katma değerli mal ve hizmetler sunma yeteneği, rekabet gücünün ilk koşulu olup belirlenmesinde ticari performans tek başına yeterli değildir²⁷.

²⁵Aykut KİBRİTÇİOĞLU, “Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım” Uluslararası Makro İktisat 1996, Bölüm:1, S.2, Erişim: <http://www.politics.ankara.edu.tr/kibritci/publications.html>, (21.01.2006).

²⁶ Donald MC FETRIDGE, “Competitiveness: Concepts and Measures”, Erişim: www.ic.gc.ca/cmb/welcomeic.nsf.

²⁷ UNITED NATIONS, “Methodology For The Assessment Of Competitiveness Of Selected Existing Industries”, Economic And Social Commission For Western Asia, Erişim: www.escwa.org.lb/information/publications.

Rekabet gücü konusunda önemli çalışmalarda bulunan Porter; rekabet gücünün ülkede bulunan firmaların rakiplerine göre üstünlükleri tarafından belirlendiği görüşüyle Krugman'a yakın bir yaklaşım içindedir. Krugman'dan farklı olarak Porter; ulusların da rekabet gücünden söz edilebileceğini, bunun da ülkedeki rekabet gücüne sahip firmaların tarafından oluşturulduğunu belirtir. Porter'a göre; rekabet gücünün kabul edilmiş bir tanımı bulunmamakta ve ulusal düzeyde anlamlı olan sadece ulusal verimlilik düzeyidir. Ulusal rekabet gücünde esas olan ülkedeki firmaların ve endüstrilerin rekabet gücü olup ülkelerin rekabet gücünü hesaplamak yerine firmaların veya endüstrilerin rekabet gücünü ölçmek daha anlamlıdır. Hiç bir ülke bütün veya çok sayıda sektörde rekabet gücüne sahip olmayıp, her ülkede rekabet gücüne sahip sektörlerin varlığı ülkenin koşulları tarafından belirlenir. Bir ülkenin belirli sektör veya endüstrilerinin uluslararası rekabet üstünlüğüne sahip olmaları; faaliyette buldukları ülkenin piyasa koşullarının oluşmasında belirleyici olan dört unsur (faktör, talep, ilgili ve alt endüstriler ile firma stratejisi, yapısı ve rakiplerin koşulları) ile fırsatlar ve kamu politikalarının bu dört unsur üzerindeki etkisine bağlıdır²⁸.

2. Ulusal Rekabet Gücünün Geçerli Olduğuna İlişkin Görüşler

Ulusal düzeyde rekabet gücünü “anlamsız” sayan Krugman ve rekabet gücünün esas olarak endüstri ve firma bazında analiz edilmesinin gerektiğini savunan Porter' den farklı olarak Reinert; ulusal düzeyde de rekabet gücünün analiz edilebileceğini ve firma veya endüstri düzeyinde verimli ve etkin olmanın her zaman halkın refahının artışı anlamında ulusal rekabet gücü sağlamayacağını belirtir. Reinert'e göre; Neo-Klasik Teorinin, üretim teknolojisindeki gelişmelerin verimliliği artırarak fiyatları düşürmek suretiyle refahı artıracığı, bu nedenle ulusal düzeyde rekabet gücünün anlamsızlığı görüşü; Neo- Klasik Teorinin, piyasalar hakkında mükemmel bilgiye sahip olunma, ölçeğe göre sabit getiri ve faktör fiyatlarının eşitlenmesi varsayımları altında geçerlidir. Ancak, göreceli veya mutlak verimlilik seviyesi

²⁸ Michael E. PORTER, “The Competitive Advantage of Nations”, Harvard Business Review, No.2, March/April. 1990, Erişim: [http://www.lwresearch.com/filesfordownloads/Competitive Advantage of Nations.pdf](http://www.lwresearch.com/filesfordownloads/Competitive%20Advantage%20of%20Nations.pdf).

yanında, verimlilik seviyesindeki hızlı değişmeler; yaratılan ilave değerin veya kar, ücret ve vergi artışları şeklinde oluşan “endüstri rantının” ülke içinde kalmasını sağlayarak refahı ve rekabet gücünü artırır. Çünkü, rekabet gücünün arkasında, eksik rekabet koşulları ve bundan kaynaklanan faktör fiyatlarındaki eşitsizlik bulunmaktadır. Bu anlamıyla, Neo –Klasik Teorinin varsayımları ile rekabet gücü arasında uyumsuzluk vardır. Ekonomik büyümenin ve rekabet gücünün temelinde; ölçeye göre artan getiri, dengesiz bilgi dağılımı ve piyasaya giriş engellerinin neden olduğu dinamik rant yaratıcı yapı bulunur. Verimlilik seviyesinden bağımsız olarak, mikro düzeyde rekabetçi endüstri yapısının varlığı, tam bilgiye sahip olunma, üretim faktörlerinin tam bölünebilirliği ve ölçek ekonomisinin bulunması ulusal düzeyde fakirliğe neden olabilir. Mikro düzeyde ulusal firmaların etkin veya verimli olması her zaman ulusal refah artışına neden olmaz. Çünkü; teknolojik gelişmelerin faktör gelirlerini artırma yerine, ürün fiyatlarının düşmesine neden olması durumunda, verimlilik artışlarının yarattığı maliyet düşüşleri tüketicilere transfer edilir. Etkinlik ve verimlilik ulusal rekabet gücü açısından temel koşul olmakla birlikte sadece bunların varlığı ulusal rekabet gücünü sağlamaz. Ulusal refah seviyesinin yükseltilebilmesi için; görelili veya mutlak verimliliğin ötesinde eksik rekabetin ve piyasa rantlarının oluşmasına neden olan ürün devrelerinde hızlı verimlilik artışlarının yaşandığı ve ölçek ekonomilerinin bulunduğu aşamada “yüksek kaliteli faaliyetlerde” bulunulmalıdır. Buna göre, rekabet gücü, ulusal refahın eksik rekabet aracılığı ile yükseltilmesidir. Reinert’e göre; imalat sanayine dayanan rekabet gücü günümüzde yerine mühendislik, bankacılık gibi hizmet sektörlerine ve bazı tarımsal ürünlere bırakmıştır²⁹.

Rekabet gücünün ulusal düzeyde daha yüksek gelir ve istihdam yaratmayı içerecek şekilde tanımlanması halkın refah seviyesinin artırılmasını gündeme getirmekte ve kavram yeni dış ticaret ve büyüme teorileri içerisinde tartışılmaktadır. Reinert’e (1994) göre; mikro düzeyde firmaların karlı bir şekilde piyasada rekabet edebilme ve büyüme kapasitesi olarak tanımlanan rekabet gücü makro düzeyde

²⁹Erik S. REINERT, “Competitiveness and Its Predecessors- a 500- Year Cross-National Perspective”, Step Group Report ,1994 Oslo S. Erişim: <http://www.step.no/reports//y1994/0394.pdf>.

sağlıklı olarak tanımlanmamaktadır. Kavramın ulusal düzeyde verimlilik ve performans göstergelerinin ötesinde halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesini içerecek şekilde tanımlanması durumunda, göreceli etkinlik ve uluslararası ticaret performansı göstergeleri ile rekabet gücünün ölçülmesi yetersiz kalmaktadır³⁰.

D. Rekabet Gücünün Sınıflandırması ve Analizi

Rekabet gücü analizleri; ülkelerin yabancı yatırımları çekme kapasitesini veya kredi riskini ölçme amacıyla endekslerle aracılığı ile ülkelerin sıralamasını yapmada kullanıldığı gibi akademik çalışmalarda sektörlerin gelişme yönlerini belirlemek için iktisadi birimlerin davranışlarının tanımlanması ya da firmaların rekabet güçlerinin toplamı olan ulusal rekabet gücünün belirlenmesi amaçlarıyla yapılmaktadır³¹. Genel olarak makro ve mikro şeklinde sınıflandırılan rekabet gücü, ulusal düzeydeki analizlerde makro rekabet gücü, firmalar ve endüstriler seviyesinde mikro rekabet gücü olarak tanımlanır. Firma düzeyinde rekabet gücü ile ülke içerisindeki işletmelerin yurt içerisindeki veya dışındaki rakipleriyle rekabeti ve bu rekabetin ulusal ve uluslararası pazardaki etkileri incelenirken, endüstri düzeyinde rekabet gücü ile ülke endüstrilerinin yurtdışı rakipleriyle olan rekabeti analiz edilir. Literatürde görüş birliğinin bulunmadığı makro rekabet gücü ile ülkelerin veya ulusların gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyi veya yabancı sermayeyi çekme başarıları diğer ülkelerle kıyaslanır. Rekabet gücü farklı seviyelerde analiz edilebilmesine karşın, farklı düzeylerin konumu karşılıklı olarak birbirine etkiler. Belirli bir sektördeki firmaların rekabet gücünün bulunmaması o sektörün rekabet gücünün yokluğunu göstermeyeceği gibi, sektörün rekabet gücünün yokluğu da ülkenin rekabet gücünün olmadığını göstermez³².

Makro düzeyde ulusal rekabet gücünün unsurları benimsenen yaklaşıma göre değişmektedir. Rekabet gücünün ülkedeki firmaların veya endüstrilerin rekabet güçlerinin toplamı yaklaşımında verimlilik, kapsamın ulusal refahın artırılmasını da içerecek biçimde genişletilmesinde ise verimlilik ve kişi başına gelir seviyesi

³⁰ Erik S. REINERT, a.g.m.

³¹ Eckhard SİGGEL, a.g.m.

³² Alessandro BANTERLE, a.g.m.

unsurları oluşturur. Ulusal rekabet gücü; enflasyon oranları, döviz kuru düzeyi, verimlilik yapısı ve kurumsal yapı gibi makro değişkenler tarafından etkilenir. Endüstri ve firma bazındaki rekabet gücü; maliyetler, müşteriye ulaşım hızı, ürün kalitesi ve çeşitliliği gibi unsurları içerir. Şehir veya bölgelerin rekabet gücünün analizinde, bölge dışı yatırımcıları çekme üstünlüğü veya buralardaki firmaların rakiplerine göre nispi durumları incelenir. Şehir veya bölgelerin rekabet güçlerinin firma bazında analiz edilmesi mikro değişkenler esas alınarak yapılır.

Rekabet gücünün başka bir sınıflandırması; ulusal paranın veya reel ücretlerin düşürülmesi ile sağlanan maliyet üstünlüğüne dayanan ancak kısa vadeli ve sürdürülemez fiyat rekabet gücü ile ar-ge, patentler, yeni teknolojiler yaratma ve uygulama gibi fiyat dışı unsurlara dayanarak ülkede üretilen mal ve hizmetlerin dünya pazarlarında talepte bulunanlara sunulması veya rekabet gücünün Neo-Schumpeterian yaklaşımı olarak tanımlanan verimlilik, kalite ve reel ücret artışları, ulusal paranın değerlendirilmesi, dışsattım artışının getirdiği dışalım artışı ve daha hızlı büyümenin sağlandığı uzun dönemli rekabet gücü ayrımıdır³³. Rekabet gücüne ilişkin diğer sınıflandırmalar: kaynaklar esas alınarak; (static) ve değişken (dynamic), sonuçlarına göre; geçmiş veya mevcut (ex ante) ve gelecek (ex post)³⁴, rekabet yeri açısından; yurtiçi ve yurtdışı, unsurları bakımından; fiyat ya da maliyet ve fiyatsız, niteliği açısından; durağan ve değişken³⁵ veya makro-mikro, tek boyutlu-çok boyutlu, tek taraflı-çok taraflı, statik-dinamik, gerçekçi-tahminleyici, pozitif-normatif ve mevcut-potansiyel rekabet gücüdür³⁶. Rekabet gücü analizlerinin mutlak-nispi veya makro-mikro değişkenler ile ölçülmesi ve esas alınacak teorinin belirlenmesi konusunda da farklılıklar bulunur. Buna göre; makro- mikro ayrımında incelenen alan belirleyici olurken, rekabet gücünün performans olarak görülmesinde mutlak değişkenler esas alınmakta, rekabetle ilişkili olması nedeniyle de kıyaslamalı değerler kullanılarak analiz edilmektedir³⁷.

³³John CANTWELL, "Innovation and Competitiveness", Handbook of Innovation edited by Faberger, D.C. Mowery and R.R. Nelson, Oxford University Press, forthcoming, Erişim: http://globalbusiness.rutgers.edu/working_papers, S. 3-6, (21.01 2006).

³⁴Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

³⁵Aykut KIBRİTÇİOĞLU, a.g.e, S.4.

³⁶Eckhard SİGGEL, a.g.m.

³⁷Iain BEGG, a.g.m.

Farklı şekillerde sınıflandırılan rekabet gücünün analizine ilişkin değişik yaklaşımlar bulunur. Thorne (2005); Geleneksel Ticaret Teorisi (Traditional Trade Theory), Endüstriyel Organizasyon Teorisi (Industrial Organisation Theory) ve Stratejik Yönetim Teorisi (Strategic Management Theory) çerçevesinde analiz edilebilir. Geleneksel Ticaret temelli yaklaşımda arz yönlü iktisat esas alınmakta ve fiyat farklılıkları en önemli gösterge olmaktadır. Ekonominin talep tarafına önem vermeyen bu yaklaşımda, ürünlerin, piyasaların ve firmaların hizmet sunumları ile stratejilerinin niteliksel farklılıklarının dikkate alınmaması eksikliği oluşturur. Geleneksel Ticaret Teorisinin karşıtı olarak Endüstriyel Organizasyon Teorisinde, temel ilgi alanı ekonomik performansı etkileyen değişkenlerin tanımlanmasıdır. Bu Teorinin özellikleri; tüme varım yönteminin esas alınması ile karmaşık ve belirsiz olması nedenleriyle kullanımının sınırlı olması, rekabet gücünün esas olarak talep tarafından belirlendiği inancı, politikaların önemli bir yapısal değişken olarak düşünülmemesi ve fiyat dışı elementlerin fiyat değişkenlerinden daha önemli görülmesidir. Ekonominin arz ve talep yönlerinden birisini görece olarak daha fazla önem veren yukarıdaki iki teoriye karşılık Stratejik Yönetim Teorisi; arz ve talep unsurlarını esas alarak bu iki teoriyi birleştirici bir yaklaşım benimsemiştir. Buna göre rekabet gücü; ürün farklılaştırması ve maliyet liderliğiyle yaratılan değer sunulması ve karlılığın yaratılması kapasitesidir. Rekabet gücünü açıklama başarısı ve kaynaklarını göstergelerinden daha fazla önem vermesi nedenleriyle Stratejik Yönetim Teorisi rekabet gücünü açıklamada en kuvvetli modeldir³⁸.

Yukarıdaki yaklaşıma benzer şekilde kavramın analizinin rekabet süreci temelinde ve firma teorisi çerçevesinde yapılması durumunda; rekabet gücünü gereksiz gören Geleneksel Uluslararası Ticaret Teorisinin, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde uzmanlaşması gerektiği görüşünün uluslararası ticareti açıklamakta yetersiz kalması Yeni Ticaret Teorisini gündeme getirmiştir. Buna göre; Geleneksel Uluslararası Ticaret Teorisinin bir çok varsayımını değiştiren ve eksik rekabet, Oyun Teorisi, ölçek ekonomileri, bilgi ekonomisi ve yığın üretim gibi unsurları esas alan Yeni Uluslararası Ticaret Teorisi rekabet gücünün yapısını açıklayabilir. Endüstriyel Organizasyon Teorisi ve Yapı-Davranış-Performans

³⁸F.S.THORNE,a.g.m.

paradigması çerçevesinde rekabet gücünün analizi; eksik rekabet, yoğunlaşma ve İşlem Maliyeti Teorisi kapsamında yapılır. Ancak, Yapı-Davranış-Performans paradigması çerçevesinde rekabet gücünün analizinde rekabet sürecinin ve firma davranışlarının esas alınmaması; sektörel giriş engelleri yerine rekabetçi engellerin ve firmaya özgü kaynaklar ile yeteneklerin esas alındığı firma bazlı yaklaşımı gündeme getirmiştir³⁹. Rekabet gücünün analizinde; Banterle (2005) karşılaştırmalı üstünlükler ve rekabetçi üstünlükler şeklinde ikili bir ayırımıda bulunurken⁴⁰, Dulupçu; Dünya Ekonomik Formu ve Yönetmel Gelişme Enstitüsü Yaklaşımı, Ortodoks Yaklaşım, Porter'ci Yaklaşım, Birleştirici (Bilgi Temelli) Yaklaşım, Yenilik Sistemi Yaklaşımı, Dunning Yaklaşımı, Şebeke Yaklaşımı, 3-P Yaklaşımı, Krugman Yaklaşımı ve Çevreci Yaklaşım olarak 10'lu ayırımı gitmiştir⁴¹.

Çalışmada endüstri düzeyinde rekabet gücünün analizinin yapılacak olması ve endüstri düzeyindeki analizlerin firma düzeyindeki analizlerle benzerlik göstermesi veya birlikte yapılması nedenleriyle izleyen bölümde sadece firma ve endüstri rekabet gücü açıklanmıştır.

E. Firma ve Endüstri Rekabet Gücü

Rekabet gücü bir çok ulusal veya uluslararası kuruluş ve akademisyen tarafından ulusal düzeyde tanımlanıp analiz edilmekle birlikte kavramın en iyi ve kolay şekilde firma ve endüstri düzeyinde analiz edilebileceği kabul edilmektedir. Rekabet gücünün mikro göstergeler ile analiz edilmesinde işletme ve iktisat bilimleri temelinde iki farklı yaklaşım sözkonusu olup niteliksel veya niceliksel değişkenlerle bu iki disiplin bakımından değişik biçimlerde tanımlanır. Mikro düzeyde rekabet gücünün; faaliyette bulunulan endüstrinin (Endüstri Yapısı veya Faaliyet Tabanlı Yaklaşım) veya faktör piyasalarının (Faktör Tabanlı Yaklaşım) yapısı tarafından belirlendiği yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, rekabet gücünün kaynaklarına ilişkin olarak bu iki temel yaklaşım ile bağlantılı yaklaşımlar da bulunmaktadır.

³⁹Frederigie SACHAWALD, a.g.m.

⁴⁰Alessandro BANTERLE, a.g.m.

⁴¹Murat Ali DULUPÇU, a.g.e. S. 98-117.

1. Firma ve Endüstri Rekabet Gücünün Tanımı ve Unsurları

Firma düzeyinde rekabet gücü; firmaların rakiplerine kıyasla görece durumlarını, performanslarını veya gelecekteki olası başarılarını iktisat veya işletme bilimleri bakımından ve farklı (karlılık, maliyetler, piyasa payı, piyasa değeri, kalite, müşteri memnuniyeti, zamanında teslim, hizmet sonrası servis gibi) mikro unsurlar kullanarak ortaya koymayı amaçlar. Rekabet gücünün işletme iktisadı çerçevesinde tanımlanması; uygun fiyat, kalite, yer veya zaman, müşteri memnuniyeti ve beklentisi gibi kantitatif unsurlar ile yapılırken, iktisat bilimi açısından maliyetler, karlılık ve piyasa payı gibi unsurlar esas alınır.

Fiyat ve fiyat dışı unsurlar yanında bu tür üstünlüklerin rekabetçi bir şekilde sürdürülebilirlik yeteneğine bağlı olan rekabet gücü; her hangi bir firmanın ulusal ya da global piyasalarda rakiplerine kıyasla düşük maliyette üretimde bulunabilme (fiyat ve maliyet rekabet gücü), ürünün kalitesi ve çekiciliği gibi unsurlar açısından rakiplerine eşit veya daha üstün bir durumda olma (fiyat dışı rekabet gücü) ve düşük maliyette yenilik ve buluş yapabilme yeteneğini kapsar⁴². Rakiplerine göre daha etkin ve verimli bir şekilde müşterilerinin ihtiyacını karşılayabilmek olarak görülen firma düzeyinde rekabet gücü Birleşik Krallık hükümeti tarafından 1995 yılında hazırlanan “ A White Paper” da; doğru zamanda, fiyatta ve kalitede doğru mal ve hizmet üretebilme kapasitesi olarak tanımlanmıştır⁴³. İşletme İktisadı açısından yapılan tanımlarda rekabet gücünün varlığı; rakip firmalara kıyasla ürün fiyatı, kalitesi, teslimde dakiklik ve satış sonrası servis gibi fiyat dışı unsurlar açısından içinde bulunulan zamanda ve gelecekte aynı durumda veya daha üstün olunmasını⁴⁴ veya müşterilerin beklentileri doğrultusunda veya beklentilerinin üstünde bir kalitede üretme becerisi ile üretilen mal ve hizmetleri müşterilerin istediği biçim ve kalitede, istenilen zamanda, fiyatta ve yerde sunabilmeyi kapsar⁴⁵.

⁴²Coşkun Can AKTAN, “Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri”, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Rekabet Dizisi 2. Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş. Ankara, 2004, S. 13-14.

⁴³Iain BEGG, a.g.m.

⁴⁴Aykut KİBRİTÇİOĞLU, a.g.e. S. 4.

⁴⁵Prafulla AGNİHOTRI ve Hemalatha SANTHANAM, “International Marketing strategies For Global Competitiveness”, Erişim: [http://blake.mantelair.edu/cibcon/conference/data/theme5/India/pdf\(18.12.2005\)](http://blake.mantelair.edu/cibcon/conference/data/theme5/India/pdf(18.12.2005)).

Rekabet gücünün bu tanımlamalarında, değerin yaratılması ve yaratılan değerin doğru zamanda, yerde, fiyatta ve kalitede müşteriye sunma becerisi temel unsur sayılmaktadır. Genellikle işletme iktisatçıları tarafından kullanılan bu tanımlarda, fiyat dışı unsurlar esas alınmakta ve firmaların rekabet gücüne sahip olabilmeleri; müşterinin ödemeye hazır olduğu bedelin bu değerin yaratılması için katlanılan maliyetten fazla olmasını gerektirmektedir. Ölçülmesinde güçlükler bulunan bu tanımların yanında fiyata bağlı olan karlılık, maliyetler ve piyasa payı gibi unsurlar esas alınarak ta rekabet gücü tanımlanabilmektedir. Fiyata ilişkin unsurların esas alındığı tanımlarda, firmaların rakiplerine karşı olan üstünlüklerinin sonucu oluşan konumları rekabet gücünün unsurları olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede firma rekabet gücü; karlı bir şekilde piyasada rekabet edebilme ve büyüme kapasitesi⁴⁶ veya karlılığın sağlanmasını ve piyasa payının korunmasını sürdürülebilme yeteneği⁴⁷ veya firmaların karşılaştıkları rekabete karşı koyma kapasiteleri olup firmaların rakiplerine göre üretim sistemlerinin bir bütün olarak etkinliğini gösterir⁴⁸

Kısaca aynı konularda faaliyette bulunan firmalar topluluğu olarak tanımlanabilen endüstri veya sektör bazındaki rekabet gücü tanımlamaları firma düzeyindekilere benzer şekilde yapılmakta birlikte (Aktan 2004) endüstri düzeyinde rekabet gücünü tanımlamak firma düzeyine göre daha belirsiz ve zordur. Bir endüstrinin rekabet gücü, ticaretin sözkonusu olduğu diğer bölge veya endüstrilerle karşılaştırılabilir. Rekabetçi bir endüstri, bölgesel veya uluslararası düzeyde rekabetçi firmalara sahip olan endüstridir. Bu açıdan, endüstri düzeyinde rekabet gücü endüstrinin bünyesinde barındırdığı büyük firmaların rekabet gücü olarak değerlendirilebilir⁴⁹. Rekabet gücü açısından firma ve endüstrinin benzer özellikleri ortak olarak tanımlanabilmelerine olanak verir. Bu çerçevede rekabet gücünü; Drescher ve Maurer (1999) firmaların veya endüstrinin rakiplerine karşı piyasa pozisyonlarını koruma veya geliştirme ile piyasa stratejilerini yapısal değişikliklerle uyumlaştırma yetenekleri olarak tanımlarken, Kim ve Martin (1997), serbest piyasa koşullarında ulusal firmaların veya endüstrilerin yabancı rakiplerine karşı yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda

⁴⁶Erik S. REINERT, “Competitiveness and Its Predecessors- a 500- Year Cross- National Perspective”, Erişim: <http://www.step.no/reports/y1994/0394.pdf> (15.12.2005).

⁴⁷Prafulla AGNIHOTRI ve Hemalatha SANTHANAM, a.g.m.,

⁴⁸Frederique SACHWALD, a.g.m.

⁴⁹Çoşkun .C. AKTAN, a.g.e.S.16, 27-31.

sürdürülebilir şekilde rekabet edebilme kapasiteleri olarak tanımlar. Endüstri düzeyinde rekabet gücünün iktisad bilimi açısından tanımlanmasında, Pitts ve Lagvenik (1998) endüstrinin yurtiçi ve yurtdışı piyasa paylarının karlı bir şekilde kazanılması ve sürdürülmesini esas alırken⁵⁰ Markusen (1992) toplam faktör verimliliğinin rakiplerine göre eşit veya daha yüksek olması durumu ile ortalama maliyetlerinin rakiplerine göre eşit veya daha düşük olmasını esas alır⁵¹.

Firma ve endüstri rekabet gücünün unsurları, belirleyicileri, göstergeleri ve ölçülmesi benimsenen yaklaşıma bağlı olarak fiyat ve fiyatsız mikro değişkenler esas alınarak analiz edilir. Düşük maliyetli veya daha kaliteli üretimde bulunan firma; belirli bir çıktıyı rakiplerine göre daha az girdi kullanarak üretebilmekte veya birim çıktı başına daha yüksek getiri elde edebilmektedir. Rekabet gücünün varlığı için; firmaların kaynaklarını ve kapasitelerini kullanarak maliyetlerini aşan gelir sağlayacak bir şekilde müşterilerin beklentilerini karşılayacak değer sunulmalıdır. Bu çerçevede mikro düzeyde rekabet gücünün unsurları; maliyetler, fiyatlar, kalite ile ürün farklılaştırması, müşteriye özel ürünler sunabilme, yenilik yapabilme kapasitesi ve müşteriye ulaşım süresi şeklinde belirtilir. Teknolojik gelişmelerin olanaklı kıldığı esnek üretim yöntemlerinin fiyat ve maliyet rekabeti ile eş zamanlı olarak ürün farklılaştırmasına gitmeyi ve kaliteyi ulaşmayı gerçekleştirebilir duruma getirmesi, firma veya endüstri düzeyinde rekabet gücünün unsurlarını, fiyat ve maliyetlerin yanı sıra farklı ve kaliteli ürünü zamanında sunabilmeyi ve satış sonrası servis ile garanti hizmetlerini de kapsar duruma getirmiştir. Mal ve hizmetlerin kalitesini en önemli rekabet gücü unsuru olarak kabul eden Saner (2001) iş gücünün niteliğini de en önemli belirleyici olarak görür⁵².

Rekabet gücünün unsurlarına ilişkin olarak kısa ve uzun dönem ayırımına giden Dunford vd. yukarıdaki unsurlara ilave olarak, uzun dönemde, firmaların sektördeki değişimlere uyum göstermesi veya sektörü şekillendirmesi yeteneğini rekabet gücünün unsurları arasında saymıştır. Buna göre; Kısa dönemli rekabet gücü; firmaların rakipleri ile rekabette, daha düşük maliyette veya daha yüksek kalitede

⁵⁰Alessandro BANTERLE, a.g.m.

⁵¹Donald G. McFETRIDGE, a.g.m.

⁵²Raymond SANER, "Competitive Advantage and Quality of Human Resources, Erişim: www.csend.org/pdf/QA-Nanjing-rs-pdf, (15.12.2005).

ürünler üretmek suretiyle karlılıklarını veya piyasa paylarını artırmalarıdır. Bu amaç; veri ürün kalitesinde etkinlik ve organizasyon kapasitesinin artırılması veya işçilik giderlerinin düşürülmesi yoluyla maliyetlerin rakiplerinin altına indirilmesi veya belirli bir maliyet yapısında ürün kalitesinin yükseltmesi şeklinde gerçekleştirilir. Uzun dönemde ise; bu iki unsurun yanında, rekabet gücü, firmaların sektördeki değişimlerin gereklerini yerine getirmeleri veya sektörü biçimlendirme yeteneklerine bağlıdır. Bu nedenle; rekabet gücü uzun dönemli bir kavramdır⁵³.

Endüstri düzeyinde rekabet gücü tanımlamalarında, endüstrideki büyük firmalar veya endüstri ortalaması gösterge olarak alınabilmektedir. Rekabet gücüne ilişkin endüstri düzeyindeki değişik tanımlamalara göre, piyasa koşullarında firmaların veya endüstrinin aynı alanda faaliyet gösteren rakiplerine karşı üstünlüğü veya daha iyi performansa sahip olması olarak kısaca özetlenebilecek olan kavram, karlılığın ve piyasa payının sürdürülebilir bir şekilde artırılmasını veya korunmasını içermektedir. Firmaların veya endüstrilerin uzun dönemdeki karlılık performansının ve yatırımcılarına üstün getiri sunabilmesinin sonucu olan rekabet gücü aynı zamanda çalışanlarını da tatmin etmelidir. Rekabet gücüne sahip olabilmek için, firmaların veya endüstrilerin rakiplerine karşı piyasa paylarını korumaları veya geliştirmeleri ile rakiplerine göre verimlilikte eşit veya daha üstün olmaları gerekmektedir. Bu da, müşterilerine sundukları mal veya hizmetlerin rakiplerine göre daha ucuz veya daha kaliteli olmalarını ve bunların zamanında ve yerinde sunulmasını gerektirir.

2. Firma ve Endüstri Rekabet Gücünün Kaynakları

Rekabet gücü kavramında olduğu gibi kaynakları da benimsenen yaklaşıma bağlı olarak farklı şekillerde ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede firma düzeyinde rekabet gücünün kaynaklarını; Thorne (2005) üç yaklaşım çerçevesinde analiz ederken⁵⁴, Neo- Klasik iktisatçılar, karşılaştırmalı üstünlükler, piyasa bozuklukları ve fiyatlar gibi dışsal piyasa tabanlı kavramlarla açıklarlar⁵⁵. Bilgi yoğun servislerin rekabet gücüne ilişkin olarak Haataja ve Okkonen, rekabet gücünü açıklamaya yönelik

⁵³Michael DUNFORD vd., “Competition, Competitiveness, and Enterprise Policies”, Erişim: [http://www. Geog.suset.ac.uk/research/ economic/caccioou.pdf](http://www.Geog.suset.ac.uk/research/economic/caccioou.pdf), (11.01.2006).

⁵⁴F.S. THORNE, a.g.m.

⁵⁵Prafulla AGNIHOTRI ve Hemalatha SANTHANAM, a.g.m.

yaklaşımları; Porter'in Değer Zinciri Analizini esas alan Klasik Yaklaşım, Kaynak Tabanlı ve Bilgi Tabanlı yaklaşımları esas alan Çağdaş Yaklaşım ve Karmaşık Değerleme Sistemleri (Complex Evolving Systems) ile Karmaşık Uyumlu Sistemleri esas alan Yeni Yaklaşım şeklinde üçlü tasnife tutar⁵⁶.

Rekabet gücünün kaynaklarının belirlenmesine ilişkin Thorne (2005) sınıflandırması literatürde geniş biçimde kullanır. Buna göre; Geleneksel Ticaret Teorisi arz yaklaşımı olup rekabet gücünü açıklamakta göreceli fiyat farklılıkları temel göstergedir. Bu Teorinin; ürün kalitesi, tanıtım ve pazarlama farklılıkları yaratmada olduğu gibi, yöneticilerin veya firmaların yeteneklerini dikkate almaması nedeniyle rekabet gücünü açıklamakta yetersiz kaldığı kabul edilir. Rekabet gücünün mikro düzeyde kaynaklarının veya belirleyicilerinin açıklanmasına yönelik Endüstriyel Organizasyon ve Stratejik Yönetim Teorileri çerçevesinde literatürde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; Endüstri Yapısı (Faaliyet Tabanlı) Yaklaşımı (Industry Structure View) ve Firma (Kaynak) Tabanlı Yaklaşım (Resource Based View)⁵⁷. Rekabet gücünün Stratejik Yönetim Teorisi çerçevesinde incelenmesi durumunda, firmaya özgü faktörlerin esas alındığı Kaynak (Firma) Tabanlı Yaklaşım, Endüstriyel Organizasyon Teorisi kapsamının analiz edilmesi durumunda ise, firmanın faaliyette bulunduğu endüstrinin yapısının belirleyici olduğu Endüstri Yapısı Yaklaşım kullanılır.

Faaliyet Tabanlı Yaklaşım, firmanın üretim durumunu esas alırken, Kaynak Tabanlı Yaklaşım firmanın faktör durumunu esas alır. Birinci Yaklaşım; firma yöneticileri monopolcü rantı sağlayacak alanları belirleyerek ürün farklılaştırması veya maliyet liderliği stratejilerini seçerek rekabetçi üstünlüklere ulaşabilirler. Yaklaşımın göre firmanın karlılığı, tekeli rantı sağlayacak şekilde, ürün piyasalarındaki eksik piyasa koşullarından kaynaklanır. Kaynak Tabanlı Yaklaşım ise; firmalar az bulunan, değerli, taklit edilmesi ve ikamesi zor olan kaynakları sahip olarak piyasa veya kıtlık rantına sahip olurlar. Bu kaynaklar, üretim faktörleri (resources), kapasite (capabilities) ve yeteneklerdir (competencies). Firma

⁵⁶Marjo HAATAJA ve Jussi OKKONEN, "Competitiveness of Knowledge Intensive Services", Erişim: www.tut.fi/unitys/tuta/tita/Hattaja-okkonen.pdf, (09.02.2006)

⁵⁷Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

yöneticilerinin, potansiyel olarak rant sağlayacak olan kaynakların neler olduğunu ve bunlara nasıl ulaşılacağını bilmeleri gerekir. Normalin üstündeki getirinin kaynağı faktör piyasalarındaki eksiklikler (imperfections) olup bunlara sahip olmak firmalara Ricardian rantın elde edilmesine sağlar⁵⁸. Rekabet gücünün kaynaklarına ilişkin olarak; firmaya özgü unsurların ve faaliyette bulunulan piyasanın yapısının ve ülkenin koşullarının birlikte etkileşiminin belirleyici olduğu yaklaşımlar ile Kaynak Tabanlı Yaklaşımına ilave unsurlar içeren değişik yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bunların başlıcaları; İlişki veya Bağlantı Yaklaşımı, Bilgi Tabanlı Yaklaşım ve Yetenek Tabanlı Yaklaşım'dır. Fang (2006) farklı yaklaşımların gerekçelerini artan küreselleşme, piyasalardaki belirsizlik ve hızlı teknolojik değişimlerle açıklar⁵⁹.

a) Endüstri Yapısı (Faaliyet Tabanlı) Yaklaşımı

Rekabet gücünün kaynaklarına ilişkin iki ana yaklaşımdan birisi olan Endüstri Yapısı Yaklaşımı Porter (1980) tarafından oluşturulmuştur. Endüstriyel Organizasyon Teorisi çerçevesindeki Yaklaşımına göre, firmaların rekabet güçlerinin kaynakları faaliyette bulunulan endüstrinin yapısı veya firma dışı faktörler (yoğunlaşma derecesi, giriş-çıkış engelleri ve ölçek ekonomileri gibi) tarafından belirlenir. Rekabet gücünün sağlanması için, Modelin koşullarını taşıyan endüstriler seçilmeli ve gerekli kaynaklar mevcut değilse dışarıdan tedarik edilmelidir. Firma karar vericilerinin stratejileri dışsal çevre ile firmanın sahip olduğu kaynaklar arasında uyum sağlamak olmalıdır. Bu kapsamda Yaklaşımın kökleri Harvard Endüstri İktisadının (Harvard Industrial Economics) Yapı-Hareket-Performans (Structure-Conduct-Performance) paradigmasına kadar gider ve Pozisyoncu Okul (Positioning School) olarak isimlendirilir⁶⁰. Yaklaşımın temel varsayımları endüstrideki firmaların homojen ve üretim faktörlerinin hareketli olmasıdır. Böylece; firmaların rekabet gücü sağlayacak endüstriyi belirleyerek, gereksinim duydukları

⁵⁸Alvaro Cuervo-CAZURRA, “Developing Competitiveness Under Discontinuous Institutional Environment Changes: The Co- Evolution of Resources and Scope”, Erişim: www.druit.dk/conferences/nm7paper/cuervo.pdf, (09.02.2006)

⁵⁹Liang FANG, “Relationship as a Source of Competitive Advantage – The Relational View on Competitive Advantage”, Erişim: <http://www.tuta.hut.fi/studies/courses/andschedules/Isip/Tu-91.1677seminar-2006/Liang-Fang.pdf>, (13.03.2006).

⁶⁰Ibuki ISHIKAKAWA, “The Source of Competitive Advantage and Entrepreneurial Judgment in the RBV: Insights From the Austrian School Perspective”, Center for Strategic Management and Globalization Copenhagen Business School, Denmark, March 2006, SMG Working Paper No: 5/2006, Erişim: <http://www.uk.cbs.dk/content/download/40406/60012/u/file/smg/20wp%20s-2006.pdf>, (23.01.2006).

kaynakları piyasadan tedarik edebilecekleri kabul edilmiştir. Klasik Endüstri Organizasyon iktisatçlarına göre, firmalar faaliyette buldukları endüstrinin koşullarını veya kendi performanslarını etkileme gücüne sahip değildirler. Bu nedenle, rekabet gücü firmaların kendi içsel kaynakları tarafından değil doğrudan dışsal piyasa koşulları tarafından belirlenir. Rekabet gücünün kaynaklarına ilişkin bu görüş Yeni Endüstriyel Organizasyon bilim adamlarınca eleştirilmiş olup firmalar endüstri yapısı ve firma performansını belirli ölçülerde etkileme gücüne sahiptirler⁶¹.

Endüstriyel Organizasyon Teorisinde firmalar tarafından izlenecek strateji olan Endüstri Yapısı Yaklaşımında; rekabet gücüne sahip olunabilmesi için eksik rekabet piyasaları bulunmalıdır. Normal karın veya rantın üzerinde bir karlılık sağlamamaları nedeniyle tam rekabet piyasaları strateji için çekici değildir. Eksik piyasaların firmalara tek el (monopoly) rantı sağlamaları nedeniyle bu nitelikteki piyasalar tek el gücü elde etmek için kaldıraç olarak kullanılır. Fiziksel varlıklara yatırımın potansiyel rakiplerin girişini engelleme fonksiyonunun bulunması veya yatırımların rakipler tarafından yapılması durumunda ileride yoğun bir rekabetin göstergesi olması nedenleriyle fiziksel varlıklar eksik piyasaların yaratılmasında kilit unsur olup firmalar maddi varlıklar sahip olmak için rekabet ederler. Ayrıca, fiziksel yatırımların ölçek ekonomilerinin yaratılmasına olanak vermeleri nedeniyle, bu tür yatırımlar firmaların maliyetlerini düşürerek eksik piyasa koşullarından daha iyi yararlanmalarına sağlar⁶². Firmanın faaliyette bulunduğu endüstrinin Porter Modelinin öngördüğü (girdi sağlayıcıların ile müşterilerin pazarlık gücü, endüstrinin rekabet yapısı, endüstriye yeni firma girişi korkusu ve ürünlerin ikame edilme tehdidi) beş koşulu taşıması durumunda, başka bir endüstride daha cazip koşulların oluşmasına kadar, karar vericiler; mevcut endüstride maliyetlerini düşürmek amacıyla ölçek ekonomilerini, ürün çeşitliliği için alan ekonomilerini ve pozisyonun korunması için piyasa yapısına odaklanmalıdırlar⁶³.

Rekabet üstünlüğünün firmalar açısından analiz edilmesinde; faaliyette bulunulan endüstrinin yapısı ve firmaların endüstri içerisindeki konumları firmaların rekabet

⁶¹Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

⁶²N.VENKATRAMAN ve Mohan SUBRAMANIAM, ‘‘Theorizing the Future of Strategy: Questions for Shaping Strategy Research in the Knowledge Economy’’, Erişim: <http://www.ijbsb.org/speechdocs/mohan-venkatraman.doc>, (10 01 2006).

⁶³Lian FANG, a.g.m.

üstünlüğü sağlamaya yönelik rekabet stratejilerinin oluşturulmasında belirleyici iki temel unsurdur. Endüstrinin karlılığı; maliyet yapısı, yatırım gerekliliği ve yukarıda verilen beş faktör tarafından etkilenen faaliyette bulunulan endüstrinin rekabet koşulları tarafından belirlenir. Firma için; rakiplerine göre daha düşük maliyetli üretimi ve rakiplerine göre birim ürün başına daha yüksek getiriye birlikte sağlamak güç olmakla birlikte yeni teknolojiler ve yöntemlerin uygulanmaya konulmasıyla bu iki amaç eş zamanlı olarak gerçekleştirilebilir⁶⁴. Rekabet üstünlüğünün kaynakları; yenilik, piyasa itibarı, organizasyon yapısı ve stratejik varlıklarıdır. Rekabet üstünlüğünün sağlanabilmesi için, ürünün veya hizmetin tüketici açısından değerini maksimum kılacak şekilde, girdilerin temini aşamasından satış sonrası destek ve servis hizmetlerine kadar değer sisteminin tüm aşamalarına ilişkin bağlantılar eşgüdümlü bir şekilde yönetilmelidir. Rekabet üstünlüğünün sürdürülebilirliği; üstünlüğü sağlayan kaynağın niteliğine, çeşitliliğine ve sürekli geliştirilmesi ile yenilenmesine bağlıdır. Rekabet üstünlüğünün sürdürülebilirliği açısından; ucuz işgücü veya ucuz girdi gibi kolaylıkla taklit edilebilen düşük nitelikli kaynaklar yerine, sürekli ve biriktirilebilen yatırımlarla yaratılan maddi ve manevi aktif değerler tercih edilmelidir. Ulusal firmaların uluslararası rekabet gücüne sahip olabilmeleri için, firmalar öncelikle kendi ülkelerinde rekabet gücüne sahip olmalı ve ülkenin koşulları da bunu sağlayacak (Elmas Modeli) nitelikleri taşımalıdır⁶⁵.

Günümüz dünyasında bilginin artan önemi ve teknolojinin değişen fonksiyonu karşısında piyasaların şekillenmesini açıklamakta yetersiz kaldığı gerekçesiyle, Porter'ın beş faktörünü eleştirilmektedir. Recklies; Modelin 1980'li yılların küresel ekonomisinin devresel büyüme yapısı ile bugüne göre nispeten istikrarlı ve öngörülebilir koşulların geçerli olduğu ortamda oluşturulmuş olması⁶⁶, Downes (1997); iletişim ve bilişim teknolojilerinin hızla gelişmesinin ve herkes tarafından ucuz bir şekilde kullanılabilmesinin yanında dağıtım hizmetlerindeki gelişmeler ve kamunun ticari faaliyetleri daha az karışması gibi unsurlar sonucu oluşan dijitalleşme, küreselleşme ve liberalleşme faktörlerini dikkate almaması⁶⁷, Dunning

⁶⁴Michael E. PORTER, The Competitive Advantage of Nations, The Free Press, New York, 1990, S. 33-40.

⁶⁵Y.a.g.e. S. 248- 267.

⁶⁶Dagmar RECLIES, “Beyond Porter-A Critique of the Critique of Porter”, Erişim: [www.themanager.Org /models/p5f.htm](http://www.themanager.Org/models/p5f.htm), (02.02.2006).

⁶⁷Larry DOWNES,“ Beyond Porter” www.contextmag.com/archives/199712/tecnosynthesis.asp, (04.02.2006).

(1992); Dünya'nın ekonomik yapısını oluşturan güçlerin dinamik görünümünü ve küresel dünyanın bir parçası olmaya zorlayan çeşitli faktörler ile doğrudan yabancı yatırımları dinamik Elmas Modeline işlememesi nedeniyle Porter'i eleştirmiştir. Rugman ve Vebreke (1993) ile Nurula (1993) teknolojik yapının, bilimsel gelişmelerin ve uluslararası işletmelerin, Daly (1993), işgücü maliyetlerinin ve döviz kurlarının rekabet gücüne etkileri açısından eleştirilene katılmışlardır⁶⁸.

Firmaların veya endüstrinin rekabet gücünün belirleyicilerini analiz eden ve Porter tarafından geliştirilen Yaklaşımda; firmaların mevcut ve potansiyel rakipleri yanında müşterileri ve tedarikçilerine karşı da rekabet etmeleri nedeniyle Model sıfır toplamlı veya kazan- kaybet şeklinde olmakta, firmaların karlılığı rakipleri, müşterileri ve tedarikçileri üzerindeki pozisyonlarının kuvvetli olması tarafından belirlenmekte ve tüketici refahının kaybı karşılığında gerçekleşmektedir. Bu nedenle Model gerçekte, firmaların rekabet güçlerinin analiz edilmesine uygun olmayıp endüstri düzeyindeki analizlerde kullanılmalıdır. Tüketici değerinin yaratılmasında sadece firmaların yeterli olmaması, endüstrinin de değer yaratılmasında fonksiyonunun bulunması, firmaların rekabet edebilmek için stratejik ortaklıklara gitmeleri, değer yaratılmasında hareketli olmayan firmaya özgü kaynakların varlığını gündeme getirmiştir. Ayrıca, yapılan çalışmalarda; firmaların karlılığında endüstrinin katkısı %8-10 oranında iken, firmaların kendi katkılarının %45-55 oranında olması, rekabet gücünün belirleyicileri konusunda firmaya özgü unsurların esas alındığı Kaynak Tabanlı Yaklaşımın önemini artırmıştır⁶⁹.

b) Kaynak Tabanlı Yaklaşım

Rekabet gücünün belirleyicisi olarak stratejik yönetim çalışmalarında 1990'lı yıllarda gündeme gelen ve Barney (1991) tarafından ilk defa belirli bir model çerçevesinde analiz edilen Kaynak Tabanlı Yaklaşımın temellerinin Penrosa (1959) çalışmasında bulunduğu kabul edilmekle birlikte çağdaş temelleri, Şikago-UCLA Yaklaşımı (Chicago-UCLA Approach) olarak isimlendirilen, Rumelt (1984),

⁶⁸Emin ÇİVİ, "Rekabet Gücü: Literatür Araştırması", Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt, 8, sayı, 2.

⁶⁹Micheal O'KEEFFE vd., "The Resource-Advantage Theory of Competition: Implications for Australian Agribusiness", Erişim: <http://www.agrifood.info/perspecti/1998/okeeffe.pdf>, (23.02.2006).

Wernerfelt (1984) ve Barney (1986) çalışmalarına dayanır⁷⁰. Chamberlin (1933) ve Robinson (1933) çalışmalarında değinilen ve daha sonra Penrose (1959) tarafından geliştirilmiş olan firmaya özgü unsurların; eksik rekabetin oluşmasında ve normalin üstünde kar sağlamada piyasa yapısından daha fazla belirleyici olduğu kabul edilir⁷¹.

Yaklaşım; aynı endüstride ve dengenin sağlanmış olduğu piyasalarda faaliyet gösteren firmaların neden farklı performansa sahip olduklarını firmaya özgü farklılıklarla açıklar. Yaklaşımın varsayımları; rekabetçi üstünlük sağlayan kaynakların firmaya özgü ve farklı olmaları ile bunların hareketliliğinin sınırlı veya hareketsiz olmasıdır. Bu kaynaklardan ekonomik rant elde edenler rekabet gücüne sahip başarılı firmalardır. Yaklaşım firmaların performanslarını; Endüstri Tabanlı Yaklaşımın öngördüğü gibi piyasa gücüne, piyasanın karşılıklı anlaşarak paylaşılmasına veya stratejik davranışa bağlama yerine, firmaların içsel kaynaklarının etkinlik farklılıklarına dayandırır ve firmaların stratejik kaynaklara sahip olmaları rekabet gücünün veya üstün performansının kaynağını oluşturur.

Neo-Klasik temellere sahip olan Kaynak Tabanlı Yaklaşımında, performans bakımından farklı olan firmalar, benzer olmayan kaynaklara sahip olup rant elde edilebilmesi için bu kaynak farklılığının sürdürülmesi gerekir. Buna göre; sektörde faaliyet gösteren firmalar farklılık göstermekte olup her firmanın kendine özgü değerli, ayrıca taklidi, çoğaltılması ve ikamesi zor olan ve kolaylıkla satın alınamayan veya elde edilme yerine yaratılıp geliştirilme gerekliliği özelliklerinden dolayı kısa sürede ticarete konu olamayan firmaya özgü kaynakları rekabet gücünü oluşturur. Beceri, yetenek ve bilgi gibi temel unsurlar; kullanılmakla tükenmeye konu olma yerine, kullanılma ile birlikte değerlerinin artması ve rakipleri tarafından elde edilmelerinin güçlüğü nedenleriyle rekabet gücünün kazanılıp sürdürülmesinde belirleyicidirler. Rekabet gücünün sağlanıp sürdürülebilmesi; sahip olunan stratejik kaynaklarla müşterilerin gereksinimleri karşılayacak şekilde değer yaratılıp sunulmasına bağlıdır. Firma yöneticilerinin görevi, hangi endüstride faaliyet

⁷⁰Ibuki ISHIKAWA, a.g.m.

⁷¹John FAHY ve Alan SMITHEE, “Strategic Marketing and the Resource Based View of the Firm”, Erişim: <http://www.amsieview.org/articles/fahy-10.1999.pdf>, (12.03.2006).

gösterileceğini karar vermenin ötesinde firmanın stratejik değerlerini ve temel üstünlüklerini yaratmak ve geliştirmektir⁷².

Yaklaşımına göre firmaların rekabet üstünlüğüne sahip olabilmeleri ve sürdürebilmeleri için ekonomik rant yaratabilmeleri veya ortalamanın üstünde getiriye sahip olmaları gerekir. Fahy ve Smithee (1999), bu rantın oluşumunda belirleyici olan yöneticilerin fonksiyonu; maksimum getiriye sağlayacak kaynakları bulmak, geliştirmek ve kullanmak olan firma stratejisini uygulamak olmalıdır. Ekonomik rantın bulunduğu piyasalarda kuvvetli rekabet baskısının ve ekonomik davranmanın, yüksek karlılığı ortadan kaldırması gerekmektedir birlikte, giriş-çıkış engelleri nedeniyle rekabetin veya potansiyel rekabetin olmadığı, aşağıya eğimli talep eğrisinin bulunduğu piyasalarda tekelci (monopoly) rantının elde edilmesi veya üretim kaynaklarının arzının sınırlı veya yarı sınırlı olduğu piyasalarda bunlara sahip olmak suretiyle kıtlık (Ricardian) rantının elde edilmesi ekonomik rantın devamlılığını sağlayabilir. Üretim sürecinde kullanılan kaynakların tamamı rekabet gücü sağlayıcı nitelikte olmayıp, bunların bazı özellikleri taşımaları gerekir. Değişik şekillerde sınıflandırılabilen rekabet gücünün kaynaklarının özelliklerini Barney (1991) değerli-sınırlı olmaları ve taklit-ikame edilememeleri olarak belirtir⁷³.

Kaynak Tabanlı Yaklaşımında, kontrol ettikleri kaynaklar açısından endüstrideki firmalar farklı olup kaynakların firmalar arasında hareketliliği de sınırlıdır. Faktör piyasalarının dengede kabul edildiği Yaklaşımında; ekonomik rantın sağlanabilmesi, daha önce piyasada olmayan farklı üretim faktörlerinin firma tarafından kontrol edilmesine bağlıdır. Ekonomik rantın veya rekabet gücünün sürdürülebilmesi için; firmaya özgü kaynakların taklit edilemezliği konusundaki belirsizlikten dolayı firmalar arasında hareketi sınırlı olmalıdır. Peteraf (1993), endüstrideki ekonomik rantın varlığını fiyat teorisi çerçevesinde maliyet veya etkinlik farklılıkları ile açıklar. Yüksek maliyetli veya düşük etkinlikte çalışan firmalarda piyasa fiyatı ortalama ve marjinal maliyete eşit olup ekonomik rant sözkonusu değildir. Rakiplerine göre daha etkin veya daha düşük maliyetli çalışan aynı endüstrideki firmanın, piyasa fiyatı ve

⁷²Arto LAHTI, “The New Industrial Organization (IO) Economics of Growth Firms In Small Open Countries Like Finland, Erişim: <http://helecon.3.hkkk.fi/pdf/wp/w.399pdf>, (11.03.2006).

⁷³John FAHY ve Alan SMITHEE, a.g.m.

marjinal maliyetin altında ortalama maliyetle üretim yapabilmesi nedeniyle, piyasa fiyatı ortalama maliyet farkı kadar ekonomik rant sağlamak mümkündür. Ricardian anlamda ekonomik rantın elde edilmesi ve sürdürülebilirliği, rantın oluşmasına neden olan kaynakların kıt olmasına ve bunların serbestçe çoğaltılmamasına veya taklit edilememesine bağlıdır. Barney (1991) ve Perteraf (1993), firmaların değişik ekonomik rant sağlamalarının nedeni, firmaya özgü kaynakların etkinlik farklılıkları olup rantın varlığı rekabet üstünlüğünü veya rekabet gücünü gösterir⁷⁴.

Rekabet gücünün sürdürülebilmesi için Barney (1991), firmanın uyguladığı değer yaratma stratejisinin mevcut veya potansiyel rakipleri tarafından uygulanamaması ve yararlarının diğer firmalarca sahip olunmaması gerekir. Peteraf (1993); endüstride kaynak farklılığının bulunması (heterogenity), faktör piyasasının bütün rantları kendine mal etmemesi (ex ante barriers), faktör piyasalarının rekabet yoluyla rant farklılıklarının ortadan kaldırmaması (imperfect mobility) ve mal veya hizmet piyasalarındaki rekabetin rant farklılıklarını yok etmemesi koşullarının (ex post barriers) varlığı rekabet gücünün sürdürülebilirliğini sağlar. Firmaların performans farklılıklarını; Barney (1991), denge üretim seviyesinde etkinlik (ortalama maliyet) farklılıklarıyla, Peteraf (1993), sermayenin fırsat maliyeti dahil kaynakların alternatif maliyetini aşan (ekonomik kar) pozitif karın varlığı ile açıklar⁷⁵.

Rekabet gücünün kaynakları; çalışanların becerileri (insan kaynaklarının kalitesi), üstün kaynaklar (insan kaynakları hariç diğer kaynakların yapısı) ya da bu iki kaynağın birlikte incelenmesiyle ortaya çıkabilir. İşletmenin sahip olduğu rekabetçi yapı ise pazardaki konumu ile ilgilidir. Düşük fiyatla satabilme ya da diğer işletmelerden farklı pozisyon alabilme özelliği işletmelerin davranış üstünlüklerini belirler. Davranış üstünlüğü müşteri isteklerinin çabuk ve yerinde karşılanabilmesiyle ilişkilidir. Rekabet üstünlüğünün sağlanması için; işletme varlıkları ile yeteneklerinin geliştirilmesi ve kullanılmasına yönelik uygun stratejiler seçilerek rakiplerin mevcut varlık ve yetenekleri etkisiz duruma getirilmelidir⁷⁶.

⁷⁴Ibuki ISHIKAWA, a.g.m.

⁷⁵ Nicolai J. FOSS ve Thorbjorn KNUDSEN, “The Resource- Based Tange: Towards a Sustainable Explanation of Competitive Advantage”, Erişim: [http://www.nicolaijoss.com/text/the %20reserve based%20 tangle.pdf](http://www.nicolaijoss.com/text/the%20reserve%20tangle.pdf), (22.02.2006).

⁷⁶ Emin ÇIVİ, a.g.m.

Rekabet gücünün firmaya özgü kaynaklarının sınıflandırılmasında Amit, Schoemaker ve Dunning kaynaklarla nitelikler/yetenekler arasında bir ayırım yaparlar. Buna göre kaynakları; Know-how mülkiyeti (patent, marka, ticari sırlar vb), finansal- fiziksel varlıklar (mallar, fabrika-teçhizat vb) ve beşeri sermaye oluşturur. Nitelikler/yetenekler ise firmaya özgü unsurlar olup firmayla doğrudan ilgili maddi ve maddi olmayan faktörler arasındaki etkileşimlere göre şekillenir⁷⁷. Depperu ve Cerrato ise, firmaya ilişkin rekabet gücü kaynaklarını, maddi olmayan firma ilişkili (örgütsel kaynaklar ve tüm bilgi birikimi vb.) kaynaklar, maddi olmayan işçi ilişkili (firma stratejileri, insan kaynakları, yönetim kalitesi ve bireysel bilgi birikimi vb.) kaynaklar ve maddi firma ilişkili (fiziksel ve finansal varlıklar vb.) kaynaklar olarak sınıflandırır⁷⁸. Rekabet gücünün kaynaklarını maddi, maddi olmayan ve görünmez varlıklar olarak sınıflandıran Fahy ve Smithee, maddi varlıklar; binalar, fabrikalar, toprak, stoklar, alacaklar ve mevduat gibi bağlı ve döner değerler olup açık bir şekilde bilançodan görülebilirler ve görelilik olarak taklit ve ikame edilebilirler. Maddi olmayan varlıklar; marka, patent, itibar, şöhret, servis ağı ve bilişim tabanı gibi kaynaklar olup bilançoda açık bir şekilde görülemezler, görelilik olarak sınırsız üretim kapasitesine sahiptirler, kullanıldıkça değerleri azalma yerine artar, rakipleri tarafından görelilik olarak zor çoğaltılabilirler ve firmaya özel ve karmaşık olup kısa dönemde taklit ve ikameleri güçtür. Görünmez varlıklar ise; personelin kalitesi, takım çalışması, örgütsel kültür ile ast-üst ilişkisi ve güveni gibi unsurlar olup mülkiyet hakları içerisinde sınıflandırılmazlar, transferleri güçtür, değerlemesi zordur, değişim ve öğrenme güçlükleri nedenleriyle kısa sürede etkili olmamakla beraber uzun dönemde rekabet gücünün kazanılmasında sınırsız etkilidirler⁷⁹. Rekabet gücünün kaynaklarını dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayıran Gorynia (2001), dar anlamda rekabet gücünün kaynaklarını; temel veya birinci derece kaynaklar (girişimcilik ruhu ile girişimcinin zorunlu sermaye ve iş bilgisini oluşturma yeteneği), ikinci derece kaynaklar (sabit kıymetler, ham maddeler, yarı mamuller ve diğer gerekli maddi varlıklar gibi üretimin maddi unsurları, insan kaynakları, yenilikler, dağıtım kanalları, kurum organizasyonu ve bilgi kaynakları) ve performans kaynakları (imaj, müşteri sadakati ve müşterinin diğer markalara

⁷⁷Orhan ÇOBAN ve Serap ÇOBAN, a.g.m.

⁷⁸Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

⁷⁹John FAHY ve Alan SMITHEE, a.g.m.

yönelme isteksizliği) olarak sınıflandırılır. Geniş anlamda kaynaklar ise; kurumsal kültür, organizasyon yapısı, girişimcinin stratejik vizyonu, stratejiyi oluşturmadaki üstün davranışı ve diğer maddi ve maddi olmayan tüm kaynaklardır⁸⁰.

c) Endüstri Yapısı ve Kaynak Tabanlı Yaklaşımların Karşılaştırması

Endüstri Yapısı Yaklaşım, firmaların karlılığında mal ve hizmet piyasalarındaki hatalar veya eksiklikler üzerinde dururken, Kaynak Tabanlı Yaklaşım, faktör piyasalarındaki bilgi farklılıkları ve firmaya özgü kaynakların farklı rant yaratması üzerinde yoğunlaşır. Bunun sonucunda, monopol ve oligopol piyasalarında, rekabet üstünlükleri açısından sektördeki firmalar benzer kabul edilerek tüketicilerin refah kaybına neden olan modelden, rekabet üstünlüğünün etkinlik rantlarından kaynaklandığı, üretim faktörlerinin en iyi şekilde kullanıldığı ve sosyal refah ile uyumlu rekabetçi piyasa dengesi modeline geçilir. Kaynak Tabanlı Yaklaşımında firmaların uzun dönemli performans farklılıkları; piyasalara zarar veren monopol durumu yerine, rekabet koşullarında ve denge durumunda etkinlik rantları çerçevesinde açıklanır. Buradaki rekabet durumu, teknoloji farklılıkları veya faktör piyasalarındaki dengesiz bilgi dağılımı gibi nedenlerle bütünüyle tam rekabet durumunu göstermeyebilir. Model, firma dengelerinin sağlanmış olduğu ve sıfır karın bulunduğu benzer işletmelerden oluşan genel bakış açısı içerisinde, izlenecek firma stratejileri ile ekonomik rantın sağlanabildiği özel bir durumu yansıtır⁸¹.

Endüstri Yapısı Yaklaşımındaki sektöre giriş engellerinin Kaynak Tabanlı Yaklaşımında faktör hareketi engeline dönüşmesiyle bazı firmalar diğerlerine kıyasla daha üstün duruma gelir. Endüstri Tabanlı Yaklaşımında sektörün yapısı firma yöneticilerinin kararları üzerinde belirleyici olur iken, Kaynak Tabanlı Yaklaşımında yöneticiler, firmaların kontrol ettikleri kendine özgü nitelikleri, kaynakları ve yetenekleri ile daha üstün performans yaratma üzerine yoğunlaşır⁸². Rekabet gücünün göstergeleri yerine kaynaklarını belirlemeye amaçlamış olması nedeniyle

⁸⁰Marian GORYNIA, "The Competitiveness of Polish Firms and the European Union Enlargement", Erşim: www.Puerview.ae.poznan.pl/2001_v1n1/01-1-gorynia.pdf, (23.02.2006).

⁸¹Nicolai J. Foss ve Ibuki Ishikawa, Towards a Dynamic Resource-Based View: Insights From Austrian Capital and Entrepreneurship Theory, Erşim:<http://www.uk.cbs.dk/content/download/41392/610867/file/smg%20wp206-2006.pdf>, (22.02.2006).

⁸² Arto LAHTI, a.g.m.

Kaynak Tabanlı Yaklaşım rekabet gücünü daha iyi açıklayabilir⁸³. Bu iki yaklaşım arasındaki temel farklılık, rekabet gücünün sağlanmasında endüstri yapısını veya firmaya özgü nitelikleri öncelik verme bakımındandır. Endüstri Yapısı Yaklaşımında mal piyasalarındaki eksik rekabet koşulları ve firma yöneticilerinin bunlardan yararlanması belirleyici görülürken, Kaynak Tabanlı Yaklaşımında faktör piyasalarındaki rekabet koşulları ile firmaların bunları içselleştirmesi belirleyici olmaktadır.

d) Diğer Yaklaşımlar

Rekabet gücünün sağlanması ve sürdürülebilirliği; firmaya veya endüstriye özgü koşulları öncelik veren yukarıdaki iki yaklaşım yanında, firmanın veya endüstrinin bulunduğu ülkedeki sosyal ve ekonomik ortam ile izlenen politikalarla da ilişkilendirilmekte veya Firma Tabanlı Yaklaşımın bazı özelliklerine ağırlık veren yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Küreselleşme ile birlikte firma ve endüstri bazı unsurlara ilave olarak, ülkenin faktör yoğunluğu, işgücü ve girdi maliyetleri, finansal ve teknolojik altyapı, piyasalara giriş ile kurumsal ve yasal çerçeve gibi unsurlar da firma performansını etkilemektedirler⁸⁴. Bu doğrultuda; firmaya özgü özelliklerin yanında ülke firmalarının esnek ve verimli üretim yapıları gibi yapısal faktörler, sermaye yatırımlarının miktarı ve şekli ile ekonomik, sosyal, kurumsal ve doğal yapılardan biçimlenen firmaların yaratabildiği dışsallıkların artan oranda endüstrilerin veya firmaların rekabet güçlerini etkilemeleri farklı yaklaşımları gündeme getirmektedir⁸⁵. Rekabet gücünü etkileyen firmaya özgü faktörler; malların maliyeti, fiyatı ve kalitesinde belirleyici olan işgücü maliyeti, sermaye maliyeti, ithalat maliyeti, vergi maliyeti ve sosyal güvenlik maliyeti ile verimlilik, karlılık, bilgi teknolojileri, organizasyon ve yönetim yapısı, yenilikçilik ve yaratıcılık gibi unsurlardır. Firma dışı faktörler ise; kamunun ekonomideki yeri ve müdahale derecesi, tüketicilerin bilinç düzeyi, işgücü piyasasının yapısı, fiyat ve kur istikrarı, doğal kaynakların zenginliği, hukuk sistemi, piyasadaki rekabet seviyesi, mali piyasaların gelişmişlik düzeyi ve fiziki alt yapıdır⁸⁶.

⁸³F.S. THORNE, a.g.m.

⁸⁴Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

⁸⁵UNITED NATIONS, Economic And Social Commission For Western Asia, “ Methodology for the Assessment of Competitiveness of Selected Existing Industries”, Erişim: www.escwa.org.lb/informtion/publications, (17.04.2006).

⁸⁶Coşkun .Can. AKTAN, a.g.e. S.16, 27-31.

Kaynak Tabanlı Yaklaşım ile benzerliği olan İlişki veya Bağlantı Yaklaşımında; firmaların başarılarında sahip oldukları kaynaklar önemli olmakla birlikte, firmaların tedarikçileri, müşterileri, yatırımcıları, iş ortakları ve rakipleri ile olan ilişkileri de başarıda belirleyici görülür. Yaklaşım; rekabet gücünün belirleyicilerine ilişkin olarak Kaynak Tabanlı Yaklaşımın unsurlarını kabul etmekle birlikte, firmanın kendi sınırlarını aşan ilişkileri de başarının oluşmasında etkili görür. Firmalararası stratejik ittifakların çoğalması, bir çok araştırmacıyı bu ittifakların nedenlerini ve sonuçlarını araştırmaya yöneltmiştir. Yaklaşım; Endüstri Yapısı Yaklaşımından farklı olarak, firmalar açısından kaynakların farklı olabileceğini ve firmaların daha az sayıda müşteri ile yakın ilişkiler kurmasının ihtiyaçların daha iyi karşılanmasına neden olarak her iki taraf açısından ilişki rantını doğuracağını kabul eder⁸⁷.

Kaynak Tabanlı Yaklaşım ile ilişkili Bilgi Tabanlı Yaklaşımında rekabet gücünün oluşmasında bilgi en önemli kaynaktır. Üretimde kullanılan maddi varlıklar bilgi içermekle birlikte firma dışından da sağlanabilir. Bilgi firmaya özgü olup değer yaratılmasında ve üretim sürecinde kritik kaynak olarak yer alır. Firmaların tarihsel gelişimi ve alışkanlıkları yararlı faaliyetlerin uygulamaya konulmasında ve strateji seçiminde sınırlayıcı olabilir. Özellikle hızla değişen piyasa koşullarında yeni stratejilerin oluşturulup uygulamaya konulması sahip olunan kaynakların yakından bilinmesini gerektirir⁸⁸. Firmaların rekabet güçlerinin belirleyicisi olarak firma dışı faktörler yerine firmaya özgü faktörlerin esas alındığı Yaklaşımında, yöneticilerin bilgiyi öğrenme ve kendilerini yenileme yeteneklerine bağlı olarak, giderek daha değişken duruma gelen piyasa koşullarına uyum sağlanabilmesi için firmanın içsel kapasitelerinin nasıl kullanılacağına bakılması Yaklaşımına dinamik bir yapı kazandırır. Firmanın üretim sürecindeki deneylerinden ve takım çalışmalarından kaynaklanan birikime ve tecrübeye dayanan kolektif ve bireysel bilginin standartlaştırılmaması veya dışarıdan satın alınamaması yanında üretimde kullanılmasıyla sürekli yenilenmesi bilginin temel özelliklerini oluşturur⁸⁹.

⁸⁷Lian FANG, a.g.m.

⁸⁸Mikka KUKOSUO, "Resources and Knowledge as a Source of Competitive Advantage", Erişim: [http://www.tuta.hit.fi/studies7courses and schedules/Isip/Tu- 91.1677seminar-papers-2006/Miikka-Kukk.pdf](http://www.tuta.hit.fi/studies7courses%20and%20schedules/Isip/Tu-91.1677seminar-papers-2006/Miikka-Kukk.pdf), (13. 03. 2006).

⁸⁹Florence PALLACUER, "Competence- based Strategies and Global Production Network: A Discussion of Current Changes and Their Implications for Employment", Erişim: [http://www.idsac.uk7ide/global/ pdfs/palpacuer. Pdf](http://www.idsac.uk7ide/global/pdfs/palpacuer.Pdf), (28.12.2005).

Bilgi Tabanlı Yaklaşım, firmanın bilgi ve tecrübe birikimine rekabet gücünün temel belirleyicisi olarak almakta ve bu bilgi içsel ve firmaya özgü olup rakiplerince satın alınamamaktadır. Ayrıca; süreklilik arz etmesi ve yenilik yapılmasına teşvik etmesi firmaların rekabet güçlerini korumalarına veya arttırmalarına neden olmaktadır. Rekabet gücünün belirlenmesinde Kaynak Tabanlı Yaklaşımın firmaya özgü mevcut kaynakları dikkate alması nedeniyle durağan bir yapı göstermesine karşılık, Bilgi Tabanlı Yaklaşımın yenilenen ve devamlılık arz etme özelliğinden dolayı değişken (dinamik) bir yapıya sahip olması diğer farklılığı oluşturur.

Bilgi Tabanlı Yaklaşım ile ilişkili olan ve hizmet sektörü firmaları için geliştirilen diğer bir yaklaşım ise Yetenek Tabanlı (Capability-Based) Yaklaşım'dır. Değerin yaratılmasına ilişkin yeni yöntemler tasarlayarak müşterilerine daha yüksek değerler sunma başarısı olan Porter'ın Rekabet Üstünlüğü Teorisi mal ve hizmet üretimi ayrımı yapmadan tüm firmalar için öngörülmüştür. Ancak, Weerawardena ve Kennedy'e göre, hizmetler sektörünün ülkelerin ekonomileri içerisindeki artan önemi doğrudan hizmetler sektörüne yönelik çalışmaları gündeme getirmiştir. Söz konusu ekonomistler, hizmet sektörü açısından sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü, Yetenek Tabanlı (Capability-based) Yaklaşım çerçevesinde, girişimcilik yeteneğine ve öğrenme kapasitesine dayanan yeni servis geliştirme gücü ile açıklarlar⁹⁰.

3. Firma ve Endüstri Rekabet Gücünün Göstergeleri ile Ölçülmesi

Rekabet gücü kaynaklarının; firmaya özgü faktörlere, firmanın faaliyette bulunduğu sektöre veya ülkenin koşullarına bağlı olması yaklaşımlarına koşul olarak, göstergeleri ve ölçülmesi de bu doğrultuda değişik yaklaşımlar çerçevesinde belirlenmektedir. Buna göre, firma kaynaklı unsurlara ağırlık veren yaklaşımlarda rekabet gücünün göstergeleri ve ölçülmesi firma kaynaklı olmakta, firma dışı unsurların esas alınmasında ise firmaya bağlı unsurların yanında dışsal faktörler de analize dahil edilmektedir. Ayrıca, firmaların geçmiş ve mevcut başarısını gösterdiği kabul edilen performansın rekabet gücü ile benzerlikleri nedeniyle, rekabet gücünün belirlenmesine yönelik bazı çalışmalarda performans kriterlerinden de yararlanılmaktadır. Performansın, firmaların amaçlarına ne ölçüde ulaştıklarının

⁹⁰Jay WEERAWARDENA ve Janet R. McColl-KENNEDY, a.g.m.

göstergesi olması karşısında, firmaların üstün ekonomik ve piyasa performansına sahip olmaları, rakiplerine karşı rekabet gücünün göstergesi olarak kabul edilmekte ve firmaların performansına bakarak rekabet gücünün varlığına ilişkin değerlendirmelerde bulunulabilmektedir. Ancak, performansın geçmişe yönelik olması nedeniyle, üstünlüğün gelecekte sürdürülebilirliği veya rekabet gücünün analizinde performans kriterleri yeterli görülmemektedir. Bu nedenle, performans göstergeleri ile rekabet gücünün analizinde göstergelerin firmanın gelecekteki başarısını değerlendirmeye olanak verecek şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Rakiplere kıyasla daha düşük fiyat teklif etmek veya daha kaliteli ürün sunmak suretiyle, üretilen mal ve hizmetleri karlı bir şekilde satabilme kapasitesi olarak tanımlanan ve ülkenin eğitim seviyesi, verimlilik düzeyi, faktör donanımı ile kamunun girişimcilere yönelik politikalarından önemli oranda etkilenen firma veya endüstri rekabet gücü, mikro düzeyde Üretim ve Ticaret Teorileri çerçevesinde dört yöntemle analiz edilebilir. Üretim Teorisi açısından firmanın karını maksimum seviyeye çıkarması sahip olduğu üretim fonksiyonu tarafından belirlenir. Rekabet gücünün kabul edilen yukarıdaki tanımı gereği, üretim fonksiyonu rekabet gücünü belirler ve artan karlılık rekabet gücünü de yükseltir. Karlılığın, maliyetlerin piyasa fiyatlarının altında tutulmasını gerektirmesi nedeniyle de, maliyetler rekabet gücünün temel belirleyicisidir. Standart Ticaret Teorisi ise; teknoloji farklılıkları veya göreceli faktör donanımı ile ölçek ekonomileri ve fiyat bozuklukları gibi unsurları rekabet gücünün belirleyicileri olarak alır. Bunlardan hangisinin rekabet gücünü belirlemede daha etkili olduğu ise firmadan firmaya veya endüstriden endüstriye değişir. Rekabet gücünün belirleyicilerine ilişkin literatürdeki üçüncü bir yöntem ise verimlilik farklılıklarıdır. Burada, firma veya endüstri düzeyinde teknik ve tahsis etkinsizlikleri analiz edilir. Ancak, bu yöntem; etkinsizlikler ile rekabet gücünün diğer belirleyicilerinin fonksiyonunu dikkate almaması ve rekabet gücüne ilişkin genel sorularla bağlantı kurmaması nedeniyle rekabet gücünün analizinde kendisini etkinsizlikler ile sınırlar. Rekabet gücünün ölçümüne ilişkin dördüncü yöntem ise, fiyat bozukluklarının ortadan kaldırılarak sosyal veya gölge fiyatlarının (karşılaştırmalı üstünlüklerin) esas alındığı proje bazındaki maliyet ve getiri analizidir. Bu yaklaşımda rekabet gücünün belirleyicileri; işgücü verimliliği (geniş anlamda faktör verimliliği), ücret, faiz, döviz kuru, ham madde fiyatları, kamu

girdileri ve ulaşım maliyetleridir. Ekonomi ve yönetim literatüründe rekabet gücü genel olarak piyasa payı veya fiyat/maliyet üstünlüğü ile ölçülür. Piyasa payı gerçekte maliyet üstünlüğünün bir sonucu olmakla birlikte maliyet üstünlüğü analizlerinde kalite farkı da dikkate alınmalıdır⁹¹.

Üretim Teorisi çerçevesinde; firma düzeyinde rekabet gücü göstergeleri karlılık, maliyetler, verimlilik, piyasa payı ve piyasa değeridir. Karlılığın uzun dönemli analizi en iyi gösterge olmakla birlikte, firmanın mevcut rekabet gücünün ölçülmesi bakımından kısa dönem karlılık seviyesi de yeterli bir gösterge olabilir. Piyasa payında olduğu gibi, gelecekteki karlılıktan vazgeçilmeden elde edilmiş maliyet üstünlüğü, benzer ürünlü piyasalarda rekabet gücü açısından yeterli bir göstergedir. Rekabet gücünün diğer bir göstergesi verimlilik (toplam faktör verimliliği), firmanın girdilerini çıktıya dönüştürme başarısı veya etkinliğidir. Diğer taraftan, iç pazarın korunması örneğinde olduğu gibi, yurtdışı piyasalarda rekabet gücünün bulunması her zaman yurtdışı piyasalarda da rekabet gücünün varlığı anlamına gelmez. Firmaların yaşayan bir organizasyon olması nedeniyle, karlılığın uzun dönemli sürdürülebilirliği rekabet gücü bakımından önemlidir. Firmanın gelecekteki muhtemel karlılığının bugünkü değeri olan firmanın piyasa değeri veya hisse senetlerinin net piyasa değeri rekabet gücünün diğer bir göstergesidir. Borçların ve sermayenin piyasa değeri toplamının aktiflerin yenilenme değerlerinin altında bulunması (Tobin Q'nun birden küçük olması) durumunda firma rekabet gücünü yitirmiş olur. Firmanın gelecekteki karlılığı ise; göreceli verimlilik düzeyi ve girdi maliyetleri ile ürünlerin nispi çekiciliği tarafından belirlenir⁹².

Rekabet gücünün üretim teorisi çerçevesinde analizinde, göstergeleri firma ürünlerinin homojen veya farklılaştırılmış olmasına göre değişir. Firmaların tam rekabet piyasalarında faaliyet gösterdiği varsayımı altında, ortalama maliyetin piyasa fiyatlarının üzerinde bulunması firmanın karlı ve rekabetçi olmadığını gösterir. Bu durum, benzer ürünlü piyasalarda, rakiplerine göre verimliliğin düşük olması veya pahalı girdi kullanması veya birlikte olmasından kaynaklanmış olabilir. Marjinal

⁹¹John COKBURN vd., a.g.m.

⁹²Donald F MC FETRIDGE, a.g.m.

maliyetin rakiplere göre daha düşük olması, daha büyük piyasa payı ve daha yüksek karlılık sağlar. Bu nedenle; piyasa payı, girdi maliyeti ve verimlilik rekabet üstünlüğünü gösterir. Farklılaştırılmış ürünlü bir piyasada faaliyet gösteren firmalar için bu unsurlar karşılığın nedenleri olabilmekte, ürünlerin piyasadaki çekiciliğinin rakip ürünlere göre daha az olması da (ar-ge ve tanıtım gibi geçmiş harcamaların etkisizliği) karlılık üzerinde etkili olmaktadır⁹³.

Rekabet gücü, rakiplere göre daha fazla katma değer yaratma veya daha üstün performansa sahip olma ve bunu sürdürebilme yeteneği olarak kabul edildiğinde, performansı belirleyen tüm unsurlar aynı zamanda rekabet gücünü de belirlemektedir. Buna göre; performans ölçümünde kullanılan kalite, verimlilik, karlılık, maliyet, yenilik, müşteri memnuniyeti ve çalışanların memnuniyeti aynı zamanda firmanın rekabet gücünü de belirleyen unsurlardır. Firmaların performansları veya rekabet güçleri bu göstergeler ile ölçülebildiği gibi bunların yerine, literatürde farklı şekillerde sınıflandırılan etkinlik göstergeleriyle de ölçülebilir⁹⁴. Firma kaynaklı performans göstergeleri yurtiçi ve yurtdışı rekabet gücü ayırımında incelenebilir. Yurtiçi rekabet gücü göstergeleri finansal ve finansal olmayan performans göstergeleri olarak ikiye ayrılır. Finansal performans göstergeleri; karlılık, çalışan başına katma değer, maliyetler ve verimliliktir. Finansal olmayan performans göstergeleri; piyasa payı, sadık müşterilerin ve tedarikçilerin oranı ve personel değişim oranıdır. Yurtdışı rekabet gücü göstergelerinde performans ve potansiyel rekabet ayırımına gidilir. Performans rekabetinin göstergeleri; uluslararası piyasa payı, yurtdışı satışların yurtiçi satışlara oranındaki büyüme ve yurtdışı satışların getiri oranıdır. Potansiyel rekabetin göstergeleri ise; uluslararası müşterilerin kalitesi, markanın piyasalardaki tanınmışlığı, hisselerin işlem gördüğü borsa ile sahip olunan patent ve işaretlerin sayısı, kaliteli işgücünü çekme kapasitesi, rakipleri tarafından taklit edilme girişimleri, iş ortaklarının ve uluslararası faaliyetlere iştirak eden yöneticilerinin kalitesidir⁹⁵.

⁹³Donald F Mc FETRIDGE, a.g.m.

⁹⁴Çoşkun Can. AKTAN, a.g.e. S. 75-79.

⁹⁵Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

Rekabet gücünün, performanstan farklı olarak firmanın gelecekteki başarısını da gösterdiğinin kabulünde, rekabet gücünün performans göstergeleri ile ölçülmesinde mevcut ve gelecek performans ayırımına gidilir. Gorynia (2001); rekabetçi bir piyasada girişimcilerin karmaşık davranışlarını da dikkate alan kapsamlı ve çok yönlü rekabet gücü analizinin yapılabilmesi için, Mevcut Rekabet Gücü (Competitiveness Ex Post) – Potansiyel Rekabet Gücü (Competitiveness Ex Ante) ve Yurtiçi –Yurtdışı Piyasalarda Rekabet Gücü ayırımına gitmiş ve firmalararası rekabet gücü farklılıklarını Rekabet Boşluğu (Competitiveness Gap) olarak tanımlamıştır⁹⁶.

Rekabet gücünün geleceğe ilişkin performansı kapsamı, hedefin gerçekleştirilmesinde uygulanacak stratejiyi ve bunun kaynaklarının belirlenmesine ilişkin üç farklı kavramı gündeme getirir. Bunlar; Performans Rekabet Gücü (Competitiveness Performance veya Competitiveness ex post), Potansiyel Rekabet Gücü (Competitiveness Potential veya Competitiveness ex ante) ve Yönetim Sürecidir (Management Processes veya Competitive Strategy). Firmaların geçmiş ve mevcut rekabet güçlerinin sonuçlarını gösteren Performans Rekabet Gücü firmanın gelecek durumuna veya rekabet gücünün sürdürülebilirliğine ilişkin yeterli verileri taşımaz. Firmaların geleceğe ilişkin rekabet güçleri Potansiyel Rekabet Gücü ile ölçülür ve Potansiyel Rekabet Gücü kendiliğinden Performans Rekabet Gücüne dönüşmez. Bu nedenle rekabet gücünün analizi için sadece performansın ölçülmesi yeterli olmayıp Potansiyel Rekabet Gücü ile firmaların rekabet gücü kaynaklarını koruma ve yenileme kapasiteleri de analiz edilmelidir. Potansiyel Rekabet Gücünün hayata geçirilmesi veya gerçekleştirilmesi ise yönetim süreci vasıtasıyla olur. Rekabet gücünün analizi; Mevcut ve Potansiyel Rekabet Gücü ile Potansiyel Rekabet Gücünü gerçekleştirilme yeteneği veya kapasitesi olan yönetim uygulamaları ile kurumsal yapı ve sistem gibi yönetim sürecinin de analizini kapsar. Firmaların Potansiyel Rekabet ile Performans Rekabet Gücü arasındaki bu ilişki aynı zamanda rekabet stratejilerini gündeme getirir.⁹⁷ Rekabet gücü çalışmalarında Performans Rekabeti daha fazla kullanılmakla beraber firmaların gelecekteki performanslarının ölçülmesinde kullanılan Potansiyel Rekabet Gücü girdilerin bulunabilirliği, miktarı

⁹⁶Marian GORYNIA, a.g.m.

⁹⁷Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

ve kalitesiyle bunların üstün bir performansa ulaşılmasına yönelik nasıl kullanıldığı ile ilgilidir. Potansiyel Rekabetin Performans Rekabetine dönüşümü olan Süreç Rekabetinin (Competitive Processes) çoğunluk göstergeleri kalite bazlı olup ölçüm güçlükleri bulunur⁹⁸.

Rekabet gücünün firma kaynaklı faktörlerin yanında endüstrinin ve ülkenin koşulları tarafından da belirlendiğini kabul edildiğinde, firma veya endüstri rekabet gücünün veya performansının göstergeleri Chenias'a göre üç aşamada incelenir. Birinci derece rekabet gücü göstergeleri firma kaynaklı olup bunlar verimlilik ve piyasa payıdır. Çevresel faktörleri de içeren ikinci derece rekabet gücü göstergeleri; göreceli fiyatlar, birim işgücü maliyeti, sermaye maliyeti, yatırım oranı, doğrudan yabancı sermaye/ portföy yatırımları oranı ve yabancı rekabete açıklık oranıdır. Rekabet gücünün dinamik niteliğini belirlemede esas olan endüstrinin gelişimi ve firmaların bu değişikliğe uyum kapasitelerinden oluşan üçüncü derece rekabet gücü göstergeleri ise; endüstrideki rekabetin yoğunluğunu etkileyen giriş-çıkış serbestisi, mevcut rakiplerin yükselişi veya gerilemesi, büyük ve küçük firmaların davranış şekilleri, piyasa yapısının özelliği ve rekabetin yoğunluğu, firmaların yenilik kapasitelerini etkileyen yeni ürün ve üretim süreçlerinin kullanılma oranı, ürün çeşitliliğinin artırılması, üretim faktörlerinin kalitesinin yükseltilmesi, patent ve lisanslar gibi teknolojik hakların varlığı, teknoloji alımı ve satımı ile ar-ge harcamalarının yoğunluğu ve yurtiçi üreticilerin bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde üretim ve yenilik yaratma işbirliklerine katılımıdır⁹⁹.

Rekabet gücünün en anlamlı ve kolay bir şekilde firma bazında ölçülebileceği genel olarak kabul edilmekle birlikte; kavramının kapsamlı ve nispeten yeni olması göstergeleri ve ölçülmesinde de yukarıda verilen değişik değerlendirmeleri gündeme getirmektedir. Ancak; Üretim Teorisi çerçevesinde firma üretim fonksiyonunu esas alarak nicel değişkenlerle yapılan çalışmalarda rekabet gücünün daha yalın analiz edilebildiği kabul edilmektedir. Bu çerçevede; geleneksel analiz yöntemlerine göre firma düzeyinde rekabet gücünü, Dulupçu (2001), Mc Fetridge (1995), Depperu ve Cerrato genel olarak; karlılık, verimlilik, etkinlik, maliyet, piyasa payı ve piyasa

⁹⁸F.S.THORNE, a.g.m.

⁹⁹UNITED NATIONS Economic And Social Commission For Western Asia,, a.g.m.

değeri göstergeleri ile ölçülmektedir. Bununla birlikte; rekabet gücünün üretim fonksiyonu kapsamında analizinde de farklı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bu doğrultuda; Buckley vd. (1988), Performans Rekabeti ile firmaların, sektörlerin ve ülkelerin rekabet güçlerinin göstergelerini ölçmekte ve karlılığı en önemli gösterge kabul etmekte, Brinkman (1987); karlılık uzun dönemde en üstün rekabet gücü göstergesi olmakla birlikte, kısa dönemde piyasa payı kazanma amacıyla karlılıktan fedakarlık edilmiş olabileceğini belirtmekte ve Thorne (2005) ise rekabet gücünün ölçülmesi için en iyi bir gösterge bulunmadığını ileri sürmektedir¹⁰⁰.

Endüstri rekabet gücünü, herhangi bir koruma veya destek olmadan, ulusal firmaların yabancı rakiplerine karşı görece olarak üstünlüklerini sürdürülebilirlik yeteneği şeklinde tanımlayan Rekabet Gücü Enstitüsü'ne (The Competitiveness Institute) göre endüstri rekabet gücü; endüstrideki firmaların ortalama karlılıkları, endüstrinin dış ticaret dengesi, endüstriye yönelik doğrudan yabancı sermaye giriş çıkış dengesi ile maliyet ve kalitenin karşılaştırılmasıyla ölçülebilir¹⁰¹. Endüstri düzeyindeki analizlerin bölgeler veya ülkeler esas alınarak aynı alandaki endüstrilerin karşılaştırılması suretiyle yapılması nedeniyle, sektörel rekabet gerçekte endüstrideki firmaların bölgelerarası veya uluslararası karşılaştırılmasıdır. Rekabet gücünün ölçülmesinde ülke endüstrilerinin başka ülkelerdeki aynı endüstrilerle, firma düzeyindeki karlılık, verimlilik, maliyetler ve piyasa payı göstergeleri çerçevesinde sektör ortalaması veya sektörü temsil edebilen büyük firmalar esas alınarak ta karşılaştırılması yapılabilir. Buna göre; bir endüstrinin karşılaştırmaya esas alınan diğer endüstri veya endüstrilere göre ortalama veya ortalamanın üzerinde devamlı bir getiriye sahip olması rekabet edebilirliğini gösterir. Endüstri seviyesinde rekabet gücünün ölçülmesinde, maliyet ve verimlilik göstergeleri ile ticaret dengesi ve uluslararası piyasa payı göstergeleri ayırımına gidilir. Uluslararası piyasa payı ve ticaret dengesi, endüstri düzeyindeki rekabet gücünün sıklıkla kullanılan göstergeleri olup; sektörün üretimini ihracata giden payındaki azalış, sektörün ürünlerinin tüketiminde ithal edilen kısmının payındaki artış, ülkenin Dünya ticaretinden aldığı

¹⁰⁰ F.S.THORNE, a.g.m.,

¹⁰¹ Franziska BLUNCK, "What is Competitiveness?", Erişim: <http://www.competitiveness.org/article/articleview/7>, (02.03.2006).

paya oranla sektörün Dünya ihracat içindeki payındaki azalış veya sektörün ithalat içindeki payındaki artış rekabet gücünün azaldığını gösterir¹⁰².

Çevresel koşulların da dikkate alınması durumunda endüstri düzeyinde performansın rekabet gücü veya Küme (Cluster) yaklaşımları ile ölçülebileceğini belirten Vanortas ve Auger; endüstrinin geçmiş performansı ile gelecekteki beklenen konumunu belirlemede kullanılan rekabet gücü, Chenias tarafından benimsenen üç aşamalı göstergeler esas alınarak analiz edilebilir. Rekabet gücüne ilişkin bu göstergelerin kullanılmasındaki sorun, genel kabul görmüş teorinin bulunmaması nedeniyle analiz sonuçlarının yorumlanmasında disiplinlerarası çözüme ihtiyaç göstermesidir. Verimlilik ve piyasa payı gibi birinci derecede rekabet gücü göstergelerinin endüstrilerin performanslarının hesaplanmasında kullanılması ve endüstrilerarası karşılaştırmaların yapılmasına uygun olmakla birlikte, rekabet gücüne göre daha sınırlı bir kapsama sahip olan verimlilik ile performansın ölçülmesinde sorunlar bulunur. Endüstrinin performansının belirlenmesinde gerekli olan ve endüstrilerarası karşılaştırmalarda kullanılabilen birinci derece rekabet gücü göstergelerinden piyasa payı; uluslararası pazar payı, ihracat-ithalat rasyoları ve uluslararası rekabet yoğunluğuyla ölçülür. Rekabet gücünün doğrudan yabancı sermaye ile ölçülmesinde yurt dışına yönelik yabancı sermayenin gelişimi ve stoku, yabancı iştiraklerin üretim miktarı ve yurtdışı karların tutarı kullanılır. Firmaların ve endüstrinin performansını etkileyen ve sosyo-ekonomik yapıyı esas alan ikinci derece performans göstergeleri ve endüstrideki değişimler ile firmaların bunlara uyum yeteneğini esas alan üçüncü derece göstergelere doğru gidildikçe analiz daha fazla sektör veya bölge özgü olur ve göstergeler nicelikten niteliğe doğru değişir. Bu ise, rekabet gücünün ölçülmesinde Küme Yaklaşımını gündeme getirir¹⁰³.

Firma ve endüstri düzeyinde rekabet gücünün göstergeleri ve ölçülmesi firmaya özgü faktörler ile çevre faktörlerinin etkisinin dikkate alınmasına göre değişiklik göstermektedir. Firmaya özgü faktörlerin esas alındığı yaklaşımda genel olarak karlılık, verimlilik, etkinlik, piyasa payı ve piyasa değeri gibi göstergeleri esas

¹⁰²Donald F. Mc FETRIDGE, a.g.m.

¹⁰³Nicholas S. VONORTAS ve Robin N. AUGER, “Assessing Industrial Performance”, Erişim:[http:// www. edu /cistp/research/publications/industry.pdf](http://www.edu/cistp/research/publications/industry.pdf), (04.07.2006).

almaktadır. Çıktının homojen olup olmaması, piyasaların rekabet yapısı gibi unsurların belirleyici olduğu üretim fonksiyonu temelli yöntemden çevre koşulların analize dahil edilmesi durumunda ölçüm güçlükleri de artmaktadır. Aynı şekilde; rekabet gücünün performans ile olan benzerliği bu iki kavramın analizlerde birlikte kullanılmasına neden olmaktadır. Ancak; ölçüm güçlükleri veya esas alınan göstergelerin rekabet gücünü açıklama sorunları bu yöntemde de görölmektedir. Diğer taraftan; firma düzeyindeki rekabet gücü göstergeleri sektörün rekabet gücünün analizinde de kullanılmakla birlikte, endüstri düzeyinde rekabet gücünün ölçülmesinde, endüstriye temsilen endüstri ortalamasının veya büyük firmaların alınması gibi seçimler gündeme gelmektedir. Ayrıca; firma düzeyindeki rekabet gücü performans ilişkisine endüstri seviyesindeki çalışmalarda da yer verilmektedir.

II. REKABET GÜCÜNÜN KAZANILMASI VE SÜRDÜRÜLMESİNDE REKABET STRATEJİSİ

Strateji kısaca; önceden belirlenmiş bir amaç doğrultusunda izlenecek yol veya yöntem olarak tanımlanabilir. Rakiplere karşı rekabet üstünlüğünün elde edilip sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, seçilen rekabet stratejisinin önemli bir yeri bulunur. Stratejinin, oluşturma ve uygulama şeklinde iki aşamasından söz etmek mümkündür. Ticari organizasyon olan firmaların amacı sürdürülebilir karlılık sağlayarak firma değerliliğini ve sermaye sahiplerinin getirilerini azamiye çıkarmaktır. Bu amaca ulaşmak için seçilecek rekabet stratejisi, sektörün yapısı ve firmanın durumu dikkate alınarak belirlenir. Finansal piyasalardaki artan küreselleşme eğilimleri yanında teknolojik gelişmeler, nüfus ve çalışma yapısındaki değişimler ile daha liberal düzenlemelerin uygulamaya konulması bankacılık faaliyetlerinde rekabeti artırmıştır. Bu doğrultuda, bankaların rekabet güçlerini koruyarak faaliyetlerini sürdürebilmeleri rekabet stratejisini önemli kılmıştır.

A. Genel Olarak Rekabet Stratejisi

Rekabet gücünün, Performans Rekabeti, Potansiyel Rekabet ve Rekabet Stratejisi ayrımında analizinde; rekabet gücünün kaynaklarını ve firmaların

rekabet güçlerini gelecekte sürdürebilme yeteneğini esas alan Potansiyel Rekabet Gücünün Performans Rekabet Gücüne dönüşme başarısı veya potansiyel kaynakların gerçeğe dönüştürülmesi belirlenen rekabet stratejine bağlıdır. Rekabet stratejisi ile en iyi rekabet pozisyonunun elde edilmesi; maliyete, fiyata veya kaliteye dayanan rekabet üstünlüğüne sahip olunmasını gerektirir. Bu amaca yönelik olarak kullanılacak rekabet stratejisi araçları veya yöntemlerini Gorynia 18 başlıkta sınıflandırır. Bunlar; ürün kalitesi, fiyatı, ürünlerin ayırt edici özelliği, müşterilerin gereksinimlerini karşılama esnekliği, rakiplerinden önce piyasaya yeni ürünler sunma, potansiyel müşterilerin ürünlere kolay ulaşımını sağlama, yaygın çeşitlilik, tanıtım, satış promosyonları, satış öncesi ve satış sonrası hizmetlerin düzenlenmesi, satış sonrası servis fiyatları, satış sonrası hizmet kalitesi, garantinin kapsamı ve süresi, firma imajı, ürün markası, ödeme koşulları ve yeni ihtiyaçlar yaratmasıdır¹⁰⁴.

Rekabet stratejisi sınıflandırılmasında; belirlenen hedefler doğrultusunda kurumsal organizasyondaki değişiklikler veya firmanın faaliyetlerinin yoğunlaştığı alan bakımından örgütsel veya fonksiyonel yapı esas alınabilir. Aktan (2004), bu iki rekabet stratejisi ayrımında; hem organizasyon değişikliklerinin (küçülme ve büyüme gibi) belirleyici olduğu farklı stratejileri, hem de faaliyetlerin veya işleyişin esas alındığı (uzmanlaşma, ürün farklılaştırması gibi) stratejileri birleştirerek, rekabet üstünlüğünün sağlanmasında izlenecek stratejileri 10 guruba ayırır¹⁰⁵. Rekabet gücünün kazanılmasında ve sürdürülebilirliğinde, literatürde genel olarak Porter'ın Maliyet Üstünlüğü, Ürün Farklılaştırması ve Hedef Pazar stratejileri kullanılır. Rekabet gücünün yaratılmasında izlenen bu genel stratejilerin seçilmesinde firmanın ve piyasanın yapısı ile ürünün özelliği belirleyicidir.

Maliyet üstünlüğü stratejisi; ürün devresi (yenilik süresi) hızlı ve kolayca taklit edilebilmesi nedeniyle yaygın olarak üretilebilen ürün ve hizmetlerin varlığında uygulanır. Sözkonusu strateji; ölçek ekonomilerinin oluşacağı işletme büyüklüğü ile ürün çeşitliliğini, maksimum piyasa payını, maliyeti esas alan yenilik politikasını (ürünün farklılığından çok maliyetine önem verilmesini) ve büyük miktarda yatırımları

¹⁰⁴Marian GORYNIA, a.g.m.

¹⁰⁵Çoşkun Can AKTAN, a.g.e., S. 97-98,

gerektirir. Ürün farklılaştırması stratejisi; müşterilerin gereksinimleri doğrultusunda farklı ürünler sunma stratejisi olup belirli müşteri kitlesini hedef alır, önemli ar-ge yatırımlarını gerektirir, farklı fiyat uygulama olanağı verir ve potansiyel rekabeti azaltarak sürdürülebilir rekabet gücü sağlayabilir. Hedef Pazar Stratejisi ise; Maliyet Minimizasyonu veya Ürün Farklılaştırması stratejileri çerçevesinde, ürün, müşteri veya yöresel olarak hedef pazarı belirleyip burada yoğunlaşarak uzmanlaşmaya gidilmesidir. Stratejiyle, ölçek ekonomileri yerine uzmanlaşmaya gidilerek daha etkin hizmet sunma olanağı amaçlanır. Sözkonusu stratejilerle; ölçek ekonomilerinin oluşturulması, ürün çeşitlendirmesine gidilmesi, hedef müşteri kitlesinin tespiti ve yenilik yaratma gücünün artırılması gibi politikalar amaçlanır¹⁰⁶.

Küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte işletmelerin faaliyetleri içerisinde uluslararası işlemlerin payındaki artışlar rekabet stratejisinin içeriğinde de bazı unsurları ön plana çıkarmış olup Porter (1990) bunlar; birden çok ülkedeki faaliyetlerin eş güdümünün sağlanması ile ölçek ekonomilerinin ve ar-ge yatırımlarının artan önemidir¹⁰⁷. Küresel düzeyde rekabet gücünün korunmasına yönelik rekabet stratejilerinin oluşturulmasında; firmanın, ürünün ve endüstrinin yanında pazarın özelliklerinin öneminin artması iktisadi faaliyetlerin niteliklerinin bilinmesini önemli kılmıştır. Küreselleşmeye koşut olarak son yıllarda yoğun bir şekilde gündeme gelen rekabet gücü ile bağlantılı uluslararası iktisadi faaliyetlerin temel özelliklerini Houghton ve Sheenan (2000); küresel ve yerel düzeyde ihtiyaçlara hızlı bir biçimde yanıt verecek şekilde rekabetin yoğunlaşması, Dünya pazarlarına yönelik faaliyette bulunan firmaların klasik dışticaret faaliyetleri yanında birleşme ve satın almalar ile stratejik ortaklıklarda bulunmayı yönelmeleri, pazarların küresel düzeye yükselmesiyle fiyat ve kaliteye dayanan üstünlüğün yanında müşterinin istediği mal ve hizmetin talep edilen kalitede ve zamanda sunulması, mal ve hizmetlerin küresel düzeyde ve hızlı bir şekilde tüketiciye ulaştırma gerekliliğinin birden fazla uzmanlaşmış endüstriyel, finansal, teknolojik, ticari, idari ve kültürel yeteneklerin eşgüdüm ve birlikte çalışmasını gerektirmesi, ölçek ve esnek üretim yeteneklerinin kazanılmasının zorunluluğu, önemli piyasalarda büyümek ve başarılı

¹⁰⁶Jordi CANALS, “Competitive Strategies In European Banking”, Clarendon Pres Oxford, 1993. S.201, 216- 217.

¹⁰⁷Michael E. PORTER, a.g.e. S. 54.-55.

olabilmek için ihracatın yanında dış yatırımlarda bulunulması gerekliliği, rakipler karşısında sahip olunan üstünlüğün korunabilmesi için pozitif dışsallıkların yoğun olduğu endüstri kümelerinde, yeni teknolojilerin üretildiği ve yetişmiş beşeri sermayenin olduğu yerlerde faaliyette bulunulması, üretim ve kaynak tedarikinin küreselleşmesinin uzmanlaşmayı ve Dünya genelinde üretimde bulunmayı artırması, tüketici ve üretici ilişkileri de dahil olmak üzere iktisadi faaliyetlerin örgütlenmesinin daha esnek ve ağ örgüsüne dayalı duruma gelmesi ile yeni bir üretim faktörü ve değer önemli bir unsur olarak zamanın öneminin gittikçe artması olarak belirtilir¹⁰⁸.

B. Bankacılıkta Rekabet Stratejisi

Yukarıda kısaca verilen rekabet stratejileri ve küresel piyasa yapısı büyük ölçüde bankalar için de geçerlidir. Bu çerçevede; iktisadi kuruluş olan bankalarda, rekabet gücünün korunarak faaliyetlerin sürdürülmesinde izlenecek rekabet stratejileri diğer kuruluşlarla benzerlik göstermekle beraber, endüstrinin özellikleri ve yaşanan hızlı değişimlerden kaynaklanan farklılıklar stratejilerin önemini artırmıştır.

1. Rekabet Stratejisinin Değişen Piyasa Koşulları

Bankacılık endüstrisinin rekabet koşulları, özellikle son çeyrek yüzyılda yaşanan bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, finansal aracısızlık, serbestleşme, küreselleşme ve finansal istikrarsızlıklar gibi faktörlerin etkisiyle önemli değişikliklere uğramıştır. Bunun sonucu; gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde birleşme ve satın almalarda artışlar görülmüş, daha önceleri sadece bankalar tarafından sunulan hizmetler gittikçe artan oranlarda diğer finansal kuruluşlarca da sunulabilir duruma gelmiş, yeni finansal araçlar yaratılmış ve bankaların faiz dışı gelirleri önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum, rekabet gücünün korunup geliştirilmesinde yeni koşulları dikkate alan rekabet stratejilerinin oluşturulmasını gerektirmiştir.

Artan küreselleşmeye koşut bankacılık piyasanın rekabet koşullarındaki değişimlerin nedenlerini ve değişikliklerin bankalar üzerinde yarattığı etkileri

¹⁰⁸Coşkun Can AKTAN, “Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet”, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Rekabet Dizisi 1, Ankara, 2004, Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş. S.171.

Kundisch; iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve hukuksal yapıdaki değişiklikler nedenleriyle piyasaların daha şeffaf ve potansiyel rekabet korkusuna açık duruma gelmesi, daha fazla ve kolay erişilebilir bilgiye sahip olmanın belirli bir bankaya olan müşteri sadakatini azaltması, müşterilerin daha kaliteli hizmetler beklentisi içinde olması, hizmet talep eden müşterilerin hizmet sunan bankalara karşı daha güçlü duruma gelmesi, müşterilerin banka değiştirme maliyetlerinin azalarak fiyatların marjinal maliyetlere yaklaşması ve bu gelişmelerin piyasalarda rekabeti artırarak faiz marjları ile bankaların piyasa değerlerinde düşüşler yaratması olarak belirtilir¹⁰⁹. Bu çerçevede; bankalar geleceğe ilişkin stratejilerini belirlerken; düzenlemelerin uluslararası seviyede daha benzer duruma gelmesini, ülkelerin nüfus piramitlerindeki ve kişilerin çalışma koşullarındaki önemli değişiklikler ile iletişim teknolojisinde yaşanan büyük ilerlemeleri piyasaları belirleyici unsur olarak esas almalıdırlar.

Rekabet üstünlüğünün sağlanması uygun rekabet stratejilerinin belirlenmesini ve gelişmiş veya nitelikli kaynaklara sahip olunmasını gerektirir. Hizmet üretiminin özelliği kaynakların seçimini belirler ve finansal aracılık hizmetlerinin sunulduğu bankacılık ürünlerinin mal üretiminden farklılıkları bulunur. Bu farklar; hizmetlerin üretimi ve tüketimi arasında yakın karşılıklı etkilemenin bulunması, hizmetlerin üretim sürecinin yüksek derecede soyut bilgi (malumat) içermesi, insan kaynaklarının rekabet üstünlüğü açısından önemli bir unsur teşkil etmesi ile yönetim ve örgütlenmenin firmanın performansında önemli fonksiyona sahip olması olup hizmet üretimindeki müşteri katkısının hizmetin değeri ve niteliğinin belirlenmesinde etkin unsur olması hizmet ve mal geliştirmenin en önemli farkını oluşturur¹¹⁰.

Bu gelişmelerin bankacılık faaliyetleri açısından değerlendirilmesinde; finansal piyasalarda bir taraftan yoğunlaşma (consolidation) ve kümelenme (conglomeration) artarak tüm finansal hizmetlerin verilmesi (one stop banking) yönünde evrensel (üniversal) bankacılık gelişirken, diğer taraftan, uzmanlaşma artmaktadır. Bankacılık faaliyetlerinde menkul kıymetleştirmenin artmasıyla; bankaların geleneksel aracılık fonksiyonları değişerek, bankacılık kredi komisyonculuğu (broker) işlevine

¹⁰⁹Dennis KUNDISCH, “Information Age Economy, New Strategies for Financial Service Firms”, Physica-Verlag Heidelberg New York. 2003, S. 2-4.

¹¹⁰Jay WEERAWARDENA ve Janet R. McColl-KENNEDY, a.g.m.

dönüşmekte ve bilanço dışı işlemlerin ağırlığı artmaktadır. Bilgi teknolojileri ile düzenlemelerdeki gelişmeler sonucu piyasalardaki aksaklıkların azalması ve ikincil piyasaların öneminin artmasıyla, piyasa aksaklıklarından kaynaklanan ve bilginin dengesiz dağılımı ile işlem maliyetlerine dayanan bankaların geleneksel aracılık fonksiyonu değişmekte ve işlemlerin daha fazla oranda doğrudan piyasada yapılır duruma gelmesiyle bankalar piyasanın alternatifi değil tamamlayıcı konumuna gelmektedirler. Aracısızlığın artmasının yanında, banka benzeri kuruluşların yakın ikame ürünler sunması rekabeti ve serbestleşmeyi daha da artırmaktadır. Aktiflerin menkul kıymetleştirilmesi bankaların kredi kullandırma fonksiyonunu tamamen ortadan kaldırmamakta ve finansal araçların yönetilmesi bilgisinin maliyeti bankaları müşteri risklerinin yönetiminde üstünlük sağlamakla birlikte; bankacılık faaliyetlerinde sermaye piyasası işlemlerinin ağırlığının artması, Çok Uluslu Banka (ÇUB) tanımlaması yerine ‘finansal hizmet sağlayıcıları’ tanımlamasına bırakılmaktadır¹¹¹.

2. Bankacılık Faaliyetlerinde Rekabet Stratejilerinin Değerlendirilmesi

Hizmet üretim birimi olan bankacılıkta rekabet gücünün kaynakları; personel kalitesi, öz kaynaklar ve yabancı kaynaklar, şube sayısı, bilgi ve bilişim sistemleri, marka imajı, tecrübe ve yönetim, ürün ve hizmet kalitesi olarak tasnif edilebilir. Bankalar rekabet stratejilerini, kuruluşun içsel özelliklerine (kaynaklarına) ve faaliyette bulunulan piyasanın rekabet koşullarına göre oluştururlar. Diğer herhangi bir endüstride olduğu gibi, bankacılık endüstrisinin rekabet yapısını; fon arz ve talep edenlerin pazarlık güçleri, bankacılık hizmet ve ürünlerinin ikame riski ve potansiyel girişler belirler. Endüstriye giriş ve çıkış engellerinden başlıcaları; ölçek ve alan ekonomilerinin varlığı, üretim maliyetleri eğrisinin şeklinden kaynaklanan maliyet avantajı, yasal giriş engelleri ve tüketici açısından ürün değiştirme maliyetinin bulunması durumunda ürün çeşitliliğidir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme, serbestleşme, aracısızlığın artması, yeni finansal ürünlerin sunulması, endüstridışı rakiplerin rekabeti ve ikame ürünlerin artması bankacılık endüstrisinde

¹¹¹Elisa BAIN vd‘‘Multinational Banking: Historical, Empirical and Case Perspectives’’, Erişim: www.wbs.edu/download.cfm, 05.03.2006).

rekabeti artırarak fon arz ve talep edenlerin gücünü artırmıştır. Rekabet gücünün sürdürülebilmesine yönelik rekabet stratejileri; bankacılık endüstrisinde görülen yapısal değişimler sonucu aracılık marjlarındaki düşüşlerden kaynaklanan gelirlerdeki azalışların telafi edilerek karlılığın korunma veya artırılması için, faaliyetlerde ürün çeşitliliğine gidilerek faiz dışı gelirlerin ve faiz getirici aktiflerin payının artırılması ile kaynak ve işletme maliyetlerinin düşürülmesini içermelidir¹¹².

Bütünleşmenin arttığı günümüzde, bankaların rekabet güçlerini koruyup sürdürebilmeleri, piyasa koşullarını ve teknolojik gelişmeleri dikkate alan stratejileri uygulamaya koymalarını gerektirir. Porter'in Genel Rekabet Stratejileri (Ürün Farklılaştırması, Maliyet Minimizasyonu ve Hedef Pazar Belirlenmesi) çerçevesinde bankaların seçeceği stratejilerin farklı üstünlükleri bulunur ve başarıları değişik koşulların varlığını gerektirir. Bankalar rekabet güçlerini sürdürülebilmek için piyasalara ve yapılarına uygun stratejiye sahip olmalıdırlar. Ürün Farklılaştırması Stratejisi; müşterilerinin gereksinmelerine karşılıyan farklı ve gelişmiş hizmetlerle müşterilerin banka değiştirme maliyetini yükseltmeye dayanan rekabet üstünlüğüdür. Sözkonusu Stratejide; müşteri güveni ve bağlılığı esas olup en önemli aktif değerler insan ve bilgi kaynağı ile bilişim ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak sunulan hizmetlerle taraflar karşılıklı olarak kazanırlar. Ancak, müşteri kaybetme korkusunun kar marjları üzerinde yarattığı baskı ve değişken finansal ortamda Stratejinin sürdürülebilirliği, hedef piyasaların belirlenerek bu piyasalara yoğunlaşan pazarlama stratejisinin birlikte uygulanmasına bağlıdır. Piyasanın değişen koşullarında müşterilerin gereksinimleri doğrultusunda ve hizmetin yaratılması aşamasında talep edenin de katkısının olduğu farklılaştırılmış hizmet sunumlu Rekabet Stratejisinde; maliyet minimizasyonu stratejinden farklı olarak benzer ve kütleli hizmet sunumu yerine, katma değeri yüksek ve müşterinin tüm ihtiyaçlarının giderildiği (one-stop financial shopping) kişiselleştirilmiş hizmetler verilir¹¹³.

Ürün Farklılaştırma Stratejisiyle; müşterilerinin ürettiği mal ve hizmetlerin değer yaratma sürecini dikkate alan ürün veya hizmet farklılaştırılmasına gidilerek, yeni ve

¹¹²Jordi CANALS, a.g.e., S. 197-206.

¹¹³Dennis KUNDISCH, a.g.e., S. 54-67.

farklı ürün veya hizmetlerin sunulması suretiyle, fiyat rekabetinin arttığı piyasalarda, farklı fiyat uygulama olanağı sağlanarak rekabet üstünlüğünün korunması amaçlanır. Farklılaştırılmış ürün veya hizmet sunumunda, pozitif bir getiri sağlama amacı maliyet minimizasyonu politikasına tercih edilir. Artan rekabet nedeniyle faiz marjlarındaki düşüş eğilimi karşısında, bankacılığın gelecekteki karlılığı, özellikle finansal olmayan, faiz dışı gelir getirici yeni ve farklı ürünler sunmasına bağlı olup yenilik yaratma kapasitesi ve pazarlama üstünlüğü, maliyetleri kontrol edebilme başarısından daha önemlidir. Rekabet stratejisi olarak ürün ve hizmetlerde çeşitliliğe gidilmesine gerektiren gelişmeler; finansal serbestleşme ve aracısızlaşmanın özendirildiği yeniliklerin yarattığı fırsatlar ile belirsizliklerin getirdiği ihtiyaçlardır. Alan ekonomilerine yönelik bankacılık ürün ve hizmetlerinde çeşitliliğe gitme stratejisinde, dağıtım kanalları ve bilgi sistemleri gibi stratejik varlıklar kullanılır¹¹⁴.

Maliyet Minimizasyonu Stratejisi ölçek ve alan ekonomilerinden yararlanır. Maliyetlerin asgariye indirilmesinde gündeme gelen ve rekabet üstünlüğü sağlayan bankacılıktaki ölçek ve alan ekonomilerinin temel kaynağı; bilginin oluşturulmasını, sınıflandırılmasını ve kullanılmasını kolaylaştırarak işlem hızının artmasına ve işlem maliyetlerinin düşmesine neden olan bilgi üretme ve kullanma kapasitesi olup önemli tutarda bilgisayar, yazılım ve iletişim gibi teknolojik yatırımlar gerekir. Sözkonusu teknolojik yatırımlar, Ürün Farklılaştırması Strateji çerçevesinde yeni ürün ve hizmetlerin daha düşük maliyette ve daha hızlı üretilmesini de sağlar. Ölçek ve alan ekonomilerinin ikinci yararı; kaynak temini ve kullanımında müşteri sayısını artırarak ürün, müşteri ve coğrafi açıdan çeşitlendirme olanağı vermesine, riskin dağıtılmasıyla da ve büyük sayılar kuralı gereğince kredi, faiz, kur ve likidite risklerinin yönetilebilir seviyelerde tutulmasına neden olmasıdır. Bankacılık ürün ve hizmetlerinin sunumu aşamasındaki maliyetlerin minimuma indirilmesinin ve büyük olmanın yarattığı marka güvencesinin sağladığı üstünlükler ölçek ve alan ekonomilerinin üçüncü yararadır. Bu ekonomiler bankaların rekabet üstünlüğünün önemli unsurlarından birisi olmakla birlikte tek yöntem değildir. Bununla birlikte bankalar, piyasa gücü oluşturarak fiyat belirleme gücüne sahip olmak, piyasaya giriş

¹¹⁴Jordi CANALS, a.g.e., S. 197-206, 223-225,

engeli oluşturmak, satın alınma riskini azaltmak, ürün çeşitliliğine ve risk dağılımına gidebilmek ve yenilik yapma gücünü artırabilmek amaçlarıyla ölçek ve alan ekonomilerinin gerektirdiği büyüklüğe ulaşmak çabası içine girerler¹¹⁵.

İletişim ve bilişimdeki gelişmelerin bankacılıkta ölçek ekonomilerinin oluşmasına olanaklı kıldığına ilişkin görüşlerin yanında önemli bir ölçek ekonomilerinin bulunmadığı da ileri sürülmektedir. Uluslararası düzeyde ticari bankacılığı birbirinden bağımsız gören Porter, Canals'dan farklı olarak, bu tür faaliyetlerde ölçek ve alan ekonomilerinin olmadığını belirtir. Porter'e göre; Temel Rekabet Stratejilerini uluslararası faaliyetlerde kullanmak mümkün olmakla birlikte, uluslararası rekabetin yöntemleri endüstriye göre değişir. Ticari bankacılıkta olduğu gibi, uluslararası faaliyetlerin birbirinden bağımsız birden fazla yurtiçi (Multi domestic) pazarda olması durumunda, rekabet her bir ülkede birbirinden bağımsız olarak gerçekleşmekte olup her bir ünite bağımsızlığa sahip olmakta ve marka imajı, itibar, yönetim tecrübesi veya ölçek ekonomileri gibi rekabet gücünü artırıcı faktörler sözkonusu olmamaktadır. Birden fazla ülkede olmakla birlikte, rekabetin küresel düzeyde olması durumunda ana ülkenin veya ana firmanın üstünlüklerinden yararlanılabilir ve bir ülkedeki üstünlük diğer bir ülkedeki koşullara etkide bulunabilir¹¹⁶.

Bankacılıkta ölçek ve alan ekonomileri konusunda farklı görüşler bulunmasına rağmen küreselleşmeye koşut artan rekabet, rekabet stratejisi olarak bankaları birleşme ve satın almalara yöneltmiştir. Bu işlemlerin maliyetler üzerindeki etkisine ilişkin Vennet'in 62 AB bankasını esas aldığı çalışmada; ülkelerarası birleşme ve satın almalarda maliyet etkinliği görülmemiş, satın alınan bankanın fiyatlama politikasındaki değişiklik veya artan piyasa gücünden kaynaklanan bilan kar etkinliğinin bulunmuştur¹¹⁷. Bu ekonomilerin bulunmamasının nedenleri; analizlerin çok azının AB bankacılık sektörüyle ilgili olması ve çoğunluğunu oluşturan ABD

¹¹⁵Jordi CANALS, a.g.e., S. 218,221-222.

¹¹⁶Michael E. PORTER, a.g.e.,S. 53.-54,

¹¹⁷Rudi VanderVENNET, "Cross-Border Mergers in European Banking and Bank Efficiency, Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries", Editors, Heinz Herrmann and Robert Lipsey, Springer, S. 313.314.

bankacılık sisteminin farklılığı ile çalışmaların eski tarihli olmalarından kaynaklanan bilgi teknolojilerinin yoğun kullanılmaması yanında bankacılıkta girdi ve çıktıların belirlenmesindeki güçlükler ile verilerin benzerlik ve güvenilirlik eksiklikleriyle açıklanmaktadır¹¹⁸. Maliyet Minimizasyonu Stratejini gerçekleştirme yöntemlerinden ölçek ve alan ekonomilerinden yararlanmayı hedefleyen birleşme ve satın almalarda son yıllarda önemli artışlar olmakla birlikte, bir çoğunda maliyet tasarrufu, karlılık ve piyasa değeri amaçlarının gerçekleşmediği görülmüştür. Bununla birlikte; gelecekte elektronik piyasaların ulaşacağı aşama da dikkate alındığında, piyasa payını koruma veya savunma amacı ağırlıklı birleşme ve satın alma işlemlerinin piyasalarda rekabeti artırması, kar marjlarını düşürmesi ve firma sayısında azalışlara neden olması beklenmektedir.

Hedef Pazar Stratejisinde; hedef pazarın rekabet koşullarını ve müşteri taleplerini dikkate alarak ürün, coğrafi bölge veya müşteri bazında hedef pazarlar belirlenir ve Maliyet Minimizasyonu ve Ürün Farklılaştırması stratejileri birlikte uygulanabilir. Finansın küreselleştiği günümüz dünyasında piyasaların bölümlenerek yoğunlaşma tercihli rekabet stratejilerinde, küresel pazarı hedef olarak seçme olanağı bulunmakta olup bu hedef ölçek ekonomilerinin yaratılmasını gerektirir. Yurtdışı piyasaların hedef pazar seçilmelerinin nedenleri; ölçek ve alan ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanmak, yenilik yaratma gücünün ve rekabetin yetersiz olduğu piyasalardaki fırsatları değerlendirmek ve sahip olunan üstünlükleri hedef pazarlara götürmek olarak belirtilebilir¹¹⁹.

¹¹⁸Jodri CANALS, a.g.e., S. 219-220.

¹¹⁹Jordi CANALS, a.g.e., S. 225-229.

İKİNCİ BÖLÜM

FINANSAL BÜTÜNLEŞMENİN ÇOK ULUSLU BANKACILIĞA ETKİSİ

Küreselleşme ülkelerin ve firmaların finansal bütünleşmelerini hızlandırmıştır. Bu çerçevede önce gelişmiş ülkelerde başlayan bütünleşme eğilimleri, daha sonra gelişmekte olan ülkelerde görülmeye başlanmıştır. Artan finansal bütünleşme eğilimleri, sektörün en önemli kuruluşları olan bankaların uluslararası faaliyetlerini ve rekabeti artırmıştır. Finansal bütünleşmeyi daha önce başlayan ve bir çok alanda rekabet üstünlüklerine sahip olan gelişmiş ülkelerin bankaları; iç piyasa koşullarının itici etkisi ve gelişmekte olan piyasaların sunduğu çekici fırsatlar yanında, teknolojik gelişmelerin katkısı ile yoğun bir şekilde yurtdışı pazarlara yönelmişlerdir. Bu yeni dönem Çok Uluslu Bankaları (ÇUB), önceki dönemlerden farklı olarak yaygın müşteri kitlesine ve pazarların tamamına yönelik stratejileri benimsemişlerdir. Bu yönüyle; Üçüncü Dalga bankacılık olarak tanımlanan yeni dönem ÇUB'lık faaliyetlerinin niteliği ve etkileri önceki dönemlerden farklıdır. ÇUB'lık faaliyetlerinin; endüstrinin serbestleştirilmesini, ülkelerarası benzer kuralların uygulanmasını ve Finansal Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını (FDYY) içermesi¹²⁰ yanında uluslararası faaliyetlerin artmasına da neden olması genel olarak finansal bütünleşmeyi hızlandırmakla birlikte, korunmuş ve dışa kapalı ekonomilerdeki ÇUB'lık faaliyetleri ile küresel strateji gereği bağlı ortaklıkların faaliyetlerinde yurtiçine yönelmesi finansal bütünleşmeyi azaltıcı etkide bulunabilmektedir.

¹²⁰Genel Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarından (DYY) ayrı olarak, başta bankacılık endüstrisi olmak üzere finans sektörüne ilişkin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını tanımlamada; Avrupa Merkez Bankası (European Central Bank) ve Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) gibi uluslararası kuruluşlar ile akademik çalışmalarda, Finansal Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (FDYY) veya Finans Sektörü Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları deyimleri kullanılmaktadır. Çalışmada da bankacılık sektörünün yurtdışı yatırımları FDYY olarak tanımlanmıştır.

I . FİNANSAL BÜTÜNLEŞMENİN RİSK VE FIRSATLAR YÖNLÜ GELİŞİM SÜRECİ

Finansal piyasalardaki serbestleşme eğilimleri, teknolojik gelişmeler, artan rekabet koşulları, yaşanan istkrarsızlıklardan korunma gerekçeleri ve finansman ihtiyaçlarının artması finansal bütünleşmeyi hızlandırmıştır. Bu yeni piyasa koşulları; firmalar, bankalar ve ülkeler açısından bir çok fırsatları ve tehditleri de beraberinde getirmiştir. Finansal piyasaların en büyük ve önemli kuruluşları olan bankaların ve endüstrinin rekabet gücünün artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında gerekli olan endüstrinin gelişmişlik düzeyinin finansal bütünleşmenin yararlarından azami derecede faydalanmada ve olası riskleri asgari seviyeye düşürmede ön koşul olması endüstriye yönelik bilinçli politikaların üretilmesini ve uygulamaların yakından izlenmesini önemli kılmaktadır.

A . Ekonomik ve Finansal Bütünleşmenin Kapsamı ile Gelişimi

Artan küreselleşme eğilimleri beraberinde ekonomik bütünleşmeleri gündeme getirmiştir. Rekabet gücünde olduğu gibi ekonomik bütünleşme de firma bazından ülkeler düzeyine kadar değişik aşamalarda olabilmektedir. Güran (2002) bunlar; firmalararası bütünleşmeler (birleşme kartel ve tröst gibi), ulusal ekenomik bütünleşme (yurtiçi bütünleşme), Dünya ekonomik bütünleşmesi (küresel bütünleşmenin sağlanması), ulusal ekonominin Dünya ekonomisi ile bütünleşmesi (küresel bütünleşme) ve uluslararası ekonomik bütünleşmedir (bölgesel ekonomik grup şeklinde bütünleşme). Uluslararası ekonomik bütünleşme; Balassa (1961), farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemlerin alınması veya ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrımcılık türlerinin mevcut olmaması, Kindlebeger (1970), faktör fiyatlarının eşit duruma getirilmesi ve Güran (2002), bir grup ülke arasında olumlu veya olumsuz politika bütünleşmesini kapsayacak şekilde ayrımcılıkların kaldırılmasıdır¹²¹.

¹²¹Nezvat Güran,“Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği”, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2002, S. 2-6.

Temeli iş bölümüne dayanan ekonomik bütünleşmenin ileri aşamalarında malların, hizmetlerin ve faktörlerin ayrımcılığa tabi tutulmadan serbestce dolaşımı öngörülür. Ülkeler ekonomik bütünleşmeye gitmek suretiyle, ortak siyasi güç oluşturma arzusu yanında, esas olarak üretim kapasitelerini, verimliliklerini ve toplumsal refahı artırmayı amaçlarlar. Ekonomik bütünleşme; gelişmiş ülkelerde mevcut üretimleri için daha geniş pazarlara kovuşması, gelişmekte olanlarda ise kalkınmanın hızlandırılması amaçlarına yardımcı olur. Üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifelerinin uygulandığı bölgesel ekonomik bütünleşmenin farklı ve karmaşık etkileri vardır. Ekonomik bütünleşmenin ülkelerin refahı bakımından statik (üretim, tüketim ve dış ticaret hadleri) ve dinamik etkileri bulunur. Tercihli ticaret anlaşmalarının uzun dönemli dinamik etkilerinin bütünleşme teorisi çerçevesinde analizinde, yapısal değişimler sonucu ortaya çıkan verimlilik artışlarının kaynakları; rekabetin artması, ölçek ekonomileri ile içsel ve dışsal ekonomilerin varlığı, teknolojik gelişmenin hızlanması ve belirsizliğin azalmasıdır¹²².

Firmaların uluslararası piyasalarda faaliyette bulunma yoğunluğu veya yaygınlığı bakımından ekonomik bütünleşme; coğrafik çeşitlilik, yabancı girdi oranı, yabancı ülkelerde gerçekleştirilen üretim miktarı, işbirliğine gidilen uluslararası kuruluş sayısı, uluslararası birleşme ve satın almaların yoğunluğu ile sermaye ve borçlarda yabancı payı gibi göstergelerle ölçülür. Hassel vd. (2003), uluslararası bütünleşmenin finansal göstergelerle analizinde; sermayedeki yabancı payı, hisse senetlerinin kote edildiği yabancı borsa sayısı ve uluslararası muhasebe kurallarına uyum derecesi gibi üç ölçüt bulunur. Uluslararası faaliyetlerin yoğunluğu rekabet gücünün göstergelerinden birisi olmakla birlikte uluslararası faaliyetlerin varlığı rekabet gücünün de olduğunu göstermez. Finansal bütünleşmenin olumlu yönleri; rekabet üstünlüğü sağlayan firmaya özgü (özellikle maddi olmayan) varlıklar ile ev sahibi ülkenin sunduğu fırsatların neden olduğu ölçek ve alan ekonomilerinin, daha büyük piyasa gücüne ulaşılmasının ve faaliyet esnekliğinin artırılmasının getirileridir. Firmaların performanslarını olumsuz etkileyen unsurlar; artan bütünleşmenin getirdiği eşgüdüm sorunu, karmaşık yapı ve organik büyüme stratejisiyle yeni

¹²²Sadık ACAR “Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir-2000, S.285-287.

pazarlara girilmesinde yerel firmalara göre yabancı olmanın getirdiği güçlükler, kültürel farklılıklar ve firmaya özgü maddi olmayan varlıkların yabancı ülkelere aktarılması zorluklarıdır¹²³.

Genel olarak piyasalarda Tek Fiyat Kanununun (Law of one Price) veya aynı kuralların geçerliliği gibi farklı kavramlar esas alınarak kısaca tanımlanabilen finansal bütünleşmeyle, finansal kurumlar ve işlemler açısından sınırlandırmaların kaldırılarak, bir ülkenin finansal piyasalarının diğer bir ülkenin veya ülkelerin piyasalarıyla karşılıklı sınırötesi hizmetleri sunabilmeleri amaçlanır. Hizmetlerin ülkelerarası ticarete konu olması veya FDYY yöntemi ile hizmetlerin diğer piyasalarda üretilmesini kapsayan finansal bütünleşme, tüm potansiyel piyasa oyuncularının aynı kurallara tabi olması ile piyasaya girişte ve faaliyetlerde eşit davranılmasını içerir. Finansal bütünleşme; ekonomik koşulların bir sonucu olarak karşılıklı bir anlaşma yapmadan olabileceği gibi anlaşmalar çerçevesinde de oluşturulabilir. Ekonomik birimler bakımından finansal bütünleşmede, daha yüksek getiri ve riskin dağıtımını temel motivasyonu oluşturur. Finansal bütünleşmenin makro düzeyde beklenen yararlarının gerçekleşmesi için ülkelere; sermaye hareketlerine ilişkin sınırlamaları kaldırmaları, yurtiçi finansal piyasaları serbestleştirmeleri ve makro istikrarın sağlanması yönünde politikaları uygulamaya koymaları önerilir.

Diğer gelişmiş ülkelerin bankacılık endüstrilerinin işlemlerinin yurtiçi ağırlıklı olduğu 1960'lı yıllarda, daha çok ABD bankalarının öncülüğünde Euro Dolar piyasalarının oluşmasıyla başlayan ve 1990'lı yıllarda hızlanan finansal bütünleşmenin 1970'li yıllarda gelişmiş ülkeler arasında yoğunluk kazanmasını Reinick; Bretton Woods sabit döviz kuru sisteminin yıkılması ve petrol krizlerinin yarattığı oynak faiz oranları, döviz kurları ve enflasyon oranlarındaki istikrarsızlıktan korunmak amacıyla geliştirilen menkul kıymetleştirme işlemlerindeki artışlar ile ülkelerin yükselen kaynak açığı yanında fon arz ve talep eden ülkelerin farklılaşması ile açıklar. İletişim ve bilgi oluşturma teknolojilerindeki gelişmeler ile bunların kullanım bedellerindeki düşüşler yanında kamu otoritelerinin finansal serbestliğe yönelik uygulamalarının da teşvik ettiği finansal bütünleşme

¹²³Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

eğilimlerinin hızlanmasında; yurtiçi piyasaların daha fazla düzenlemeye tabi tutulmuş olmasının menkul kıymetleştirme işlemlerini yurtdışı piyasalara yöneltmesi, ülkelerin cari işlemler açıklarının finansmanını sağlayabilmek amacıyla artan fon ihtiyaçları, ABD Doları dışında diğer bazı gelişmiş ülkelerin paralarının uluslararası ödemelerde kullanılmaya başlanması, petrol ihraç eden ülkelerin fon fazlalarının bankacılık endüstrisi aracılığı ile değerlendirilmesi, yurtiçi piyasalardaki durgunluk nedeniyle ülkelerin artan kamu borçlanma ihtiyaçlarının uluslararası piyasalardan karşılanmaya çalışılması ve ABD 'nin ikiz açıkları nedeniyle süreklilik gösteren kaynak ihtiyacının uluslararası bankacılık işlemlerini artırması etkili olmuştur¹²⁴.

Helleiner göre de; finansal bütünleşmenin temel belirleyici unsurları, ucuz ve hızlı fon transferini olanak sağlayan teknolojik alandaki gelişmeler ile uluslararası işlemlerde güvenin tekrar sağlanmış bulunması, çok uluslu şirketlerin varlığı, dalgalı döviz kuru sistemi ve 1973 petrol krizi gibi piyasalardaki gelişmeler olmakla birlikte, serbestleşme yoluyla endüstrideki kuruluşlara özgürlükler sağlamak, önemli uluslararası krizleri önlemek ve finansal işlemler üzerinde kontrolleri kaldırmak suretiyle kamu da finansal bütünleşmeyi teşvik etmiştir. Başlangıcı 1950'li yılların sonlarına kadar giden küresel finansal bütünleşme sürecinde, kamunun finansal bütünleşmeyi hızlandırıcı söz konusu teşvikleri tarihsel olarak beş başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlar; ABD'nin Dolara yönelik uluslararası talebin sürdürülerek dış açıklarının finansmanını sağlama ile ülke dışındaki kuruluşlarının finansman ihtiyaçlarının karşılanması amaçlarıyla, Büyük Britanya'nın ise Londra'nın finans merkezi olmasını temin etme amacıyla Euro Dolar piyasasına desteklemeleri, 1970'li yılların başlarında, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'nın, ulusal paralarına yönelik spekülasyon atakları ile mücadele etmek ve paralarının değerini korumak amacıyla, kambiyo kontrolünün sıklaştırılması, IMF'nin yetkilerinin artırılması ve petro- dolarların IMF aracılığı ile piyasalara sokulması ile Bretton Woods sabit döviz kurunun sürdürülmesi çabalarına, ABD'nin yukarıda açıklanan gerekçelerle karşı çıkması üzerine serbest politikalara devam edilmesi, 1970'li yılların ikinci yarısında, yükselen enflasyon oranlarıyla mücadelede sıkı para politikası tercihi

¹²⁴H Reinick WOLFGANG, "Banking, Politics and Global Finance", Edward Elgar Publishing Limited, England, 1995, S. 39-53.

yerine kambiyo kontrolünün tekrar gündeme getirilmesi yönündeki eğilimlere karşılık, iktisat teorisi alanındaki liberal düşüncelerin de etkisiyle, ABD, İngiltere ve Fransa’da serbest piyasa temelli daraltıcı politikaların tercih edilmesi, 1980’li yıllarda ABD ve İngiltere’deki politik iktidarlar ile bu dönemdeki Neo-Liberal iktisadi düşüncelerin etkisiyle önce bu iki ülkede uygulanmaya başlanan serbest piyasa temelli politikaların yarattığı rekabet baskısı üzerine diğer gelişmiş ülkelerin de liberal iktisat politikalarını benimsemeleri ve finans sektörünün dengesiz bilgi dağılımı ve fonların akışkanlığının yarattığı krizlere karşılık, kamu tarafından, yol gösterici düzenlemeler yapma, denetimi sağlama ve nihai kaynak sağlayıcı fonksiyonunu doğrudan kamu kurumları veya BIS gibi uluslararası kurumları aracılığı ile üstlenerek finansal piyasalarda krizlerin çıkmasının önlenmesi veya istikrarın sağlanması çabaları olarak sınıflandırılır¹²⁵.

Finansal piyasalardaki teknolojik gelişmeler ve serbestleşme eğilimlerinin belirleyici olduğu küresel finansal bütünleşme sürecinde kamu otoritelerinin bankacılık endüstrisinin rekabet gücünü artırmak veya koruyabilmek için endüstride serbestleşmeye gitmeleri ile endüstri tarafından uygulamaya konulan yeni finansal araçlar, endüstrinin yapısı ve işleyişi üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Cerny(1994) ve Wolfgang(1995) tarafından rekabetçi serbestleşme“ Competitive Deregulation” olarak tanımlanan¹²⁶ finansal piyasalardaki karşılıklı serbestleştirme eğilimindeki bu değişiklikler; reel sektörden farklı olarak bankacılık işlemlerinin herhangi bir maddi değerini değiştirilmesine gerek kalmadan gerçekleştirilebilmesinin etkisiyle, endüstrinin serbestleştirilmesi ve yeni teknolojilerin sunduğu olanaklarla, Keynes’in belirttiği ve Bretton Woods Sisteminin öngördüğü gibi, endüstriyi kısa vadeli olarak çalışmaya yöneltmiştir. Bunun sonucu; tasarruflar gittikçe artan oranda reel sektörden çekilmeye başlanmış, finans sektörünün ekonomik ve politik yapı ve süreçte üstünlüğü veya egemenliği artmış, kamu politikalarının ve iş dünyasının kararlarında belirleyici olan faiz oranları ve döviz kurları Dünya finans piyasalarında

¹²⁵Eric HELLEINER, “Explaining the globalization of financial markets: bringing states back in, The New Political Economy of Globalization” Volume 1, Edited by Richard Higgott ve Anthony Payne, Edward Elgar Publishing Limited UK, S. 54-73,

¹²⁶Philip G CERNY, “The Dynamics of Financial Globalisation: Technology, Market Structure, and Policy Response”, The New Political Economy of Globalisation Volume 1, Edited by Richard Higgott and Anthony Payne, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 1994, S. 39 ve H. Reinick WOLFGANG, a.g.e. S.54,

oluşturulmaya başlanmış, kamunun ekonomik büyümeyi ve ülkenin rekabet gücünü artırma gibi politik tercihleri etkisiz duruma gelmiş, piyasaların etkin çalışmasının göstergelerinden olan finans piyasalarının fiyat duyarlılığı (price sensevity) diğer sektörlere göre daha yükselmiş, aynı zamanda piyasalardaki değişkenlikler ve belirsizlikler artmış ve finans piyasalarında yoğunlaşma ile esneklik yükselmiştir¹²⁷.

Finansal bütünleşmenin hızlanması kamu otoritelerinin endüstri üzerindeki yönlendirme gücünün uluslararası kuruluşlarla paylaşılmasına da neden olmuştur. Buna göre; artan finansal bütünleşmenin yatırımcı ve tasarruf sahiplerine sağladığı olanakların finans endüstrisi üzerinde yarattığı rekabet gücünü yitirme baskısı, yurtiçi piyasalardaki serbestleşme taleplerini yükselterek finansal piyasalardaki bütünleşmenin daha da hız kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler endüstriyi yurtdışı risklere ve etkilere daha açık duruma getirerek, kamu otoritelerinin endüstri üzerindeki denetleme ve düzenleme etkinliği ile sistemin istikrarını sağlama gibi amaçlarını gerçekleştirme gücünü azaltmıştır. Bütünleşmenin bu tür olumsuzluklarından kaçınmak için piyasaların uluslararasına kapalı duruma getirilmesi seçeneği ise, fon arz ve talep edenlerin yurt dışına yönelmesini teşvik ederek endüstrinin rekabet gücünü ve kamu otoritelerinin ülke tasarrufları üzerindeki kontrol gücünü azaltmıştır. Anılan olumsuzluklar yaşanmadan ulusal otoritelerin endüstri üzerindeki düzenleme ve denetleme kapasitesinin artırılabilmesi amacıyla kamu otoriteleri uluslararası işbirliğine yönelmişlerdir. Bu çerçevede; artan uluslararası bütünleşme sonucu bankacılık endüstrisinin yurtiçi istikrarının uluslararası düzeyde endüstrinin istikrarına bağlı olması nedeniyle, Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank For Interntional Settlement-BIS) oluşturulmuştur¹²⁸.

B. Finansal Bütünleşmenin Etkileri ve Göstergeleri

Küreselleşmenin artmasına neden olan unsurlar finansal piyasalara yüksek oranda bütünleşme olarak yansımıştır. Finansal piyasalarda yaşanan hızlı bütünleşme hareketleri ülkelerin firmalarına ve ekonomilerine yoğun bir şekilde etkilemeye

¹²⁷Philip G CERNY, a.g.e. S. 37-45.

¹²⁸H. Reinick WOLFGANG, a.g.e., S. 2-3.

başlamıştır. Ülkelerin yönetilebilir ekonomik politikalar oluşturma ve uygulama gücünü de azaltan bu gelişmelerin genel olarak firmalar, bankalar ve ülke ekonomisine olumlu etkileri bulunduğu ileri sürülmekle birlikte, taşıdığı potansiyel olumsuzluklar yanında olumlu etkileri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Finansal bütünleşmenin düzeyi çeşitli ekonomik ve kurumsal göstergelerle ölçülebilir. Ancak; bankacılık işlemlerinin farklılığı ve değişik bankacılık ürünleri piyasalarının varlığı ekonomik göstergelerin kullanılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle; finansal bütünleşmenin düzeyini ölçmede ekonomik göstergeler yerine kurumsal göstergeler daha ağırlıklı olarak kullanılmaktadır.

1. Finansal Bütünleşmenin Etkileri

Bir çok potansiyel risk taşıdığı kabul edilen finansal bütünleşmenin mikro düzeyde firmalar ve makro düzeyde ülkeler açısından bir çok yararları bulunmakta veya beklenmektedir. Bu çerçevede, ülkelerin ve firmalarının Dünya piyasalarına ulaşmasına olanak veren finansal bütünleşme; riskin dağıtımını ve daha yüksek risk-getiri oranı ile ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olarak, firmalar açısından finansal kaynaklara daha kolay ve ekonomik olarak ulaşılmasına, bankalar açısından ise müşteri sayısının artmasıyla büyük sayılar yasası uyarınca kredi risklerinin azaltılmasına olanak sağlayarak karlılığın artırılmasına neden olur iken, düzenleyici ve denetleyici otoritelerin bağımsızlığına kazanmasına, düzenlemelerarası farklıların giderilmesine, saydamlığın sağlanmasına ve karşılıklı bilgi akışına neden olarak finansal istikrara da katkıda bulunabilir¹²⁹.

Finansal bütünleşmenin ülkelerin ekonomisine olası olumlu etkilerine literatürde daha geniş bir şekilde değinilmiştir. Buna göre, aynı kuralların uygulanması şeklinde tanımlanan finansal bütünleşmenin yararlarını Baele vd. (2004); riskin paylaşılması ve dağıtımını, yatırım alternatifleri arasında sermayenin daha iyi tahsisi ve büyümeye ilave katkı başlıklarında incelerler. Riskin paylaşılması ve dağıtımını tüketim oynaklığının azaltılmasına neden olurken, sermayenin daha iyi tahsisi, finansal

¹²⁹Fikret KULA, “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Erişim: <http://www.ceteriparibus.net/turkiye/guncellitm2>, Sayı 2003, (18.02.2006).

piyasaların gelişmesi ile birlikte büyümeye ilave katkı sağlar. Levine (1997) belirtildiği gibi, finansal sistemin; riskleri aktararak, dağıtarak ve toplayarak belirsizlikleri azaltması, kaynakları tahsis etmesi ve tasarrufları harekete geçirmesi özelliklerinin varlığı, gelişmiş finansal sistem ile ülkelerin gelişmesi arasında yakın ilişkinin bulunmasına neden olur. Bu doğrultuda finansal bütünleşmenin; ülkeye ilave fonların gelmesine neden olması, rekabeti yükselterek endüstrinin etkinliğini artırması ve yeni kuruluşların gelmesine teşvik etmesi finansal gelişmişliği artırarak ülkenin büyümesine ilave katkı sağlar¹³⁰. Agenor'a (2001) göre ev sahibi ülkelerin finansal bütünleşmeden bekledikleri başlıca faydalar; kriz dönemlerinde fon arzının azalmasını önleyerek, büyüme dönemlerinde ise borç verme olanağı sunarak tüketimdeki oynaklıkları yumuşatması ve refahı artırması, özellikle DYY aracılığıyla sermaye ve teknoloji girişleri ile toplam faktör verimliliğini artırarak yatırımların ve büyümenin yükseltilmesi, makro ekonomik disiplinin sağlanmasına katkı yapması ve ÇUB girişini teşvik ederek endüstrinin etkinliğini ile istikrarını artırmasıdır¹³¹.

Finansal bütünleşmenin ülkelere sağladığı diğer beklenen yararları; yatırımları hızlandırma, harcamalardaki dalgalanmaları yumuşatma ve yurtiçine bilgi taşınmasına neden olarak üretimin ve verimliliğin yükselmesine katkıda bulunma ve ülkeye yönelik sermaye hareketlerini artırma olarak belirtilebilir. Epaulard ve Pommeret'de (2005) finansal bütünleşmenin yararlarını; potansiyel olarak riskin dağıtımına olanak vererek, beklenen getiri düzeyinde riski azaltmasının yurtiçi tasarrufları artırması, sermaye akımına neden olarak gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu sermaye kıtlığının giderilmesine katkı sağlaması, getirilenin bir kısmı (vergileme gibi) yurtiçinde kalan DYY teşvik etmesi ve DYY'in teknoloji ve yeni üretim teknikleri getirmesi gibi etkileri ile verimliliği artırması olarak belirtir¹³².

Finansal bütünleşmenin beklenen bu olumlu etkilerine karşılık potansiyel olumsuzluklarının veya risklerinin de bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu riskler;

¹³⁰Lieven BAELE vd., "Measuring Financial Integration in the Euro Area", Erişim; <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpaps/ecpub14.pdf>, (12.04.2006).

¹³¹Pierre-Richard AGENOR, "Benefits and Costs of International Financial Integration: Theory and Facts", Erişim: www.Socialsciences.manchester.ac.uk/economic/staffpages/agenor/pdfs/benefits_and_costs.pdf, (12.05.2006).

¹³²Anne EPAULARD ve Aude POMMERET, "Financial Integration, Growth, and Volatility", Erişim: www.ksri.org/bbs/files/research02/wp0567.pdf, /18.05.2006)

özellikle az gelişmiş ülkelerin uluslararası sermaye piyasalarına ulaşma güçlükleri yanında, gelişmekte olan ülkeler bakımından uluslararası sermaye akımlarının devresel hareketlerin etkisini artırıcı (pro-cycle) nitelikte olmasının sürdürülemez politikalara ve önemli krizlere neden olması, sağlıklı finansal piyasaların bulunmamasının da etkisiyle uluslararası fonların üretime yönelik yatırımlar yerine spekülasyon ve düşük verimli veya kaliteli olmayan alanlara (gayrimenkul gibi) yönelmesinin uzun dönemli büyümeyi sınırlaması, hızlı para arzı artışı, enflasyonist baskı, döviz kurunun değerlenmesi ve cari açığı artırması nedeniyle makro ekonomik istikrarın yitirilmesi, kısa vadeli uluslararası fonların devresel hareketleri artırıcı özelliğinin önemli refah kayıplarına neden olması, yüksek derecede finansal bütünleşmenin ‘sürü davranışı ve bulaşma etkisi’ yaratarak sermaye hareketlerinde oynaklığı ve finansal krizlerin boyutunu artırması ve ÇUB’ın girişinin endüstrinin etkinliğini ve istikrarını olumsuz etkileme olasılığıdır¹³³.

Finansal bütünleşmenin ekonomideki istikrarsızlıkları azaltarak büyümeye olumlu etkilediği genel olarak kabul edilmesine rağmen; ülkeler bazında yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmış olup bu konuda belirsizlikler bulunmaktadır. Bir çok çalışmada, finansal bütünleşmenin büyümeyi hızlandırdığı belirtilmekle birlikte bu ilişki her zaman güçlü olmamaktadır¹³⁴. Ancak; gelişmiş finansal sektörün varlığı makro ekonomik büyümedeki oynaklıkları azaltabilir¹³⁵. Bu nedenle; piyasaların rekabet koşullarındaki eksiklikler ve tekelleşme eğilimleri gibi olası bozuklukların neden olduğu refah kayıpları karşısında, karmaşık bir süreç olan finansal bütünleşme yakında izlenmelidir¹³⁶. Finansal bütünleşmenin potansiyel olumsuzluklarının kontrolüne yönelik politikalar önerilmekle beraber kaynak dağılımının yabancıların elinde bulunması, ülkedeki kaynakların kontrol yetkisini sınırlandırarak bağımlılığı artırır¹³⁷. Finansal bütünleşmenin olumlu ve olumsuzlukları dikkate alındığında, ülkelerin dışı tamamen kapalı veya tam açık

¹³³Pierre-Richard AGENOR, a.g.m.

¹³⁴M. Ayhan KÖSE vd., “Financial Integration and Macro Economic Volatility”, Erişim: www.imf.org/external/pubs/ft/staffp/2002/00-00/pdf/kose.pdf, (05. 01.2006).

¹³⁵Anne EPAULARD ve Aude POMMERET, a.g.m.

¹³⁶Lieven BAELE, vd., a.g.m.

¹³⁷Fikret KULA a.g.e., 143-144.

serbest politikalar yerine, ülke koşulları çerçevesinde faydayı azami seviyeye çıkaracak ve riskleri asgari düzeyde tutacak politikalar izlenmelidir¹³⁸.

2. Finansal Bütünleşmenin Göstergeleri

Genel olarak finansal bütünleşme; doğrudan fiyat göstergeleri veya dolaylı olarak işlem miktarları esas alınarak ölçülür. Baele vd. (2004), finansal bütünleşmenin fiyat bazlı olarak ölçülmesinde, değişik piyasalar itibariyle, benzer risk düzeyinde faiz oranları kıyaslanır. Haber bazlı ölçümde ise; piyasaların yerel ve genel bilgilerden veya değişikliklerden etkilenme derecesi esas alınır. Dolaylı gösterge olarak; ülkelerarası faaliyetler ve borsa kotasyonları ile ülkelerarası işlem yapan kurumsal müşteri sayısı gibi kıstaslar kullanılır¹³⁹.

Tam finansal bütünleşmede Tek Fiyat Kanunu geçerli olmakla birlikte, nakliye ve işlem masrafları, satıcı değiştirme maliyetleri ve piyasaya giriş engelleri bölünmüş piyasaların devam ettirilmesine neden olur. Bankacılık ürünlerinde fiyatlar bazlı bütünleşmenin ölçülmesi, veri risk düzeyinde faiz oranları ve hizmet komisyonlarının kıyaslanması suretiyle yapılabilir. Ancak; yeterli verinin bulunmaması, bankacılık ürünlerinin çeşitliliği, kalite farklılıkları ve müşteriye özel olma niteliklerinin yarattığı güçlükler nedeniyle, finansal bütünleşmenin ölçülmesinde fiyat kıstasının yerine, ülkelerarası ödünç alma ve verme tutarları, ülkelerarası yeni yatırımlar ve satın almalar, yerel piyasa yapısındaki değişimler ve yabancı firmaların piyasadaki payı gibi dolaylı ölçütler kullanılabilir. Bütünleşmenin rekabeti artıracağı varsayımında, kar marjları tüketici lehine azalır. Rekabet artışı, piyasadaki fiili (Standart Cournot Oligopoly Modeli) veya potansiyel (Contestable Markets) firma sayısındaki artıştan kaynaklanabilir. Ancak; bankacılık ürünlerinin özelliğinden dolayı, birinci duruma ilişkin olarak fiyat marjinal maliyet eşitliğinin bütünleşme ölçütü olarak kullanılması güçtür. Bunun yerine; Contestable Piyasalar Teorisi çerçevesinde pazara giriş ve çıkış serbestliği finansal bütünleşme kıstası alınabilir. Diğer taraftan; özellikle evrensel bankacılık ürünlerinin çeşitliliği nedeniyle,

¹³⁸Pierre-Richard AGENOR, a.g.m.

¹³⁹Lieven BAELE vd., a.g.m.

finansal bütünleşme ürün bazında (menkul kıymetler, tüketici kredileri, türev ürünleri ve ticari finansman gibi) ölçülür¹⁴⁰.

Finansal bütünleşmenin ekonomik ve kurumsal göstergeleri ayrımında ekonomik göstergeleri ; yabancı ülke borsalarına kote edilmiş menkul kıymetler ile yurtiçi tasarruf sahiplerinin portföylerindeki yabancı menkul kıymetlerin ve sermaye piyasalarının karşılıklı etkileşiminin artmasıdır. Kurumsal göstergeler ise; yurtiçi bankaların yabancı para üzerine işlemlerindeki artışlar, yurtiçi tasarruf sahiplerinin portföylerindeki yabancı para değerlerindeki artış, ÇUB’ın ulusal bankacılık sistemi aktiflerindeki payındaki yükseliş, kurumsal fon yönetimi kuruluş sayısındaki artışlar ile ülkelerarası birleşme ve satın alma ile stratejik işbirliği sayılarıdır¹⁴¹. Bu doğrultuda; para ve sermaye piyasalarından oluşan finansal piyasalardaki bütünleşme göstergeleri; uluslararası sermaye hareketlerinin artması, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranlarının birbirine yakınlaşması, finansal kuruluşlara yönelik ülkelerarası birleşme ve işbirliklerinin artması, ulusal finansal piyasalarda yabancı kuruluşların faaliyetlerinin yükselmesi ve kurumsal yatırımcıların portföylerinde uluslararası finansal değerlerin önemli oranlarda yer alması olarak belirtilebilir.

II. FİNANSAL BÜTÜNLEŞMENİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA ETKİSİ

Küreselleşmeyle firmaların yurtdışı işlemlerindeki ve rekabetteki artışlar faaliyet alanının kapsamını ve potansiyel rakiplerin sayısı ile tehdidini artırmıştır. Daha fazla bütünleşmiş piyasalarda rekabet gücünün sürdürülebilirliğinin uluslararası faaliyetlerin önemini yükseltmesi, rekabette geri kalmamak için firmaların uluslararası işlemlere ve DYY daha fazla ağırlık vermeleri bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. Ulaşılan bu yeni durum; finansal piyasalarda faaliyet gösteren bankaların bilançolarında ve gelir hesaplarında uluslararası işlemlerin artmasına neden olmuştur. Bankacılık hizmetlerinin önemli bir kısmının yerel sunulması

¹⁴⁰Ines CABRAL vd., “Banking Integration in the Euro Area”, Erişim: www/ecb.int/pub/pdf/scpops/ecocp6.pdf, (25.12.2005).

¹⁴¹H. Reinick WOLFGANG, a.g.e. S. 1, 53.

gerekliliği ve gelişmiş ũlkeler piyasalarındaki yoğun rekabet koşulları FDYY yũkseltmiřtir. Ayrıca; baskın serbest iktisat politikalarının neden olduğu finansal krizlerin yarattığı fırsatlar ile gelişmekte olan ũlkelerin pazarlarının sunduğu karlılık ve bũyũme potansiyeli ũzellikle son yıllarda bu ũlkelere yũnelik FDYY artmıştır.

A. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Kũreselleřme ile birlikte rekabet gũcũnũn kazanılması ve sũrdũrũlmesi açısından ũncelikli konuma gelen FDYY açıklamaya yũnelik teorik açıklamaların yetersizliği ve DYY ile bir çok açıdan benzerlik gŕstermesi FDDY'nin DYY kapsamında değerlendirilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan; DYY'nin çok Uluslu Şirketlerin belirgin niteliğini oluşturması bu yatırımların ÇUŞ teorileri çerçevesinde incelenmesini gerektirmiştir. Benzer Şekilde; FDYY'da UB'luk teorileri kapsamında analiz edilir. ÇUŞ'in faaliyetlerini açıklamaya yũnelik çalışmaların UB'đa kıyasla daha uzun bir geçmişinin ve teorik çalışmalarının bulunması yanında bankacılığın ŕnceki dŕnemlerdeki uluslararası faaliyetlerinin reel sektŕr firmalarının faaliyetleri ile bağlantılı gelişmesi, UB'đa yũnelik teorik çalışmaların ÇUŞ teorileri çerçevesinde yapılmasına neden olmuştur. Reel sektŕr faaliyetlerinden bağımsız gũnũmũz UB'nin yeni ve hızlı gelişimi uluslararası bankacılığa ilişkin genel bağımsız teorilerin henũz oluşturulamamış olmasının diğer bir nedenidir. Bu gerekçelerle, izleyen bŕlũmde, DYY ile bağlantılı olarak ÇUŞ olgusuna ve teorilerine ilişkin bilgiler verilmesine mũteakip UB'luk açıklanmıştır.

1. Çok Uluslu Şirketleşme Sũreci

ÇUŞ'in uluslararası faaliyetlerinin DYY kapsamında analizinde, yurtdışı yatırım ũzerinde ana firmanın yŕnetim ve denetim kontrolũ kistası belirleyici olup ÇUŞ'in ŕzellikleri, faaliyet Şekilleri ve teorileri bu çerçevede incelenir. Firmaların uluslararası faaliyetlerinin ilk aşaması yurt içerisinde ũretilen malların ihracı olup lisans ve teknoloji transferi, yurtdışı pazarlama ve satış sonrası servis olanakları gibi alternatiflerin haricinde ũretim yurtdışında yapılması doğrudan yatırımları gũndeme getirir. ÇUŞ'in yurtdışı ũretimleri DYY bulunmak suretiyle oluşturulan

birimler tarafından gerçekleştirilir. Bu anlamda, DYY; ÇUŞ'un sahip oldukları maddi ve maddi olmayan varlıkların, kontrolleri altında üretim faaliyetinde bulunmak amacıyla yurt dışına aktarılmasıdır.

ÇUŞ yurtdışı yatırımlarını; doğrudan ana şirketin uzantısı şeklinde temsilcilik, acenta veya şube şeklinde birimler vasıtasıyla yapabileceği gibi, ayrı bir tüzel kişiliği bulunan birimlerin hisselerinin kısmen veya tamamen sahip olunması biçiminde de yapabilir¹⁴². ÇUŞ tarafından yurt dışında hisse senedi sahip olunmak suretiyle gerçekleştirilen DYY bir çok açıdan portföy ve iştirak şeklindeki yatırımlardan farklıdır. Bu iki yatırım türü arasındaki temel farklılık; ÇUŞ tarafından yurt dışında üretimde bulunmak gerekmesiyle ortak olunan şirketin, ana firmanın denetimi altında faaliyet kararlarını vermesidir. DYY ile maddi sermayenin yanında yönetim tecrübesi, marka ve firma itibarı gibi maddi olmayan aktifler de yurt dışına aktarılmakta ve bunlar üzerindeki mülkiyet hakkının devam etmesine karşın, portföy ve iştirak yatırımlarında sadece sermaye yurt dışına aktarılmakta ve ortak olunan kuruluşun kararlarında sınırlı veya belirleyici yetkiye sahip olunmamaktadır.

DYY'nin belirleyici olduğu ÇUŞ; Dünya çapında malların üretimi ve pazarlaması misyonunu üstlenmiş ve bu fonksiyonunu üretim sürecini kontrol ederek veya içselleştirerek yerine getiren¹⁴³ veya yatırım faaliyetlerini birden çok ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan ve çeşitli yollarla dış ülkelerdeki birimlerinin kararlarını etkileyebilen¹⁴⁴ veya ürünlerin ve üretim faktörlerinin uluslararası aktarımının serbestliğinden yararlanarak ülkeler arasındaki rekabet farklılıklarını kaldıraç olarak kullanan küresel ekonominin önemli kurumları¹⁴⁵ olarak tanımlanır. ÇUŞ tanımlamasında; gelir yaratıcı üretken faaliyetleri birden fazla ülkede sürdürme ve toplam sermayesinin %51-100 arasındaki bir oranının ana şirkete ait olma, yöneticilerinin her yatırım yaptıkları ülkeyi kendi ülkeleri olarak görmeleri veya yönetimde milliyetsiz bir politika takip etmeleri diğer bir kıstas

¹⁴²Çalışmada sözkonusu olan DYY, ÇUŞ tarafından kontrol edilen yurt dışındaki mal ve hizmet üretim faaliyetlerine ilişkin bağlı ortaklık veya şube şeklindeki yatırımlardır

¹⁴³Alan M. RUGMAN, "Inside the Multinationals", New York Colombia University, 1981, S.23,

¹⁴⁴Tamer AKSOY, "Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye'de Uluslar üstü Bankacılık", Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Yayın No.119, Ankara, 1997, S.146,147.

¹⁴⁵Robert PEARCE, Globalisation and Development: an International Business Strategy Approach, Reading University Business School, Erişim: http://www.reading.ac.uk/business/images/content/empd03_506.pdf, (07.06.2006).

olarak kabul edilir¹⁴⁶. ÇUŞ üç farklı yaklaşımla ölçülebilir. Birincisi, faaliyet gösterilen ülke sayısı kıstasıdır. Bu konuda fikir birliği bulunmamakta olup bazı yazarlar en az iki ülkede faaliyette bulunmayı yeterli sayarken diğer bir kısım yazarlara göre en az altı ülkede faaliyette bulunmak gerekmektedir. Diğer bir yaklaşım, satışlar, gelirler, aktifler veya personel sayısı bakımından yurtdışı faaliyetlerin yurtiçi faaliyetlere oranıdır. Bu yaklaşıma göre; faaliyetlerinin %25-30 gibi bir oranını yurt dışında gerçekleştiren firmalar ÇUŞ sayılabilir. Üçüncü yaklaşım firmaların yönetim organlarının özelliklerini esas alır. Buna göre; ÇUŞ’de karar vericiler, faaliyette buldukları ülkelerdeki firma ile ilgili çıkar guruplarının (stakeholders) yararına stratejilerini küresel bazda oluşturur ve uygularlar¹⁴⁷.

Firmaların uluslararası faaliyetlerinin sırasına ilişkin olarak kesin belirlenmiş bir aşamalar dizisinden söz etmek mümkün olmamakla beraber, ÇUŞ’in varlığını açıklamaya yönelik literatür çalışmalarında, genel olarak uluslar arasılaşma süreci veya aşamalarına değinilmektedir. Buna göre; rekabet üstünlüğüne sahip olan firmalar, doğrudan mal ve hizmet ihraç etme ile başlayan aşamadan yurt dışında yatırımda bulunarak üretimde bulunmak evresi şeklindeki süreci izleyerek mal ve hizmetlerini uluslararası müşterilerini ulaştırırlar. ÇUŞ’in ürünlerini; uluslararası ticaret kanalıyla veya sahip oldukları marka veya lisans gibi değerlerini kiralamak suretiyle yerel firmalar tarafından üretilerek kullanıcılara sunulması yöntemleri yerine, kendi kontrolleri altındaki yurt dışındaki birimleri aracılığı ile üretim ve dağıtım faaliyetlerinde bulunmaları yöntemini tercih etmelerinin üstünlükleri bulunmalıdır. Diğer bir deyimle; iç pazara göre daha yüksek belirsizliklerin bulunduğu dış piyasalarda daha küçük sermaye gerektiren, daha kısa sürede kara dönüştürülebilen, göreceli olarak düşük riskli ve vazgeçilmesi nispeten kolay ticaret seçeneği yerine daha yüksek sermayeye ihtiyaç bulunan, kara dönüşmesi daha uzun süren, yüksek riskli ve dönüşü daha güç DYY’ın yapılması ilave getiriye gerektirir.

Firmaların sahip olduğu niteliklerin yurt dışında kullanılabilirliği rakiplere kıyasla üstünlük sağlayarak uluslararası faaliyetlerde yurtdışı yatırım stratejisinin

¹⁴⁶Tamer AKSOY, a.g.e., S.146-147.

¹⁴⁷Alan M. RUGMAN vd., International Business Firm and Enviroment, Mc Graw Hill International, Singapore, 1985,S.7-8.

benimsenmesini özendirir. ÇUŞ'in yurtdışı yatırımlarında yabancı olmaktan kaynaklanan dezavantajları telafi edecek üstünlükleri; ölçek ve alan ekonomileri, yönetim ve pazarlama uzmanlığı, teknolojik üstünlük, sağlam finansal yapı, farklılaştırılmış ürünler ve iç piyasadaki rekabet gücüdür. Sahip olunan üstünlüklerin DYY yoluyla yurtdışı pazarlarda kullanılması, doğrudan birim oluşturma (organik) veya birleşme veya satın alma ile mevcut kuruluşun yönetimine sahip olma (inorganik) şeklinde olur. İnorganik büyümenin; hazır dağıtım kanallarını kullanarak sahip olunan üstünlüklerin hızlı bir şekilde aktarılabilmesi, pazara çabuk giriş ile yerel piyasalar ve teknolojiler hakkında bilgi sahibi olma gibi üstünlüklerine karşın, satın alma maliyetinin yüksekliği ve kurumsal kültür farklılıklarının giderilmesi sorunu başlıca dezavantajlardır¹⁴⁸. ÇUŞ yatırımlarındaki artışların gerekçeleri; ev sahibi ülkelerdeki değişen ekonomik koşulların (istikrar, saydamlık, yapısal reformlar ve kredi değerliliğinin yükselmesi gibi) getiri risk oranını yükseltmesi, gelişmiş ülkelerde görülen durgunluk ve faiz oranlarındaki düşüşler, sermaye akımlarının yöneldiği ülkelerdeki güçlü ekonomik ve politik performans ile sermayenin marjinal verimliliğinin yüksek olmasıdır¹⁴⁹.

Kar maksimizasyonu, riskin dağıtılması, yurtiçi piyasanın kapasitesinin üstünde ölçüğe ulaşmış olması, uluslararası arbitraj fırsatlarından yararlanma ve sahip olunan teknolojik üstünlük ile yerel firmalar üzerinde baskın duruma gelme gibi amaçlarla yurtdışına yönelen DYY'ın belirleyicileri politik, iktisadi ve çalışma ortamı olarak sınıflandırılabilir¹⁵⁰. ÇUŞ'in yurtdışı faaliyetlerinin amaçlarını; Dunning kaynaklara ve pazarlara ulaşılması, etkinliğin artırılması ve stratejik amaçların gerçekleştirilmesi¹⁵¹ şeklindeki sınıflandırırken, Eitman vd. (2004) pazarlara, kaynaklara, etkinliğe, yeni bilgilere ve politik istikrara yönelik¹⁵², Kinoshita ve Campos (2004) ise pazarlara, kaynaklara ve etkinliğe ulaşma şeklinde tasnif eder¹⁵³.

¹⁴⁸ Adrian BUCKLEY, "Multinational Finance", Prentice Hall Europe, 1996, S. 38.

¹⁴⁹ Coşkun Can AKTAN, "Rekabet Dizisi 1, Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Ajans Türk Basın Basım A.Ş. Ankara, 2004, S. 209-210.

¹⁵⁰ y.a.g.e., S.216.

¹⁵¹ John H. DUNNING, "Multinational Enterprises and the Global Economy", Addison-Wesley Publishers Ltd, 1993, England, S. 56-60.

¹⁵² Davit K. EITEMAN, vd., "Multinational Business Finance", Pearson Addison Wiesley, Boston, 2004, S. 424-427.

¹⁵³ Yuko KINOSHITA ve Nauro F. CAMPOS, "Estimating the Determinants of Foreign Direct Investment Inflows: How Important are Sampling and Omitted Variable Biases?", Erişim: <http://www.bof.fi/nr/rdonlyres/f76ba53f-e232-427c-9a03-5e71d76c1280/0/dp1004.pdf>, (24.04.2006)

Dikey bütünleşmelerin tercih edildiği kaynaklara ulaşmaya yönelik uluslararası faaliyetlerle; firmaya rekabet üstünlüğü sağlayacak olan doğal kaynaklar ve işgücü gibi üretim faktörlerine sahip olmak ile teknoloji, yönetim, pazarlama ve kurumsal alanlardaki yeniliklere ulaşmak hedeflenir. Yatay bütünleşmenin gündeme geldiği pazara yönelik yatırım faaliyetleriyle; müşterileri ve girdi sağlayıcıları takip ederek bunlarla daha yakın olmak, yerel zevk ve ihtiyaçlara yönelik üretimde bulunmak, ülkelerarası taşıma maliyetlerini asgariye indirmek, etkinliğin artırılmasına yönelik yatırımlarla ölçek ve alan ekonomileri ile riskin dağıtılmasından yararlanarak kaynakları ve piyasaları daha uygun duruma getirmek ve stratejik yatırımlarla uzun dönemli stratejik hedefleri gerçekleştirmek amaçlanır¹⁵⁴.

2. Çok Uluslu Şirketler Olgusunu Açıklayan Temel Yaklaşımlar ve Teoriler

Uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin gerçekleştirilmesinde ve teknolojinin transferlerinde önemli fonksiyonu bulunan ÇUŞ bireylerin ekonomik ve sosyal yaşantısına gittikçe artan oranda etkilemektedirler. ÇUŞ'in uluslararası piyasalarda faaliyette bulunma yoğunluğu veya yaygınlığının analizinde firmaya, piyasalara ve ülkelere özgü belirleyicilere ağırlık veren değişik yaklaşımlar bulunur.

ÇUŞ'in faaliyetleri ve bunlarla beraber oluşan sermaye hareketleri birlikte değerlendirdiğinde; ÇUŞ'e ilişkin uluslararası ticaret literatürü ve sermaye hareketlerine ilişkin makro ekonomik literatür gündeme gelir. İşletme ve uluslararası ticaret literatürüne göre; ÇUŞ'in faaliyetlerinin belirleyicisi, firmaya özgü üstünlükler ile taşıma maliyetleri ve piyasa gücü gibi rekabet aksaklıklarıdır. DYY'nın analiz edildiği bu çalışmalarda, sermaye hareketlerinin nedenleri yerine ÇUŞ 'in ihracat, lisans verme veya doğrudan yatırım gibi alternatif uluslararası faaliyetleri seçme gerekçeleri araştırılır. Sermaye hareketlerinin analizinde ise; döviz kuru ve sermaye piyasası hareketlerinin yarattığı görece refah değişimleri ile kredi piyasası koşulları gibi makro ekonomik değişkenler kullanılır¹⁵⁵. Kapital Teorisine

¹⁵⁴G.Carlos Andres AMAYA ve Peter ROWLAND, "Determinants of Investment Flow into Emerging Markets", Erişim: <http://www.Banrep.gov.co/docum/ftp/boora313.pdf>, (18.06.2006).

¹⁵⁵Pol ANTRAS vd., "Multinational Firms, FDI Flows and Imperfect Capital Markets", Erişim: <http://papers.nber.org/papers/w12855.pdf>, (22.05.2006).

göre DYY kapsamında uluslararası sermaye hareketlerinin gerekçesi ülkelerarası faiz oranı farklılıkları olmakla birlikte, DYY ile nakdi sermayenin yanında teknoloji, itibar, yönetim kapasitesi ve insan kaynakları gibi üretim sürecine ilişkin faktörler de aktarılır. Uluslararası yatırımları belirleyen temel unsurun, faiz farklılıkları değil, firmaların kar ve yeni piyasalar elde etme çabaları olması Kapital Teorisini DYY açıklamakta yetersiz bırakır¹⁵⁶.

Uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri teorileri çerçevesinde analiz edilen ÇUŞ'in faaliyetleri ve bunların yurtdışı yatırımlarına ilişkin teoriler, literatürde genel olarak tam rekabet-eksik rekabet veya makro-mikro ve davranışsal yaklaşımlar esas alınarak tasnif edilmektedir. Literatürde değişik biçimlerde sınıflandırılarak incelenen teorileri Öztürk (2004); tam rekabet varsayımı çerçevesindeki teoriler (Getiri Oranlarındaki Farklılık ve Portfolyo Teorisi) ve eksik rekabet varsayımını esas alan teoriler (Ürün Devreleri, Oligopolistik Tepki ve İçselleştirme Teorileri ile Dunning'in OLI Paradigması)¹⁵⁷ şeklinde sınıflandırır. ÇUŞ teorilerini mikro ve makro ayrımında inceleyen Dunning'e (1993) göre Mikro Yaklaşımlar; Hymer (1960, 1968) Çok Uluslu Firma Teorisi, Vernon (1968) Ürün Devreleri Teorisi, Knickerbocker (1973) Oligopolistik Tepki Teorisi, Grubel (1968), Buckley (1990) İçselleştirme Teorisi ve Dunning Karma (Eklektik) Paradigmadır. Makro Yaklaşımlar; Levy ve Sarnat (1970) Risk Dağıtım Hipotezi, Aliber (1970), Frost ve Stein (1989) Makro-Finansal ve Döviz Kuru Teorileri ve Kojima'nın (1973) Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi çerçevesindeki Makro Seviyedeki Modelidir¹⁵⁸. Kök (2007) DYY'nı açıklayan temel teorileri; Klasik ve Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri, Uluslararası Ürün Hayat Döngüsü Teorisi, Endüstriyel Örgüt Teorisi (Monopolistik Teori), Ulusal Pazar Arbitrajı Teorisi, Makro Ekonomik Teori, Konumlama Teorisi, İçselleştirme Teorisi, Ekonomik Coğrafya Teorisi ve Eklektik Paradigma olarak sınıflandırılarak inceler¹⁵⁹. Çalışmada Dunning'in sınıflandırması esas alınarak açıklamalar verilmiştir.

¹⁵⁶ Cem ALPAR, "Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma", Turhan Kitap Evi, Ankara, 1980, S. 55-66.

¹⁵⁷ Lütfü ÖZTÜRK, "Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi(7) 2004, Erişim: http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/sayı07/1102_ozturk.pdf, (12.05.2006).

¹⁵⁸ John H. DUNNING, a.g.e., S, 68-90,

¹⁵⁹ Dündar KÖK, "Çok Ulusluluk ve Firma Performansı İlişkileri: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Uygulaması", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

a) Tam Rekabet Varsayımı veya Makro Yaklaşım

Tam rekabet piyasa koşullarının geçerli olduğunu varsayan Yaklaşımında, yurtdışı yatırımların açıklanmasında mikro değişkenler yerine makro değişkenler esas alınır. Ülkelerarası risk, getiri, refah ve faktör donanımı gibi makro değişkenleri yurtdışı yatırımları açıklamakta kullanan Yaklaşımın başlıca teorileri aşağıda verilmiştir.

Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi: Teorinin dayanağını, firmanın amacının (marjinalist bir yaklaşımla sermayenin marjinal maliyetinin marjinal getirisine eşitleyecek) kar maksimizasyonu olduğunu varsayan geleneksel yatırım teorisi oluşturur. DYY'lar uluslararası sermaye yatırımlarının getirilerindeki farklılıkların bir fonksiyonu olup yurt dışında yatırım kararının vermesinde yatırımın yurt dışında beklenen getirisi ile yurt içerisindeki getirisi karşılaştırarak, kar maksimizasyonu çerçevesinde getirisi en yüksek olanı seçilir. Portfolyo Teorisi: Tobin ve Markowitz tarafından oluşturulan Teori; yatırımları açıklamada, getirisinin pozitif, riskinin negatif fonksiyonu olduğu hipotezini esas alır. Yatırımcılar portföylerini oluştururken sermayenin getirisini ve riskini dikkate alarak karşılaştıkları riskleri azaltmak için yatırımlarını değişik ülkelerde yapma eğilimi gösterirler¹⁶⁰. Riskin Dağıtılması Hipotezi: Benzer portföy yatırımlarına kıyasla, ÇUŞ'in ülkeler bazında dağılmış DYY, kişisel ve kurumsal yatırımcılara daha üstün risk-getiri oranı sunabilmelerine dayanır. Bu durum; kısmen, coğrafi olarak risk dağılımı yapılmış portföy yatırımlarının risk-getiri oranlarını etkin bir şekilde değerleyememesinin, kısmen de, ÇUŞ'in coğrafi olarak dağıtılmış riskleri yönetme konusunda belirli finansal olmayan üstünlüklere sahip olmasının bir sonucudur. Makro Finansal ve Döviz Kuru Teorileri: (Aliber 1970); sağlam paralara ve ucuz finansman olanaklarına sahip ülkelerin firmalarının bu özelliklere sahip olmayan ülkelerin firmalarına kıyasla yurtdışı yatırımları daha fazla oranda yönelmelerine esas alır. Döviz kurundaki değerlenmelerin veya değer yitirmelerinin yarattığı göreceli refah değişimi firmaların uluslararası yatırımlarının belirlenmesinde etkili olur. DYY'nın Makro Ekonomik Teorisi: DYY Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

¹⁶⁰Lütfü Öztürk, a.g.m.,

çerçevesinde açıklar. Kojima (1973, 1978, 1982, 1990 ve Ozawa 1984); DYY, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi çerçevesinde yapılan ülkeler arasındaki mal ticaretinin etkin bir kaynağını oluşturur¹⁶¹. Buna göre; ticaret yaratıcı yatırımlarda yurtdışı pazarlara yönelik yatırımlar; yatırım konusu malın üretiminde kullanılan girdiler bakımından karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olmayan ülkelerin firmalarınca, girdilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip, ancak, nihai mal üretiminde üstünlüğe sahip olmayan ülkelerde yapılmalıdır¹⁶².

b) Eksik Rekabet Varsayımı veya Mikro Yaklaşım

ÇUŞ'in yurtdışı yatırımlarını sermaye hareketlerinin ötesinde firmaya özgü değerlerin aktarılması şeklinde gören ve mikro değişkenleri esas alan yaklaşımlarda piyasaların tam rekabette olmadığı kabul edilir. Bu teoriler ÇUŞ'in varlığını veya DYY; faktör, mal veya finansal piyasalardaki rekabet eksikliklerini temel alarak açıklar ve yabancı firmaların yerel firmalar karşısındaki üstünlüğü mal ve faktör piyasalarındaki rekabet eksiklikleriyle ilişkilendirilir. Her hangi bir malın ticaretinden yurt dışında üretim safhasına geçilmesi için mal ve faktör piyasalarında rekabet eksiklikleri bulunmalıdır. DYY'nin yapılmasında; mevcut ve potansiyel yerli firmalara kıyasla rekabet eksikliğinden kaynaklanan firmanın sahip olduğu üstünlüklerin, yatırımın yapılacağı ülkelere aktarılabilmesi ve sağlayacağı faydanın yabancı olmaktan (piyasalararası uzaklıktan ve piyasayı daha az bilmekten) kaynaklanan dezavantajlardan fazla olması aranır. DYY; doğal giriş engelleri, firmalar (ürün farklılaştırması gibi) veya kamu otoriteleri (tarife ve vergiler ve teşvikler gibi) tarafından oluşturulan piyasa aksaklıkları ile açıklayan güncel teorik çalışmalar Hymer (1960) tarafından başlatılmıştır. Yaklaşım daha sonra; Vernon (1966), Kindleberger (1969), Caves (1971), Buckley ve Casson (1976) ile Dunning (1977) tarafından yapılan teorik çalışmalarda esas alınmıştır¹⁶³.

Tam rekabet koşullarında, pazarların coğrafi ve kültürel uzaklığından kaynaklanan maliyetler nedeniyle yabancı firmalar yerel firmalarla rekabet edemezler. Mal ve

¹⁶¹John H. DUNNING, a.g.e., S.68-90

¹⁶²Robert PEARCE, a.g.m.

¹⁶³Davit K. EITTAMAN ve Arthur I STONEHILL, "Multinational Business Finance", Addison Wesley Publishing Company, ABD, 1989, S.467,468.

hizmet piyasalarındaki aksaklıklar firmaların sahip oldukları tekeli üstünlüklerinden yararlanılmasına sağlayarak DYY gündeme getirir. ÇUŞ'ler; faaliyette bulunan piyasalarda rekabet eksikliklerinin oluşmasına neden olan marka, patent, pazarlama tecrübesi ve diğer kurumsal nitelikler gibi maddi olmayan aktifler yanında, ürün farklılaştırması, pazarlama ve yönetim becerisi, uygun teknoloji ile elverişli finans kaynakları ve girdilere ulaşma olanakları gibi firmaya özgü üstünlüklere sahiptirler. Buna karşılık yabancı piyasalarda, yerel firmaların bazı doğal maliyet üstünlükleri ve uluslararası firmaların maliyet dezavantajları bulunur. ÇUŞ'in yabancı piyasalardaki varlığı, sahip olduğu üstünlüklerin yerel rakipleri tarafından taklit edilememesi veya satın alınamamasına bağlıdır. Firmaya özgü üstünlüklerin bulunması, bunların aktarılabilirliği ve rakipleri tarafından elde edilememesi yurt dışında üretimde bulunulması için gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Bu üstünlüklerin getirisine, malların yurt içerisinde üretilip satılması veya lisans devri suretiyle yurt dışında üçüncü firmalarca üretilip satılması yoluyla da sahip olunabilir. DYY'da; bu üstünlüklere ilave olarak, girdi fiyatları, ulaşım ve iletişim düzeyi ile maliyetleri, ticaret engellerinin varlığı ve alt yapının gelişmişliği gibi Yöresel Üstünlükler bulunmalı ve sahip olunan üstünlüklerin firmanın kontrolü altında yurtdışı üretim birimlerinde kullanılmasının veya içselleştirilmesinin firmaya getirisi daha yüksek olmalıdır¹⁶⁴. Dunning (1993) sınıflandırması kapsamında Eksik Rekabet Varsayımı veya Mikro Yaklaşım çerçevesindeki başlıca teoriler aşağıda verilmiştir.

Çok Uluslu Firma Teorisi: Hymer (1960, 1968), firmaların yabancı ülkelerde yarattığı katma değerleri açıklamaya yönelik olarak gündeme getirilen ve daha sonra Aliber (1970, 1971) ve diğer ekonomistlerce geliştirilen Teori, ÇUŞ'in yurtdışı yatırımlarını; piyasa aksaklıklarından kaynaklanan içselleştirilmiş monopolistik veya daha iyi organizasyon ve kaynak dağılımı ile sahip olunan üstünlüklerle açıklar¹⁶⁵.

Ürün Devreleri Teorisi: Vernon (1966) firmaların uluslararası yatırımlarını ; talep esnekliğinin arttığı, işgücü maliyetinin toplam maliyet içerisindeki öneminin yükseldiği ve piyasaların genişlediği ürünün olgunlaştığı üretim evresinde, piyasa

¹⁶⁴Adriyan BUCKLEY, a.g.e., S.39-45,

¹⁶⁵John H.DUNNING, a.g.e., S. 68-90.

fiyatının oluşmasında maliyetlerin öneminin artmasıyla ortaya çıkan üretimin yurt dışında yapılmasıyla açıklar¹⁶⁶. Ana ülkede üretim ve tüketim birinci devre olup ikinci devrede benzer ekonomik ve sosyal yapıya sahip ülkelere ihracat yapılır. Zamanla ihraç pazarlarındaki yerel firmaların da benzer malları üretmeye başlamaları ile rekabetin ve maliyetlerin öneminin artmasıyla ana firmaca yerel piyasalarda da üretime başlanır. Malın olgunlaştığı üçüncü aşamada ana firma yurtiçi üretim üstünlüğünü yitirir ve mal sadece üçüncü ülkelerde üretilerek ülkeye ithal edilir¹⁶⁷. Bu aşamada ÇUŞ'in yurtdışı yatırım kararlarının verilmesinde, ülkelerin faktör donanımı üstünlükleri belirleyici olup katma değeri çok yüksek olmayan ve üretimi standartlaşmış malın ticareti standart dış ticaret teorisi ile açıklanabilir¹⁶⁸.

Lideri Takip Etme Teorisi: Oligopolistik Tepki Verme Teorisi olarak da bilinen Knickerbocker (1973) tarafından geliştirilen Teoriye göre; oligopolistik piyasa koşullarında lider firma tarafından yurtdışı yatırımlara gidilmesi durumunda, rakipleri de savunmacı strateji doğrultusunda lideri takip ederek yurtdışı yatırımlarda bulunur¹⁶⁹. Hacmi ve büyüme oranı bakımından kalıcı olarak maksimum sınırlara ulaşmış pazarlarda faaliyet gösteren firmalar, gurubun tamamı açısından ölçek ekonomilerinden yararlanma ve riskin dağıtılması veya bunlara rakiplerden önce yapmak amacıyla, yurtiçi pazara kıyasla daha düşük karlı ve daha riskli piyasalarda yatırım yapabilirler. Ayrıca; rakiplere kendi yurtiçi piyasalarında rahatsız etmek, ölçek ekonomilerini ve yurtdışı piyasalardaki rekabet gücünü azaltmak amaçlarıyla da rakiplerin yurtiçi pazarlarında yatırımda bulunulabilirler¹⁷⁰.

İçselleştirme Teorisi: Teori; malların yurt içerisinde üretilerek ihraç edilmesi veya patent ve lisans verilmesi gibi yöntemlerle üçüncü kişilerce üretilmesi yerine, üretim sürecinin içselleştirilerek, mal ve hizmetlerin sıralı bir düzen içerisinde firmanın kontrolü altında yabancı ülkelerde üretilerek pazarlara sunulmasının firmalara

¹⁶⁶John H.DUNNING, a.g.e. S. 68-90.

¹⁶⁷Alan M. RUGMAN vd., a.g.e., S.117.

¹⁶⁸Sadık ACAR, a.g.e., S.155.

¹⁶⁹John H DUNNING, a.g.e, S.68-90.

¹⁷⁰David K. EITAMAN ve Arthur I. STONEHILL, a.g.e., S. 472,473.

sağladığı üstünlüklere dayanır. Teorinin öncülerinde Rugman (1981), piyasalarda tam rekabet koşulları mevcut olsaydı, ÇUŞ'in yurtdışı yatırımları olmadan mal ve hizmetlerin küresel düzeyde kullanımı için uluslararası serbest ticaret yeterli olacaktı. Bu anlamda, DYY uluslararası serbest ticaretin karşıtı olup Dünya'da serbest ticaret geçerli olsaydı ÇUŞ veya DYY gereksinim olmayacaktı. Bu nedenle, mal ve faktör piyasalarındaki aksaklıkların Genel Denge Teorisinin öngördüğü piyasa dengesinin oluşmasına engel ve refah kaybına neden olması karşısında DYY 'ikinci en iyi' çözümdür. Serbest ticarete neden olan ülkeye özgü üstünlükler yerine, DYY'da firmaya özgü üstünlükler belirleyicidir. Piyasalardaki aksaklıklar; (tarifeler, kontroller, vergiler ve teşvikler gibi) kamu otoriteleri tarafından getirilen düzenlemelerden veya sahip olduğu dışsallıklar nedeniyle (bilgi ve çevre kirliliği gibi) kamu malı niteliğinde olan mallardan kaynaklanabilir. Soyut şekildeki bu faktörlerin içselleştirmeyle firmaya özgü değerli varlık şekline dönüşür. Üretim sürecinde kullanılan bilgi gibi girdilerin piyasada tam olarak fiyatlandırılmaması veya piyasa aracılığı ile aktarım maliyetinin firmanın kendi denetimi altındaki aktarım maliyetinden yüksek olması içselleştirmenin gerekçesini oluşturur¹⁷¹.

Karma (Eklektik) Paradigma: Dunning'in çalışması yurtdışı yatırımların kapsamına ilişkin genel çerçevenin oluşturulmasını amaçlar ve ÇUŞ'in veya DYY'in teorisi olmadığı belirtilir. ÇUŞ'in varlığı Mülkiyet, İçselleştirme ve Yöresel Üstünlükler ile açıklanır¹⁷². Paradigma; kaynakların tahsisi açısından makro ekonomik uluslararası ticaret teorisinin, firmaların bunları kullanması bakımından mikro ekonomik endüstri iktisat teorisinin ilgi alanına girer. Makro düzeyde kaynakların tahsisinin, mikro düzeyde işletme ekonomisinin kapsamına giren ÇUŞ'in yurtdışı faaliyetleri, bir taraftan ülkelerin faktör yoğunluğu ve ülke firmalarının bu faktörlere sahip olması tarafından belirlenirken, diğer taraftan piyasa yapısına ve işlem maliyetlerine ilişkin piyasa aksaklıkları yurtdışı yatırımları rasyonel kılar. Yurtdışı yatırım için bir ulusun firmaları; diğer bir ulusun firmalarının sahip olmadığı veya aynı koşullarda sahip olmadığı aktiflere sahip olmalıdırlar. Söz konusu aktifler;

¹⁷¹Alan M. RUGMAN, a.g.e., S. 22-51,

¹⁷²John H. DUNNING çalışmasını Eklektik Paradigma olarak tanımlamasına rağmen bir çok çalışmada Eklektik Paradigma yerine Eklektik Teori olarak deyim de kullanılmaktadır. Bu nedenle izleyen bölümlerde eser sahiplerine bağlı kalınarak paradigma ve teori deyimleri bir birlerinin yerine kullanılmıştır.

ülkeye özgü ve ülkedeki tüm şirketlere açık olan maddi (doğal kaynaklar, iş gücü ve sermaye gibi) ve maddi olmayan (teknoloji, bilgi, yönetim, pazarlama ve girişimcilik yetenekleri ve kurumsal yapı gibi) aktifler şeklinde veya sadece ülkedeki belirli firmalara özgü olan ancak diğer bazı aktiflerle birlikte üretim sürecinde kullanılabilen (yasal olarak korunmuş mülkiyet hakları, finansal sağlamlık, girişimci vizyonu veya yönetim becerisi gibi) aktifler olup Mülkiyet Üstünlüğünü sağlarlar. Bu aktifler; kökeni veya kullanılmaları bakımından belirli bir ülkeye özgü maddi kaynaklar veya maddi olmayan faktörlerden oluşan Yöresel Aktifler olabilir¹⁷³.

OLI (Ownership, Location ve Internalization) Paradigması olarak da bilinen Karma Paradigma'ya göre; yurtdışı yatırım kararları, Mülkiyet, İçselleştirme ve Yöresel üstünlüklerin bileşimi esas alınarak oluşturulur ve ÇUŞ'in yerel firmalar karşısındaki rekabet güçleri bu üstünlüklere sahip olmaları ile ilişkilendirilir. Mülkiyet Üstünlüğü: yabancı ülkelerdeki piyasalara girişte, çok uluslu firmalarının yerel firmalara karşı sahip olduğu rekabetçi üstünlüklerdir. Öncelikle yurtiçi pazarda sahip olunması gereken rekabet üstünlüğü; firmaya özgü, kolaylıkla taklit edilemeyen veya satın alınamayan ve yurtdışı kuruluşlara aktarılabilen varlıklardan oluşur. İçselleştirme Üstünlüğü: yurtdışı piyasalara girişte, sahip olunan Mülkiyet Üstünlüğünü oluşturan varlıkların, diğer firmaların kullanımının verilmesi yerine, ana organizasyonun kontrolü altındaki birimler aracılığı ile daha karlı bir şekilde kullanılabilmesidir. Yöresel Üstünlük: sahip olunan ve içselleştirilen üstünlüklerin kullanılacağı yurtdışı piyasaların ana pazara kıyasla sahip olduğu üstünlükler olup ana ülke yerine, yatırım faaliyetlerinin yapılacağı yabancı ülkenin tercih edilme nedenini gösterir ve ucuz işgücü, geniş iç pazar ve gelişmiş teknolojik merkezler gibi piyasa aksaklıklarından veya karşılaştırmalı üstünlüklerden kaynaklanır.

Paradigma'nın amacı; ÇUŞ'in uluslararası faaliyetlerinde lisans verme, ortak girişimde bulunma veya stratejik ortaklık yapma yerine niçin doğrudan yatırımda bulduklarına ilişkin genel çerçeve oluşturmaktır. Paradigma'ya göre; yurtdışı yatırımın başarılı olabilmesi için öncelikle firmanın ülke dışına aktarabileceği yurtiçi pazarda rekabet üstünlüğü (Mülkiyet Üstünlüğü) bulunmalıdır. İkinci olarak; yurtiçi

¹⁷³John H. DUNNING, ag.e., S. 68-90.

piyasada sahip olduğu rekabet üstünlüklerini kullanabileceği çekici yurtdışı pazarlar (Yöresel Üstünlük) olmalıdır. Üçüncü olarak; firma rekabet üstünlüğünü sürdürebilmek için yurtdışı üretimi kontrolü altında (İçselleştirme Üstünlüğü) gerçekleştirmelidir¹⁷⁴. Bu üç üstünlük çerçevesinde firmaların yurt dışında yatırımda bulunmalarının nedeni, yerel pazarların uygun koşullar (Yöresel Üstünlükler) sunmasıdır. Yerel rakiplerle olan rekabette yabancı firmaları başarıya götüren faktörler Mülkiyet Üstünlükleridir. Ana ülke firmalarının yerel firmalara kıyasla bazı üstünlüklere sahip olmaları durumunda, bu üstünlüklerin içselleştirilerek faaliyetlerin yurt dışına aktarılması en karlı seçeneği oluşturmakla birlikte, sahip olunan ve içselleştirilmiş bulunan üstünlüklerin yerel üstünlüklerle birleştirilememesi durumunda yurtdışı yatırım yerine ihracat daha anlamlıdır¹⁷⁵.

c) Davranışsal Yaklaşım

İsveç Okulu Ekonomistleri olarak bilinen Yaklaşımaya göre, firmalar ilk aşamada kültürel ve coğrafi olarak ana ülkeye yakın ülkelerde yatırımda bulunurlar. Bilinmeyen piyasalardaki riski minimum seviyede tutmak için başlangıçta düşük tutarda yatırım yapılır. İlk yatırımın sağladığı tecrübe doğrultusunda ikinci aşamada, daha uzak ülkelerde ve daha büyük tutarlarda yatırımlar günde gelir¹⁷⁶.

B. Finansal Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Teknolojik gelişmeler, finans piyasalarındaki liberalleşme eğilimleri ile yaşanmakta olan yapısal değişimler, yeni finansal ürünlerin ortaya çıkması, fon arz ve talep eden müşteri profilindeki değişiklikler ve finansal ürünlerin bir çoğunun yerel ve müşteriye özel olma özellikleri ile ülkelerarası aktarım hızının yüksekliğine karşın maliyetinin düşük olması gibi unsurlar son yıllarda uluslararası bankacılık faaliyetlerinde yüksek oranda artışlara neden olmuştur. Finansal piyasalarda görülen bu hızlı değişim bankacılık endüstrisine ÇUB'lık veya artan birleşme ve satın almalar olarak yansımıştır.

¹⁷⁴Michael H MOFFETT vd., “Fundamentals of Multinational Finance”, Addison Wesley ABD, 2003, S.341.

¹⁷⁵Adrian BUCKLEY, a.g.e, S.54.

¹⁷⁶Michael H. MOFFETT, a.g.e. S. 337.

1. Çok Uluslu Bankacılık

İki yüzyıla yakın geçmişi bulunan ÇUB'ın gelişiminde ilgili dönemlerdeki ekonomik, siyasi ve teknolojik yapı belirleyici olmuştur. Yaşanılan büyük savaşlar ile ekonomik bunalımlar ÇUB'ın gelişiminde duraklamalara neden olmakla birlikte, özelliklerine göre ÇUB'lık genel olarak üç döneme ayrılır. Yirminci Yüzyılın son on yılından itibaren hızlanarak yaygınlaşan üçüncü dönem ÇUB'lık; faaliyetlerinin yaygınlığı, gelişme hızı ile ev sahibi ülkelerin finansal sektörlerine yoğun girişi ve ana ülkedeki mevcut müşteri taleplerinden bağımsız olarak yurtdışı faaliyetlerini artırması gibi özellikleriyle ilk iki dönem ÇUB'tan önemli şekilde ayrılır.

a) Uluslararası Bankacılık Çok Uluslu Bankacılık Ayrımı

Uluslararası bankacılık ve ÇUB'lık terimleri birbirlerinin yerine kullanılabilmeyle birlikte; özellikle finansal literatürde bu iki terim farklı anlamlar ifade etmektedir. Daha geniş anlama sahip uluslararası bankacılık, ÇUB'lık yanında yurtdışı hizmet birimi bulundurmaya gerektirmeden, yabancı paralar ve vatandaşlar ile yapılan bankacılık işlemlerini de kapsar. ÇUB'lık ise, bankacılık hizmetlerinin birden fazla ülkedeki yurtdışı birimler aracılığı ile yerine getirilmesidir. Uluslararası bankacılığa kıyasla daha dar anlamı ifade eden ÇUB'lık, uluslararası bankacılık işlemlerinde bulunmakla beraber, bu özellikleri temel niteliklerini yansıtmaz. ÇUŞ'in bir türünü ifade eden ÇUB'ın da belirgin özelliği DYY olgusu olup ÇUB bankacılık hizmetlerini yurtdışı birimleri aracılığı ile yerel düzeyde sunarlar¹⁷⁷.

ÇUŞ; birden fazla ülkede doğrudan yatırımda bulunan veya birden çok ülkede katma değer yaratıcı faaliyetlere sahip olan veya bunları kontrol eden olarak tanımlanabilir. Firmaların çok ulusluluğu; yabancı ülkelerde kontrol altında tutulan iştirak veya kuruluşların büyüklüğüne veya sayısına, faaliyet gösterilen ülke sayısına, yabancı ülkelerdeki faaliyetlerden kaynaklanan ciro ve gelirler ile bu ülkelerdeki aktiflerin veya çalışanların grup toplamı içindeki payına, yönetim ve sermaye yapısının uluslararasılaşma derecesine, ar-ge yatırımları gibi yüksek kaliteli

¹⁷⁷Elisa A. BAIN vd., a.g.m.

yatırımlarının uluslararasılaşmasına ve farklı ülkelerdeki faaliyetlerden kaynaklanan üstünlüklerin yoğunluğuna bağlıdır. Uluslararası ticaret ve yatırım faaliyetleri bulunan ÇUŞ'ın bu özellikleri ÇUB'da da görülür. Yabancı para, vatandaş ve ülke gibi unsurları içeren uluslararası bankacılığın; uluslararası bankacılık işlemleri ve ÇUB'luk olarak iki yönü bulunur. Aliber (1984), hizmet biriminin bulunduğu yerden bağımsız olarak döviz üzerinden gerçekleştirilen veya yabancı müşterilerle yapılan işlemleri uluslararası bankacılık faaliyetleri olarak tanımlar. Bunların bir kısmının yurtdışı hizmet birimlerinde yerine getirilmesi durumunda ise ÇUB gündeme gelir¹⁷⁸.

Bankaların uluslararası işlemleri; yabancı kişilerin ev sahibi ülke parası (cross-border) veya yerli kişilerin yabancı paralar (cross-currency) veya yabancıların yabancı paralar (claims on foreigners denominated in foreign currency) şeklinde olabilir. ÇUB'ın iki yönü bulunur. Birincisi; ÇUB'luk işlemleriyle sermayenin uluslararası akışkanlığı sağlanarak uluslararası likiditenin yaratılmasıyla uluslararası ödemeler sisteminin etkinliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının uluslararası işlemlere ilişkin düzenlemeleri gündeme getirmesidir. Diğeri; ÇUB'ın yurt dışında şube açma veya banka satın alma suretiyle büyümeleridir. ÇUB'ın yurtdışı faaliyetlerinde temel inceleme konusu, ÇUŞ'de olduğu gibi, yerli ve yabancı müşterilere hizmet sunmada muhabir bankaları kullanma yerine niçin hizmet birimi oluşturma tercihinde bulduklarıdır¹⁷⁹. ÇUB'ğa göre daha geniş anlamı ifade eden uluslararası bankacılık tanımına; şube veya iştirak şeklinde yurtdışı hizmet birimine sahip olmadan önemli oranda uluslararası bankacılık faaliyetleri olan bankalar da dahil olur¹⁸⁰. Literatürde ÇUB tanımına ilişkin fikir birliği olmamakla beraber, belirgin özellikleri konusunda uzlaşma olduğu belirtilebilir. Bunlar; ÇUB'ın en az iki veya daha fazla ülkede faaliyette bulunması ve en az iki farklı düzenlemeye tabi olması, ülkelerin ekonomik sistemlerinden bağımsız olarak faaliyet gösterme yeteneği ile şube veya bağlı ortaklık şeklindeki organizasyona sahip olmasıdır¹⁸¹.

¹⁷⁸Viatcheslav V. CHILINE, "Modern Trends In Global Banking Development", Erşim: <http://www.bookpump.com/dps/pdf/1121555b.pdf>, (21.04.2006).

¹⁷⁹Stefano BATTILOSSI, "The Determinants of Multinational Banking During the First Globalization, 1870-1914", Oesterrichische National Bank Working Paper 114, February 9 2006, Erişim: <http://www.oenb.at/de/img/wp114-tcm14-388.18.pdf>, (17.04.2006).

¹⁸⁰Elisa A BAIN vd., a.g.m.

¹⁸¹Tamer AKSOY a.g.e., S,123-127.

ÇUB'lukla uluslararası bankacılık arasında yakın ilişki bulunmasına ve literatürde birbirlerinin yerine kullanılmasına rağmen ÇUB'da doğrudan yabancı sermaye yatırımı niteliği aranır. ÇUŞ'de olduğu gibi ÇUB'ın temel konusu uluslararası bankacılık hizmetlerinin sunulması veya hizmetlerin yurt içerisinde üretilip dışarı satılması yerine yurt dışında ana bankanın denetimindeki birimlerde üretilmesidir. Bu nedenle, ÇUB'luk teorileri bir yönüyle FDYY analizi olup FDYY literatürde ÇUB faaliyetleri kapsamında analiz edilir. Küreselleşmenin yaşandığı günümüzde, şirketlerin veya bankaların hisse senetlerinin önemli bir kısmının Dünya'nın bir çok değişik borsalarında işlem görmekte olması, yöneticilerinin farklı uluslardan oluşması ve faaliyet gelirlerinin önemli bir kısmının merkezlerinin dışındaki ülkelerden elde edilmesi, bankaların hangi ulusun veya ülkenin kuruluşu olduğunun önemini azalmakta veya tespitini güçleştirmekte ise de, kuruluşları tanımlamada genellikle merkezlerinin bulunduğu ülkeler veya uluslar esas alınmaktadır. ÇUB'ın faaliyetlerini belirlemede veya tanımlamada; ülkedeki yabancı banka sayısı ile kredileri, aktifleri ve sermaye tutarı gibi değişkenler kullanılmaktadır.

ÇUŞ'in yurtdışı faaliyet aşamalarına benzer şekilde, uluslararası bankacılığın gelişiminde; yabancı paralar veya kişilerle işlemler şeklinde başlayan uluslararası bankacılık, ikinci aşamada, yurt dışında şube veya temsilcilik açmak suretiyle uluslararası bankacılık hizmetlerinin sunulmasına dönüşür. Küreselleşmenin getirdiği yeni koşullar, şube veya temsilcilik aracılığıyla sunulan hizmetlerin, yurtdışı satın almalar veya birleşmeler yoluyla ana organizasyondan nispeten bağımsız ayrı birimlerle yerine getirilmesini gündeme getirmiştir. Uluslararası bankacılık açısından son iki aşama (temsilcilik, şube veya bağımsız birim şeklindeki örgütlenme) ÇUB olarak kabul edilir. Ancak; günümüz ÇUB'ğı; reel sektör ve Dünya ticaretindeki gelişmeler ile artan finansal yenilikler, teknolojik değişimler ve finansal

liberalizasyon gibi nedenlerle daha fazla bütünleşmiş piyasalarda uluslarüstü (supranational) global bankacılığa doğru değişim içerisinde bulunmaktadır¹⁸².

b) Çok Uluslu Bankacılığın Evreleri

ÇUB'lık; Barclays DCO'in (Dominion, Colonial and Overseas) Büyük Britanya İmparatorluğu sömürgelerinde şubeler açmasıyla başlamıştır. Modern anlamda ÇUB'lık ise; 1960'lı yıllarda ABD bankalarının, yurtiçi sınırlamaları aşmak, özellikle Batı Avrupa'ya giden Ülke firmalarına hizmetler sunmak ve yerel bankacılığın yeteri kadar gelişmemiş olduğu ticari hizmetleri vermek üzere Avrupa ülkelerinde şubeler açması veya iştirakler oluşturmasıyla gündeme gelmiştir¹⁸³.

19. yy başlayan ÇUB'lık, fonksiyonel bakış açısıyla birbirini izleyen model çerçevesinde dört aşamada analiz edilir. En düşük seviyede yabancı piyasalara giriş olan birinci aşamada; yurt içinde faaliyet gösterilmeye devam edilmekle birlikte, müşterilerin yurtdışı hizmet talepleri muhabir banka veya yurt dışında temsilcilik oluşturmak suretiyle yerine getirilir. İkinci aşamada; yurt dışında şube veya iştirak şeklinde organizasyona giderek hizmet sunulur. Bu aşamada; yurtdışı işlemleri artan yurtiçi müşterilerin rakip bankalara yönelmesini önlemek amacıyla Müşteriyi İzleme motivasyonu doğrultusunda yurtdışı hizmet birimleri oluşturulur. Ayrıca; Müşteriyi İzleme motivasyonunun yanında, yurtdışı para ve sermaye piyasalarında faaliyette bulunmak ile ana ülke kökenli olup yurt dışında bulunan küçük ve orta boy işletmelere (KOBİ) ve gerçek kişilere hizmet sunulması amaçlanır. Daha çok İkinci

¹⁸²Çok Uluslu Şirket, Uluslarüstü Şirket, Uluslar Ötesi Şirket ve Yabancı Şirket tanımlarına ilişkin literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Uluslarüstü banka (transnational-supranational bank), uluslararası banka (international bank), çok uluslu banka (multinational bank) ve yabancı banka (foreign bank) deyimleri birbiri ile aynı anlamda olup literatürde birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bununla birlikte bu tanımlamaların farklı anlamlar içerdiği değişik ekonomistlerce ifade edilmektedir. Global ve uluslarüstü bankacılık tanımlarının benzer anlamda kullanılmasından hareketle Levitt; global şirket ile ÇUŞ arasındaki farklılık: ÇUŞ, bir çok ülkede faaliyette bulunup, ürünlerini ve faaliyetlerini her ülkeye göre nispi olarak büyük farklar taşıyan maliyetlere göre ayarlar, global şirket ise, sanki Dünya veya faaliyette bulunduğu ana bölge tek bir pazarmış gibi düşünüp görelilik olarak çok düşük maliyet farkları ile faaliyette bulunur. Tamer Aksoy a.g.e, S.97. Rugman (1981) ÇUŞ ile uluslar ötesi şirket arasındaki farklılığı; ÇUŞ, merkezinin bulunduğu ülke dışında kendisine ait veya denetimi altındaki birimlerde üretim faaliyetlerinde bulunan şirket olup, tanımlamada ekonomik unsurlar temel alınır. Uluslar ötesi şirket tanımında ise; hisse sahipliği temelinde şirketin sınırlar ötesine gitmesi veya hisse senetlerinin mülkiyetinin farklı uluslardan kişilerce sahip olunması kistası belirleyici olmakta ve bu tür bir yaklaşım daha çok siyaset bilimcileri tarafından tercih edilmektedir. M. Alan RUGMAN, 1981, a.g.e.S. 31.

¹⁸³Derek F. CHANNON, "Global Banking Strategy", John Wiley and Sons, Biddles Ltd.,1988, Great Britain, S, 1-5.

Dünya Savaşı sonrası dönem ÇUB'nda geçerli olan üçüncü aşamada; giriş engelleri ile korunan, bankacılığı gelişmemiş, rekabetin yoğun olmadığı ve kar oranlarının yüksek olduğu ülkelerde 'ithal ikameci' modelde olduğu gibi bölünmüş uluslararası piyasalarda, ev sahibi ülke müşterilerine hizmet sunmak veya faaliyette bulunmak amacıyla yurtdışı yatırımlara gidilidir. Dördüncü aşamadaki yurtdışı yatırımlarla, hizmetlerin bölgesel veya küresel düzeyde eşgüdümlü olarak sunulması amaçlanır. Teknolojik gelişmeler, finansal serbestleşme ve yeniliklerin piyasalararası bölünmüşlüğü azaltması, ülke seçiminde bölgesel ve küresel düzeyde hizmet sunma kistasını belirleyici yapmıştır¹⁸⁴. Faaliyetlerinin gelişimi bakımından dört aşamada incelenen ÇUB'luk, tarihsel gelişimi açısından literatürde genel olarak üç döneme ayrılarak analiz edilir. 19. yy ilk yarısında başlayıp günümüze kadar uzanan ÇUB'luk dönemleri; 19. yy sömürgecilik dönemi bankacılığı, 1960'lı yıllarda başlayan modern ÇUB'luk ve son 20 yıldır devam eden küresel bankacılıktır. Bu üç dönem sırasıyla; 'Birinci Dalga' 'İkinci Dalga' ve 'Üçüncü Dalga' ÇUB'luk olarak tanımlanır.

i) Birinci Dalga Bankacılık

Büyük Britanya İmparatorluğunun egemen güç olduğu 19. yy sömürge bankacılığında, bu ülke bankalarının yanında başta Hollanda olmak üzere diğer sömürgeci ülke kökenli ÇUB'da bulunmaktadır. Bu dönem ÇUB'nın özelliği; daha çok sömürgelerde bulunması, ana bankanın uzantısı şeklinde şubeleşmeye dayanması ve ana ülkeden giden firmalara ile gerçek kişilere yönelik hizmet sunulmasıdır. ÇUB'lar bu dönemde kısa ve uzun vadeli krediler yoluyla uluslararası ticaretin finansmanı ile risk ve sermaye yeterliliği gibi belli kriterler altında yüksek kar getiren yatırım bankacılığı alanlarında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır¹⁸⁵. Birinci Dalga Bankacılık; iletişim teknolojileri ve uluslararası ticarete görülen gelişmeler ile kamu ve özel borç taleplerindeki artışların ülkeler ve para birimleriarası işlemler üzerinde yarattığı genişletici etkinin yanında Altın Standardı Sistemi tarafından garanti edilen makro ekonomik istikrarla teşvik edilmiştir. ABD'deki uluslararası bankacılığı sınırlayıcı düzenlemeler ve bu Ülkede merkez bankasının bulunmaması

¹⁸⁴P. A. CAMPAYNE, "Cross-Investment in the EC Banking Sektor", Editör: John Cantvelli, Multinational Investment in Modern Europe, Edward Elgar, Büyük Britanya 1992, S. 303-307,

¹⁸⁵Tamer AKSOY a.g.e., S.128.

ÇUB'm baskın şekilde Avrupa ülkeleri kökenli olmasına neden olmuştur¹⁸⁶. Bu dönemde Büyük Britanya İmparatorluğu merkezli bankaların 1286 adet yurtdışı şube ve temsilciği bulunmasına karşın Fransa ve Almanya kökenli bankaların benzer yurtdışı birim sayısı bunun yarısından daha azdır. Britanya kökenli bankaların bu sayısal üstünlükleri; o dönemin en büyük finans merkezi olan Londra piyasasının rakiplere kıyasla daha ucuz fon sağlaması ile İngiliz bankalarının organizasyon kapasitelerinden (değişik hizmetler sunabilmeleri ve ürünlerini farklılaştırabilmeleri gibi) kaynaklanan Mülkiyet Üstünlüğünün ve müşterilerini yurt dışında izleme stratejisi üzerinde yoğunlaşmalarının bir yansımasıdır¹⁸⁷.

ii) İkinci Dalga Bankacılık

Birinci Dalga Bankacılık; iki dünya savaşı, Büyük Buhran, yükselen ulusçuluk ve artan yerel bankaların rekabeti gibi nedenlerle 20. yy ilk yarısında eski önemini yitirmiştir. Ancak, 1960'lı yıllardan itibaren, önce ABD kökenli bankaların Batı Avrupa'da bankacılık birimleri oluşturması ile başlayan İkinci Dalga Bankacılık sürecine daha sonra Batı Avrupa'daki faaliyetleri ile Japon bankaları katılmıştır. Bu yıllarda, Dünya'da uygulanan ulusal pazarları korumaya yönelik politikalar, koruma duvarları arkasındaki piyasalara girebilmek için ÇUŞ'in yurtdışı yatırımlara gitmelerine neden olmuştur. Bu durum; mevcut müşterilerini kayıp etmemek veya yurt dışına giden müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamak amaçlarıyla bankaları da yurtdışı hizmet birimleri oluşturmaya yöneltmiştir.

ÇUB'luk ile ülkelerin ticaret ve DYY arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu kabul edilmektedir. Bu paralellik, Birinci ve İkinci Dalga Bankacılıkta ilk sıralarda yer alan ülkeler bazında görülmektedir. Buna göre; Birinci ve İkinci Dalga Bankacılıkta önemli payı bulunan uluslar, aynı zamanda, Dünya DYY'nda da benzer ağırlığa sahiptirler. 1914 yılında Dünya'daki toplam DYY stokunun %45'i Büyük Britanya kökenli firmalara ait iken, 1960'lı yıllarda ABD firmaları Dünya toplam DYY'nın %48'ni sahip olur duruma gelmişlerdir. 1960-1990 döneminde ise Japon

¹⁸⁶Stefano BATTILOSSI, a.g.m.,

¹⁸⁷John H.DUNNING, a.g.e, S. 115.

firmalarının Dünya DYY içerisindeki payı hızla artmış ve 1960 yılında Dünya DYY stoku içerisinde %1 olan bu Ülkenin payı 1990 yılında %12'ye yükselmiştir¹⁸⁸.

İkinci Dünya savaşı sonrası Dünya üretim ve ticaretindeki artışlara koşut olarak gelişen İkinci Dalga Bankacılık faaliyetleri üç döneme ayrılarak incelenbilir. Buna göre; uluslararası bankacılık faaliyetleri 1960'lı yıllarda Euro-Dolar piyasasının ortaya çıkmasıyla kısa vadeli ticari krediler ve döviz ticareti gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. ÇUB 1970'li yıllarda; yükselen petrol fiyatlarının yarattığı fonların transferinde aracılık fonksiyonunu üstlenerek, özel kuruluşlar yanında kamu idarelerine de kaynak temin etmişlerdir. İzleyen dönemde, yabancı paralar üzerinden işlem yapmada getirilen serbestiler ve finansal liberalizasyon düzenlemeleri ÇUB yeni faaliyet alanları yaratarak karlılıklarının artmasına neden olmuştur¹⁸⁹.

İkinci Dalga ÇUB'ın çıkış gerekçeleri mikro ve makro ekonomik gelişmeler ile hukuk alanındaki düzenlemeler olarak üç başlıkta sınıflandırılır. Mikro gelişmeler; teknolojik ilerlemenin muhabir bankacılığına kıyasla ÇUB'ğı önemli bir maliyet üstünlüğü sağlaması, kurumsal yatırımcıların varlığının artan önemi, finansal ürünlerdeki yeniliklerin hızlanması ve Dünya genelinde hizmet sunma gereksinimidir. Makro gelişmeler ise; görece olarak daha istikrarlı bir politik ortamda artan uluslararası ticaret ve yatırımların varlığıdır. ABD'nde mevduat faizlerinde tavan sınırlaması getiren Regulation Q düzenlemesi ve sonucunda oluşan Avrupa Dolar Piyasası ile bir çok ülkede yurtiçi bankacılık sektöründeki serbestleşme hareketleri hukuksal düzenlemeleri oluşturur¹⁹⁰. İkinci Dalga Bankacılığın Birinciden üç önemli farkı bulunur. Birinci Dalga Bankacılıkta, Büyük Britanya kökenli bankaların liderliğinde daha çok sömürgelere yönelik yatırımlarda bulunulur iken, İkinci Dalga Bankacılık, ABD bankalarının önderliğinde bu Ülke firmalarının finansmanını sağlama ve Küresel düzeyde faaliyet gösterme ağırlıklı olarak başlamıştır. Birinci Dalga Bankacılık gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yapılırken, İkinci Dalga Bankacılık, gelişmekte olan ülkelerin yanında

¹⁸⁸Adrian BUCKLEY, a.g.e., S.37,38.

¹⁸⁹Tamer AKSOY, a.g.e., S. 131-136.

¹⁹⁰Claudia M. BUCH ve Alexander LIPPONER, "FDI Versus Cross-Border Financial Services: The Globalisation of German Banks", Deutsche Bank Discussion Papers Series 1 NO. 05/2004, S.1, Erişim: <http://www.ecribe/ecri/public/2004-Buch-Lipponer-fdi.pdf>, (05.04.2006).

gelişmiş ülkelerin kendi aralarında da görülmüştür. Son olarak; Birinci, perakendeci bankacılık ve yeni yatırımlar şeklinde yapılırken, İkincide, ticari ve toptan bankacılık faaliyetleri ağırlık olmuştur¹⁹¹. Bu iki Dalga Bankacılık arasındaki farklılıkları De Paula (2002); Birinci Dalga Bankacılıkta; şubeleşme şeklinde ve imparatorlukların sömürgelerinde faaliyet gösterilmiş olup yurtiçi, yatırım ve perakendeci bankacılık aynı kuruluşlar tarafından yerine getirilmiş iken, İkinci Dalga Bankacılıkta; 1960'lı yıllarda ABD bankaları ve 1980'li yıllarda Japon bankaları olmak üzere, daha çok gelişmiş ülkelere ve finansal merkezlerde ticaretin finansmanı ve ana ülke firmalarına hizmet sunma faaliyetlerinde bulunulmuştur¹⁹².

iii) Üçüncü Dalga Bankacılık

Bankaların bir çok ülkede birbirinden bağımsız birimler halinde faaliyet gösterdiği İkinci Dalga Bankacılığın sonraki aşaması, faaliyetlerin eşgüdümlü şekilde küresel düzeyde yürütüldüğü ve 1990'lı yıllarda gündeme gelen Üçüncü Dalga Bankacılıktır. Önceki aşama; daha çok gelişmiş ülkeler arasında, genellikle toptancı veya yatırım bankacılığı şeklinde ve şubeler açmak biçiminde iken, Üçüncü Dalga Bankacılık; perakendeci bankacılık şeklinde ve birleşme veya iştiraklerde bulunmak suretiyle gelişmiş ülkelerin yanında gelişmekte olan ülkelere de yönelmektedir. ÇUB'ın 'yerele gitme' stratejilerini yansıtan yeni gelişme sonucu; Üçüncü Dalga Bankacılık yatırım yapılan ülkelerin finans sektörlerinde daha belirleyici olmakta ve yerel bankalar ÇUB ile tüm bankacılık işlemlerinde yoğun bir rekabete girmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca; bu Dalga Bankacılığın öncekilerden farklı stratejilerinin varlığı yanında gelişmekte olan ülkelerin bankacılığının yeterli rekabet gücünün bulunmaması bir çok ülkede ÇUB'ın endüstrideki paylarını çok yüksek seviyelere çıkarmıştır. Finansal piyasalardaki küreselleşmenin sonucu yansıtan Üçüncü Dalga Bankacılık; küresel düzeyde ölçek ekonomilerinden yararlanma, bazı hizmetlerde tekrarlanmayı önleme ile bilginin küresel seviyede toplanması ve kullanılması gibi

¹⁹¹Elisa A BAIN, vd. a.g.m.

¹⁹²Luiz Fernando De PAULO, "Banking Internationalisation And The Expansion Strategies Of European Banks to Brazil During The 1990s", Vienna 2002, Erişim:<http://www.suerf.org/download/studies/study/18pdf>, (05.01.2006).

üstünlüklere sahiptir. Önceki dönemde ülkeler veya bölgeler bazındaki iş bölümü küresel bankacılıkta nitelik değiştirerek fonksiyonel iş bölümüne dönüşmüştür¹⁹³.

Yeni iş bölümünde; mümkün olduğunca standart hale getirilmiş temel bankacılık ürünlerinin geliştirilmesi, üretilmesi ve pazarlanması Dünya geneline yönelik yapılmaktadır. Bunun sonucunda; önceki dönemde farklı bağlı kuruluşlarda ayrı ayrı yapılan faaliyetlerin, yeni iş bölümü çerçevesinde, belirli yerlerde, tüm iştiraklerin yararlanabileceği bir şekilde yapılmasıyla üretim maliyetleri düşürülmekte, etkinlik artırılabilen ve marka tanınmışlığının daha da güçlenmesi sağlanmaktadır. Bankacılığın küreselleşmesi; müşterilerin küresel bazda bölümlenerek hedef kitlenin belirlenmesine olanak vermekte, destek hizmetlerinin tüm iştiraklere yönelik olarak belirli merkezlerden teminini mümkün kılmakta ve bilginin iki yönlü akışını sağlayarak küresel düzeyde üretilmesini ve paylaşılmasına ortam yaratmaktadır¹⁹⁴. Diğer taraftan; Üçüncü Dalga Bankacılıkta yurtdışı yatırımlarla öngörülemeyen büyüklükte bankaların oluşması ve geleneksel ticaret bağlantılı uluslararası bankacılık yerine hedef piyasalarda iştirakler oluşturmak suretiyle ana ülkedeki müşterilerle ilgili olmayan hizmetlerin gittikçe artması ÇUB'ın faaliyetlerinin niteliğinde ve ölçeklerinde değişmelere neden olmaktadır¹⁹⁵.

Halen devam etmekte olan Üçüncü Dalga veya Global Bankacılıkta öncü rolünü Avrupa Birliği kökenli bankalar üstlenmiştir. Bunun nedeni; AB ortak piyasasının oluşturulmasıyla Birlik içerisindeki artan rekabet, büyüyen iç pazara hitap etme olanağı, benimsenen evrensel bankacılık yapısının yarattığı sinerji ve piyasaların serbestleşmesi sonucu dış rekabete açık duruma gelmenin yarattığı rakipleri tarafından satın alınma tehdidinin yurtiçi piyasalarda birleşme ve satın almaları

¹⁹³Üçüncü Dalga Bankacılık faaliyetleri kapsamında finansman kuruluşlarının yatırımları; küresel ve bölgesel bankacılık ile yatırım fonlarının hisse yatırımları ve finansman şirketlerinin tüketici kredisi alanlarındaki faaliyetleri olarak sınıflandırılır. Küresel bankalar; gelişmiş ülkeler merkezli ve bu ülkelerde yaygın olarak faaliyette bulunmanın yanında ÇUB yatırımlarının yoğunlaştığı (Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Güney Doğu Asya) üç bölgeden ikisinde faaliyet gösteren bankalardır. Bölgesel bankalar; yatırımlarının önemli bir kısmını (%80 ve üzerini) belirli bölgede toplayan (İspanyol bankalarının Latin Amerika, İskandinav bankalarının Batlık Bölgesi, Yunan bankalarının Balkan ülkeleri ve Singapur ve Hon Kong bankalarının Güney Doğu Asya) bankalardır. Üçüncü gurubu, banka dışı finansman şirketlerinin bankacılık portföy yatırımları ve doğrudan tüketici kredisi faaliyetleridir. Dietrich Domanski, Foreign Banks in Emerging Market Economies: Changing Players, Changing Issues, Bis Quarterly Review, December 2005, S. 73-74, Erişim: <http://www.bis.org/pub/>

¹⁹⁴Elisa A. BAIN vd., a.g.m.,

¹⁹⁵Dietrich DOMANSKI, “Foreign Banksin Emerging Market Economies:Changing Players, Changing Issues”, Bis Quarterly Review, December 2005, Erişim: <http://www.bis.org/pub/qtrpdf/r-qto51/pdf,05.04.2006>.

hızlandırmasıyla, yurtiçi piyasalardaki banka sayısındaki azalma sonucu, sektörel yoğunlaşmanın artması ve kar oranlarındaki düşüşlerdir. Bu gelişmeler diğer gelişmiş ülkelerin bankalarından daha önce AB bankalarını; daha az gelişmiş, büyüme potansiyeli bulunan ve kar marjı yüksek yeni piyasalara yöneltmiştir. Paula (2002), ABD bankacılığında birleşme ve satın almaların tamamlanmasıyla bu Ülke bankaları da daha aktif bir şekilde ÇUB'luk faaliyetlerine katılacaklardır¹⁹⁶.

2. Çok Uluslu Bankacılık Teorileri

Başlangıçta reel sektörün yurtdışı yatırım faaliyetleriyle ilişkili olarak gündeme gelen ÇUB'ın uzun bir geçmişinin bulunmaması ile ana ülke firmalarının taleplerinden bağımsız yurtdışı faaliyetlerinin çok yeni ve hızlı bir şekilde gündeme gelmesinin doğrudan ÇUB yönelik bağımsız teorilerin oluşturulmasını geçiktirmesi, ÇUB'luk teorilerinin, ÇUŞ teorilerinin bankacılığa uyarlanması şeklinde olmasına neden olmuştur. Ayrıca, temel fonksiyonu fonların aracılığı olan bankacılığın ÇUB'luk boyutunun sermaye hareketlerini ve bankacılık işlemlerini içermesi teorik çalışmalarda farklı yaklaşımları gündeme getirmiştir.

a) Uluslararası Bankacılık Teorilerine İlişkin Yaklaşımlar

Bankaların uluslararası hizmet sunmaları temel fonksiyonlarında değişikliğe neden olmamakla birlikte, işlem çeşidi, müşteri uyruğu ve işlem yeri kıstasında yapılan tanımlar çerçevesinde uluslararası bankacılık faaliyetlerinin farklı iki (uluslararası işlem ve yatırım) yönünün varlığı ÇUB'luk teorilerinde belirleyici olmuştur. Uluslararası işlemlerin bankacılık hizmetlerinin uluslararası ticareti olarak kabul edilmesi, tam rekabet piyasası koşullarını varsayan uluslararası ticaret teorilerini gündeme getirirken, FDYY'ın esas olduğu ÇUB'luk genel olarak eksik rekabet koşullarını varsayan mikro bazlı firma teorileriyle analiz edilmektedir. Bu doğrultuda Aliber (1975); uluslararası bankacılık işlemlerini Uluslararası Ticaret Teorisi Yaklaşımı, ÇUB ise Endüstriyel Organizasyon Teorisi Yaklaşımı ile açıklar. Birinci Yaklaşımda bankaların rekabet pozisyonları; farklı ülkelerdeki faaliyetlerinin

¹⁹⁶Luiz Fernando De PAULO, a.g.m.

karşılaştırmalı maliyetleri ve bankacılık faaliyetlerine ilişkin ülkelerarası sınırlamalar tarafından belirlenir. Mevduat ve kredi piyasalarında serbest ticaret koşullarının geçerli olması durumunda bankaların piyasa payları etkinlikleri tarafından belirlenir ve bankacılık hizmetleri üretmede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerin bankalarının piyasa payları yükselir. Rakiplerine kıyasla daha az etkin olan bankaların karlılıklarındaki düşüşler sonucu, bu bankalar büyümeleri veya mevcut piyasa paylarının korunması için gerekli fonları sağlayamazlar. Bankacılık ürünleri ticaretinin serbest olduğu koşullarda, bankaların faiz marjları arasındaki farklılığın ortadan kalkması yüksek mark-up ile çalışan bankaları sistem dışına çıkarır. Ancak, gerçekte serbest ticaret koşulları bulunmamakta ve ülkelerin piyasaları bölünmüş durumdadır. İkinci Yaklaşımda ise; piyasa yoğunlaşması ile faiz marjı ve karlılık arasında pozitif yönlü ilişki bulunur ve bu tür piyasalarda faaliyet gösteren bankalar öz kaynaklarının büyümesi için gerekli fonları oluşturabilirler¹⁹⁷.

Bankaların uluslararası işlemlerinin Uluslararası Ticaret Teorisi çerçevesinde analizinde rekabet üstünlüğünün kaynağını etkinlik oluşturur ve bankacılık hizmetleri üretmede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerin bankaları avantajlı konuma gelir. Buna göre; daha etkin olan bankalar, topladıkları fonlara daha yüksek faiz verebilirken, kredilere daha düşük faiz oranı uygulayabilir ve piyasa paylarını artıracak kaynakları kendilerine çekebilirler¹⁹⁸. Aracılık fonksiyonları uluslararası ticarete konu olan bankaların yabancı paralar üzerinden hizmet sunmalarında faaliyetlerinin gerekçesi, uluslararası portföy yönetimi ile varlıkların değerlendirilmesinde kişisel yatırımcılar veya fon sahiplerine kıyasla daha düşük işlem maliyetine sahip olmalarından kaynaklanan rekabetçi üstünlükleridir¹⁹⁹.

Rekabet aksaklıkları ve piyasaların bölünmüşlüğünden kaynaklanan uluslararası bankacılığın diğer yönünü oluşturan ÇUB'luk faaliyetleri, ÇUB'ın küresel (Global Advantage) üstünlüklerinin, ulusal bankaların yerel olmaktan kaynaklanan (Local Advantage) üstünlüklerinden fazla olmasıyla açıklanır. Uluslararası bilinen markaya

¹⁹⁷Rober Z. ALIBER, "Towards a Theory of International Banking", Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Review, Spring, 1976, S. 3-8, Erişim:<http://www.frbfsf.org/publications/economics/review/1976/econnew-76-5-8>, (12.12.2005).

¹⁹⁸Tamer AKSOY, a.g.e., S. 233,234.

¹⁹⁹Viatcheslav V. CHILINE, a.g.m.

ve güçlü mali kaynaklara sahip olma, pazarlama, yönetim ve teknolojik üstünlükler ile daha büyük olmanın yarattığı ölçek ve alan ekonomilerinin avantajları ÇUB'ın üstünlüklerini oluştururken, yerel firmaların üstünlüklerini; yerel olmanın sağladığı maliyet düşüklüğü, dağıtım kanallarına önceden sahip olmak, tüketicilerce bilinen ve alışılmış olmak, piyasanın gereksinimlerini ve tercihlerini daha iyi bilmek ile ürünlerinin pazarlamasında ulusal firma olma özelliğinden yararlanmak oluşturur²⁰⁰. Ancak, ulusal bankaların ÇUB'lar tarafından satın alınması şeklinde pazara giriş stratejisi uygulandığında, ulusal bankaların yerel olmaktan kaynaklanan bu üstünlükleri kalmaz. ÇUB'a rekebet üstünlüğü sağlayan görünmez (fiziksel olmayan) aktiflerin standartlaşmış diğer aktiflere göre taklidinin daha güç ve ticarete konu olmamaları yerel bankalar karşısında uzun dönemde rekabet üstünlüğü sağlar²⁰¹.

ÇUB'ın yerel bankalar karşısındaki üstünlüklerinin esas olarak bankacılık işlemlerinin bilgi yoğun olma özelliğinden ve piyasa aksaklıklarından kaynaklandığının kabul edilmesi durumunda, üstünlüğün oluşmasında sahip olunan bilginin içselleştirilmesi belirleyici olmaktadır. ÇUB'ın yeni piyasalara uyum güçlüğü, birimler ve kültürlerarası bilgi aktarmadan kaynaklanan ilave iletişim maliyetleri ile büyük ve karmaşık uluslararası organizasyonun getirdiği yüklerin varlığında, ulusal bankaların yerel olmaktan kaynaklanan yurtiçi piyasaları ve müşterileri daha iyi bilme üstünlüklerinin aşılabilmesi; ÇUB'ın değişik uluslararası piyasalarda sıfır veya çok küçük marjinal maliyetle kullanılabilen içselleştirilebilen Mülkiyet Üstünlüklerini, büyüklükten kaynaklanan ucuz maliyetli sermayeyi ve ölçek ekonomisinin bulunmasını gerektirir. Yerel bankaların sahip olduğu üstünlüklerin aşılmasına sağlayan ÇUB'ın Mülkiyet Üstünlüklerinin oluşabilmesi, geniş anlamda bilgi bakımından piyasa aksaklıklarının varlığını gerektirir. Bu üstünlükler serbestçe piyasada alım satıma konu olabilseydi veya piyasa fiyatları oluşabilseydi, daha düşük riskli strateji olarak kabul edilen muhabir bankalarla

²⁰⁰Charles A. RARICK, "The Competitive Advantage of Local Firms in Developing Economies: The Case of Bagaj of India", Erişim: [http://www.sba.muochio.Edu/abas/2004/tallinn/Rarick-The competitive advantage of local firms.pdf](http://www.sba.muochio.Edu/abas/2004/tallinn/Rarick-The%20competitive%20advantage%20of%20local%20firms.pdf), (03.07.2006).

²⁰¹Torsten WEZEL, "Foreign Bank Entry Into Emerging Economies: An Empirical Assessment of the Determinants and Risks Predicated on German FDI Data", Discussion Paper Series 1: Studies of the Economic Research Centre No:01/2004, Deutsche Bundesbank, Erişim: http://www.bundesbank.de/download/volkswirtschaft/dkp/200401_dkp.Pdf, (06.08.2006)

yapılan anlaşmalarla veya lisans devri suretiyle üretim girdisi niteliğindeki bilginin kullanım hakkı devir edilirdi. Ancak; piyasa aksaklıklarının varlığı firmaları sahip oldukları bilginin içselleştirilmesini zorunlu kılar. Bankalar bakımından kamu malı niteliğindeki Mülkiyet Üstünlüklerinin firmanın denetimi altında yabancı ülkelerde kullanılmasıyla fayda maksimizasyonu sağlanır²⁰².

ÇUB'lık faaliyetlerinin gündeme gelmesinde; sahip olunan üstünlüklerin yerel bankaların faaliyette bulunmakta olduğu piyasada sonradan pazara girmeden kaynaklanan dezavantajları ortadan kaldırması ve finansal hizmetlerin niteliğinin bankacılık hizmetlerinin merkezde üretilerek uluslararası ticarete konu olma yerine yurt dışında oluşturulacak birimler aracılığıyla yerel müşterilere sunulmasını gerekli kılması gibi iki temel unsur önemli görülmektedir²⁰³. Firmalarda olduğu gibi, göreceli olarak daha az bilinen yabancı piyasalarda bankaların uluslararası yatırım faaliyetlerinde bulunmalarında, sahip oldukları üstünlüklerinin yanında, gidilen pazarın büyüme ve karlılık gibi unsurlar bakımından cazip olması gerekir. Ayrıca; yabancı ülkelere giden müşterilerini hizmet sunulmasının ÇUB'ın diğer bir gerekçesini oluşturduğu kabul edilir. Bankaların yabancı ülkelerde faaliyette bulunmalarının; üstünlüklerini ve etkinliklerini bu ülkelere taşıyarak karlılıklarını artırması, yurtiçi piyasada büyümenin yavaşladığı durumlarda yeni pazarların büyüme olanakları sunması, riskin değişik coğrafi bölgelerde dağıtılmasını sağlayarak kurumsal gelirlerde istikrar sağlaması ve bankaların piyasa değerlerini yükseltmesi gibi faydaları bulunur. Diğer taraftan; yabancı piyasaların taşıdığı belirsizliklerin yarattığı bilinmezlik ve risk faktörlerini azaltma ihtiyacı, firmaların yurtdışı faaliyetlerindeki yöntemin tespitinde belirleyici olmaktadır. Söz konusu güçlüklerin aşılabilmesi, yurt dışında faaliyette bulunmayı tasarlayan firmaların güçlü yapıya ve bazı üstünlüklere sahip olmalarını gerektirir. ÇUB'ın faaliyetlerine ilişkin literatür temelde bu üstünlükleri açıklamaya yönelik olup ÇUŞ teorilerinde olduğu gibi ÇUB'a ilişkin teorik çalışmalarda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

²⁰²Giacomo CALZORI ve Gyongyi LORANTH, "On the Regulation of Multinational Banks", May 2001, Erişim: [http://www2.dsc.unibo.it/calzolari/web7papers/mub,\(16.09.2006\)](http://www2.dsc.unibo.it/calzolari/web7papers/mub,(16.09.2006)).

²⁰³Asma Ben SALEM, "The Patterns of Cross-Border Banking Activity in European Countries", Erişim: [http://evenemonts.univ-lille3.fr/frecherche/Jemb7_programme/papers,\(18.08.2006\)](http://evenemonts.univ-lille3.fr/frecherche/Jemb7_programme/papers,(18.08.2006)).

b) Çok Uluslu Bankacılık Teorilerinin Sınıflandırılması

ÇUB'luk teorilerinin sınıflandırılmasında; ÇUŞ teorilerinden uyarlanmış olması ve bankacılık faaliyetlerinin özellikleri belirleyici olmuştur. Başlıca ÇUB'luk teorilerini; Bain vd., Büyüme ve Karlılık Fırsatları, Sahip Olunan Üstünlüklerden Yararlanma, Müşteri Faaliyetleri, Risk Yönetimi ve Karma Teoriler, Herrero ve Simon (2003), Mikro Ekonomik/ Davranışsal ve Makro Ekonomik olarak sınıflandırır.

Büyüme ve Karlılık Fırsatlarına İlişkin teorilerde; olgunlaşmış ve rekabetin yoğun olduğu yurtiçi piyasalar karşısında, büyük pazarlara sahip, karlılık, büyüme ve gelir fırsatlarının görece olarak yüksek olduğu yurtdışı piyasaların varlığı bankaları buralarda faaliyette bulunmayı özendirir. Piyasanın büyüklüğü, giriş engellerinin düzeyi, büyüme potansiyeli ve hızı ile rekabetin yoğunluğu bankaların karlılığında ve büyümesinde belirleyicidir. Sahip Olunan Üstünlüklerden Yararlanmaya İlişkin teorilerde; yurtdışı pazardaki rekabet üstünlükleri bankaları potansiyel olarak ÇUB yapar veya rekabet üstünlüğünün yokluğu bankaları yurtdışında faaliyette bulunmayı isteksiz kılar. Bankaların üstünlükleri; sahip olunan üstün yönetim becerisi, iş tecrübesi ve bilgi birikiminden kaynaklanabileceği gibi geliştirilen ürünlerden, iş akışından, bilgi teknolojilerinden veya gelişmiş yurtiçi pazarda veya uluslararası piyasalarda uzun yıllar faaliyette bulunmaktan doğmuş olabilir. Yurtiçi piyasaların gelişmişliği, ÇUB'luk deneyimi, uluslararası itibar ve bankanın büyüklüğü ile yabancı ülkelerde faaliyette bulunma arasında pozitif bağlantı bulunur. Bu doğrultuda; bankaların büyüklüğü ve bununla ilgili olarak ölçek ve alan ekonomilerinin varlığı ile sermaye maliyetini düşürme kapasitesi rekabet üstünlüğünün kaynağını oluşturabilir. Bankacılıktaki sermaye yeterlilik rasyolarının varlığı ve bilgi teknolojilerinin sermaye yoğun özelliği, rekabet üstünlüğünü sağlamada sermayenin önemini artırır. Sermayenin maliyeti; bankaların büyüklüğünün yanında ev sahibi ülkenin tasarruf eğilimi, makro ekonomik politikaları, endüstri yapısı, finansal politikaları ve vergi rejimleri tarafından belirlenir. Yeni teknolojilerin aktarılmasına olanak veren gelişmiş piyasalardaki iştirakler de rekabet üstünlüğü sağlar.

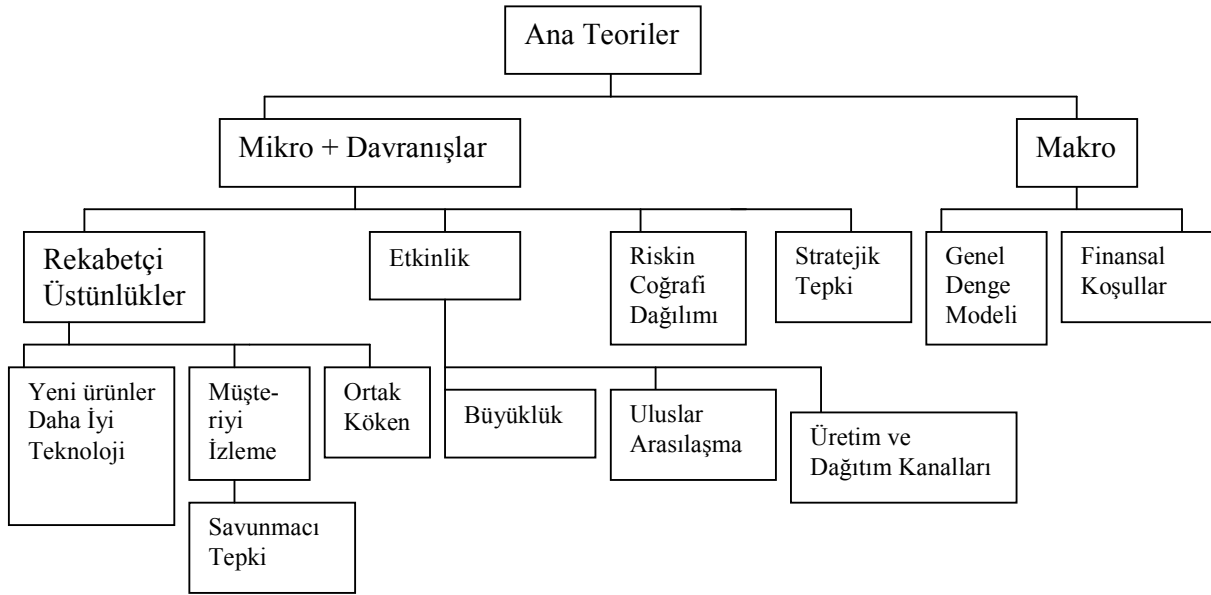
Müşteriyi İzleme (Follow the Client) Teorisinde; bankaların yabancı ülkelerdeki faaliyetlerinin temelini, yurtdışında yatırım faaliyetleri bulunan müşterilere hizmet sunmak oluşturur. Müşterilerini izleyerek yurt dışında hizmet birimi oluşturulmaması durumunda, firmaların sadece yurtdışı faaliyetleri değil, yurt içindeki faaliyetlerinin de rakip bankalara kayma riski bulunur. Mevcut yurtiçi müşterilerin rakiplere yönelmesini önlemek amacıyla taşıyan bu tür yurtdışı genişleme ‘savunmacı büyüme’olarak tanımlanırken, mevcut müşterilerin korunması yanında uluslararası faaliyette bulunan başka firmaların finansmanı sağlamak suretiyle yeni müşterilerin portföye dahil edilmesi amaçlı büyüme stratejisi ‘Fırsatçı Büyüme’ olarak tanımlanır.

Bankalar riskin dağıtılması ve düşürülmesi amaçları çerçevesinde de (Risk Yönetimi ile İlgili Teoriler) yurtdışı yatırımlarda bulunurlar. Bankaların yurtdışı faaliyetleri bir taraftan risk ve belirsizlik taşımakla birlikte, diğer taraftan riskin düşürülmesi ve dağıtılmasına neden olur. Yurtdışı ekonomik ve politik belirsizliklerden kaynaklanan riskin azaltılması amacıyla; kültürel, kurumsal ve dil benzerliği bulunan ülkeler tercih edilmeli veya faaliyetler yeni oluşturulacak ‘green field’ birimler (şube açmak veya banka kurmak) yerine yerli banka satın alma şeklinde yapılmalıdır. Birden fazla ülkede faaliyette bulunmak riski azaltılmanın yanında riskin dağıtılmasını da neden olur. Riskli ülkelere faaliyet gösteren bankalar istikrarlı piyasalarda daha güvenli gelir ve karlılığa ulaşabilmekle beraber, yerel kaynakların yurtdışı birimlere yönelmesiyle ana ülkeden daha riskli ülkelere faaliyette bulunmak suretiyle de riskin dağıtılması amacı gerçekleştirilebilir.

Karma teoriler; ana ülke ve gidilen ülkelerin hukuksal düzenlemeleri, döviz kuru eğilimleri ve hedef piyasaların yurtiçi pazarlara olan uzaklığı temelinde oluşturulmuştur. Her iki ülkedeki bankacılık işlemleri ile piyasalara giriş ve çıkışa ilişkin özendirici veya caydırıcı hukuksal düzenlemelerin varlığı ÇUB üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Döviz kurlarındaki değişiklikler ise; yurtdışı faaliyetler için gerekli fonlar ile yurtdışından sağlanan gelirler üzerinde belirleyici olarak ÇUB’lık faaliyetlerini etkiler. Kar transferi aşamasında ters etkisi olmakla birlikte ev sahibi ülkenin parasının değer yitirmesi bu ülkeye yönelik ÇUB girişini özendirir iken, tersi durumda yabancı girişi caydırılmış olur. Coğrafi uzaklık ile kültürel ve dil

farklılıkları yurtdışı faaliyetlerin gözetim ve denetim maliyetlerini değiştirerek faaliyette bulunulacak ülkelerin belirlenmesine etki yapar. Bu unsurlar açısından ana ülkeden uzaklık maliyetleri artırarak yurt dışında faaliyette bulunmayı caydırır²⁰⁴.

Herrero ve Simon'un (2003) üç başlıkta (Şekil:1) incelediği ÇUB'luk teorilerinden Mikro Ekonomik Teoriler DYY teorilerinden hareketle oluşturulmuş olup esas olarak piyasa aksaklıklarından kaynaklanan rekabet üstünlükleri çerçevesinde yatırımların maliyet ve getirilerinin analizine dayanır. Küresel üstünlük yerel üstünlükten fazla olduğunda gündeme gelen ÇUB'ın yurtdışı yatırımları, mikro ekonomik temelli rekabetçi üstünlükler (Competitive Advantage), Etkinlikler (Efficiencies) ve Coğrafi Risk Dağılımı (Geographical Risk Diversification) ile açıklanır. Ulusal bankalara kıyasla sahip olunan rekabetçi üstünlükleri esas alan mikro ekonomik yaklaşımda üstünlükler Karma Teori, İçselleştirme Teorisi ve Müşteriyi İzleme Teorisi kapsamında analiz edilir. ÇUB rekabet gücü sağlayan Etkinlik Üstünlüğünün kaynağı büyüklük, uluslararasılaşma derecesi ile üretim ve

Kaynak: Alicia Garcia Herrero and Daniel Navia Simon, S.10, Erişim: <http://www.bis.org/pub/cgfs22/bde2.pdf>

Şekil:1 Başlıca Finansal Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Teorileri

²⁰⁴Elisa BAIN, vd., a.g.m.

dağıtım kanallarının gelişmişliğidir. Büyüklük yurtiçi pazarda sahip olunan etkinliklerin daha düşük maliyetle dış piyasalara aktarılmasını sağlamakla birlikte, yurtdışı faaliyetlerin ilave üretim maliyetlerini aynı oranda artırdığı perakendeci bankacılıkta olduğu gibi büyüklükle ilişkili ölçek etkinliğinin seçilen faaliyetin niteliğine göre değişmesi ölçek etkinliğinin sürdürülmesi önler. Faaliyet gösterilen ülkelerin ve uluslararası müşteri sayısının artmasının işlem maliyetlerini azalttığı ÇUB'da, özellikle belirli bankacılık ürünlerinin henüz gelişmemiş veya bulunmadığı ülkelere yönelik ve perakendeci bankacılıkta, ürün dağıtım kanallarının gelişmişliği etkinliği önemli oranda yükseltir. Ülkeler arasında ortak kökenin varlığının geliştirilen ürünlerde önemli bir değişiklik yapmadan ev sahibi ülkede sunma olanağı vermesi ise etkinliği daha da artırır. Riskin dağıtımında; sermayenin ülkeler arasında dolaşımına ilişkin yasal engellerin ve bilginin dengesiz dağılımı gibi piyasa aksaklıklarının FDYY özendirilmesi risk-getiri bazında gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine olanak sağlar. Firmaların stratejik büyüme kararlarını temel alan Davranışsal Teorilerde; bankaların uluslararası yatırımlarının oluşmasında yurtiçi piyasanın rekabet yapısı belirleyicidir.

ÇUB'lık faaliyetlerini makro ekonomik çerçevede açıklamaya yönelik teorilerin oluşturulmasının güçlükleri bulunmakla birlikte, DYY ilişkin Genel Denge Modelleri ile finansal koşullarla ilgili teoriler FDYY açıklamada kullanılabilir. Bu çerçevede; iki ülke arasındaki ticaret ve DYY kıyaslamasının yapıldığı Genel Denge Modeli, FDYY bakımından, yurtdışı krediler ve FDYY karşılaştırmasına uyarlanabilir. Finansal koşullarla ilgili teoriler ise; döviz kuru değişmelerinin yarattığı göreceli zenginlik değişimleri ile FDYY arasında ilişki üzerinde durur. Bankacılık faaliyetlerinin yüksek kaldıraç özelliği, sermaye maliyetlerinin göreceli olarak düşük bulunduğu ülkelerdeki bankaları rakiplerine kıyasla rekabet üstünlüğü sağlar. Ayrıca, nispi olarak düşük sermaye maliyetlerinin yüksek Tobin Q Rasyosuna neden olması bankacılık faaliyetlerinin genişletilmesini kolaylaştırır²⁰⁵.

²⁰⁵Alicia Garcia HERRERO ve Daniel Navia SIMON, "Determinants And Impact Of Financial Sector FDI To Emerging Economies: A Home Country's Perspective", Erişim: www.bis.org/pub/cgfs22bde2.pdf, (09.09. 2006)

c) Çok Uluslu Bankacılığa İlişkin Temel Teoriler

ÇUŞ teorileriyle bağlantılı veya bunlardan uyarlanmış olan ÇUB'luk teorilerinin oluşturulmasında DYY ilişkin Çok Uluslu Firma Teorisi ile Eklektik Paradigma Yaklaşımı belirleyici²⁰⁶ olup Çok Uluslu Firma Teorisi, ÇUB'ta Müşteriyi İzleme Teorisi, Karma Paradigma ise Karma Teori olarak isimlendirilir.

i) Müşteriyi İzleme Teorisi (Follow the Client)

FDYY literatüründe Müşteriyi İzleme Teorisi olarak genel kabul gören Teoriye göre; bankalar esas olarak yurtdışında yatırım faaliyetleri bulunan müşterilerinin buralardaki bankacılık hizmetlerini karşılamak amacıyla ve genellikle şube açmak suretiyle yurtdışı hizmet birimlerini oluştururlar. Ana veya orijin ülke (Home Country) ile ev sahibi ülke (Host Country) arasındaki ticari ilişkiler ve firmaların ülkelerarası yatırımlarının yoğunluğu bankaların bu ülkelerdeki faaliyetlerinde belirleyicidir. Bankaların müşterilerini izleyerek bunlara ve yerel kökenli uluslararası firmalara hizmet sunmak amacıyla yurt dışında faaliyette bulunmalarının dayanağı, müşterilerinin finansal ihtiyaçlarına ilişkin olarak yerel bankalara kıyasla daha fazla bilgiye sahip olmaları olup daha hızlı ve düşük maliyette hizmet sunmaları rekabet üstünlüklerini oluşturur. Buna göre; bankanın müşterisi ile olan mevcut ilişkisi, rakiplerden daha hızlı ve düşük maliyette müşterisinin finansal durumunu değerlendirmesine olanak sağlayarak müşterisinin taleplerine daha hızlı ve düşük marjinal maliyetle yanıt verebilmesine neden olur. Orijin ülkedeki ana banka ile firma arasındaki mevcut ilişkinin yarattığı düşük marjinal maliyetli bilgi oluşturma ve ilişki kurma üstünlüğünün yurtdışındaki birimlere de aktarılabilmesi veya içselleştirilebilmesi şube veya iştirakin yerel rakipler karşısındaki üstünlüğünün en önemli kaynağıdır. Ayrıca; ana bankanın geliştirmiş olduğu teknoloji ve yönetim uzmanlıklarını yurt dışındaki şube veya iştiraklerine çok düşük marjinal maliyetle aktarabilmesi ÇUB yerel bankalara karşı avantajlı duruma getirir²⁰⁷.

²⁰⁶Liviu VOINEA ve Flaviu MITHAEŞCU, “The Determinants of Foreign Banking Activity in South East Europe: Do FDI, Bilateral Trade and EU Policies Matter?”, Erişim: <http://www.wiim.ac.at/balkan/files/NOINEA%20MIHAE%20SCU.pdf>,(12.21.2006).
²⁰⁷Luiz Fernando De PAULA, a.g.m.

Çok Uluslu Firma Teorisinin esas olarak dayandığı ve başlangıcı Coase'ye (1937) kadar giden İçselleştirme Teorisinin bankacılığa uyarlanmasında, mükemmel olmayan piyasalarda müşteriler hakkında sahip olunan bilgilerin kamu malı veya ticarete konu olmama niteliğinin işlem maliyetlerini azaltarak bankaları rakipleri karşısında üstün duruma getirmesi temel alınır²⁰⁸. Bankacılık hizmetlerinin bilgi yoğun özelliği ve bankaların sahip olduğu görünmez aktifler rekabet üstünlüğünün sağlanmasında belirleyici olup bankacılık hizmetlerinin bu özelliği müşterilerine karmaşık ve firmaya yönelik özel ürünler sunmasına olanak verir. Bu hizmetleri verebilen bankalar, rakiplerine kıyasla kendilerini farklılaştırabilirler ve müşterileri ile uzun süreli ilişki içerisinde kalabilirler. ÇUB'ın yerel rakipleri karşısındaki üstünlüğünü oluşturan ve ticarete konu olmayan bilgilerin zamanla oluşturulabilmesi, üstünlüğünün başlangıçta mevcut olduğunu gösterir. Ayrıca; ÇUB'ın daha sağlam paralarla işlem yapabilme ve ucuz kredi bulabilme olanakları ile yerel bankalardan daha güvenli görülmeleri yanında, farklılaştırılmış ürünlere, gelişmiş teknolojiye ve nitelikli insan kaynaklarına sahip olmalarının sonucu oluşan firmaya özgü üstünlüklerinin kolay bir şekilde ticarete konu olmaması ve taklit edilememeleri üstünlüklerini uzun süre sürdürmelerine olanak verir²⁰⁹. Teorinin, ana banka ile müşterileri arasındaki uzun süreli mevcut ilişkinin neden olduğu, yerel bankalar ve ÇUB arasında müşterileriyle ilgili dengesiz bilgi dağılımının varlığını ve bunun içselleştirilmesini esas alması İçselleştirme Teorisi ile bağlantılı duruma getirir. Ayrıca; kamu malı niteliğindeki müşteri-banka bilgi akımının varlığı ve bilginin bankacılık hizmetleri üretmede girdi niteliğinde olması ile en iyi bir şekilde değerlendirilmesi veya içselleştirilmesi gerekliliği, müşterinin bulunduğu uluslararası pazarlarda hizmet birimleri oluşturulmasına neden olur²¹⁰.

Müşteriyi İzleme Teorisi, İçselleştirme Teorisinin yanında Karma Teorinin unsuru Mülkiyet Üstünlüğünün özelliklerini de içerir. Buna göre Teori; bir taraftan rakiplerin sahip olmadığı firmaya veya ülkeye özgü üstünlüklerin varlığını, diğer

²⁰⁸Janek UIBOUPIN ve Mart SÖRG, “The Entry of Foreign Banks into Emerging Markets: An Application of the Eclectic Theory”, University of Tartu, Erişim:http://www.emselts.ee/konverentssid/ems2006/2_rahendus_ia_pangandus/janak_uiboupin.pdf, (10.09.2006)

²⁰⁹Torsten WEZEL, a.g.m..

²¹⁰Giacomo CALZOLARI ve Gyongyi LORANTH, a.g.m.

taftan sahip olunan bu üstünlüklerin yurtdışı yatırımlarda kullanılabilmesi veya içselleştirilebilmesi niteliklerini taşımalarını gerektirir. Battilossi (2006); finansal aracılığın uluslararasılaşması veya bankaların ülke ihracatçılarına hizmet sunması ile ulusal ekonominin uluslararası ekonomiyle bütünleşmesi veya DYY arasında bağlantı kuran Teoriyi veya Karma Teorinin ÇUB'a uyarlanmasını endüstriyel organizasyon (industrial organization) yaklaşımı ile yeni kurumsal iktisadın (new institutional economics) bileşimi olarak görür. Ana bankanın büyüklüğü, itibarı, bilgi stoku, müşteri tabanı, ürün ve hizmet çeşitliliği ve insan kaynakları gibi maddi olmayan aktiflerinden kaynaklanan Mülkiyet Üstünlüğü bankayı yerli ve yabancı rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü sağlar. ÇUB'ın rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü sağlamasına neden olan Mülkiyet Üstünlüğü; bankacılık hizmetlerinin bilgi yoğun özelliği nedeniyle bankaların sadece kendileri tarafından kullanılabilen müşterilerine ilişkin ticarete konu olmayan kurumsal bilgileri biriktirebilmelerine ve gelişmiş finansal piyasalara sahip ülkelerin, bankalarına uluslararası para ve kredi piyasalarına daha ucuz ve kolay girme olanağı sunmasından kaynaklanır²¹¹.

Mülkiyet Üstünlüğünün ve İçselleştirme Teorisinin unsurlarını taşıyan Müşteriyi İzleme Teorisi ÇUB'ın yurtdışı yatırımlarını; ana ülkenin ve gittikleri ülkenin ÇUŞ'ne yönelik faaliyetlerde bulunma gerekçesi ile açıklar. Bu bakımdan; daha çok Birinci ve İkinci Bankacılık Dalgasının sağladığı tecrübeye dayanılarak oluşturulan Teorinin; daha önce ana banka ile ticari bağlantısı bulunmayan yeni müşterilerin bankaların yurtdışı faaliyetleri içersisinde ağırlıklı olduğu ve yerel piyasalarda önemli oranda payı bulunan günümüz ÇUB açıklamakta yetersiz kaldığı kabul edilir.

ii) Karma Teori

Çok Uluslu Bankacılıktaki geleneksel eğilim; ülkelerarası ekonomik ilişkilerin artmasına koşut olarak ilk aşamada mevcut müşterilere hizmet sunma ile bankaların piyasaları yakından tanımalarına müteakip yerel müşteriler ve finansal kuruluşlarla ilişkilerini geliştirme şeklindedir. Üçüncü Dalga Bankacılığında temel amaç, müşterilerin izlenerek onlara hizmet sunmanın ötesinde, perakendeci bankacılık ağırlıklı olmak üzere doğrudan yerel finansal hizmetler talebinin karşılanmasıdır.

²¹¹Stefano BATTILOSSI, a.g. m.

ÇUB'un müşterilerinin çoğunluğunu yenilerin oluşturması, günümüz evrensel bankacılığında faaliyetlerin çeşitlendirilmesi yönünde yerel piyasalara daha yoğun bir şekilde girilmesi ve yerel firmaların uluslararası pazarlara girişini yardımcı olacak desteklerin verilmesi bu dönem ÇUB'luk faaliyetlerinin Grubel'in Müşteriyi İzleme Teorisi ile açıklanmasını yetersiz kılmaktadır. Müşteriyi İzleme Teorisinin yanında FDYY ilişkin diğer bir temel Teori, Dunning (1977) tarafından çok uluslu firmaların faaliyetlerine ilişkin olarak geliştirilen ve bankacılığa da uyarlanan Karma Teoridir. Bankaların şube açarak veya yeni bir banka kurarak organik (De Nova, Green Field, İnternal) veya mevcut bir bankayı satın alarak inorganik (Brown Field, External) yöntemle yurtdışı piyasalara girmesine yönelik finans sektörü yatırımlarına uyarlanan Teorinin basit ve genel yapısından kaynaklanan çekiciliği değişik sektörlerin ve faaliyetlerin açıklanmasında kullanılmasına neden olmuştur.

Teoriye göre, bankaların Mülkiyet Üstünlüğü rekabet üstünlüğü yaratmakla birlikte, gerek girdi niteliğindeki üstünlüklerin rakipler tarafından taklit edilmesinin önlenerek sağlanan faydanın sürdürülebilmesi, gerek bu üstünlüklerin sağlıklı şekilde fiyatlandırılabilmesi için üstünlükler üretim sürecinde bankanın denetiminde kullanılmalı veya içselleştirilmelidir. Mülkiyet Üstünlüklerinin içselleştirilmemesi durumunda, kiralama veya devir gibi yöntemlerle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda rakipler tarafından kullanılmasına izin verilmesi gündeme gelir. Yöresel Üstünlüğün bulunmadığı koşullarda ise sahip olunan ve içselleştirilmiş bulunan üstünlükler kullanılarak yurt içinde üretilen hizmetler yurt dışına ihraç edilir. OLI Paradigması olarak ta bilinen Karma Teoriye göre; firmaların yurtdışı yatırım kararları, mülkiyet, İçselleştirme ve Yöresel üstünlüklerin bileşimi esas alınarak oluşturulur. Yurtdışı yatırımların başarısı bu üstünlüklerin birlikte sağlanmasına bağlı olup ÇUB'm yerel bankalar karşısındaki rekabet güçleri üstünlüklere sahip olmalarıyla ilişkilendirilir.

Bankaların sahip olduğu Mülkiyet Üstünlüğü temelde bilgi kaynaklı olup reel sektör firmalarından farklı olarak, bankacılık faaliyetlerinin fon transferine aracılık etme ve hizmet üretme niteliği, müşterilere ve piyasalara ilişkin bilgiyi, rekabet üstünlüğünün en önemli kaynağı yapar. Bankaların geniş şube ağının bulunması müşterilere ve piyasalara ilişkin bilginin toplanmasına ve gelişmiş teknolojik alt

yapıları bilginin tasnif edilmesi, saklanması ve kullanılmasını kolaylaştırır. Rakiplerle rekabet edebilmede veya sahip oldukları üstünlüklerin aşabilmesinde piyasalara ilişkin bilginin oluşturulması Mülkiyet Üstünlüğünün belirleyicisidir. Yurtiçi piyasalara kıyasla çok daha belirsiz olan ve daha fazla risk taşıyan yabancı piyasalardaki olumsuzlukların ortadan kaldırılması, bu piyasalar hakkında yeterli bilgiye sahip olunmasını gerektirir. Bu nedenle; uluslararası piyasalarda faaliyette bulunmak isteyen firmalar, maliyeti oldukça yüksek olan piyasalara ilişkin bilgiyi toplamak, saklamak ve izlemek zorundadırlar. Elverişli finansal ve insan kaynakları, üstün ve farklı yönetim teknikleri, büyük piyasa deneyimi, yetenekli personel, kurumsal bilgi birikimi ile bol sermaye ve mevduat Mülkiyet Üstünlüklerinin başlıcalarıdır²¹². Yerel bankaların sahip olmadığı üretim girdisi şeklindeki müşteriye özgü ve bilgi bazlı üstünlüklerin uzak mesafelere düşük maliyette aktarılabilmesi ve birden fazla üretim biriminde düşük marjinal maliyette uygulanabilmesi bankaları yurtdışı yatırımlara yöneltir²¹³.

Teorinin diğer bir unsuru İçselleştirme Üstünlüğüne göre; piyasa aksaklıkları ile bilginin dengesiz dağılımı veya etkin muhabir bankaların bulunmamasından kaynaklanan bankaların sahip oldukları (bilgi ağı, ticari bilgi birikimi, dahili fon transferinin etkinliği ve esnekliği ile piyasa bölümlerinin merkezileştirilmesi, bütünleştirilmesi ve koordinasyonu) aktifleri kendi denetimleri altında kullanmaları dışsal piyasa aksaklıklarını gidererek işlem maliyetlerinin düşürülmesine neden olur²¹⁴. Bankacılık faaliyetlerinin ve varlıklarının özelliklerinin, sahip olunan üstünlüklerin FDYY aracılığı ile içselleştirilerek kullanılmasını teşvik etmesi de ÇUB'ın gelişmesini teşvik eder. İçselleştirmeyi üstün kılan özellikler; bankacılık faaliyetlerinin ve varlıklarının reel sektör firmalarının faaliyet ve varlıklarından farklılıkları, müşterilerle ilişkilerden kaynaklanan bilgi bazlı maddi olmayan aktiflerin lisans devri gibi yöntemleri cazip kılmaması, hizmet üretiminin müşterilerle yakın ilişki gerektirmesinin bankacılık hizmetlerinin ihracını güçleştirmesi ve bankanın müşterinin bulunduğu yere giderek hizmet sunmanın,

²¹²Paolo Di ANTONOI ve Sergio Mariotti e Lucia PISCITELLO, ‘‘Multinational Banks in the Global Economy. Evidence From Italian Case’’, Erişim: http://www.aueb.gr/deos/ELBA_2002_Files/papers/c83.pdf, (19. .12.2006)

²¹³Asma Ben SALEM, a.g.m.

²¹⁴Stefano BATTILOSSI, a.g.m.

müşterinin bankanın bulunduğu yere gelmesine göre daha az maliyetli olmasıdır²¹⁵. Kısaca, ‘Bilgi Sermayesinin’ ev sahibi ülke firmalarına lisans olarak verilmemesi olan İçselleştirme Üstünlüğü ile potansiyel rakiplerin bankanın müşterileriyle ilgili bilgelere önceden ulaşması önlenmiş olmaktadır. Bankaların karşılaştırmalı üstünlüklerinin temelini oluşturan müşterilerle bire bir ilişki kurulmasına olanak veren bankanın bilgi ağı ile gelişmiş altyapısından öğrenme yetenekleri ve kurumsallaşmaları ÇUB açısından en önemli üstünlük olup bir çok bölgede bilgi toplama merkezlerinin bulunması sahip olunan üstünlükleri artırır²¹⁶. Uluslararası finansal hizmetlerin içselleştirilmesi karlılık gerekçesi yanında bunların korunması amacını da gerçekleştirir. Sahip olunan üstünlüklerin içselleştirilmesi; lisans verme veya muhabir banka kullanma yerine, doğrudan yurt dışında hizmet birimleri oluşturarak finansal aracılık faaliyetlerinin daha ucuza gerçekleştirilmesine neden olmakla birlikte, finansal hizmetlerin mallara kıyasla daha fazla müşteriye özel ve bilgi içermeleri, tekrar üretimlerinin daha ucuz olması ile daha yüksek kötüye kullanılma ve taklit edilme olanağının bulunması gibi özellikleri bu tür hizmetlerin grup dışındaki organizasyonlar aracılığı aktarılmasını caydırır²¹⁷.

Rekabet üstünlüğünün kazanılmasında Mülkiyet, İçselleştirme ve Yöresel üstünlükler gerekmele birlikte, Rugman (1981) ÇUB’ın yerel bankalar karşısındaki zayıflıklarının giderilmesinde; piyasa aksaklıklarını içselleştirerek firmaların diğer bir yöntemle ulaşamayacakları bilgi bazlı özel hizmetleri müşterilerine sunulmasını veya üstünlüklerin içselleştirilmesini önemli ve belirleyici kabul eder. ÇUB’ın içselleştirmeden sağlayacakları faydalar, ölçek ekonomilerinin varlığı, piyasa yoğunlaşması ve yasal sınırlamalarla ilgili olmakla birlikte, bankaların aracılık fonksiyonlarının, mevduat sahibi ve kredi talep eden tarafından kullanılan bilginin birleştirilmesi olması nedeniyle, bilginin toplanması, sınıflandırılması, saklanması ve kullanılması bankacılığın özünü oluşturur. Bütünleşmemiş uluslararası piyasalardaki aksaklıkların içselleştirilerek aşılmasının firmaya özgü üstünlükler yaratmasıyla ÇUB’ın küresel bazda faaliyet göstermekten veya riskin dağıtılmasından doğan

²¹⁵Adrian E. TSCHOEGL, ‘‘The International Expansion of Singapor’s Largest Banks’’, Wharton Financial Institutions Center, University of Pennsylvania, Erişim: <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/>, (11.10.2006).

²¹⁶Asma Ben SALEM,g.m.

²¹⁷Paolo Di ANTONOI ve Sergio Mariotti e Lucia PISSCITELLO, a.g.m.

istikrarlı gelire sahip olma pozisyonu daha da güçlenir. Riskin dağıtılması ve sahip olunan üstünlüklerin daha büyük ve potansiyel olarak daha fazla piyasa aksaklıkları taşıyan piyasalarda kullanılması, ÇUB yerel bankalar karşısında üstünlük sağlar²¹⁸.

Teorinin diğer unsuru Yöresel Üstünlükler; üretimin ana ülkede yapılarak ihraç edilmesi yerine ev sahibi ülkede gerçekleştirilmesini daha avantajlı kılan bu ülkedeki koşulların varlığı olarak tanımlanır²¹⁹. Bu çerçevede; ev sahibi ülkelerin ekonomik ve kurumsal yapılarına göre değişiklik gösteren vergileme, bankacılık ve finansal piyasalara ilişkin düzenlemeler, piyasaya giriş koşulları, dışsallıklar, rekabet yapısı, sermayenin getiri oranı, ülke ekonomisinin büyüme hızı ve döviz kuru riski gibi yurtiçi ve yurtdışı piyasalar arasındaki farklılıklar başlıca Yöresel Üstünlük kaynaklarıdır. ÇUB'ın kararlarının oluşmasında; gidilen ülkenin piyasa büyüklüğü ve kaynakların uygunluğu yanında bankacılık hizmetlerinin yerel olarak verilme zorunluluğu²²⁰ ile ülkelerarası pazar ve düzenleme farklılıklarından kaynaklanan karlılık fırsatları belirleyicidir. Sözkonusu farklılıkların ÇUB'ın kararlarına etkisine ilişkin olarak, bankaların genellikle giriş engellerinin düşük ve nispi olarak serbest piyasalara yönelme eğiliminde oldukları kabul edilmekle birlikte, korunmuş pazarların yüksek kar marjı taşımasının ÇUB çektiği de ileri sürülmektedir²²¹.

Rekabet gücünün Kaynak Tabanlı Yaklaşım çerçevesinde sahip olunan firmaya özgü üstünlükler ile bunların yurt dışına aktarılabilmesi ve yöresel koşulların varlığıyla açıklanmasında, ÇUŞ'in yatırımlarının mikro bazlı OLİ Paradigması ve uluslararası rekabet gücünün rekabet teorileri kapsamında analizi arasında benzerlikler bulunur. Bu doğrultuda firmaların uluslararası faaliyetlerdeki üstünlükleri; firmaya özgü kaynakları keşfetme, biriktirme, kullanılabilir duruma getirme ve yeniden düzenleme ile uluslararası piyasalar dahil üretim sürecinin her noktasına aktarılabilme kapasitesine dayanır. Firmaya özgü üstünlüklerin temel unsuru olan üretim faktörlerinin hareketliliğinin eksik olması varsayımına en fazla uyan maddi olmayan ve bilgi bazlı kaynaklar uluslararası rekabet gücünün önemli belirleyicisidir. Ürünlerin Ar-ge yoğunluğu ve farklılaştırma derecesi ile firma büyüklüğü ve

²¹⁸Alan M. RUGMAN, a.g.e., S. 89-94.

²¹⁹Asma Ben SALEM, a.g.m.

²²⁰Paolo Di ANTONI ve Sergio Mariotti e Lucia PISCTELLO, a.g.m.

²²¹Stefano BATTILOSSI, a.g.m.

tecrübesi, kuruluşları daha fazla hisse yatımlarına teşvik etmekle birlikte firmaya özgü kaynakların yanında coğrafi alana özgü faktörler de uluslararası faaliyette bulunma kararları üzerinde etkilidir. Son literatür çalışmalarında ülkeye özgü üstünlüklerin rolü artırılmakla birlikte, firmaya ve ülkeye özgü avantajlar ayrı ayrı veya birlikte ana firmanın iştirak şeklinde yurt dışında faaliyette bulunmasında belirleyicidir²²². Buldukları coğrafi bölgeye bağlı transfer edilemeyen üstünlükler (Location-bound) uluslararası faaliyet göstermeyi özendirmez iken, bölgeye bağlı olmayan (Nonlocation-bound) üstünlükler uluslararası rekabet gücünün sağlanmasında belirleyici olup uluslararası rekabet gücü, sahip olunan ve bölgeye bağlı olmayan üstünlüklerin veya firmaya özgü kaynakların gidilen ülkelere aktarılabilme yeteneğidir. Rekabet gücü; firmanın sahip olduğu bölgeye bağlı olmayan kaynakların uluslararası faaliyette kullanılması sonucu elde edilen rantın, kaynakların aktarıldığı farklı ülkelerde faaliyette bulunan rakip firmaların rantlarından daha fazla olduğunu gösterir. Maddi olmayan varlıklardan; şöhret, marka ve teknolojik yenilikler kolaylıkla aktarılabilir rekabet gücü kaynakları iken, kurumsal kültür ve uygulamaların aktarılmasında güçlükler bulunur²²³.

Yöresel Üstünlüklerin Üçüncü Dalga Bankacılık çerçevesinde analizinde iştirakler önemli bir fonksiyona sahiptir. Buna göre; ÇUB'nın iştiraklerinin kendilerine özgü (yerel müşteri ve tedarikçilere sahip olması, yerel sermayedarlar ile ilişki kurabilme kapasitesi ve farklı dağıtım kanallarının olması gibi) yöreye bağlı üstünlükleri bulunur ve ana firmanın bunlar üzerindeki etkileme gücü sınırlıdır. Bu nedenle; iştirakler halinde uluslararası faaliyetlerde, sadece ana firmanın üstünlüklerini değil yerel iştiraklerin üstünlüklerini de dikkate alan çok merkezli bir yapı bulunur. Bağlı ortaklıklar (iştirakler); bilginin farklı dağılımı ile güven yokluğundan kaynaklanan yabancı ortakları, tedarikçileri ve finansal kuruluşları gözetim altında tutma maliyetinden oluşan üretim maliyetlerini (agency costs) asgariye indirir. Diğer taraftan, firmaya özgü üstünlükler mutlak ve evrensel olmayıp ana ve ev sahibi ülkelerin koşulları bu üstünlüklerin oluşmasında etkili olurlar. Porter'in de belirttiği üzere ana ülkenin koşulları rekabetçi üstünlüklerin oluşmasında

²²²Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

²²³Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

etkili olmakla birlikte, Dunnig, 1980,1985,1995 ve Buckley, 1990 ile diğerlerine göre; yüksek oranda bütünleşmenin olduğu ve uluslararası firmaların temel varlıklarını ana ülkelerinin dışında üçüncü ülkelerde de bulduklarını günümüzde, firmaların rekabetçi üstünlükleri sadece ev sahibi ülkenin koşulları tarafından belirlenmemektedir. Çifte Elmas (Double Diamond) Modeli çerçevesinde, ev sahibi ülkenin koşulları da rekabet gücünün belirleyicisi olmaktadır. Ayrıca; uluslararası firmaların ülke seçimlerinde sadece etkinlik kıstası esas alınmamakta, aynı zamanda ana firmanın rekabet stratejilerinin bir parçası olarak ta ülke seçim kararları verilmektedir. Ülke seçiminde, etkinliğin veya ülkeden sağlanan rekabet üstünlüğünün yanında, elde edilen üstünlüklerin ÇUŞ'in sahip olduğu başka ülkelerdeki diğer iştiraklerini de aktarılması kıstas olarak alınmaktadır. Uluslararası firmaların ülke seçiminde firmaya ve endüstriye özgü faktörlerin yanında ev sahibi ülkenin koşulları da belirleyici olup stratejinin oluşturulmasında belirleyici faktör; ülkenin çekici unsurları ile burada yaratılan değerlerin kaldırıcı vazifesi görecektir şekilde diğer ülkelerdeki iştiraklere aktarılabilir²²⁴.

iii) Temel Teorilerin Farkları ve Üçüncü Dalga Bankacılığı Açıklama Güçleri

İki Teori arasındaki temel farklılık; Karma Teori, rakiplerinin pozisyonlarının tehlikeye atılmasında, Mülkiyet, Yöresel ve İçselleştirme üstünlükleri bakımından firmaların tekeli konumunda bulunmasının gerekliliği üzerinde dururken, Müşteriyi İzleme Teorisi, rakipler karşısındaki üstünlüğü işlem maliyetlerinin düşürülmesi ile açıklar. Birinci Teoride, üstünlük sağlayan aktiflere sahip olma ve bunların içselleştirilmesi önemli olurken, İkinci Teori içselleştirilmiş aktiflerin maliyet avantajını temel alır. Başka bir deyimle; piyasadaki başarısızlık, Karma Teoride, aksak piyasa koşullarının sonucu iken, Müşteriyi İzleme Teorisinde yüksek işlem maliyetlerinden kaynaklanır²²⁵. Karma Teoride eksik rekabet piyasalarının varlığı üstünlükleri ortaya çıkarmakla birlikte, ÇUB stratejisinin başarısında, üstünlüklerin minimum maliyette yurtdışı birimlere aktarılabilirliği belirleyicidir²²⁶.

²²⁴ Donatella DEPPERU ve Daniele CERRATO, a.g.m.

²²⁵ Torsten WEZEL, a.g..

²²⁶ Michael H. MUFFETT, vd., a.g.e.S..338.

Karma Teorinin genel oluşu farklı koşulların neden olduğu ÇUB'lık faaliyetlerini analiz etmede kullanılabilme olanağı vermekle birlikte; mikro temelli Teorinin daha çok ilk iki dalga bankacılığı açıklamada kullanılabileceği ve farklı yönleri bulunan Üçüncü Dalga Bankacılığı değerlendirmede yetersiz kalacağı ileri sürülmektedir. Üçüncü Dalga Bankacılığın; yerel pazarların tamamına yönelerek iştirak şeklinde organizasyonları gündeme getirmesi, bölünmüş piyasalar yerine daha serbestleşmiş ve uluslararası piyasalar ile bütünleşmiş ülkelere yönelmesi ve yurtdışı pazarlara reel sektör firmalarından daha önce girmesi, perakendeci bankacılık ağırlıklı olması, yurt dışına yönelmelerde ana ülke koşulları ile rakip bankaların stratejilerinin belirleyiciliği gibi unsurlar geleneksel teorilerle günümüz ÇUB'nı açıklamayı yetersiz kılan faktörler olarak sayılabilir. Üçüncü Dalga Bankacılığın; teşvik edici unsurlar, izlenen stratejiler, uluslararası organizasyon şekilleri ve ev sahibi ülke bankacılığına etkileri gibi faktörler bakımından ilk iki dalga bankacılıktan farklı olması, yeni koşulları yansıtan teorik yaklaşımlara ihtiyaç gösterdiği belirtilmektedir. Diğer taraftan; reel sektör bütünleşmesinden daha hızlı olan günümüz finansal piyasalar bütünleşmesinin üstünlüklerle açıklanması; reel sektöre kıyasla, bankaların ticarete konu olmayan üretim girdisi şeklinde maddi olmayan varlıklarının daha kolay içselleştirilerek yurt dışına aktarılabilmelerine dayandırılır. Bu nedenle; bankalar müşterilerini izleme yerine, yabancı piyasalara daha önce girerler.

Daha çok Birinci ve İkinci Dalga bankacılığı açıklamaya yönelik mevcut teorilerin Üçüncü Dalga Bankacılığı açıklamadaki yetersizliği, bu teorilerin mikro temelli olması ve makro temelli teorilerin geliştirilememiş olmasıyla açıklanır. Ayrıca; çalışmalarda bankaların yurtdışı yatırım kararlarının oluşmasında ev sahibi ülkenin makro ekonomik koşullarının etkisi belirtilmekle beraber ana ülkenin makro ekonomik koşullarının etkisi tam olarak ortaya konulamamaktadır²²⁷. Diğer taraftan; perakendeci bankacılığın belirleyici olduğu Üçüncü Dalga Bankacılığında piyasaların olgunlaşmış olmasından kaynaklanan yeniliklerin patente bağlanamaması, teorilerde belirtilen şekilde, ÇUB'ın yerel bankalar karşısındaki üstünlüklerinin bulunduğunu ileri sürmeyi güçleştirmektedir. Ancak; yerel piyasaların rekabetçi olmadığı veya

²²⁷ Alicia Garcia HERRERO ve Daniel Navia SIMON, a.g.m.

pazarların hızlı büyüdüğü ülkelere yönelik ÇUB'lık (İspanyol bankalarının Güney Amerika ülkelerindeki) yatırımlarında olduğu teorilerdeki üstünlükler bulunabilir²²⁸

Söz konusu teorilere yönelik eleştiriler karşısında Üçüncü Dalga Bankacılık FDYY'nda; Engwall ve Wallenstal (1988) İskandinav ülkeleri, Jacobsen ve Tschoegl (1999) İspanya ve Guillen ve Tschoegl (2000) Singapur bankaları için yapılan çalışmalarda olduğu gibi, stratejik ilişkiler yurtdışı yatırımların belirleyicisi sayılarak ÇUB'lık, Knickerbocker (1973) ve Hymer (1976) çalışmalarına dayanan Oligopolistik Tepki Teorisiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Ana ülkeler ile hedef pazarlardaki bankacılık faaliyetlerinin serbestleşmesi sonucu ana ülkelerde artan rekabet ve ev sahibi ülkelerde ortaya çıkan fırsatlar ÇUB yurt dışında birbirlerinin pazarlarına yönelmiştir. Bu davranışta, bankaların sahip oldukları üstünlükler yanında rakiplerin davranışları belirleyici olmuştur²²⁹. Mevcut teorilerin Üçüncü Dalga Bankacılığı açıklamakta yetersiz kalmasını Tschoegl (2003); daha çok iştirakler ve perakendeci bankacılık ağırlıklı Üçüncü Dalga Bankacılığında, iştirak şeklindeki yerel bankaların ana bankadan bağımsız çalışması ile yerel bankanın kendi itibarı ve sermayesinin belirleyici olması karşısında, üstünlüklerin içselleştirilmesinin güçleşmesi sonucu ana bankanın Mülkiyet Üstünlükleri gibi değerlerin daha az kullanılması ile açıklar. Buna göre; sahip olunan üstünlüklerin içselleştirilmesi toptancı ve ticari bankacılıkta uygulanabilir iken yeni müşterilere hizmet sunmanın ağırlıklı olduğu perakendeci bankacılık Savunmacı Büyüme yaklaşımıyla açıklanamaz. Ölçek ekonomilerinin bulunmadığı perakendeci bankacılığın birbirinden bağımsız çok ülkeli yapısı, bir ülkedeki iştirakin ölçeğinin diğer bir ülkedeki iştirakin maliyetleri ve gelirlerini etkilemesini önler²³⁰. Mevcut teorilerin ÇUB açıklamasında, günümüz ÇUB'nın Dünya pazarlarını tek bir hedef pazar olarak görebilmesi, sahip oldukları üstünlükleri doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla faaliyet gösterdiği ülkelere aktarabilme yeteneği ve Üçüncü Dalga Bankacılığında yaygın olan uluslararası iştiraklerin ölçek ve alan ekonomileri yaratıp

²²⁸Giacomo CALZOLARI ve Gyongyi LORANTH, a.g.m.

²²⁹Adrian E. TSCHOEGLE, a.g.m., (11.10.2006).

²³⁰Adrian E.Tschoegl, "Financial Crises and the Presence of Foreign Banks", The Wharton School of the University of Pennsylvania, Erişim: http://www1.wolbank.org/finance/assets/images/Tschoegl_crisis.Pdf, (21.02.2007).

yaratmadıkları belirleyici görülmektedir. Tartışmaların devam ettiği bu konularda oluşacak yeni görüşler teorik çalışmalara da yön verecektir.

3. Çok Uluslu Bankacılığın Nedenleri, Belirleyicileri ve Giriş Şekilleri

ÇUB'm rekabet güçlerini yansıtan yurtdışı faaliyetlerinin gerekçeleri, belirleyicileri Üçüncü Dalga Bankacılıkla yeni bir nitelik kazanmıştır. Hızlı bir şekilde gündeme gelen ve değişik görüşlerin bulunduğu süreç devam etmekte olup gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılıklar gösterebilen ÇUB'm faaliyetlerinin bu nitelikleri izleyen bölümde açıklanmıştır.

a) Çok Uluslu Bankacılığın Nedenleri

Firmaların yurtdışı yatırımlarda bulunmalarının temel amacı uzun dönemde karlılıklarını ve piyasa değerlerini artırmaktır. Literatürde genel olarak kaynaklara, piyasalara, etkinliğe ve stratejik aktiflere ulaşma şeklinde sınıflandırılan ÇUŞ'in amaçlarını ÇUB için de geçerli saymak mümkündür. Bankalar da; kaynaklara ulaşma hedefleri doğrultusunda ucuz ve elverişli fon arzının bulunduğu gelişmiş finansal merkezlerde faaliyette bulunabilir, gelişmiş ülkelerdeki teknoloji, yönetim ve ürün yenilikleri ile çeşitliğini ana bankaya aktarmak amacıyla hizmet birimleri oluşturabilir ve ana ülkedeki müşterilerin yurtdışı birimlerine veya yabancı ülkelerdeki yerel müşterilere hizmetler sunmak amacıyla yurtdışı pazarlara yönelik yatırımlarda bulunabilirler. Özellikle Üçüncü Dalga Bankacılığında ÇUB; minimum maliyet ölçeğinin yükseltilerek karlılığın ve rekabet gücünün sürdürülmesi, gelişmiş bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak ölçek ve alan ekonomilerinden yararlanılması ve riskin ülkeler arasında dağılımının sağlanması amaçlarıyla gerçekleştirilen yurtdışı yatırımlarla etkinliğin artırılmasını hedefleyebilirler. Ayrıca bankalar; piyasa etkinliğinin düşük olduğu ülkelerde yatırımda bulunarak ana banka kaynaklarının etkinliğini artırabilir ve reel sektör firmaları gibi uzun dönemli hedefleriyle uyumlu yabancı ülkelerde stratejik aktiflere yatırımlarda bulunabilirler.

Bankaların yurtdışı faaliyet amaçları reel sektör firmaları ile benzerlik göstermekle birlikte temel faaliyetlerinin farklılığı, uluslararası yatırımlarının, bankacılığın temel fonksiyonları çerçevesinde sınıflandırılarak analizine neden olur. Ancak; ÇUB’ın genel olarak gelişmiş ülkeler kökenli olmaları kaynaklara yönelik yatırımları gündeme getirmemektedir. Bankaların yurtdışı faaliyet nedenlerinin ÇUB’lık teorileri kapsamında analizinde; ‘savunma stratejisi’ doğrultusunda yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda rakiplerin faaliyetlerinin önlenerek mevcut müşterilerin rakip bankalara yönelmesine engel olunması, yurtdışı piyasaların büyüklüğünden ve gelişme potansiyelinden yararlanılması, bankaya özgü üstünlüklerin ve kaynakların değerlendirilmesi suretiyle kar marjının ve rekabet gücünün yükseltilmesi, oligopolistik yurtiçi piyasa yapısında rekabetin denetim altında tutulması ve piyasa yapısının korunması amacının yanında doyum noktasına gelmiş bulunan yurtiçi pazar koşulları karşısında karlılık ile büyümenin sürdürülmesi ve ölçüğe göre azalan getirinin karlılık üzerindeki olumsuz etkisini gidermek için kar marjlarının yüksek olduğu piyasalarda faaliyet gösterilmesi amaçlar olarak sayılabilir²³¹. Genel olarak dört başlıkta verilen bankaların yurtdışı faaliyet amaçlarını Molyneux; Müşteriye Ulaşma Stratejisi, Piyasayı Test Etme Stratejisi, Lideri Takip Etme Stratejisi, Müşteriyi İzleme Stratejisi, Performans ve Etkinlik Üstünlüklerinden Yararlanma Stratejisi ile Yöneticilerin ve Hükümetlerin Yönlendirmeleri olarak belirtir²³².

ÇUB’ın küresel düzeyde ve büyük ölçeklerde faaliyet göstermeleri birden fazla amacın birlikte gerçekleştirilmesini rasyonel kılar. Bu çerçevede bankalar yurtdışı yatırımlarıyla; daha etkin yapı oluşturabilmeyi, yurt içinde piyasaların doyuma geldiği durumlarda yeni pazarlara girebilmeyi, riskin coğrafi olarak dağıtımını yoluyla istikrarlı gelire sahip olmayı, gelişmiş uluslararası pazarların getirileri vasıtasıyla bankanın değerini artırmayı ve sermayenin maliyet üstünlüğünü yurtdışı piyasalarda kullanmayı amaçlarlar²³³. Finansal serbestleşme sonucu artan yurtiçi rekabet ve piyasaların olgunlaşması nedenleriyle düşen net kar marjları ve azalan büyüme potansiyeli karşısında, gelişen piyasaların daha yüksek kar marjları ve büyüme

²³¹Tamer AKSOY, a.g.e, S.136-138.

²³²Philip MOLYNEUX, “Determinants of Cross-Activity in Banking”, Editors Heinz Herrmann and Robert Libsey, Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries, Springer-Verlag Heidelberg 2003 Germany. S. 279-297.

²³³Paolo Di ANTONIO, vd., a.g.m.

potansiyeline sahip olmaları bu pazarlara yönelmenin, karlılığın artırılmasına ve gelirlerde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunduğu kabul edilir. Bu çerçevede yurtdışı faaliyetlerle; artan rekabet ve azalan kar marjları karşısında rekabet gücünü koruyabilmek için gerekli olan kar yaratma yeteneğinin geliştirilmesi doğrultusunda minimum ölçeğin yükseltilmesi ve faaliyetlerin birden fazla ülkeye dağıtılmasıyla da değişik ürünler, müşteri gurupları ve ülkelerden sağlanan gelirlerle potansiyel gelir istikrarsızlığı riskinin azaltılması amaçlanır²³⁴.

ÇUB'ın yurtdışı yatırımlarının önemli nedenlerinde olan piyasalara yönelik faaliyetler kapsamında, ülke ihracatçıları ile ulusal firmaların yurtdışı iştiraklerine hizmet sunmak, ev sahibi ülke sermaye piyasalarında faaliyette bulunmak ve bankacılık sistemine girmek amaçlanır²³⁵. Ana ülke firmalarının yurt dışındaki iştiraklerine hizmet sunulmasında; yurt dışındaki genel iş ortamına ilişkin bilgilerin aktarılması ve mal bedellerinin tahsil edilmesi gibi hizmetler verilir. Yabancı ülkelerin sermaye piyasalarında faaliyette bulunma motivasyonu kapsamında; riskin dağıtımı ve ülke fonlarının yabancı sermaye piyasalarında değerlendirilmesi amaçlanır. Ev sahibi ülke bankacılık piyasasında faaliyette bulunma ise; yurtdışı hizmet birimi oluşturmanın başlıca nedeni olup ülkelerarası faiz marjı farklılıkları bankaların bu amaçla yurt dışına yönelmelerinde belirleyicidir²³⁶.

b) Çok Uluslu Bankacılığın Belirleyicileri

Genel olarak ÇUB'lık teorilerine ilişkin ayrımın esas alındığı ÇUB'ın yurtdışı yatırımlarının belirleyicilerinin sınıflandırılması; bankaların sahip oldukları mikro faktörlerden kaynaklanan üstünlükleri, ana ve ev sahibi ülkelerin piyasalarından kaynaklanan çeşitli itici (push factors) veya çekici (pull factors) makro faktörler ile ülkelerarası ilişkilerin yoğunluğu çerçevesinde yapılır. Analizde esas alınan değişkenler bazında ÇUB'ın yatırımlarının belirleyicileri; toplulaştırılmış (aggregated) bankacılık sistemi değişkenlerinin kullanıldığı ülkelerin bankacılık

²³⁴Luiz Fernando De PAULA, a.g.m.

²³⁵Asma Ben SALEM, a.g.m.

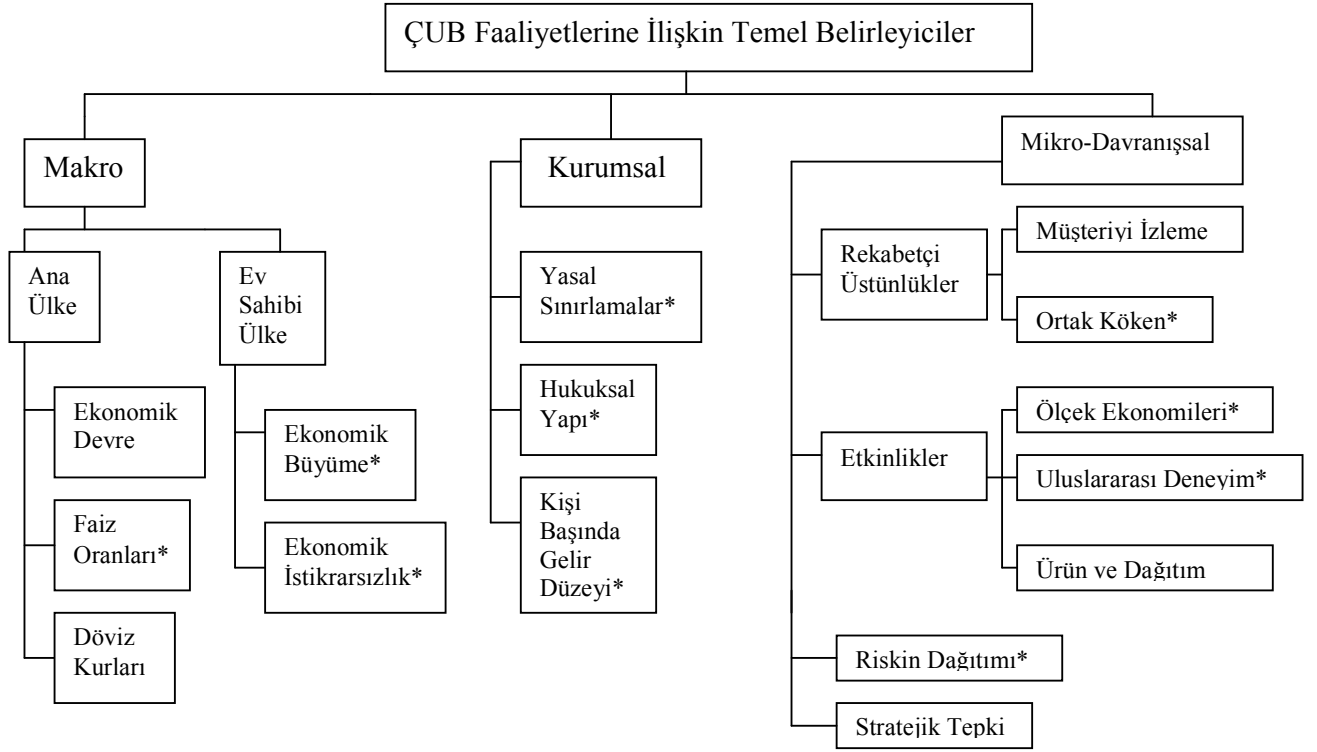
²³⁶Josep Garcia BLANDÓN, “Cross-Border Banking in Europe: An Empirical Investigation”, Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra, 2000, Erişim: <http://www.econ.upf.edu/does/papers/downloads/509.pdf>, (18.01.2007)

sistemlerinin özellikleri, birbirini etkileyici türdeki (gravity-type) değişkenlerin esas alındığı ülkelerarası ekonomik, kültürel ve coğrafi faktörler ile firma seviyesindeki değişkenler bazında²³⁷ veya Şekil 2’de verilen ve aşağıda açıklanan mikro/davranışsal, kurumsal ve makro çerçevede sınıflandırılabilir.

Mikro/davranışsal belirleyicilerin analizi; Rekabetçi Üstünlükler, Etkinlik, Riskin Dağıtımı ve Stratejik Tepki hipotezleri çerçevesinde yapılır. Müşteriler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaktan kaynaklanan Rekabetçi Üstünlükler hipotezini temel alan Müşteriyi İzleme Teorisi, ülkeler arasındaki ticari ilişkiler ve DYY’ın yoğunluğunu esas alır ve FDYY’ın tutarı ülkeler arasındaki ticaret hacmi ile DYY veya ülkelerin bütünleşme dereceleri tarafından belirlenir. Ancak; yapılan bazı çalışmalarda, Teorinin öngördüğünden farklı olarak, bankaların yurtdışı birimlerinin, ana ülke firmaları yerine, ağırlıklı olarak ev sahibi ülke kuruluşlarına kredi verdikleri tespit edilmiştir. Bu durum; ülkelerarası ticaret hacmi ve DYY tutarı yanında, bankaların yurtdışı yatırımlarının belirlenmesinde başkaca unsurların varlığı ile açıklanır. Ayrıca; Müşteriyi İzleme Teorisinin gelişmiş ülkeler arasındaki bankacılık yatırımlarını açıklamakla birlikte, gelişmekte olan ülkelere yönelik FDYY’da, finansal piyasaların yeteri kadar gelişmemiş olması nedeniyle, Teorinin öngördüğünden farklı olarak, önce bankalar yurt dışına gitmekte, daha sonra reel sektör yatırımları gelmektedir. Bankalara rekabetçi üstünlük sağlayan diğer bir değişken, dil, din ve siyasi yakınlıktan kaynaklanan ortak kökenin varlığıdır.

Bankaların yurtdışı yatırımlarının Etkinlik Hipotezi ile açıklanmasında; bankanın büyüklüğü, uluslararası tecrübesi (faaliyet gösterilen yabancı ülke ve yıl sayısı) ile ortak üretim ve dağıtım kanallarının varlığı belirleyici olmaktadır. Ev sahibi ülke ekonomisinin ve finansal sisteminin büyüklüğü ile daha güçlenen banka büyüklüğü değişkeni, bankaların yurtdışı yatırımlarında ölçek ekonomilerinin önemli olduğunu gösterir. Bankalar daha az etkin olan finansal piyasalarda yatırımda bulunmakla birlikte, kendi etkinliklerini geliştirmek amacıyla gelişmiş ülkelerin piyasalarına da yatırım yapabilmektedirler. Risk dağıtımı ile karlılık arasında düşük seviyede hatta

²³⁷Claudia M. BUCH ve Alexander LIPPONER, a.g.m.

(*)Yaygın görüş birliği olan faktörler

Kaynak: Alicia Garcia HERRERO ve Daniel Navia SIMON, a.g.m.

Şekil :2 Bankaların Yurtdışı Faaliyetlerinin Başlıca Belirleyicileri

negatif bağlantının bulunduğu gelişmiş ülkelerarası yatırımlarda ülkelerarası uzaklık en önemli değişkendir. ÇUB'ın Davranışsal Teoriler kapsamında Stratejik Tepki Hipotezi ile açıklanmasında; rekabet üstünlükleri bakımından güçlü olan bankalar piyasaya ilk önce girmekte, rakipler ise daha sonra lideri izlemektedirler²³⁸.

Bankaların yurt dışı yatırımlarının makro belirleyicileri; ana ülkeye özgü itici ve ev sahibi ülkeye ilişkin çekici faktörler şeklinde sınıflandırılır. FDYY'nin makro ekonomik belirleyicilerine ilişkin yeterli çalışmanın bulunmaması nedeniyle, literatürde, FDYY DYY ilişkin belirleyiciler çerçevesinde incelenir. Ana ülkeye ilişkin itici faktörler; büyüme ve faiz oranları ile döviz kuru, borsa değeri ve kredi olanaklarından oluşan finansal koşullardır. Büyüme oranının itici etkisi her zaman tek yönlü olmamaktadır. Yüksek büyüme oranının, bir taraftan zenginliği artırarak,

²³⁸ Alicia Garcia HERRERO ve Daniel Navia SIMON, a.g.m.

firmaların finansal sınırlamaları aşmalarına neden olması yurtdışı yatırımları olumlu yönde etkilerken, diğer taraftan, büyüme ve verimlilik ilişkisinin sermayenin getirisini artırması yurtdışı yatırımları caydırıcı unsur olarak görülmektedir. Ana ülke faiz oranları ile yurtdışı yatırımlar arasında ters yönlü ilişki bulunur ve ana ülkede faiz oranlarının düşmesi, faiz marjının daralmasına ve sermayenin maliyetinin azalmasına neden olarak yurtdışı yatırımları pozitif yönde etkiler. Literatürde zenginlik faktörleri olarak kabul edilen ve firmaların mali yapılarını olumlu yönde etkileyen finansal koşullara ilişkin faktörlerin yurtdışı yatırımlar üzerindeki etkisi genel olarak pozitifdir. Ev sahibi ülkeye ilişkin makro ekonomik çekici faktörler; beklenen büyüme oranı, kişi başına gelir düzeyi, finansal sistemin gelişmişlik seviyesi, ülkelerarası bütünleşme derecesi, makro ekonomik istikrar ve istikrarlı mevduat kaynağıdır. Kurumsal faktörler; bankacılık ve vergi düzenlemeleri ile hukuk sistemidir. Ev sahibi ülkenin beklenen yüksek büyüme oranı, görece olarak gelişmiş ve düşük yoğunlaşmanın olduğu piyasa yapısı, ülkeler arasındaki bütünleşme derecesinin yoğunluğu ve istikrarlı mevduat kaynağı ile ÇUB yatırımları arasında pozitif yönlü ilişki bulunurken, makro ekonomik istikrarsızlık negatif etkiye sahiptir. İtici ve çekici faktörler olarak görülebilecek kurumsal faktörlerden ana ülkedeki bankacılık faaliyetlerine ilişkin sınırlamalar bankaları yurt dışına yöneltebilir. Ev sahibi ülkedeki vergi teşvikleri, daha serbest yasal düzenlemeler ve yüksek kişi başına gelir düzeyi ÇUB'luk yatırımlarını pozitif etkiler²³⁹.

ÇUB'luk yatırımlarının belirleyicilerinin bankaya, ana ülkeye ve hedef pazarlara ilişkin faktörlere göre incelenmesinde; hangi bankaların yurtdışı yatırıma yöneleceği, firmaya özgü büyüklük ve etkinlik ile ana ülke düzenlemelerince belirlenirken, yatırımın yapılacağı ülkenin seçimi; ana ülke ile bütünleşme derecesi, ev sahibi ülke fırsatları ve sınırlamaları tarafından belirlenir. Büyüklüğün yatırıma özendirici nedenleri; büyük bankaların genel olarak hizmet verdiği büyük ve uluslararası müşterilerinin bu bankaları da yurt dışına çekmesi, büyük bankaların riskin dağıtılması fırsatlarından yararlanmada daha istekli olmaları ve bazı uluslararası bankacılık işlemlerinin (portföy yönetimi ve yatırım bankacılığı gibi) ölçeğe göre artan getiri özellikleridir. Aktif büyüklüğü veya şube sayısı gibi ölçütlerle belirlenen

²³⁹ Alicia Garcia HERRERO ve Daniel Navia SIMON, a.g.m.

banka büyüklüğü ile uluslararası yatırımlar arasında pozitif yönlü ilişki bulunur²⁴⁰. ÇUB'lık faaliyetlerinde ev sahibi ülkeye ilişkin yasal düzenlemeler ile karlılık fırsatları sunan korunmuş ve etkin olmayan bankacılık endüstrisi gibi yurtiçi finansal piyasaların özellikleri başlıca çekici unsurlar olmakla birlikte, gelişmiş finansal piyasalar da sağladıkları dışsallıklar nedeniyle ÇUB için çekici fonksiyona sahiptir. Ana ülkeye ilişkin, finans sisteminin büyüklüğü, yoğunluğu, bankaların ortalama etkinliği ve ülke riski itici faktörler olarak belirtilebilir²⁴¹. Ana ülkedeki değişen rekabet yapısı (İspanyol bankalarının Güney Amerika yatırımları), bankacılık faaliyetlerine getirilen düzenlemelerden kaçınma amacı (ABD bankalarının dışarıya açılması) ve tasarruf fazlalığından kaynaklanan ucuz kaynak temini olanağı (Japon bankalarının ABD yatırımları) itici faktörlere örnek verilebilir²⁴². ÇUB faaliyetlerinin belirleyicilerinin ekonomik, kurumsal ve risk faktörleri şeklinde sınıflandırılmasında ekonomik faktörler; karşılıklı ticaret ve yatırım hacmi ile piyasanın çekiciliğine veya karlılığına ilişkin yurtiçi GSMH, piyasa büyüklüğü, ülkelerarası uzaklık ve finansal piyasaların gelişmişlik seviyesidir. Finansal serbestlik ve açıklık ile reformların varlığı ve kurnalsızlık (corruption) faktörleri gibi kurumsal yapı ÇUB çekmede belirleyici olmakla birlikte bunlar piyasa karlılığı veya risk gurubu içerisinde sınıflandırılabilir. Riski faktörleri; politik, bankacılık ve döviz kuru riskleridir²⁴³.

ÇUB'ın yurtdışı yatırımlarının OLI Paradigması kapsamında incelenmesinde; ölçek büyüklüğü ve tecrübe birikimi Mülkiyet Üstünlüğünün önemli unsurları olarak görülür. Yüksek oranda belirsizlik, risk ve rekabet taşıyan uluslararası pazarlara açılmak isteyen bankalar; ürünlerini farklılaştırmak, rakipleri ile rekabet edebilmek ve piyasaların az bilinmesinden kaynaklanan risk ve belirsizlikleri azaltabilmek için, sürdürülebilirlik maliyeti yüksek olan bilginin toplanmasını, sınıflandırılmasını ve aktarımını sağlamalıdır. Bu nedenle; daha fazla finansal ve yönetim kaynaklarına sahip büyük bankalar uluslararası piyasalarda büyüyebilirler. Bu tür kaynakları bulunmayan küçük bankalar; piyasaya giriş ve çıkış maliyetlerini azaltabilmek

²⁴⁰George CLARK vd., "Foreign Bank Entry: Experience, Implication for Developing Countries, and Agenda for Further Research", World Bank, 2001, S. 5-8, Erişim: <http://www.wdsbeta.worldbank.org/external/default/wdscontent>, (19.02.2007).

²⁴¹Silvia MAGRI vd., "The Entry and Activity Level of Foreign Banks in Italy: An Analysis of the Determinants", Erişim: <http://dipeco.economia.wnimib.it/pdf/iniziativa/rossi.pdf>, (25.12.2006).

²⁴²George CLARKE vd., a.g.m.

²⁴³Liviu VOINEA ve Flaviu MIHAAEŞCU, a.g.m.

amacıyla yabancı piyasalara yoğun olarak girme yerine, fırsatları değerlendirici geçici stratejileri izlerler. ‘Schumpeterian’ yaklaşımda olduğu gibi, firma ölçeği ile bilgi ve tecrübe birikimi, yenilik yapma ve ürün farklılaştırması arasında yakın ilişki bulunur. Benzer faaliyetlerde uluslararası tecrübesinin bulunması büyük bankaları yurtdışı yatırımlarını daha etkin yönetmelerini neden olur. Aşama aşama kazanılan ve biriktirilen tecrübenin varlığı; yabancı ülkelerdeki kuruluş maliyetlerini düşürür ve yurt dışındaki birimlerden elde edilen kazancı artırır²⁴⁴.

ÇUB’ın yatırımlarının bankaların etkinlikleriyle ilişkilendirilmesinde, gelişmiş ülkelerde yerli bankalar yabancı rakiplerine kıyasla daha etkin, gelişmekte olan ülkelerde ise tersine olarak, yabancı bankalar yerli rakiplerine göre daha etkin bulunmuştur²⁴⁵. Ülkelerarası etkinlik farklılıklarında görülen bu karşıtlık; gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında rekabet ve düzenleme farklılıkları ile her iki ülke grubuna yönelik bankacılık yatırımlarının farklı nedenleri bulunduğunu gösterir. Etkinlik farklılıkları, büyük etkin merkezlerde faaliyette bulunma ve uluslararasılaşma ile açıklanabilir. Buna göre; bankacılık endüstrisi büyük ve karlı olan bankalar yönetim becerilerini; beklenen ekonomik büyümesi yüksek, ekonomik koşulları istikrarlı ve bankaları etkin olmayan ülkelere aktarırlar²⁴⁶. Gelişmiş ülkelerdeki ÇUB’ın ulusal bankalara kıyasla daha az etkin bulunmalarına rağmen faaliyetlerin önemli bir kısmının bu ülkelerde gerçekleşmesi; Savunmacı Büyüme Stratejisinin varlığı ile yeni üretim teknikleri ve ürünlerin ana bankaya aktarılması ve gelir kaynaklarının uluslararası dağıtımı gibi pozitif dışsallıklarla açıklanır²⁴⁷.

ÇUB girişlerini açıklayan genel teorinin henüz oluşturulmamış olmasına ve farklı belirleyicilerin varlığına karşın, özellikle ev sahibi ülke veya çekici faktörler bakımından literatürde genel anlayış bulunmakta olup ülkeler arasındaki yakınlık

²⁴⁴Paolo Di ANTONIO ve Sergio Mariotti e Lucia PISCITELLO, a.g.m.

²⁴⁵ÇUB’ın yabancı ülkelerdeki etkinlik farklılıkları, Ev Sahibi Ülke Üstünlüğü (Home Field Advantage) ve Küreselleşme Üstünlüğü (Global Advantage) hipotezleri çerçevesinde test edilebilir. Ev Sahibi Ülke Hipotezine göre; ulusal bankaların yabancı bankalar karşısındaki üstünlüğü, farklı uluslardan personelin birbirlerini kollayıcı davranışlarının yarattığı kurumsal sorunlar, personel ve yöneticileri uzaktan denetlemenin güçlüğü, kültür, dil, para birimi, düzenleme ve gözetim yapısı farklılığı ile yabancı kurumlara karşı açık veya gizli engeller gibi yabancı bankaların karşılaştıkları olumsuzluklardan kaynaklanabilir. Küresel Üstünlük Hipotezine göre; yabancı bankalar, sahip oldukları gelişmiş yönetim becerilerini ve kaynaklarını yurtdışı birimlerine aktararak maliyetlerini düşürür ve risklerini dağıtırlar. Yatırımlarının beklenen getirisinin artırılmasına neden olan üstünlüklerinin varlığı ulusal bankalara kıyasla daha etkin çalışmalarını sağlar.

²⁴⁶Luiz Fernando de PAULA, a.g.m.

²⁴⁷Elisa A BAIN vd., a.g.m.

derecesi, pazarın çekiciliği ve ev sahibi ülke kamu otoritelerinin düzenlemeleri başlıca belirleyicileridir. Ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunluğu ile FDYY arasında yakın bağlantıda hangisinin etkili olduğu belirsiz olmakla beraber ev sahibi ülke piyasasının çekiciliğini gösteren, ülke büyüklüğü ve istikrarı ile bankacılık endüstrisinin özellikleri, sunduğu karlılık fırsatlarıyla ÇUB girişinde belirleyici fonksiyona sahiptir. Rekabeti sınırlayan ve verimsiz çalışan bankaları koruyan yasal düzenlemelerin kaldırılarak açık, güvenli ve uygulanabilir düzenlemelere sahip olunması ÇUB yatırımlarını özendirir. Pazarın karlılığının belirlenmesinde; makro faktörler (GSMH, nüfus, yatırım oranı, ihracat tutarı), bankaların performansı (aktifin getirisi, net faiz marjı, faiz dışı giderler, vergi sonrası karlılık) endüstrinin büyüklüğü (toplam aktifler, özel sektör kredileri, merkez bankası varlıkları, yoğunlaşma rasyosu), bilgi edinme ve kullanma maliyeti (ana ülkeye olan uzaklık, ortak dil, yasal sistem, ülke riski) ve uluslararası finansal merkezlerin varlığı başlıca değişkenler²⁴⁸.

ÇUB ilişkin yukarıdaki çalışmalarda daha çok gelişmiş ülkelerarası yatırımlar esas alınmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki ÇUB'luk yatırımlarında son yıllarda yaşanan artışlar yanında ülkemizin de bu grup ülkeler arasında gösterilmesi nedeniyle bu ülkelere yönelik bankacılık yatırımlarının belirleyicileri ayrıca incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkelere yönelik çalışmalarda, bankaların etkinlikleri ile rekabet üstünlükleri gibi mikro belirleyiciler yerine, ev sahibi ülkelerin çekici unsurları başta olmak üzere ana ülkelere ilişkin itici makro değişkenlere ve ülkelerarası bütünleşme derecesi gibi belirleyicilere ağırlık verilmektedir.

Alman bankalarının gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımlarında ülke seçiminde belirleyici faktörler; müşteriye izleme motivasyonu, ev sahibi ülkenin nitelikleri ile taşıdığı riskler olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre; ÇUB yatırımlarıyla ülkelerarası bütünleşme derecesi (ticaret ve DYY hacmi) ve finansal piyasaların gelişmişliği (kişi başına reel GSMH düzeyi, uluslararası finansal merkezlerin varlığı, bankacılık kar marjı, rekabet yapısı ve piyasaların yurtdışı açıklık düzeyi, ülke/politik risk seviyesi, bankacılık kriz olasılığı ve döviz kuru istikrarsızlığı)

²⁴⁸ Robert LENSINK ve Jakob De HAAN, "Do Reforms in Transition Economies Affect Foreign Bank Entry?", University of Groningen, Erişim: [http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/101111/j.1369-2x.\(23.11.2005\).](http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/101111/j.1369-2x.(23.11.2005).)

arasında bağlantı görülmüştür²⁴⁹. Gelişmekte olan ülkelere yönelik ÇUB'luk yatırımlarında esas olarak ev sahibi ülkelerin karlılık fırsatlarının belirleyici kabul edilmesi makro değişkenleri önemli kılmaktadır. Piyasa karlılığı; beklenen büyüme oranı ile rekabet yapısı tarafından belirlenmekte, beklenen büyüme oranının yüksek ve bankacılığın ortalama etkinliğinin düşük olduğu ülkeler, ÇUB açısından cazip pazarlar olmaktadır. Enflasyon oranlarının düşüklüğü, kişi başına gelir seviyesinin yüksekliği ve sermaye piyasalarının gelişmişliği ile ÇUB'ın sektördeki varlığı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Piyasa payının ve karlılığın artırılması fırsatları sunan; bankaların etkin çalışmaması ve küçük ölçekli olmaları ile faaliyetlerde ve endüstriye girişte sınırlayıcı düzenlemelerin bulunmaması diğer çekici faktörlerdir²⁵⁰.

Papi ve Revoltella, gelişmekte olan ülkelere yönelik ÇUB'luk yatırımlarının belirleyicilerini; dışsal nitelikteki Dünya finansal piyasaları koşulları ve ev sahibi ülkenin etkileme gücüne sahip olduğu ülkenin içsel özellikleri olarak sınıflandırır. Yurtiçi piyasalara ilişkin çekici faktörler; ev sahibi ülkedeki fırsatlar, ülkedeki ekonomik ve politik istikrar, ülkeler arasındaki ekonomik ve kültürel yakınlık, yerel bankacılık piyasasının özellikleri ve ulusal kamu otoritelerinin yabancı sermaye yaklaşımıdır²⁵¹. İtici ve çekici faktörler açısından gelişmekte olan ülkelere yönelik FDYY analizinde; Avrupa ülkeleri ÇUB'nın Güney Amerika ülkelerindeki yatırımlarının belirleyicilerini dokuz guruba ayrılarak inceleyen. De Paula(1990), itici faktörler olarak; Avrupa ülkeleri ve özellikle İspanya bankacılık sisteminde yaşanan rekabetin artmasını, pazarın olgunlaşması ile birleşme ve satın almalara getirilen sınırlamaları alırken, ev sahibi ülkelerdeki serbestleşme sürecini, görece potansiyel büyüme oranlarını, bankaların satın alma değerlerinin düşmesini, yüksek kar marjlarını ve etkinliğin artırılması potansiyelini çekici faktörler olarak kabul eder²⁵². Papaioannou (2005) ÇUB'luk yatırımlarına ilişkin çekici faktörler içerisinde;

²⁴⁹Kişi başına reel GSMH düzeyi aynı zamanda ev sahibi ülkenin bankacılık piyasasının büyüklüğünün belirleyicisidir. Bankacılık piyasasının büyüklüğü, potansiyel olarak ölçek ekonomilerinin oluşmasına ve marjinal maliyetin düşmesine neden olur. Yüksek kişi başına reel GSMH düzeyi bankacılık hizmetlerine olan talebi artırır. Ülkeler arasındaki mevduat ve kredi faiz oranları arasındaki farklılık FDYY çekmede belirleyici olmanın yanında ülkelerin bankacılık sistemlerinin rekabet güçlerinin de göstergesidir. Torsten WEZEL, a.g.m.

²⁵⁰George CLARKE vd., ag.m.

²⁵¹Luca PAPI ve Debora REVOLTELLA, "Foreign Direct Investment in the Banking Sektor: Experience and Lessons from CEECs", Ediditörs: Emilio Colombo ve John Driffill, The Role Financial Markets in the Transition Process, Physica –Verlag, S. 1071,1072.

²⁵²Luiz Fernando de PAULA,a.g.m

politik istikrara ve kurumsal yapıya (bozulmamış bürokratik yapı, yüksek kaliteli yasal sistem, kurumsal yönetim uygulamaları ve kamu kontrolünde olmayan bankacılık sistemi) önemli oranda etkili görür ve kurumsal yapı ve politik istikrarın uluslararası sermaye hareketlerindeki belirleyici fonksiyonunu, Lucas (1990) Paradoksu çerçevesinde, uluslararası fonların sermayenin kıt olduğu ülkelere daha az oranda yönelmesiyle ilişkilendirir. Politik risk ve kurumsal kalitesizlik; ekonomik performansı düşürme, yatırımların beklenen getirisini azaltma ve sermaye hareketleri uyuşmazlıklarını artırma yönüyle yabancı yatırımcıları olumsuz etkiler²⁵³.

Finansal serbestleşme sonucu piyasalarda artan rekabet ve azalan kar marjları, geleneksel Müşteriyi İzleme motivasyonun ötesinde, ÇUB yeni pazarlara yönelmiştir. Teknolojik gelişmeler, faaliyetler üzerindeki sınırlamaların kaldırılarak uluslararası yol gösterici düzenlemelerin yaygınlaşması ve piyasalardaki açıklığın artması işlem ve kontrol maliyetlerini azaltarak finansal yatırımların getiri risk oranını yükseltmiştir. Bunların yanında, yaşanan finansal krizlerin ve bankacılık sistemlerini yapılandırma zorunluluğunun kamu otoritelerini bankacılık sistemlerini dışa açmayı teşvik edici düzenlemeler yapmayı yöneltmesi ile Dünya Ticaret Örgütü ve OECD anlaşmaları çerçevesinde Çin, Hindistan ve Rusya gibi büyük ekonomiler ile diğer ülkelerin bankacılık sistemlerinin yabancı rekabetine açmalarının istenmesi ÇUB’ın payının yükselmesinde etkili olmuştur.

Bu gelişmeler sonucu; gelişmekte olan ülkelere yönelik ÇUB’ın FDYY 1991-1995 döneminde 2.5 Milyar ABD Doları iken, 1996-2000 döneminde 51.5 Milyar ABD Doları’na ve 2001-2005 döneminde 67.5 ABD Doları’na²⁵⁴ ve 1980 yılında 320 olan uluslararası birleşme ve satın almaların sayısı 1990 yılında 2000’e çıkmıştır²⁵⁵. ÇUB’ın endüstri aktifleri içerisindeki payı ise 2002 yılı itibarıyla; Güney Doğu Asya ülkelerinde ortalama % 25.8, Güney Amerika Ülkelerinde % 46.5 ve

²⁵³Elisa PAPAIOANNOU, “What Dirvers International Bank Flows? Politics, Institutions and Other Determinants”, European Working Paper Series, No:437/February 2005, Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pubbydate/2005/htm/index.en.html/feb,02.03.2006>.

²⁵⁴Leonardo MARTINEZ - DIAZ, “Banking Sector Opening: Policy Qestions and Lessons for Developing Countries”, The Brookings Institution Washinfon DC., Erişim:<http://www.globaleconomic-governance.org/docs/martine-Diaz-banking-policybrief.pdf>, 17.02.2007).

²⁵⁵Christian E. WELLER ve Adam S. HERSH “Banking on Multinationalsi Increased Competition from Large Foreign Lenders Threatens Domestic Banks, Raises Financial Instability”, Economic Policy Institute, Erişim: <http://www.epnet.org/issuebriefs/ib178/ib78.pdf>, (24.12.2006)..

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde % 66.7 olmuştur. Bu oranlar; Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Singapur ve Hong Kong hariç sırasıyla; %13.8, %46.5 ve %76.3 olarak gerçekleşmiştir²⁵⁶. Güney Amerika ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde önemli oranlara ulaşan ÇUB payındaki artışta, yaşanan finansal krizler ve yabancı kaynaklara dayalı bankacılık sisteminin yeniden yapılandırma zorunluluğu gibi gelişmeler belirleyici olmuştur. Güney Doğu Asya ülkelerinin de finansal krizler yaşamalarına rağmen, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için yeterli kamu kaynaklarının ayrılması ve ÇUB'luk faaliyetlerine ilişkin bazı sınırlamaların sürdürülmesi, bu ülkelerdeki yabancı payının sınırlı kalmasına neden olmuştur²⁵⁷. Nitekim; Güney Doğu Asya'da 1997'de yaşanan finansal krizin bölge ülkelerindeki ulusal bankaları yeniden yapılanma zorunluluğu getirmesi ve kriz nedeniyle varlık fiyatlarındaki düşüşlerin banka hisse senetlerinde de aynı yönde etkilemesi, Filipinler ve Tayland'da yabancı yatırımcılar için satın alma fırsatları yaratmakla birlikte bu ülkelerde kriz sonrası izlenen politikalar ÇUB'ın payının artmasını önlemiştir²⁵⁸.

c) Çok Uluslu Bankaların Giriş Şekilleri

Risk getiri kıstasında, ihracat ve yurt dışında üretim şeklindeki firmaların uluslararası faaliyet aşaması, bankacılık ürünlerinin özelliklerini yansıtacak biçimde de geçerlidir. Bankacılık ürünlerinin muhabir bankalar aracılığıyla müşterilere sunulmasıyla başlayan ülke dışında faaliyette bulunma sırası veya süreci son aşamada bağlı ortaklık biçimindeki organizasyona dönüşür. Yurtdışı piyasalarda bulunma yoğunluğu bakımından ÇUB'ın faaliyetleri sırasıyla; sınırlı işlemlere sahip temsilcilik ve acentadan FDYY fonksiyonunun belirleyici olduğu şube ve iştirak gibi organizasyonları kapsar. Bankaların yurtdışı faaliyetlerinin biçimi; hedef piyasaların özelliklerine, bankaların bu piyasalarda gerçekleştirmeyi tasarladığı faaliyetlerin niteliği ile yoğunluğuna ve ana bankanın rekabet üstünlüğünün büyüklüğüne göre değişiklik gösterir. Rakipleri ile kalıcı ve yoğun rekabet stratejisini benimseyen,

²⁵⁶ BIS, "Foreign Direct Investment in the Financial Sector of Emerging Market Economies", Committee on the Global Financial System, Erişim: <http://www.bis.org/pub/cgfs22pdf>, (17.02.2007).

²⁵⁷ BIS, "The Banking Industry in the Emerging Market Economies: Competition, Consolidation and Systemic Stability", Monetary and Economic Department, Erişim: <http://www.bis.org/pub/bispaper.pdf>, (07.06.2006),

²⁵⁸ Adrian TSCHOEGL, a.g.m., (11.10.2006).

perakendeci piyasalarda faaliyette bulunmayı amaçlayan ve yeterli rekabet gücünün bulunduğunu inanan ÇUB bağlı ortaklıklar aracılığıyla yurtdışı piyasalara girerler.

ÇUB'ın yurtdışı örgütlenme şekilleri veya piyasalarda bulunma yoğunluğu; amaçlanan faaliyetin türü ve öz kaynak gerekliliği gibi unsurların yanında ana ve ev sahibi ülkelerdeki ekonomik ve yasal faktörlerden de etkilenir. Ana ülke ile ev sahibi ülke arasında yoğun ekonomik ilişkilere dayanan bankacılık hizmetlerinin yerine getirilmesinin faaliyet alanı seçildiği, mevcut müşterilerin yurtdışı hizmet taleplerinin karşılanması ile ev sahibi ülkenin para ve sermaye piyasalarına yönelik faaliyetlerin amaçlandığı, pazara girişin belirli faaliyetlerle sınırlandırıldığı ve ana bankanın itibar, sermaye ve diğer kaynaklarından doğrudan yararlanmanın strateji olarak benimsendiği durumlarda; ana bankanın uzantısı biçiminde ve ana bankaya bağımlı olarak faaliyet gösteren temsilcilik, acenta veya şube organizasyonu oluşturulur. Perakendeci bankacılık gibi piyasanın tamamına yönelik her türlü hizmetin verilmesi stratejisinin uygulanmasında, ana bankadan nispi olarak bağımsız, ana bankanın itibarı yanında kendi itibarının da önemli olduğu, ulusal otoritelerce mülkiyet sahipliği dışında tüm düzenlemeler bakımından yerel bankalarla aynı statüde kabul edilen ve ulusal bankalarla ÇUB'ın rekabet içerisinde bulunduğu bağlı ortaklık organizasyonu tercih edilir. Piyasanın tamamına yönelik stratejiyi içeren bu örgütlenme tercihinin diğer organizasyonlara kıyasla daha fazla sermaye gerektirmesi, tercihin seçilmesinde ana bankanın sermaye gücünü belirleyici yapar. ÇUB'ın yurtdışı organizasyon şeklinin, ev sahibi ülkelerin yasal düzenlemeleriyle doğrudan veya vergi yükümlülükleriyle dolaylı olarak belirlenmesi durumunda, ekonomik belirleyiciler yerine politik tercihler sözkonusu olur²⁵⁹.

Ülkemizde olduğu gibi, ÇUB'ın bağlı ortaklık veya ev sahibi ülke düzenlemeleri bakımından bağlı ortaklık kabul edilen şube şeklinde organizasyona gitmelerinin ev sahibi ülke otoritelerince gerekli görülmesinin yabancı organizasyonları ulusal bankalar ile aynı yasal statüye getirmesi sonucu, ulusal düzenlemelere uymada yabancı organizasyon olma özelliği yitirilir²⁶⁰. Bağlı ortaklıkların ev sahibi ülkenin

²⁵⁹Elisa A BAIN, vd., a.g.m.

²⁶⁰Josep Garcia BLANDÓN, a.g.m.

düzenlemelerine tabi tutulmasının gerekçeleri, şubelerin genel olarak toptancı bankacılık hizmetleri sunmasına ve ana bankanın sermayesinden yararlanmasına karşılık, bağlı ortaklıkların daha geniş bankacılık hizmetleri vermeleri yanında kendi sermayeleri ile faaliyette bulunmaları nedeniyle ulusal bankalar ile benzer güce ve etkiye sahip olmalarıdır²⁶¹. ÇUB açısından; bağlı ortaklıkların sahip olunan rekabet üstünlüklerini daha iyi kullanabilmelerine imkan tanınması ve evrensel bankacılığın izin verildiği ülkelerde piyasa fırsatlarını değerlendirmede şubeler göre daha uygun organizasyon olmaları bağlı ortaklıkların tercih edilmesine neden olur.

Giriş şekillerinin belirlenmesinde etkili olan diğer unsurlar organizasyonların maliyetlerinin ve sağladığı üstünlüklerin kıyaslanmasıdır. Buna göre, toptancı ve ticari bankacılık piyasalarında faaliyet göstermek isteyen bankaların, şube veya ajans organizasyonu tercihlerinde; bu tür organizasyonların iştirak veya bağlı ortaklığa kıyasla daha düşük maliyetli olması ile ana bankanın sermaye ve itibarından yararlanma olanağı vererek firmaların taleplerinin karşılanmasında daha büyük limitler sunmaları belirleyicidir. Toptan ve ticari piyasalarda faaliyet göstermeyi amaçlayan ÇUB; Londra, New York, Tokyo ve Hong Kong gibi uluslararası veya Bangkok, Osaka ve Los Angeles gibi ulusal finans merkezlerinde şube şeklinde hizmet birimi oluşturur iken, perakendeci piyasalarda faaliyet gösterilmek istenmesi durumunda yerel iştiraklerde bulunmak suretiyle pazara girerler. Bankaların sahip oldukları üstünlüklerin en önemlisini oluşturan bilgi oluşturma maliyetinin coğrafi bölgeler ve organizasyon şekilleri bakımından değişiklik göstermesi tercihlerin belirlenmesindeki diğer önemli unsurdur. Bilgiye ulaşma maliyetinin varlığı; yurtdışı yatırımların kapsamı veya çeşitliliği bakımından temsilcilik, şube ve iştirak oluşturma şeklindeki birbirini takip eden süreci, yatırımların ülkelerarası dağılımı açısından ise coğrafi ve kültürel olarak yakın ülkelere başlamak üzere ardışık veya kademeli stratejiyi gündeme getirir. Bu açıdan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bankalarının yurtdışı faaliyetleri farklılık gösterir. Gelişmekte olan ülkelerin firmalarının faaliyetlerinin küresel düzey yerine bölgesel kalması, bankalarının da faaliyetlerini bölgesel ağırlıklı yapar²⁶².

²⁶¹George CLARKE, vd., a.g.m.

²⁶²Adrian E. TCSHOEGL, a.g.m., (11.10.2006).

Yurtdışı piyasalara girişin yeni birim oluşturma (organik) veya mevcut birimleri satın alma (inorganik) bakımından analizinde piyasanın özellikleri ve uzaklığı ile ana bankanın büyüklüğü, tecrübesi ve piyasaya giriş stratejisi gibi unsurlar belirleyicidir. Organik büyümede; ev sahibi ülkenin getirdiği sınırlayıcı düzenlemeler, özellikle az gelişmiş ve istikrarsız olan ülkelerde tasarruf sahiplerinin daha güvenli ve bilinen bankaları tercih etmeleri nedeniyle ana bankanın uluslararası itibarından yararlanılma amacı, satın alınması düşünülen bankanın müşteri profilinin ana bankanın genel piyasa yapısı ile uyumlu bulunmaması, ev sahibi ülkedeki hedef piyasa bölümlerine girişi kolaylaştırıcı etkisi ve ana bankanın sahip olduğu teknoloji, sistem ve hizmet üretme yöntem ve sürecini maliyetsiz olarak aktarma olanağı vermesi belirleyicidir. Buna karşılık; ulusal otoritelerin banka satın almayı izin verdiği koşullarda mevcut yerel bankanın iştirakler arasına dahil edilmesinin organik büyümeye üstünlükleri; satın almanın kişisel tasarruflar gibi temel bankacılık fonları ile yerel kredi piyasasına hızlı erişime olanak vermesi, yerel bankadaki mevcut personel, bilgi ve müşteri tabanının kullanılmasıyla kültürel, dil ve kurumsal farklılıklardan kaynaklanan güçlüklerin daha düşük maliyetle aşılabilmesi, yabancı ülkedeki faaliyet stratejisinin perakendeci bankacılık olduğu durumda daha hızlı piyasalara giriş sağlaması ve piyasalar hakkında bilginin sınırlı olması durumunda satın alınan ulusal bankanın bilgiye ulaşmayı hızlandırmasıdır.²⁶³ Başka bir deyimle; İnorganik büyümenin daha büyük piyasa gücü sağlama, piyasaya giriş engellerinin aşılması olanağı verme, pazarlara hızlı girişe neden olma ile bilgi ve kaynaklara ulaşmayı kolaylaştırma üstünlüklerine karşılık, ana banka ile bütünleşmede, yenilikleri uygulamada, eşgüdümde ve işlemleri yürütmede ilave maliyetler oluşturur²⁶⁴.

ÇUB'ın yurtdışı piyasalara giriş şekilleri OLI Paradigması çerçevesinde analiz edildiğinde, Mülkiyet, İçselleştirme ve Yöresel Üstünlükleri oluşturan değişkenler bankaların yurtdışı yatırımlarının şekli ve yoğunluğunu da belirleyebilmektedir. Buna göre; ölçek büyüklüğü ve tecrübe bakımından güçlü Mülkiyet Üstünlüğüne sahip bankalar yeni yatırımlar veya satın alma yöntemiyle piyasalara yoğun şekilde girerler. Ülkelerarası DYY tutarının ve ticaret hacminin yüksek olması, İçselleştirme

²⁶³Elisa A BAIN, vd. a.g.m.

²⁶⁴Paolo Di ANTONIO vd. a.g.m.

Üstünlüğünün kullanılmasını olanak sağlayan şube veya temsilciliklerin oluşturulmasına neden olur. Yöresel Üstünlükler bakımından: iş olanaklarının yüksek ve riskin düşük olduğu büyük ve gelişmiş finansal pazarlarda yoğun giriş stratejisi, gelişmiş finansal merkezlerin bulunduğu ülkelerde ise şube açılması tercih edilir.

Diğer taraftan; bankaların yurtdışı faaliyetlerinde genel olarak, yeni yatırım veya mevcut organizasyonu satın alma şeklinde ana bankanın denetiminde ve sahip olunan üstünlüklerin içselleştirilmesine olanak veren büyüme stratejileri uygulanmakla birlikte, sermaye transferini de gerektiren bu tür küresel büyüme stratejilerinden farklı olarak, değişen koşullara bankaların hızlı bir biçimde tepki verme yeteneklerinin devam ettirilmesine ve uzun dönemde sürdürülmesine olanak veren karşılıklı işbirliğine dayanan büyüme stratejileri de uygulanmaktadır. Özellikle İskandinav ülkeleri bankalarınınca uygulanan uluslararası ittifak, işbirliği anlaşmaları ve konsorsiyum şeklindeki uluslararası büyüme stratejilerinin gittikçe yaygınlaşması sermaye aktarımına dayanan tam kontrollü büyüme stratejilerinin ÇUB açısından her zaman en iyi seçim olmadığını göstermektedir²⁶⁵.

ÇUB'ın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki etkinliklerinin farklı olması, gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek büyüme ve karlılık fırsatları, bazı ülkelerde yaşanan krizler sonrası banka satınalma fiyatlarının düşmesi ile mali yapıları iyileştirilerek tekrar sisteme kazandırılma potansiyeli bulunan bankaların varlığı, bu ülkelerde değişik gerekçelerle yoğun özelleştirme programlarının uygulaması ile iki grup ülkeler arasındaki kültürel ve ekonomik uzaklıklar anılan ülkelerde ÇUB'ın faaliyet amaçlarının ve giriş şekillerinin farklı olmasına neden olmaktadır. Tablo:1'de görüldüğü üzere, genel olarak gelişmiş ülkelerde ÇUB şube şeklinde birimlere ağırlık verirken, gelişmekte olan ve bankacılık sistemleri doygunluğa ulaşmamış ülkelerde bağı ortaklık biçimindeki faaliyetler önemli olmaktadır.

²⁶⁵Paolo Di ANTONIO, ag.m.

Tablo:1 AB Kökenli 41 Bankacılık Gurubunun 2001 Yılında Aktiflerinin Yabancı Ülkelerde Şube ve Bağlı Ortaklık Şeklinde Dağılımı (%)

Organizasyon Şekli	Şube	Bağlı Ortaklık
Ülkeler		
AB (15 Ülke)	47.0	53.0
İngiltere	87.2	12.8
AB'ne Üyelik Sürecindeki Ülkeler	5.6	94.4
İsviçre	9.5	90.5
ABD	50.1	49.9
Japonya	79.4	20.6
Afrika	27.3	72.7

Kaynak: BAUNDINO, Patrizia, vd., “Financial FDI to the Accession Countries”, European Central Bank, Directorate General International and European Relations, Erişim: <http://www.bis.org/pub/cgfs22/ecb.pdf>.

4. Çok Uluslu Bankaların Endüstriye Yönelik Etkileri

Yirminci yüzyılın son on yılında görülmeye başlayan Üçüncü Dalga Bankacılığta; ÇUB’ın önceki dönemlerden farklı olarak ev sahibi ülkelerde piyasaların tamamına yönelik yoğun faaliyetlerde bulunmaları ve önce gelişmiş piyasalarda başlayan birleşme ve satın almaların giderek gelişmekte olan ülkelerde de yayılma sürecine girmesi, ÇUB’ın etkilerinin önceki dönemlerden daha yaygın bir şekilde tartışılmasını gündeme getirmiştir. Ancak; bu tür ÇUB’lık faaliyetlerinin çok kısa geçmişinin olması ve verilere dayanan yeterli çalışmaların bulunmaması, ÇUB’ın etkilerine yönelik farklı görüşlerin sürdürülmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede ÇUB’ın ev sahibi ülkelerin ekonomileri üzerinde olumlu etkileri bulunmakla beraber, finansal sistemin yabancılara açılmasının (veya hızlı bir şekilde açılmasının) önemli potansiyel olumsuzluklarının da bulunduğu ileri sürülmektedir.

Gelişmiş ana ülkelerdeki itici ve gelişmekte olan ev sahibi ülkelerdeki çekici faktörler ile teknoloji alanındaki değişimlerin hızlandırdığı ÇUB’lık faaliyetlerinden ev sahibi ülkelerin bekledikleri faydalar; ÇUB’ın endüstriye girmesinin rekabeti ve etkinliği artırması, endüstrinin uluslararası piyasalarla bütünleşmesinin

sağlanmasıyla daha uygun fonlara ulaşılması, yeni teknoloji, ürün ve yönetim tekniklerinin endüstriye getirilmesi, krizler nedeniyle mali bünyeleri zayıflayan ve sermaye yetersizliği bulunan bankaların iyileştirilerek faaliyetlerinin devamının sağlanması, ev sahibi ülke bankacılık sisteminin alt yapısının ve denetim sürecinin geliştirilmesi, FDYY yoluyla ülkelerin cari açıklarının kapatılmasına yardımcı olunması ile kamunun endüstri üzerindeki etkisinin azalmasıyla daha liberal piyasaların ve sağlam kurumsal yapının oluşmasına neden olarak piyasaların gelişmesi ve tahsis etkinliğinin artırılması olarak belirtilebilir. ÇUB’ın girişlerine izin verilmesinde bu tür olumlu beklentiler bulunmakla birlikte, ÇUB’ın; rekabet üstünlükleri yanında büyük ve karlı firmalarla çalışmalarının ulusal bankaların karlılığını düşürmeleri veya ulusal bankacılığı zayıflatmaları, ulusal denetim ve para otoritelerinin bankaların davranışlarını etkileme güçlerini azaltmaları, ülkeleri uluslararası krizlere daha açık duruma getirerek yurtdışı krizlerin ülkeye bulaşmasını kolaylaştırmaları, endüstrinin kredi hacminde ve belirli sektörlere fon kullandırmada düşümlere neden olmaları, spekülasyon alanlarda kredi kullandırma eğilimleri ile ülke dışında alternatif plasman alanlarının bulunmasının endüstrinin istikrarını olumsuz etkilemeleri ve kriz dönemlerinde yurtiçi faaliyetlerini daha kolay sona erdirmelerinin krizi tetiklemesi veya derinleştirilmesi gibi olumsuz etkilerinin de bulunduğu ileri sürülmektedir. Genel olarak ev sahibi ülkelere yönelik etkilerinin tartışıldığı literatürde ÇUB’ın ana ülkeye etkileri kısmen değinilmektedir.

DYY benzer şekilde, FDYY’ın ana ülke bankacılık endüstrisine etkileri; finansal, üretim ve istihdam ile yapısal faktörler çerçevesinde incelenebilir. ÇUB’ın yurtdışı faaliyetlerinin; DYY’da olduğu gibi yurtiçi yatırımların finansmanında kullanılacak fonları azaltıcı etkide bulunabileceği, DYY’ın üretimin yurt içinde yapıp ihraç edilmesi yerine, yurt dışında yapılmasına neden olması şeklindeki ilişkinin zayıflığına benzer biçimde, FDYY ile yurt dışına kredi kullandırılması arasında kuvvetli bir ilişkinin bulunmadığı, DYY’ın ana ülke istihdamını, özellikle kalifiye olmayan istihdamı azaltıcı yönde etkisi bulunmakla birlikte, FDYY’ın önemli oranda yurtiçi istihdamı azaltıcı etkisinin olmadığı, DYY’ın yurtiçi üretim ve istihdam yapısına etkisinde, ÇUB’ın yurtdışı birimlerinde kalifiye işgücü istihdamının artması beklenmekle birlikte, günümüz ÇUB’nın ağırlıklı olarak perakendeci piyasalara

yönelmesi ve yerli yöneticileri çalıştırmaya devam etmesi nedeniyle, FDYY'nin yurtiçi kalifiye işgücü talebini artırıcı etkisinin zayıf olduğu belirtilebilir²⁶⁶.

ÇUB'nın ana ülkeye etkilerinin DYY kapsamında analiz edilmesine karşın ev sahibi ülkelerin ekonomilerine etkileri doğrudan; etkinlik, teknoloji transferi ve yayılması, ücret düzeyi, kurumsal gelişme, makro ekonomik döngü ve genel ekonomik istikrar kapsamında incelenebilir. Bu doğrultuda ÇUB'nin; korunmuş ve tekelci yapının bulunduğu piyasaları dış rekabete açarak tahsis ve teknik etkinliğini artırdığı, bankaların ülkeye giriş şekline ve yurt içerisindeki stratejisine bağlı olmakla birlikte ücret düzeyine sınırlı olarak etkilediği, teknoloji transferini ve bunun dağılımını sağlayarak kalkınmanın hızlanmasına ve hukuksal düzenlemeler ile denetim sisteminin gelişmesine teşvik ederek kurumsal yapının iyileştirilmesine katkıda bulunduğu, özel bankalara benzer şekilde devresel hareketler yönünde davranışta bulunmakla birlikte krizleri ağırlaştırmadıkları ve yurtdışı istikrarsızlıklara karşı daha duyarlı ve potansiyel olarak daha fazla kriz bulaştırma özellikler taşımakla beraber, farklı fon kaynaklarının kredi arzındaki oynaklığı azalttığı belirtilir²⁶⁷. Yoğun olarak tartışılmamakla beraber, literatürde ÇUB'nın ev sahibi ülkelerin ekonomilerine olumlu etkilerine değinilmektedir. Bununla birlikte; ÇUB'nın bankacılık endüstrisine yönelik etkileri daha yoğun olarak tartışılmakta olup yaygın görüş ÇUB'nın olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkilerinin de bulunduğudır.

Literatürde ÇUB'nın ev sahibi ülkelerin bankacılık endüstrisine etkisi genel olarak; etkinlik, istikrar, fon arzı ve tahsisi, finansal gelişmişlik, performans ve uluslararası bütünleşme gibi finansal piyasalarda özel önemi olan kavramlar çerçevesinde analiz edilir. Buna göre, yabancı banka girişinin serbest bırakılması; sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi politikasıyla amaçlanan fon girişinin artırılmasına ve sermaye kaynaklarının çeşitlendirmesine katkıda bulunarak daha istikrarlı ve büyük tutarda kredi arzının oluşmasına neden olur. Etkinliğin artırılması kapsamında ÇUB;

²⁶⁶Alicia Garcia HERRERO ve Daniel Navia SIMON a.g.m.

²⁶⁷Linda GOLDBERG, "Financial-Sector Foreign Direct Investment and Host Countries: New and Old Lessons", Federal Reserve Bank of New York, Staff Report No: 183, April 2004, Erişim: <http://www.ny.frb.org/research/staff-reports/>, (03.04.2007).

bankacılık hizmetlerinin kalitesini, fiyatını ve bulunabilirliğini, bu hizmetleri kendileri sunarak doğrudan veya rekabeti artırarak ulusal bankalar vasıtasıyla dolaylı olarak geliştirirler. Ayrıca; muhasebe, saydamlık ve finansal düzenlemelerin geliştirilmesi yanında derecelendirme kuruluşları, denetim şirketleri ve kredi büroları gibi destekleyici birimlerin oluşmasına neden olarak endüstrinin istikrarının sağlanmasına ve alt yapısının gelişmesine katkı yaparlar²⁶⁸.

ÇUB'ın endüstriye yönelik en önemli katkısının istikrarı ve etkinliği artırmaları olarak kabul edilir. Bu çerçevede ÇUB'ın; ulusal bankalara kıyasla ölçek ekonomilerini ve risk dağıtımını daha iyi yapabilmeleri, daha gelişmiş teknolojileri kullanmaları, daha sağlıklı denetim ve hukuksal düzenlemeleri teşvik etmeleri, özellikle kriz dönemlerinde ulusal bankalardan daha güvenli görülmeleri ile politik ve hissedar baskılarına karşı daha güçlü karşı koyabilmeleri²⁶⁹, ulusal bankalara kıyasla daha fazla ve istikrarlı ödünç verme olanaklarına sahip olmaları, ev sahibi ülkedeki istikrarsızlıktan daha az etkilenmeleri, yurtiçi çıkar gurupları ile daha az ilişkili olmalarından dolayı kredilerin tahsis etkinliğini artırmaları ve gerektiğinde ana bankanın kaynak desteğini alabilmeleri endüstrinin istikrarını ve etkinliğini artırır²⁷⁰. Diğer taraftan ÇUB'n girişine izin verilmesinin; rekabeti artırarak yenilikleri teşvik etmesi, faiz marjını düşürerek para politikasının etkinliğini artırması, kaliteli finansmanı ulaşmayı kolaylaştırarak toplam kredi hacmi ile kalkınma hızını yükseltmesi, potansiye olarak daha büyük ölçek ve alan ekonomilerini gündeme getirmesi ve kriz sonrası bankacılık sisteminin yurtiçi sermaye gereksinimini karşılayarak yeniden yapılandırılmasına yardımcı olması dolaylı olarak endüstrinin istikrarını ve etkinliğini artırması beklenir²⁷¹.

Yukarıda kısaca verilen olumlu etkilerine karşılık ÇUB'ın endüstri üzerindeki potansiyel olumsuzlukları ve riskleri; stratejik öneme sahip yeni ve gelişmekte olan

²⁶⁸Linda GOLDBERG, vd., "Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentina", National Bureau of Economic Research, Working Paper 7714 May 2000, Erişim: <http://www.nber.org/papers/w7714.pdf>, (06.04.2007).

²⁶⁹Enrica DETRAGIÀVHE, "Foreign Banks in Poor Countries: Theory and Evidence", IMF Working Paper, Erişim: <http://www.jourden.ens.fr/pikety/fichiers/lunch/Tressell/>, (18.12.2006).

²⁷⁰Juan CARDENAS, vd., "Foreign Banks Entry in Emerging Market Economies: a Host Country Perspective", BIS CGFS Working Group Paper, Erişim: http://www.bis.org/publ/cgfs22_mexico.pdf?noframes=1, (21.06.2007).

²⁷¹Janek UIBOUPIN, a.g.m.

bankacılığın yabancıların kontrolüne geçmesi korkusu, ev sahibi ülkenin önceliklerinden farklı stratejilerinin bulunabilmesi, ev sahibi ülke düzenleme ve denetleme otoritelerinin etkisini zayıflatıcı özellikleri²⁷², yurt içinden topladıkları fonları yurt dışında kullanma olasılığı, KOBİ niteliğindeki firmalar ile kırsal kesime daha az kredi kullandırmaları, girişin serbest bırakılmasının ulusal bankaların yurtdışı faaliyetlerine ilişkin karşılıklı ilkesinin gücünü azaltacağı endişesi²⁷³, yurtdışı istikrarsızlıkların ülkeye bulaşma olasılığını artırmaları, alternatif plasman olanaklarının fazlalığı nedeniyle kriz zamanlarında veya beklenen karlılığın düşmesi durumunda daha kolay ülkeye terk etmelerinin istikrarsızlık yaratması, borsa kotundan çıkmaları ve farklı muhasebe standartları uygulamalarının kamu oyunun sağlıklı bilgi almasına önleyerek piyasa disiplini olumsuz etkilemesi²⁷⁴ ile karlı ve büyük firmalarla çalışma eğilimlerinin ulusal bankaları riskli alanlara yönelterek bu bankaların kredi portföyünün riskini artırması²⁷⁵ olarak belirtilebilir. Nitekim; ekonomik serbestleştirme ve yurtiçi bankacılık sektörünün sermaye yetersizliğinin giderilerek iyileştirilmesi politikaları doğrultusunda girişine izin verilen ÇUB'ın payının hızla arttığı Güney Amerika ülkelerinde; bu bankalar ulusal bankalardan daha etkin olmamış ve Arjantin örneğinde olduğu gibi kriz dönemlerinde istikrarı sağlama yerine bozucu faaliyette bulunmuşlardır. Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili ve Kolombiya gibi Bölge ülkelerinde ÇUB'ın payının artması; yurtiçi bankaların kredi arzının düşüşü ile birlikte toplam kredi hacminin artış hızında yavaşlamalara, kriz dönemlerinde daha fazla istikrarsızlıklara ve ÇUB'ın krizleri aktarma etkisi ile ana bankanın gelişmekte olan ülkelere yönelik stratejik kararlarından kaynaklanan belirsizlikleri ve ekonomik büyümede yavaşlamaları getirmiştir²⁷⁶.

ÇUB'ın ev sahibi ülke bankacılık sistemine etkileri, endüstrinin performansının ötesinde ülkelerin kalkınma politikaları ve bebek endüstrileri koruma (infant

²⁷²Janek UIBOUPIN, a.g.m.

²⁷³ Emilio COLOMBO ve John DRIFILLI, "The Role of Financial Markets in the Transition Process", Physica-Verlag, A Spring-Verlag Company, S.158-159.

²⁷⁴ Juan CARDENAS, vd., a.g.m.

²⁷⁵Linda Goldberg, a.g.m..

²⁷⁶Sukanya BOSE, "Banking FDY in Latin America: An Economic Coup",Erişim: [http // www. networkideas. org/focus/march 2005\(banking.fdf.pdf](http://www.networkideas.org/focus/march 2005(banking.fdf.pdf), (90.10.2007).

industry) ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde; ÇUB girişini serbest bırakmanın veya kontrol altına almanın her koşulda uygulanan evrensel bir kural olmadığı, ÇUB'ın girişini serbest bırakmanın ev sahibi ülkeler üzerindeki etkileri tam olarak belli olamamakla birlikte, geçmiş deneyimlerin, kalkınmanın erken aşamalarında girişi sınırlandırmanın yararlarını gösterdiği, bu nedenle, ÇUB girişini serbest bırakmada önemli olanın ülke bankacılık endüstrisinin yeterli rekabet gücüne kavuşmuş olması olduğu, ÇUB'ın girişini serbest bırakmanın olumlu etkilerinin daha çok firma düzeyinde ve mikro ekonomik, kontrol altına almanın etkilerinin ise makro ekonomik yararlar üzerinde yoğunlaştığı belirtilir²⁷⁷.

Literatürde genel olarak ev sahibi ülkeler açısından incelenen ÇUB'ın bu ülkelerin ekonomisinin ve bankacılık endüstrisinin gelişmesine olumlu katkılarda bulunduğu görüşü teoride yaygın şekilde kabul edilmekle birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından olumlu ve olumsuz etkilerinin sınanmasına olanak verecek yeterli uygulanmaların bulunmadığı ve etkilerinin ulusal bankaların gelişmişlik seviyesine bağlı olduğu kabul edilir. ÇUB'ın ev sahibi ülkelerin ekonomisi ve bankacılığı üzerindeki etkisinin endüstrinin yapısıyla yakından ilgili olması karşısında, bir çok pozitif dışsallıklar taşıdığı kabul edilen bankacılık endüstrisinin ÇUB'ın rekabetine açılmasında karar vericilerin politik tercihlerinin zamanlaması ve şekli birinci derecede önemli olmaktadır. Bu nedenle; küreselleşmenin artan rekabeti karşısında, ÇUB girişlerinin bankacılık endüstrisi üzerindeki etkilerinin yakından izlenmesi politika yapıcılarının sağlıklı karar almasına yardımcı olarak ulusal bankacılığın sürdürülmesinde belirleyici olacaktır.

a) Çok Uluslu Bankaların Endüstrinin İstikrarına Yönelik Etkisi

1980'li yıllarda başlayan ve 1990'lı yıllarda hızlanan küreselleşmenin ülkelerarası sermaye hareketlerini artırmasıyla küresel düzeyde istikrarın ve refahın yükselmesi

²⁷⁷ Hwok-Aun LEE, "Regulating Multinational Bank and Participation in Less Developed Countries: Where Do Draw the Line?" Erişim: www.unix.oit.umass.edu/gepstein/, (08.09.2007).

beklenmişti. Ancak: 1990'lı yılların ikinci yarısında yaşanan (Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Rusya gibi) krizler, finansal serbestleşmenin bankacılık krizleri olasılığını yükselttiğini göstermiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, diğer ülkelere hızla yayılma özelliği ve yüksek maliyetli olabilen krizlerin oluşmasını; bankacılık sistemlerindeki yönetim ve denetim eksiklikleri ile ilişkilendirmişler ve kriz olasılığının azaltılmasında ulusal bankacılık endüstrisinin sağlıklı ve öngörülebilir şekilde gelişmesini belirleyici saymışlardır. ÇUB'ın daha etkin ve piyasa bazlı olmaları ile daha gelişmiş kamu denetim otoritelerince denetlenmelerinin gelişmekte olan ülkelerde finansal yönetimi geliştireceğinin varsayılmasıyla, endüstrinin serbestleştirilmesine koşul olarak ÇUB'ın birleşme ve satın almalarla gelişmekte olan ülkelerde faaliyette bulunmalarının bu ülkelerde endüstrinin istikrarını ve küresel refahı artırması öngörülmüştür²⁷⁸. ÇUB'ın endüstrinin istikrarına etkileri; özelliklerinden, endüstriyi yönlendirmelerinden ve ulusal bankaların faaliyetlerini değiştirmeden kaynaklanabilir. Bu doğrultuda; ÇUB'ın varlığına ilişkin literatürdeki yaygın görüş, endüstrideki paylarının artmasına koşul olarak, ev sahibi ülkelerin bankacılık krizine girme olasılığının azaldığı ve daha istikrarlı duruma geldiği olmakla birlikte, endüstrinin istikrarını olumsuz yönde etkiledikleri de kabul edilerek olumlu ve olumsuz etkilerine birlikte değinilmektedir.

ÇUB'ın; büyük ve güvenilir olmaları, daha gelişmiş bankacılık teknikleri kullanmaları, gelişmiş risk yönetim kültürünü endüstriye yaymaları, rekabeti ve etkinliği artırmaları, ana bankanın desteğine sahip bulunmaları ile uluslararası fonlara daha kolay şekilde ulaşabilmeleri, ülkedeki çıkar guruplarıyla daha az ilişki içerisinde bulunmaları, daha yüksek derecelendirmelere (rating) ve Dünya çapında faaliyet gösteren güçlü sermayeye sahip olmaları, kredi kullandırmada ve açıklık konusunda daha yüksek standartlara ulaşmış bulunmaları, kötü veya donuk kredilerin oluşmasını engel olmaları, muhasebe kuralları ve kamu denetim sisteminin gelişmesini teşvik etmeleri ve daha üstün yönetim becerileri gibi özelliklerinin istikrarı sağlamadaki üstünlükleri olduğu belirtilir. Clarke vd. (2000), endüstriye yönelik etkilerinin net pozitif olduğu belirtilen²⁷⁹ ÇUB'ın bu özelliklerinin; kriz

²⁷⁸Gary A. Dymki, "The Global Bank Merger Wave: Implications for Developing Countries", University of California, Erişim: www.uccs.universityofcalifornia.edu/paper/global_bank_mergers, (21.09.2006).

²⁷⁹George CLARKE vd. a.g.m.

dönemlerinde kredi arzı ve mevduat hacmindeki oynaklıkları azaltması, devresel hareketlere daha iyi tepki verilmesi, zayıf bankalar ile kamu ve holding bankalarının yönetimini üstlenerek krizden çıkışı kolaylaştırması, denetim sisteminin ve hukuksal yapısının gelişmesine teşvik etmesi yanında döviz kıtlığı sorununun giderilmesi ve endüstrinin daha sağlam özkaynaklara kavuşması yönünde katkı yaptığı ileri sürülür.

Endüstrinin istikrarına yönelik bu olumlu etkilerine karşılık, ÇUB'ın; alternatif plasman alanlarının varlığı, stratejik karar alma sürecini yurtdışına kaydırmaları, büyük ölçekli olmaları, farklı ülkelerde faaliyette bulunmaları, ana ülke veya dış ülkelerdeki istikrarsızlıkları yurt içine aktarma özelliklerinin daha fazla olması, ülke ekonomisinde aktif ve pasif yabancı para varlıkları artırmaları, ulusal bankaların kredi portföyünün ortalama risk derecesini yükseltmeleri, endüstrinin yoğunluğunu artırma eğilimleri, kriz zamanında yurtiçi faaliyetlerini azaltabilmeleri ve ev sahibi ülkelerin çıkarları ile uyumsuzlukların görülebilmesi gibi özellikleri istikrarı olumsuz etkileyen unsurlar olarak sayılır²⁸⁰. Bu nitelikleriyle ÇUB'ın; ülke içerisindeki faaliyetlerine daha kolay son verebildiği, ana bankayı etkileyen yurtdışı kaynaklı krizleri ülke içerisine daha kolay aktardığı, ulusal bankaları riskli alanlarda faaliyete zorladığı, kredilerin tahsis etkinliğini azalttığı, ulusal kamu otoritelerince yeterli düzenlemelerin yapılmaması durumunda, döviz kazancı bulunmayan yerli firmalara döviz üzerinden kredi kullandırma eğiliminde olduğu, endüstride yoğunlaşma ile spekülasyon ve riskli alanlardaki faaliyetleri artırdığı ve kamu otoriteleri ile diğer piyasa oyuncularının bilgiye ulaşmalarını güçleştirdiği kabul edilir.

Günümüzde ÇUB'ın yoğun olduğu bölgelerde bankacılık krizleri yaşanmış ve takiben serbestleştirmeye ve özelleştirmelere gidilmiş bulunması, bankaların mülkiyet yapısındaki değişimlerde, ekonomik gelişmeler veya çekici faktörler bakımından bu ülkelerde gerçekleşen yapısal değişimler değil krizlerin yarattığı koşullar ile serbestleştirme belirleyici olmuştur. Bunlara ilave olarak ÇUB'ın yayılmasında; gelişmiş ülkelerdeki artan rekabet, pazarın doyuma ulaşması, kar marjlarının düşmesi, kurumsal tasarruflardaki artışlar ile teknolojik gelişmeler gibi

²⁸⁰ George CLARKE vd., a.g.m.

itici faktörlerin etkisinin yüksekliği gelişmekte olan ülkelere yönelik ÇUB’ın ortaya çıkmasında karşılaştırmalı üstünlüklerin varlığını belirleyeci olmaktan çıkarmıştır. ÇUB girişinin finansal serbestleşme ile birlikte olması ve finansal serbestleşmenin taşıdığı potansiyel istikrarsızlık unsurları dikkate alındığında, sözkonusu bankaların kurumsal yapıyı iyileştirici ve istikrarı sağlayıcı etkisi belirsiz olmakta ve finansal serbestleşmeye gitmeden kurumsal yapının iyileştirilmesi gerekli görülmektedir. Bu doğrultuda; ÇUB’dan beklenen yararın sağlanması ile ulusal bankacılığın gelişimi açısından gerekli olan endüstrinin istikrarı ve gelişimine öncelik verilerek, kamu otoriteleri bu iki tür bankacılığın faaliyetlerini dengede tutacak politikaları izlemelidirler²⁸¹. Bankacılık endüstrisinin istikrarında yabancı yerli banka ayırımından öteye sağlıklı ve güçlü finansal kurumların varlığı önemli olmakla birlikte, Arjantin 2001 krizi örneğinde olduğu gibi, ÇUB’ın davranışı her zaman krizin etkilerini azaltıcı yönde olmayabilmektedir²⁸². ÇUB’ın endüstrisinin istikrarına yönelik olumlu ve olumsuz etkileri faaliyetlerinin doğrudan sonucu veya ulusal bankaları etkilemek suretiyle dolaylı olarak olabilmekte olup bu etkiler ekonominin krize girme olasılığını azaltma-artırma şeklinde veya ülkenin finansal krizden çıkmasına kolaylaştırıcı veya krizi derinleştirici faktörler temelinde tartışılabilir.

i) ÇUB’ın Normal Dönemlerde İstikrar Etkisi

ÇUB’ın genellikle daha gelişmiş ve istikrarlı ekonomiye sahip ülkeler kökenli olmalarının, yurtdışı kaynaklı istikrarsızlık olasılığını azalttığı kabul edilmekle birlikte bu etkileri, faaliyetlerinin ağırlıklı olduğu bölgelerin dağılımı ile ülkeye gelen bankaların ana ülkeler itibariyle farklı kökenden olmalarına bağlıdır. Bu doğrultuda; ev sahibi ülke ile aynı bölgede veya risk algılamasında bulunan diğer bir gelişmekte olan ülkede ortaya çıkan kriz, bu bölgede faaliyet gösteren ana banka kanalıyla ev sahibi ülke bankacılığının istikrarını olumsuz olarak etkiler²⁸³. Bu nedenle; ÇUB’ın farklı ülkeler kaynaklı ve faaliyetlerinin ev sahibi ülkenin bulunduğu bölgedeki veya aynı gelişme düzeyindeki ülkelerde yoğunlaşmamış olması krizin bulaşma riskini

²⁸¹Hwok-Aun LEE, a.g.m.

²⁸²BIS Committee on the Global Financial System, a.g.m., (17.02.2007).

²⁸³Patrizia BAUNDINO, “Financial FDI to the Accession Countries”, European Central Bank, Directorate General International and European Relations, Erişim: <http://www.bis.org/pub/cgfs22/ecb.pdf>, (9.03.2007).

azaltır. ÇUB’ın ev sahibi ülkedeki faaliyetlerinin yurtiçi dalgalanmalardan daha fazla ana ülkedeki dalgalanmalardan etkilenmesi nedeniyle, köken ülkeler itibariyle dağılımlarının sağlanması istikrar olasılığını artırır²⁸⁴.

ÇUB’ın alternatif plasman veya risk dağıtım alanlarının bulunması, istikrarlı fon kaynakları yaratarak kredi arzındaki oynaklıkları azaltmakla birlikte, girişlerine izin verilmesine koşut olarak sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi ve alternatif plasman alanlarının bulunduğu bir ortamda değişik piyasalardaki risk-getiri koşullarındaki değişmelere hızlı bir şekilde tepki göstermeleri yurtiçi kredi arzının azalmasına neden olabilir. Ayrıca; ÇUB’ın büyük ölçekli ulusal bankaları satın almasıyla doğrudan ve ulusal bankaların olası satın alınmayı önlemek için kendi aralarında birleşmesiyle de dolaylı olarak endüstrinin yoğunluğunu artırmalarının veya batmayacak kadar büyük bankaları (too-big-to-fail) yaratmalarının; kredi arzını azaltması, dış şokları daha büyük oranda aktarması ve yurtiçi ödeme sistemi ile para piyasası üzerinde neden olduğu riskler endüstrinin istikrarını olumsuz yönde etkiler²⁸⁵. Kredilerdeki oynaklıkların faiz marjı esnekliğine bağlanması durumunda; ÇUB’ın daha fazla alternatif plasman olanaklarının bulunması, bu bankaların kredi arzının faiz marjı esnekliğinin daha fazla olmasına neden olarak, ulusal bankalara kıyasla daha az kredi kullandırdıkları ve daha fazla oynaklığa sebep oldukları sonucuna varılmakla birlikte, kredi arz ve talebi; kredi portföyünün dağılımı, bilançolarının kalitesi ve fon kaynakları ile mülkiyet yapısına bağlı olarak değişebilir. Bu nedenle, ÇUB’ın küresel bazda daha fazla alternatif plasman olanaklarına sahip olmalarının endüstrinin istikrarına olumsuz etkilediği sonucu her zaman doğru değildir²⁸⁶.

Diğer taraftan; ÇUB’ın kaliteli müşterilerle çalışma eğilimleri ve yurtdışı kayıplarını telafi etme gerekçeleri spekülasyon yatırımları özendirilmeleri kredi hacminin azalmasına neden olabilir. ‘Cherry picking veya cream skimming’ etkisiyle ÇUB’ın büyük ve daha az riskli müşterilerle çalışmaları, ulusal bankaları daha riskli

²⁸⁴George CLARKE vd., a.g.m.

²⁸⁵Donald J. MATHIESON ve Garry J. SCHINASI, ‘‘Internatioanl Capital Markets Developments, Prospects, and Key Policy Issues’’, IMF World Economic Surveys, Erişim: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/icm/2000/01/eng/index.htm>, (11.10.2007).

²⁸⁶Linda Godberg vd., a.g.m.

müşterilere yönelterek kredi portföylerinin risk derecesini ve endüstrinin istikrarsızlığını artırır. Kredi portföyünün ortalama risk derecesindeki artışın neden olduğu sermaye ihtiyacı yanında, ulusal bankaların ÇUB ile rekabet edebilmek amacıyla önemli altyapı yatırımlarına gitmeleri de ilave sermaye gerektirir. Bu iki şekilde artan sermaye ihtiyacına tepki olarak kredilerdeki azalışlar, geçici ve arzu edilmeyen istikrar sağlamakla birlikte, ÇUB’ın payının artmasıyla reel sektörün daha az kredi kullanır duruma gelmesinin büyümeyi düşürerek istikrarsızlığı artırması, bankacılığın istikrarını da olumsuz etkiler. Ayrıca; artan rekabet sonucu ulusal bankaların karlılıklarını koruyabilmek amacıyla spekülatif alanlarda faaliyetlerini yoğunlaştırmaları kredi arzını düşürerek endüstrinin istikrarını bozar²⁸⁷.

ii) ÇUB’ın Kriz Dönemlerinde İstikrar Etkisi

ÇUB’ın kriz dönemlerinde istikrarı sağlayıcı etkileri; daha muhafazakar kredi politikasına sahip olmaları, olası döviz krizinden ve yerli paranın değer yitirmesinden daha az etkilenen genellikle dışa açık ve büyük firmalara kredi kullandırmaları, krizde azalan kredi arzının giderilmesine yönelik olarak ana bankadan veya zayıf ulusal bankacılığın bulunduğu ülkelerdeki uluslararası piyasalardan daha kolay fon sağlamaları, mikro düzeyde sorunlu bankaları ve kötü yönetişimin olduğu kamu bankaları ile aile ve holding bankalarını, makro düzeyde ise sistemi iyileştirmedeki üstünlükleri olarak belirtilir²⁸⁸. Ayrıca; ev sahibi ülkedeki devresel hareketlere karşı daha az duyarlı olmaları sonucu ülkenin finansal sisteminin devresel davranışlarının daha iyi yönetilmesine neden olmaları, yabancı paralarda vade uyumsuzluklarını daha iyi yönetmeleri, döviz likiditesi sıkışıklığında ana bankanın fonlarına kullanabilmeleri, ana bankanın sermaye desteği nedeniyle, yurtdışı krizlerden etkilenme açısından uluslararası fonları kullanan yerli bankalara göre üstünlüklerinin varlığı ve mevduatın kaliteye uçması hipotezi doğrultusunda tasarrufların ülke içerisinde kalmasına neden olmaları²⁸⁹ diğer üstünlükleri olarak sayılır.

²⁸⁷Christian E. WELLER ve Adam S. HERSH, a.g.m.

²⁸⁸Ramon MORENO ve Agustín VILLAR, ‘‘The Increased Role of Foreign Bank in Emerging Markets’’, Erişim: http://www.Bis.org/pub/bppdf/bispub_23a.pdf, (22.07.2007).

²⁸⁹Linda GOLDBERG, a.g.m.

ÇUB'un kriz dönemlerindeki istikrara yönelik olumsuz etkileri; sistemdeki varlıklarının küçük olduğu durumlarda ana bankanın kredileri azaltması, şube biçiminde örgütlenmede ana ülkede yaşanan krizlerin daha kolaylıkla aktarılması, finansal serbestleşmenin kırılabilirliği artırdığında riskli ve spekülasyon işlemlere daha çok kullanılmaları ile ulusal denetim ve düzenleme kurumlarının yeteri kadar gelişmemiş olduğu ülkelerde yönetim sürecinin belirli aşamalarının yurtdışına kayması şeklinde ifade edilir.

Kriz dönemlerinde ÇUB'un istikrara etkisinde bankanın büyüklüğü ile ülkede bulunma süresi belirleyici olup uzun süredir ülkede bulunan ÇUB ile ulusal bankalar arasında bu bakımdan önemli bir davranış farklılığı bulunmaz. Bununla birlikte; ulusal bankaların faaliyetlerinin ÇUB kıyasla daha uzun süreli ve yurtdışı alternatif plasman olanaklarının daha düşük olması, ulusal olmaktan kaynaklanan yurt sever eğilimleri ile kamu otoritelerinin önerilerine daha dikkatli dinlemeleri gibi özellikleri krizde istikrarı sağlayıcı üstünlüklerini oluşturur²⁹⁰. ÇUB'un kriz dönemlerinde istikrarı bozucu etkileri küçük ve ülkede yeni faaliyete başlamış bankalar için geçerli olmasına rağmen; gerektiğinde kaynaklarını kolaylıkla yurtdışına çıkarabilmeleri ile faaliyetlerinde yaşanacak olumsuzlukların para ve sermaye piyasalarında önemli sistematik krizlere neden olabilen büyük ölçekli olmaları yanında kamu otoritelerince denetlenmelerindeki güçlüklerin varlığı kriz dönemlerinde istikrarın sağlanması bakımından büyük bankaların ulusal olması tercih edilir²⁹¹.

Kriz dönemlerinde kredi kullandırmada; doğrudan yurtdışı (off shore) krediler ile ÇUB'un (on shore) yurtiçine kullandırdıkları kaynaklarda ÇUB'un daha istikrarlı davrandıkları ve krizde kredileri azaltmamalarının (cut and run) nedeninin, itibar kaybı ile şube oluşturmanın ve piyasa payı kazanmanın yüksek sabit maliyetleri

²⁹⁰Kredi talebini etkileme açısından ulusal bankalar ile uzun süre ülkede faaliyette bulunan yabancı bankalar arasında farklılık bulunmamakla birlikte, taraflar arasında bilginin dengesiz dağılımının (kriz dönemlerinde risklerin olduğundan fazla, genişleme dönemlerinde ise olduğundan daha küçük görülmesi sonucu devresel hareketlere göre değişen riske uygun olmayan tepki verilmesinin) ve bankaların kredi karşılıklarının sermaye yeterliliğine etkilemesinin bankaların kredi talebini etkileme bakımından genel olarak devresel hareketlerin hızını artırıcı yönde davrandıkları gözlenmiştir. Linda GOLDBERG, a.g.m.

²⁹¹John HAWKINS ve Dubravko MIHALJEK, "The Banking Industry in the Emerging Market Economies: Competition, Consolidation and Systemic Stability-An Overview", Bank For International Settlements, Monetary and Economic Department, Erişim: <http://www.bis.org/bispaper.pdf>. (08.09.2007).

olduğu kabul edilir. Şube şeklindeki organizasyonlarda ana bankanın desteği zorunlu olmakla birlikte, değişik ülkeler örneklerinde (Macaristan, Mozambik ve Arjantin) olduğu gibi, bağlı ortaklık biçimindeki faaliyetlerde her zaman ana bankanın desteği olmayabilir. Ayrıca; değişik nedenlerle bağlı ortaklığın yurtdışı faaliyetlerindeki azalışların, alternatif fon kaynaklarını ortadan kaldırarak ana bankaya olan bağımlılığı artırması endüstrinin istikrarını olumsuz etkiler²⁹². Kriz dönemlerinde ana bankanın desteğinin belirleyicileri; mali gücü, yurtdışı pazarlardaki faaliyet stratejisi (kalıcı veya geçici) ve yurtdışı birimin karşılaştığı sıkıntının (bankanın içsel hataları veya kendi kontrolü dışındaki ulusal otoritelerin uygulamalarından kaynaklanan genel makro mali güçlükler) kaynağı²⁹³, bankacılık otoritelerinin işbirliği, ana ülke düzenlemeleri, ÇUB'ın ülkeye giriş şekli (şube veya bağlı ortaklık), risk yönetim politikası, bağlı ortaklık için belirlenen faaliyet ve yönetim şekli ile batmayacak kadar büyük olup olmamasıdır.

b) ÇUB'ın Endüstrinin Etkinliğine Yönelik Katkısı

Serbest piyasa koşullarında ÇUB'luk; küresel üstünlüklerinin ulusal bankaların yerel üstünlüklerinden fazla olması ve daha etkin çalışmaları ile açıklanır. Bu konudaki genel yaklaşım; ana ülkelerde etkin şekilde faaliyette bulunan ve yerel rakiplerine göre daha yüksek performansa sahip olan bankaların yurtdışına yöneldiği, ülkeye girişleriyle artan rekabet ile yeni bankacılık teknikleri ve ürünlerinin kullanılmaya başlanmasının endüstrinin etkinliğini artırdığıdır. Etkinliğin artmasıyla; işletme giderlerinin, bankaların kaynak aktarma maliyetlerinin, faiz marjının ve kredi faiz oranlarının düşmesinin kredi arzını ve tahsis etkinliğini artırdığı kabul edilir. Buna karşılık, ÇUB'ın girişinin; piyasa koşulları ve mikro veya etkinlik üstünlükleri yerine, gelişmiş ülkelerdeki makro koşullar ile gelişmekte olan ülkelerdeki finansal serbestleştirmeler sonucu oluşan krizlerden kaynaklandığının kabul edilmesi durumunda, endüstrinin etkinliğini artırdıklarını savunmanın açık olmadığı, etkilerinin giriş şekillerine, yönedikleri faaliyet alanlarına ve ev sahibi ülke bankacılığının gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu ileri sürülür.

²⁹²Juan CARDENAS vd., a.g.m..

²⁹³Donald J. MATHIESON ve Garry J. SCHINASI, a.g.m.

Bankacılık faaliyetlerinde etkinliğin ölçülmesi güçlüklerinin yanında koşullara göre farklı olabilmesi çalışmalarda değişik sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Claassen vd. (2001) gelişmiş ve gelişmekte olan 80 ülkeye yönelik çalışmada, gelişmiş ülkelerde ulusal bankalar ÇUB'dan daha etkin bulunurken (yüksek kar marjı ve karlılık), gelişmekte olan ülkelerde ÇUB ulusal bankalardan daha etkin bulunmuştur. Benzer sonuçlara; Arjantin, Kolombiya, Türkiye, Avustralya, Fransa, Almanya, İspanya ve ABD için değişik iktisatçılar tarafından ulaşılmıştır²⁹⁴. Aynı şekilde, Hermes ve Lensink (2002, 2003) ve Zajc (2003) ÇUB'ın payı ile faiz marjı arasında ters yönlü ilişki bulmuştur²⁹⁵. Buna karşılık; Claessens vd. (2002) gelişmekte olan ülkelerde ÇUB'ın daha yüksek kar marjı, karlılık ve genel giderlere sahip olmakla birlikte bu durum etkin olmalarından kaynaklanmamış²⁹⁶ ve Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinde ÇUB ulusal bankalardan daha etkin ve yüksek performansa sahip olmakla birlikte Güney Doğu Asya ülkelerinde aynı performansa sahip olmadıkları görülmüştür²⁹⁷. Diğer taraftan, Carvalho (2001) ve Paulo (2002) Brezilya'ya ilişkin çalışmalarda; ÇUB'ın girişine ulusal bankaların birleşme ve etkinliklerini artırarak tepki göstermeleri ile gelişmekte olan ülkelerde ÇUB'ın daha etkin olduğuna ilişkin çalışmaların Dünya Bankası ve IMF iktisatçıları tarafından yapılmış olması ve bazı çalışmalardaki ÇUB'ın daha etkin olmadığı şeklindeki farklı görüşlerin varlığı karşısında, ÇUB'ın her koşulda etkinliği artırdığı sonucuna varmanın mümkün olmadığını belirtir²⁹⁸. Üçüncü Dalga Bankacılığın yeni olmasından kaynaklanan gözleme dayanan çalışmalarının azlığı ve tespitlerin farklılığı, istikrarda olduğu gibi etkinlikte de genel sonuca ulaşmayı engellemektedir.

i) Çok Uluslu Bankaların Endüstrinin Etkinliğini Artırması

Daha etkin ÇUB'ın girişiyle artan rekabet ulusal bankaları da etkin çalışmayı zorlayarak; maliyetlerde (genel veya faiz dışı giderler/toplam aktifler), faiz marjında (kredi ve mevduat faiz oranları farkı), kredi karşılıklarında (donuk krediler/toplam

²⁹⁴Juan CARDENAS vd., a.g.m.

²⁹⁵Jamek UIBOUPIN, a.g.m.

²⁹⁶Ramon MORENO ve Agustin VILLAR a.g.m.

²⁹⁷John HAWKINS ve Dubravko MIHALJEK, a.g.m.

²⁹⁸Luiz Fernando De PAULA, a.g.m.

krediler) ve karlılıklarda (vergi öncesi kar/ ödenmiş sermaye, vergi öncesi kar/ toplam aktifler) düşüŖlere neden olur. ÇUB'ın varlığının rekabeti artırmasının; maliyet ve aşırı karlardaki düşüŖlerle bankaların aracılık fonksiyonunu daha etkin yerine getirmesine neden olarak yatırım maliyetlerini düşürmesi ve kredi tahsis etkinliğini artırması öngörölür. ÇUB'ın girişinin endüstrinin etkinliğini yükseltmesi yanında yurtiçi denetim ve yasal çerçevenin gelişmesine teşvik ederek uluslararası fonlara ulaşabilirliği ve endüstrinin istikrarını artırması beklenir. Bununla birlikte, ÇUB'ın neden olduğu rekabet artışıyla; daha rekabetçi fiyatlama ve iyi risk yönetimi, etkin kredi tahsisi, maliyetlerde azalış ve verimlilikteki yükseliş ile firmaların daha ucuz ve çok kredi kullanma olanaklarına kavuşmaları esas etkiyi oluşturur²⁹⁹.

ÇUB'ın girişine koşut olarak, gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarında serbestleşmeye gitmeleri; bankacılık ürünlerinin karşılaştırmalı üstünlüklere göre üretilip ticarete konu olmasına fırsat vermesi ile ÇUB'ın sundukları yeni finansal ürünlerin riskin dağıtımında ve arbitraj olanaklarının artırılmasında daha iyi fırsatlar yaratmaları etkinliği ve istikrarı artırıcı katkıları azami seviyeye çıkar³⁰⁰. Ayrıca; bankacılık endüstrisi gelişmemiş ülkelerde ÇUB'ın verimliliği düşük kamu girişimlerine kredi kullandırmamaları, daha gelişmiş ürünler ve pazarlama teknikleri sunmaları, kaliteli müşterileri çekmeleri ile daha ucuz ve çok kaynaklara sahip olmaları ulusal bankaların etkinliklerinin artırılmasına teşvik eder. ÇUB'ın endüstrinin etkinliğini artırması, üstünlüklerinin kısa dönemli ve geçici olmasına neden olarak, faaliyetlerini sürdüren ulusal bankalar açısından uzun dönemli etkiyi pozitif yapar³⁰¹.

Rekabetçi bankacılık sektörüne sahip gelişmiş ülkelerde ÇUB'ın önemli teknoloji ve yönetim tecrübesi gibi firmaya özgü üstünlüklerinin bulunmaması sonucu, sadece ana ülke kökenli firmalara hizmet sunmada ve toptancı veya ticari bankacılık alanlarında rekabet edebilecekleri kabul edilir. Rekabet üstünlükleri nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde ÇUB, bölünmüş piyasalarda daha az hissedilmekle beraber

²⁹⁹BIS, a.g.m., (17.02.2007).

³⁰⁰Donald J. MATHIESON ve Garry J. SCHINASI, a.g.m.

³⁰¹John HAWKINS ve Dubravko MIHALJEK, a.g.m.

piyasaların serbestleştirilmesine benzer etkide bulunarak, ulusal bankaların karlılığı ve faiz marjını azaltırlar³⁰². Gelişmekte olan ülkelerdeki girişlerin krizlerin sonucu olmasına karşılık, gelişmiş ülkelerdeki yoğun rekabet baskısının bankaları birleşme ve satın almalara yöneltmesi ÇUB'ın ülkelere göre etkinlik farklılıklarını yansıtır³⁰³.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bankacılık endüstrilerinin etkinlik farklılıkları bankacılık endüstrilerinin başlangıç yapılarının farklılığına bağlanabilir. Gelişmiş ülkelerdeki banka ve benzeri diğer finansal kuruluşlardan kaynaklanan rekabetin yoğunluğu ile faaliyetlerin uzun bir süredir serbest piyasa koşullarında yürütülüyor olmasının neden olduğu birleşmeler, daralan faiz marjları, maliyetlerin düşürülmesi ve yeni teknolojilerin uygulamaya konulması etkin bir bankacılık sistemi oluşturmuştur. Buna karşılık; gelişmekte olan ülkelerin krizlerden yeni çıkıyor veya kamu kontrollü bankacılıktan serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde olmaları endüstrinin rekabet koşullarını ve etkinliğini olumsuz olarak etkilemiştir. Bu koşulların bankaların lisans değerlerini yükseltmesi, rekabetçi ve etkin olmayan bankaların da sistem içerisinde faaliyetlerinin devam etmesine olanak sağlamıştır. Sisteme yeni giren bankalar bakımından yüksek karlılık fırsatları sunan bu tür piyasalarda ÇUB'ın daha etkin maliyet yapıları piyasa bazlı daha uygun faiz oranları sunmalarına olanak vererek endüstrinin etkinliğinin doğrudan ve dolaylı olarak önemli oranda artırmasına neden olur. Gelişmekte olan piyasalarda küresel üstünlüğün yerel üstünlükten daha fazla olmasına neden olan ulusal bankaların başlıca dezavantajları; sermayelerinin yetersizliği, fonlar ve kullanımı bakımından yeterli coğrafi dağılımın bulunmaması, değişik piyasalarda faaliyette bulunma tecrübesizliği, yeni ürünler ve servisler sunmanın yüksek maliyetleri ile ekonomik bilgi işlem ve diğer teknolojik yatırımlarının yapılmasını önleyen ölçek yetersizliğidir. Ulusal bankalar sözkonusu görelî dezavantajlarını ortadan kaldırmak için; yeni uluslararası fonlar yaratmalı, piyasaya yeni araçlar sunulması için uluslararası danışmanlık hizmetlerinden yararlanmalı, yeni ürünler geliştirmek amacıyla ulusal ve uluslararası işbirliklerine gitmeli ve ölçek ekonomilerinden

³⁰²George CLARKE vd., a.g.m

³⁰³Juan CARDENAS, vd., a.g.m.

yaralanmak amacıyla diğer ulusal bankalarla ürün geliştirilmesinde ve sunumunda ortaklıklar oluşturmalarıdır³⁰⁴.

ii) Çok Uluslu Bankaların endüstrinin Etkinliğini Azaltması

ÇUB'ın bankacılık endüstrisinin etkinliğine olumlu katkılarda bulunduğu görüşlerine karşılık; etkilerinin açık olmadığı, bazı koşullara bağlı olduğu ve ülkeye girişlerinin sahip oldukları üstünlükler veya mikro göstergeler yerine, stratejik kararları ile ana ve ev sahibi ülkelerin makro göstergelerinden kaynaklanabileceği şeklinde görüşler de bulunmaktadır. ÇUB'ın endüstrinin etkinliğine ilişkin başlıca olumsuzlukları; piyasanın karlı bölümlerine ve müşterilerine yönelme eğilimlerinin ulusal bankaları daha riskli ve kar oranı düşük pazarlar ve müşterilerle çalışmaya zorlamasının kredi portföyünün ortalama risk düzeyini artırması, gelişmiş piyasalarda kullandıkları esnek olmayan istatistiksel verilere dayanan (hard information) bilgiyi esas alan değerlendirme yöntemlerini, gelişmekte olan ülkelerdeki veri yetersizliği ve uzun süreli bulunmamasından kaynaklanan nedenlerle kullanamamalarının, KOBİ daha az kredi verilmesine yol açması ve bu ikisinin sonucu endüstrinin kredi tahsis etkinliğini bozmasıdır³⁰⁵. ÇUB'ın etkinliklerinin kaynağının, sahip oldukları üstünlüklerin yanında kaliteli müşterilere hizmet sunma gibi müşteri tabanının özelliklerinden kaynaklanması, kredi tahsis etkinliğini bozduklarının ve ülkenin makro tercihleri ile önceliklerini olumsuz etkilediklerinin göstergesidir³⁰⁶. Ayrıca; ÇUB'ın endüstride yoğunlaşmayı artırması sonucu oluşan batmayacak kadar büyük bankaların, sistematik riskleri, ahlaki riziko (moral hazard) sorunlarını ve tekeli gücünü (monopoly power) artırması, endüstrinin etkinliğini azaltarak büyüme oranı ile gelir dağılımı, istihdam ve GSMH'yı olumsuz etkiler³⁰⁷.

Gelişmiş ülkeler kökenli ÇUB'ın gelişmekte olan ülkelerin ulusal bankalarından daha etkin oldukları varsayımında, ÇUB'ın ev sahibi ülkelerin bankacılık endüstrisi

³⁰⁴Donald J. MATHIESON ve Garry J. SCHINASI, a.g.m

³⁰⁵Donald J. MATHIESON ve Garry J. SCHINASI, a.g.m.

³⁰⁶Maria Giovanna BOSCO, "Are Foreign Banks More Efficient than Domestic Banks? An Empirical Study of Transition and MED Countries", Università Bocconi, Milan, Erişim:www. ecomod.net /conferences/ecomod2003, (19.05.2007).

³⁰⁷Pierre-Richard AGENOR, a.g.m.

üzerindeki etki veya ulusal bankaların vereceği tepki bankacılık endüstrilerinin gelişmişlik ve yoğunlaşma seviyesiyle ilişkilidir. ÇUB’ın girişiyle artan rekabetin; faiz marjını, genel giderleri, karlılığı, kredi karşılıklarını düşürmesi, faiz dışı gelirleri artırması beklenmekle birlikte, endüstrinin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak artan rekabetin; faiz gelirlerinde olduğu gibi faiz dışı gelirleri de azaltabileceği, bankaları daha riskli müşterilere yönelterek kredi karşılıklarını artırabileceği ve yeni altyapı yatırımlarını gündeme getirmesinin genel giderleri yükselebileceği ileri sürülür³⁰⁸.

Birleşme ve satın almaların mikro veya firma bazında etkinlik farklılıklarıyla açıklanmasında, ülkelerarası birleşme ve satın almalarda daha etkin bankaların daha az etkin olanları satın almasıyla küresel düzeyde bankacılığın etkinliğinin de artacağı kabul edilir. Ancak; yapılan çalışmalarda; birleşme ve satın almalarda etkinlik artışının sınırlı veya bulunmamasının; işlemleri etkinlik temelinde açıklamayı güçleştirdiği, bu durumda işlemlerin, mikro düzeyde firmalararası etkinlik farklılıkları yerine, makro yapısal (ülkelerin ekonomik büyüme hızı, yurtiçi gelirin seviyesi ve dağılımı ile finansal piyasaların sağlamlığı) farklılıklar ve firmaların stratejileri ile açıklanmasını daha anlamlı yaptığı ileri sürülmektedir. Ayrıca; birleşme ve satın almalarda bulunan ÇUB’ın, KOBİ yerine ÇUŞ ve yurtiçi büyük ve güçlü firmalar ile çalışma eğilimleri ile klasik aracılık fonksiyonlarını azaltarak türev araçları ve bilanço dışı işlemlere yönelmeleri ÇUB’ın bankacılık endüstrisinin etkinliğini artırmadığının ve belirli kesimlerde görülen refah artışlarının toplumun genelinde pozitif etki yaratmadığının göstergeleridir³⁰⁹.

Yukarıda açıklandığı üzere, ÇUB’ın mikro üstünlüklerinin doğrudan ve rekabeti artırmalarının dolaylı olarak neden olacağı etkinlik artışlarının sağlayacağı faydanın; endüstrinin gelişmişlik seviyesine, bankaların giriş şekline ve faaliyet alanlarına göre değiştiği kabul edilmektedir. Bu çerçevede; endüstrinin yüksek gelişmişlik düzeyi, teknolojik farklılığı (technological gap) azaltarak, ÇUB’ın üstün teknoloji ve yönetim tecrübesinden kaynaklanan doğrudan etkinlik artışını önemsiz duruma getirmekle birlikte, gelişmemiş bankacılık endüstrisinin varlığında veya yeterli

³⁰⁸Jamek UIBOUPIN, a.g.m.

³⁰⁹Gary A. DYMSKI, a.g.m

rekabet gücünün bulunmaması durumunda, endüstrinin ÇUB'ın eğemenliğine girme riski bulunmaktadır. Endüstrinin gelişmişliği veya yeterli rekabet gücünün varlığı; ÇUB'ın getirdiği yeniliklerin ulusal bankalar tarafından uygulanarak faaliyetlerin daha etkin şekilde sürdürülmesine neden olmaktadır. Ayrıca; ev sahibi ülkelerin bankalarının yönetim, teknoloji, rekabet ve finansal derinlik seviyesinin yüksekliği, ÇUB'ın doğrudan ve dolaylı olarak endüstriye yapacağı katkıyı önemsizleştirmekte ve endüstrinin etkinliğini azaltıcı olası sonuçları ortadan kaldırmaktadır.

ÇUB'ın, yeni yatırımlar şeklindeki girişı, mevcut bankayı satın almasından daha fazla rekabet artışı ve dolaylı etki yaratır. ÇUB'ın faaliyetlerinin ulusal bankaların faaliyet alanlarında yoğunlaşması, bunları daha fazla etkin çalışmaya zorlamakla birlikte, endüstri üzerindeki olası olumsuzlukları da artırmaktadır. ÇUB'ın girişinin rekabet üstünlüklerinden kaynaklandığının sorgulandığı Üçüncü Dalga Bankacılıkta, olası olumsuzlukların azaltılarak azami faydanın sağlanabilmesi gelişmiş ulusal bankacılık endüstrisinin varlığını gerektirmektedir.

c) Çok Uluslu Bankaların Finansal Derinliğe ve Kredi Dağılımına Etkisi

Neo-Klasik Teoriye göre finansal bütünleşmenin artması; sermayenin bol ve faiz oranlarının düşük olduğu ülkelerden kıt ve faiz oranlarının yüksek olduğu ülkelere fon akışını sağlayarak firmaların ve ekonominin gelişmesini olumlu katkı sağlar. Finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve ÇUB'ın ülkeye gelişiyile artan finansal bütünleşmenin; kredi arzının artmasına, faiz oranlarının düşmesine ve bankacılık sisteminin gelişmesine neden olmasının yanında endüstrinin etkinliğini ve istikrarını artırarak ülkedeki tüm firmalar bakımından daha uygun koşullarda kredi olanakları yaratacağı ve faaliyetlerin artmasına neden olacağı ileri sürülür. Gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların ve kredi hacminin yetersiz, bankacılık sistemlerinin etkinsiz ve kredi maliyetlerinin yüksek olduğunun kabul edilmesi durumunda, endüstrinin serbestleştirilerek ÇUB'ın girişıyle, kredi arzının ve yeni finansal hizmetlerin sunumunun artmasının finansal derinliği de yükselmesi beklenir. Finansal derinliğin para politikasının etkinliğini artırması ve kriz dönemlerinde yararlı bir araç olarak kullanılmasına olanak vermesi, daha fazla risk dağıtımı ve karlılık sağlayan başlıca finansal derinlik göstergeleri (M2/GSMH, M3/GSHM, mevduat/GSMH,

krediler/GSMH, krediler/ merkez bankası kredileri ve borsa değeri/GSMH) ile endüstrinin istikrarı ve etkinliği arasında yakın bir ilişki bulunduğunu gösterir .

Literatürde ÇUB’ın varlığının genel olarak ev sahibi ülkelerin bankacılık sistemlerinin gelişmesine ve kalkınmasına olumlu katkıda bulunduğu kabul edilmekle birlikte; büyük ölçekli ve stratejik kararlarını yurtdışında almaları ile esnek bilgiyi kıyasla esnek olmayan bilgiyi daha ucuz kullanmalarının KOBİ’in krediye ulaşmasını güçleştirmesiyle doğrudan ve ulusal bankaların kredi portföyünün risk değerini yükseltmesiyle de dolaylı olarak kredi arzını ve tahsis etkinliğini azaltmaları sonucu ulusal refahı olumsuz etkiledikleri de ileri sürülür³¹⁰. ÇUB’ın girişine rağmen, ulusal bankaların bulunmadığı veya yetersiz olduğu ülkelerde, bilginin dengesiz dağılımı ile yabancı ve büyük olmaktan kaynaklanan nedenlerle toplam kredi arzının ve tahsis etkinliğinin olumsuz etkilenmesi ve fon arzı artışından firmaların faydalanma derecesi; endüstrinin gelişmişlik düzeyine, ulusal bankaların vereceği tepkiye, ÇUB’ın büyüklüğüne ve giriş şekillerine bağlı olmaktadır. ÇUB’ın KOBİ kredilerine etkisi ulusal-yabancı banka payına göre de değişir. Endüstrinin ÇUB’ın egemenliğine geçmesi KOBİ yönelik kredilerde ve ulusal refahda düşüslere neden olur iken ulusal bankaların da faaliyete devam etmesi, ÇUB’ın büyük ve güçlü firmalarla çalışma eğilimlerinin ulusal bankaları daha büyük oranda KOBİ yöneltmesi, kredilerdeki ve ulusal refahdaki azalmayı giderebilir. Ayrıca, ÇUB’ın büyük firmalar ile çalışma eğilimi; şubelerin yurt geneline dağılımını ve mevduat tutarını olumsuz etkileyerek finansal piyasalarının gelişmesini engel olabilir³¹¹.

³¹⁰ÇUB’ın kredi arzına etkisinde, özelliklerinin ve sektörün gelişmişlik düzeyinin belirleyici olması bilginin dengesiz dağılımıyla açıklanır. Standart rekabet modelinde; yukarı eğimli kredi arz ve aşağıya eğimli kredi talep eğrilerinin varlığında ve eksik bilginin bulunmadığı tam rekabet piyasalarında rekabetin artmasının kredi miktarını artırması beklenmekle birlikte; gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin görülen müşteriler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, bankaların ödünç alan ve veren arasındaki geleneksel fonksiyonun doğmasını neden olan bilginin dengesiz dağılımını daha önemli duruma getirerek toplam kredi tutarını azaltabilir. ÇUB ucuz fon kaynaklarına sahip olmalarına karşılık, yerel olmaktan kaynaklanan özellikleri (müşterilerine ilişkin daha yüksek bilgi oluşturma maliyetlerinin varlığı) sonucu büyük ve karlı firmalara yönelmelerinin ulusal bankaların kredi portföyünün ortalama risk derecesini yükseltmesi yoluyla da toplam kredi hacmini olumsuz etkileyebilirler. Bu nedenlerle; ÇUB’ın girişi ile rekabetin artması ve faiz marjının düşmesi her zaman firmaların kredilere ulaşma olanağının arttığını göstermez. ÇUB’ın girişinin veya rekabetin artmasının daha fazla kredi olanakları sağlayacağı öngörüsü açık olmamakla birlikte, KOBİ niteliğindeki firmalara ilişkin bilgi oluşturma maliyetlerinin veya dengesiz bilgi dağılımının azaltılması (saydamlığa ilişkin muhasebe standartları ve kredi derecelendirme kuruluşları) ve finansal piyasaların serbestleştirilmesi bu olumsuzluklarını giderebilir. Kaynak: Todd A. Gormley, Banking Competition in Developing Countries:Does Foreign Bank Entry Improve Credit Access?, Washington University, Erişim: http://www.wpub.2tepper.cmu.edu/wfa/wfsecure/upload/2006_03.06.2007.

³¹¹Enrica DETRAGIARVE, a.g.m.

ÇUB'ın girişine ulusal bankaların verdiği tepkinin kredi arzına etkisinde ilave sermaye gereksinimi belirleyicidir. Buna göre; ÇUB'ın kaliteli firmalarla çalışma eğiliminin ulusal bankaların kredi portföyünün risk derecesini artırmasının neden olduğu sermaye gereksinimine ilave olarak, ulusal bankaların rekabet edebilmek için önemli alt yapı yatırımlarına gitme zorunluluğu sermaye gereksimini artırarak daha az kredi kullandırmasına neden olur. Ulusal bankaların kredilerindeki azalışlar ile büyük karlı müşterilerin ÇUB yönelmesinden kaynaklanan karlılıklarındaki düşüşler artan sermaye ihtiyacının karşılanmasını daha da güçleştirerek ÇUB ile birleşmeleri veya satın alınmaları zorunlu kılar. ÇUB'ın kendilerine rekabet üstünlüğü sağlayan teknolojik ve yönetim becerisine ilişkin firmaya özgü kaynakları korumaya yönelik davranışlarının ulusal bankaların rekabet güçlerinin artmasını önlemesi, ulusal bankaların rekabet güçlerini olumsuz etkileyerek KOBİ ve düşük gelirliye yönelik kredilerde azalışlara neden olur³¹².

ÇUB'ın KOBİ daha az kredi kullandırma eğiliminde olmalarının diğer bir nedeni; büyük ölçekli olmalarının küçük ve büyük firmalara birlikte kredi kullandırılmasında yönetsel güçlükler (managerial diseconomies) yaratması ve merkeziyetçi organizasyon yapılarının varlığının küçük ve yeni faaliyete geçen firmaların krediye ulaşmalarına engel olması olarak belirtilir. Bu tür firmalarda düzenli ve sağlıklı mali bilgilerin yetersizliği, firma itibarı, iş becerisi ve tecrübesi gibi esnek bilginin önemini artırmakla birlikte, esnek bilginin bankaların karar süreçlerindeki (şubelerden merkeze) akışkanlığının düşüklüğünün son karar vericinin bu bilgiyi kullanmasını önlemesi ile ÇUB'ın yerel yöneticilerin yeteneklerine ve dürüstlüklerine ilişkin tereddütlerinin şubelerin yetkilerini sınırlandırması, merkezi bir yapının oluşmasına neden olur. İletişim ve bilgi oluşturma teknolojilerindeki gelişmeler, esnek bilginin kullanılabilirliğini artırmakla beraber, ÇUB'ın ulusal bankaların yerine alması, küçük ve yeni firmalara yönelik kredi arzını düşürür.

Öte yandan, ÇUB'ın doğrudan piyasaya girme yerine yerel bankaları satın alarak bağlı ortaklık şeklinde faaliyete devam etmesinin, KOBİ yönelik kredi arzındaki

³¹²Christian E. WELLER ve Adam S. HERSH, a.g.m.

azalışı kısmen gidereceği öngörülür. Kamu ve holding bankalarının kredi tahsis etkinliğinin düşük olduğu varsayımı çerçevesinde, küçük ve yeni işe başlayan firmaların krediye ulaşma olanaklarının artması için; ÇUB’ın bu bankaların yerine alması veya ülkeye giriş biçimlerinin birleşme veya satın almalarla değil yeni şubeler açılması suretiyle olması tercih edilir. Kamu ve holding bankaları yerine ÇUB’ın almasıyla endüstrinin tahsis etkinliğinin artması veya ulusal bankaların da faaliyetine devam ettiği piyasada, ÇUB’ın yeni birimler oluşturarak ülkeye gelmelerinin rekabeti artırmasının küçük ve yeni firmaların ulusal bankalardan kredi almalarına olanak vermesi krediye ulaşmalarını kolaylaştırabilir³¹³.

ÇUB’ın küçük ve yeni firmalara kredi kullandırma deneyimi olan ulusal bankaları satın almasıyla bu tür firmalara yönelik kredi arzının olumsuz etkilenmesi, endüstrinin ÇUB’ın rekabetine açılmasının yararlarının bu bankaların giriş şekline ve ulusal bankaların tepkisine bağlı bulunması ve firmaların gelişmesinde kredi kalitesindeki veya tahsis etkinliğindeki iyileşmelerin kredi arzındaki artıştan daha önemli olması yabancı bankaların giriş şeklinin yakından izlenmesini gerektirir. Bu çerçevede, KOBİ’in krediye ulaşmalarını kolaylaştırmak için; ülke finansal piyasalarının bölünmüş olması ve ulusal bankaların KOBİ kredi kullandırılmasındaki uzmanlaşmalarının sağlanması, uzun vadeli yatırım fonlarını ülkeye çeken kurumsal yapının oluşturulması, ÇUB’ın spekülatif davranışları ile oligopolistik yıkıcı rekabetini kontrol altına almadan hızlı bir şekilde girişine izin verilmemesi veya yol gösterici düzenlemelerin yapılması ile ulusal bankaların rekabete hazır olmasına müteakip aşamalı şekilde endüstrinin yurtdışı rekabete açılması önerilir. Ayrıca; yurtiçi tasarrufların daha sürdürülebilir ve istikrarlı kredi arzı sağlaması nedeniyle, ÇUB ile birlikte ulusal bankaların da varlığını sürdürmesi sağlanarak ulusal tasarrufları artırıcı faaliyetleri özendirilmeli ve ÇUB’ın yurtiçi tasarruflara yönelmesi durumunda ulusal çıkarlar doğrultusunda davranmalarına yönelik düzenlemelere gidilmelidir³¹⁴.

³¹³Mariassunta GIANNETTİ ve Stefan ONGENA, “Financial Integration and Entrepreneurial Activity, Evidence From Foreign Bank Entry In Emerging Markets”, European Central Banks, Working Paper Series No 498 Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pdf/> (18.06.2007).

³¹⁴Hwok-Aun LEE, a.g.m.

ÇUB'ın kredi arzı ve tahsisi ile KOBİ kredilerine yönelik olumsuz etkilerinin bulunduğu eleştirilerine literatürde değişik şekillerde yanıt verilmektedir. İlk olarak; ulusal bankalarca risklerin sağlıklı şekilde fiyatlanması durumunda, yüksek risk-getiri ilkesi doğrultusunda gelirlerinin artırmasının ÇUB'ın varlığının ulusal bankalar açısından olumsuzluk yaratmayacağı, ikinci olarak, ÇUB'ın kaliteli müşterilerle çalışmasının, ulusal bankalarca kapalı bir biçimde verilen sübvansiyonların yok olmasına neden olmuş ise, ÇUB'ın kaynakların etkin şekilde kullanılmasını sağlamış olmasıdır. Diğer taraftan ÇUB'ın mevduata yönelme yerine, gereksinim duydukları fonları 'interbank' piyasasından sağlamaları ve ulusal bankaların da kaynaklarını buraya yönlentmelerinin, yurtiçi kredi arzını düşürmesi veya büyük firmaların fon kaynağını artırması, buna karşılık KOBİ'in kullanabilecekleri fonları azaltması görüşünün uygulamada geçerliliğinin bulunmadığı belirtilir³¹⁵. ÇUB'ın girişinin toplam kredi hacmini azaltması ise; kamu ve holding bankalarının yabancı bankaya dönüşmesiyle bilançolarında bulunan kötü kredilerin bilanço dışına çıkarılmasından ve ÇUB'ın devir aldıkları bankaların geleneksel müşterilerine yönelik kredileri durdurmasından kaynaklanan sistemin toplam kredi hacmindeki geçici azalıştan olabilir. Diğer taraftan, sistemde kamu tarafından yaratılmış kartel piyasasının bulunması durumunda, ÇUB'ın girişiyle kartelin ortadan kalkması kredilerde artışa veya azalışa neden olabilir. Kartelin yıkılmasıyla, artan mevduat faiz oranları ve düşen kredi faiz oranları kredi tutarını artırır. Ancak; kartelin yıkılmasıyla zayıf bankaların sistemden çıkması geçici bankacılık krizlerine ve kredi düşüşlerine neden olur. Benzer biçimde; kartelin yıkılmasının, kamu bankalarının kalkınma ve sosyal nedenlerle kırsal alanda ve küçük kasabalarda faaliyette bulunma gibi fonksiyonlarını yerine getiremez duruma getirmesi bu alanlara yönelik kredileri azaltır³¹⁶.

ÇUB'ın kredi arzı ve tahsisini olumsuz etkiledikleri görüşünün geçerli olmadığına ilişkin verilere dayanan çalışmalarda; ÇUB'ın yoğun olarak giriş yaptığı dört Latin Amerika ülkesinde yabancı bankaların KOBİ kredi kullandırma oranında yüksek artışların olmasının bankacılıkta bilgisayar kullanımının ve standartlaşmış bilginin

³¹⁵John HAWKINS ve Dubravko MIHALJEK, a.g.m.

³¹⁶Adrian E. TSCHOEGL, a.g.m., (21.02.2007).

artmasından veya ÇUB'ın ülkeye gelmesi sonucu artan rekabet baskısının ulusal bankaları daha fazla oranda KOBİ kredisi kullanırmaya yönlmesinin dolaylı olarak KOBİ kredilerini artırmasından kaynaklanabileceği, bu nedenle ÇUB genellikle büyük ölçekli firmalarla çalışma eğiliminde olmakla birlikte endüstriye girmelerinden KOBİ'in de faydalandığı³¹⁷, aynı şekilde Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinde piyasa göstergeleri çerçevesinde kullanılan KOBİ kredilerinde bankaların mülkiyet yapısındaki farklılıklardan kaynaklanan daralmaların bulunmadığı³¹⁸ ve AB'ne katılan Doğu Avrupa ülkelerinde ÇUB'ın payının artmasının bu ülkelerin finans sektörlerinin derinliğini artırdığı³¹⁹ belirtilir.

d) Çok Uluslu Bankaların Küresel Piyasalar Üzerinde Bütünleştirici Etkisi

Uluslararası bankacılık kapsamında ÇUB'ın yurtdışı faaliyetlerindeki artış ülkelerin bankacılık endüstrilerinin uluslararası piyasalar ile daha fazla bütünleşmesini neden olur. Üçüncü Dalga Bankacılıkla yeni bir nitelik kazanan ÇUB'lık; finansal piyasalarda küresel düzeyde artan yoğunlaşmaya, sınırlı sayıda bireysel ortaklık yapısından yaygın bireysel veya kurumsal ortaklık yapısına ve rekabetin artışıyla hizmet ve ürünlerde gerçek piyasa bazlı fiyatlamaya doğru genel eğilimleri gündeme getirmiştir. Küresel piyasalarla artan bütünleşme ülkelerin bankacılık endüstrisinin yönetim, düzenleme, kredi tahsisi ve risk yönetimi normlarını uluslararası düzeye yakınlaştırmıştır. Finansal piyasaların uluslararası bütünleşmesini de beraberinde getiren bu yeni eğilimin; bankacılık endüstrisinin istikrarı, etkinliği ve kredi arzında olduğu gibi, satın alınan bankaların faaliyetlerine de farklı yönlerde etkileri bulunur. Buna göre ulusal bankaların bağlı ortaklığa dönüşmesiyle, satın alınan banka; maddi ve maddi olmayan kaynaklar ile bu kaynakların yönetilmesine ilişkin karar süreci bakımından daha fazla oranda uluslararası bütünleşir. Bu dönüşüm, yönetim stratejilerinin oluşması açısından ana bankaya bağımlılığı artırırken, ana bankanın fonlarından, teknolojisinden ve yönetim tekniklerinden daha fazla yararlanılmasını sağlar. ÇUB'nın bağlı ortaklığına dönüşen

³¹⁷George CLARKE vd. a.g.m.

³¹⁸Linda GOLDBER, a.g.m.

³¹⁹Patrizia BAUDINO vd.a.g.m.

ulusal bankanın stratejik kararlarının ana banka tarafından alınması, ana bankanın küresel stratejileri gereği daha fazla yurt içerisine odaklanmasına ve uluslararası işlemlerinin ana banka veya uygun göreceği bölgesel bankalar tarafından yerine getirilmesine neden olur. Bunun sonucunda; ana bankanın içinde bulunduğu grup risklerini daha fazla dağıtmakla beraber, bağlı ortaklık uluslararası varlıklarını, fon kaynaklarını ve gelirlerini kayıp edebilir³²⁰.

Küreselleşme ile birlikte bankaların değişen ortaklık yapısı, FDYY'ni risk-getiri temelinde daha fazla oranda portföy yatırımlarına yaklaştırmıştır. Bu durumda, ÇUB'ın stratejilerindeki olası değişimlerin, ev sahibi ülkelere tahsis edilen kaynakların veya kredi arzının sürekliliğinin değişmesine neden olması, yurtdışı otoritelerin finansal sistemi ekonomik kalkınma politika aracı olarak kullanma tercihi ile ortakların öncelikleri arasında farklılıklar ortaya çıkarır. Ev sahibi ülkenin, ana bankanın veya ülkenin kararlarından etkilenme derecesi; ÇUB'ın endüstrideki payına ve kökenlerinin belirli ülkede yoğunlaşmasına koşut olarak artar. ÇUB'ın geliştirmekte olan ülkelerdeki yatırımlarının artması, bu ülkelere yönelik faaliyetlerinin yoğunluğunun azaltılmasını veya durdurulmasını daha maliyetli yapar³²¹. Finansal piyasaların uluslararası bütünleşmesinin artması, bir taraftan ülkeleri yurtdışı değişimlere veya dalgalanmalara daha açık duruma getirerek potansiyel istikrarsızlığı artırırken, diğer taraftan, ülkelerin dış ülkelere ayrı olarak krize girmesini önler³²².

e) Çok Uluslu Banka GirişlerineYönelik Temel Politika Önergeleri

Üçüncü Dalga Bankacılığın endüstrinin etkinliğine, istikrarına, gelişmesine ve uluslararası bütünleşmesine olumlu ve olumsuz etkileri literatürde yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. ÇUB'ın genel olarak ülkelerin bankacılık endüstrisine ve ekonomisine olumlu katkılarının olduğu belirtilmekle birlikte; geliştirmekte olan ülkeler açısından ÇUB'ın ortaya çıkış nedenleri, bankacılık sistemlerinin gelişmişlik farklılıkları, gelişmiş ülkelerin piyasa koşullarının ÇUB yurtdışına yönelmeyi zorlaması, küreselleşmenin yurtdışı yatırımları daha kolay ve karlı yönetilebilir

³²⁰BIS, Committee on the Global Financial System, a.g.m., (17.02.2007)

³²¹Dietrich DOMANSKI, a.g.m.

³²²Patrizia BAUNDINO vd., a.g.m.

duruma getirmesi, bankaların temel aracılık görevinden ve hizmetlerin yerel sunulması gerekliliğinden kaynaklanan bilginin dengesiz dağılımı ile bankacılık fonlarının yüksek akışkanlığı dikkate alındığında, ÇUB'ın girişinde bilinçli politikaların uygulanmaması durumunda olumsuz etkilerinin daha fazla olacağı ve finansal serbestleşme ile birlikte paylarının artmasının ülkenin kalkınma öncelikleri ile çelişebileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır.

ÇUB'ın geliştirmekte olan ülkelerdeki etkilerinin henüz tam olarak ortaya çıkmaması faaliyetlerinin değerlendirmesinde belirsizliklere neden olmaktadır. Nitekim, ÇUB'ın karlılığı ile etkinliğe ve istikrara katkısı konusundaki Claessens, Demircuc-Kunt ve Huizinga'nın (2000) 80 ülke ve 7900 bankaya ilişkin çalışması ile Demircuc-Kunt ve Huizinga'nın (1999) çalışmasında olduğu gibi, çalışmaların genel olması ve karlılığın bir çok faktör tarafından belirlenmesinden dolayı ülkeler bazında sonuç çıkarmaya uygun bulunmaması ve belirli ülkeler itibariyle yapılan çalışmaların farklı sonuçlar vermesi nedenleriyle, ÇUB'ın ev sahibi ülkelerin bankacılık endüstrisinin etkinliği ile istikrarını artırdığı sonucuna varmanın erken ve yeni çalışmalara gereksinim olduğu belirtilmektedir³²³. Benzer şekilde; geliştirmekte olan ülkelerin bankacılık endüstrilerinin yabancı rekabetine açılmasının bir çok yararının olduğu ileri sürülmekle birlikte, endüstriye yabancı rekabete açmanın veya hızlı bir biçimde ÇUB girişine izin vermenin bir çok potansiyel olumsuzlukları taşıdığı ve her iki tarafın görüşlerinin haklılığını gösteren yeterli desteklerin bulunmadığı³²⁴, ÇUB'ın payının artmasının, maliyetleri ve faiz marjını düşürerek endüstrinin ortalama etkinliğini yükseltmekle beraber, istikrarı artırması ve kredi sunumunda oynaklığı azaltması konusunda sınırlı örneklerin bulunduğu³²⁵ gibi görüşler de bulunmaktadır. Ayrıca bankacılığın; iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde merkezi konumda bulunması, para politikası uygulamasında aktarım fonksiyonu üstlenmesi, tasarruflarını yönetmede güçlükleri bulunan küçük mevduat sahiplerine güvenli aktifler sağlaması ve sermaye piyasalarına ulaşma gücünü bulunan küçük girişimciye kredi olanakları sunması gibi niteliklerinin, endüstriyi ülkelerin

³²³Pierre-Richard AGENOR, a.g.m.

³²⁴Linda GOLDBERG, vd. a.g.m.

³²⁵ Donald J. MATHIESON vd., a.g.m..

kalkınmasında stratejik konuma getirmesi ÇUB'ın girişinin serbest bırakılmasını geciktirmekte³²⁶ ve ÇUB girişine ilişkin farklı yaklaşımları gündeme getirmektedir.

Yoğun şekilde tartışılmakla birlikte, henüz görüş birliğine ulaşılamayan ve ülkelerin kalkınmasında stratejik konumda olduğu kabul edilen endüstriye yönelik olarak; ÇUB'ın girişinin serbest olması gerektiği, olası olumsuzluklarının finansal serbestleşme ve kurumsal altyapının geliştirilmesiyle giderilebileceği ve ulusal bankaların zamanla rekabet güçlerini kazanabilecekleri yaklaşımına karşılık, olası olumsuzluklarını azaltmak için ulusal bankaların da faaliyetlerini devam ettirmelerinin gerekli olduğu, bu nedenle belirli politikalar çerçevesinde ÇUB'ın girişine izin verilmesi ve ulusal bankacılığın güçlendirilmesi gerektiği yaklaşımı da bulunmaktadır.

Ulusal bankaların zamanla etkinliklerini artırarak ÇUB'a karşı rekabet üstünlükleri kazanabileceklerini Tcghoegl (2003); değişik nedenlerle dengesi bozulmuş toprak parçasına başka yerlerde yaşayan bakterilerin gelmesi durumunda, uzun dönem durağan dengesinde (steady state) yerli bakterilerin tekrar üstünlüğü sağlayacağı ve yabancı bakterilerin ortadan kalkacağı Ekolojik Başarı (Ecological Succession) Modeli benzetmesiyle açıklar. Buna göre; kar marjının yüksek ve bankacılık endüstrisinin gelişmemiş olduğu ülkelere gelen ÇUB, yerli bankalara kıyasla daha yüksek kar marjına ve karlılığa sahiptirler. Ancak; zamanla yeni ÇUB'ın gelmesi ve yöresel üstünlüğe sahip ulusal bankaların rekabet güçlerinin artmasıyla endüstrinin kar marjları düşer ve ÇUB'ın rekabet üstünlükleri ortadan kalkar. Artan rekabetle kar marjlarının düşmesinin piyasanın çekiciliğini azaltması ve ulusal bankaların rekabet gücüne kavuşmalarının faaliyetleri daha maliyetli yapması karşısında, ÇUB ülkedeki faaliyetlerini sona erdirir ve ülkeden çekilirler. Birinci küreselleşme döneminde bir çok ÇUB'nın yurtdışı faaliyetlerine son vermesi, benzer durumun Üçüncü Dalga Bankacılıkta da olabileceğini gösterir³²⁷. Gelişmiş ve istikrarlı piyasalara sahip ülkeler yerine, serbestleştirme uygulamaları, savaşlar ve

³²⁶Sothitorn MALLİKAMAS, "Impacts of Foreign Entry on the Domestic Banking Market", Erişim: <http://wb.cu.car.chula.ac.th/papers/foreign-entry.htm>, (16.02.2008).

³²⁷Adrian E. TSCHOEGL, a.g.m., (21.02.2007)

kominizm sonrası geçiş sürecinin yarattığı fırsatlar ile krizler sonrası dengesi bozulmuş piyasalara yönelik UB girişlerine ilişkin Model’de; dengesi bozulmuş piyasaya UB’in girişı birinci aşamayı oluştururken, ikinci aşamayı ise artan rekabet sonucu UB’in ulusal bankalarla birleşmesi ve piyasadan çekilme süreci oluşturur. Piyasanın durağan duruma ulaştığı son aşamada, UB karşılaştırmalı üstünlüklerini yitirerek endüstri tekrar ulusal bankaların eğemenliğine geçer. UB uzun dönemde, rekabet üstünlüklerinin bulunmadığı perakendeci bankacılık yerine toptancı ve ticari bankacılıkta faaliyetlerine devam ettirebilirler³²⁸.

Serbest piyasa koşullarını gerektiren sözkonusu Model değişik yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Ulusal bankaların uzun dönemde rekabet gücü sağlayacağına ilişkin öngörü; UB’in sahip olduğu üstün bilgi ve teknolojinin piyasa aracılığı ile ulusal bankalara yayılacağı varsayımına dayanmaktadır. Ancak; UB kendilerine üstünlük sağlayan firmaya özgü bu değerleri sıkı bir şekilde korurlar. Nitekim; Kenya ve Polonya’da UB’in sahip olduğu üstünlüklerin ulusal bankalar ile paylaşılması girişimleri başarısız olmuştur. Ayrıca; UB, şube veya sermayesinin tamamına sahip olunan iştirak politikası izleyerek üstünlüklerini korumaya çalışırlar³²⁹. Diğer taraftan; Tayland ve Malezya’da UB’in uzun süredir faaliyetlerini sürdürmeleri ve Honkong and Shanhai Banking Corporation’ın (HSBC) 115 yıldır Malezya’da bulunması Tschoegl’in Modelinin geçerliliğini sorgulanır duruma getirmektedir³³⁰. İletişim ve bilişim teknolojisindeki gelişmeler ile saydamlığın artması ve ulusal düzenleme farklılıklarının giderek azalması gibi gelişmelerin küresel üstünlük ve yerel üstünlük farklılığının veya yerel üstünlüğün azalmasının ulusal bankaların zamanla rekabet üstünlüğü kazanmalarını güçleştirdiğı belirtilebilir. Ayrıca, Modelin geçerliliğinde; UB’in ülke çıkarlarına yönelik yönlendirilmesinde, UB ile birlikte ulusal bankaların da faaliyetlerini sürdürmelerinin gerekmesi, endüstrinin yabancı rekabetine hazır olmasını rasyonel kılmaktadır.

³²⁸Adrian E. TSCHOEGL, “Foreign Ownership in Mexican Banking: A Self-Correcting Phenomenon, The Warton School of the University of Pennsylvania, Erişim: <http://fic.Warton.upenn.edu/fic/papers/06/0622.pdf>, 23.06.2007).

³²⁹Christian E. WELLER ve Adam S. HERSH, a.g.m.

³³⁰Howk-Aun LEE, a.g.m.

ÇUB'un girişinin serbest olması görüşüne karşılık belirli politikaların oluşturulması gerektiği yaklaşımı; bankaların ekonomik kalkınmadaki fonksiyonuna, ÇUB ile ulusal kamu otoritelerinin önceliklerinin farklılaşabileceğine, bankacılık risklerinin hızlı bulaşma özelliğine ve ÇUB'un etkinliğe, istikrara, kredi tahsine ve kredi arzına yönelik etkilerinin belirsiz olmasını esas alarak, ÇUB'un olası olumsuzluklarını giderecek şekilde kontrollü bir şekilde girişine izin verilmesini savunur. Bu doğrultuda kamu otoritelerine değişik politikalar önerilir. Bankaların ekonomideki önemli fonksiyonlarının, müşterilerin ve çalışanların yanında ulusal kamu otoritelerini de çıkar gurubuna dahil etmesi karşısında, risk-getiri bazında ortaklarının hisse değerini artırma amacındaki ÇUB'un değişik ülkelerdeki birimlerinin faaliyetlerinin konsolide bazda yürütülmesi her zaman ortakların (shareholders) ve çıkar sahiplerinin (stake holders) yararlarını bağdaştırmayabilir. Bu nedenle, bağlı ortaklığın ve çıkar sahiplerinin yararlarını korumak için OECD ve BİS gibi uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen kıstaslar çerçevesinde, bir çok ülkede (Avustralya ve Yeni Zelanda) uygulanan kurumsal yönetim geliştirilmelidir. Diğer taraftan; Polonya örneğinde olduğu gibi, piyasaların ve kamu otoritelerinin yeterli bilgi sahibi olmasının sağlanması bakımından ÇUB'un hisse senetlerinin ulusal borsalarda kote edilmesine devam edilmelidir³³¹.

Bankacılık endüstrisinin dikkatli bir şekilde yurtdışı rekabe açılması gerektiği yaklaşımı doğrultusunda, ÇUB'un olası olumsuzluklarını azaltmak veya faydalarını artırmak amacıyla girişlerine ilişkin politikaların belirlemede; ÇUB'larla endüstrinin yapısal sorunlarının çözülemeyeceğinin bilinmesi ile ülkeye gelecek ÇUB'un dikkatli bir şekilde seçilmesi, sermayedar yapısındaki çeşitliliğin korunması, ülkelerarası düzenleyici ve denetleyici işbirliğinin geliştirilmesi ve gelişmiş ülkelerin düzenleme ve denetleme tecrübelerinden yararlanılması öncelik olmalıdır. Yeni yatırım şeklindeki ÇUB girişi rekabetin artmasına olumlu etkilemekle birlikte, giriş öncesi yoğunlaşmanın bulunması durumunda, yabancı girişine izin verilmeden rekabeti artırıcı düzenlemeler yapılmalıdır. Farklı ülkelerden büyük ve güçlü bankaların girişine izin verilmeli ve yerli sermayedarların bankalardaki paylarının

³³¹Juan CARDENAS vd., a.g.m.

korunmasına çalışılmalıdır. Krizin oluşmasına beklemeden, ülkelerin kamu otoritelerinin yetki ve sorumlulukları belirlenmeli ve bankacılığın hızla değiştiği dikkate alınarak gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanılmalıdır³³².

ÇUB'ın kontrollü girişine izin verilmesinin diğer bir gerekçesini, kalkınmanın sağlıklı finansmanın esas olarak güçlü ulusal bankaların varlığını gerektirdiği görüşünü dayanır. Bu çerçevede; teknoloji ve yeniliklerin ulusal bankalara yayılarak etkinliğin artırılmasında ÇUB'ın yetersiz kalacağı, bu bankaların varlığının kredi arzını daraltarak istikrarsızlığı artıracığı ve sürdürülebilir kalkınma için gerekli yatırım ortamının oluşturulmasının aktif kamu politikalarını gerektirdiği kabul edilir. ÇUB'ın üstünlüklerinin sahip oldukları teknoloji ve bilgiden kaynaklanması durumunda bu üstünlüklerin ulusal bankalara aktarılması için, ÇUB'ın ulusal bankalar ile ortaklık yapmalarının, ülkelerin kalkınması ve istihdamı bakımından önemli olan KOBİ'in kredi olanaklarını artıran kredi kuruluşlarının oluşturulmasının, yurtdışı krizlerin aktarımına veya ulusal bankaların daha riskli kredi portföyüne sahip olmasına neden olarak endüstrinin istikrarsızlığını artması durumunda girişlerine belirli sınırlamalar uygulanmasının ve kalkınmanın finansmanında etkin yurtiçi bankacılığın alternatifinin bulunmaması nedeniyle ulusal bankacılığının gelişmesi için kamunun finansal desteğinin sağlanmasının gerekli olduğu savunulur³³³.

³³²Leonardo MARTÍNEZ-DÍAZ, a.g.m

³³³Christian E. WELLER ve Adam S. HERSH,a.g.m.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL BÜTÜNLEŞMENİN AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRK BANKACILIĞININ REKABET GÜCÜNÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TARİHSEL ÇERÇEVE VE BETİMSSEL ANALİZ

Avrupa Birliğinde devam etmekte olan bütünleşme süreci bir taraftan bankaların küresel gelişmelere uyumunu kolaylaştırırken, diğer taraftan endüstrinin küresel bazda yeniden yapılanmasında belirleyici olmaktadır. Birlik ülkelerinin bankacılık endüstrileri arasında büyüklük ve rekabet gücü açısından önemli farklılıklar bulunmakla birlikte artan bütünleşme endüstrinin faaliyet yapısını yakınlaştırmıştır. Birlik ülkelerinde devam etmekte olan bu gelişmeler tam üyelik süreci içerisinde bulunan Türk Bankacılık endüstrisinde (TBE) de yaşanmakta olup endüstrinin mevcut piyasa yapısı büyük oranda 2000’li yıllarda meydana gelen ekonomik kriz ve küresel gelişmeler tarafından belirlenmiştir. Bu çerçevede; uluslararası rekabete ve büyük oranda Birlik ülkeleri bankalarının satın alınma baskılarına açık durumda bulunan endüstrinin rekabet gücünün Birlik ülkeleri bankacılık endüstrisi ile karşılaştırmalı olarak bilinmesi endüstrinin geleceğini öngörmede kaçınılmaz olmaktadır.

I. AVRUPA BİRLİĞİNDE BANKACILIK ENDÜSTRİSİNİN YAPISI

Avrupa Birliği (AB) ülkeleri bankacılık endüstrisinin yapısının şekillenmesinde; bankacılık faaliyetlerinde küresel düzeyde yaşanan değişimler yanında Birliğin bütünleşme politikaları ve uygulamaları belirleyici olmuştur. Birliğin bankacılık endüstrisine yönelik politikası bütünleşmiş finansal piyasalar yaratmak olmakla birlikte, gerek uygulamada ortaya çıkan sorunlar, gerek bankacılık faaliyetlerinin özelliği amaçlanan bütünleşme düzeyinin gerçekleştirilmesine önlemiş olup bankacılık faaliyetlerinin bütünleşme düzeyi değişik bankacılık ürünleri piyasaları itibarıyla farklılıklar göstermektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi bankacılık alanında da beş büyük ülkenin ağırlığının sözkonusu olduğu Birlik genelinde banka sayısındaki azalmalara karşın rekabetin artması klasik rekabet teorilerini yetersiz

kılmakta ve Birlik ülkeleri arasında görülen gelişmişlik farklılıkları bankacılık endüstrisinde de görülmektedir.

A. Avrupa Birliğinin Gelişimi ve Finansal Bütünleşmesi

Dünya savaşları sonrası Avrupa Kıtası'nda barışın tesisi, refahın artırılması ve siyasi bütünleşmenin sağlanması gibi amaçları hedef alan AB'nin kuruluşu; Nisan 1951 tarihli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Mart 1957 tarihli Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu anlaşmalarıyla başlar. Bu topluluklar 1967 yılında Avrupa Topluluğu (AT) çatısı altında birleşmekle birlikte Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu hukuken Temmuz 2002'de sona ermiştir. AT içerisindeki bölünmüş ulusal pazarların kaldırılarak daha ileri bütünleşme düzeyine ulaşabilmek amacıyla, 1985'de yayımlanan 'Beyaz Kitap' önerileri doğrultusunda Aralık 1985'de imzalanan ve Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile Ortak Pazar oluşturulmuştur³³⁴. Ancak; malların ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ile dışarıya karşı ortak gümrük korumasının ötesinde, parasal birliği de içeren ekonomik politikaların uyumlaştırılması ve ekonomilerin yakınlaştırılması amacıyla Şubat 1992'de imzalanan ve Kasım 1993'de yürürlüğe giren Maastricht anlaşmasıyla Topluluk uluslararası (Supranational) yapıya (AB'ne) dönüşmüştür. Üye devletlerin belirli yetkilerini gönüllü olarak Birlik organlarına bırakması, Birliğin düzenleme yetkisinin bulunması ve bu düzenlemelerin üye devletlerce ayrıca uygun görülmesine gerek olmadan doğrudan uygulamaya girmesi ile üye devletlerin temsilcilerinden oluşmayan bağımsız organların varlığı Birliği uluslararası (supranational) özellik kazandırmıştır. AB ekonomik bütünleşmenin ötesinde, Kopenhag, Madrid ve Amsterdam kriterleri ile siyasal birliği de hedeflemiştir. Birliğin başlıca organları; Birlik bütçesinin onayı ve bazı atamalar dışında genellikle tavsiye niteliğinde kararlar alan Avrupa Parlamentosu, stratejik kararları alan devlet veya hükümet başkanlarından oluşan Birlik Konseyi, üye ülkelerin bakanlarından oluşan ana karar verme organı ve yasama görevini yapan Birlik Bakanlar Konseyi,

³³⁴Ortak Pazar: gümrük birliğindeki mal dolaşımı serbestisi ve dışa karşı ortak gümrük tarifesine ek olarak, üye ülkelerin kendi aralarında üretim faktörlerinin dolaşımını da serbesti tanımlar. Ekonomik Birlik: üye ülkeler ortak gümrük tarifesinin, mal ve faktör serbestisinin yanında para, maliye, gelir ve sosyal politikalarını da birleştirmeleridir. (Sadık Acar, a.g.e., S. 267-268.

atanmış kişilerin oluşturduğu yürütme görevini yerine getiren Birlik Komisyonu ile Birlik Yüksek Adalet Mahkemesi, Sayıştay ve Avrupa Merkez Bankasıdır.

Türkiye 1959'da, o günkü adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik için müracaat etmiş ve 12 Eylül 1963'de Ankara anlaşmasıyla aday üyeliğe kabul edilmiştir. Türkiye'nin tam üyelik süreci; hazırlık, geçiş ve tam üyelik dönemlerini içerir. Beş yıl süren ve 1970 yılında biten hazırlık dönemini takiben başlayan geçiş dönemi sonunda 1996 yılından itibaren gümrük birliği sürecine girilmiştir. Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde Birliğe yapmış olduğu tam üyelik başvurusu, 10 Aralık 1999 Helsinki Anlaşmasıyla kabul edilmiş ve Aralık 2004 tarihinden itibaren diğer ülkelerden farklı olarak tam üyeliğe kabul tarihi verilmeden görüşmelere başlanmıştır. Halen 27 üyesi³³⁵ bulunan AB'nin ABD ve Japonya ile belirli göstergelerle karşılaştırması aşağıda verilmiştir.

Tablo: 2 AB'nin ABD ve Japonya ile Karşılaştırması

Ülkeler	AB 13	AB 27	ABD	Japonya
Büyüklikler				
Nüfus (Milyon)	316.6	492.8	296.7	127.8
GSHM (PPP, Trilyon Euro)	8.0	11.3	10.7	3.4
Kişi Başına GSMH (PPP, Bin Euro)	25.4	23.0	36.0	26.4
Dünya GSMH İçerisindeki Payı (PPP, %)	14.9	20.8	20.1	14.9
Mal ve Hizmet İhracatının GSMH'ya Oranı (%)	20.3	13.4	10.2	14.9

Kaynak: Avrupa Merkez Bankası, Erişim:http://www.ecb.int/educational/facts/euint/html/ei_006.eu.html

³³⁵Başlangıçta 6 (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) olan AB'nin üye sayısı, 1973'de (İngiltere, Danimarka ve İrlanda) 9'a, 1981'de (Yunanistan) 10'a, 1986'da (İspanya ve Portekiz) 12'ye, 1995'de (Avusturya, İsveç ve Finlandiya) 15'e, 2004'de (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya) 25'ye ve 2007'de (Bulgaristan ve Romanya) 27'ye çıkmıştır. Ocak 2002 tarihinden itibaren tam olarak yürürlüğe giren parasal birlik (Euro veya Eurozone) kapsamında 12 ülke (Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Portekiz ve Yunanistan) bulunmaktadır.

AB'ne giden süreçte görülen bu gelişmelere koştur olarak; finansal piyasaların ve bu çerçevede bankacılık endüstrisinin yapısı ve bankaların faaliyetlerinin şekillenmesinde dolaylı olarak belirleyici olan ekonomik bütünleşme yönünde düzenleyici ve kurumsal oluşumlara gidilmiştir. Ekonomik ve parasal birliğin sağlanması yönündeki ilk çalışma Werner Raporu (1970) ile, 1980 yılına kadar üç aşamalı planın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak; 1970'li yıllardaki petrol krizleri, fiyat, kur ve faiz dalgalanmaları ve Bretton Woods sisteminin yıkılması bu amaca ulaşılmasını önlemiştir. Bunun üzerine; 1979 yılında Avrupa Para Sistemi ve Avrupa Döviz Kuru Mekanizması, 1986 yılında Avrupa Tek Senedi ile ortak pazarın oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ekonomik bütünleşmenin tam yararının politikaların uyumlaştırılması ve parasal birlikle sağlanabileceğinin kabul edilmesi üzerine, 1988'de Konsey tarafından Delors Komitesi oluşturulmuştur. Komitenin hazırladığı raporun 1992'de Maastricht'te kabul edilmesiyle, Kasım 1993 tarihinden geçerli olmak üzere, Topluluk AB'ne dönüşmüştür. Birliğin bütünleşmesinin sağlanmasına yönelik olarak dört aşama öngörülmüştür. Bu aşamalar; Tek Avrupa Pazarı, Avrupa Para Enstitüsü, Avrupa Merkez Bankası (AMB) ve Avrupa Parasıdır (Euro). Avrupa ekonomik bütünleşmesinin en önemli unsurunu oluşturan Euro, kapsama giren üye ülkelerde 1999'da kısmen ve 2002'de tam olarak yürürlüğe girmiştir³³⁶.

Ekonomik bütünleşmenin en önemli aşaması Euro'ya geçiş ve AMB'nin oluşturulmasıdır. Tek paranın yararları; tüketicilerin ve firmaların fiyatları daha kolay kıyaslamalarıyla taleplerini en uygun şekilde karşılayabilmeleri, sürdürülebilir büyüme ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasını teşvik eden ekonomik ve parasal istikrarın sağlandığı ortamın oluşturulması, ulusal paraların yabancı paralar karşısındaki keskin dalgalanmalardan kaynaklanan sorunların ortadan kalkması, ülkelerarası rekabeti engelleyen dövizli işlem maliyetlerinin ve risklerinin giderilmesiyle artan rekabetin mevcut kaynakların en etkin şekilde kullanılmasını sağlaması ve ülkelerarası yatırımların getirilerini etkileyen döviz kuru risklerinin giderilmesiyle yatırım kararlarının daha kolay verilir duruma gelmesidir. AMB ve

³³⁶Jean-Claude TRICHET, "The European System of Central Banks", The European Central Bank, Erişim:<http://www.ecb.int/pub/html/index.en.html>, (21.05.2007).

parasal birliğe dahil 12 ülkenin merkez bankalarından oluşan Eurosystem'in finansal sistemin gözetim ve denetimine katkı yapma ve finansal bilgileri toplamanın yanında başlıca görevleri; resmi rezervleri yönetmek, fiyat istikrarı amacıyla para politikası ile döviz kuru operasyonlarını yürütmek ve ödemeler sistemini düzenlemektir³³⁷.

AB'nin uzun dönemli hedeflerinden finansal bütünleşmenin sağlanması yönünde, finansal hizmetlerde tek pazara geçiş için yasal mevzuatta yapılması gereken değişiklikleri ve diğer öncelikli konularda atılacak adımları zaman çizelgesine bağlayan ve bir dizi önlemler paketini içeren Finansal Hizmetler Eylem Planı (Financial Services Action Plan- FSAP) 11 Haziran 1999 tarihinde kabul edilmiştir. FSAP'nda; toptancı finansal hizmetlerde AB tek pazarı, açık ve güvenli perakendeci finansal hizmetler piyasası ve mevcut koşullara göre en gelişmiş ihtiyati kurallar ile denetim standartlarının uyumlaştırılması üç temel stratejik hedef olarak belirlenmiştir. Söz konusu stratejik hedefler başlığı altında verilen 42 adet yasal düzenleme ve önlemlerin 2005 yılı sonuna kadar tamamlanması ve 2006 yılında tamamen bütünleşmiş AB finansal hizmetler sektörünün oluşturulması planlanmıştır³³⁸.

Avrupa Konseyinin 1998 Viyana ve 1999 Köln toplantılarında alınan kararları ile oluşturulan FSAP göre; yönetim (corporate governance) ve vergi düzenlemeleri farklılıkları finansal bütünleşmenin önündeki diğer engeller olarak belirlenmiştir. FSAP'nda belirlenen zaman çizelgesi doğrultusunda yapılması gereken düzenlemelerin %98'i gerçekleştirilmiş olup başta sermaye yeterliliği ile ülkelerarası birleşme ve satın alma direktifleri olmak üzere altı konuda uyum çalışmaları devam etmektedir³³⁹. Diğer taraftan; Konsey'in Lizbon 2000 kararları çerçevesinde ekonomik reformların sürdürülmesi açısından önemli olan, finansal piyasalarda tek pazarın oluşması yönündeki FSAP'nda belirtilen hedefler doğrultusunda Birliğin 2005-2010 döneminde izleyeceği politikalar Komisyonun Aralık 2005 tarihli Beyaz

³³⁷Jean-Claude TRICHET, a.g. m.

³³⁸Melike ALPARSLAN, "Avrupa Birliği'nde Finansal Hizmetler Tek Pazarına Geçiş Süreci", Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, Sayı: 48, 2004, S.93-95.

³³⁹EUROPEAN UNION "Financial Services Action Plan, Activities of European Summaries of Legislations", Erişim: <http://europa.eu/cgi-bin/etal.p>, (09.11..2007)

Kitabı ile (White Paper) belirlenmiştir. FSAP'nın öngördüğü tüm düzenlemelerin 2009'a kadar tamamlanmasının hedeflendiği Beyaz Kitabın izleyen beş yıllık döneme ilişkin temel amaçları; gerçekleştirilen ilerlemelerin sağlamlaştırılması, eksiklerin tamamlanması, gözetime yönelik işbirliğinin ve uyumun başarılması ile bütünleşme önündeki kalan engellerin kaldırılması olarak sayılmıştır³⁴⁰.

Birlik ekonomilerinin tam bütünleşmesinin sağlanmasına yönelik bu genel gelişime koşut olarak, finansal piyasalar ve en önemli kuruluşları bankacılık endüstrisinin bütünleşmesine doğrudan etkileyen düzenlemelere de gidilmiş olup başlıcaları Birlik Bakanlar Konseyi tarafından çıkarılan direktiflerdir. Birliğin ilk kuruluşunu oluşturan Roma Anlaşması özel olarak bankacılıkla ilgili hükümler taşımamakla birlikte bankacılık faaliyetlerini etkileyen önemli gelişmelere öncülük etmiştir. Bankacılık endüstrisinin bütünleşmesi ile faaliyetlerin rekabetçi ve istikrarlı şekilde sürdürülmesine yönelik olarak, Birlik Konseyi tarafından, üye ülkelerin uymak zorunda olduğu bankacılık endüstrisiyle ilgili çok sayıda direktif çıkarılmıştır.

B. Avrupa Birliğinde Bankacılık Faaliyetlerini Düzenleyici Kurallar

Finans piyasalarının en önemli kuruluşları olan bankalar; topladıkları tasarrufları büyük sayılar yasası çerçevesinde likiditesi düşük ve daha uzun vadeli varlıklara karlı bir şekilde dönüştürerek tasarrufu ve yatırımı teşvik etmekte, kaydi para yaratma kapasiteleriyle para arzına ve ödemelere aracılık etmeleriyle de ödemeler sistemine etkide bulunmaktadır. Bu faktörler ve bankaların bilinen diğer fonksiyonlarının sistemin istikrarlı ve rekabetçi bir yapıda etkin çalışmasını gerektirmesi bankaların kamu tarafından değişik derecelerde düzenlenmesine ve denetlenmesine neden olmaktadır. Endüstriye yönelik düzenlemelerde genel eğilim; 1980'li yıllara kadar Keynes'yen iktisat politikalarının etkisiyle kamu tarafından yönlendirici ve sınırlandırıcı, bu tarihten sonra ise Neo-Liberal iktisat politikalarının baskın duruma gelmesiyle; sınırlayıcı, yönlendirici ve belirleyici olmak yerine, tespit

³⁴⁰EUROPEAN UNION "White Paper on Financial Services Policy 2005-2010, Activities of European Summaries of Legislations" Erişim: <http://europa.eu/cgi-bin/etal.pl,09.11.2007>).

edilen kurallar çerçevesinde daha serbest faaliyete izin veren yol gösterici (prudential regulations) düzenlemelere gitmek şeklinde olmuştur.

Bankacılık alanında Dünya’da oluşan serbestleşme eğilimleri daha hızlı ve büyük oranlarda AB ülkelerinde görülmüştür. AB bankacılığında yaşanan serbestleşme eğilimlerinde; Birliğe dahil ülkelerdeki bankaların ve sermayenin ülkelerarası hareketliliğine olanak sağlamak ve Avrupa tek parasını yaratmak gibi Birlik hedefleri bir yönü oluştururken, Dünya’da yaşanan yüksek enflasyon oranları, dalgalı döviz kuru sistemi, teknolojik gelişmeler, finansal piyasalarda görülen küreselleşme eğilimleri, uluslararası finansal istikrarsızlıklar, banka dışı kurumların bankaların faaliyet alanlarına girmesinin yarattığı rekabet baskısı, endüstrinin kendi içerisinde artan rekabetin faiz marjlarını düşürmesi ile bankaların bankacılık dışı gelirlere olan ihtiyacının artması, bankacılık hizmetlerine yönelik müşteri talebinin çeşitlenmesi ve müşterilerin tüm bankacılık hizmetlerini tek bir bankadan almaya yönelik (one stop banking) talepleri diğer yönü oluşturmuştur. Finans piyasalarında yaşanan bu gelişmeler; reel sektör firmalarının daha ucuz ve çok finansal hizmetlere ulaşmasını sağlayarak finansal maliyetlerini düşürmesi sonucu Dünya ölçeğinde üretim olanağına kavuşmalarına neden olurken, finansal piyasalar açısından ise, rekabeti artırarak bankaların uluslararası olma avantajını ortadan kaldırmıştır³⁴¹.

Bu çerçevede, Birlik içerisinde faaliyette bulunan bankaların uyması gereken mevzuat; üye ülkelerce doğrudan ve mecburi olarak uygulanan Birlik direktifleri, bu direktiflerle uyumlu ulusal düzenlemeler ve uygulanması ulusal otoritelerin onayına veya düzenlemesine bağlı olan uluslararası (BIS, IAS ve IFRS gibi) kurallar veya standartlardan oluşmaktadır. Söz konusu düzenlemelere uyumun sağlanmasında bankacılıkla ilgili yetkili otoriteler ulusal merkez bankaları veya bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlar şeklindedir. Düzenleyici ve denetleyici kuruluş olarak Birlik ülkelerinden 13 tanesinde merkez bankaları, 12 tanesinde ise bağımsız otoriteler sorumludur³⁴². Bankacılık sisteminin gözetiminden doğrudan üye ülkeler

³⁴¹Jordi CANALS, ag.e.,S.10-23.

³⁴²Sedat YETİM ve Ozan GÜLHAN, “Türkiye ve Yeni Üye Avrupa Birliği Ülkeleri Bankacılık Sistemleri Karşılaştırması”, BDDK ARD Çalışma Raporları 2005/5, Erişim: [http // www.bddk.org.tr](http://www.bddk.org.tr)(23.12. 2007). ve Melike ALPARSLAN, “Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Milli Merkez Bankaları”, TBB Bankacılık Araştırma Grubu, Erişim: <http://www.tbb.org.tr/turkce/ab/AMBS.doc>, (23.12.2007).

yetkili otoriteleri sorumlu olmakla birlikte, AMB endüstrinin istikrarının sağlanması ve üye ülkeler otoritelerince yürütülen yol gösterici düzenlemelerin etkin şekilde uygulanmasına katkı yapmakla görevlidir³⁴³. AB finans sektöründe bankalar ve sermaye piyasası kuruluşları bakımından ayrı düzenlemeler bulunmakla birlikte universal bankacılığın benimsenmesi nedeniyle, bankaların sermaye piyasası işlemlerinde bu endüstriye ilişkin düzenlemeler geçerlidir. Bankacılık faaliyetlerine yönelik Konsey direktifleri beş başlık altında tasnif edilebilir. Bunlar; kredi kuruluşlarının kuruluş faaliyetlerini düzenleyen temel bankacılık direktifleri, bankacılık faaliyetlerinin istikrarına ilişkin ihtiyatlı veya yol gösterici düzenlemeler, denetim ile mevduatı koruma düzenlemeleri, muhasebe kuralları, tüketicinin korunması ve kara paranın aklanması direktifleridir³⁴⁴. Endüstrinin yoğun bir şekilde düzenlemeye tutulmasının nedeni, finansal bütünleşmenin serbest ticaret ve yatırımı içermesi olup endüstriye ilişkin düzenlemeler fonksiyonel açıdan üç gruba ayrılabilir. Bunlar; bankacılık endüstrisinin güvenilirliğini olumsuz etkileyen negatif dışsallıklardan ve aşırı risk alınmasına neden olan bilginin dengesiz dağılımından kaynaklanan piyasa aksaklıklarını giderici asgari likidite, sermaye oranları, kredi ve iştirak sınırlamaları ile mevduat garantisi gibi bankalara özel yükümlülükler getiren ihtiyatlı düzenlemeler, endüstriye giriş çıkış ile ürünlerin fiyatlandırılması gibi faaliyetlerin yapısını etkileyen ekonomik düzenlemeler ve bankaların faaliyetleri ile yapısına ilişkin bilginin dengesiz dağılımını giderici saydamlık düzenlemeleridir³⁴⁵.

Bankaların ve diğer mali kurumların yerleşme ve hizmet sunma serbestisi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına ilişkin Konseyin 73/183/EEC sayılı Direktifi ilk düzenlemeyi oluşturmakla birlikte, sadece bankacılığı ilgilendiren ilk düzenleme ülkelerarası mevzuatın uyumlaştırılmasını öngören 77/80/EEC sayılı Direktiftir. Birinci Bankacılık Direktifi olarak bilinen 1977 tarihli bu ilk bankacılık koordinasyon Direktifi, üye ülkelerdeki farklı düzenlemeleri ve uygulamaları kaldırarak bütünleşmiş bankacılık piyasası yaratılması doğrultusunda genel çerçeveyi

³⁴³Jean-Claude TRICHET, a.g.m.

³⁴⁴Christos V. GORTOS, “Avrupa Birliği Düzenlemeleri ve Türk Mali Sistemi”, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi, Sayı:33, 2000, S.59-62.

³⁴⁵Jordi GUAL, “The Integration of EU Banking Markets”, University of Navarra Working Paper No: 504, Erişim: <http://www.iese.edu/research/pdfs/DI-0504-e.pdf>, (11.12.2007).

oluşturmuştur. Ancak; Sermaye hareketlerini yasaklayan veya sınırlayan engellerin kaldırılmasını amaçlayan 1985 tarihli Avrupa Tek Senedinin öngördüğü; minimum uyumlaştırma, karşılıklı tanıma, merkez ülke kontrolü ve denetimi ile bankacılıkta tek lisans konularında ülkelerarası uyumun sağlanması amaçları karşısında, ev sahibi ülkeden ayrıca lisans alma gibi bütünleşmeyi engelleyici devam eden giriş engellerine ilişkin düzenlemeleri Avrupa Tek Senedi doğrultusunda uyumlaştırmak için Aralık 1989'da 89/646/EEC sayılı İkinci Bankacılık Direktifi çıkarılmıştır.

Bankacılık piyasalarının bütünleşmesi yönünde önemli düzenlemeler içeren sözkonusu Direktif ile; karşılıklı tanıma, tek bankacılık lisansı, yerleşme ve hizmet sunma serbestisi, merkez ülke denetimi ve kontrolü ile minimum uyumlaştırma gibi önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bankacılıkla ilgili geçmiş dönemlerde çıkarılan çok sayıda düzenlemeyi açıklık, bütünlük ve rasyonellik sağlamak amacıyla birleştiren ve endüstrinin bütünleşmesi yönünde kapsamlı düzenlemelere yer veren 2000/12/EC sayılı Direktif yürürlükteki en önemli düzenlemeleri içerir³⁴⁶. Bankaların kuruluş ve faaliyetlerini düzenleyen direktiflerle Birlik düzeyinde bütünleşmiş bankacılık piyasasının oluşturulması amaçlanmakla birlikte, sözkonusu direktiflerde, diğer üye ülkelerde faaliyet gösteren şubelerin ve iştiraklerin farklı düzenlemeye tabi tutulmasının bütünleşmeyi güçleştirdiği ifade edilmektedir³⁴⁷.

Finansal sistemin güvenilirliği ve istikrarını sağlamak amacıyla sermaye yükümlülüğünün hesaplanma biçimi, risk yönetimi kıstasları ve riskin derecelendirmesini öngören Basel II kuralları Birlik düzeyinde 2006/49 sayılı Sermaye Yeterliliği Direktifi (Capital Requirements Directive) ile Birlik müktesebatına dahil edilmiştir. Sözkonusu Direktifin uygulamaya girmesinin, Birlik bankalarının uluslararası faaliyetlerinin düzeyi ile finansal bütünleşmesini ve aracısızlığı veya piyasa tabanlı eğilimi artırması beklenmektedir.

³⁴⁶Sedat YETİM ve Ozan GÜLHAN, “Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü, BDDK ARD Çalışma Raporları 2005/7, Erişim: <http://www.bddk.org.tr>(23.11. 2007).

³⁴⁷Christoph WALKNER ve Jean-Pierre RAES, “Integration and Consolidation in EU Banking- an Unfinished Business” European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic Papers Number:226, Erişim: http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/economic_papers/2005/ecp/226en.pdf, 21.10.2007).

C. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Bütünleşme Düzeyi

Finansal piyasalardaki bütünleşme; karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde bankacılık hizmetleri ticareti veya FDYY ile bankacılık hizmetlerinin doğrudan yurtdışında üretilerek müşterilere sunulması şeklinde olabilir. Küreselleşmeyi hızlandıran serbestleştirme ve teknolojik gelişmeler yanında Birlik tarafından uygulanan politikalar Birlik bankalarının yurtiçi yoğunlaşması ile Birliği ve Birlikdışı bütünleşmesinde belirleyici olmuştur. Önce ülkeler içerisinde başlayan birleşme ve satın almalar daha sonra ülkeler arasında hızlanmakla beraber yasal ve diğer giriş engellerinin varlığı nedeniyle bankacılık endüstrisinin Birliği bütünleşmesi 1990'lı yıllara kadar istenilen düzeyde olmamıştır. Birliğin amacının bütünleşmiş bankacılık endüstrisi yaratmak olmasına rağmen, bütünleşmenin istenilen düzeyde gerçekleşmemesinin nedenleri; ülkelerin yabancı banka girişini güçleştirici (banka girişleri, tüketicinin korunması, vergi düzenlemeleri, şirketler hukuku, özel hukuk düzenlemeleri ile bankacılık işlemleri, denetimi ve muhasebe kuralları gibi) yasal engellerin giderilmemiş olması, diğer güçlüklerin (bankacılık hizmetlerine ulaşım maliyetleri, kültür, dil ve alışkanlık farklılıkları gibi) varlığı ve ulusal bankaların önce yurtiçi büyüme stratejisi izlemeleridir. Yurtiçi yoğunlaşmanın ve rekabetin artması, kar marjlarının düşmesi, piyasanın olgunlaşması, yasal engellerin azaltılması, teknolojik yeniliklerin hızlanması, belirli ülkelerarasında parasal birliğin sağlanması ve Birliğe sonradan katılan ülkelerin pazarlarının çekiciliği gibi unsurlar son yıllarda Birliği bütünleşmeyi artırmaya başlamıştır.

Bankacılık gibi yoğun düzenlemelerin bulunduğu endüstrilerin bütünleşmesine yönelik üç farklı yaklaşım bulunur. Bütünleşmeyi önleyici sınırlayıcı düzenlemelerin tam uyumlaştırması (the full harmonization of regulatory restrictions) bütünleştirmeyi sağlamakla beraber, finansal ürünlerin ticaret ve özel hukuk düzenlemeleriyle olan yakın bağlantısının tam politik bütünleşmeyi de gerektirmesi yöntemin güçlüğünü oluşturur. Ulusal muamele prensibinde (national treatment principle) ÇUB ulusal bankalarla aynı kurallara tabi tutulur. Farklı ulusal düzenlemelerin varlığının devam ettirilmesine olanak vermesi ve özellikle bankacılık ürünlerinin ülkelerarası ticaretindeki sorunlar nedeniyle finansal bütünleşme amacı

bakımından bu yöntem yetersizdir. Karşılıklı tanıma prensibinde (mutual recognition principle) eşit davranma ilkesinin yanında diğer ülkelerin düzenlemeleri de kabul edilir. Yüksek derecede bütünleşmeyi sağlayan yaklaşımın daha fazla serbestleştirmeyi teşvik etmesi düzenlemelerin etkinliğini azaltır³⁴⁸.

Piyasa istikrarının sağlanması ve tüketicinin korunmasına yönelik olarak Birlik düzeyinde benzer uygulamaların yürürlüğe konulması amacıyla; Birlik ülkelerinin finansal piyasalarının bütünleşmesine yönelik düzenleyici kurullarla öncelikle yasal çerçeve oluşturularak piyasaların tedricen uyumlaştırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda; sermaye hareketlerinin serbestleştirilerek finansal bütünleşmenin sağlanması amacıyla ülkelerarası düzenlemelerde minimum uyum (minimum standards harmonization)), karşılıklı tanıma (mutual recognition) ve ana ülke kontrol (home country control) kuralı uygulaması benimsenmiştir. Bütünleşme sürecinde; yol gösterici veya ihtiyatlı düzenlemelerde minimum (asgari) standartlarda uyum yeterli görülmüş olup ülkeler daha ağır düzenlemeler yapmakta serbest bırakılmıştır.

Bankaların faaliyetlerine sınırlamalar getiren ekonomik düzenlemelerde, ülkelerarası farklılıklar kabul edilmiş ve düzenlemeler doğrudan ülkelerin tercihine bırakılmıştır. Minimum standartlardaki (asgari oranlardaki) ihtiyatlı düzenlemelerin varlığının ve bankacılık faaliyetlerindeki serbestleşme eğiliminin piyasa aksaklıklarını önleyeceği varsayımından hareketle, Birlik düzeyinde baskın olan evrensel bankacılık modeli doğrultusunda bütünleşme sürecinin bankacılık faaliyetlerinde serbestleştirmeyi daha da artırması öngörülmüştür. Bilgiye ulaşmaya yönelik düzenlemeler de karşılıklı tanıma prensibi dışında tutulmuştur. Özellikle tüketiciyi koruma çerçevesinde ülkelerin farklı düzenlemeler yapma olanağı; kamu yararının risk altında olduğu gerekçesiyle kamu otoritelerine, ÇUB'ın yurtiçi piyasaya girişinin engellenmesine izin vermektedir. AB'nde finansal bütünleşmede bu üç yaklaşımın bileşimi benimsenmiş olup karşılıklı tanıma prensibinin yanında minimum uyumlaştırma ve belirli alanlarda (tüketicinin korunması gibi) ev sahibi ülke kontrolü kabul edilmiştir³⁴⁹.

³⁴⁸Jordi GUAL a.g.m

³⁴⁹Jordi GUAL, a.g.m.

Düzenlemelere karşı bankalar; öncelikle yurtiçi birleşmeler ve satın almalarla piyasa yoğunluğunu artırma ve işletme maliyetlerini düşürme suretiyle rekabet üstünlüklerini güçlendirme, daha sonra da yurtdışı pazarlara yönelme stratejilerini izlemişlerdir. AB'ndeki serbestleşme politikalarına rağmen piyasa gücünü korumak amacıyla öncelikle yurtiçi piyasalarda büyüme stratejisinin izlenmesi ve ülkelerin kendi ulusal pazarlarını korumaya yönelik politik tercihleri Birliği'ne kıyasla yurtiçi birleşme ve satın almaları daha ağırlıklı yaparak yurtiçi piyasalardaki yoğunlaşmayı artırması serbestleşme politikalarının rekabeti artırıcı etkisini zayıflatmıştır³⁵⁰.

Diğer bir deyimle; yurtiçi birleşmeler ve satın almalarla banka sayısındaki azalışlarla ölçek ve alan ekonomilerinin ortaya çıkışı sonucu büyük bankaların oluşması bir taraftan ulusal bankaların rekabet güçlerini artırırken diğer taraftan ÇUB'ın sektöre girişini zorlaştırarak finansal bütünleşmeyi güçleştirmiştir. Birlik düzeyinde finansal bütünleşmeyi artıran bankaların diğer ülkelerdeki faaliyetleri; yurtiçi pazarların uzantısı şeklindeki yeni piyasalarda faaliyette bulunmanın ötesinde, Avrupa bankası (European Bank) yaratma ve mevcut yurtiçi pazarın korunması stratejisinin sonucudur. Bu doğrultuda; bankalar; geleneksel Müşteriyi İzleme Teorisi yerine Stratejik Rekabet Teorisi çerçevesinde, uygun hedef bankaların ve potansiyel karlılığın yüksek olduğu ülkelerin pazarlarına yönelmektedirler³⁵¹.

Değişik ürünlerin ve piyasaların bulunduğu bankacılık endüstrisinde farklı rekabet koşullarına ve bütünleşme düzeyine sahip her bir piyasanın veya endüstrinin genelinin bütünleşme düzeyi, fiyat farklılıkları veya nicel göstergelerle (ülkelerarası ürün ticareti, yabancı bankaların piyasa payı, bankacılık birleşme ve satın almaların sayısı veya tutarı ve ÇUB'ın bilançolarındaki yabancı para varlık, yükümlülük veya gelirler) ölçülür. Finansal bütünleşmenin nitel göstergelerle ölçümünde; aynı finansal ürünün değişik piyasalardaki fiyat farklılıklarının makul arbitraj ve transfer maliyeti seviyesine gelmesi fiyatların yaklaşmasını ve bütünleşmenin düzeyini gösterir. Finansal bütünleşme düzeyinin belirlenmesinde tamamlayıcı olan nicel

³⁵⁰Jurdi GUAL a.g.m.

³⁵¹P.A. CAMPAYNE, a.g.e, S. 318-325,

göstergelerin bulunmadığı piyasalarda, potansiyel rekabetin neden olduğu piyasalararası fiyat yakınlaşmasının varlığı da bütünleşmeyi gösterir³⁵².

Finansal bütünleşmenin “Tek Fiyat Kanunu” ile ölçülmesinde, farklı bankacılık piyasalarındaki fiyatların (faizlerin) veri risk düzeyinde birbirine yaklaşma derecesi esas alınır. Ürünlerin standartlaşma seviyesinin yüksek ve pazara giriş engellerinin düşük olduğu piyasalar daha yüksek bütünleşme düzeyine sahiptirler. Bu çerçevede yüksek oranda bütünleşmenin bulunduğu para piyasalarında (gecelik borçlanma, repo ve swap) fiyat farklılığı parasal birliğe geçiş süreci ile birlikte hızla azalarak 1-1.5 baz puan seviyelerine düşmüştür. Kamu borçlanma senetlerindeki tam finansal bütünleşmeye karşılık özel sektör borçlanma senetlerinde ülkelere özgü farklılıklar olmakla birlikte oldukça yüksek düzeyde bütünleşme bulunmakta, hisse senedi piyasaları genel ekonomik koşulların yanında ülkelere ilişkin koşullardan etkilenmeye devam etmekte ve toptancı bankacılık ile bankalararası borçlanmada oldukça yüksek seviyede bütünleşme bulunmaktadır³⁵³.

Bankacılık hizmetlerinin uluslararası ticaretindeki artışlar finansal bütünleşme düzeyini yükseltmekle birlikte, değişik bankacılık ürünleri piyasaları farklı düzeylerde bütünleşmeye sahiptir. Yüksek bütünleşme düzeyine sahip toptancı bankacılık hizmetleri içinde yer alan bankalararası para piyasasında 1999’da toplam işlemlerin %20’inden fazlası ülkelerarası işlemlerden oluşurken 2001 yılında %30’ların üzerine çıkmıştır. Perakendeci piyasalarda gerçek kişi mevduat ile reel sektör kredilerinde ülkelerarası işlem miktarı 1999-2005 döneminde toplam mevduat ve kredilerin %5’i civarında gerçekleşmiştir. Düşük düzeyde bütünleşmenin sonucu perakendeci piyasalardaki faiz oranları ülkelere bazında farklılıklar göstermektedir. Finansal piyasaların bütünleşmesinde yasal, kültürel ve dil farklılıkları önemli olmakla birlikte, ABD bankacılık sektöründe de benzer eğilimlerin bulunması bankacılık hizmetlerinin yerel olma özelliğini yansıtır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ile bu piyasalardaki serbestleşmelerin maliyetleri

³⁵²Jordi GUAL a.g.m.

³⁵³Axel A. WEBER, “European Financial Integration and its Implications for Monetary Policy”, The Deutsche Bundesbank, Erişim: http://www.bundesbank.de/download/presse/reden/2006/20060523_weber.amsterdam.pdf, (12.12.2007).

düşürmesinin coğrafi uzaklık etkisini ve bilginin ülkelerarası dengesiz dağılımını azaltarak bütünleşmeyi hızlandırması beklenir³⁵⁴. Euro'nun tedavüle girmesi ve artan rekabet bütünleşmeden uzak konut kredilerinde faiz marjını (fonlama maliyeti ile kredi faiz oranı farkı) azaltmakla birlikte (1998'de 200 baz puanının üzerinde olan ortalama faiz marjı 2004'de 200 baz puanının altına düşmüş) konut kredilerindeki çapraz fiyatlandırma, yüksek derecede yoğunlaşma, ülkelerarası kredi kullanımının düşüklüğü ile yasal ve kültürel farklılıklar bütünleşmeyi önlemektedir³⁵⁵.

Yurtiçi birleşme ve satın almaların piyasa yoğunluğunu ve gücünü, ülkelerarası olanların ise rekabeti ve bütünleşmeyi artırması, AB ortak piyasasının yaratılması amacı doğrultusunda ülkelerarası birleşme ve satın almaların teşvik edilmesine neden olmakla birlikte, bu süreçte yurtiçi işlemler daha yoğun olarak yaşanmıştır. Euro'ya geçişin neden olduğu artan rekabet ve yoğunlaşma ülkelerarası işlemleri oransal ve mutlak olarak artırmakla birlikte, 1999'dan itibaren, esas olarak yurtiçi işlemlerden kaynaklanan düşüşlerle Birlik genelindeki birleşme ve satın almalar azalış eğilimine girmiştir. Bankaların özkaynaklarındaki artışlar, Basel II uygulamaları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (International Financial Reporting Standards) ile Finansal Holdingler (Financial Conglomerates) Direktiflerinin ülkelerarası büyük birleşme ve satın almaları daha da hızlandırması beklenmektedir. Nitekim; yurtiçi piyasaların olgunlaşması ve yoğunluğunun artması karşısında portföyün risk dağılımını iyileştirmek ve potansiyel karlılığın bulunduğu pazarlardaki fırsatlardan yararlanmak amacıyla 2005 ve 2006'da önemli sayıda ve tutarda perakendeci piyasalara yönelik birleşme ve satın almalar gerçekleşmiştir³⁵⁶.

Üye ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte genel olarak Birlik bankalarının ülkelerarası bütünleşme faaliyetlerine yönelik işlemleri yurtiçine oranla istenilen düzeyde değildir. Nitekim; 1993-2003 döneminde birleşme ve satın almaların %80'i yurtiçinde olmasına karşılık, Tablo 3'de verilen 1997-2005

³⁵⁴“EU Banking Structures”, European Central Bank, October 2006, S. 13-14, Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/eubankingstructures2006en.pdf>

³⁵⁵“EU Banking Structures”, European Central Bank, October 2005, S. 24-27 Erişim:<http://www.ecb.int/pub/pdf/other/eubankingstructures2005en.pdf>,

³⁵⁶“EU Banking Structures”, European Central Bank, October 2005, S. 8-11.

Tablo: 3 AB Bankacılık Endüstrisi Birleşme ve Satın Almaların Sayısı

Alan Yıllar	Euro Bölgesi			Birlik Geneli		
	Yurtiçi	Yurtdışı	Birlikdışı	Yurtiçi	Yurtdışı	Birlikdışı
1997	68	8	-	73	9	-
1998	69	12	-	69	12	-
1999	72	30	-	75	35	-
2000	58	27	1	70	54	4
2001	45	17	5	65	33	7
2002	69	19	2	71	36	5
2003	68	18	3	71	27	8
2004	45	18	1	61	21	2
2005	58	21	8	65	31	12
TOPLAM	552	170	20	620	258	38

* 1997-1999 dönemi AB 15, 2000-2005 dönemi AB 25.

Kaynak: 1997-1999, Structural Analysis of the EU Banking Sector Year 2002, European Central Bank, November 2003, S.29-30. 2000-2005, EU Banking Structures, European Central Bank, October 2006, S. 66.

döneminde Birlik genelindeki 916 işlemin % 67.8'i yurtiçinde % 28.2'si üye ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Bankacılık endüstrisindeki birleşme ve satın almaların çoğunluğunun yurtiçi işlemler olması gelişmiş bankacılık piyasalarına sahip Euro bölgesi ülkelerinde daha belirgin olarak görülmektedir. Birleşme ve satın almaların ülkeler itibariyle dağılımına bakıldığında; yurtiçi işlemlerin yarısına yakın kısmının Almanya ve İtalya'da gerçekleşmesine rağmen yurtdışı işlemlerde daha dengeli bir dağılım bulunmaktadır. Birleşme ve satın almaların değerlerine veya tutarlarına göre analizinde, 2000 yılından sonraki dönemde ülkelerarası işlemlerde önemli artışlar yaşanmıştır. Bunun nedeni; daha önceki dönemlerde yatırım bankacılığı ve varlık yönetimi şeklindeki birleşme ve satın almaların sayıca fazla olmasına karşın son yıllarda perakendeci piyasalara yönelik büyük tutarlı işlemlerin gerçekleşmesidir. Ülkelerarası işlemlerin düşüklüğün nedeni; yoğun düzenlemelere tabi bankacılıkta ülkelere göre farklı düzenlemelerin bulunması, bankacılık ürünlerinin yerel ve kolaylıkla ülkelerarası aktarımının yapılamaması özelliğinin ölçek ekonomilerinin yaratılmasını engellemesi ile kültürel, istihdam koşulları ve dil farklılıklarıdır³⁵⁷.

³⁵⁷“EU Banking Structures”, European Central Bank, October 2005, S. 9-11,

Ülkelerarası birleşme ve satın almaların daha az sayıda olmasına neden olan diğer engeller; ülkelerarası vergi ve benzeri yasal düzenleme farklılıklarının birleşme ve satın almaların yarattığı getirileri azaltması, kurumsal yönetim ile açık veya kapalı satın alma engellerinin birleşme ve satın almayla yaratılacak etkinliğe baskın gelmesinin ülkelerarası işlemlerin getirdiği etkinliği ortadan kaldırarak ekonomik caydırıcı unsur haline dönüşmesi³⁵⁸ ile üye ülkelerin özellikli alanlardaki (savunma, kamu güvenliği, kamu düzeni ve kamu yararı) kamu kontrol hakkından, şirketler hukukundan ve ihtiyatlı düzenlemelerden (yöneticilerin itibarı, işlemlerin açıklığı, ödeme gücü) oluşan yatırım sınırlamaları, birleşen şirketlerin aralarındaki gelir akımlarının, ülkelerarası yeniden yapılanma operasyonlarının, zararların mahsubunun ve transfer fiyatları hesaplanmasının güçlükleri, çifte vergilendirme anlaşmalarının yetersizliklerinden kaynaklanan vergi sorunları ve ortak muhasebe kuralları ve finansal raporların yokluğu gibi yasal düzenleme farklılıklarıdır³⁵⁹.

Finansal bütünleşmenin sağlanmasında ve düzeyinin belirlenmesinde diğer bir kıstas Birlik üyesi diğer ülkelerde şubeler veya iştirakler oluşturmak olup AB’nde finansal bütünleşmenin daha çok şubeler kanalıyla gerçekleşmesi amaçlanmıştır. Birlik direktiflerinde; iştiraklerde ev sahibi ülkenin giriş izni ile iştirak üzerindeki kontrolü yanında ana ülkenin konsolide bazdaki kontrolü gibi ikili yapıya karşılık, şubelerde tek bankacılık lisansı ve ana ülke kontrolü gibi özendirici düzenlemelere gidilmiş olmasına rağmen; şubeler ve iştirakler birbirine yakın pazar payına sahiptir.

Birlik düzeyinde bütünleşmeyi gösteren Tablo:4’e göre; AB ülkeleri bankalarının diğer AB ülkelerindeki şubelerinin sayısında 2001-2005 döneminde Euro 12 ve AB 25 bölgeleri itibariyle sırasıyla % 8.8 ve % 11.3 oranında artışlar gerçekleşmiştir. Bu dönemde 17 ülkede yabancı banka şube sayısı artarken, 5 ülkede azalmış ve 3 ülkede ise değişmemiştir. Ayrıca; AB ülkeleri bankalarının şube sayısındaki artışa karşılık AB dışı ülkelerin bankalarının Birlik ülkelerindeki şubelerinin sayısı %17.1 oranında azalmıştır. Uluslararası bankacılık işlemlerinin yaygın olduğu İngiltere ile off-shore bankacılığının yoğun olduğu İrlanda ve Lüksemburg’da ÇUB’ın şubelerinin

³⁵⁸Rudi Vander VENNET, a.g.e., S.297-298.

³⁵⁹Christoph WALKNER ve Jean-Piere RAES, a.g.m.

Tablo: 4 AB’nde Yıllara Göre Yabancı Banka Şube Sayısı

Yıllar	Birlik Ülkeleri Banka Şubeleri					Biriklikdışı Ülkeler Banka Şubeleri				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Alan										
Euro 12	406	401	403	414	442	111	106	104	98	95
AB 25	540	530	534	554	601	251	239	239	215	208

Kaynak: ECB, EU Banking Structures, Ocetober 2006,

sayısındaki yükseklik toptancı bankacılık faaliyetlerinin sonucudur. 2001-2005 döneminde (Tablo:5) gerek Euro gerek AB bölgesi ülkelerinde Birlikçi ve Birlikdışı iştirakler toplamından oluşan ÇUB’ın iştiraklerinin sayısında azalışlar olmakla birlikte Birlikdışı bankaların iştirak sayıları daha fazla düşmüştür. Ülkeler bazında ise; iştirak sayısı en fazla Fransa, Lüksemburg ve Avusturya’da azalmıştır (EK TABLO: 1). Başta Fransa olmak üzere büyük bankacılık sektörüne sahip ülkeler ile Birliğe sonradan katılan ülkelerden görel olarak büyük olanlarda iştirak sayıları yüksek olup İngiltere’de Birlikdışı ülkelerin bankalarının iştiraklerinin sayısının yüksekliği Londra’nın uluslararası finans merkezi olmasının sonucudur(EK TABLO: 2).

Tablo: 5 AB’nde Yıllara Göre Yabancı Banka İştirak Sayısı

Yıllar	Birlik Ülkeleri Banka İştirakleri					Biriklikdışı Ülkeler Banka İştirakleri				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Alan										
Euro 12	394	372	346	327	333	206	192	180	168	159
AB 25	540	524	500	484	492	316	302	286	264	256

Kaynak: ECB, EU Banking Structures, October 2006.

Finansal bütünleşmenin düzeyinin belirlenmesinde ÇUB’ın şube ve iştirak sayıları gösterge olmakla birlikte, bu birimlerin aktifleri toplamalarının ülkelerin bankacılık endüstrisi varlıkları içerisindeki payı literatürde daha yaygın olarak

kullanılmaktadır. Tablo:6'ya göre; Birliği ülkelerin diğer Birlik ülkelerindeki şubeleri aktifleri toplamında 2001-2005 döneminde Euro 12 ve AB 25 bölgesinde artışlar (sırasıyla % 14.7 ve % 2.4) olmuştur. Ancak; ÇUB iştirakleri aktifleri (Tablo:7) daha yüksek oranlarda sırasıyla (% 29.8 ve % 32.9) oranında artmıştır. Buna göre; Euro 12 bölgesinde 2001 yılında % 3.4 olan ÇUB şubeleri aktiflerinin endüstri aktifi içerisindeki payı 2005 yılında % 3.9'a çıkarken AB 25'de bu oranlar sırasıyla % 8.2 ve % 8.4 olmuştur. ÇUB iştiraklerinin payı, Euro 12'de 2001 yılında % 8.4'den 2005 yılında % 10.9'a, AB 25'de ise % 7.3'den % 9.7'ye yükselmiş ve ÇUB'ın şubelerine kıyasla iştiraklerinin aktif payı daha yükseğe ulaşmıştır. AB 25 bölgesinde ÇUB şubeleri aktifleri önemli oranda, uluslararası bankacılık işlemlerinin yoğun ve gelişmiş bankacılık sektörüne sahip bulunan İngiltere'den kaynaklanmıştır (EK TABLO: 3).

Tablo: 6 Yabancı Banka Şubeleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı (%)

Yıllar Alan	Birlik Ülkeleri Banka Şubeleri					Birlikdışı Ülkeler Banka Şubeleri				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Euro 12	3.4	3.2	3.1	3.4	3.9	0.6	0.5	0.4	0.3	0.4
AB 25	8.2	7.7	7.5	7.5	8.4	5.4	4.9	5.0	4.2	4.7

Kaynak: ECB , EU Banking Structures, October 2006 verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

İştiraklerin pazara hızlı giriş olanağı vermesi ve yerel bilinirliğinin sağladığı üstünlükler, özellikle Birliğe sonradan katılan ve nispeten daha az gelişmiş bankacılık piyasasına sahip ülkelerde ÇUB'ın perakendeci bankacılık ağırlıklı stratejileri çerçevesinde iştiraklerin tercih edilmesine neden olmuştur. Birlik düzenlemelerine göre şubelerin üçüncü ülkelerde kolaylıkla faaliyette bulunabilmelerine ve ölçek ekonomileri yaratabilmelerine rağmen düzenlemelerde öngörülen şekilde finansal bütünleşmede şubelerin yeteri kadar etkin olmamalarının gerekçeleri; ana bankanın diğer ülkelerde oluşan risklerden kaçınma tercihi, iştiraklerin mevduat sigorta korumasından daha fazla yararlanma olanağı vermesi, ayrı şirket olarak borsada kote edilebilme özellikleri, ülkelerarası birleşme ve satın almaların ana banka ile bütünleşmesindeki güçlükler, perakendeci piyasalara yönelik yurtdışı faaliyetlerde iştiraklerin şubelere olan üstünlüğü³⁶⁰, iştiraklerde olabilecek

³⁶⁰Christoph WALKNER ve Jean-Piere RAES, a.g.m.

olası zararların ana bankaya bulaşmasının önlenmesi (ring-fencing), iştiraklerin birleşmelere kıyasla daha az yerel direnç yaratmasının iştirakin kontrol hissesinin daha kolaylıkla sahip olunmasına olanak vermesi ve şirket kurumsal kazancının vergilendirilmesi açısından iştiraklerin sağladığı üstünlüklerdir³⁶¹.

Tablo: 7 ÇUB İştirakleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı (%)

Alan	Yıllar	Birlik Ülkeleri Banka İştirakleri					Birlikdışı Ülkeler Banka İştirakleri				
		2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Euro 12		8.4	8.5	8.4	9.0	10.9	1.4	1.3	1.3	1.1	1.3
AB 25		7.3	7.6	7.4	8.5	9.7	2.6	2.2	3.0	2.8	3.2

Kaynak: ECB, , EU Banking Structures, October 2006 verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

AB'nde finansal bütünleşmenin ÇUB'ın şubelerinin ve iştiraklerinin sahip olduğu aktif değerlerle belirlenmesinde; 2001-2005 döneminde finansal bütünleşmenin düzeyinin arttığı görülmektedir. Tablo: 8'e göre, bütünleşme düzeyi 2001-2005 döneminde; Euro 12 bölgesinde % 11.8'den % 14.8'e, AB 25 bölgesinde ise % 15.5'den % 18.1'e çıkmıştır. Euro 12 bölgesine (% 14.8) göre AB 25 (% 18.1) bölgesinin daha yüksek bütünleşme düzeyine sahip olması; İngiltere bankacılık endüstrisindeki ÇUB şubelerinin ve Birliğe 2000 yılında katılan Doğu Avrupa ülkelerindeki ÇUB iştiraklerinin yüksek paylarından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan; yurtiçi piyasaların olgunlaşması ve yoğunluğunun artması karşısında bankaların risklerini coğrafi olarak dağıtma ve rekabet güçlerini koruma stratejileri gibi nedenlerle 2004 ve 2005 yıllarında perakendeci piyasalara yönelik büyük tutarlı ülkelerarası birleşme veya satın almaların gerçekleşmesi bu dönemde bütünleşme düzeyini önemli oranda artırmıştır. Ülkelerin bankacılık endüstrisinin bütünleşmeye katkısı farklı yönlerde olmaktadır. İngiltere hariç, genel olarak büyük ve gelişmiş bankacılık piyasalarına sahip olan Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde yurtdışına (outward Europeanisation) yönelik bankacılık daha fazla olurken, küresel finans merkezi İngiltere ve uluslararası bankacılık işlemlerinin yoğun olduğu İrlanda ve Luksemburg ile bankacılığın gelişmemiş olduğu Doğu Avrupa ülkeleri yurtiçine yönelik (inward Europeanisation) yabancı banka daha ağırlıklıdır (EK TABLO: 4) .

³⁶¹“EU Banking Structures”, European Central Bank, October 2005, S. 11.

Birlikdışı ülkeler kökenli bankaların payını da içeren sektördeki ÇUB payı incelemeye esas dönemde Euro 12 bölgesinde % 19.6 oranında artarak % 13.8’den % 16.5’e yükselmiştir. AB 25 ülkelerinde ise ÇUB’ın payı % 10.6 oranında artarak % 23.5’den % 26’ya çıkmıştır. ÇUB’ın payı en düşük % 2.4 ile Hollanda’da en yüksek ise % 99.8 ile Estonya’da gerçekleşmiştir. Bankacılık endüstrisinin gelişme düzeyi görece olarak daha düşük olan ülkelerde ÇUB payının yüksek olmasına karşılık, uluslararası veya off-shore bankacılık piyasalarının bulunduğu ülkeler dışında, gelişmiş bankacılık piyasalarına sahip ülkelerde ÇUB yüksek pazar payına sahip değildir. Bu durum; gelişmiş ülkelerin bankalarının daha yüksek etkinliğe ve rekabet

Tablo: 8 ÇUB’ın Payları Açısından AB’de Finansal Bütünleşme Düzeyi (%)

Yıllar Alanı	Finansal Bütünleşme Düzeyi					Yabancı Banka Payı				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Euro 12	11.8	11.7	11.5	12.4	14.8	13.8	13.5	13.2	13.8	16.5
AB 25	15.5	15.3	14.9	16.0	18.1	23.5	22.4	22.9	23.0	26.0

Kaynak: ECB, , EU Banking Structures, October 2006 verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

gücüne sahip olduklarına ilişkin çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Birlik ülkelerinde 2004 yılı sonu itibariyle 931 adet ÇUB şubesine karşılık 776 adet iştirak bulunmaktadır. ÇUB şube ve iştiraklerin aktif tutarları sırasıyla 3.655, milyar Euro ve 3.481, milyon Euro’dur. ÇUB’ın şube ve iştiraklerinin aktif tutarlarının AB ülkeleri içerisindeki payı % 24.7 iken bu oran Birlik ülkeleri arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Birliğe 2000 yılında katılan 10 ülkede bu oran 2005 yılında ortalama % 68.1 iken Euro bölgesinde ortalama % 16.3’dür. Ülkeler bazında farklılık gösteren bütünleşmeye yönelik bankacılık faaliyetleri işlem bazında da farklıdır. İnceleme döneminde Birliğiçi ÇUB şube ve iştirakleri aktifleri toplamının Birlik ülkelerinin toplam ÇUB aktiflerine oranı Euro 12 bölgesinde % 85.5’den % 90’a çıkarken, AB 25 bölgesi ülkelerinde % 66’dan % 69.6’ya yükselmiştir. (EK TABLO: 5) Birlikdışı ülkelerin bankalarının payında azalma olarak yansıyan ve 1997-2001 döneminde de mevcut olan bu değişim; finansal bütünleşme sürecinde uygulanan serbestleşme politikalarının, Birlik ülkelerindeki bankaların rekabet

güçlerini artırmasının yarattığı ticareti saptırıcı (trade diversion effect) etkisi olarak değerlendirilir³⁶².

AB ülkelerinde finansal bütünleşmeyi artırıcı politikaların uygulamaya konulması bankaların yurtdışı faaliyetlerini de artırmıştır. Yukarıda çeşitli yönlerden incelenen bu değişimi bankaların gelirlerinin dağılımı üzerinde de görmek mümkündür. Gelişmiş bankacılık piyasalarına sahip 10 Avrupa ülkesi merkezli 25 büyük banka esas alınarak yapılan ve Tablo: 9 verilerine göre; 2004'de gelirlerin ortalama % 40.2'si yurtdışından sağlanırken bu oran 3 büyük ABD bankasında % 27.3 olmuştur. Uluslararası sermaye piyasaları gelirlerindeki azalışlar ile bankaların daha çok yurtiçi perakendeci piyasalara yönelmesi yurtdışı gelirleri 2000 yılına göre 2004 yılında 2.8 puan azaltmakla birlikte, 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleşen perakendeci piyasalarda faaliyet gösteren büyük uluslararası birleşme ve satın almalar nedeniyle gelecek dönemde yurtdışı gelirin artışı eğiliminin devam etmesi beklenmektedir.

Bankaları Birlik düzeyinde faaliyette bulunma stratejisi izlemeyi yönelten etkenler; bilinirlik, piyasa bilgisi, güvenilirlik ve müşteriye yakınlık gibi karşılaştırmalı üstünlüklerin kolaylıkla sahip olunması, güç ve itibar kazanma, riskin dağıtılması tercihleri, rakipleri ile rekabette geri kalmama arzusu ve teknolojik gelişmelerin farklı ülkelerde faaliyette bulunmayı kolaylaştırması gibi unsurlar olup Birlik politikaları bu stratejinin uygulamaya konulmasına teşvik etmiştir. Bu doğrultuda; AB'nde bankacılık faaliyetlerinin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemelerle rekabetin ve yarışmacı rekabetin (contestability) derecesinin artırılması amaçlanmasına rağmen Birlik düzeyinde bütünleşme açısından ikili bir piyasa yapısı ortaya çıkmıştır. Yüksek derecede müşteri bağımlılığı ile piyasaya giriş maliyetlerinin bulunduğu ve yarışmacı rekabetin etkisinin zayıf olduğu perakendeci bankacılık piyasalarındaki bölünmüşlüğü varlığı yoğunlaşmış ve etkin olmayan piyasa yapısının oluşmasına neden olmuştur. Belirli uluslararası ve bölgesel finans merkezlerinde yoğunlaşan toptancı bankacılık piyasaları ise; yoğun rekabet koşulları ve daha az giriş-çıkış engelleri ile daha düşük kar marjları, hizmetleri ülkeler arasında kolay aktarılabilme, daha karmaşık ürünlerden oluşma ve dışsal ekonomiler

³⁶²Jurdi GUAL, a.g.m.

Tablo: 9 Avrupa Merkezli 25 Büyük Bankanın Yurtdışı Gelirlerinin Toplam Gelirlere Oranı ve Değişimi

Bankalar ve Yıllar	Banka Adı	2000	2004	Değişim %
Ülke Adı				
Hollanda	ING	66.2	73.3	+9.2
Almanya	Deutsche Bank	69.5	74.9	+5.5
Birleşik Krl.	HSBC	67.0	73.0	+6.0
İsviçre	Credit Suisse	70.4	69.6	-0.8
Belçika	Fortis	80.1	66.3	-13.9
İsviçre	UBS	56.6	63.6	+7.0
Hollanda	ABN Amro	67.4	63.5	-3.9
İspanya	Santander	67.7	55.8	-11.9
İsveç	SEB	54.0	54.6	+0.6
Almanya	Hypo Verinsb	23.9	50.2	+26.3
İspanya	BBVA	59.4	46.5	-13.0
Fransa	Soc. Genareli	32.4	45.5	+13.1
Fransa	BNP Paribas	42.5	44.9	+2.4
Almanya	Dresdner Bank	33.2	37.9	+3.8
Fransa	Credit Agr.	41.5	32.3	-9.2
İtalya	Unicredito	26.0	28.8	+2.8
Almanya	Commerzbank	22.8	23.9	+1.1
İsveç	Danse Bank	45.8	23.2	-22.6
Birleşik Krl.	RBS	20.0	21.8	+1.8
Birleşik Krl.	Barclays	23.0	17.9	-5.2
İtalya	Banca Intesa	36.7	17.2	-19.4
İtalya	San Paolo	25.0	11.5	-11.9
Birleşik Krl.	HBOS	6.4	9.5	+3.1
Almanya	Postbank	5.0	6.2	+1.2
Birleşik Krl.	Lloyds TSB	16.8	3.6	-13.1

Kaynak:Deutsche Bank, EU Monitor 31,Foreign Earnings of European Banks: Unity in Diversity, January 30.2006, Erişim:<http://www.dbresearch.de/servelet/revueb2>.

ile toplanma (agglomeration economies) ekonomilerinden daha fazla yararlanma özellikleriyle³⁶³ perakendeci bankacılığa göre daha fazla bütünleşme göstermiştir

Fiyat bazlı göstergelerdeki bölünmüş piyasaların varlığına rağmen, bütünleşmenin tamamlayıcı göstergeler ile analizinde, Birlik politikalarının; üye ülkeler bankalarının rekabet gücünü artırdığı, büyük tutarlı birleşme ve satın almalarla son yıllarda hızlanan bütünleşmenin perakendeci piyasalara da yönelerek yeni bir nitelik kazanmaya başladığı ve AB kökenli bankaların diğer ülkelerin bankalarına kıyasla daha fazla yurtdışı işlemlere sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümenin ve istihdamın artırılmasına, kişilerin tasarruf ve yatırım kararlarında daha geniş seçeneklerin oluşmasına, firmaların faaliyetlerinin daha iyi yönetilmesine olanak veren uygun finansman kaynaklarının ve gelişmiş risklerden korunma araçlarının artmasına neden olan finansal bütünleşmede dönüm noktasını Tek Para'ya geçiş uygulamasıdır. Tek Para'ya geçişle; işlemlerin maliyetlerinde, risklerinde ve standartlarında bütünleşmeyi özendirici değişimler olmuş, sistemin altyapısının gelişmesi ve beklentilerdeki uyumun yükselmesi ile bütünleşme hızlanmıştır³⁶⁴. Euro'ya geçiş ve Birlik düzeyinde faaliyette bulunma; daha geniş pazarın sunduğu ölçek ekonomilerinden kaynaklanan maliyet tasarrufu ve Birlik çapında marka yaratma olanağının getirdiği satış avantajları ile müşteri bağımlılığını kuvvetlendirmesi gibi fisatlar sunarken, farklı tüketim alışkanlıkları ve kültürlere sahip müşterilerin taleplerinin benzer duruma getirilmesi güçlüğünü oluşturmaktadır³⁶⁵.

D. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Rekabet Yapısı

Finans piyasalarındaki serbestleşmeler, teknoloji alanındaki gelişmeler ve bankacılık hizmetlerini talep edenlerin tercihlerindeki değişimler; piyasaların gelişiminde, biçimlenmesinde ve rekabet koşullarında belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda; AB ülkelerindeki faiz oranları ve faaliyet alanları sınırlamaları ile zorunlu plasman uygulamalarının kaldırılması ve endüstrinin uluslararası rekabete açılması gibi serbestleşme süreci bir yandan bankacılık alanında fiyat rekabetinin

³⁶³P.A. CAMPAYNE, a.g.e. S. 298-302.

³⁶⁴Axel A. WEBER, a.g.m.

³⁶⁵Jordi CANALS, a.g.e S. 213-213.

artmasına, evrensel bankacılığın gelişmesine ve sektörün küreselleşmesine neden olurken, diğer yandan ölçek ve alan ekonomilerinin önemini artırarak yoğunlaşmayı artırmıştır. Bu gelişmeler sonucu, Birlik ülkelerindeki banka sayılarında azalışlar görülmüştür. Nitekim; 1997-2003 döneminde banka sayısı Euro 12 bölgesinde % 23.7 oranında azalarak 8.637'den 6.593'e düşmüştür. Banka sayısı AB 15 bölgesinde ise % 22.7 oranında azalışla 9.624'den 7.444'e inmiştir³⁶⁶. Birleşme ve devir almalar sonucu banka sayılarındaki azalışlarla yoğunlaşmanın artmasına rağmen sektöre müdahale etme yerine finansal bütünleşme amacı doğrultusunda rekabeti artırıcı serbestleşme politikalarına öncelik verilmesi; muhtemel yabancı satın almaların önlenmesi ve küresel düzeyde rekabet edebilecek ulusal bankacılık gruplarının yaratılması yanında ölçek ekonomilerinin getirdiği etkinlik, daha etkin kurumsal yönetim, artan yenilik yaratma gücü gibi büyük ölçekli bankaların üstünlükleri ile kamu müdahalelerinin piyasanın serbest işlemeden daha az etkin olduğunun kabul edilmesine dayandırılır. Birlik ülkelerinin banka sayısında 2001-2005 döneminde azalış devam etmiş olup, Tablo: 10'da görüldüğü üzere, Euro 12 bölgesinde % 12.9 oranında ve 935 adet azalan banka sayısı, AB 25 genelinde % 10.9 oranında ve 1.063 azalmıştır. Bu dönemde 5 ülkede banka sayısı artarken 20 ülkede azalış olmuştur. 1997-2005 döneminde Euro 12 bölgesindeki banka sayısı % 27 oranında ve 2.329 adet azalmıştır (EK TABLO: 6).

Tablo: 10 Euro 12 ve AB 25 Ülkeleri Banka Sayısı ve Değişimi

Alan	2001	2005	Değişim(%)
Euro 12 (Ağırlıklı)	7.243	6.308	-12.9
AB 25 (Ağırlıklı)	9.747	8.684	-10.9

Kaynak: ECB, EU Banking Structures, October 2006,52..

Beş büyük bankanın aktiflerinin endüstri aktiflerine oranı kıstasında, banka sayılarındaki azalışların neden olduğu yoğunlaşmanın gelişimi Tablo: 11'de verilmiştir. Buna göre, banka sayısındaki azalış beş büyük bankanın payını artırmış olup beş büyük banka aktifinin payı 2001-2005 döneminde, Euro 12 ülkelerinde

³⁶⁶Christoph WALKNER ve Jean-Pier RAES, a.g.m.

Tablo: 11 Euro 12 ve AB 25 Ülkelerinde Beş Büyük Banka Aktif Toplamının Endüstri Aktiflerine Oranı (%)

Alan \ Yıllar ve Aktiflere Oranı	2001	2002	2003	2004	2005
Euro 12 (Ağırlıklı)	39.1	39.3	40.5	41.6	43.0
AB 25 (Ağırlıklı)	37.8	38.3	39.7	40.9	42.3

Kaynak: ECB EU Banking Structures October 2006, S.54

% 39.1'den % 43'e, AB 25 ülkelerinde ise % 37.8'den % 42.3'e yükselmiştir. İngiltere, Almanya ve Fransa gibi bankacılık endüstrisi (Birlik bankacılık endüstrisinin % 61.5'i) büyük ülkelerde beş büyük bankanın payındaki artışlar Birlik genelinde yoğunlaşmayı yükseltmiştir. Gelişmiş ve büyük bankacılık endüstrisine sahip ülkelerde beş büyük bankanın payı düşük olmakla birlikte, Birliğe 2004 yılında katılan ve daha az gelişmiş bankacılık endüstrisine sahip ülkelerde yüksek yoğunlaşma bulunmaktadır

Bankaların aktif toplamlarının endüstrinin toplam aktifine oranının kareleri esas alınarak hesaplanan Tablo: 12'deki Hertfindahl endeksine göre de, 2001-2005 döneminde Euro 12 ve AB 25 ülkelerinde endüstrinin yoğunlaşması artış eğilimini sürdürmüştür. Ağırlıklı ortalamalara göre anılan dönemde endeks Euro 12 bölgesinde

Tablo: 12 Euro 12 ve AB 25 Ülkeleri Aktif Toplamına Göre Ortalama Hertfindahl Endeks

Alan \ Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005
Euro 12 (Ağırlıklı)	543	552	580	600	641
AB 25 (Ağırlıklı)	504	528	547	569	601

Kaynak: ECB EU Banking Structures October 2006, S.54

543'den 641'e, AB 25 bölgesinde 504'den 601'e yükselmiştir. Ülkeler³⁶⁷ ve bankacılık ürünleri³⁶⁸ bazında farklılık olmamakla birlikte ağırlıklı ortalamalara göre Birlik genelindeki mevcut yoğunlaşma düzeyinin rekabeti engelleyecek büyüklükte olmadığı görülmektedir³⁶⁹ (EK TABLO: 7).

AB'nde banka sayısındaki azalmanın ve yoğunlaşmanın artmasının rekabet politikaları açısından³⁷⁰ analizi farklı sonuçlar vermektedir. Yapılan araştırmaların bir çoğunda; Piyasa Gücü Paradigmasına destekler biçimde yoğunlaşma ile karlılık arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu, yoğunlaşmanın firmalar arasında uyumlu eylem ve anlaşmaları kolaylaştırıcı etki yaparak normal üstü karlara neden olduğu ve bu durumun kaynakların dağılımında sorun yaratarak toplumun refahını olumsuz etkilediği görülmüştür. Endüstrinin rekabet yapısının Piyasa Verimliliği Paradigması çerçevesinde analizinde ise, büyük ölçekli bankalar daha verimli görülmekte, AB tek pazara geçiş uygulaması verimliliği fazla etkilememekte ve verimlilik farklılaşması bankaların faaliyet gösterdiği ülkelerin özellikleri ile bağlantılı çıkmaktadır. Diğer taraftan; AB bankacılık endüstrisindeki serbestleşmenin, küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle Yarışmacı Piyasa Teorisini destekler sonuçlara da

³⁶⁷Kooperatif bankacılığının yoğun olduğu ve her bir kooperatifin ayrı banka sayıldığı Almanya'da yoğunlaşma endeksi (174) en düşük değerde gerçekleşirken Estonya (4.039) en yüksek endekse sahiptir. Kaynak: ECB EU Banking Structures October 2006, S.54

³⁶⁸AB Komisyonu çalışmalarına göre; mevcut yoğunlaşma endeksleri rekabet düzeyini ölçmede yetersiz kalabilmektedir. Nitekim; özellikle büyük ülkelerde perakendeci bankacılık alanında, yerel yoğunlaşma endeksleri ulusal yoğunlaşma endekslerinden daha yüksektir. Kaynak: ECB, EU Banking Structures, October 2006, S.18

³⁶⁹Bankacılık sektörünün artan yoğunlaşması ile rekabet yapısı ilişkisini analiz eden bir çok çalışmada; piyasaların tekeli rekabet (monopolistic competition) özelliğine sahip olduğu ve yoğunlaşmanın artmasına koşut olarak rekabetin de yükseldiği görülmüştür. Buna göre; piyasalardaki artan yoğunlaşma, ölçek ve alan ekonomilerinden yararlanma sonucu yükselen etkinlikten kaynaklanmış olabilir. Kaynak: ECB, EU Banking Structures, October 2006, S.10-11. Sektördeki rekabeti ve piyasa yapısını yansıtan Herfindal-Hirschman endeksi değeri sıfıra yakın /ancak hiçbir zaman sıfıra ulaşmayan bir değer ile 10.000 puan arasında değişir. Sıfıra yakın bir endeks değeri birbirine yakın büyüklükte yüzlerce firmanın rekabet ettiği bir sektörü yansıtırken, 10.000 değeri tek bir firmanın faaliyette bulunduğu tam tekel durumunu yansıtır. Bu değerler için genel kabul görmüş sınıflandırma şöyledir. 0-199 (Tam rekabet, eşit büyüklükte 51 ve daha fazla sayıda banka) 200-999 (Zayıf oligopol, eşit büyüklükte 11-50 firma) 1.000-1.799 (Kuşvetli oligopol, eşit büyüklükte 6-10 firma) 1.800-10.000 (Tekel, eşit büyüklükte 1.5 firma) Kaynak: Sedat Yetim ve Ozan Gülhan, a.g.e, S.80.

HHI yorumlanmasına ilişkin eşik değerler; ABD Eşik Değerleri: HHI<1000 → Yoğunluk Yok, 1000<HHI<1800 → İlimli Yoğunluk, 1800<HHI → Yüksek Yoğunluk, AB:Eşik Değerleri: HHI<1000→Yoğunluk Yok, 1000<HHI<2000→İlimli Yoğunluk, 2000<HHI→ Yüksek Yoğunluk. Kaynak:BDDK, Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler Raporu, S.8.

³⁷⁰Endüstriyel İktisat literatürü içerisindeki Harvard ekolüne dahil iktisatçılarca ortaya konulan Piyasa Gücü Paradigması -Market Power- veya Structure Conduct-, Chicago ekolüne bağlı iktisatçılarca savunulan Piyasa Verimliliği -Market Efficiency- Paradigması ve Baumol, Panzar ve Willing gibi iktisatçılarca literatüre kazandırılan Yarışmacı Piyasa -Contestable Market- Teorisi.

varılmaktadır. Bu doğrultuda; AB'nin ortak pazar programını ve mali hizmetler sektörünü şekillendirmeye yönelik yönergelerini içeren süreçte Yarışmacı Piyasa Teorisinin ağırlıklı konuma geldiği ileri sürülmektedir³⁷¹. Yarışmacı Rekabet çerçevesinde; AB bankacılık endüstrisinde finansal bütünleşmenin sağlanmasına yönelik düzenlemelerle endüstrinin yoğunlaşmasının artmasına rağmen, piyasaya giriş ve çıkış engellerinin kaldırılması ve potansiyel rakiplerin giriş tehdidinin varlığı rekabeti ve verimliliği artırıcı etki yapmaktadır.

E. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Faaliyet Yapısı

Finansal piyasalardaki serbestleşme eğilimleri, istikrarsızlıklar, teknolojik gelişmeler, nüfus yapısındaki ve çalışma koşullarındaki değişimler ve Birlik tek pazarının oluşumu gibi faktörler bankaların faaliyetlerini de etkilemiştir. Bankaların varlıklarının menkul kıymetleştirilmesi (securitization), aracısız finansman (disintermediation), tüketici ve konut kredilerindeki artışlar ile portföy yönetimi gibi faaliyetlerin artması bankaların aktif ve pasif yapıları ile bilanço dışı işlemlerinde ve gelir-giderlerinde önemli değişimlere neden olmuştur. Mevcut düzenlemelerle getirilen sınırlamaları müşterilerin istekleri doğrultusunda aşmak, teknolojik ilerlemenin getirdiği olanaklardan yararlanmak, finansal istikrarsızlıkların yarattığı belirsizlikleri ve riskleri ortadan kaldırmak ve banka dışı kurumlardan gelen rekabet baskısından kurtulmak için bankalarca yeni finansal ürünler geliştirilmiştir.

AB 25 ülkeleri bankalarının başlıca bilanço kalemlerinin bilanço toplamı içerisindeki paylarını gösteren Tablo:13'e göre; artan aracısızlaşma ve menkul kıymetleştirme eğilimlerine rağmen AB ülkelerinde mevduatlar ve krediler bankaların bilançolarında en büyük kalemleri oluşturmaya devam etmektedir. Mevduat, borçlanma senetleri ve finansal kuruluşlardan alınan krediler en önemli kaynakları oluştururken, krediler, menkul kıymetler ve diğer bankalara kullanılan

³⁷¹Esra LaGro, Avrupa Birliği ve Türkiye Rekabet Politikası Açısından Bankacılık Sektörüne Genel Bir Bakış, Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, 2001, Sayı 36, S:52-57.

Tablo: 13 AB 25 Ülkeleri Bankaları Başlıca Bilanço Kalemlerinin Bilanço Toplamı İçerisindeki Payları (%)

Yıllar	2004	2005	2006	Pasif Hesaplar	2004	2005	2006
Aktif Hesaplar							
Nakit Değerler	1.19	0.75	1.36	Alınan Krd.	19.60	19.77	14.99
Kamu Krd.	1.67	1.27	-	Mevduat	41.72	38.92	38.31
Banka Krd.	14.98	15.50	9.34	Borç Senet.	21.19	19.74	18.77
Menkul Kıy.	17.98	16.90	26.48	Diğer Pasif.	11.63	14.53	20.41
Krediler	50.74	47.90	52.79	Karşılıklar	1.30	2.54	2.55
İştirakler	3.43	3.93	1.34	Özkaynaklar	4.14	4.24	4.31
Duran Değer.	1.62	1.61	1.80	Kar/zarar	0.42	0.25	0.67
Diğer Aktif.	8.64	12.05	6.04				

Kaynak:ECB, EU Banking Sector Stability 2005,2006,2007.

krediler en büyük plasman kalemlerini teşkil etmektedir. Diğer taraftan (Tablo:14); 2001-2006 döneminde Euro 12 ülkelerinde mevduatlar yıllık ortalama olarak % 6.2, krediler % 6.1 ve aktifler % 6.9 oranında artarken, AB 25 ülkelerinde (Tablo: 15) sırasıyla % 7.1, % 7.0 ve % 8.2 oranında artmıştır. Mevduat ve kredilerin ülkelerin GSMH büyüme hızının üzerinde artış göstermesi bankaların aracılık faaliyetlerinin önemini koruduğunu göstermektedir.

Tablo:14 Euro 12 Ülkelerinde Mevduat, Kredi ve Aktif Toplamları ile Artış Oranları (Milyar Euro ve %)

Hesaplar	Mevduatlar		Krediler		Aktif Toplamı	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
Yıllar						
2001	6.570	-	7.941	-	17.615	-
2002	6.844	4.2	8.169	2.3	18.068	1.8
2003	7.170	4.8	8.491	3.9	18.888	4.5
2004	7.562	5.5	8.908	4.9	20.430	8.1
2005	8.287	9.6	9.872	10.8	22.641	10.8
2006	9.015	8.8	10.833	9.7	24.938	10.1

Kaynak:ECB EU Banking Structures October 2004 ve 2006

Tablo:15 AB 25 Ülkelerinde Mevduat, Kredi ve Aktif Toplamları ile Artış Oranları (Milyar Euro ve %)

Yıllar	Hesaplar		Mevduatlar		Krediler		Aktif Toplamı	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
2001	8.704	-	10.635	-	24.686	-		
2002	9.104	4.6	11.076	4.1	25.312	2.5		
2003	9.465	4.0	11.479	3.6	26.519	4.8		
2004	10.292	7.9	12.293	7.1	29.038	9.5		
2005	11.263	9.4	13.622	10.8	32.898	13.2		
2006	12.535	10.4	15.093	10.8	36.820	11.9		

Kaynak: ECB EU Banking Structures October 2004 ve 2006

Almanya ve Portekiz’de hane halkı mevduatlarının payı Euro bölgesi ortalaması civarında olmasına karşılık uluslararası bankacılığın yoğun olduğu İrlanda ve Lüksemburg ile Belçika, Hollanda ve İspanya’da hane halkının toplam mevduat içerisindeki payı Euro bölgesi ortalamasının altında, Avusturya, Fransa, Finlandiya, İtalya ve Yunanistan’da ise Euro bölgesi ortalamasının üzerindedir³⁷². Euro 12 ülkelerinde bankaların en büyük fon kaynağını oluşturmaya devam eden mevduatın türlerine göre dağılımına bakıldığında, Tablo: 16’ya göre 2005 yıl sonu itibariyle % 58.8’lik payı ile hane halkı tasarrufları birinci sırada gelmektedir.

Tablo: 16 Euro 12 Ülkelerinde Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı (%)

Dağılım	Merkezi Hükümet	Diğer Kamu Kurumları	Bankadışı Finansal Kuruluşlar	Reel Sektör Firmaları	Hane Halkı
2002	1.8	2.4	16.9	16.5	62.5
2003	2.1	2.2	17.4	16.5	61.8
2004	2.0	2.1	18.1	16.6	61.1
2005	2.1	2.2	20.4	16.6	58.8

Kaynak: AMB, EU Banking Structures, October 2005, S. 41

³⁷²EU Banking Structures, October 2005, S.50.

Bankaların en büyük plasman kalemini oluşturan kredilerin türleri itibariyle gelişimine bakıldığında (Tablo:17) AB 25 ülkelerinde konut kredilerindeki oransal artışa karşılık diğer kredi türlerinde azalışlar gerçekleşmiştir. Konut kredileri 2006 yılında toplam kredilerin % 43.1'i ile ilk sırayı almıştır. Konut, tüketici ve diğer bireysel krediler 2006 yılsonu itibariyle toplam kredilerin % 59.7'sini oluştururken ticari kredilerin payı %40.3 olarak gerçekleşmiştir. Benzer eğilimler (Tablo:18) Euro 12 Bölgesi ülkelerinde de görülmekle beraber, 2006'da payı % 45.8'e düşen ticari krediler toplam kredilerin en yüksek kısmını oluşturmaya devam etmektedir.

Tablo:17 AB 25 Ülkeleri KredilerinYıllara Göre Dağılımı ve Toplam Kredilere Oranı (Milyar Euro ve %)

Kredi Türü	Ticari Krediler		Konut Kredileri		Tüketici Kredileri		Diğer Bireysel Krediler	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
Yıllar								
2001	3.544	43.2	3.074	37.5	741	9.1	835	10.2
2002	3.613	42.1	3.323	38.7	792	9.2	863	10.0
2003	3.731	40.7	3.721	40.6	777	8.5	927	10.2
2004	3.890	39.5	4.128	42.0	841	8.5	978	10.0
2005	4.297	39.5	4.667	42.9	913	8.4	998	9.2
2006	4.891	40.3	5.224	43.1	966	8.0	1.045	8.6

Kaynak: ECB, EU Banking Structures October 2006, S. 55,56 ve EU Banking Structures October 2007, S.54,55.

Tablo: 18 Euro 12 Ülkeleri KredilerinYıllara Göre Dağılımı ve Toplam Kredilere Oranı (Milyar Euro ve %)

Kredi Türü	Ticari Krediler		Konut Kredileri		Tüketici Kredileri		Diğer Bireysel Krediler	
	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%	Tutar	%
Yıllar								
2001	2.983	48.7	2.026	33.1	497	8.1	613	10.1
2002	2.965	47.1	2.181	34.8	519	8.2	620	9.9
2003	3.034	46.3	2.360	36.0	484	7.4	767	10.3
2004	3.152	45.3	2.591	37.2	515	7.4	701	10.1
2005	3.409	44.8	2.915	38.4	554	7.3	722	9.5
2006	3.844	45.8	3.217	38.4	587	7.0	738	8.8

Kaynak: ECB, EU Banking Structures October 2006, S. 55,56 ve EU Banking Structures October 2007, S.54,55.

Buna karşılık; konut kredilerindeki önemli artışlar nedeniyle konut, tüketici ve diğer bireysel kredilerin toplam krediler içerisindeki payı %54.2'ye yükselmiştir. Sabit veya değişken faizli olabilen uzun vadeli konut kredilerinin ekonomik daralma ve faiz oranlarındaki değişimler karşısında borçluları açısından yaratacağı olası ödeme güçlükleri ile bankaların bilançolarında neden olduğu vade uyumsuzluğu ve yoğun bir şekilde menkul kıymetleştirilmesi finansal sistemin istikrarı bakımından potansiyel riskleri de beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan; bankalarca başta konut kredileri olmak üzere bireysel kredilere yönelmesinin yaygın müşteri kitlesine ulaşmayı gerektirmesi, birleşme ve devir almalar sonucu azalan şube sayılarının son yıllarda tekrar artış eğilime girmesine neden olmuştur.

AB bankacılığının faaliyet yapısındaki değişimleri; farklı servis ve sistemlerde yakınlaşma ve merkezileşme ile kurumlar arasında işbirliğinin artması yanında iletişim ve bilişim hizmetlerinin dışarıdan sağlanması eğilimlerinin devam etmesi, bireysel ve KOBİ kredileri ile fon yönetimi konularında yoğunlaşma, özel emeklilik fonlarındaki artışlar ile firmalar ve hane halkının finansal refah yapısı ve tercihleri ile bankaların fonlama stratejilerindeki değişimler gibi yapısal eğilimler ve faiz oranlarındaki düşüşler ile risk/getiri ilişkisindeki devresel değişimlerin mevduat kaynaklarının büyümesini sınırlaması, kaynaklar üzerinde rekabetin artmasının fon sunanları güçlendirmesinin bankaları daha değişik yatırım araçları ile daha yüksek faizler teklif etmelerine neden olması, menkul kıymetleştirme gibi işlemlerle fon teminine gidilmesinin bilanço dışı işlemlerin artmasına ve riskin üçüncü kişilere aktarılmasına sağlayarak bankaların yatırımcı ile tasarruf sahibi arasındaki geleneksel aracılık rolünü değiştirmeye başlaması olarak belirtilebilir³⁷³.

Piyasalardaki serbestleşme ve bütünleşme eğilimlerinin bankaların faaliyet yapılarında neden olduğu değişimin endüstrinin bütünü açısından değerlendirilmesinde; bankacılık faaliyetlerinin ağırlıklı olduğu ve Kıta Avrupa ülkelerinde yaygın olan “banka tabanlı” yapıdan, Anglo-Sakson ülkelerinde baskın olan sermaye piyasası işlemlerinin ağırlıklı olduğu “piyasa tabanlı” yapıya doğru değişim sürecinin yaşanmakta olduğu görülmektedir. Birlik ülkelerinde 1990-1994

³⁷³ Avrupa Merkez Bankası, EU Banking Structures . 2004, S. 12-14.

aralığında ortalama % 19 olan sermaye piyasası varlıklarının cari değerinin GSMH oranı 2000-2004 döneminde % 50'ye yükselmesine karşın Birlik genelinde 2004 yılı sonu itibariyle % 70 olan sermaye piyasası varlıklarının GSMH oranı, ABD % 140 ve İngiltere'de % 127'dir. Artan aracısızlaşma eğilimlerini yansıtan ve Birlik ülkeleri arasında farklılıklar bulunan bu gelişmeye rağmen sermaye piyasalarının gelişimi ABD'nin gerisindedir. Mevduatın ve kredilerin GSMH oranındaki artışın sürmesi yakın gelecekte "banka tabanlı" yapının devam edebileceğini göstermektedir³⁷⁴.

F. Avrupa Birliği Bankacılık Endüstrisinin Gelişmişlik Düzeyi

Dar anlamda finansal gelişmişlik, bankaların temel fonksiyonu olan aracılık işlevinden dolayı, toplam kredilerin, mevduatın ve aktifin GSMH'ya oranı olarak tanımlanabilir. Bankacılık sisteminin dolaylı gelişmişlik düzeyinin göstergeleri olarak; kişi başına banka, şube, personel ve ATM sayıları ile personel başına aktif tutarı esas alınabilir. Bu çerçevede AB ülkelerinde finansal gelişmişlik düzeyi aşağıda (Tablo:19) verilmiştir.

Tablo: 19 Euro 12 ve AB 25 Ülkeleri Ortalama Dolaylı Finansal Gelişmişlik Düzeyi (2006)

Dolaylı Gelişmişlik Göstergeleri	Nüfus/Banka Sayısı	Nüfus/Şube Sayısı	Nüfus/ATM Sayısı	Nüfus/Per. Sayısı	Aktif Top./Personel Sayısı
Alan					
Euro 12	51.407	1.249	143	1.744	11.338
AB 25	54.996	1.355	152	2.183	12.069

Kaynak: ECB, EU Banking Structures, October 2007, S. 14,

Daha gelişmiş ülkelerden oluşan Euro Bölgesinde banka başına ortalama daha az kişi bulunmaktadır. Banka başına en az kişi sayısı nüfusu düşük ve ÇUB'ın yoğun olduğu Kıbrıs Rum Kesimi ve Lüksemburg'ta görülürken Birliğe sonradan katılan Eski Doğu Bloğu ülkeleri genel olarak banka başına daha yüksek kişi sayısına

sahiptir. Benzer eğilimler ATM (Automated Teller Machines), personel ve şube başına düşen kişi sayılarında da görülmektedir. Personel başına kişi sayısı 19 ile en düşük Kıbrıs Rum Kesimi'nde, en yüksek ise 394 ile Litvanya'da bulunmaktadır. Şube başına kişi sayısında Kıbrıs Rum Kesimi yine ilk sırayı alırken, Polonya 7.393 sayısıyla şube başına en fazla nüfusa hizmet götürmektedir. Ülkelerin bankacılık sektörünün derinliğinin ve gelişmişlik düzeyinin göstergelerinde olan personel başına aktif toplamı bakımından AB 25 bölgesinde 16 ülke, 12 069 milyon Euro olan AB ortalamasının altında bir tutara sahipken Letonya 1.947 Milyon Euro ile en düşük ve Lüksemburg 33.919 milyon Euro en yüksek tutara sahiptir. Euro 12 bölgesinde ise personel başına ortalama aktif toplamı 11.338 Milyon Euro olup 5 ülkede ortalamanın üzerinde kişi başına aktif toplamına sahiptir. Bulgaristan ve Romanya'da sektörün gelişmişlik göstergeleri ortalamanın oldukça altındadır³⁷⁵.

Bankacılık endüstrisinin aracılık fonksiyonu yansıtan ve gelişmişlik veya derinlik seviyesinin en önemli göstergesi olan mevduat, kredi ve aktif toplamlarının ülkelerin GSYİH toplamlarına oranlarının gelişimini gösteren Tablo: 20 ve 21'e göre; Euro 12 ve AB 25 ülkelerinde 2001-2006 döneminde bankaların aracılık fonksiyonları genel olarak artış eğilimindedir. Mevduat, kredi ve aktif toplamı

Tablo: 20 Euro 12 Ülkeleri Mevduat, Krediler ve Aktif Toplamlarının GSYİH'ya Oranı veya Finansal Derinlik Göstergeleri (%)

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Doğrudan Gelişmişlik Göstergeleri						
Mevduat/GSYİH	94.4	94.4	96.2	97.5	103.4	110.2
Krediler/GSYİH	114.1	112.7	113.4	116.1	123.2	132.4
Top.Akt./GSYİH	253.0	249.3	253.3	263.5	282.5	304.9

Kaynak: ECB, EU Banking Structures, October 2005. S. 49,53,61, ve EU Banking Structures, October 2007, S. 52,63,64, verileri esas alınarak tarafıma hesaplanmıştır.

³⁷⁴ Axel A. WEBER, a.g.m.

³⁷⁵ ECB, EU Banking Structures, October 2007, S. 14.

Tablo: 21 AB 25 Ülkeleri Mevduat, Krediler ve Aktif Toplamlarının GSYİH'ya Oranı veya Finansal Derinlik Göstergeleri (%)

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Doğrudan Gelişmişlik Göstergeleri						
Mevduat/GSYİH	92.5	92.6	94.8	96.5	103.6	108.8
Krediler/GSYİH	113.0	112.7	115.0	117.4	125.3	132.0
Top.Akt./GSYİH	262.4	257.4	265.6	277.4	302.7	322.0

Kaynak: ECB, EU Banking Structures, October 2005. S. 49,53,61, ve EU Banking Structures, October 2007, S. 52,63,64, verileri esas alınarak tarafımca hesaplanmıştır.

ülkelerin GSYİH büyüme hızlarının üzerinde artış göstermiştir. Bu gelişmeler sonucu; AB 25 ülkelerinde 2006 yılsonu itibariyle mevduat, kredi ve aktif toplamalarının GSYİH oranları ortalaması sırasıyla % 108.8, % 132.0 ve % 322.2 olurken bu oranlar Euro 12 ülkelerinde % 110.2, % 132.4 ve % 304.9 olmuştur.

AB'nde finansal bütünleşmenin artmasına koşut olarak uluslararası finansal derinlik farklılıkları azalmakla birlikte, finansal derinlik göstergeleri açısından AB ülkelerinde farklı bankacılık yapıları bulunmaktadır. Buna göre; yüksek kişi başına gelir seviyesine sahip gelişmiş ekonomilerde ortalama GSYİH tutarlarından daha fazla mevduat, kredi ve aktif toplamaları bulunmaktadır. Ayrıca; uluslararası bankacılık faaliyetlerinin yoğun olduğu İrlanda, Lüksemburg, Kıbrıs Rum Kesimi, Malta ve İngiltere bu özellikleri nedeniyle diğer ülkelerden farklı olarak yüksek finansal derinlik göstergelerine sahiptir. Eski Doğu Bloğu ülkeleri genel olarak ortalamanın altında finansal derinliğe sahip olmakla birlikte, AB'ne üye olmalarına takiben yaşanan gelişmeler sonucu, 2006 yılsonu itibariyle bu ülkelerin bankacılık aktiflerinin toplamaları GSYİH tutarlarının toplamalarına aşar duruma gelmiştir. AB içerisinde büyük ve gelişmiş ekonomiye sahip ülkelere Almanya, Belçika, İspanya ve Hollanda'da mevduat ve krediler bankaların kaynak ve varlıkları içerisinde diğer ülkelere kıyasla daha yüksek paya sahiptir. Diğer taraftan; uluslararası bankacılık işlemlerinin yoğun olduğu bazı küçük ülkeler istisna olmak üzere, yüksek finansal derinlik ile yüksek kişi başına gelir seviyesi birlikte bulunmaktadır.

Birliğin (27 ülke) nüfusunun % 62.5'ini oluşturan Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya'dan oluşan beş ülke Birlik bankalarının % 52.2'ni, şubelerinin % 76.0'nı, bankalarda istihdam edilen personelin % 69.7'ni, bankacılık endüstrisi toplam aktiflerinin % 75.4'ünü ve Birliğin toplam GSYİH'nın % 73.2'ni oluşturmaktadır (Tablo:22). Nüfus, banka ve sektörde istihdam edilen personel sayısı ile GSYİH tutarı bakımından Almanya ilk sırayı alırken, uluslararası finans merkezi

Tablo: 22 Euro 12 ve AB 25 Ülkeleri Banka, Şube, Personel Sayıları ile Bankacılık Aktifleri Toplamları, GSYİH Tutarları ve Nüfusları (2006)

Başlıca Büyüklükler \ Alan	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı	Banka Aktif Top. (Mly. Euro)	GSYİH (Mly. Euro)	Nüfus (Bin)	Kişi Başına GSYİH (Euro)
Euro 12	6.130	180.695	2.198.698	24.937.530	8.378.881	315.126	26.589
AB 25	8.441	212.670	3.050.006	36.820.142	11.433.080	464.225	24.628

Kaynak:ECM, EU Banking Structures, October 2007, S. 51, 52, 64, verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

konumu nedeniyle bankacılık aktifleri açısından İngiltere ve şube sayısı yönüyle de İspanya birinci sırada bulunmaktadır. Kişi başına GSYİH'da Lüksemburg 71.548 Euro ile ilk sırayı alırken Bulgaristan 3.268 Euro ile en düşük tutara sahiptir.

II. TÜRK BANKACILIK ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİMİ VE YAPISI

Türkiye finans piyasalarının en büyük bölümünü oluşturan bankacılık endüstrisinin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde, Dünya'da ve ülkemizde uygulanan genel ekonomik politikaların ve yaşanan krizlerin etkisiyle değişik yoğunlukta Kamu düzenlemelerine tabi tutulan endüstrinin mevcut yapısının oluşmasında, tarihsel geçmişinin yanında 1980 sonrası izlenen politikalar ve 1999-2001 döneminde bankacılık endüstrisindeki istikrarsızlıklar ve kriz ile son yıllarda Dünya'da baskın durumda bulunan ekonomik yaklaşımlar belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda endüstrinin uluslararası finansal bütünleşmesinde son yıllarda artışlar yaşanmıştır. Finansal gelişmişlik ve büyüklük bakımından gelişmiş AB ülkelerinin gerisinde bulunan Türk Bankacılık Endüstrisi (TBE) teknik ve hukuksal altyapı itibarıyla bu ülkelere büyük ölçüde yaklaşmıştır.

TBE'nin uluslararası finansal bütünleşmesinde yurtdışı girişlerin ağırlıklı olması ilk bakışta yeterli rekabet gücünün bulunmadığını göstermekle birlikte, sağlıklı değerlendirmenin yapılabilmesi için, yabancı sermaye girişinde rekabet gücünün zayıflığı yanında değişik yurtiçi çekici ve yurtdışı itici faktörlerin de belirleyici unsur olması nedeniyle, sermaye (yurtdışı) girişi göstergesinin başkaca faktörlerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede endüstrinin gelişimi ile mevcut yapısı gerektiğinde AB ülkeleri karşılaştırmalı olarak aşağıda açıklanmıştır.

A. Türk Bankacılığının Gelişim Süreci

Ülkemizde faaliyette bulunan ve endüstride önemli payı olan bir çok bankanın kökleri Cumhuriyetin kuruluş yılları veya Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir. Köklü bir geçmişe sahip bankacılığımızın mevcut yapısının değerlendirmesi tarihsel gelişiminin de bilinmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, Türk Bankacılık tarihi Cumhuriyet ve öncesi dönem olarak ikiye ayrılabilir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk bankanın 1847 yılında kurulmasıyla Türkiye'de bankacılık başlamasına rağmen, Banka'nın yabancı sermayeli ve kısa ömürlü olması nedeniyle, Türk Bankacılığının başlangıcı olarak 1863 tarihi alınır³⁷⁶. Bu tarih; ticari bankacılık yanında 1930 yılına kadar Merkez Bankası fonksiyonunu da üstlenen yabancı sermayeli Osmanlı Bankası'nın ve ilk ulusal banka TC. Ziraat Bankası'nın başlangıcı olup anılan iki banka Türk bankacılık tarihinde belirleyici konumdadır.

Osmanlı döneminde ilk banka, Galata bankerleri tarafından İmparatorluğun borçlanmasını sağlamak üzere 1847'de kurulan İstanbul Bankası'dır (Banque de Constantinople). İmparatorluk bankacılığı, dönemin baskın nitelikleri esas alınarak tarihsel açıdan iki farklı şekilde sınıflandırılır. Bunlar; ilk bankanın kuruluşu ile Osmanlı Bankası'nın faaliyete geçişi ve TC Ziraat Bankasının temellerini oluşturan Memleket Sandıklarının kuruluşu (1847-1863) dönemi ve bu tarihten Cumhuriyetin kurulmasına kadar olan dönem (1863-1923) veya ulusal bankacılık politikalarının bulunmadığı (1847-1908) dönemi ve ulusal bankaların kurulması yönünde kararlı

³⁷⁶Arslan YÜZGÜN, “Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılık Sistemi”, Der Yayınları, İstanbul, 1982, S.11.

politikaların uygulamaya konulduğu ve bir çok ulusal bankanın kurulduğu İkinci Meşrutiyet sonrası dönemi (1908- 1923) ayrıdır. Erkan vd. bu ayrımı; Borçlanma Dönemi Bankacılığı 1847- 1856, Yabancı Sermayeyi Destekleyen Bankacılık Dönemi 1856-1875 ve Ulusal Bankacılık Dönemi 1875-1923 şeklinde yapar³⁷⁷.

Yabancı sermayenin egemen olduğu İmparatorluk dönemi bankacılığının ana ülkelerdeki itici ve ev sahibi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çekici faktörler bakımından değerlendirilmesinde; itici faktör olarak, merkantilizm ve sonrası sanayi devrimi sürecini yaşamış olan gelişmiş ülkelerin sermaye ihracı belirleyici olurken, İmparatorluğun borçlanma gereksiniminin yarattığı borç alma ve borçları yönetme çekici faktörlerdir. Bu açıdan; Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık, gelişmiş ülkelerden farklı olarak, ticaret ve sanayi gibi iktisadi faaliyetlerin yürütülmesine yönelik ve ulusal olma yerine İmparatorluğun borçlanmasının sağlanması ve sürdürülmesi ağırlıklı ve yabancı banka egemen yapı şeklinde olmuştur. Ertuğrul ve Zaim (1996); yabancı bankaların egemen olduğu 1847-1908 döneminde, İmparatorluğun mali krize girmesi ile bir çok yabancı bankanın tasfiyeye girmesi hem Osmanlı hem de Batılı sermayedarlar için hüsransız olmakla birlikte, Osmanlı borçlarının doğrudan tahsilini yürürlüğe koymak amacıyla 1882 de Düyunu Umumiye İdaresinin kurulmasıyla ÇUB'ın faaliyetlerinde tekrar artışlar görülmüş³⁷⁸ olup İmparatorluğun borçlarının çevrilebilmesinde yaşanan sorunlar (Osmanlı Bankası hariç) ÇUB'ın faaliyetlerinin de kısa süreli olmasına neden olmuştur.

İkinci Meşrutiyetin ilanı ile iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi, genel yaklaşımı kapsamında ulusal bankaların kurulmasına teşvik etmiştir. Cumhuriyetin ilanına kadar devam eden bu dönemde, 1908'den itibaren çoğu yerel nitelikte olmak üzere 24 adet ulusal banka kurulmuştur. Ancak; bu bankaların bir kısmı ÇUB'ın rekabetine dayanamayarak faaliyetlerine son vermiştir. 1911-1922 tarihleri arasında kurulan bankaların 14'ü Cumhuriyet dönemine geçmiştir³⁷⁹. ÇUB tepki şeklinde oluşturulmak istenen ulusal bankacılıkla, yerel tüccarlar ile üreticilerin tefecilere ve

³⁷⁷Hüsnü ERKAN, vd., “Milli Aydın Bankası T.A.Ş. Tarişbank Tarihi”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İzmir, 1993, S. 6.

³⁷⁸Ahmet EERTUĞRUL ve Osman ZAİM, “Türk Bankacılığında Etkinlik Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz”, Bilkamat İşletme ve Finans Yayınları, Ankara, 1996, S. 9-10.

³⁷⁹Hüsnü ERKAN vd., a.g.e., S. 8.

yabancı tüccarlara bağımlılığının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Yabancı sermayeli 'merkez bankasının' (Osmanlı Bankası'nın) yerine almak üzere, Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1917) bir çok imtiyazların verildiği İtibarı Milli Bankası kurulmuştur. Ancak; dönemin güçlükleri nedeniyle, ulusal bankacılık yaratılması yönündeki bu girişimlerin yeteri kadar başarılı olduğu söylenemez. Bununla birlikte; bu dönemde kurulan bankaların bir çoğu 20. yy son çeyreğine kadar Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 19. yy liberalizminin yarattığı ÇUB tepki olarak ortaya çıkan ulusal bankalar, 20 yy sonlarında yeniden güçlenen liberalizm karşısında faaliyetlerine son vermişlerdir. İmparatorluğun son yıllarında veya Cumhuriyetin başında ulusal bankalar sayı olarak ÇUB'dan fazla (18 ulusal ve 13 yabancı) olmakla birlikte, büyüklük itibariyle denge tamamen tersinedir³⁸⁰. Reisoğlu (2000) bu dönemi; kredi piyasasının ve dış ticaretin büyük ölçüde ÇUB'ın egemenliğinde olması ve ulusal merkez bankasının yokluğu olarak tanımlar³⁸¹.

Kurtuluş savaşının kazanılması ve Lozan Anlaşmasının imzalanması ile diğer alanlarda olduğu gibi bankacılık alanında da daha bağımsız politikaların uygulanma olanağı doğmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nde ifadesini bulan yeni dönem ulusal bankaların oluşturulması şeklinde özetlenebilir. İzleyen dönemlerin koşullarına göre bazı değişiklikler gösteren bu genel yaklaşım 21.yy başlarına kadar devam etmiştir. Ancak; liberal iktisat politikalarının Dünya'da tekrar baskın duruma gelmesinin yarattığı dış koşullar yanında ülkenin iç dinamiklerinin de buna uygun tepki vermesi sonucu, son yıllarda, Cumhuriyetin genel yaklaşımından farklı olarak bankacılık endüstrisinde tekrar ÇUB'ın egemenliğinin artmaya başladığı yeni bir döneme girilmiştir. Bu çerçevede; Türk bankacılığının ikinci bölümünü oluşturan Cumhuriyet dönemi bankacılığı altı başlıkta incelenebilir. Dönemlerin başlangıcı ve bitişine ilişkin olarak yazarlar arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte nitelikleri konusunda genel bir görüş birliğinin bulunduğu belirtilebilir. Buna göre Cumhuriyet dönemi Türk bankacılığı; ulusal bankacılığın doğuşu (1923-1932), Kamu bankacılığı (1933-1943), özel sermayeli büyük bankaların kuruluşu (1944-1960), İthal ikameci

³⁸⁰Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAIM ag.e, S. 12.

³⁸¹Seza REİSOĞLU, ''4491 Sayılı Yasa ile Değişik Bankalar Kanunu Şerhi'', Doğu Matbacılık, Ankara, 2000, S. 2.

bankacılık (1961-1979), yurtiçi rekabete açık bankacılık (1980-2000) ve uluslararası rekabete açık bankacılık (2001 ve sonrası) dönemleri olarak sınıflandırabilir.

1. Ulusal Bankacılığın Doğuşu (1923-1932)

İkinci Meşrutiyetle birlikte ulusal bankacılığın gelişimine yönelik izlenen politikalar ancak Cumhuriyetin kurulmasına müteakip gerçek anlamda uygulanabilir duruma gelmiştir. Bu dönemde kamunun yönlendirmesi ve katkılarıyla özel sektöre dayalı ekonomi ve bankacılık politikaları benimsenmiştir. Bankacılık açısından dönemin belirgin özelliği; başta mahalli bankalar olmak üzere ulusal banka sayısındaki artış ve Ulusal Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Belirlenen strateji gereği; kamunun yardımı ve teşviki ile Türkiye İş Bankası yanında sanayi ve konut sektörüne yönelik kamu bankaları kurulmuş ve 29 tane yerel banka da faaliyete geçmiştir. Bu gelişmeler sonucu Cumhuriyetin ilk on yılında banka sayısı; 20 ulusal ve 15 yabancı olmak üzere 35'den, 47'si ulusal ve 10'u yabancı toplam 57'ye çıkmıştır. Şube sayısı ise 392 olmuştur³⁸². 1923'de 139 adet banka şubesi bulunmaktaydı³⁸³. 1929 Dünya ekonomik buhranının ülkemizde de hissedilmesi ile para politikasının ekonomik politika aracı olarak kullanılmasının önem kazanmasının ulusal merkez bankasına olan gereksinimi artırmasının da etkisiyle 1930'da TC Merkez Bankası kurulmuştur. Yeni Banka geçiş döneminin izlerini taşımakta olup sermaye ve yönetim yapısı ile kredi verme veya para arzı açısından sonraki dönemdeki Merkez Bankası yapısı ve faaliyetlerinden daha liberal görünümündedir³⁸⁴.

2. Kamu Bankacılığı Gereksinimi (1933-1943)

Liberal anlayışın etkisinde şekillenen önceki döneme karşılık; Dünya Ekonomik Krizi ile ekonomik ve politik yaklaşımlardaki değişikliklerin etkisiyle Cumhuriyetin ikinci on yıllık döneminde Kamu ağırlıklı politikalar gündeme gelmiştir. Dünya Ekonomik Krizinin neden olduğu sorunların giderilmesi ve Keynes'yan Paradigmanın artan etkisi ile Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda belirlenen hedefler

³⁸²Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAIM, a.g.e., S. 15.

³⁸³Seza REİSOĞLU, a.g.e., S.2.

³⁸⁴Ahmet EERTUĞRUL ve Osman ZAIM, a.g.e., S. 15-17.

doğrultusunda Kamu önderliğindeki sanayileşme modelinin sonucu olarak Sümerbank, Etibank, Denizbank, İller Bankası ve Halkbank gibi büyük ölçekli Kamu bankaları kurulmuştur. Ancak; krizin ve artan rekabetin etkisiyle yerel bankaların sayılarındaki azalışlar sonucu banka sayısı; on yılda 57'den 43'e düşmüştür³⁸⁵.

3. Özel Sermayeli Büyük Bankaların Kuruluşu (1944-1960)

İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen siyasi ve ekonomik ortamın etkisiyle, günümüzde faaliyette bulunan bir çok özel banka bu dönemde kurulmuştur. Daha liberal ekonomik politikaların izlendiği bu dönemde banka ve şube sayılarında önemli artışlar olmuştur. İzlenen faiz politikasının da etkisiyle büyük bankaların yaygın şubeleşme politikalarının getirdiği rekabet baskısı sonucu anılan dönemde 10 adet yerel bankanın faaliyetine son vermesine rağmen banka sayısı 60'a, Şube sayısı ise yaklaşık dört kat artarak 1.699'a yükselmiştir. Aynı müşteri kitlesine hitap eden yerel bankalar ile Kamu bankaları arasında organik bağın kurulamaması bir çok yerel bankanın kapanmasına ve mevcutlarının da işlevlerinin yetersiz kalmasına neden olarak izleyen yıllarda oluşacak oligopolistik yapıya zemin hazırlanmıştır³⁸⁶.

4. İthal İkameci Dönem Bankacılığı (1961-1979)

Kalkınma Planları doğrultusunda İthal İkameci sanayileşme stratejinin izlendiği bu dönemde Kamunun bankalara yönelik düzenlemeleri daha da sıkılaştırılmıştır. Dışa kapalı bankacılığın egemen olduğu dönemde bankaların kuruluşları ve faaliyetleri Kamu tarafından yönlendirilmiştir. Faiz oranlarının Kamu tarafından belirlendiği bu dönemde, bankaların kaynaklarının Plan hedefleri doğrultusunda kullanılmasına yönelik düzenlemelere gidilmiştir. Bankaların şubelerinde hızlı artışlara karşılık banka sayısında azalışlar olmuştur. 1960'da 60 olan banka sayısı 1979'da 44'e düşmüştür. Dönemin özellikleri; Kalkınma Planları ile mali yapılanmaya ve kredileri müdahale edilmesi, uzmanlaşma doğrultusunda kalkınma

³⁸⁵Arslan YÜZGÜN, a.g.e., S. 18.

³⁸⁶Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAİM, ag.e., S. 22.

ve yatırım bankacılığına önem verilmesi, holding bankacılığının gelişmesi ve ticaret bankalarının kurulmalarında sınırlandırmaya gidilmesidir³⁸⁷.

5. Yurtiçi Rekabete Açık Bankacılık (1980-2000)

Ülkemizde uygulanan ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarının 1970'li yılların sonuna doğru değişik nedenlerle tıkanma noktasına gelmesi üzerine, aynı yıllarda Dünya'da egemen konuma gelen Neo-liberal iktisat düşüncesinin de etkisiyle 1980 yılından itibaren Ülkemizde de dışa açık liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikaların bankacılık endüstrisine yansması ise; bankaların faaliyetleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılması, yeni ulusal ve yabancı banka girişlerine izin verilmesi, bankaların işlem çeşidinin ve hacminin artması ve rekabetin yükselmesi olarak özetlenebilir. Bu yeni durum ile bankalar; ulusal ve ÇUB'ın piyasaya girişinin kapalı olduğu, dış işlemlerinin sınırlı, faiz oranlarının Kamuca belirlendiği, ithal ikamesine yönelik finansmanın öncelikli ve rekabette şube açma ve mevduat toplama yarışının belirleyici olduğu yapıdan çıkmışlardır. Geline bu yeni aşamada; bankaların geleneksel mevduat kredi ilişkisi yanında portföy ve döviz yönetiminin de faaliyetler arasına girmesiyle, likidite ve kredi riskine ilave olarak faiz ve kur riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Böylece; bankalar makro ekonomik göstergelerdeki değişikliklerden daha fazla etkilenir duruma gelmişleridir. Diğer taraftan; yeni banka girişleri endüstride rekabeti artırmakla birlikte, ÇUB'ın sayıca fazla olmasına rağmen dönem boyunca %3-4 civarlarına aşmayan aktif payları nedeniyle, rekabet baskısı esas olarak yeni ulusal bankalardan kaynaklanmıştır. Endüstrideki serbestleşme, artan rekabet, düzenleme eksiklikleri, makro istikrarsızlıklar gibi dönemin özellikleri bankacılık krizlerini de beraberinde getirmiş olup endüstri eskisine kıyasla daha istikrarsız bir yapıya dönüşmüştür. Bu çerçevede; 1982, 1994 ve 1999-2001 yıllarında endüstride çıkan sorunlar nedeniyle bir çok banka faaliyetine son vermiş ve önemli ekonomik kayıplar oluşmuştur. Söz konusu bankacılık krizlerinin nedenleri olarak; bankacılık faaliyetlerinin serbestleşmesinin yarattığı hatalı risk algılaması, yüksek enflasyon, Kamunun borçlanma politikası ve makro sorunların etkisinin yanında, yeterli ihtiyatlı (yol gösterici) düzenlemelerin

³⁸⁷Hüsni ERKAN vd., a.g.e., S. 12.

bulunmaması ile etkin denetimin olmaması belirtilebilir. ÇUB'ın önemli bir payının bulunmadığı dönemde, yeni ticari ve yatırım bankaları ile Özel Finans Kurumlarının piyasalara girmesi yanında, Kamunun finans piyasalarından çekilmesi gerektiği düşüncesi ve mali bünyeleri zayıflayan Kamu bankalarının diğer Kamu bankalarıyla birleştirilmesi sonucu Kamu bankalarının sayıca azalması piyasa yapısını değiştirmiştir.

6. Uluslararası Rekabete Açık Bankacılık (2001-)

Dünya'da ve ülkemizde uygulanan iktisat politikalarının yanında Cumhuriyet öncesi dönemdeki ÇUB'ın neden olduğu olumsuzluklarının tekrar yaşanmasından kaçınma gerekçeleriyle bankacılık sektörü 1980 yılına kadar yurtdışı rekabete kapalı ve uluslararası piyasalarla önemli bir bütünleşme içerisinde olmayan yapı içerisinde faaliyet göstermiştir. Yurtiçi ekonomik yapının zorlaması ve Dünya'da baskın konuma gelen serbest ticaret yönündeki yeni ekonomik ve politik koşulların etkisiyle 1980 yılından itibaren daha liberal ve dışa açık iktisat politikaları uygulamaya konulmuştur. Ancak; ÇUB'ın faaliyetlerini özendirici gerek ana gelişmiş ülkelerdeki itici faktörlerin gerek ev sahibi ülke konumundaki yurtiçi çekici faktörlerin henüz yeterli etkiye sahip olmaması nedeniyle, 2000'li yıllara kadar ÇUB ülkemiz bankacılık endüstrisinde önemli bir varlık göstermemişlerdir. 1980-2000 döneminde ÇUB, toplam banka sayısının %32'si gibi yüksek bir ortalama sahip olmakla birlikte, aktif payı itibarıyla %3-4 civarındaki bir oranla daha çok Müşteriyi İzleme Motivasyonu çerçevesinde veya büyük Kamu açıklarından kaynaklanan portföy yatırımlarında bulunmak üzere endüstride sınırlı olarak faaliyette bulunmuşlardır.

19. yy Birinci Küreselleşme ve Birinci Bankacılık Dalgasından farklı şekilde 1990'lı yıllardan itibaren hızlanarak devam eden İkinci Küreselleşme ve Üçüncü Bankacılık Dalgası 2000'li yıllarda ülkemizi de etkilemeye başlamıştır. İmparatorluk dönemindeki Birinci Bankacılık Dalgasında, bankacılık alt yapısının henüz bulunmadığı bir dönemde sınırlı faaliyetlere yönelik olarak gelen ÇUB, Üçüncü Bankacılık Dalgasında, nispi olarak gelişmiş ve ekonomik açıdan daha önemli bir konuma yükselmiş bir pazarda endüstrinin tamamına yönelik kapsamlı bankacılık

hizmetleri sunmak üzere gelmeye başlamışlardır. Çalışmanın önceki bölümlerinde ayrıntılı şekilde açıklandığı üzere bu dönemde gelişmiş ana ülkelerdeki itici faktörler güçlü bir şekilde görülmeye başlamıştır. Bu itici faktörlere ilave olarak ülkemizdeki; başta AB'ne üyelik süreci olmak üzere uluslararası bütünleşme yönündeki gelişmeler, yüksek potansiyel karlılığa ve büyümeye sahip iç pazar, görece olarak gelişmiş teknik ve yasal bankacılık altyapısı, coğrafi olarak bölgesel yayılmaya uygun stratejik konum, yaşanan bankacılık krizleri sonucu satın alma değerleri oldukça düşmüş ve satılmaya hazır bir çok bankanın varlığı, yerli sermayedarları bankacılık yapmaktan caydıran ve haksız rekabete neden olan cezai ve mali içerikli mevzuat düzenlemeleri ile ekonomik ve siyasi gerekçelerle politik karar vericilerin kuralsız küresel bütünleşme tercihlerinin getirdiği serbestlik ortamı gibi çekici faktörlerin etkisi, 2001'li yıllardan sonra endüstride ÇUB'ın payının tekrar hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucu ÇUB; doğrudan ve dolaylı sermaye payı toplamı oranı kıstasında , yedi yıl gibi kısa bir sürede endüstri aktifinin yaklaşık %42'ni kontrol eder duruma gelmiş olup sürecin devam etmesi durumunda, yakın gelecekte endüstri büyük ölçüde yabancı sermayeli bankaların kontrolüne geçebilecektir.

ÇUB'ın girişini teşvik eden yurtdışı faktörlerden 1999-2001 döneminde yaşanan bankacılık krizi, ÇUB'ın payının artmasına neden olmanın yanında endüstrinin yapısını değiştirme ve ekonomiye maliyeti açısından ülkemiz bankacılık tarihinin en büyük krizidir. Bu kapsamda; 2001 sonrası endüstride ÇUB'ın payı önemli oranlara ulaşırken, ülkemizde bir dönem Merkez Bankası fonksiyonu yanında ticari bankacılıkta da etkin banka konumunda olan Osmanlı Bankası önce ulusal banka statüsüne geçmiş, daha sonra Türkiye Garanti Bankası ile birleşerek piyasadan çekilmiştir. Bunun yanında; kökenleri İmparatorluk dönemine kadar giden Ziraat Bankası dışındaki son bankalar olan Türk Ticaret Bankası ve Milli Aydın Bankası - Tarihbank- tasfiye edilerek bankacılığın tarihsel bağlarından bir kısmı yok edilmiştir. Büyük bir kısmı 2000 yılı sonrasında gerçekleşen bankaların sayısal ve gruplar itibarıyla değişimi 1980 yılı ile karşılaştırmalı olarak aşağıda Tablo: 23'de verilmiştir.

Tablo: 23 Banka Gurupları İtibariyle 1980-2007 Dönemi
Banka Sayısındaki Değişimler

Dönemler	Dönem Başı Banka sayısı (1980)	Endüstriye Giriş Sayısı (1980-2007)	Endüstriden Çıkış Sayısı (1980-2007)	Dönem Sonu Banka Sayısı (2007)
Banka Gurubu				
Kamu Sermayeli	14	-	8	6
Özel Sermayeli	26	33	41	18
Yabancı Sermayeli	4	20	3	21
TOPLAM	43	53	51	45

Kaynaklar: TBB Bankalarımız Kitabı, BDDK Bankacılıkta Yapısal Değişmeler, Aralık 2006, Sayı:1, S.40-43 ve İhsan Uğur Delikanlı, Türk Bankacılık Sektöründe Kapasite Analizi (1981-2000) ve Avrupa Birliği ile Mukayesesi, BDDK, Ankara, 2005 s.171-174 verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

Dönem başında endüstride 43 olan toplam banka sayısı dönem sonunda dört adet katılım bankası ve bir adet Fon bankası hariç 45 olmuştur. 1980 yılında 14 olan Kamu bankası sayısı 8 adet azalarak üç'ü kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere altı'ya düşmüştür. İnceleme döneminde en fazla hareketlilik özel sermayeli bankalar gurubunda olmuştur. Bu guruba girişlerin tamamı 1999 yılı öncesinde olmuş, çıkışların ise 32 tanesi bu yıldan sonra gerçekleşmiştir. Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) sermayenin %51'ne sahip olma kistası çerçevesinde yapmış olduğu sınıflandırma doğrultusunda yabancı bankalar gurubunda ise, aralarında orta ölçekli mevduat bankalarının da bulunduğu 9 banka girişi 2001 yılı sonrasında olmuştur. Yaşanan ekonomik kriz sonucu 22 adet özel sermayeli ticari banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamına alınarak endüstriden çekilmiş, 9 banka yabancı sermayeli statüye dönüşmüş ve kamu bankalarının birikmiş görev zararları Devlet tarafından karşılanmıştır. Banka çıkışları ile kamu bankalarına yapılan destekler brüt değerler üzerinden Tablo'24 de verilmiştir.

Tablo: 24 TBE Brüt Yeniden Yapılandırma Maliyeti

Para Cinsi ve Yüzde Bazı	Milyon ABD Doları	GSYİH'ya Oranı (%)
Maliyet Kaynakları		
Kamu Bank. Görev Zar.	19.0	12.8
TMSF Bank. Maliyeti	22.5	15.2
Sermaye Deste. Maliyeti	5.7	3.9
Top. Yeniden Yapılandırma Maliyeti	47.2	31.9
Kamu Maliyesi Üzerinden	39.3	26.6
Özel Sektör	7.9	5.3
İmar Bankası	6.4	2.3
TOPLAM MALİYET	53.6	34.2

Kaynak. BDDK Bankacılık Yapısal Gelişmeler, Aralık 2006, Sayı:1, S.40 esas alınarak hazırlanmıştır.

Dünya’da son yıllarda uygulanan finansal liberilasyon politikaları Türkiye’de olduğu gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde’de önemli milli gelir kayıplarına neden olmuştur. Nitekim Szapary (2001) ülkeler itibariyle GSYİH ‘ya oranı olarak bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasının maliyeti; Macaristan %13, Bulgaristan %14, Polonya %6, Çek Cumhuriyeti %18, Arjantin %55, Şili %41, Uruguay %31, Brezilya %5-10 , Tayland %35 ve Malezya % 19 olarak hesaplanmıştır³⁸⁸.

B. Türk Bankacılığının Hukuksal Yapısına Yönelik Reformlar

Bankaların faaliyetlerinin kamu tarafından yakından takip edilmesinin gereği endüstri tüm Dünya da yoğun bir şekilde düzenlemelere tabi tutulmakta ve endüstriye ilişkin düzenlemeler piyasa yapısını ve faaliyetlerin niteliğini önemli oranda belirlemektedir. Yukarıda genel olarak verilen TBE’nin gelişiminde de, ilgili dönemlerin mevzuat düzenlemeleri büyük oranda belirleyici olmuştur. Diğer taraftan;

³⁸⁸AEmlilio COLOMBO ve John DRİFFİLL, “The Role of Financial Markets In the Transition Process”, 2003, Phsica-Verlag,

bankacılıkla ilgili önemli düzenlemeler sürekli olarak ülkemizde yaşanan önemli ekonomik krizler sonrası gündeme gelmiştir. Ülkemizde bankaların kuruluşu, faaliyetleri, denetlenmeleri ile tasfiyelerine ilişkin temel düzenlemeler bankalar kanunları ve buna ilişkin tebliğler ile yapılmaktadır. Bununla birlikte; bankalar kanunlarında hüküm bulunmayan durumlarda, ticaret, vergi, medeni ve borçlar kanunları gibi diğer ana kanunların hükümleri uygulanmaktadır. Günümüzde bankalar kanunlarının hazırlanmasında kıstas alınan uluslararası mevzuat; AB mevzuatı, Dünya Ticaret Örgütü Hizmet Ticareti Genel Antlaşması ve Basel Bankacılık Gözetim Komitesi gibi düzenlemelerdir.

İmparatorluk döneminin bankacılık faaliyetlerinin özelliği gereği tüm bankaları kapsayacak şekilde yasal düzenlemelere gidilmemiş, bunun yerine; ÇUB için ayrı ayrı kuruluş izinleri ve Ziraat Bankası açısından nizamnameler çıkarılmıştır. Türk bankacılığında ilk önemli metin faiz oranlarını sınırlayan 1852 tarihli Murabaha Nizamnamesidir³⁸⁹. Devlete bankacılık alanında dolaylı da olsa denetim yetkisi veren düzenleme, 1330 tarihli ve 49 sayılı Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasimin Şirketlerle Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanunu Muvakkat'tır³⁹⁰.

İmparatorluk düzenlemelerine 1933 yılına kadar devam ettirilmişdir. 1929 krizinin etkileri ve Kamunun finans sektörünü yönlendirme arzusu sonucu 1933'de 2243 sayılı Mevduatı Koruma ve 2273 sayılı Ödünç Para Verme İşleri kanunları çıkarılmıştır. 2243 sayılı Kanun'da; mevduat kabulünün izne bağlanması yanında bankaların kuruluşlarına ve denetlenmelerine ilişkin düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemde çıkarılan ve 1958 tarihine kadar yürürlükte kalan diğer bir Kanun, 1936'da yürürlüğe giren 2299 sayılı Bankalar Kanunu'dur. Anılan Kanun ile bankaların faaliyetlerine, yönetilmelerine ve denetlenmelerine ilişkin ilave düzenlemeler yapılmıştır³⁹¹. Söz konusu kanunlarla getirilen düzenlemelerde Kamunun finansman ihtiyacının giderilmesi ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede; bankaların mevduat karşılıklarının belirli orandaki kısmının Hazine kağıtlarına yatırılması esası

³⁸⁹Seza REİSOĞLU, a.g.e., S.1.

³⁹⁰Servet TAŞDELEN ''4491,4672 ve 4743 Sayılı Kanunlarla Değişik Bankalar Kanunu Şerhi'', Özbay Ofset Matbaası, Ankara, 2002, S.2.

³⁹¹y.a.g.e., S. 4-5.

getirilerek, sonraki dönemlerde uzun süre uygulanan para politikası araçlarının Kamu açıklarının finansmanında kullanılması uygulaması başlatılmıştır³⁹².

1950'li yılların sonunda iyice belirgin duruma gelen ekonomik istikrarsızlık bankacılık alanında yeni yasal düzenlemeleri gündeme getirmiştir. Bu çerçevede 1958 yılında, 2299 sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran 7129 sayılı Bankalar Kanunu çıkarılmıştır. İzleyen Planlı dönem süresince yürürlükte kalan Kanun ile; bankacılık kamu hizmeti niteliğinde düşünülerek, mevduat sahiplerinin haklarını koruma bakımından yeni düzenlemeler getirilmiş ve kredilerin ekonomik gelişmeye uygun dağılımını teminine yönelik belirli sektörlere öncelik tanıyan hükümler konulmuştur³⁹³. Kanun ile bankacılığa Kamu müdahalesi artırılmıştır. Yaygın olan holding bankacılığı çerçevesinde, iştiraklere aktarılabilecek kaynaklar ile kredilerde risk yoğunlaşmasını azaltıcı sınırlamalar getirilmiştir. Ancak; Kalkınma Planlarına uygun sektörlerde ve büyük Kamu ihalelerinde kullanılabilecek kredilerde daha esnek düzenlemelere gidilmesi endüstri üzerinden teşvik mekanizmasının kurulmasına neden olarak sistemin güvenliği zayıflatarak risk dağıtım ilkesi dejenere edilmiştir³⁹⁴.

Planlı ve İthal İkamesine dayalı kalkınma modelinin uygulandığı nispeten istikrarlı dönemin etkisi ile Cumhuriyet döneminin en uzun süreli (25 yıl) yürürlükte kalan Bankalar Yasası olan 7129 sayılı Kanun, 1980 sonrası benimsenen yeni ekonomik ortamda ihtiyaçlara karşılama yetersiz kaldığı gerekçesiyle 1983 yılında 70 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile yürürlükten kaldırılmıştır. 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanuna dönüşen 70 sayılı KHK; mevduatın korunması ve bankaların kaynaklarının ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirilmesi amaçları ile önceki düzenlemelerle benzerlik göstermekle birlikte, 1980 sonrası gerekli yasal düzenlemeler yapılmadan hazırlıksız uygulanan kısmi serbest faiz politikasının neden olduğu banka ve banker krizlerinin etkisinde hazırlanmıştır. Bu çerçevede; mevduat kabulü ile sigortasında, bankaların faaliyetlerinde ve

³⁹²Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAIM, a.g.e., S.20-21.

³⁹³y.a.g.e., S.23.

³⁹⁴Servet TAŞDELEN, a.g.e., S.8-9.

denetlemelerinde yeni düzenlemelere gidilmiştir. 1999 yılına kadar yürürlükte kalan 3182 sayılı Kanun, dönemin ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarının sonucu olarak KHK'ler ile değiştirmek istenmiştir. Ancak; bu KHK'lerin Anayasa aykırılık gerekçesi ile iptal edilmesi ve yeni yasaların zamanında çıkarılmaması 2000'li yıllarda yaşanan bankacılık krizlerine zemin hazırlamıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin iptalleri ile oluşan yasal boşlukların giderilmesi gerekliliği ile ülkede yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar ve bankacılıkta Kamunun müdahalesini gerektirecek derecede mali bünye zayıflıklarının ortaya çıkması yeni bir bankalar kanununu zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede; Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi yapıda dikkate alınarak kanun yapma tekniği zorlanarak 27 maddeye toplanmış 4389 sayılı Bankalar Kanunu 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Yeni Yasa'da; önceki düzenlemelerde yer alan, tasarrufların korunması ve ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması yanında, yaşanan bankacılık krizlerinin de etkisiyle, bankaların likidite, emniyet ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda çalışmalarını ve denetlenmelerini sağlayacak düzenlemelere yer verilmiştir. Başta AB olmak üzere bankacılık mevzuatının uluslararası düzenlemelere uyumunun sağlanmasına yönelik düzenlemelerin de yer aldığı 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile mali bünyesi zayıflayan bankalara Kamu müdahalesine ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Yasa ile getirilen diğer bir yenilik ise; 1933 yılından itibaren farklı şekillerde Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı ile Merkez Bankası teşkilatı içerisinde yer alan birimlere ait denetim ve düzenleme yetkisini kullanmak üzere 'bağımsız' Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) oluşturulmasıdır. Ancak; karar organlarının oluşturulmasında yaşanan sorunlar nedeniyle yeni Kurum zamanında ve etkin bir şekilde faaliyete başlayamamıştır.

Olağanüstü koşullarda çıkarılan 4389 sayılı Yasa'nın aksaklıklarını gidermek ve AB'ne üyelik sürecinde gelinen aşamada bankacılık düzenlemelerinin uluslararası mevzuata uyumunu sağlamak amacıyla 19.10.2005 tarihinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Önceki Kanun'un az sayıda maddeye sıkıştırılmış düzenlemeleri yeni Kanun'da 23 adet geçici madde hariç 171 madde olarak ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Kanun'un amacı olarak; finansal piyasalarda güven ve istikrar ile kredi

sisteminin etkinliğinin sağlanması ve tasarruf sahiplerinin haklarının korunması olarak belirlenmiştir. Böylece; 1933'den beri bankalar kanunlarında değişik şekillerde yer alan, endüstrinin kaynaklarının ekonomik kalkınmanın gerekleri doğrultusunda kullanılması amacına Kanun'da yer verilmemiştir. AB ve uluslararası düzenlemelere büyük ölçüde uyum sağlamış olan Kanun ile bankacılık risklerinin yönetiminin sağlanarak endüstrinin istikrarının korunması hedeflenmiş ve bankacılık faaliyetleri ayrıntılı olarak düzenlenerek denetimin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, bankacılığı düzenlemek ve denetlemekle yetkili ve görevli Kurumun mali, teknik ve personel imkanları önceki dönemlerle kıyaslanmayacak derecede iyileştirilirken, 1933 yılından beri değişik şekillerde bankalar kanunlarında yer alan ve denetimin asli unsurunu oluşturan yerinde denetim yapma yetkisine sahip Bankalar Yeminli Murakıplarının mesleki bağımsızlığı kaldırılmıştır. Ülkemizde 1999-2001 döneminde yaşanan en büyük bankacılık krizine 'tepki' olarak gündeme getirilen bankaların ortakları ve yöneticilerinin sorumluluklarına ilişkin 4389 sayılı Yasa ve değişikliklerinin Meri 5411 sayılı Yasa'da da korunmaya devam edilmesinin ulusal bankalar açısından haksız rekabete sebep olması UB'nın sektör içerindeki payının yükselmesinin nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

Türk bankacılığının ve ilgili mevzuatın tarihsel gelişiminin birlikte değerlendirilmesinde; ulusal bankacılığın bulunmadığı Osmanlı İmparatorluğu döneminde genel bir bankacılık mevzuatının olmadığı, Cumhuriyet dönemindeki yeni mevzuat düzenlemelerinin genel olarak bankacılık krizleri sonrasında gündeme geldiği, bankaların ekonomi açısından taşıdığı önem nedeniyle düzenlemelerinin de ilgili dönemlerdeki genel makro politikaları yansıttığı, niteliği gereği faaliyetleri Kamu tarafından her dönemde düzenlenmeye ve denetlenmeye tabi tutulmakla birlikte, serbestleşmenin neden olduğu risk yönetimi sorunlarının daha sıklıkla düzenleme ve denetimi de beraberinde getirdiği, ekonomik politikalardaki artan liberalleşme uygulamalarıyla birlikte bankacılık krizlerinin de daha sıklıkla gündeme gelmesinin, bankalar kanunlarının da daha sıklıkla değiştirilmelerine neden olduğu, bu çerçevede, 22 yıl uygulamada kalan 2999 sayılı Kanun'un iki, 25 yıl yürürlükte kalan 7129 sayılı Kanun'un beş, 16 yıl uygulanan 3182 sayılı Kanun'un yedi ve altı yıl yürürlükte kalan 4389 sayılı Kanun'un dokuz defa değiştirildiği grlmştir.

C. Türk Bankacılığının Uluslararası Bütünleşme Düzeyi

Dünya'daki gelişmelerin de etkisiyle 1980'den itibaren uygulanan liberal ve dış açık iktisat politikalarıyla başlayan endüstrinin uluslararası bütünleşme eğilimi 2000'li yıllardan sonra nitelik değiştirerek artarak devam etmektedir. Bütünleşmenin artmasıyla, önemli ölçüde standartlaşmış ve uluslararası ticarete konu olabilen bankacılık ürünlerinde yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları farkı azalmış, yurtiçi piyasalar uluslararası değişkenlerden daha fazla etkilenir duruma gelmiş ve mevzuatta uluslararası düzenlemelere uyum yükselmiştir. Bütünleşmenin belirlenmesinde; ÇUB sayısı, endüstrinin bilanço kalemleri içerisindeki payları, uluslararası bankacılık işlemlerinin yoğunluğu ve ulusal bankaların yurtdışı yatırımları esas alınmıştır³⁹⁵.

ÇUB sayısı kıstasında Cumhuriyet dönemi bankacılığının bütünleşme düzeyi, Türk bankacılığının tarihsel gelişim dönemleri itibariyle ortalama banka sayıları ve oranları bakımından incelendiğinde; 1980'li yıllardan itibaren tekrar Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki sayı ve oranlara ulaşıldığı görülmektedir. Dönemler itibariyle karşılaştırmalarda (Tablo: 25) mevduat kabul eden ulusal bankalar hala çoğunlukta görülmesine rağmen, 2007 yılında Cumhuriyet döneminde ilk defa yabancı ticari banka sayısı ulusal ticari banka sayısını geçmiştir. Buna göre; 2006 yılı sonundaki 18 ulusal ve 15 yabancı ticari banka sayısı, 2007 yılı sonunda 16 ulusal ve 17 yabancı banka şekline dönüşmüş, Şubat 2008 itibariyle ise bu sayı 15 ve 18 olmuştur. Sermayenin çoğunluğuna sahip olmamakla birlikte, hisselerinin halka açık olması nedeniyle kontrol hisselerinin %50'nin yabancı sermayeye ait olduğu Şekerbank A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., ve Türk Ekonomi Bankası A.Ş.'nin yabancı sermayeli bankalar gurubuna alınması durumunda ulusal sermayeli ticari banka sayısı 11 olurken yabancı sermayeli ticari banka sayısı 22'ye çıkmaktadır. Buna göre; Ülkemizde mevduat bankalarının önemli çoğunluğu tamamen veya kısmen yabancı sermayenin kontrolüne girmiş bulunmaktadır. Bu değişimde; ulusal bankaların ÇUB tarafından satın alınması nedeniyle ÇUB

³⁹⁵Yabancı sermayenin oranının belirlenmesinde Türkiye Bankalar Birliğinin yapmış olduğu sınıflandırma çerçevesinde %50'nin üzeri esas alınmış olup 1981 yılından sonraki banka sayılarında; TC Merkez Bankası, Kalkınma ve Yatırım Bankaları (1990'lı yıllarda çok sayıda küçük yatırım bankası kurulmuş olması) ile 2005 yılında Katılım Bankası'na dönüştürülmüş olan Özel Finans Kurumları (bu Kurumların 1980 öncesi dönemde bulunmaması) dikkate alınmamıştır.

sayısındaki artışlar ile özelleştirmeler ve birleştirmelerle Kamu sermayeli bankaların ve yaşanan krizler sonucu tasfiye olan özel sermayeli bankaların sayılarındaki azalışlar etkili olmuştur.

Tablo: 25 Banka Sayılarına Göre Türk Bankacılığının Bütünleşme Düzeyi

Banka Gurupları	(1) Ortalama Yabancı Sermayeli Banka Sayısı	(2) Ortalama Ulusal Sermayeli Banka Sayısı	(3) Ortalama Toplam Banka Sayısı	(1/3) %	(2/3) %
Dönemler					
1923-1932	17	34	51	33	67
1933-1943	10	44	54	19	81
1944-1960	7	43	50	14	86
1961-1979	5	42	47	11	89
1980-2000	16	34	50	32	68
2001-2007	14	20	34	41	59

Kaynaklar; 1923- 1980 dönemi Arslan Yüzgün, a.g.e., S. 18-19, 1981-2006 dönemi TBB, Bankalarımız Kitapları ve 2007 yılı BDDK, Aylık Bülten, Şubat 2008, sayı 34 verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

ÇUB sayıları finansal bütünleşme düzeyinin göstergelerinden olmakla birlikte, bankaların endüstrinin sermayesi, aktifleri, kredileri ve mevduat toplamı içerisindeki büyüklüğü sayısal göstergelerin daha anlamlı şekilde yorumlanmasına neden olur. Üçüncü Dalga Bankacılık çerçevesinde ÇUB'ın ülkemize girmeye başladığı 2000 yılı sonrası bütünleşme göstergelerine göre (Tablo:26) sermayenin en az %51'ine sahip olma kıstasında ÇUB'ın ticaret bankaları gurubundaki payında 2006 ve 2007 yıllarında önemli artışlar olmuştur. Ulusal bankaların satın alınması şeklinde ve esas olarak son iki yılda gerçekleşen bu gelişme sonucu ticari bankaların sermayesinin %17.1'i yabancılara geçmiştir. Benzer şekilde ÇUB'ın payı; kredilerde %16.5, aktiflerde %13 ve mevduatta %11.1 olmuştur. Kontrol hisseleri sahip olma bakımından önceki paragrafta sayılan dört banka ile 2008 başında yabancı sermayeli banka statüsüne geçen Oyak Bank A.Ş.'nin verilerinin de dikkate alınması sonucu, 2006 yılında sektör sermayesinin %38'i, aktiflerinin %35.4'ü, kredilerin %43.1'i ve mevduatın %32.8'i kontrol hissesi bakımından sermayede en az %50 oranında

yabancı payı bulunan bankalara ait ³⁹⁶ olup Eylül 2007 tarihi itibarıyla sektör aktifleri açısından bu oran %38.6 olmuştur³⁹⁷.

Tablo: 26 Sermayenin Çoğunluğuna Sahip Olma Kıstasında Bilanço Kalemleri İtibarıyla Türk Bankacılığının Finansal Bütünleşme Düzeyi (%)

Finansal Bütünleşme Göstergeleri	Sermayede		Aktiflerde		Kredilerde		Mevduatta	
	Ulusal Bankaların Payı	Yabancı Bankaların Payı	Ulusal Bankaların Payı	Yabancı Bankaların Payı	Ulusal Bankaların Payı	Yabancı Bankaların Payı	Ulusal Bankaların Payı	Yabancı Bankaların Payı
Yıllar								
2002	94.0	6.0	96.6	3.4	95.0	5.0	97.7	2.3
2003	95.2	4.8	97.0	3.0	95.5	4.5	97.9	2.1
2004	95.3	4.7	96.5	3.5	95.0	5.0	97.5	2.5
2005	94.6	5.4	94.6	5.4	92.9	7.1	95.9	4.1
2006	87.0	13.0	87.4	12.6	83.9	16.1	89.7	10.3
2007*	82.9	17.1	86.7	13.3	83.5	16.5	88.9	11.1

*2002 yılı Eylül ayı sonu verileridir.

Kaynaklar: 2002-2004 dönemi BDDK Üç Aylık Bültenleri, 2004-2007 dönemi BDDK Aylık Bültenler verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

Finansal bütünleşmenin veya ÇUB'ın endüstrideki payının belirlenmesinde kullanılan diğer bir yöntem, borsaya kote hisselerdeki yabancı payı da dahil olmak üzere yabancı kişilerin sermayedeki payı ve sermayedeki payı oranında aktiflerdeki payları olup bu doğrultudaki oranlar Eylül 2007 tarihi itibarıyla Tablo: 27'de verilmiştir. Buna göre; Eylül 2007 itibarıyla mevduat kabul eden 33 adet ticari bankanın 26'nda ve endüstrideki 50 bankanın 33 tanesinde doğrudan veya Borsa aracılığı ile yabancı payı bulunmaktadır. Yabancı payı bulunmayan ticari bankalar halka açık olmayan Ziraat Bankası, dört adet küçük ölçekli banka ve TMSF ile ilgili fiilen mevduat kabul etmeyen iki adet bankadan oluşmaktadır. Kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankaları dahil 50 adet bankadan sermayesinde yabancı payı bulunan 33 banka endüstri aktiflerinin %77.9'unu, sermayedeki payı oranında ise

³⁹⁶TBB Bankalarımız Kitabı 2006 verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

³⁹⁷BDDK Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2007, S.48.

Tablo: 27 Yabancı Uyrukluların Endüstri Sermayesindeki ve Aktiflerindeki Payı Bakımından Finansal Bütünleşme Düzeyi (%)

Bütünleşme Göstergeleri	Endüstri Akt. Top. İçindeki Payı	(1) Doğrudan Sermayede Yabancı Payı	(2) Borsada Yabancı Payı	(1+2) Sermayede Yabancı Payı	Aktif Toplamında Yabancı Payı
Bankalar ve Gurubu					
Ticari Bankalar Gurubu					
ABN Amro	0.2	100.0	0.0	100.0	0.2
Akbank	11.8	21.0	27.9	48.9	5.8
Alternatifbank	0.4	0.0	1.1	1.1	0.0
Arap Türk B.	0.1	65.0	0.0	65.0	0.1
Banco Di Roma	0.0	100.0	0.0	100.0	0.0
Bank Mellat	0.0	100.0	0.0	100.0	0.0
Citbank	0.9	100.0	0.0	100.0	0.9
Denizbank	2.4	99.8	0.2	100.0	2.4
Deutsche Bank	0.0	100.0	0.0	100.0	0.0
Finansbank	3.5	89.7	0.7	90.4	3.2
Fortisbank	1.7	94.1	3.8	97.9	1.7
Habib Bank	0.0	100.0	0.0	100.0	0.0
HSBC Bank	2.2	100.0	0.0	100.0	2.2
JP Morgan	0.0	100.0	0.0	100.0	0.0
Millennium B.	0.2	100.0	0.0	100.0	0.2
Sociate Gen.	0.1	100.0	0.0	100.0	0.1
Şekerbank	1.0	34.0	13.7	47.7	0.5
TEB	2.0	42.1	14.5	56.6	1.1
Garanti Bank.	10.9	25.5	46.3	71.8	7.8
Halk Bankası	7.0	0.0	22.6	22.6	1.6
T. İŞ Bankası	14.1	0.0	21.2	21.2	3.0
Vakıfbank	7.4	0.0	22.8	22.8	1.7
Tekfenbank	0.4	93.2	0.0	93.2	0.4

Turkland B.	0.1	91.0	0.0	91.0	0.1
West L.B. AG	0.1	100.0	0.0	100.0	0.1
Yapı ve Kredi	8.8	40.1	12.0	52.1	4.6
Kalkınma ve Yatırım Bankaları Gurubu					
Bank Pozitif	0.2	57.6	0.0	57.6	0.2
Calyonbank	0.1	100.0	0.0	100.0	0.1
Merillynch	0.0	100.0	0.0	100.0	0.0
Taib Yatırım	0.0	99.0	0.0	99.0	0.0
Katılım Bankaları Gurubu					
Albaraka Türk	0.6	61.9	11.9	73.8	0.6
Asya Katılım	1.0	0.0	31.8	31.8	0.5
Kuveyt Türk	0.7	80.2	0.0	80.2	0.6
TOPLAM	77.9	22.8	16.9	39.7	39.7

Kaynak: BDDK Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2007,S.48.

%39.7'ne sahip olup %22.8'i doğrudan ve %16.9'u Borsa aracılığı ile olmak üzere sermayenin %39.7'si yabancı uyruklu kişilere aittir. 2008 yılı başında yabancı sermayeli bankalar gurubuna geçen Oyakbank'ın bu bankalar gurubuna dahil edilmesi durumunda; yabancıların sermayesinde payı bulunan banka sayısı 34'e ve endüstri aktifleri içerisindeki payı 80.1 olmaktadır. Sermayedeki yabancı payı oranı esasına göre yabancıların endüstri aktiflerindeki payı da %41.9'a çıkmaktadır.

Finansal bütünleşmenin ulusal bankalardaki yabancı payı esas alınarak değişik kıstaslar çerçevesinde yapılan analizin değerlendirilmesinde; yabancı payındaki artışın 2006 ve 2007 yıllarında hızlanarak yabancı sermayeli ticari banka sayısının ulusal sermayeli ticari banka sayısını aştığı, sermayenin çoğunluğuna sahip olma kıstası çerçevesinde, yabancı sermayeli ticari bankaların, ticari bankalar gurubu sermayesi, aktif, kredileri ve mevduatındaki payının (%11.1 ile %17.1 arasında) yüksek olmamakla birlikte, kontrol hisselerinin %50'sine sahip olma kıstası esas alındığında bu payların önemli tutarlara ulaştığı ve Ocak 2008 tarihi itibarıyla sadece altı adet bankada yabancı payının bulunmadığı belirlenmiştir. Buna göre; endüstride faaliyet gösteren 33 ticari bankanın 27'inde (%82'sine yakın bir kısmında) yabancı

ortaklık bulunmaktadır. Yabancı payının bulunmadığı bankaların çok küçük ölçekli (üç) veya fiilen mevduat toplamayan (iki) bankalar ile hukuken özelleştirme programında olmakla birlikte henüz bu yönde çalışmaların bulunmadığı özel görevleri bulunan en büyük Kamusal sermayeli Ziraat Bankası olduğu dikkate alındığında; küçük ölçekli bankaların yabancılar için yeteri kadar çekici olmaması, diğer üç bankanın ise hukuksal güçlükleri bu bankalarda yabancı payının bulunmamasına neden olmuştur

Uluslararası bütünleşme göstergeleri olan banka sahipliği ve endüstrinin varlıklarını kontrol etme bakımından özellikle son yıllarda bütünleşme yönünde önemli artışlar olmuştur. 1999-2001 döneminde yaşanan bankacılık krizleri sonucu 22 mevduat ve dört yatırım bankasının sistem dışına çıkarılmasıyla banka sayısındaki azalış ile endüstrinin yeniden yapılandırılması gereksinimi ÇUB'ın endüstriye girişlerini teşvik etmiştir. ÇUB'ın girişi ortaklık yapısı itibariyle endüstride farklı sermaye yapılarının oluşmasına neden olmuştur. Yabancı girişi, büyük ölçekli özel sermayeli bankalarda azınlık veya eşit kontrol yetkisine sahip ortaklık biçiminde olurken, orta ölçekli özel bankalarda bağlı ortaklık şeklinde olmuştur. Büyük ölçekli Kamu bankaları ile sermaye yapısı hisse devrini güçleştiren büyük ölçekli özel sermayeli Banka'da Borsa aracılığıyla yabancı payı oluşmuştur. Pazara girişin şekli ve süresinin önem kazandığı günümüz ÇUB'lık stratejisi küçük ölçekli bankaları yabancı sermaye açısından çekici kılmamaktadır. Diğer taraftan; ulusal bankaların yabancı ortaklara açılmasında; hukuksal düzenlemelerin Türk vatandaşlarına banka sahipliği açısından neden olduğu caydırıcı unsurlar yanında, son yaşanan bankacılık krizinin yarattığı sermaye ihtiyacı ile rekabet artışının faaliyet hacmini de yükseltmeyi gerektirmesinden kaynaklanan yeni sermaye ihtiyacı ve Basel II uzlaşısının yaratacağı ilave sermaye gereksinimi etkili olmuştur. Ayrıca; bankaların yabancı ortaklara devrinde bankanın faaliyet süresinin de (yaşı) etkili olduğu görülmektedir. ÇUB'ın kontrolüne geçen bankalar orta ölçekli ve genel olarak son 20 yıl içerisinde kurulmuş olup banka sahiplik süresinin kısalığı hisselerin satılmasını kolaylaştırmaktadır.

Finansal bütünleşme; ÇUB’ın ülkemizde veya ulusal bankaların yurt dışında faaliyetlerinin artması şeklinde iki yönlü olabilmektedir. Ancak; ulusal bankaların yurtdışı faaliyetleri ÇUB’ın yurtiçi faaliyetleriyle tutar ve nitelik olarak farklılık göstermektedir. ÇUB’ın ülkemizdeki faaliyetlerine kıyasla daha düşük tutarda olan ulusal bankaların yurtdışı faaliyetleri; gidilen ülkelerin bankacılık piyasalarında yaygın faaliyette bulunma amacı olmadan, yurtiçi kaynak aktarım maliyetlerinden kaçınma, müşterilerinin yurtdışı bankacılık gereksinimlerini karşılama ve uluslararası finansal piyasaları yakından izleme gibi amaçlar doğrultusunda genel olarak az sayıda hizmet birimi şeklinde olmaktadır. Bu çerçevede; ülkemizde kurulan bankaların yurtdışı birimleri sayısı, yatırım tutarları ile Türkiye’deki yabancı banka ve şube sayıları Tablo:28’de verilmiştir. Genel olarak birer şubeden oluşan hizmet birimlerine sahip bağlı ortaklık veya iştirak şeklindeki yurtdışı kuruluşlar off-shore merkezlerinde, Türkiye’nin özel ilişkileri bulunduğu diğer Türk cumhuriyetlerinde, komşu ülkelerde veya gelişmiş finans merkezlerinde bulunmaktadır. Şubeler ise KKTC ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı diğer ülkelerde açılmıştır.

Tablo: 28 Türkiye’de Kurulu Bankaların Yurtdışı ve ÇUB’ın Türkiye’deki Bağlı Ortaklık ve Şube Sayıları Karşılaştırması

Yıllar	Türkiye’de Kurulu Bankaların Yurtdışı		ÇUB’ın Türkiye’deki	
	Bağlı Ortaklıkları Sayısı	Şubeleri Sayısı	Bağlı Ortaklıkları Sayısı	Şubeleri Sayısı
1998	72	30	18	115
1999	94	49	19	121
2000	90	51	18	117
2001	64	41	15	233
2002	57	41	15	206
2003	51	45	13	209
2004	50	48	13	209
2005	48	42	13	393
2006	44	47	15	1072

Kaynak:TBB Bankalarımız Kitabı 1998-2006

Sermayenin çoğunluğuna sahip olma kıstasında ticari bankaların bağlı ortaklık ile şube sayılarında 2000’li yıllara kadar giriş ve çıkış açısından dengeli bir görünüm bulunmakla birlikte, özellikle 2005 ve 2006 yıllarındaki ÇUB girişleri, şube sayılarının artmasına neden olmuştur. Büyük ve orta ölçekli bankalardaki sermayenin kontrolü kıstasında bu eğilim daha belirgin olarak görülmektedir. Türkiye’de kurulu bankalar, ülkemize gelen ÇUB’ın köken ülkeleri dışında, belirli yurtdışı piyasalara sınırlı amaçlarla gitmektedirler. Buna rağmen; sayısal verilere göre finansal bütünleşmenin tek taraflı olarak daha çok yabancı girişinden kaynaklanması Türk bankalarının yeterli rekabet gücünün bulunmadığını göstermektedir.

Finansal bütünleşmenin düzeyi, sayısal verilerin ötesinde ülkeye giren ve çıkan sermaye tutarları çerçevesinde de belirlenebilir. Bu doğrultuda; bankacılık alanındaki yatırım tutarları ödemeler dengesi rakamlarına göre Tablo: 29’da verilmiştir. Bankalar ve diğer mali kuruluşlardan oluşan finans sektörüne yurtdışında yerleşik kişiler tarafından 2006 yılsonu itibariyle toplam 17.523 milyon ABD Doları tutarında doğrudan yabancı yatırım yapılmasına karşılık yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışına yaptığı finans sektörü yatırımların toplam tutarı 2.539 milyon ABD Dolarıdır. Buna göre; finans sektörü yatırımları açısından ülkemiz yatırım kabul eden konumda olup bütünleşme de tek yönlü olmakta ve sayısal verilerde olduğu gibi tutarlara ilişkin veriler de ülkemiz bankalarının yeterli rekabet gücünün olmadığını göstermektedir.

Tablo: 29 Yurtdışı ve Yurtiçi Yerleşiklerin Mali Sektör Doğrudan Sermaye Yatırımları (Milyon ABD Doları)*

Yatırımın Yönü Yıllar	Yurtdışı Yerleşiklerin Türkiye’deki Doğrudan Yatırımları		Yurtiçi Yerleşiklerin Yurtdışı Doğrudan Yatırımları	
	Kümülatif	Yıllık	Kümülatif	Yıllık
2001	2.604	-	1.440	-
2002	1.809	-795	2.034	594
2003	3.647	1.881	2.209	175
2004	3.527	-120	2.392	183
2005	12.091	8.564	2.437	45
2006	17.523	5.232	2.539	102

*Yurtiçi ve Yurtdışında yerleşik bankaların yatırım tutarlarının ‘Mali Aracı Kuruluşlar’ içerisinde gösterilmesi nedeniyle Tablo’daki tutarlar mali sektör yatırımlarını göstermektedir.

Kaynak: TCMB Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu,

Finansal bütünleşmenin düzeyinin diğer bir belirleyici uluslararası bankacılık işlemlerindeki değişimlerdir. ÇUB'lık faaliyetlerine gitmeden bankacılık işlemlerinin uluslararası ticarete konu olması çeşitli bankacılık piyasalarının bütünleşme düzeyine bağlıdır. Para ikamesinin yüksek seviyede ve tasarruf açığının bulunduğu ülkemizde bankaların yabancı para işlemlerinin tamamı finansal bütünleşmenin düzeyini tam olarak yansıtmamaktadır. Bu çerçevede bankaların bilançolarında önemli tutarlara varan döviz tevdiat hesaplarında tasarruf saiki ve yurtdışı bankalarda tutulan paralarda likidite ve kur riski gibi rasyolar belirleyicidir. Bu nedenle, yurtiçi bankaların yurtdışı bankalardan sağladığı kredilerin tutarı finansal bütünleşmenin düzeyinin belirlenmesinde gösterge olarak alınmıştır. İnceleme döneminde (Tablo:30) Kamu sermayeli bankalar yurtdışı fonlara diğer guruplara kıyasla daha az yönelmişlerdir. Ululararası işlemler bakımından yabancı sermayeli bankalar ile özel sermayeli arasında önemli farklılık olamamakla birlikte yabancı sermayeli bankaların daha istikrarsız olduğu görülmektedir. ÇUB'n fonlara daha kolay ulaşabilme varsayımı doğrultusunda bu bankaların payının artmasının yurtdışı fonların ülke içerisine girişini teşvik etmesi şeklinde teorik öngörü ülkemiz bakımından

Tablo: 30 Bankalarca Yurtdışından Alınan Borçların
Banka Gurupları İtibariyle Bilanço Toplamına Oranı (%)

Banka Gurubları	Bankacılık Endüstrisi	Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları
2002*	9.4	3.4	10.3	18.2
2003	9.1	2.7	11.3	10.4
2004	9.5	3.1	12.4	8.4
2005	11.3	3.3	14.4	12.9
2006	10.7	4.2	13.1	13.6
2007	9.1	3.5	10.6	12.9

* Eylül 2002 İtibariyle

Kaynak; BDDK, 2002-2004 Üç Aylık ve 2003-2007 Aylık Bültenler

gerçekleşmemiştir. Kamu yüklerinden kaynaklanan yüksek aracılık maliyetleri ve firmaların doğrudan yurtdışı döviz kredisi kullanmasına özendirici mevzuat düzenlemeleri, yurtiçi bankalar bakımından haksız rekabete neden olarak, firmaların yurtdışı kaynaklı kullandıkları kredilerin bankaların bilançolarının asli hesaplarına yansımaya önlemektedir. Bununla birlikte; bankaların dövizli işlemleri (likit değerleri, kredileri, yükümlülükleri ve dış ticaretten kaynaklanan aracılık fonksiyonları) ile yabancı para gelirleri tutarları dikkate alındığında finansal bütünleşme yönünde önemli gelişmeler olmuştur.

Yabancı bankaların ülkemize yönelik ilgisinin artmasına neden olan bankacılık faaliyetlerinin genel şekline ve gelişmiş ülkelerin finans piyasalarının yapısına ilişkin dışsal değişimleri; iletişim ve bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin ölçek ve alan ekonomilerini bankacılık endüstrisinde de gündeme getirmesi, uluslararası ticarete görülen artışlar ile hukuk ve saydamlık alanlarında yaşanan gelişmelerden kaynaklanan küreselleşmenin yarattığı fırsatlar, finansal piyasalar arasında gittikçe artan bütünleşmeler, gelişmiş ülkelerde kar oranlarının düşmesi ve bu ülkeler bankalarının rakiplerini takip etme stratejileri olarak belirtilebilir. Uluslararası düzeydeki bu gelişmelere karşılık, ülkemizde yaşanan finansal krizlerin bankalarımızın sermayelerini yetersiz bırakması ve çok sayıda bankanın tasfiye olmasıyla banka sayısında görülen azalışlar, krizden yeni çıkmış ve mali bünyesi zayıflamış olan bankaların uluslararası alanda gündeme gelen yeni düzenlemelere uyum güçlükleri, endüstrinin uluslararası rekabete açık duruma gelmesinin yaratacağı olası rekabet koşulları ve ülkemizde banka sahipliğine yönelik tepki şeklinde Yasal düzenlemelerin caydırıcı etkisi gibi piyasa koşulları ve kurumsal yapıdan kaynaklanan olumsuzluklar bir yandan ulusal sermayedarların endüstriye yönelik ilgisini azaltırken diğer yandan yabancı bankalar açısından yurtiçi çekici faktörlerin özendiriciliğini artırmıştır.

D. Türk Bankacılığının Rekabet Yapısı

TBE'nin piyasa veya rekabet yapısı büyük ölçüde bankacılığımızın tarihsel gelişimi ve 1999-2001 yıllarında yaşanan bankacılık krizi tarafından belirlenmiştir. Bu çerçevede; Cumhuriyet döneminde bir taraftan özel görevleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş Kamu bankaları bulunurken, diğer taraftan, holding bankacılığının egemen olduğu büyük ölçekli bankalar endüstrinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu iki gurubun yanında, 1980'li yıllara kadar yerel bankalar faaliyetlerini sürdürebilmiş, 1980'li yıllarda tekrar endüstriye girmeye başlayan yabancı sermayeli bankalar ise 2000'li yıllara kadar önemli bir varlık gösterememiştir. Ancak; serbestleştirme politikaları, yerel bankaların piyasadan çekilmesine ve Kamu bankalarının öneminin azalmasına neden olurken, özel sermayeli bankalar ile ÇUB'ın endüstrideki paylarını artırmıştır. Bankaların; Kamu, büyük, orta ve yerel özel bankalar ile yabancı bankalar şeklinde beş guruba ayrıldığı 1971-1975 döneminde her bir gurubun mevduat, krediler ve şube sayısındaki ortalama payları Tablo:31'de verilmiştir. Buna göre; sektörün yaklaşık %90'ı Kamu ve özel sermayeli büyük ölçekli bankalarca oluşturulmuştur.

Tablo: 31 1971-1975 Dönemi Mevduat, Krediler ve Şubelerin
Banka Guruplar İtibariyle Ortalama Dağılımı (%)

Banka Gurupları	Kamu	Özel				Yabancı
		Büyük	Orta	Yerel	Toplam	
Dağılım Göstergeleri						
Mevduat	33.5	58.8	6.4	0.2	65.4	1.1
Krediler	48.8	45.4	4.5	0.2	50.1	1.1
Şube Sayısı	34.2	52.5	12.1	0.6	65.2	0.6

Kaynak: Tuncay Artun, Orhan Emirdağ ve Ali İhsan Karacan, Türk Bankacılık Sisteminin Gelir-Gider Analizi, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:48, Ankara, 1996, S. 22 verileri çerçevesinde hesaplanmıştır.

TBB'nin sermayede en az %51 payı kıstası çerçevesinde yapmış olduğu sınıflandırma çerçevesinde dışa açık liberal iktisat politikasının uygulandığı ve bir çok bankacılık krizinin yaşandığı 1980-2007 döneminde kalkınma ve yatırım

bankaları dahil banka guruplarının mevduat ve kredi tutarları ile Şube sayısı bakımından endüstrideki payları Tablo:32’de verilmiştir.

Tablo: 32 1980-2007 Dönemi Banka Guruplarının Endüstri İçerisindeki Payı (%)

Yıllar ve Pay Göstergesi		Banka Gurupları	Kamu Sermayeli	Özel Sermayeli	Yabancı Sermayeli
		1980	Mevduat	34.0	63.7
	Krediler	53.9	43.9	2.2	
	Şube Sayısı	41.5	56.7	1.8	
1990	Mevduat	48.5	49.1	2.4	
	Krediler	54.7	41.8	3.5	
	Şube Sayısı	45.5	52.8	1.7	
2000	Mevduat	53.2	43.6	3.2	
	Krediler	41.4	55.7	2.9	
	Şube Sayısı	50.0	48.5	1.5	
2007	Mevduat	35.8	49.4	14.8	
	Krediler	25.4	55.6	19.0	
	Şube Sayısı	29.2	47.9	22.9	

Kaynak. TBB ilgili yıllar Bankalarımız Kitapları esas alınarak hesaplanmıştır.

1990 ve 2000’li yıllarda yaşanan makro ekonomik istikrarsızlıklar ve finansal krizlerin tasarruf sahipleri nezdinde güven unsurunun önemini artırması Kamu bankalarının endüstri toplam mevduatı içerisindeki payının azalmasını önlemiş olmakla birlikte, son yıllarda bu bankalara endüstrideki geleneksel belirleyici konumlarından uzak faaliyet şeklinin uygulanması sonucu 2007 yılı itibariyle her üç gösterge açısından Kamu bankalarının paylarında azalışların olduğu görülmektedir. Kamu sermayeli bankalardaki bu eğilimin tersine özel ve yabancı sermayeli bankaların paylarındaki artışlar sözkonusu dönemdeki endüstriye yönelik politika tercihlerini yansıtmaktadır. Kamu sermayeli bankaların toplam krediler içerisindeki payındaki azalış, bu bankaların daha fazla oranda Kamu borçlanma

senetlerine yatırım yapmalarından kaynaklanmakla birlikte, 2007 yılı itibariyle yabancı sermayeli bankaların krediler ve şube sayısı bakımından Kamu bankalarına yakın seviyelere gelmiş bulunması endüstride yaşanan değişimi göstermektedir.

İthal ikameci dışa kapalı bankacılıkta Kamu endüstride yer alarak doğrudan ve düzenlemelerle dolaylı olarak endüstrinin rekabet yapısını belirlemiştir. Dışa açık politikaların uygulanmaya başlandığı 1980 yılı sonrası ve bankacılık krizlerinin yaşandığı 1999-2001 sonrasında endüstrideki rekabet koşulları piyasa dinamikleri çerçevesinde yeniden şekillenmiştir. Bu doğrultuda; 1980-2000 aralığında banka sayısındaki artışlar endüstrinin yoğunluğunda azalışlara neden olurken, 2001 yılı sonrasında tersine bir gelişme ile banka sayısındaki azalışlarla tekrar yoğunluk artmaya başlamıştır. Sözkonusu dönemde aktifler, krediler ve mevduat toplamalarına göre ilk beş ve 10 banka yoğunlaşma oranları Tablo: 33’de verilmiştir

Tablo: 33 Türk Bankacılık Endüstrisinde 1980-2006 Dönemi Yoğunlaşma Oranları (%)

Yoğunlaşma Kıstası	En Büyük Beş Banka			En Büyük On Banka		
	Aktif	Mevduat	Krediler	Aktif	Mevduat	Krediler
Yıllar						
1980	63.4	69.4	71.2	82.2	88.3	89.7
1985	63.5	70.4	65.0	80.9	89.0	81.0
1990	54.0	59.0	57.3	74.7	84.7	78.4
1993	49.5	51.6	52.5	71.3	76.1	75.4
1994	54.0	56.3	59.2	79.3	82.2	81.5
1995	52.1	53.0	57.2	75.6	76.3	79.7
1999	46.3	49.7	41.9	67.5	68.5	73.1
2000	47.7	51.1	41.7	69.2	72.8	70.8
2001	55.8	54.9	49.0	79.5	80.5	80.0
2002	57.4	60.8	54.0	79.3	84.5	73.8
2003	59.0	61.4	52.2	80.6	85.3	73.4
2004	58.1	62.9	51.6	82.0	86.8	75.3
2005	61.4	63.9	53.0	82.9	86.9	76.3
2006	60.9	63.2	55.9	83.5	87.3	80.4

Kaynak: 1980-1995 Dönemi, Tamer Aksoy, a.g.ç, S.397, 1999-2001 TBB Bankalarımız Kitabı ve 2002-2006 Dönemi, BDDK, Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler Raporu, Sayı: Aralık 2006.

Bankacılığımızın rekabet yapısına ilişkin çalışmalarındaki, endüstrinin ‘oligopolistik’ veya ‘Monopolistik Rekabet’ yapısına sahip olduğu ve bu yapının değişmesinin yolunun da Kamu bankalarının özelleştirilmeleri ve endüstrideki paylarının azaltılmasından geçtiği görüşleri karşısında, liberalleşme sürecinde Kamu bankalarının sayısı ve payı azalmakla birlikte rekabet yapısının beklenildiği gibi değişmediği görülmektedir. Bu dönemde Kamu bankalarının faaliyetlerindeki yavaşlamalar, özelleştirmeler ve birleşmeler bu bankaların endüstrideki önemini azaltmış, buna karşılık sermayesinde yabancı payı bulunan bankaların payları genel olarak artmıştır. Nitekim; 1999 yılında aktif büyüklüğü bakımından ikisi ilk iki sırada olmak üzere ilk 10 bankanın beşini Kamu bankaları oluştururken, 2006 yılı sonunda bu sayı üç’e düşmüş, sermayesinde doğrudan yabancı payı bulunan (üç’ü çoğunluk, iki’si %50 oranında kontrol ve bir’i azınlık hissesine sahip olmak üzere) banka sayısı ise altı’ya yükselmiştir. Bankacılık endüstrisinin rekabet yapısında görülen bu gelişmeler endüstriye ilişkin Herfindal-Hirschman endeksine (HHI) de yansımış bulunmaktadır. Daha çok birleşme ve satın almalarda rekabet otoritelerinin kararlarının oluşmasında kullanılan Tablo: 34’de verilen HHI’ne göre, Türk bankacılığının aktif yoğunlaşma oranı bakımından yoğunluk derecesinin uluslararası standartlar açısından henüz rekabeti olumsuz etkileyecek seviyeye ulaşmamış olduğu görülmektedir.

Tablo: 34 HHI’ne Göre Türk Bankacılığının Aktif Yoğunlaşma Oran (2002-2006)

Yıllar	HHI Değerleri
2002	851.7
2003	904.6
2004	905.9
2005	934.7
2006	911.0

Kaynak:BDDK, Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler Raporu, S.8.

2001 yılında en yüksek seviyesine çıkan bankacılık krizi sonrası endüstriye girişlerin sınırlandırıldığı ve buna karşılık tasfiye veya birleşmelerle çıkışların olduğu bir ortamda, ülkemize gelen ÇUB’ın organik büyüme yerine ulusal bankaları satın alarak

pazara girmesi sonucu, ÇUB girişine karşılık rekabette düzeyinde artış olmamıştır. Bu dönemde rekabet yapısındaki değişim genel olarak kriz sonrasındaki banka sayısı azalışları tarafından belirlenmiştir. Yoğunluk göstergelerine göre, bankacılık endüstrisinin piyasa yapısında TBE’nde yüksek derecede yoğunlaşma görülmemekte veya eşik değerler bakımından ılımlı yoğunlaşmaya yakın değerlerin bulunmasına

Tablo: 35 Toplam Aktiflerde İlk Beş Banka ve HHI’ne Göre Türk ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Rekabet Düzeyi

Yoğunlaşma Göstergesi ve Yıllar	Herfindahl Endeksi (HHI)					İlk Beş Banka Yoğunlaşması (%)				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Ülkeler										
Türkiye	832	883	942	949	935	55.5	58.4	60.3	59.5	60.9
AB 25 Ort.	1.158	1.158	1.143	1.132	1.153	59.1	59.3	58.9	58.8	59.7
AB 25 Ağırlıklı Ortalama	506	521	549	569	601	37.8	38.3	39.8	49.2	42.3

Kaynak: BDDK, Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler, Aralık 2006, Sayı:1, S. 12.

rağmen, Tablo 35’de görüldüğü üzere, AB 25 ağırlıklı ortalamasının yaklaşık %50 üzerinde yoğunluğa sahiptir. Diğer taraftan; HHI bakımından 26 ülke içerisinde 14’ncü, beş banka aktif yoğunlaşması bakımından 12’ci sırada olmasına karşılık, ekonomik büyüklük ve nüfus sayısı gibi göstergeler açısından benzer büyüklükteki ülkelere göre Türkiye’de daha yüksek yoğunlaşma göstergeleri bulunmaktadır.

E. Türk Bankacılığının Faaliyet Yapısı

İthal ikamesine dayalı dışa kapalı kalkınma politikalarının uygulandığı dönemde, bankacılığın Kamu hizmeti yönü ağırlıklı görülmüş ve endüstri Kamu tarafından yönlendirilmiştir. Bu dönemde; özel görevler verilen Kamu bankacılığı ve topladıkları fonları iştirakleri ile diğer firmalara Kalkınma Planları çerçevesinde kullandıran ‘Holding Bankacılığı’ ağırlıklı fiyat rekabetinin ikinci planda olduğu ve

faaliyet alanı ile gelir kaynakları sınırlı bankacılık bulunmaktadır. Bankacılığımızın bu görünümü 1980’li yıllardan sonra uluslararası ve ulusal alanda yaşanan gelişmelerle büyük ölçüde değişmiştir. Bu dönemde dışa açık ve daha liberal ekonomik politikaların uygulanmaya konulması, Dünya’da da hızlı bir değişim içerisinde bulunan uluslararası pazarlarda ortaya çıkan yeniliklerin yurtiçine aktarılmasına ve yurtiçi pazarın özelliklerine uygun yeni ürünlerin kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda; menkul kıymetleştirme, bireysel krediler, ve ödeme araçları gibi uluslararası yenilikler yurtiçinde müşterilere sunulmuş, serbestleşen piyasanın yeni koşulları kaynaklara ulaşma ve kullandırmada rekabet koşullarını değiştirmiş ve artan Kamu borçlanma gereksinimi bankaların fon kullanımlarının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Teknolojik gelişmelerin sunduğu olanakların da etkisiyle daha liberal ve dışa açık bankacılık yapısı; bankaların uluslararası işlemlerinde, geniş müşteri kesimlerine hizmet sunulmasında, fon kaynaklarının çeşitlendirilmesinde ve yeni bankacılık ürünlerinin kullanılmasında fırsatlar yaratmıştır. Bu gelişmelere rağmen bankaların geleneksel aracılık fonksiyonun ve ‘Banka Tabanlı’ yapının sürmekte olduğu ülkemiz finans sektöründe gerekli hukuki ve teknik alt yapı hazır olmadan uygulamaya konulan liberal ve dışa açık politikalar finansal istikrarsızlıkları da beraberinde getirmiştir.

Bankaların faaliyet yapısındaki değişimleri gösteren başlıca gelir ve giderlerin karşılaştırmalı olarak yer aldığı (Tablo: 36) veriler; faiz rekabetinin bulunmadığı ve kredi riski dışındaki risklerinin yok veya önemsiz olduğu, yaygın şube ağına sahip mevduat-kredi eksenli planlı dönem bankacılığının faaliyet yapısını yansıtmaktadır. 1980 sonrası uygulanan politikalar; bankaların kaynakları, kullanımları ile gelir ve giderlerinin çeşitlenmesine ve nispi önemlerinin değişmesine neden olmuştur.

Buna göre; faiz oranlarının Kamu tarafından belirlendiği 1980 yılına kadar personel giderleri ile verilen faiz ve komisyon tutarları birbirine yakın seviyelerde gerçekleşmiştir. Verilen faiz ve komisyonların iki katına yakın oranda faiz ve komisyon geliri sağlanmıştır. Bu veriler, endüstrinin yüksek kaynak aktarma

Tablo: 36 TBE 1965- 2007 Dönemi Başlıca Gelir ve Gider Hesapları Karşılaştırması
(Toplam içerisindeki payı %)

Hesaplar	Giderler			Gelirler		
	Ver. Faiz ve Kom.	Personel Giderleri	Diğer Giderler	Alın. Faiz ve Kom.	Alın. Ücr. ve Kom.	Diğer Gelirler
Yıllar						
1965	29.6	35.9	34.5	54.8	6.4	38.8
1975	36.6	34.9	28.5	65.6	10.8	23.6
1980	40.1	39.0	20.9	68.3	9.1	22.6
1985	79.4	10.0	10.6	79.6	6.9	13.5
1990	68.2	13.8	18.0	83.2	2.5	14.3
1994	68.1	8.5	23.4	93.7	1.0	5.3
2000	64.9	8.3	26.8	94.3	3.9	1.8
2007	61.0	10.9	28.1	80.3	18.2	1.5

Kaynaklar: 1965-2000 dönemi TBB Bankalarımız Kitabı, 2007 yılı BDDK Aylık Bülten, Şubat 2008 verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

maliyetine sahip ve etkin çalışmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Fiyat rekabeti yerine şubeleşme rekabetinin ağırlıklı ve işlem çeşidinin bulunmadığı bu yapı 1980 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. Bankaların temel fonksiyonu aracılık faaliyetlerinin sonuçları gelir ve gider tablolarına da yansımıştır. 2000’li yıllara kadar devam eden bu süreç son yıllarda uluslararası gelişmelere koşut olarak yeniden değişmeye başlamıştır. Buna göre; artan rekabet ve işlem çeşidinin bir sonucu olarak faiz marjları azalarak faiz gelirlerinin yanında bankacılık işlemlerinden alınan komisyon ve gelirlerde de artışlar olmuş olup bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir.

Bankaların faaliyet yapılarındaki değişim, gelir ve gider hesaplarına benzer şekilde kaynak ve kullanımları da etkilemiştir. Endüstrinin başlıca fon kaynakları ile kullanımlarının verildiği Tablo: 37’ye göre; günümüzde bankalarımızın kaynaklarını büyük oranda mevduat, ağırlıklı olarak yurtdışı finans kuruluşlarından sağlanan fonlar ve özkaynaklar oluştururken, kullanımların %85.9’unu likit değerler, krediler ve tamamına yakını Kamu kağıtlarından oluşan menkul kıymetler teşkil etmektedir. İnceleme döneminde yıllar itibariyle oynamalar olmakla birlikte mevduat en önemli kaynak olma niteliğini devam ettirmiştir. Bankacılık faaliyetlerinin daha serbest duruma gelmesi fon kaynaklarının çeşitlenmesine neden olurken, yarattığı istikrarsızlık daha fazla özkaynağa gerektirmiştir. Bu durum; kaynaklar içerisinde

kullanılan krediler ve özkaynakların payını arttırmıştır. Kullanımlar bakımından 2000’li yılların başında (2001-2003) likit değerler ve kredilerin payında azalış, buna

Tablo: 37 TBE Kaynaklar ve Kullanımların Yıllar İtibariyle Gelişimi
(Bilanço Toplamına Oranı %)

Kaynaklar ve Kulla.	Kaynaklar*			Kullanımlar		
	Mevduat	Kullanılan Krediler	Özkay- naklar	Likit Değerler	Krediler	Menkul Kıymetler
Yıllar						
1965	44.1	15.2	14.6	8.0	52.4	1.9
1970	60.6	15.6	7.3	9.1	56.3	1.7
1980	51.5	22.4	5.4	10.1	51.5	3.5
1985	66.2	11.2	6.6	20.2	39.3	9.7
1990	54.6	11.7	10.0	15.1	45.9	10.1
1994	62.4	11.1	7.3	21.0	38.7	11.2
2000	56.5	22.9	7.2	19.1	30.5	20.1
2001	62.1	15.9	9.2	18.6	25.9	44.1
2002	64.9	10.3	12.1	13.5	23.0	40.5
2003	62.2	10.4	14.2	11.6	26.5	42.8
2004	62.7	12.4	15.1	10.8	32.6	40.6
2005	61.2	13.7	13.5	11.8	37.8	36.0
2006	61.6	14.2	11.9	12.6	43.8	31.8
2007	61.4	12.3	13.0	10.4	49.1	26.4

(*) Bankaların 1965, 1975 ve 1980 yılı bilançolarında Kullanılan Krediler yerine TCMB’den sağlanan fonların izlendiği Taahhütler hesabı bulunmaktadır.

Kaynaklar: 1965-1995 dönemi TBB, Bankalarımız Kitabı, 2000-2007 dönemi BDDK Üç Aylık ve Aylık Bültenleri esas alınarak hesaplanmıştır.

karşılık Kamu menkul kıymetlerinin payında artış olmuştur. Kamu menkul kıymetlerindeki artışlar izlenen açık Kamu finansmanı politikalarının yansımaları olup hesaptaki 2000’li yıllardaki artış esas olarak, yaşanan bankacılık krizi nedeniyle Kamu ve TMSF bankalarına verilen Kamu kağıtlarından kaynaklanmıştır.

TBE’nde en önemli fon kaynağını oluşturan mevduatın (Tablo:38) içerisinde tasarruf mevduatı en büyük kaynak olmuştur. Söz konusu fon türündeki gelişmeler mevduatın getiriye karşı olan esnekliği yansıtmaktadır. Güdümlü faiz politikasının uygulandığı 1970’li yıllardaki yüksek enflasyon oranları tasarruf mevduatının toplam mevduat içerisindeki payını azaltmıştır. Ancak; 1980’li yıllardaki pozitif reel faiz

Tablo: 38 Mevduatın Türleri İtibariyle Dağılımının Gelişimi (%)

Mevduat Türleri	Resmi	Ticari	Bankalar	Tasarruf	Diğer
Yıllar					
1965	13.5	19.2	2.7	64.6	-
1975	11.5	21.8	11.0	55.7	-
1980	10.3	35.3	7.0	47.1	0.3
1985	10.1	21.7	8.9	59.1	0.2
1990	3.7	15.3	7.2	60.2	13.2
1993	2.3	10.4	14.4	62.7	10.2
1997	1.8	7.6	9.9	72.6	8.1
2000	1.9	8.6	13.9	67.0	8.6
2005	4.1	15.1	4.1	69.6	7.1
2006	3.2	12.7	4.5	72.8	6.8

Kaynak: TBB Bankalarımız Kitapları verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

oranları ve 1990'lı yıllardaki kur kazancı beklentileri TL tasarruf mevduatının ve yabancı para (döviz tevdiat) hesaplarının artmasına neden olarak tasarruf mevduatının toplam mevduat içerisindeki payını %72'lerin üzerine çıkarmıştır. Kamunun ekonomik faaliyetlerindeki azalışa koşut olarak resmi ve diğer mevduat içerisinde sınıflandırılan Kamu kurum ve kuruluşlarının fonlarının payında son yıllarda düşüşler olmuştur. Yüksek enflasyon ve nominal faizlerin bulunduğu 1990'lı yıllarda getirisi düşük olan ticari mevduatın payındaki azalış son yıllarda tersine dönmüş ve bu mevduatın payı tekrar artmaya başlamıştır. Buna göre; ülkemizde uygulanan faiz ve kur politikası bankaların fon kaynaklarının yapısını büyük oranda etkilemiştir. Sermaye piyasalarının ve kurumsal yatırımların yeteri kadar gelişmemiş olduğu ülkemizde bankalar geleneksel fon kaynaklarının dışında, sermaye piyasalarını ve gelişmiş ülkelerde kullanılan alternatif finansal araçlarını kullanarak oluşturulan yeni fon kaynaklarına henüz yeteri kadar sahip değildirlen.

Ülkemizdeki bankaların en önemli plasman ve gelir kalemlerini krediler ve Kamu kağıtlarından oluşan menkul kıymet yatırımları oluşturmaktadır. 1980'li yılların ikinci yarısında başlayıp 2000'li yılların birinci yarısına kadar devam eden ve büyük tutarlardaki Kamu açıklarından kaynaklanan menkul kıymetlere yapılan yatırımlar, düşük kredi riskine karşılık yüksek faiz getirisinin çekiciliğinin neden

olduğu ticari gerekçe yanında zorunlu karşılıkların Kamu kağıtlarına yatırılmasına yönelik mevzuat düzenlemelerinden de kaynaklanmıştır. Son yıllarda; Kamu finansmanındaki nispi düzeltilmeler sonucu Kamunun fon ihtiyacının azalması ve enflasyon oranlarındaki düşüşe koşut faiz oranlarındaki düşüşler ‘Hazine Bankacılığı’ olarak tanımlanan menkul kıymet yatırımlarının payının azalmasına, buna karşılık kredilerin payının artmasına neden olmuştur. Bankaların faaliyet yapısındaki değişimin görülebilmesi amacıyla, tekrar en büyük plasman kalemi durumuna gelen kredilerin niteliksel gelişimi incelenmiştir.

Tablo: 39’da verildiği üzere; geleneksel olarak sanayi ve ticaret sektörünün kısa vadeli finansman gereksinimini karşılayan bankacılık endüstrisinde yatırım ve ihtisas kredileri yeterli büyüklüğe ulaşamamıştır. Bu yapı 2000’li yıllarda da devam etmekle birlikte, 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren hane halkına yönelik bireysel

Tablo:39 Kredilerin Türleri İtibariyle Dağılımının Gelişimi (%)

Kredi Türleri	Dış Ticaret	Yatırım	İşletme	İhtisas	Bireysel	Diğer
Yıllar						
2000	20.8	3.4	3.2	8.9	21.3	42.4
2001	26.6	5.6	5.2	4.5	13.7	44.4
2002	22.7	4.5	16.0	4.5	14.7	40.6
2003	20.2	3.3	13.1	2.2	24.9	36.3
2004	16.2	3.3	18.9	3.2	27.3	31.1
2005	11.4	3.2	15.0	3.1	29.7	37.6
2006	9.6	4.7	13.5	5.2	30.8	36.2
2007	8.4	4.8	20.3	5.1	33.3	28.1

Kaynak: BDDK Üç Aylık Bültenler 2000-2004, BDDK Aylık Bültenler 2005-2007 verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

krediler artmaya başlamıştır. 2000’li yıllarda yaşanan ekonomik kriz sonrası yeniden yapılanan bankacılık endüstrisinin kredi yapısının incelenmesinde; Dünya’daki eğilimler doğrultusunda bireysel kredilerin payı artmaya devam etmiş, buna karşılık uluslararası finansman kaynaklarına ulaşma olanakları yüksek veya finansal bütünleşmenin nispeten daha yüksek olduğu dış ticarete ve diğer sektörlerle yönelik

kredilerin payında azalışlar olmuştur. Başka bir deyimle; piyasaların bölünmüşlüğü'nün devam ettiği ve rekabetin düşük kar marjlarının yüksek olduğu sektörlerin kredilerinin payındaki artışa karşılık, rekabetin yüksek ve kar marjlarının düşük olduğu sektörlerin kredilerinin payı azalmıştır. Yurtdışı piyasalardan doğrudan borçlanma olanağı olan bu sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşların kredi riskleri bankacılığa bilanço dışı riskler olarak yansımıştır.

Finansal bütünleşmenin düşük olduğu konut, tüketici ve kredi kartı kredilerini kapsayan bireysel kredilerde ülkemizde son yıllarda önemli artışlar görülmekle birlikte, tutarlar bakımından büyük büyüme potansiyeli bulunan bu kredi türleri oran ve tutar olarak henüz gelişmiş ülkelerin seviyelerinden uzaktır. Ülkemizde 2006 yılsonu itibariyle toplam kredilerin % 30.8'i bireysel kredilerden oluşurken bu oran AB 25'de %59.7 ve Euro 12'de %54.2'dir. AB 25 ülkelerinin 2005 yılı sonu itibariyle toplam konut kredisi 4.669,3 milyar Euro olup ülkemiz 8,2 milyar Euro ile bu ülkelerin kredilerinin %0.2'si oranındadır. Tüketici kredilerinde ise bu rakam ve oranlar sırasıyla; 886,9 milyar Euro ve 10,3 milyar Euro ve %1.1'dir³⁹⁸. Diğer taraftan, gelişmiş ülkelerde daha yoğun olarak görülen; liberalleşme, teknolojik gelişmeler, insanların yaşam süresi ve çalışma koşullarındaki değişimler, banka benzeri finans kurumlarından kaynaklanan artan rekabet baskısı ve sermaye piyasalarının hızlı gelişimi finansal hizmetlerin eşgüdümlü olarak topluca sunulması yönünde eğilimleri gündeme getirmektedir. Bankacılığımızda henüz görülmeyen bu tür gelişmeler; endüstrinin gelişmesi ve uluslararası bütünleşmesinin artması ile gelecekte bankalarımızın faaliyet yapılarının değişmesine neden olabilecektir.

F. Türk Bankacılığının Gelişmişlik Düzeyi

Banka Tabanlı Sisteme sahip olan ülkemiz finans sektörü TC Merkez Bankası dahil, bankalar, finansal kiralama, sigorta, menkul kıymet aracılık, menkul kıymet yatırım ortaklıkları ve fonları ile gayrimenkul yatırım ortaklıkları, tüketici finansman şirketleri ve faktoring şirketlerinden oluşmaktadır. Eylül 2007 tarihi itibariyle finans sektörü 726.8 Milyar YTL tutarında ve GSMH'nin %116.8'i büyüklüğündedir.

³⁹⁸BDDK, "Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler", Aralık 2006, S. 56

TCMB dahil bankacılık endüstrisi ise 651.7 Milyar YTL ile finans sektörünün %89.7'sini oluştururken, TCMB hariç bankacılık endüstrisinin finans sektörü içerisindeki payı 543.5 Milyar YTL ile % 74.8 oranındadır. Bankacılığın GSMH'ya oranı ise %87.0'dır³⁹⁹.

Finans sektörünün en büyük kesimini oluşturan bankacılık endüstrisinin derinliği veya gelişmişlik düzeyinin göstergesi sayılan GSMH'ya oranı gelişmiş ülkelerin çok altında olmakla birlikte (Tablo: 40) Eylül 2007 seviyesi en yüksek oranı göstermektedir. Bankaların kaynaklarındaki artışlar bilanço toplamına ve kredilere yansımıştır. Bu çerçevede; Planlı Dönemde %15.3-%21.5 aralığında değişen mevduat/GSMH oranı 80'li yıllarda önce pozitif reel faizlere bağlı olarak daha sonra da konvertibiliteye geçiş ve tasarrufların yabancı paralara yönelmesiyle döviz tevdiat hesaplarındaki artışlarla genel olarak yükselme göstermiştir. 2001 krizi

Tablo: 40 TBE'nin Gelişmişliği veya Derinliğinin Gelişimi (%)

Gelişmişlik Göstergeleri	Akt. Top./ GSMH	Krediler/ GSMH	Mevduat/ GSMH	Krediler/ Mevduat
Yıllar				
1965	45.0	31.8	20.5	155.5
1975	35.5	26.3	21.5	122.5
1980	32.6	17.8	15.3	115.9
1985	45.2	18.4	24.9	73.8
1990	43.9	20.1	24.0	84.0
1993	53.2	21.7	27.5	79.6
1997	65.9	30.0	42.7	70.2
2000	83.0	27.2	54.5	50.0
2001	95.9	21.0	66.1	31.8
2002	77.3	20.5	51.8	39.6
2003	70.0	19.6	45.1	43.5
2004	71.4	24.1	46.0	52.3
2005	81.6	31.5	52.1	60.4
2006	84.2	37.9	54.3	69.7

Kaynak: GSYİH rakamları TÜİK, Yıllık İstatistik Göstergeleri, aktif toplamı, krediler ve mevduat tutarları TBB Bankalarımız Kitapları verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

³⁹⁹BDDK, "Finans Piyasaları Raporu", Eylül 2007, Sayı:7, S.

sonucu GSMH'da %11'lere varan küçülmeye bağlı olarak bu yıl suni bir yükseliş gösteren mevduat/GSMH oranı, 2003 yılından itibaren tekrar artmaya başlamıştır. Aktif toplamı/GSMH oranı gelişimi mevduattaki gelişmeye benzer eğilim göstermiştir. Ancak: Krediler/GSMH oranının seyrinde kaynakların değişimi yanında, Kamunun borçlanma gereksiniminden kaynaklanan menkul kıymet portföyünün gelişimi de etkili olmuştur. Finansal derinliğin düzeyinin belirlenmesinde ekonomik büyüme yanında, ekonomideki tasarrufları mali sektöre yönelten faiz oranlarının seviyesi ile hizmet birimlerinin yaygınlığı ve yurtdışı kaynaklara ulaşabilme olanakları etkili olmuştur. Bankaların aracılık fonksiyonunun etkinliğinin göstergelerinden kabul edilen mevduatın krediye dönüşüm oranında mevduat dışı kaynakların tutarı ile kredilere alternatif plasman alanlarının varlığı belirleyici olmuştur. Menkul kıymetler yatırımları nedeniyle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren düşen oran 2003'den itibaren tekrar artmıştır.

Ekonomik gelişme yanında fonların bankacılık endüstrisine yönelmesi ve bankaların bireylerin günlük yaşamına daha fazla girmesi finansal derinliğin yükselmesine neden olmakla birlikte ülkemiz bankacılığının gelişme düzeyi, üyelik süreci içerisinde olduğumuz AB ülkelerinin ortalamasının oldukça gerisindedir. AB 25 ve Euro 12 ülkeleri ile Türkiye ortalamaları aşağıda Tablo:41'de verilmiştir. Ülkeler bazındaki kıyaslamalara göre, çoğunluğu Eski Doğu Bloğu Ülkeleri olmak üzere AB 27 ülkelerinde; mevduat/GSYİH bakımından 13, krediler/GSYİH'da altı ve aktif toplamı/GSYİH açısından üç ülkenin göstergeleri ülkemizden düşüktür.

Tablo: 41 Türkiye ve AB 2006 Yılı Finansal Derinlik Göstergeleri Karşılaştırması (%)

Ülkeler	Türkiye	AB 25 Ortalaması	Euro 12 Ortalaması
Gelişmişlik Göstergeleri			
Mevduat/GSYİH	56.7	108.8	110.2
Krediler/GSYİH	37.9	132.0	132.4
Aktif Top. / GSYİH	87.9	322.0	304.9

Kaynak: Türkiye verileri TBB Bankalarımız Kitabı ve TÜİK, AB verileri AMB, EU Banking Structures, October 2007, S. 52,56,64 verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

Finansal gelişmişlik düzeyinin diğer bir göstergesi banka, şube, personel ve ATM (Automated Teller Machine) sayılarına (Tablo: 42) göre; katılım bankaları hariç TBE' banka, şube ve personel sayıları bakımından 1999 ve 2000 yılları en yüksek seviyeyi göstermektedir. 2001 ekonomik krizini izleyen yıllarda banka sayısındaki azalış devam etmekle birlikte şube ve personel sayıları 2004 yılından itibaren tekrar artmaya başlamıştır. Bu durum; krizin bankaların mali bünyeleri üzerindeki etkilerinin giderilmesi yanında düşen faiz oranları ve Kamunun azalan borçlanma gereksinimi karşısında bankaların başta bireysel müşteriler ve KOBİ'ler olmak üzere yeniden reel sektöre yönelmelerini yansıtmaktadır. ATM sayılarında da benzer artış eğilimi görülmektedir.

Tablo: 42 Türkiye'de Banka, Şube, ATM ve Personel Sayılarının Gelişimi

Gelişmişlik Göstergeleri	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı	ATM Sayısı
Yıllar				
1965	45	1.981	40.837	-
1975	43	4.605	100.073	-
1980	43	5.975	131.150	-
1985	50	6.292	145.210	-
1990	66	6.584	162.054	-
1993	71	6.250	151.445	-
1997	72	6.819	154.864	-
1999	81	7.691	173.988	-
2000	79	7.837	170.401	-
2001	61	6.908	137.495	12.127
2002	54	6.106	123.271	12.069
2003	50	5.966	123.249	12.857
2004	48	6.106	127.163	13.544
2005	47	6.247	132.258	14.283
2006	46	6.849	143.143	16.511

Kaynaklar. Banka, şube ve personel sayıları TBB Bankalarımız Kitapları, ATM sayıları Bankalararası Kart Merkezi,

Sözkonusu göstergelerin nüfus ve bankaların aktif toplamlarına göre oransal gelişimi aşağıda (Tablo:43) verilmiştir. Buna göre; 1980 ve 1990'lı yıllarda piyasaya giriş ve faaliyetlerdeki kısmi serbestleşme dolaylı finansal gelişmişlik

göstergelerinin yükselmesine neden olmuştur. Ancak; 2001 yılında yaşanan kriz bu eğilimi durdurmuş görülmekle beraber, 2003 yılından itibaren ATM sayılarındaki artışlar ile rekabetin getirdiği teknolojik ve organizasyondaki gelişmeler personel ve şubelerin fonksiyonlarını ikame ederek sayılarının artmasını görece olarak gereksiz kılmıştır. Bu gelişmeler sonucu banka, şube ve personel başına işlem hacimleri artmıştır. AB 25 ülkelerinde ortalama olarak; 2006 yılı itibarıyla banka başına 54.996, şube başına 1.355, ATM başına 152 ve personel başına 2.183 kişi düştüğü dikkate alındığında, ülkemizdeki banka, şube ve ATM başına kişi sayısının AB ortalamasının çok üstünde, buna karşılık personel başına kişi sayısının AB ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bu durum; ülkemizde kişilerin bankacılık hizmetlerini doğrudan personel vasıtasıyla yerine getirilmesi alışkanlıklarının bulunması veya internet bankacılığının henüz yaygın olarak kullanılmamasının yanında ödemeler sisteminin yeteri kadar gelişmemiş ve ilave teknolojik (ATM gibi) yatırımlara gereksinim olduğunu göstermektedir. AB ülkelerine göre daha emek yoğun

Tablo: 43 Dolaylı Finansal Gelişmişlik Göstergelerinin Oransal Gelişimi

Dolaylı Geliş. Gös.	Nüfus/ Banka Sayısı	Nüfus/ Şube Sayısı	Nüfus/ Personel Sayısı	Nüfus/ ATM Sayısı	Aktif Top./ Personel Sayısı (Milyon TL)
Yıllar					
1965	697.578	15.846	769	-	0.8
1975	828.023	8.762	403	-	2.4
1980	928.326	7.487	341	-	13.1
1985	1.013.280	8.052	349	-	110.1
1990	855.651	8.577	348	-	1.076.1
1993	835.535	9.492	392	-	7.011.9
1997	886.431	9.360	412	-	125.132.7
1999	817.284	8.607	380	-	414.516.3
2000	858.278	8.652	398	-	611.986.5
2001	1.120.738	9.986	497	5.637	1.230.745.3
2002	1.283.370	11.350	562	5.742	1.725.267.8
2003	1.406.640	11.772	570	5.462	2.026.383.8
2004	1.482.233	11.653	560	5.253	2.409.991.1
2005	1.533.298	11.536	545	4.862	3.001.482.3
2006	1.586.391	10.655	510	4.420	3.387.223.0

Kaynaklar: TBB Bankalarımız Kitapları ve TÜİK İstatistik Göstergeleri esas alınarak hesaplanmıştır.

olarak çalışmakta olan ülkemiz bankacılık endüstrisi personel başına kişi sayısı açısından tüm AB ülkelerinin altında, buna karşılık banka, şube ve ATM başına kişi sayılarında tüm AB ülkelerinin üstündedir.

Banka, şube ve personel sayılarının AB 25 ülkeleri ile karşılaştırılmasında; 2005 yılsonu itibariyle, AB’de 8.684 bankanın bulunduğu, 2.089 banka ile Almanya’nın birinci sırada, 51 banka ile Türkiye’nin 21’nci sırada olduğu, şube sayısı bakımından AB’deki 201.259 banka şubesine karşılık Türkiye’nin 6.247 adet şube ile altıncı Almanya’nın 44.044 şube ile ilk sırada olduğu, personel sayısı açısından, AB ‘de 2.645.445 kişinin endüstride istihdam edildiği, 705.000 kişi ile Almanya’nın ilk sırayı aldığı, Türkiye’nin ise 132.258 kişi ile sekizinci sırada olduğu görülmektedir. Aktif toplamları bakımından ise; ülkemizde 2006 yılsonu itibariyle personel başına aktif toplamı 1.985 Euro olup bu tutar 12.069 Euro olan AB 25 ortalamasının çok altındadır. Personel başına aktif toplamı bakımından AB ülkelerinde sadece Bulgaristan, Letonya, Polonya ve Romanya verileri Türkiye’den düşüktür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIĞININ REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK ETKİNLİK ANALİZİ VE AB ÜLKELERİ İLE BETİMSSEL BİR KARŞILAŞTIRMA

Bankacılık endüstrisindeki artan küreselleşme ve mülkiyet yapısındaki değişim bankaların ölçeklerini büyütme yönündeki rekabet stratejilerini ön plana çıkarmıştır. Sözkonusu stratejinin başarısı büyük ölçüde rekabet gücünün bulunmasını gerektirmektedir. Kapsamı, kaynakları ve ölçülmesinde farklı görüşler bulunmakla birlikte firmalar veya endüstrilerarası rekabet gücü karşılaştırmalarında etkinlik değerleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çerçevede, Türk bankacılığının rekabet gücü; analitik çerçevede ÇUB'ın yurtiçi birimlerinin ulusal bankalarla etkinliklerinin ve betimsel olarak da Türk ve AB ülkeleri bankacılık endüstrilerinin karşılaştırması suretiyle belirlenecektir.

I. REKABET GÜCÜ VE ETKİNLİK OLGUSU

Mikro iktisat alanında etkinlik, serbestleşen ve küreselleşen piyasalarda mevcut faaliyetlerin değerlendirilmesinde ve firma stratejilerinin oluşturulmasında gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Firmaların etkinlikleri; maliyetlerin asgariye indirilmesi, kar ve gelirlerin azamiye çıkarılması gibi davranışsal amaçlarını gerçekleştirme dereceleri tarafından belirlenir. Kaynağını oluşturma ve ölçümünde kullanılan yöntemlerden biri olma bakımından rekabet gücü ile etkinlik arasında iki yönlü ilişki bulunur. Bir firmanın veya endüstrinin veri kaynaklarıyla rakiplerinden daha fazla mal veya hizmet üretebilmesi mutlak bir üstünlüğünü gösterir. Daha etkin veya verimli çalışmadan doğan bu üstünlük rekabet gücünün de kaynaklarından birisini oluşturur. Ayrıca, etkinliğe göre çok daha geniş içeriği bulunan rekabet gücünün ölçülmesinde etkinlik uygun yöntemlerden birisi olup özellikle mikro düzeydeki analizlerde etkinlik göstergeleri sıklıkla kullanılmaktadır. Çalışmada da bu ölçüt referans alınacaktır.

Mali piyasalarda artan küreselleşme yoğunlaşmayı ve bankaların piyasa gücünü artırmıştır. Piyasa Gücü Hipotezine göre bu gelişme; rekabeti azaltarak tekelci eğilimlerin oluşmasına ve refah kaybına neden olurken, Etkinlik Hipotezine göre; daha etkin bankaların piyasa payının artması endüstrinin etkinliğini ve toplumsal refahı olumlu yönde etkilemektedir. Bu çerçevede etkinliğin artmasının; bankaların karlılıkları ile aracılık yaptıkları fonların tutarını yükselttiği, müşterilerinin daha uygun fiyatta daha kaliteli hizmet almalarını sağladığı, endüstrinin istikrarını ve mali yapısını iyileştirdiği ve daha etkin ÇUB'ın payının artmasının, etkin olmayan ulusal bankaları endüstri dışına çıkararak ekonomik büyümeyi olumlu yönde katkıda bulunduğu kabul edilir. Bu iki farklı görüşün varlığı yanında, bankaların önemli dışsallıklar yaratması, finansal varlıkların ülkelerarası hızlı hareket edebilme yeteneği ve ÇUB'ın ev sahibi ülkeler açısından bir çok potansiyel olumsuzlukları ve riskleri taşımaları, uluslararası rekabete açık duruma gelen endüstrinin etkinliğinin ve rekabet gücünün bilinmesinin önemini artırmıştır. Endüstrinin özelliğinden kaynaklanan piyasaya giriş ve çıkışların güçlüğünün etkin olmayan bankaların faaliyetlerini devam ettirme olasılığı da politika oluşturucularını endüstrinin etkinliğini yakından izlemelerini gerektirmektedir.

Bankacılık ürünlerinin fiziki olmamasından kaynaklanan ölçüm sorunları, girdi ve çıktılarının fazlalığı ve belirlenmesindeki zorluklar, çevre faktörlerinin rolü etkinliğin ölçümünü güçleştirmekte ve özellikle ülkelerarası karşılaştırmalarda farklı etkinlik skorlarının elde edilmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, etkinlik çalışmaları değişik bakımlardan; kamu otoritelerinin, şirket yöneticilerinin ve araştırmacıların ilgi alanına girmektedir. Finansal bütünleşmenin, rekabetin ve yoğunluğun arttığı günümüzde, etkin olmayan bankaların piyasadan çekilmesi veya daha etkin bankalarca satın alınması ile ulusal bankaların varlığının ve rekabet güçlerinin sürdürülebilirliği kamu otoritelerinin ilgisini zorunlu kılmaktadır⁴⁰⁰. Bankaların gelecekteki faaliyetlerinin şekillenmesinde etkinlik ve maliyet ilişkisinin maliyetleri belirleyiciliği, endüstriye yönelik kamu politikalarının oluşturulmasında bankalararası maliyet farklılıklarının nedenlerinin bilinmesini gerektirmektedir.

⁴⁰⁰Jacob A. BIKKER, "Efficiency In The European Banking Industry: An Explonatory Analysis To Rank Countries", Erişim: www.dnb.nl/dnb/bin/doc, (06.03.2008).

Maliyet farklılıklarının nedeni; etkin çalışılmaması ise rekabeti artırıcı serbestlik politikalarının, ölçek ve alan ekonomilerinin bulunmaması durumunda ise düzenleyici politikaların uygulanması gerekir⁴⁰¹. Etkinliğin bilinmesi; firmaların sıralaması ve değişik yöntemlerin farklı sonuçlarının değerlendirilmesinde araştırmacıları, etkin olmayan üretim yöntemlerinin belirlenmesine sağlayarak performansın artırılmasında da yöneticileri ilgilendirir⁴⁰².

A. Etkinlik ve Çeşitleri

İktisadi birimlerin mevcut başarıları veya performansları ile rekabet güçlerinin belirlenmesinde kullanılan etkinlik; iktisadi anlamda, minimum çaba veya masraf ile maksimum sonuçlar elde etme başarısı olarak tanımlanmakta olup teknik anlamda fiili çıktının maksimum çıktıya oranı olarak yorumlanır. Kavram girdi ve çıktı eksenli olarak tanımlanmakta olup girdi eksenli etkinlik; çıktı miktarı sabit tutularak minimum girdi miktarı ile yapılan üretimi gösterirken, çıktı eksenli etkinlik; veri girdi miktarıyla maksimum çıktı elde edilmesidir. Etkinlik analizleri literatüründeki iktisadi etkinliğin Pareto etkinliği çerçevesinde tanımlanmasında; girdilerin yeniden tahsisinde bir başkasının durumunu kötüleştirmeden bazılarının durumunu iyileştirmek mümkün değilse etkinlik sağlanmıştır. Etkinliğin sağlanması durumunda; girdi miktarını artırmadan çıktı miktarını artırmak mümkün değildir⁴⁰³. Pozitif girdi ve çıktı fiyatları ile veri üretim teknolojisinde minimum girdi veya maksimum çıktı etkinliğini sağlayamayan üretim birimleri etkinsiz olarak tanımlanır. Sözkonusu firmalar için; girdi miktarını artırmadan çıktı miktarını artırmak veya çıktı miktarını azaltmadan girdi miktarını azaltmak mümkündür. Sınır etkinliği analizlerinde firmaların etkinsizliğinin ölçümü, etkin firmaların üretim seviyeleri ile karşılaştırılarak yapılır. Bu nedenle etkinlik veya etkinsizlik ölçümü göreceli değerleri gösterir ve etkinlik artışı firmanın rakipleri karşısında rekabet gücü artışının da en önemli göstergesini oluşturur. Etkin üretimde en uygun girdi bileşiminin kullanılması rekabet gücünün sürdürülebilirliği bakımından en önemli gösterge olarak kabul edilir.

⁴⁰¹Thomas GEHRING ve George SHELDON, “Cost, Competitiveness and the Changing Structure of European Banking”, Banque de France, Erişim: <http://www.banque-france.fr>, (06.03.2008).

⁴⁰²Allen N. BERGER ve David B. HUMPHREY, “Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research”, The Wharton School Erişim: <http://fic.wharton.upenn.edu>. fic.papers, (12.03.2008).

⁴⁰³Recep KÖK ve Ertuğrul DELİKTAŞ, a.g.e., S. 56-59.

Etkinliğin sınıflandırılmasında literatürde Farell (1957) tarafından yapılan ayırım esas alınır. Buna göre; belirli girdi seviyesinde firmanın maksimum çıktığı veya veri bir çıktığı minimum girdi ile üretebilme yeteneği teknik (üretim) etkinlik (TE) olarak tanımlanırken, veri üretim teknolojisi ve girdi fiyatlarında firmanın en uygun girdi bileşimini kullanması tahsis (maliyet) etkinliği (TA) olarak tanımlanır. Bu ikisinin toplamı ise ekonomik etkinliği (EE) oluşturur. Çıktı eksenli teknik etkinlikte; tam etkin olan firmaların oluşturduğu eş ürün eğrisi referans eş ürün eğrisi olarak tanımlanır ve bunun üzerindeki tüm noktalar tam etkinliği ifade eder. Sözkonusu eş ürün eğrisi üzerinde yer almayan veya altındaki noktalar ise etkin olmayan üretimi gösterir. Teknik olarak etkin olan üretimin aynı zamanda veri girdi fiyatlarında, eş ürün eğrisinin eş maliyet doğrusuna teğet olan kısmında üretimde bulunulması tahsis etkinliğinin de sağlanarak üretimin ekonomik etkinliğini gösterir. Teknik etkinlik firmanın davranışsal amacı tarafından belirlenmezken, tahsis etkinliği (maliyet minimizasyonu veya kar maksimizasyonu veya getiri maksimizasyonu gibi) hiyerarşik veya hiyerarşik olmayan davranışsal amaca göre değişir⁴⁰⁴.

Tam rekabet piyasasında kaynakların yeniden dağılımını sağlayan ve bu nedenle fiyat etkinliği olarak ta isimlendirilen tahsis etkinliği, veri girdi ve çıktı fiyatlarında en uygun girdi bileşiminin seçildiğini, teknik etkinlik ise, fiziki olarak çıktıyı maksimum veya girdiyi minimum kılacak girdi miktarının kullanıldığını gösterir. Ekonomik etkinlikte; girdi ve çıktı fiyatlarındaki değişimler doğrultusunda en uygun girdi kullanımı ve çıktı üretimi seçilerek maliyetin asgariye düşürülmesi veya karın azami seviyeye çıkarılması amaçlanır. Bu nedenle; ekonomik etkinlik, üretim ve maliyet etkinliğini kapsar. Deliktaş (2002) ekonomik etkinliğin unsurlarından tahsis etkinliğini; spesifik marjinal ürün değerinin marjinal maliyetine eşitlenmesi yeteneği, teknik etkinliği ise; ekonomik birimin veri girdi teknoloji sepetiyle mümkün olabilen en yüksek çıktıyı üretebilmesi şeklinde tanımlar⁴⁰⁵. Teknik ve ekonomik etkinliğin bu ilişkisine karşılık, teknik olarak etkin olan bir firma ekonomik olarak etkin olmayabilir veya tersi bir durum olabilir. Bu etkinlik farklılıkları, yöneticilerin en iyi

⁴⁰⁴Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAIM, a.g.e., S. 38.

⁴⁰⁵Ertuğrul DELİKTAŞ, “Türkiye Özel Sektör İmalat Sanayinde Etkinlik ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 29 (3-4), 2002, S. 247-248.

üretim teknolojisini seçebilme ile piyasa fiyat değişimleri arasında ilişki kurabilme yeteneğine bağlıdır. Buna göre; tahsis etkinliği işlerin doğru yapılması “doing things right” olarak tanımlanırken, ekonomik etkinlik doğru işlerin yapılması “doing the right things” olarak tanımlanır⁴⁰⁶.

Ölçek etkinliğinin de analize dahil edilmesi durumunda, teknik etkinliğin yanında ölçek etkinliği de sözkonusu olur. Etkinliğin ölçeğe göre sabit ve değişen getiri varsayımında ölçülmesinde teknik etkinlik ‘pür’ veya ‘saf’ teknik etkinlik olarak tanımlanmakta ve teknik etkinlik, pür teknik etkinlik ile ölçek etkinliğinden oluşmaktadır. Ölçeğe göre sabit getiri ve ölçeğe göre değişen getiri skorlarının farklılık göstermesi durumunda ortaya çıkan ölçek etkinliği, ölçeğe göre sabit getiride tüm karar birimlerinin optimum ölçekte çalıştığı varsayılması nedeniyle teknik etkinlik içerisinde yer alır. Bu çerçevede etkinlik sınıflandırmasında; teknik (saf teknik) ve ölçek etkinliği toplam etkinliği oluştururken, toplam ve tahsis etkinlik ise ekonomik etkinliği oluşturur⁴⁰⁷. Etkinliğin statik dinamik ayrımında; Poreto optimumu ile ilgili koşulları da kapsayan üretim etkinliği ve tahsis etkinliğinden oluşan iktisadi etkinlik statik etkinliği oluştururken, bir ekonomide teknolojik ilerlemenin artmasından veya beşeri sermayenin gelişmesinden dolayı ulusal kaynak stokundaki değişim hızı, toplam kalite ve miktar artışına bağlı olarak daha fazla toplam refah sağlanmasının da mümkün olduğu durumlarla ilgili performans ölçümü, dinamik etkinlik olarak isimlendirilir⁴⁰⁸.

Etkin firmaların üretiminin oluşturduğu etkinlik sınırına karşılık, ilk olarak Leibenstein (1966) tarafından ileri sürülen ve değişik nedenlerle (üretim sürecine ilişkin hatalar, planlanan üretimle gerçekleşen üretim arasındaki zaman boşlukları, organizasyon eksiklikleri ve belirsizlikler gibi faktörler) kaynakların rasyonel olarak kullanılmaması sonucu gerçekleşen üretimin potansiyel üretimin altında oluşmasını gösteren X etkinsizliğinde bazı firmalar daha düşük etkinliğe sahiptirler. Bikker

⁴⁰⁶Richard S. BARR, vd., “Evaluating the Productive Efficiency and Performance of U.S. Commercial Banks” Erişim: www.dallasfed.org/banking/fswp/fswp9903.pdf, (02.03.2008).

⁴⁰⁷Selçuk CİNGİ ve Ş. Armağan TARIM, “Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü DEA-Malquist TFP Endeksi Uygulaması”, TBB Araştırma Tebliği Serisi Sayı:2000-01, S.3

⁴⁰⁸Recep KÖK ve Ertuğrul DELİKTAŞ, a.g.e., S. 44,45.

(1999)⁴⁰⁹, Barr vd. (1999) ile Kosak ve Zajc⁴¹⁰, firmanın çalışma yöntemi olarak kısaca tanımlanan X etkinliğinsizliğinin ölçek ve alan ekonomilerinden daha fazla oranda etkinliğin belirleyici olması nedeniyle, bankacılıkta etkinliğin ölçülmesi (benzer teknolojileri kullanma ve benzer piyasalarda faaliyette bulunmadan dolayı) aynı zamanda X-etkinliğinin ölçülmesi olarak kabul edilir. Bankacılık gibi çok girdi ve çıktılı endüstride maliyetleri kontrol altına almada X etkinliğinin ölçek ve alan ekonomilerinden daha belirleyici olması, bu etkinliğin parametrik ve parametrik olmayan görel ölçüm tekniklerinde sıklıkla kullanılmasına neden olmuştur⁴¹¹.

B . Etkinlik Ölçme Yaklaşımı ve Yöntem Belirleme Sorunu

Neo-Klasik Üretim Teorisinde üreticinin kaynakları; üretim teknolojisinden, girdi ve çıktı piyasalarındaki yapıdan ve davranışsal amaçlardan doğan kısıtları dikkate alarak en iyi şekilde dağıttığı kabul edilir. Bu doğrultuda; Koopmans (1951,1971) ve Debreu (1951) ile başlayan daha sonra Farrell (1957) ve diğer iktisatçılarca Neo-Klasik Teorinin varsayımlarının dışında firmaların etkinsiz olabileceklarinin kabulü, etkinsizliğin ölçülmesine ilişkin çalışmaları başlatmıştır. Buna göre; ekonomik teori tarafından tanımlanan üretim fonksiyonunun, sadece girdi ve çıktılar arasındaki ilişkiyi belirlemenin yanı sıra üretim kümesinin üst sınırı olarak ta benimsenmesi etkinlik kavramının içeriğini derinleştirerek ölçülebilir duruma getirmiştir⁴¹². Farklı şekillerde ölçülen etkinlik karşılaştırmaları girdi ve çıktılarının miktarları veya tutarları cinsinden yapılabilir. Görel bir kavram olan etkinlik ölçümü; amaca göre girdi ve çıktı eksenli yaklaşımlar, yöntemine göre ise rasyo ve sınır etkinliği olarak ikiye ayrılır. Sınır etkinliği parametrik ve non-parametrik yöntemlerle ölçülür.

1. Etkinlik Ölçme Yaklaşım ve Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Girdi eksenli yaklaşımda etkinlik; veri bir çıktıyı üreten birimlerden etkin olanın girdi kullanımının etkin olmayanın girdi kullanımına kıyasla ölçülür. Girdi eksenli

⁴⁰⁹Jacob A. BIKKER, a.g.e.,

⁴¹⁰Barr Makro KOSAK ve Peter ZAJC, “Bank Consolidasyon and Bank Efficiency In Europe”, Erişim: <http://miha.ef.uni-lj.si/dokumentti/wpkosak>, (03.02.2008).

⁴¹¹Thomas GEHRING ve George Sheldon, a.g.m.

⁴¹²Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAİM, a.g.e., S. 40-42,

yaklaşımına göre teknik etkinsizlik; veri çıktı miktarını üretmek için girdi miktarında yapılabilecek olan oransal girdi tasarrufunu gösterir. Teknik olarak etkin firmaların üretim düzeyine ulaşabilmek için girdilerde yapılacak azalmayı gösteren teknik etkinsizlik veya etkinlik değeri genel olarak yüzde olarak belirtilir ve $0 < TE < 1$ kısıtıyla tanımlanır. Buna göre, bir (1) değeri etkin üretimi, birden küçük değerler etkin olmayan üretimi gösterir. Girdi ve çıktı fiyatlarının veri olduğu durumda firmanın davranışsal amacını gerçekleştirecek en uygun girdi miktarının seçilmesi olan tahsis etkinliği de eş ürün eğrisi ve eş maliyet doğrusu yardımıyla hesaplanır. Burada da etkinlik skorları 0 ile 1 arasında değişir. Benzer şekilde; bu iki etkinliğin oluşturduğu ekonomik etkinlik, teknik ve tahsis etkinliğin çarpımı ile elde edilir. Buna göre; $EE = TE * TA$ 'dır. Veri girdi miktarıyla üretim miktarının oransal olarak ne kadar artırılabileceğini gösteren çıktı eksenli etkinlik analizinde de benzer ölçüm değerleri kullanılır. Bu yaklaşımda; veri bir girdi seviyesinde üretilen çıktı miktarı, o girdi düzeyinde elde edilebilecek maksimum çıktı miktarına oranlanır. Tek girdili ve tek çıktılı üretim fonksiyonunda etkinlik ölçümü üretim fonksiyonu aracılığı ile de açıklanabilir. Belirli bir girdi ile üretilen maksimum çıktıyı veya belirli çıktıyı üretebilecek asgari girdiyi gösteren çıktı ve girdi eksenli etkinlik yaklaşımlarında üretim fonksiyonu üzerindeki noktalar etkin üretimi, üretim fonksiyonun altında veya içerisindeki bölgedeki üretim değerleri etkin olmayan üretimi gösterir. Bir (1) ile ifade edilen üretim fonksiyonu üzerindeki noktalardan uzaklaştıkça teknik etkinsizlik artar. Sınırdan sıfır (0) uzaklıkta bulunan üretim teknik olarak etkin iken, pozitif uzaklıktaki üretim teknik olarak etkinsizdir⁴¹³.

Bu iki yaklaşım, ölçeğe göre sabit getiri (Constant returns to scale) varsayımında aynı sonucu vermesine rağmen ölçeğe göre değişen getiri (Variable returns to scale) varsayımında farklı değerleri verir. Kök ve Deliktaş (2003); izlenecek yaklaşımın seçiminde firmaların veri yapıları esas alınmalıdır. Karar alma sürecinde girdi kullanımının birincil faktör olması nedeniyle analizlerin çoğunda girdi eksenli yaklaşım kullanılmakla birlikte, üretim sürecinde sabit üretim faktörleri önemli olduğunda maksimum çıktıyı elde etmek önemli görülmekte ve bu durumda çıktı

⁴¹³Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAİM, a.g.e., S. 43

eksenli yaklaşım daha uygun olmaktadır⁴¹⁴. Yaklaşımların seçiminde yapılacak analizin amacının belirleyiciliği doğrultusunda, maliyetlerin önemli olduğu endüstrilerdeki etkinlik analizlerinde girdi eksenli yaklaşım tercih edilir. Üretim sürecinde maliyetlerin kontrol altına alınmasının önemli olması nedeniyle de çok sayıda çalışmada girdi eksenli yaklaşım kullanılmakla beraber yaklaşımların üstünlükleri konusundan literatürde görüş birliği bulunmamaktadır⁴¹⁵.

Etkinlik analizlerinin yöntemine göre sınıflandırılmasında geleneksel yöntem rasyo analizidir. Esas olarak tek bir çıktının tek bir girdiye oranı olarak tanımlanan yöntem kapsam ve amaç açısından tek boyutlu analizleri içerir ve bir tek girdi ve çıktının oranı olarak tanımlanan rasyoların gelişimini izler. Girdi ve çıktılarının ortak bir birime dönüştürülemediği durumlarda rasyoların ayrı ayrı değerlendirilmesi yorumlanmalarını güçleştirir. Tornova (2005), rasyoların tek başına değerlendirilmesinin kolay ve açık olmasına karşılık; üretim sürecindeki değişik faaliyetlerin karşılıklı etkileşimini kapsamaması ve firmaların sermaye yapıları, muhasebe standartları, üretim bileşimi ve faaliyet türü ile enflasyon oranlarından etkilenmesi başlıca olumsuzluklarını oluşturur. Bu olumsuzlukları gidermeye yönelik olarak, kontrol değişkeni kullanılarak ikinci derece regresyon analizleri yapılır⁴¹⁶. Kapsam ve amaç açısından tek boyutlu analizleri içeren oran analizinde bir tek girdi ve çıktının oranı olarak tanımlanan rasyolar ile bankaların performans ve etkinlikleri değerlendirilmekte ise de, bankaların çok girdili ve çıktılı üretim yapısı rasyo yöntemi ile yapılan analizleri yetersiz kılmaktadır. Firmaların faaliyetlerinin belirli yönünün değerlendirilmesine olanak veren rasyo analizinin çok girdili ve çıktılı üretim fonksiyonuna sahip bankacılık gibi faaliyetlerde sınır etkinliğinin ölçülmesine olanak vermemesi görece etkinliğin ölçüldüğü yöntemleri gündeme getirmektedir⁴¹⁷.

Rekabetçi piyasada görece olarak etkin ve etkin çalışmayan firmaların ayrımı genel olarak parametrik ve parametrik olmayan sınır etkinliği analizleri ile

⁴¹⁴Recep KÖK ve Ertuğrul DELİKTAŞ, a.g.e., S. 227.

⁴¹⁵Barbara CASU ve Philip MOLYNEUX, “A Comparative Study of Efficiency in European Banking”, Erişim: <http://fic.wharton.upenn.edu/fic.paper>, (01.04.2008).

⁴¹⁶Mariana TORMOVA, “Efficiency of European Banking- Inequality and Integration”, Erişim: www.se.ac.uk/ec/mmf-2005/documents.082.pdf, (02.04.2008).

⁴¹⁷Thomas GEHRING ve George SHELDON, a.g.m.

yapılmaktadır. Bu yöntemlerde, bazı firmaların etkin çalışmadıkları ve tam etkin çalışan firma veya firmaların ise üretim fonksiyonlarının bilindiği varsayılmaktadır. Gerçekte tam etkin firmanın üretim fonksiyonunun bilinmemesi bunun tahmin edilmesini gerektirmektedir. Bu amaçla; Parametrik yöntemde ekonometrik, parametrik olmayan yöntemde ise matematiksel doğrusal programlama teknikleri kullanılmaktadır. Parametrik yöntemde, Cobb-Douglas veya translog gibi sabit parametrelili bir fonksiyon varsayılır. Fonksiyonun grafiğinin belirlenmesinden sonra her faaliyetin grafikte belirlenen üretim sınırından uzaklığı ölçülerek etkinsizlikleri ile ilgili önermeler yapılır. Parametrik olmayan yöntemde ise, üretim kümesinin elemanlarının sağlanması gereken konveksite, atılabilirlik veya oransallık gibi varsayımlar çerçevesinde bir gözlem kümesi alınarak üretim kümesi ve üretim kümesinin dış sınırı elde edilir. Herhangi bir üretim faaliyetinin etkinliği veya etkinsizliği sınırın bir elemanı olup olmasına göre belirlenir⁴¹⁸.

Etkinlik ölçümünde kullanılan bu iki yöntemin karşılaştırılmasında; parametrik olmayan yöntemlerde gerçekleşen gözlemlerden hareketle etkinlik sınırı belirlendiğinden rassal hata içerilmemektedir. Bu nedenle; hata terimi tarafından temsil edilen ölçüm hatası, birimlerin performansının değişkenliği, muhasebe kurallarındaki değişim etkisi gibi unsurlar dikkate alınmamaktadır. Ancak; parametrik yöntemdeki sözkonusu olan tek bağımlı değişkenin açıklanabilmesine ilişkin sınırın olmaması nedeniyle birden fazla girdi ve çıktıya olanak vermesi ve belirli bir fonksiyonel form oluşturma zorunluluğunun bulunmaması parametrik olmayan yöntemin üstünlüğünü gösterir⁴¹⁹. Parametrik olmayan yöntemin esnek yapısı ve ortalama etkinlik değerleri yerine karar birimlerinin etkinliklerinin karşılaştırmasına olanak veren uç değerleri vermesi gibi üstünlüklerine karşılık, değişkenlere karşı duyarlılığının yüksekliği parametrik yöntemleri gündeme getirmektedir. Bu ölçüm sorunlarını giderme amacını taşıyan parametrik yöntemin eksiklikleri; çıktıların birimlerinin farklı olduğu durumlarda, tek bir çıktıyı esas alan bu yöntemde kullanılan çoklu regresyonun tüm çıktıları ortak bir birim üzerinden tek

⁴¹⁸Ahmet ERTUĞRUL ve Osman ZAIM, a.g.e.,S. 47.

⁴¹⁹Yasemin Türker KAYA ve Ela DOĞAN, “Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Etkinliğin Gelişimi”, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ARD Çalışma Raporları 2005/10, S. 4.

bir değere indirgemesinin mümkün olmaması, etkinlik ölçütü olarak ortalama değeri esas almasının analize tabi firmaların etkin firma/firmalara kıyasla görece etkinliklerini göstermemesi ve üretim teknolojisini tek bir şekilde tanımlanması veya farklı üretim teknolojisini geçerliliğini varsaymamasıdır⁴²⁰. Etkinlik sınırının şekli, hata teriminin varlığı/dağılımı ve etkinsizliğin dağılımına ilişkin farklı varsayımları nedeniyle bu iki yönteme göre ölçülen etkinliğin derecesi ve yayılımı farklılaşmakta ve aynı banka farklı sıralamalar alabilmektedir. Gerçek etkinlik düzeyi belirsiz olduğundan hangi yöntemin etkinliği daha iyi ölçtüğüne karar vermek güçtür. Bu nedenle, parametrik yöntemlere esneklik kazandırmak ve parametrik olmayan yöntemlere hata terimi ekleme yönündeki ampirik çalışmalarla sözkonusu yöntemlerin kısıtları azaltılmaya çalışılmaktadır⁴²¹.

Etkinliğin parametrik ve parametrik olmayan yöntem çerçevesinde ölçümünde değişik yaklaşımlar kullanılmaktadır. Parametrik yöntemde; stokastik (tahmini) sınır yaklaşımı (stochastic frontier Approach-SFA), serbest dağılım yaklaşımı (distribution free approach-DFA) ve kalın sınır yaklaşımı (thick frontier approach-TFA) başlıca yaklaşımlardır. Bu üç yaklaşımın temel amacı, tam etkin firmalara (best practice firm) kıyasla etkin olmayan firmaların durumunu yansıtan uzaklığı veya farklılığı belirlemektir. Parametrik olmayan yöntemin başlıca yaklaşımları; veri zarflama analizi yaklaşımı (data envelopment approach-DEA) VZA ve bunun özel bir şekli olan ve etkinlik sınırı üzerindeki farklı noktalar arasında bir ikame olmayacağı varsayımını kabul eden serbest atılabilirlik yaklaşımıdır (free disposal hull-FDH).

2. Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı

Parametrik olmayan etkinlik ölçümlerinin en yaygın olarak kullanılanı olan Veri Zarflama Analizi (VZA) ilk defa Charnes, Coopers ve Rhodes tarafından gündeme getirilmiştir. Buna göre üretim teknolojisine ilişkin herhangi bir sınırlama olmaksızın mevcut veri dağılımında en iyi üretim teknolojisi altında üretim sınırları eğrisi

⁴²⁰Selçuk CINGİ ve Ş.Armağan TARIM, a.g.m.,

⁴²¹Yasemin Türker KAYA ve Ela DOĞAN, a.g.m.

oluşturabilecektir. Üretim birimlerinin tam etkin olmayabilecekleri varsayımının kabul edildiği yönteme göre; analiz kümesindeki bazı üretim birimleri görel olarak etkin bulunurken diğer bazıları etkinsiz olabilmektedir. Sözkonusu analiz yöntemi, ürettikleri mal ve hizmetler bakımından birbirine benzer olan ekonomik karar birimlerinin görel etkinliklerinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiştir. Yöntem, üretim birimlerinin etkinsizlik miktarını ve kaynaklarını tanımlayabilir. Başlangıçta, kar amacı gütmeyen çok sayıda girdi ve çıktılı üretimde bulunan kurumların görel etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılan yöntem daha sonraları kar amacına yönelik benzer yapıdaki çok sayıda girdi-çıktılı üretim fonksiyonuna sahip bankacılık gibi ekonomik birimlerin görel etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılmıştır. VZA’nde birden çok girdili ve çıktılı değişken bir doğrusal programlama modelinde kullanılarak her bir gözlem için tek etkinlik skoru elde edilir.

VZA’nin yararları; benzer ekonomik birimler arasında karşılaştırma yaparak karar vermeyi kolaylaştırıcı nispi etkinlik analizini başarmak, ekonomik birimler arasındaki etkinliklerin değişmelerinin yönü ile büyüklüğünü belirlemek ve bu değişime neden olan faktörleri ortaya koyarak firma yöneticileri ile planlamacılar açısından büyük önem arzeden temel bulguları ortaya koymak ve analizler sonucunda elde edilmiş teknik göstergelerin daha da iyileştirilmesine yönelik politika oluşturulmasına katkı sağlamak olarak belirtilebilir⁴²². Yöntemin en önemli özelliklerinde birisi; birden fazla girdi kullanılarak birden fazla çıktının üretildiği birimlerde, parametrik yöntemlerde olduğu gibi önceden belirlenmiş herhangi bir analitik üretim fonksiyonunun varlığına gereksinim duymadan ölçüm yapılabilmesidir. Ancak; gözlem kümesindeki karar birimlerinin ölçeklerinin farklı olması büyük ölçekli birimler bakımından daha düşük etkinlik skorunun elde edilmesine neden olur. Bu durumun giderilmesi için oran değişkenler kullanılır. Girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısını artırmak etkinlik skorlarını yükseltir⁴²³. VZA’nde etkinlik skorları mutlak ve olması gereken teorik değerler yerine analiz kümesine göre gerçekleşen görel değerleri yansıtır. Görel etkinlik değerleri girdi ve

⁴²²Recep KÖK ve Ertuğrul DELİKTAŞ, ag.e., S. 219.

⁴²³Mine KILLI ve Murat ATAN, “Etkinlik/Verimlilik Çalışmalarında Kullanılan Veri Zarflama Analizi Üzerine Karşılaştırmalı Yaklaşımlar”, Erişim:websitem.gazi.edu.tr/atan, (26.04.2008),

çıktıların sayısına karşı duyarlıdır. Analizde kullanılan birim veya ünite sayısı girdi ve çıktı sayısından fazla olmalıdır⁴²⁴. Girdi ve çıktı eksenli olabilen analizde önce, etkinlik sınırını oluşturan karar birimleri veya en iyi gözlemler belirlenir, daha sonra, bu sınırlar referans kabul edilerek etkin olmayan karar birimlerinin etkinlikleri veya etkinsizlikleri radyal olarak ölçülür⁴²⁵.

Ölçeğe göre sabit getiri (ÖSG/CRS) veya ölçeğe göre değişen getiri (ÖDG/VRS) varsayımlarında kullanılabilen VZA'nde ölçeğe göre sabit getiride tüm karar birimlerinin optimum ölçekte çalıştığı ve ölçek etkinsizliğinin (ÖE) bulunmadığı veya etkisizliğin ölçek farklılığından kaynaklanmadığı kabul edilir. Gerçekte ölçek etkinsizliğinin olması durumunda bu etkinsizlik teknik etkinsizlik içerisinde gizlenir veya ayrı olarak belirlenemez. ÖDG ise; ölçekten kaynaklanan bir etkinsizlik olmadığı ve etkinsizliğin sadece saf teknik etkinsizlikten oluştuğu varsayılarak ölçekten kaynaklanan etkinsizlik sorunu giderilir ve her zaman ÖSG'ye eşit veya daha yüksek etkinlik skoru elde edilir.⁴²⁶. Karar birimlerinin ölçeklerinden bağımsız olarak etkinliklerinin belirlendiği ÖSG modelinde teknik ve ölçek etkinliği birlikte bulunur. Başka bir deyimle; ÖSG firmaların fiili ölçeklerindeki teknik etkinliği (TE) ile en etkin ölçek büyüklüğünün sahip olduğu etkinlik skorlarına göre mevcut firma ölçeğinin neden olduğu etkinsizlikten (ölçek etkinliğinden) oluşur. ÖDG ise; ölçek farklılığının etkisini dikkate alarak her bir ölçeğin etkinlik skorlarının belirlenmesi ile birlikte en etkin ölçek büyüklüğünün bilinmesini amaçlar⁴²⁷.

Analiz sonucunda; ölçekten kaynaklanan bir etkinsizliğin olup olmadığını belirlemek için her iki ölçeğe göre bulunan etkinlik skorları birbirine oranlanır. Buna göre; $ÖE = \frac{ÖSG}{ÖDG}$ dir. $ÖE < 1$ ise ölçek etkinsizliği bulunmakta, $ÖE = 1$ durumunda ise ölçek etkinsizliği bulunmamakta olup en uygun ölçekte çalışılmakta, $1 < ÖE$ değeri de ölçek etkinsizliğini göstermektedir. Ölçek etkinliğini de kapsamı nedeniyle, ÖSG modelindeki etkinlik skorunun bir (1) olması durumu aynı zamanda

⁴²⁴Renuka MAHADEVAN, "The Economics of Productivity in Asia and Australia", Edward Elgar 2004, S.127.

⁴²⁵Nihat BOZDAĞ vd., "Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye'deki Özel ve Kamu Bankaları İçin" Erişim: <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil54.htm>, (19.04.2006).

⁴²⁶Yasemin Türker KAYA ve Ela DOĞAN, a.g.m..

⁴²⁷Cevdet A. Denizer vd., "Measuring Banking Efficiency in the Pre-and Post-Liberalization Environment: Evidence from the Turkish Banking System, Erişim: <http://econ.worldbank.org/files/1286-wps2476.pdf>.

ölçek etkinliğinin de bulunduğunu veya ölçek etkinsizliğinin bulunmadığını gösterir. Bu tür karar birimleri en uygun ölçekte çalışmakta ve etkinlik en üst seviyededir. Karar biriminin ÖDG’de etkin (1), buna karşılık ÖSG’de etkin olmaması durumunda ise; firmanın teknik olarak etkin olması nedeniyle, etkinsizliğin tamamı ölçek sorunundan kaynaklanmaktadır.

Veri Zarflama Analizine ilişkin ilk model olan Charnes, Cooper ve Rhodes –CCR Modeli- (1978) girdi eksenli ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımını kullanmıştır. Ölçeğe göre değişen getiri varsayımı ise ilk defa Banker, Charnes ve Cooper –BCC Modeli- (1984) tarafından uygulanmıştır. ÖSG varsayımı gözlem kümesindeki karar birimlerinin en uygun ölçekte faaliyet göstermeleri durumunda geçerli olmasına karşılık, bir çok faktörün karar birimlerinin optimum ölçekte çalışmasına olanak vermediği⁴²⁸ veya ÖDG varsayımında etkinlik skorlarının aynı ölçekteki karar birimlerine göre belirlenmesi nedeniyle analiz kümesinin karar birimlerinin ölçeklerinin farklılık göstermesi durumlarında ÖDG varsayımı kullanılır. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin modelin çözümüne yönelik sağladığı olanaklar, ÖDG varsayımını modelin daha yaygın olarak kullanılmasına neden olmuştur⁴²⁹.

C. Bankacılık Endüstrisine Yönelik Uygulamalı Literatür Örnekleme

Finansal bütünleşmeye koşut olarak artan rekabet koşulları ülkelerin bankacılık endüstrilerini ve bankaları eskisinden daha fazla birbirine yakınlaştırmış veya benzer duruma getirmiştir. Bununla beraber, mevcut örneklerine göre ileri derecede bütünleşme düzeyine ulaşmış AB ülkelerinde de bankacılık endüstrilerinin farklı gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak ülkelerin bankacılık endüstrileri farklı rekabet ve gelişmişlik seviyesine sahip olabilmektedirler. Bankacılık hizmetlerinin yerel sunulması özelliğini de yansıtan bu durum, ülkelerin bankacılık endüstrilerinin farklı karlılık, maliyet, etkinlik ve verimlilik düzeylerine sahip olmasına neden olmaktadır.

⁴²⁸Barbara CASU ve Philip MOLYNEUX, a.g.m.

⁴²⁹David A. GRIGORRIAN ve Vlad MANOLE, “Determinants of Commercial Bank Performance in Transition, An Application of Data Envelopment Analysis”, The World Bank, Erişim: www-wds.worldbank.org/external/default/wd, (22.04.2008).

Sözkonusu farklılıklar aynı endüstrideki bankalar arasında da görülmektedir. Çalışmanın Üçüncü Bölümünde verilen tarihsel ve hukuksal çerçevedeki betimsel açıklamaların bankacılığın etkinliğine yönelik yapılmış değişik analitik inceleme sonuçlarıyla tamamlanması amacıyla; Türkiye ve AB ülkeleri bankacılık endüstrilerine ilişkin etkinlik çalışmalarından bazıları aşağıda kısaca verilmiştir.

Bankacılık endüstrisine yönelik etkinlik çalışmalarının yurtiçi ve ülkelerarası olmak üzere iki yönü bulunur. Sözkonusu iki amaca yönelik etkinliğin parametrik ve parametrik olmayan yöntemler ile ölçülmesinde farklı sınır etkinlik kümeleri oluşturulur. Bankaların yurtiçi etkinliklerinin ölçülmesinde ülke içerisinde faaliyette bulunan bankaların etkinlik değerlerinin oluşturduğu ortak sınır değerleri esas alınarak etkinlik ölçümü yapılır. Bankaların ülkelerarası etkinlik ölçümü ise; her bir ülkenin bankalarının ayrı ayrı oluşturduğu sınır etkinlik değerleri çerçevesinde hesaplanan etkinlik değerleri veya analize dahil tüm ülkelerin bankalarının verilerinin bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulan tek bir sınır etkinlik değeri esas alınarak gerçekleştirilir. Bankacılıkta üretim teknolojisinin ülkeler bazında benzer olduğunun varsayıldığı ülkelerarası etkinlik ölçümündeki birinci yöntemde ortak bir etkinlik sınırının bulunmaması en önemli eksikliği oluşturur. İkinci yöntemde bu eksiklik giderilmekle beraber, etkinlik değerlerinin oluşmasında belirleyici olan farklı çevre koşullarının dikkate alınmaması, uluslararası karşılaştırmalarda belirlenen etkinlik değerlerinin olduğundan iyi veya kötü görülmesine neden olabilecektir. Buna göre, bankaların faaliyette bulunduğu olumlu yerel veya çevre koşulları etkinliği yüksek gösterirken, olumsuz koşullar etkinliği olduğundan daha düşük gösterecektir. Bu koşulların giderilmesine yönelik olarak etkinlik ölçüm modellerine girdi ve çıktı niteliğinde olmayan çevre faktörlerde dahil edilmektedir.

1. Bankaların Etkinliğine Yönelik Yurtiçi Uygulamalı Literatür Örnekleme

Sermaye yapısı kıstasında bankalarımızın yurtiçi etkinliklerinin belirlenmesine yönelik parametrik ve parametrik olmayan çok sayıda çalışma bulunmakta olup bu çalışmalarda farklı etkinlik sonuçları elde edilmiştir. VZA esas alınarak yapılmış bu çalışmalardan bazılarının sonuçları kısaca aşağıda verilmiştir. Diğer taraftan;

TBE'nin sermaye yapısı kıstasındaki etkinlik analizleri genel olarak 1980 sonrası uygulanan liberalizasyon politikalarının endüstrinin etkinliğine yönelik etkisi çerçevesinde yapılmıştır.

Bu doğrultuda; 1980 sonrası uygulanan liberalizasyon politikalarının bankaların etkinliği üzerindeki etkisine yönelik 1981 ve 1990 yıllarını esas alan çalışmada Zaim (1995); liberalizasyon politikalarının bankaların teknik ve tahsis etkinliğini olumlu yönde etkilediğini ve kamu bankalarının özel sermayeli bankalardan daha etkin olduğunu belirlemiştir. Liberalizasyon politikaları yanında makro ekonomik istikrarsızlıkların bankaların etkinliğine yönelik etkisini analiz konusu yapan Yıldırım (1999) çalışmasına göre de, kamu bankaları özel sermayeli bankalardan daha etkin bulunmakla birlikte, ölçek etkisizliğinden dolayı endüstride düzenli bir etkinlik artışı görülmemiştir. 1988-1995 döneminde sermaye yapısına göre bankaların etkinliğini analiz eden Yolalan (1996) göre; yabancı sermayeli bankalar etkin gurubu oluştururken, bunu özel sermayeli ve kamu sermayeli bankalar izlemiştir. 1992-1996 dönemine esas alan Jackson vd. (1998) çalışmalarında da, ekonomik krizin yaşandığı 1993-1994 yılları hariç, yabancı ve özel sermayeli bankalar kamu sermayeli bankalardan daha etkin bulunmuştur⁴³⁰.

Ertuğrul ve Zaim (1996); 1981,1990 ve 1993,1994 yıllarına ilişkin ÖDG, ÖSG ve Ölçeğe Göre Artmayan Getiri varsayımlarında TBE'nin ve sermaye yapıları itibariyle banka guruplarının etkinlik gelişmelerini VZA çerçevesinde incelemiştir. Buna göre; finansal serbestleşmenin bankacılık üzerindeki etkisinin incelendiği 1981 ve 1990 yıllarında kamu bankaları teknik olarak daha etkin iken, 1993 yılında özel bankalar daha etkin konuma yükselmiştir. Yabancı sermayeli bankalar ise anılan üç dönemde genel olarak ikinci sırada yer almışlardır. Her üç dönem itibariyle tüm ölçeğe göre getiri varsayımlarında bankaların teknik etkinliklerinde artışlar olmuş ve bankalar daha fazla oranda birbirlerine yaklaşmışlardır. Maliyet etkinliği bakımından kamu ve yabancı sermayeli bankalarda yanlış girdi tahsisi etkisizliklerinde belirleyici olurken, özel sermayeli bankalarda girdilerin teknik

⁴³⁰Meryem D. FETHİ, vd., ‘‘An Empirical Study of Stochastic DEA and Financial Performance: the Case Study of the Turkish Commercial Banking Industry’’,Erişim. Econturk.org/Türkish economy, (10.02.2008)

olarak etkin kullanılmaması etkisizliklerinde belirleyici olmuştur. 1994 ekonomik krizinin bankacılık endüstrisi üzerindeki etkisinin belirlenmesinin amaçlandığı 1994 yılına ilişkin analiz sonuçlarına göre; büyük oranda özel sermayeli bankalardan kaynaklanmak üzere genel olarak bankaların etkinliklerinde düşüşler görülmüştür⁴³¹.

Denizer vd. tarafından TBE'nin 1980 öncesi ve sonrası döneminin etkinliğinin karşılaştırıldığı 1974-1994 yıllarına ilişkin çalışmada; finansal piyasalardaki reformların veya serbestleşme uygulamalarının beklenildiği gibi endüstrinin genel etkinliğinde artışa neden olmadığı ve özel sermayeli bankaların kamu sermayeli bankalardan daha etkin çalışmadıkları belirlenmiştir. Finansal reformlara karşın endüstrinin etkinliğinde artışın görülmemesi; 1980 sonrası ekonimde yaşanan istikrarsızlıklara ve konvertibiliteye geçiş gibi reformların sonuçlarının 1990'lı yıllardan sonra alınmaya başlanmasına bağlanmıştır⁴³².

Atan ve Çatalbaş (2005) tarafından TBE'nde Aralık 2002- Eylül 2004 dönemi üçer aylık veriler esas alınarak yapılan ÖSG varsayımında ve girdi eksenli çalışmaya göre, sermaye yapısı itibarıyla ortalama teknik etkinlik sıralaması; yabancı sermayeli (%82.3), özel sermayeli(%63.2) ve kamu sermayeli(%62.5) bankalar şeklinde hesaplanmıştır. Bankaların ölçeklerine göre ise; büyük ölçekli bankalar (%80.3) en yüksek TE skoruna sahipken bu grubu orta ölçekli bankalar (%71.9) izlemiş ve küçük ölçekli bankalar (%58.9) en düşük etkinliğe sahip olmuşlardır. Buna göre; bankaların ölçek büyüklüğü etkinliklerini olumlu yönde etkilerken, bankaların kamu tarafından yönetilmesi etkinliklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşılık banka sermayesi açısından yabancı sermayeye sahip olmak (arkasında yabancı yabancı sermaye desteği bulunması) ise etkinliği artırıcı unsur olarak değerlendirilmiştir. Banka sayıları bakımından endüstrininin ortalama etkinliğinin (% 69.7) olduğu çalışmada toplam aktifler, toplam mevduat, toplam özkaynaklar, ödenmiş sermaye, bilanço dışı yükümlülükler, şube sayısı ve personel sayısı girdi değişkeni olarak alınırken toplam krediler çıktı değişkeni olarak kabul edilmiştir⁴³³.

⁴³¹Ahmet Ertuğrul ve Osman Zaim, a.g.ç, S. 112-113)

⁴³²Cevdet A. Denizer vd., a.g.m.

⁴³³ Murat ATAN ve Gaye Karpat ÇATALBAŞ, " Bankacılıkta Etkinlik ve Sermaye Yapısının Bankaların Etkinliğine Etkisi",
Erişim:<http://muratatan.info/academic/article/17>, (16.09.2008)

Cingi ve Tarım (2000) endüstrideki mevduat pazar payı %1'in üzerinde olan 21 bankayı kapsayan 1989-1996 dönemine ilişkin ÖSG varsayımı esas alınarak yapılan çalışmada; kredi geri dönüş oranının değişken olarak alınıp alınmamasının etkinlik skorlarında önemli değişikliklere neden olmadığı ve etkinlik skorlarının yıllara göre önemli değişiklikler gösterdiği belirlenmiştir. Özel sermayeli bankaların kamu sermayeli bankalardan daha etkin bulunduğu çalışmaya göre, yıllar itibariyle bankaların etkinliklerinde görülen farklılıklar esas olarak ölçek etkinliğinden kaynaklanmış olup bu durum kamu bankalarında daha belirgin görülmüştür⁴³⁴.

Dezenflasyon sürecinde (2002-2004 döneminde) TBE'nde etkinliğin gelişimine ilişkin çalışmada Kaya ve Doğan (2005); aracılık ve üretim yaklaşımı çerçevesinde, ÖDG varsayımında ve girdi eksenli yöntemle bankaların ortalama teknik etkinliği 2003 yılında bir önceki yıla göre %5 oranında yükselirken, 2004 yılında %1 oranında gerilemiştir. Çalışmaya göre; bankaların etkinliği ölçeklerine koşut olarak yükselmiş ve büyük ölçekli bankalar orta ve küçük ölçekli bankalardan daha etkin bulunmuştur. Anılan dönemde teknik etkinlikteki %1'lik azalmaya karşılık teknolojik gelişme %4 oranında artarak endüstrinin Malmquist toplam faktör verimliliği endeksi ortalama olarak %4 oranında yükselmiştir. Bankaların kaynaklarının yönetsel başarısını gösteren saf teknik etkinlikteki %2 oranındaki iyileşmeye karşılık ölçek etkinliği ortalama olarak %2 oranında azalmıştır. İnceleme dönemi itibariyle endüstrideki bankaların etkinlik göstergeleri açısından birbirine yaklaştığının tespit edildiği çalışmaya göre, düşen enflasyon ortamı ve makro ekonomik istikrar bankaların aracılık fonksiyonlarının ve etkinliklerinin artmasına neden olarak sürdürülebilir bir büyüme ortamına katkılarını artırmıştır. Ayrıca; AB'ne tam üyelik sürecinde artan rekabet koşullarında endüstrinin rekabet gücünün artmasında bankaların ölçek büyüklüklerinin önemli olacağı sonucuna varılmıştır⁴³⁵.

TBE'nin etkinliğine ilişkin bu çalışmalara göre; liberalizasyon süreci ve artan rekabet ortamı bankaların etkinliğine olumlu yönde katkı yapmakla birlikte, yaşanan makro ekonomik istikrarsızlıklar etkinlik artışlarının sürekliliğini önlemiştir. Banka

434Selçuk CINGİ ve Ş. Armağan TARIM, a.g.m..

435 Yasamin Türker KAYA ve Ela DOĞAN,a.g.m.

gurupları esas alınarak yapılan analizlere göre ise; TBE’nde ölçek büyüklüğünün etkinliğin sağlanmasında belirleyici olduğu, buna karşılık, kriz dönemlerindeki kamu sermayeli bankaların etkinlik üstünlükleri hariç olmak üzere, sermaye yapıları itibarıyla farklılığın etkinliğin oluşmasında belirgin bir unsur olmadığı görülmektedir. Nitekim bazı çalışmalarda kamu sermayeli bankalar daha etkin görülürken, bazı çalışmalarda yabancı sermayeli bankalar daha etkin görülmüştür. Ancak; tüm bu çalışmalardaki inceleme dönemlerinde ülkemizde faaliyette bulunan yabancı sermayeli bankaların yaygın bankacılık faaliyeti olmayan toptancı bankacılık çerçevesinde faaliyetlerini sürdürdükleri ve ana bankanın uzantısı şeklinde organik büyüme stratejisini esas aldıkları dikkate alındığında, Üçüncü Dalga Bankacılık Dalgası çerçevesinde ulusal bankaları satın alarak yerel iştirakler şeklinde inorganik büyüme ve yaygın bankacılık faaliyet stratejinin uygulandığı 2002 sonrası yabancı bankaların etkinlikleri yukarıdaki çalışmaların sonuçlarından farklı olabilecektir.

2. Bankacılığın Etkinliğine Yönelik Yurtdışı Uygulamalı Literatür Örnekleme

Etkinliğin ülkelerarası karşılaştırmasında, bankacılık faaliyetlerinin özelliğinden kaynaklanan etkinlik ölçüm güçlüklerine ilave olarak bazı belirsizlikler gündeme gelmektedir. Etkinlik sonuçlarının yorumlanmasını zorlaştıran bu güçlükler, bankaların faaliyet gösterdiği ekonomik ve düzenleyici ortam ile ölçülmesi zor olan bankacılık hizmetlerinin kalite farklılıklarıdır⁴³⁶. Bununla birlikte özellikle son yıllarda, çoğunluğu AB ülkeleri olmak üzere, bankaların uluslararası etkinliğinin karşılaştırmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara göre; ülkelerin bankacılık endüstrisinin etkinliği, seçilen yöntem ve değişkenlere göre farklı olmakla beraber, çalışmanın önceki bölümlerine belirtildiği üzere, başta ABD bankacılığı olmak üzere gelişmiş bankacılık endüstrisine sahip ülkelerin bankaları genel olarak daha etkin bulunmuştur. Buna göre; yabancı ve ulusal banka etkinlik ayırımı, gelişmiş ülkelerde ulusal bankalar daha etkin bulunurken, gelişmekte olan ülkelerde ÇUB daha etkin görülmüştür. AB ülkeleri arasındaki analizlerde ise ulusal ve ÇUB’ın etkiliklerine ilişkin olarak farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

⁴³⁶ Allen N. BERGER ve David B. HUMPHREY, a.g.m.

Bankacılık endüstrisinin ülkelerarası etkinliğinin karşılaştırmasına ilişkin olarak Berg vd.'nin (1993) VZA ile İskandinav ülkeleri bankacılığının ayrı ayrı ve ortak sınır etkinliği esasında iki farklı yöntemle göre yaptığı çalışmada, İsveç bankaları diğer ülkelerin bankalarına kıyasla daha etkin bulunmuştur. Poster vd. (1994) tarafından sekiz gelişmiş ülkenin 427 bankasına ilişkin çalışmada ise, ortalama etkinlik skoru %86 bulunurken, %95 ile Fransa bankaları en etkin, %55 değeriyle Birleşik Krallık bankaları ise en düşük ortalama etkinliğe sahip bulunmuştur⁴³⁷.

Casu ve Molyneux'un AB'nde finansal bütünleşmeye yönelik düzenlemelerin bankaların etkinliklerinin artırılmasına yönelik katkısının araştırılması amacıyla beş büyük AB ülkesi bankacılığının 1993-1997 dönemine ilişkin olarak VZA yöntemi ile yaptıkları çalışmada; ÖSG etkinlik skorlarının ÖDG skorlarından daha düşük olduğu ve ÖDG varsayımında çıktı eksenli yaklaşımın ortalama etkinlik skorlarının girdi eksenli yaklaşımdan daha yüksek olduğu görülmüştür. Ortalama etkinlik skorları ise %57 ile %65 arasında değişmiştir. Çalışma sonuçlarına göre; Avrupa tek pazarının yaratılmasına yönelik düzenlemeler bankaların etkinliklerinde önemli artışlara neden olmamış ve ülkelerin bankacılık endüstrilerinin etkinlik skorlarının birbirine yaklaştığına yönelik bulgular zayıf görülmüştür. Ayrıca; bankacılıkta ülkelerarasında görülen etkinlik farklılıklarının temelde yerel koşullar tarafından belirlendiği sonucuna varılmıştır⁴³⁸.

Avrupa Bankacılığının ülkelerarası performansının etkinlik analizi ile ölçülmesinde Hasan vd. (2000), tek aşamalı VZA yönteminin kullanıldığı 612 ticari bankanın 1993 yılı verilerini kapsayan 10 gelişmiş ülkeye ilişkin çalışmada, ortalama temel etkinlik skorları %16 ile %49 arasında değişirken, çevre koşullarının dikkate alındığı ortalama pür teknik etkinlik skorları %33 ve %82 arasında değişmiştir. Sözkonusu 10 ülkenin her birinin bankalarının analiz kapsamındaki diğer ülkelerde faaliyet göstermek istemesi durumunda gündeme gelen ve rekabet güçlerinin göstergesi sayılabilecek yabancı ülkedeki ortalama etkinlik skorlarının ev sahibi ülkenin çevre koşullarına bağlı olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda; temel ve pür

⁴³⁷ David A. GRIGORIAN ve Vlad MANOLE, a.g.m.

⁴³⁸ Barbara CASU ve Philip MOLYNEUX, a.g.m.

etkinlik skorları esas alınarak hesaplanan yabancı ülkedeki ortalama etkinlik skorları %56 ile %65 arasında değişmiştir. Çalışmada; ekonomik, demografik ve düzenlemeler gibi çevre faktörleri bakımından daha kötü durumda olan ülkelerin bankalarının, bu koşullar bakımından daha iyi durumda olan ülkelerde faaliyet göstermek istemeleri durumunda, mevcut etkinlik skorlarını başarılı bir şekilde sürdürebilecekleri veya gelişmiş çevre koşullarına sahip ülkelerin bankalarının daha az gelişmiş çevre koşullarına sahip ülkelerde karlı bir şekilde faaliyette bulunmalarının güç olduğu sonucuna varılmıştır⁴³⁹.

Tomova (2005), AB finansal bütünleşme sürecinin bankaların etkinliklerine yönelik etkisinin belirlenmesi amacıyla, Birlik üyesi 25 ülkenin ve üyelik sürecindeki Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan'nın ticari bankalarını kapsayan 1994-2002 dönemine ilişkin toplam 1.326 bankanın verilerini esas alan VZA yöntemi çerçevesinde çalışmada bulunmuştur. Analize esas verilerin belirlenmesinde bankaların karlılık ve aracılık fonksiyonun ölçülmesi doğrultusunda ikili bir sınıflandırmanın yapıldığı çalışmada; gelişmiş AB ülkelerinin bankacılık endüstrisinde daha yüksek olmak üzere, gelişmiş AB ülkelerinin bankacılık endüstrisi ile daha az gelişmiş ülkelerin bankacılık endüstrilerinin etkinlik skorları arasında önemli farklılıklar bulunmuştur. Bununla birlikte; finansal bütünleşmenin artmasına koşt olarak bu farklılıklar azalmış olup gelişmiş ve daha az gelişmiş ülkeler ayırımında ayrı ayrı gruplar itibariyle yapılan analizde grupların kendi içerisinde benzer etkinlik skorlarına sahip olduğu görülmüştür⁴⁴⁰.

Diğer çok sayıda çalışmada olduğu gibi Gehrig (1999) de; AB finansal bütünleşme sürecinin bankaların maliyetleri, karlılıkları ve rekabet güçlerine yönelik etkisinin belirlenmesi amacıyla, 17 AB ülkesi ile Norveç ve İsviçre'nin toplam 1.783 ticari ve tasarruf bankasının 1993-1997 dönemine ilişkin etkinlik gelişmelerini VZA yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre; finansal bütünleşmenin etkisiz bankaları endüstri dışına atacağı ve ülkelerarası etkinlik farklılıklarının azalacağı öngörüsü gerçekleşmemiştir. Bankaların ülkelerarası etkinlik farklılıklarının ülkeiçi

⁴³⁹İftekhar Hasan, vd., "Cross-border Performance in European Banking", Erişim: <http://www.ift-cfs.de/papers/haslopaz.pdf>, (17.04.2008).

⁴⁴⁰Mariana TOMOVA, a.g.m.

etkinlik farklılıklarından daha yüksek bulunması, endüstrinin bütünleşmeden uzak olduğunun göstergesi olarak belirtilmiştir. Bankaların etkinlik skorlarının (maliyet etkinliğinde en düşük % 45 ve karlılık etkinliğinde en düşük % 65) düşük bulunduğu çalışmada, büyük ölçekli ve uzmanlaşmış bankalar daha etkin bulunmuştur. Bankaların etkisizliklerinin temel nedeni ölçek etkisizliğinden öteye mevcut ölçekte kaynakların etkin kullanılmamasından kaynaklanmıştır. Ülkelerarası büyük etkinlik farklılıklarının bulunduğu endüstride, finansal piyasalardaki artan bütünleşmenin etkinlik farklılıklarını azaltmasının ve endüstride yoğunlaşmanın artırmasının endüstrinin yapısında önemli değişiklikleri gündeme getirmesi beklenmektedir⁴⁴¹.

3. Bankacılıkta Etkinlik Ölçme Yaklaşımları İle Girdi-Çıktı Örnekleme

Bankacılık sektörüne ilişkin yurtiçi ve ülkelerarası etkinlik ölçüm çalışmalarında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu durum; etkinlik analizlerinde kullanılan sınır etkinliği yönteminin değişkenlere karşı yüksek oranda hassas olmasından ve uygulama alanı olan bankacılığın çok sayıda girdili ve çıktılı üretim yapısı, girdi ve çıktılarının tanımında farklı yaklaşımların bulunması ve faaliyet yapısı itibariyle bankacılığın makro değişkenlerden önemli oranda etkilenmesi ile bu etkinin bankaların bilançolarının şekillenmesinde belirleyici olması gibi analiz yöntemi ve uygulama alanının özelliklerinin sonucudur. Nitekim, girdi ve çıktılarının bankaların bilançoları içerisindeki payları veya büyüklükleri makro koşullara ve ülkelerin düzenlemelerine bağlı olarak ülkelere veya zamana göre farklı olabilmektedir. Bu nedenle; aynı veya benzer şekilde tanımlanmış bir değişkenin analiz sonucuna yönelik etkisi farklı olmaktadır. Bankacılık sektörünün yurtiçi ve ülkelerarası etkinlik analizlerinde kullanılan yaklaşımlar ile girdi ve çıktılarından bazıları aşağıda (Tablo: 44) verilmiştir.

441Thomas GEHRIG, a.g.m.

Tablo: 44 Bankacılık Etkinlik Analiz Yaklaşımları ile Girdi ve Çıktılar Örnekleri

ÇALIŞMANIN				
Yazarı ve Dönemi	Alanı	Yaklaşımı	Girdileri	Çıktıları
Denizer vd., (2000) 1970-1994	Türkiye	ÜY	1)Özkaynaklar 2)Perso. Gid. 3)Ücret ve Kom. Gid.	1) Mevduat 2) Ücret ve Kom. Gel.
Denizer vd., (2000) 1970-1994	Türkiye	AY	1) Mevduat 2)Faaliyet Gid.	1) Krediler 2) Faiz, Ücret ve Kom. Gel.
Bar vd., (1999) 1984-1998	ABD	AY	1)Perso. Gid. 2) Sabit Kıy. 3) Faiz Dışı Gid.	1) Gel. Get. Akt. 2) Faiz Dışı Gel. 3) Faiz Gel.
Kaya ve Doğan (2005) 2002-2004	Türkiye	AY	1)Mevduat/Top. Akt. 2) Diğ. Yab. Kay/ Top. Akt. 3) Faiz Gid./ Top. Akt. 4) Faiz Dışı Gid/ Top. Akt.	1)Top.Krd./Top.Akt. 2) Faiz Gel/Top. Akt.
Doğan ve Kaya (2005) 2002.2004	Türkiye	ÜY	1) Perso./Gid/Top. Akt. 2) Diğ. Faiz Dışı Gid./ Top. Akt. 3) Şube Başına Perso. Say./Top. Akt.	1)Top.Krd./Top.Akt. 2) Faiz Gel./Top. Akt.
Fethi vd.	Türkiye	ÜY	1) Personel Gid.	1) Krediler

(2001) 1999			2) Amortisman ve Diğ. Sabit Kıy. Gid.	2) Vadeli Mevduat 3) Vadesiz Mevduat
Ertuğrul ve Zaim (1996) 1981-1994	Türkiye	ÜY	1) Personel Sayısı 2) Faiz Giderleri 3) Sabit Kıymetler 4) Diğer İşl. Gid.	1) Kısa Vad. Mev. 2) Uzun Vad. Mev. 3) Kısa Vad. Krd. 4) Uzun Vad. Krd.
Stavarek (2003) 1999-2002	Dört Ülke	AY	1) İşgücü 2) Sermaye 3) Mevduat	1) Krediler 2) Net Faiz Gel.
Casu ve Molyneux 1993-1997	Beş Ülke	AY	1)Top.Maliyet. (Faiz, Perso. ve Diğ. Gid. 2) Mevduat	1) Krediler 2)Diğ. Faiz Get. Akt.
Hasan vd. (2000) 1993	10 Ülke	KDY	1) İş Gücü 2) Sabit Kıy. 3) Diğer Faiz Dışı Gid.	1) Krediler 2) Mevduat 3)Diğ. Faiz Get. Akt.
Grigorian ve Manole (2002) 1995-1998	Yedi Ülke	KDY	1) İşgücü 2) Sabit Kıy. 3) Faiz Gid.	1) Top. Gel. 2) Net Krediler 3) Likit Akt. veya 1) Mevduat 2) Net Krediler 3) Likit Değerler
Tomova (2005) 1994-2002	28 Ülke	AY	1) Sabit Kıy. 2) Yabancı Kay. 3) İşletme Maliyeti	1) Top. Faal. Gel. veya 1) Krediler 2)Diğ. Gel. Get. Akt.
Pastor (1999) 1988-1994	Dört Ülke	KDY	1) Personel Gid. 2) İşletme Gid.	1)Krediler 2) Mevduat 3)Diğ. Gel. Get. Akt.

AY: Aracılık Yaklaşımı, ÜY: Üretim Yaklaşımı, KDY: Katma Değer Yaklaşımı

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖTEMİ

AB'ne tam üyelik sürecinin devam ettiği günümüzde Türk Bankacılık Endüstrisinin uluslararası finansal piyasalarla bütünleşme eğilimi endüstriyi uluslararası rekabete daha fazla açık duruma getirmiştir. Artan rekabet ile bankaların maliyetleri, karlılıkları ve etkinliklerinin değişimi endüstrinin yapısını ve bankaların geleceğini eskisinden daha fazla oranda etkiler olmuştur. Bu yeni koşullarda endüstrinin uluslararası rekabet gücünün bilinmesi, makro düzeyde kamu otoriteleri, mikro düzeyde banka ortak ve yöneticileri bakımından geleceğe yönelik stratejilerin oluşturulmasında öncelikli konumuna gelmiştir.

Bu çerçevede; rekabet gücünü etkileyen üretim maliyetleri, karlılık ve ölçeğe ilişkin soruların yanıtlanmasında, etkinlik analizleri kullanılan yöntemlerin birisini oluşturmaktadır. Çok sayıda çıktıyı yine çok sayıda girdi kullanarak üreten bankacılık endüstrisine yönelik etkinlik ölçümlerinde, analiz kapsamındaki bankaların etkin olanlarının oluşturduğu ortak sınır etkinliğinin esas alındığı parametrik olmayan Veri Zarflama Analizi yaygın olarak kullanılmaktadır. Rekabet gücünün de görel bir kavram olması, belirlenmesinde bu yöntemin kullanılmasına olanak vermektedir. Çalışmada, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecindeki ülkemiz bankacılık endüstrisinin rekabet gücü; etkinlik analiziyle analitik ve ülkelerin bankacılık endüstrisinin karşılaştırılması suretiyle betimsel çerçevede belirlenmiştir. Bu doğrultuda; mikro düzeyde rekabet gücüne ilişkin olarak önceki bölümlerinde verilen açıklamalar çerçevesinde TBE'nin rekabet gücünün etkinlik analizleriyle belirlenmesi amaçlanmakta ve kamu otoriteleri ile firma (banka) yöneticileri bakımından politika önermelerine referans bulgular elde edilmektedir.

Çok sayıda ÇUB'nın faaliyette bulunduğu TBE'nin mevcut ve potansiyel rakipleri karşısındaki rekabet gücünün yurtiçi etkinlik analizleriyle ölçülmesinde, halen ülkemizde faaliyette bulunan bankaların mülkiyet yapıları esas alınarak yurtiçi etkinlik karşılaştırması yapılacaktır. Türkiye'de faaliyette bulunan ÇUB'nın iştirak veya ana bankadan bağımsız tüzel kişiliği bulunan şubeler şeklindeki organizasyon yapısı dikkate alındığında, aynı çevre koşullarında faaliyet gösteren ulusal ve yabancı

bankaların etkinlik karşılaştırmalarının rekabet gücüne ilişkin temel bir gösterge olabileceği varsayımından hareket edilmektedir. Karar vericilerin bankalara veya bir bütün olarak endüstriye yönelik politika belirlemelerine veri oluşturulması amacıyla mülkiyet yapısı farklılığı yanında TBE'nin etkinliği değişik kıstaslar çerçevesinde analiz edilerek rekabet gücünün gelişimine ilişkin çıkarımlar yapılmıştır. Ayrıca; AB sürecindeki TBE'nin rekabet gücü incelenirken, AB ülkelerine yönelik firma (banka) bazında veri tabanına ulaşılması nedeniyle ülkelerarası etkinlik karşılaştırması yapılamadığı için, TBE ve AB ülkeleri bankacılık endüstrilerinin ülkelerarası rekabet gücü karşılaştırması; çalışmanın üçüncü bölümünde ortalama değerler şeklinde yer alan ve ayrıntıları aşağıda verilen ülkeler bazlı göstergelerden hareketle betimsel çerçevede yapılmaktadır.

A. Araştırmanın Amacı

ÇUB'lık faaliyetlerinin belirleyicilerinden birisi etkinlik farklılıklarından kaynaklanan rekabet üstünlükleridir. Dolayısıyla; ÇUB'ın küresel üstünlüğüne karşılık ulusal bankaların yerel üstünlüklerinin önemsendiği bilinmektedir. Söz konusu üstünlüklerin derecesi ülkelerin bankacılık endüstrisinin gelişmişlik düzeyi ile ilişkili olup gelişmiş bankacılık endüstrisine sahip ülkelerde yerel üstünlüğün daha fazla olmasına karşılık, gelişmemiş bankacılık endüstrisinin bulunduğu ülkelerde küresel üstünlük daha fazladır. ÇUB'lık faaliyetlerinin etkinlik farklılıklarıyla açıklanmasında, bu bankaların küresel üstünlüklerinin ulusal bankaların yerel üstünlüklerinden daha fazla olduğu kabul edilir.

Türkiye'de ilk olma özelliği taşıyan çalışmadaki temel hipotez şudur: ÇUB'lar gelişmekte olan ülkelerde ulusal bankalar karşısında küresel üstünlüklere sahiptirler. Çalışmada, ÇUB'ın ulusal bankalar karşısında küresel üstünlüklerinin bulunduğu hipotezi test edilecektir. Buna göre; ÇUB'lık faaliyetlerinin yerel iştirakler veya bağlı ortaklıklar aracılığı ile yapılması durumunda, bu tür bağlı ortaklıkların ana bankanın küresel üstünlüğüne sahip olmanın yanı sıra yerel olmaktan kaynaklanan yerel üstünlüklerinin de içselleştirilmesi ulusal bankaların yerel üstünlüklerinin önemini azaltmaktadır. Dolayısıyla; ÇUB'ın yerel iştiraklerinin küresel üstünlüklerinin çok

daha fazla olduğu görüşü kabul edilmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda yukarıdaki temel öngörüden çalışmada aşağıdaki iki hipotez test edilmektedir.

Hipotez 1: Türkiye’de faaliyet gösteren ÇUB’ın küresel üstünlüklere sahip olduğu varsayımında etkinlik düzeyi, ulusal bankaların yerel üstünlüklerinin olduğu varsayımı altındaki etkinlik düzeyinden daha yüksektir.

Hipotez 2: ÇUB’ın ulusal bankaları satın alıp yerel iştirake dönüştürmesi sonucunda, yerel üstünlükler içselleştirildiğinden, ÇUB’ın küresel üstünlüklere sahip olduğu varsayımı altındaki etkinlik düzeyi daha da artmaktadır.

Söz konusu hipotezler; çalışmanın önceki bölümlerinde verilen Türkiye ile AB ülkelerinin bankacılık endüstrilerinin betimsel karşılaştırmasından çıkarılmaktadır. Bu durum; izleyen bölümde ülkeler bazında ayrıntılı olarak verilen doğrudan ve dolaylı finansal gelişmişlik göstergeleri bakımından TBE’nin, ülkemizde faaliyette bulunan ÇUB’ın ana ülkeleri bankacılık endüstrisine göre daha az gelişmiş seviyede bulunması ve ulusal ekonomik gelişmişlik göstergeleri ile doğrulanmaktadır.

Bu temel kabulden hareketle çalışmada; TBE’nin rekabet gücünün etkinlik kıstasına bağlı olarak ölçülmesi ve ülkemizde faaliyet gösteren yabancı bankalarla ulusal bankaların yurtiçi etkinliklerinin düzeylerinin karşılaştırılarak politika önermelerinin oluşturulması amaçlanmaktadır.

B. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yönteminin seçiminde; TBE’nin rekabet gücünü belirlemede önceki bölümlerde verilen teorik çerçeveden yararlanarak etkinlik karşılaştırması referans alınmaktadır. Bu ölçütün derecesinde çevre faktörlerinin varlığı öneme haiz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla parametrik olmayan etkinlik analizinin tercih edilmesinde; bu yöntemin, bankacılık faaliyetlerinin birden fazla girdi ve çıktı özelliği ile rekabet gücünü ölçmeye olanak vermesi etkili olmuştur.

1. Modelin Tanımı ve Seçimine Etkileyen Faktörler

Araştırmaya esas olmak üzere öncelikle; uygulanacak yöntem (parametrik ve parametrik olmayan), yaklaşım (girdi veya çıktı eksenli), ölçüğe göre getiri, karar birimleri, girdi ve çıktı değişkenlerinin seçimi, dönemi ve izlenecek süreç belirlenmiştir. Çalışmada yöntem olarak seçilen parametrik olmayan veri zarflama analizinin seçilmesinin nedenlerinden bazıları şu şekilde sıralanmaktadır: bankacılıkta çok sayıda çalışmanın yapılmış bulunması, bankacılığın çok girdili ve çıktılı üretim yapısına uygun olması ve belirlenmiş bir üretim fonksiyonuna ihtiyaç göstermemesidir. Yine, girdi ve çıktı eksenli modellerden hangi yaklaşımın benimseneceği ise analize tabi karar birimlerinin üretim yapısına bağlı olup maliyetlerin kontrol altına alınmasının öncelikli olduğu endüstrilerde girdi eksenli yaklaşım benimsenmektedir. X etkinliği olarak ta isimlendirilen sınır etkinliğinde yöneticiler açısından maliyetlerde etkinliğin öncelikle sağlanması gerektiğinin kabulü, analizlerde genel olarak kullanılmış olması ve küreselleşen rekabet koşullarında çıktı fiyatlarını etkileme gücü azalan bankacılıkta maliyetlerin kontrol altına alınması zorunluluğu nedenleri çalışmada da girdi eksenli yaklaşımı gerektirmiştir.

Modelin oluşturulmasında karar verilmesi gereken diğer bir husus, ölçüğe göre getirinin belirlenmesidir. ÖSG; bütün üretim birimlerinin en uygun ölçekte çalıştıkları veya etkinlik değişikliklerinin ölçek farklılığından kaynaklanmadığı varsayılır. Gerçekte değişik nedenlerle bankaların en uygun ölçekte çalışmaması ve ÖDG durumunun etkinlik skorlarını daha yakından belirlemesi nedenleriyle ÖDG esas alınmıştır. Bankaların ölçüğün getirisinden kaynaklanan etkinsizliğinin bilinmesi amacıyla ÖSG varsayımına göre de ayrıca etkinlik skorları belirlenmiştir.

Esnek yapıya sahip VZA sonuçlarının değişkenlerin seçiminden yüksek derecede etkilenmesi yanında, bankacılık faaliyetlerinin çok sayıda girdi ve çıktıya dayanması ile bankacılık ürün ve hizmetlerinin niteliğinden kaynaklanan tanımlanmasındaki güçlükler girdi ve çıktıların belirlenmesi ve seçimi konusunun literatürde yoğun şekilde tartışılmasını neden olmaktadır. Bankacılıkta girdi ve çıktıların belirlenmesine ilişkin olarak henüz görüş birliğine varılamamış olması

nedeniyle, analizin amacına göre, değişik yaklaşımlar çerçevesinde belirlenen farklı girdi ve çıktıları kullanılmaktadır.

Girdi ve çıktıların belirlenmesinde üretim (production veya user cost approach) ve aracılık (intermediation veya asset approach) şeklinde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu iki ana yaklaşım arasındaki temel farklılık, mevduatın girdi veya çıktı olarak kullanılmasından kaynaklanır. Üretim yaklaşımında bankalar geleneksel üretim faktörlerini (sabit sermaye ve işgücü gibi girdileri) kullanarak mevduat ve kredi müşterilerine hizmet sunumunda bulunurlar. Yaklaşımında; mevduat ve kredi hesaplarının adedi çıktı, bunları üretmek için katlanılan tüm işletme giderleri girdi olarak kabul edilmekle birlikte, çıktıları ilişkin sayısal verilerin sağlanmasındaki güçlükler nedeniyle uygulamada çıktıların parasal değerleri esas alınmaktadır. Aracılık yaklaşımında ise; bankaların temel fonksiyonu fonların aracılığı olarak görülmekte ve krediler ile diğer plasman kalemleriyle bunların gelirleri çıktı, işletme ve faiz giderleri ile mevduat girdi olarak kabul edilmektedir.

Söz konusu iki yaklaşımın bankaların hizmet üretme ve aracılık faaliyetlerini açıklama kapasitesinin tartışılması karşısında, sonuca ilişkin farklılığın görülebilmesi amacıyla iki yaklaşımın birlikte kullanılmasının uygun olacağı da önerilmekle birlikte; bankaların mevduat ve yatırım politikalarının esas olarak genel müdürlüklerince belirlenmesi ve şubelerin hizmet üretim birimleri olması nedenleriyle, üretim yaklaşımının şubelerin etkinliklerinin ölçülmesinde üstünlüğe sahip olduğu, buna karşılık, bankaların toplam giderlerinin yaklaşık üçte ikisini oluşturan fonlama giderlerine ilişkin kararların genel müdürlüklerce alınması yanında aracılık yaklaşımının karlılık etkinliğini ölçmedeki üstünlüğü nedeniyle de işletme olarak bankaların genel etkinliklerinin ölçülmesinde aracılık yaklaşımının daha uygun olduğu kabul edilir⁴⁴². Yaklaşım seçiminin analizin amacına bağlı görülmesi karşısında; bankaların maliyet üstünlüklerinin araştırılmak istenmesinde üretim yaklaşımının, tüm bankacılık endüstrisinin maliyet toplamı ile iktisadi rekabet gücünün analiz edilmek istenmesi durumunda ise aracılık yaklaşımının⁴⁴³ veya

⁴⁴²Allen N. BERGER ve David B. HUMPHREY, a.g.m.

⁴⁴³Selçuk CİNGİ ve Ş. Armağan TARIM, a.g.m.

hizmet üretiminin esas faaliyet konusunu oluşturduğu küçük ölçekli bankalarda üretim yaklaşımının, fonların aracılığının önemli olduğu bankalarda ise aracılık yaklaşımının⁴⁴⁴ daha sağlıklı sonuçlar vereceği belirtilmektedir.

Bu iki ana yaklaşım arasındaki mevduatın girdi veya çıktı sayılmasına ilişkin farklılığa karşılık üçüncü bir yaklaşım olarak, Hancock (1991), girdi ve çıktıların belirlenmesinde bilanço kalemlerinin yarattığı katma değerlerin esas alınması kıstasını temel alan katma değer (value added) yaklaşımını gündeme getirmiştir. Buna göre bilançonun her bir kalemi, yarattığı katma değer baz alınarak girdi veya çıktı olarak alınabilecektir. Bu çerçevede, vadesiz hesaplar, faiz maliyetinden fazla olarak hizmet sunumuna konu olması nedeniyle çıktı olarak alınabilmektedir⁴⁴⁵. Araştırmanın temel amacının TBE'nin rekabet gücünün, bankaların sermaye yapıları itibariyle yurtiçi görelî etkinlikleri esas alınarak belirlenmesi olması nedeniyle bu çalışmada aracılık yaklaşımı benimsenmiştir. Diğer taraftan; gelişmiş ülkelerden farklı olarak, tasarrufların kıt ve pahalı olduğu ülkemizde mevduat hesaplarından komisyon alınması ve mevduata dayalı hizmet verilmesi veya katma değer yaratılması uygulamasının bulunmaması ve mevduatın girdi niteliğinin ağırlıklı olduğunun kabul edilmesi bu yöntemin seçilmesini güçlendirmektedir.

Çalışmada inceleme dönemi olarak 2002- 2007 yılları alınmıştır. Ülkemizde yaşanan 2001 ekonomik kriz sonrası bankacılığın yeni bir yapıya dönüşmesi ve ÇUB'ın Üçüncü Bankacılık Dalgası doğrultusunda bu tarihten sonra ülkemize yoğun bir şekilde yönelmiş bulunması yanında dönemin istikrarlı yapısı ile yıllar itibariyle uyumlu verilere ulaşılabilmesi inceleme dönemini anlamlı kılmaktadır. Bu çerçevede; ülkemizde faaliyette bulunan mevduat kabul eden bankaların sermaye yapıları itibariyle etkinlik analizi 2002-2007 dönemi esas alınarak yapılmaktadır. Bu tür bir analizle; sermaye yapısının banka etkinliği üzerindeki etkisinin belirlenmesi yanında, ölçek büyüklüğü ile etkinlik ilişkisi ve kamu bankalarının etkinlik değerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ticaret bankalarının TBE'nin tamamına yakın kısmını oluşturması ve ülkemize gelen ÇUB'ın nitelikleri dikkate alındığında, bankacılığın

⁴⁴⁴ David A. GRIGORIAN ve Vlad MANOLE, a.g.m.

⁴⁴⁵ Thomas GEHRING ve George SHELDON, a.g.m.

rekabet gücünün karşılaştırmasında ticari bankalarının yeterli ve belirleyici olduğu kabul edilmektedir.

Sonuç olarak, TBE'nin 2002-2007 dönemi sermaye yapısına ve diğer kıstaslar çerevesinde yurtiçi etkinlik analizi; girdi eksenli yaklaşımla, parametrik olmayan VZA yöntemi çerçevesinde, ÖDG varsayımında, aracılık yaklaşımı doğrultusunda belirlenen girdi ve çıktı değişkenleri ve DEAP 2.1 doğrusal matematiksel program kullanılarak yapılmıştır⁴⁴⁶.

2. Veri Tabanı ve Değişkenlerin tanımlanması

Uygulamanın verileri Türkiye Bankalar Birliği resmi internet sitesindeki "Bankalarımız Kitabı" dosyasında yer alan yayımlanmış bilançolar ile gelir-gider tablolarından yararlanarak oluşturulmuştur. Analiz kapsamına sadece mevduat kabul eden ticari bankalar alınmıştır. Söz konusu bankalar gurubunun endüstrinin %90'nı aşan kısmını oluşturması, yatırım bankalarının çok sayıda ve çok küçük ölçekte olmaları ve katılım bankalarının (özel finans kurumlarının) farklı faaliyet ve muhasebe yapıları bu tercihte belirleyici olmuştur.

Diğer taraftan; 2002 yılsonu itibarıyla endüstride 40 adet ticari banka bulunmasına rağmen, 2003 yılı içerisinde faaliyetine son veren dört bankanın 2002 yılı verilerinin uyumlu olmaması nedeniyle anılan dört banka analize dahil edilmemiştir. Ayrıca mevduat kabul etme yetkisi bulunmakla birlikte aktif olarak bankacılık faaliyetlerinde bulunmayan TMSF bünyesindeki bankalar (2002 ve 2003 yıllarında Bayındırbank ve Pamukbank, 2004-2007 aralığında Birleşik Fon Bankası ve 2003-2007 döneminde Adabank) ve 2007 yılında önemli bir bankacılık faaliyeti bulunmayan Unicredit Banca di Roma analize dahil edilmemiştir.

Analizde iki farklı değişken gurubu kullanılmıştır. Birinci grup değişkenlerle bankaların münhasıran aracılık fonksiyonlarının etkinliğinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu grup değişkenlerin belirlenmesinde, bankaların aracılık

446Recep KÖK Lisanslı Program

fonksiyonunu yansıtan girdi ve çıktılar kullanılmıştır. Çalışmanın amacının rekabet gücünün etkinlik göstergeleriyle ölçülmesi ve bankaların aracılık fonksiyonundaki başarılarının rekabet güçlerinin oluşmasında belirleyici olması aracılık faaliyetinin etkinliğinin bilinmesini önemli kılmaktadır. İkinci grup değişkenlerin belirlenmesinde ise; bankaların aracılık fonksiyonlarının yanında işletme olma özellikleri de dikkate alınarak geleneksel üretim faktörleri (sermaye ve işgücü) ile işletme maliyetleri ve yabancı kaynaklar girdi olarak alınmıştır. Finansal piyasalardaki rekabetin yoğunluğunun kaynakların faiz maliyeti ile bankacılık ürün ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesinde bankaları edilgen konuma sokması, X etkinliği olarak bilinen işletmelerin mevcut kaynaklarının etkin kullanılmasının önemini artırmıştır. Bu nedenle; bankacılık işletmeleri bakımından da maliyetlerin kontrol altında tutulmasının rekabet gücü açısından belirleyici olduğu kabul

Tablo: 45 Yurtiçi Etkinlik Analizi Değişkenleri*

Değişkenlerin Niteliği	Girdiler	Çıktılar
Ölçüm Eksenli		
Aracılık Eksenli (AEK)	1)Yabancı Kaynaklar(YK) 2) Özkaynaklar (ÖK) 3) Faiz ve Komisyon Giderleri (FKGD)	1)Faiz Get. Akt. (FGA) 2) Faiz ve Kom Gel. (FKGL)
İşletme Eksenli (İEK)	1)Yabancı Kaynaklar(YK) 2) Diğer Faaliyet Gid. (DFGD) 3) Personel Gid. (PGD) 4) Sabit Kıymetler (SK)	1)Faiz Get. Akt. (FGA) 2) Faaliyet Gel. (FGL)

* Yabancı kaynaklar; mevduat ve yurtdışı bankalardan alınan kredilerden, özkaynaklar; bilançonun özkaynaklar hesabının toplamı ile sermaye benzeri kredilerden, faiz getirci aktifler; kredi ve menkul kıymetlere yapılan plasmanlardan, diğer faaliyet giderleri; personel giderleri hariç işletme ve yönetim giderlerinden, sabit kıymetler; 2006 ve 2007 yıllarında birikmiş amortismanlar sonrası net tutarlardan ve faaliyet gelirleri; faiz ve komisyon gelirleri, temettü gelirleri, net ticari kar/zarar ile diğer faaliyet gelirleri toplamından oluşmuştur.

** Analizde kullanılan girdi ve çıktı değişken değerleri Ek Tablo:1-12’de verilmiştir

edilmektedir. Analizde kullanılan girdi ve çıktılar ile bankalar bir taraftan aracılık fonksiyonlarıyla gelir getirici aktiflerini ve gelirlerini maksimize ederken diğer taraftan insan kaynaklarının, fırsatların, harcamaların ve sabit ve finansal varlıkların etkin bir şekilde kullanılmasına yönelik dahili kontrol sürecinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Analizde kullanılan ve “aracılık eksenli” ve “işletme eksenli” olarak tanımlanan iki farklı yaklaşım çerçevesinde belirlenen girdi ve çıktılar değişkenleri Tablo.45’de ve değerleri EK TABLO: 8-19’da verilmiştir.

3. Analiz Yöntemi

Türk bankacılığının etkinlik analizinde öncelikle, ÖDG varsayımı altında her iki eksenli yaklaşıma göre yıllar itibariyle endüstrinin ortalama etkinliğindeki değişim belirlenmiştir. Bu tür bir analizle; ÇUB’ın endüstriye yoğun olarak girmeye başladığı bir dönemde endüstrinin ortalama etkinliğindeki veya performansındaki değişimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Diğer taraftan, endüstrideki bankalar aktif büyüklüklerine göre; endüstri toplam aktiflerine oranı %1’in altında olanlar küçük ölçekli, %1-5 aralığındakiler orta ölçekli ve %5’in üzerindeki büyük ölçekli olmak üzere ölçekleri bakımından sınıflandırılarak banka grupları itibariyle ortalama etkinlikteki değişim hesaplanmıştır. Bankaların ölçekleri itibariyle etkinlik farklılıklarının işletme yöneticilerinin ve Kamu otoritelerinin uygulayacakları politikaların belirlenmesinde önemli kıstaslardan birisi olduğu kabul edilmektedir.

Bankaların sermaye yapısı itibariyle etkinliklerinin gelişiminin analizinde; ÇUB’ın ülkemizdeki birimleri (sermayesinin %51’nden fazlasına sahip oldukları iştirak şeklindeki bankalar ile ana bankanın yurtiçi şubeleri) ve ulusal bankalar kıstasları esas alınmıştır. ÇUB’ın yurtiçi birimlerinin (yabancı bankaların) ulusal bankalar ile etkinliklerinin gelişiminin karşılaştırılmasıyla, aynı çevre koşullarında faaliyette bulunan ulusal ve yabancı bankaların etkinlik farklılıklarının veya rekabet güçlerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Öte yandan; ülkemizdeki dört önemli bankada (Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Şekerbank ve Türk Ekonomi Bankası) %50 oranındaki ve bir bankada (Akbank’ta %20) kontrol ve azınlık hisseleri yabancı sermayeye aittir. Analizde ulusal sermayeli bankalar içerisinde

sınıflandırılan bu bankalardaki yabancı sermaye iştirakinin veya yabancı sermaye ile yapılan işbirliğinin bankaların etkinliğine yönelik katkısının belirlenmesi amacıyla, sözkonusu beş bankanın ayrı gurup oluşturulmasıyla ayrıca üçlü bir sınıflandırmaya gidilerek gurupların ortalama etkinlik değişimleri hesaplanmıştır. Yabancı sermayenin bankaların etkinlikleri üzerindeki etkisini daha yakından analiz edebilmek amacıyla; büyük ölçekli bankalar gurubunda bulunan ve sermayesinde doğrudan yabancı payı bulunmayan üçü kamu sermayeli ve biri özel sermayeli dört bankanın ortalama etkinlikleri ayrıca hesaplanmıştır.

III. TÜRK BANKACILIK ENDÜSTRİSİNE YÖNELİK ETKİNLİK ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında, araştırma yönteminde belirtildiği şekilde başvuru analiz araçlarına bağlı analitik bulgular sırasıyla değerlendirilmiştir.

A. TBE''ne Yönelik Teknik Etkinlik (TE) Karşılaştırması

Yukarıda verilen açıklamalar doğrultusunda Türk bankacılığının endüstri bazında ÖDG varsayımında aracılık ve işletme eksenli yaklaşımlara göre VZA yöntemiyle hesaplanan teknik etkinliğinin yıllar itibariyle ortamları gelişimi Tablo 46'da ve karar birimlerine ilişkin analiz sonuçları EK TABLO: 20-23'de verilmiştir.

Ortalama teknik (pür teknik) etkinlik katsayılarına göre her iki eksenli yaklaşım çerçevesinde 2002-2007 döneminde endüstrinin etkinliğinde artışlar görülmektedir. Buna göre; 2002 yılında, işletme eksenli (aracılık eksenli) yaklaşımında endüstrideki bankalar mevcut çıktılarını üretebilmek için girdilerinin %82'si (%91'i) yeterli olmasına rağmen bunu başaramışlar ve 100 birim girdi kullanmışlardır. Bunun sonucu, mevcut çıktılarını üretmede endüstrinin sahip olduğu kaynak israfı %18 (%9) olmuştur. Ancak; endüstrinin teknik etkinliğindeki iyileşme sonucu, 2007 yılsonu itibariyle kaynak israfı %11 (%5) azalarak %7'ye (%4'e) düşmüştür. Etkinsiz bankalar gurubunda ise; 2002 yılında mevcut çıktılarını girdilerinin %75'i (%78'i) ile üretmeleri mümkün olmasına veya kaynaklarının yaklaşık dörte biri tasarruf edilebilecek iken bu başarılamayarak israf sorunu doğmuştur. Gurubun bankalarının

teknik etkinliklerindeki iyileşmenin endüstrinin ortalama etkinlik artışının üzerinde olması sonucu, kaynak israfı veya etkinlik katsayıları %12 (%13) oranında düzelmiştir. Başka bir deyimle; endüstrinin ortalama teknik etkinlik katsayıları %13 (%5) oranında artarken, etkin olmayan bankaların ortalama etkinlik katsayıları %16 (%17) oranında artmıştır.

Tablo:46 Yurtiçi Ortalama Etkinlik Değerleri*

Analiz Başlıkları	Banka Sayısı	Etkin Banka Sayısı	Etkin Olmayan Banka Sayısı	Endüstri Ortalama Ması	Etkin Olmayan Bankaların Ortalaması	Standart Sapma
Yıllar						
2002	34	10 (23)	24 (15)	0.82 (0.91)	0.75 (0.78)	0.131(0.163)
2003	33	11 (16)	22 (17)	0.87 (0.92)	0.80 (0.84)	0.117(0.150)
2004	33	7 (13)	26 (20)	0.76 (0.91)	0.66 (0.85)	0.114(0.230)
2005	32	9 (20)	23 (12)	0.85 (0.95)	0.80 (0.86)	0.103(0.179)
2006	31	16 (17)	15 (14)	0.92 (0.95)	0.84 (0.90)	0.090(0.106)
2007	30	14 (17)	16 (13)	0.93 (0.96)	0.87 (0.91)	0.075(0.104)
Dönem Ortalaması	32	11 (18)	21 (15)	0.86 (0.93)	0.79 (0.93)	0.105(0.155)

* Parantez içerisindeki rakamlar aracılık eksenli yaklaşım sonuçlarıdır.

** Tarafımızca düzenlenen tablodaki analitik bulgular ayrıntılı olarak Ek:13-16'da verilmiştir.

İnceleme döneminde her iki eksenli yaklaşımda bankaların ortalama etkinliği yükselmesine rağmen; bankaların mevcut faiz getirici aktifleri ile faiz ve komisyon gelirlerini mimimum faiz ve komisyonla ve kaynak kullanarak ulaşma (aracılık eksenli) etkinliğinin, bankaların sahip olduğu kaynakların veya üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanılma veya üretim sürecinin dahili kontrolüne bağlı başarısından (işletme eksenli) etkinliğinden yüksek olduğu görülmektedir. Endüstrinin ortalama teknik etkinliğinin artmasına koşut olarak etkin banka sayısı da artmıştır. Diğer taraftan, endüstrinin etkinlik ortalaması ile etkin olmayan (etkinsiz) bankaların ortalamasının karşılaştırılmasında; endüstri ortalamasına benzer şekilde etkin

olmayan bankaların etkinsizliklerinde de azalmaların olduğu, ancak, her iki yaklaşımda, etkinsiz bankaların ortalama etkinliğinin endüstrinin ortalama etkinliğinden daha hızlı artması sonucu bankaların etkinlik göstergeleri bakımından birbirlerine daha fazla yaklaştığı veya bankaların birbirlerine benzemeye başladığı görülmektedir. Aynı şekilde, her iki yaklaşıma göre bankaların etkinlik skorlarının standart saplarında yıllar itibariyle gerçekleşen düşüşler bankaların teknik etkinlik açısından gittikçe birbirine yaklaştığını göstermektedir.

Endüstrinin etkinliğinin genel gelişimine ilişkin analiz sonuçları; 2001 ekonomik krizinin TBE üzerinde yarattığı olumsuzlukların izleyen dönemde giderek ortadan kalktığını, endüstri genelinde bankaların etkinliklerinde ve rekabet güçlerinde olumlu değişmelerin gerçekleştiğini ve bankalararası etkinlik farklılığının giderek azaldığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyimle; son altı yıllık dönemde etkinlik göstergelerine göre, bir taraftan endüstrinin rekabet gücü artmış, diğer taraftan bankalararası rekabet gücü farklılığı azalmıştır denilebilir.

Analiz döneminde endüstriye yönelik yoğun yabancı sermaye girişinin bulunması ve endüstrideki bankaların çok farklı ölçeklerde olması, endüstri genelindeki TE'de ÇUB'ın ve ölçek farklılığının katkısını gündeme getirmektedir. Bu nedenle; bankaların ölçekleri, sermayede yabancı payı çoğunluğu ve yabancı ortak (sermaye çoğunluğuna sahip olmamakla birlikte yönetimde; çoğunluk, eşit ve azınlık hakkına sahip olma) kıstasları çerçevesinde yapılan guruplandırmalar ve alt guruplandırmalar esas alınarak bankaların etkinliklerindeki değişimler aşağıda verilmektedir.

B. TBE'ne Yönelik Ölçek Gurubları İtibariyle TE Karşılaştırması

TBE'nin etkinliğe ilişkin çalışmalarda genel olarak endüstrinin ölçek sorununun bulunduğu belirtilmektedir. Farklı ölçeklerde bankalardan oluşan endüstrideki bankaların büyük, orta ve küçük ölçekli olarak sınıflandırılması suretiyle her iki eksenli yaklaşım çerçevesinde ölçek büyüklüklerine göre bankaların ortalama TE katsayıları Tablo:47'de verilmiştir.

Her iki eksenli analiz sonuçlarına göre bankaların ölçekleri büyüdükçe etkinlikleri artmaktadır. Dönem süresince büyük ölçekli bankaların sayısında değişiklik olmaz iken orta ölçekli bankalar gurubunda bir ve küçük ölçekli bankalar gurubunda üç adet azalma olmuştur. Diğer taraftan ölçeklerine göre banka guruplarının aktif toplamlarının analize tabi bankalardan oluşan endüstri aktifine oranının gelişimine bakıldığında; 2002-2007 aralığında büyük ölçekli bankalar gurubunun payı % 0.7 artarak %79.6'dan %80.3' çıkarken, orta ölçekli bankaların payı % 1.2 artarak %15.5'den %16.7'ye yükselmiş ve küçük ölçekli bankaların payı %4.9'dan %3'e düşmüştür.

Tablo: 47 Ölçek Guruplarına Göre TBE'nin Ortalama Etkinliğinin Gelişimi

Bankalar	Küçük Ölçekli			Orta Ölçekli			Büyük Ölçekli		
	Sayı	AEK TE	İEK TE	Sayı	AEK TE	İEK TE	Sayı	AEK TE	İEK TE
Yıllar									
2002	19	0.89	0.84	8	0.92	0.73	7	0.97	0.87
2003	18	0.89	0.86	8	0.96	0.85	7	0.90	0.87
2004	18	0.88	0.65	8	0.92	0.86	7	0.97	0.95
2005	18	0.92	0.79	7	0.97	0.93	7	0.98	0.97
2006	17	0.93	0.88	7	0.99	0.96	7	0.98	0.97
2007	16	0.94	0.92	7	0.97	0.91	7	0.99	0.99
Dönem Ort.	18	0.91	0.82	8	0.96	0.87	7	0.97	0.94

* Tarafımızca düzenlenmiş olan tablonun ayrıntıları Ek Tablo: 13-16'da verilmiştir.

Sermayenin çoğunluğuna sahip olma kistası esas alınarak yapılan ayrıma göre; büyük ölçekli bankalar (yedi adet) gurubunda yabancı sermayeli banka bulunmamakla birlikte iki bankada kontrol hisselerinin yarısı ve bir bankada azınlık (%20) hissesi yabancı sermayeye aittir. Benzer yaklaşımla; 2007 yılsonu itibariyle, orta ölçekli bankalar gurubundaki yedi bankanın beşi yabancı sermayeli olup sermayenin çoğunluğuna sahip olmamakla birlikte kalan iki bankada yönetim kontrol

hisselerinin yarısı yabancı sermayeye aittir. Küçük ölçekli bankalar gurubundaki bankaların dördü ulusal sermayeli ve 12'si yabancı sermayeli banka statüsündedir. Başka bir açıdan; yabancı sermayeli bankalar orta ve küçük ölçekli bankalar guruplarında olup büyük ölçekli bankalar gurubunda ikisinde sadece eşit kontrol yetkisinde ve birinde azınlık hissedarı konumundadırlar. Diğer taraftan; orta ölçekli bankalardaki yabancı sermaye girişi mevcut ulusal sermayeli bankaları satın alma şeklinde olurken küçük ölçekli bankalarda ana bankanın şubesi veya yeni banka kurma şeklindedir. Yabancı banka girişine ilişkin bu durum; Üçüncü Dalga Bankacılık doğrultusunda gelen ÇUB'ın orta ölçekli ulusal bankaları tercih ettiğini, büyük ölçekli bankalarda satın alma maliyetinin yüksekliği ve küçük ölçekli bankalarda piyasaya hızlı giriş olanağı vermemesi gibi etkenlerle sermayenin çoğunluğuna sahip olma stratejisinin uygulanmadığını göstermektedir. Nitekim, bir banka (Citibank) hariç küçük ölçekli yabancı sermayeli bankalar yaygın bankacılık hizmetlerinin sunumuna yönelik politikalar izlememekte olup genellikle bir veya iki şubeli olarak Müşteriyi İzleme Motivasyonu çerçevesinde veya sermaye piyasalarında faaliyette buldukları sonucuna varılmaktadır.

C. TBE'ne Yönelik Ulusal ve Yabancı Sermaye Ayrımında TE Karşılaştırması

TBE'nin mevcut sermayedar yapısına ilişkin yukarıdaki açıklamaları da dikkate alan değerlendirmelerde bulunmak amacıyla ulusal ve yabancı sermayeli bankalar ayrımında teknik etkinlik skorları Tablo 48'de verilmiştir. Ayrıca; sermaye yapısı ayrımındaki etkinlik karşılaştırmasının, aynı çevre koşullarında faaliyet gösteren ulusal ve yabancı sermayeli bankaların rekabet güçlerinin kıyaslamasına ve dolayısıyla TBE'nin diğer ülkelerin endüstrileri karşısındaki rekabet gücünün değerlendirmesine yardımcı olması beklenmektedir.

Sermayenin çoğunluğuna sahip olma kistası çerçevesinde yapılan ayırmada, 2001 ekonomik krizini izleyen 2002 yılında her iki eksenli yaklaşımda yabancı sermayeli bankaların ulusal bankalardan daha etkin çalışdıkları görülmektedir. Düzenli bir eğilim göstermemekle birlikte, izleyen yıllarda ulusal sermayeli bankaların etkinliklerinde gerçekleşen iyileşmeler sonucu, 2007 yılı sonu itibariyle her iki

eksenli yaklaşım bakımından banka gurupları arasındaki ortalama teknik etkinlik farklılığı ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte; 6 yıllık ortalamalara göre, aracılık eksenli yaklaşımda yabancı sermayeli bankaların %94 oranındaki ortalama teknik etkinliğine karşılık ulusal sermayeli bankalar %93 oranında ortalama teknik etkinliğe ulaşabilmişlerdir. İşletme eksenli yaklaşımında bu oran %87 ve %85 oranıyla yine yabancı sermayeli bankalar lehine olmuştur. Her iki eksenli yaklaşımın ortalamasına göre ise ulusal sermayeli bankaların %89 oranındaki teknik etkinliğine karşılık yabancı sermayeli bankaların ortalama teknik etkinliği %91'dir.

Tablo: 48 Ulusal ve Yabancı Sermaye Ayrımında TBE'nin Ortalama Etkinliğinin Gelişimi

Karar Birimleri	Ulusal Sermayeli Bankalar				Yabancı Sermayeli Bankalar			
	Banka Sayısı	Sektör Akt. Top. Oranı (%)*	AEK ORT. TE	İEK ORT. TE	Banka Sayısı	Sektör Akt. Top. Oranı (%)*	AEK ORT. TE	İEK ORT. TE
Yıllar								
2002	21	97	0.90	0.79	13	3	0.94	0.89
2003	20	97	0.93	0.84	13	3	0.90	0.90
2004	20	96	0.89	0.76	13	4	0.93	0.70
2005	19	95	0.94	0.86	13	5	0.96	0.84
2006	16	87	0.94	0.91	15	13	0.97	0.94
2007	13	84	0.96	0.93	17	16	0.96	0.93
Dönem ort.	19	93	0.93	0.85	15	15	0.94	0.87

* Sektör aktiflerine oranı, analize dahil bankaların aktif toplamları esas alınarak hesaplanmıştır.

** Tablo tarafımızca düzenlenmiş olup ayrıntısı EkTablo: 13-16'da verilmiştir.

Sonuç olarak; 2002-2007 döneminde TBE'nin etkinliğindeki artışa koşut olarak ulusal ve yabancı sermayeli bankaların yurtiçi etkinliklerinde de artışlar olmuştur. Bununla birlikte; dönem başında yabancı sermayeli bankalar lehine olan yurtiçi etkinlik skorları, ulusal sermayeli bankalarda görülen daha fazla nispi iyileşme

sonucu 2007 yılı sonu itibariyle eşit duruma gelmiştir. Sözkonusu gelişmede; yaşanan ekonomik krizden daha fazla etkilenen ulusal bankaların izleyen yıllarda krizin bilançolarında yarattığı olumsuzlukları azaltabilmeleri ile düşen enflasyon ortamına ve piyasaya yönelik bankacılık faaliyetlerine karşı gösterdikleri uyum başarısının belirleyici olduğu ifade edilebilir. Rekabet gücünün değişik belirleyicileri (ölçek büyüklüğü, sermaye gücü, uluslararasılaşma derecesi, maliyetler, piyasa payı ve karlılık gibi) olmakla birlikte etkinlik açısından ulusal sermayeli bankalar ile yabancı sermayeli bankalar arasında farklılığın bulunmadığı veya ortalamalara göre çok küçük (%2) oranda farklılığın olduğu görülmektedir. Başka bir deyimle; yurtiçi etkinlik bakımından ÇUB'ın yurtiçi birimlerinin küresel üstünlükleri dönem süresince nispi olarak azalmıştır. Buna karşılık; zamanla yerel olmanın üstünlükleri veya yerel üstünlük belirgin duruma gelmeye başlamıştır. Etkinlik göstergeleri açısından ulusal sermayeli bankalar başarılı bir uyum süreci yaşayarak yabancı sermayeli rakipleri karşısında rekabette geri kalmamışlardır.

Ortalama etkinlik değerleri uç değerlere sahip banka veya bankalarca önemli oranda etkilenmiş olabilir. Yukarıda açıklandığı üzere; ortalama etkinlik değerlerine göre, 2002-2007 döneminde banka gurupları ve endüstri itibariyle etkinlik katsayıları artarken etkin ve etkin olmayan bankalar arasındaki farklılıklarda veya standart sapmalarda azalmalar olmuştur. Ortalama etkinlik değerlerinden önemli oranda sapan bankaların bulunması durumunda; sayısal değişimler dikkate alınmadan yapılacak analiz gerçek değişimi yansıtmada eksik kalabilecektir. Başka bir açıdan; etkinlik ortalamalarının yaklaşması veya sapmaların azalması durumunda, etkin/etkin olmayan banka sayısı oranındaki değişimler dikkate alınmadan yapılacak değerlendirme endüstrinin eğilimlerini tam olarak açıklayamayacaktır. Bu nedenle; sermaye yapıları ve endüstri itibariyle etkin olmayan bankaların sayısındaki mutlak ve oransal değişimler her iki eksenli yaklaşımda aşağıda Tablo: 49'da verilmiştir.

Dönem süresince etkin ve etkin olmayan banka sayısındaki değişimlere göre, ulusal sermayeli bankalarda işletme eksenli yaklaşımda daha fazla oranda banka etkin konuma gelirken, ulusal sermayeli bankalarda aracılık eksenli yaklaşımda ve yabancı sermayeli bankalarda her iki eksenli yaklaşımda etkin banka sayısı oranında

azalmalar olmuştur. Her iki yaklaşım ile ulusal ve yabancı sermayeli bankaların birlikte değerlendirilmesi durumunda, ortalama etkinlik katsayılarındaki değişime koşut olarak, dönem başında endüstrideki bankaların %48'i etkin iken dönem sonunda bu oran %51'e yükselmiştir. Ulusal sermayeli bankalarda etkin banka sayısındaki değişim ortalama etkinliklerindeki değişimle aynı yönde olmakla birlikte yabancı sermayeli bankalarda ortalama etkinlikteki artışa karşılık ile etkin banka sayısı oranı ters yönde değişmiştir. Bu durum; yeterli etkinliğe sahip ulusal sermayeli bankaların yabancı sermayeye ihtiyaç duymadan faaliyetlerini sürdürebilmeleri yanında yabancı sermayeli bankaların sayısındaki artış ile etkinlik katsayılarındaki iyileşmelerin yakınlaşmalarla birlikte olduğunu göstermektedir.

Tablo: 49 Etkin ve Etkin Olmayan Bankaların Sayısal Dağılımı (%)^{*}

Bankalar	Ulusal Sermayeli		Yabancı Sermayeli		Sektör	
	Etkin	Etkinsiz	Etkin	Etkinsiz	Etkin	Etkinsiz
Yıllar						
2002	14 (52)	86 (48)	54 (73)	46 (27)	29 (61)	71 (39)
2003	25 (50)	75 (50)	38 (46)	62 (54)	30 (48)	70 (52)
2004	20 (30)	80 (70)	31 (54)	69 (46)	24 (39)	76 (61)
2005	21 (30)	79 (70)	38 (77)	62 (23)	28 (63)	72 (37)
2006	44 (50)	56 (50)	60 (60)	40 (40)	52 (55)	48 (45)
2007	46 (46)	54 (54)	47 (65)	53 (35)	47 (57)	53 (43)
Dönem	28 (43)	72 (57)	45 (63)	55 (38)	35 (54)	65 (46)
Ort.						

* Parantez içerisindeki rakamlar aracılık ekseni yaklaşım sonuçlarıdır.

*Tablo tarafımızca düzenlenmiş olup ayrıntısı Ek Tablo: 13-16'da verilmiştir.

D. TBE'ne Yönelik Sermaye Yapısı Kıstasında Ölçek Etkinliği

Ülkemizde faaliyette bulunan ticari bankaların mevcut ölçeklerinin etkinliğinin ölçülmesine yönelik TBE'nin mülkiyet yapısı çerçevesinde ortalama pür teknik ve ölçek etkinlikleri/etkisizlikleri Tablo: 50'de ve analiz sonuçları EK TABLO: 24-

27’de verilmiştir. Ölçek etkinliğini sağlamış bankalar ölçeğe göre sabit getiri seviyesinde üretimde bulunurken, ölçek etkinliği olmayan bankalar ölçeğe göre artan veya azalan getiri seviyesinde üretimde bulunmuş olabilirler. Ölçeğe göre artan getiri seviyesinde üretimde bulunulması durumunda, etkin üretim için ölçeğin artırılması, ölçeğe göre azalan getiri seviyesindeki üretimde ise ölçeğin düşürülmesi gerekir⁴⁴⁷.

Tablo: 50 Türk Bankacılığının Mülkiyet Yapısına Göre Ölçek Etkinliği

Bankalar		Ulusal Sermayeli			Yabancı Sermayeli			Sektör		
		TE	ÖE	PTE	TE	ÖE	PTE	TE	ÖE	PTE
Yıllar ve Yaklaşımlar										
2002	AEK	0.84	0.94	0.90	0.90	0.96	0.94	0.87	0.95	0.91
	İEK	0.76	0.98	0.79	0.82	0.92	0.89	0.78	0.96	0.82
2003	AEK	0.91	0.97	0.93	0.88	0.97	0.90	0.89	0.97	0.92
	İEK	0.83	0.99	0.84	0.74	0.83	0.90	0.80	0.92	0.87
2004	AEK	0.86	0.97	0.89	0.91	0.99	0.93	0.88	0.98	0.91
	İEK	0.67	0.86	0.76	0.59	0.85	0.70	0.64	0.86	0.76
2005	AEK	0.90	0.95	0.94	0.94	0.98	0.96	0.91	0.96	0.95
	İEK	0.72	0.84	0.86	0.68	0.82	0.84	0.70	0.84	0.85
2006	AEK	0.92	0.98	0.94	0.93	0.98	0.97	0.93	0.98	0.95
	İEK	0.86	0.95	0.91	0.79	0.85	0.96	0.83	0.90	0.92
2007	AEK	0.95	0.99	0.96	0.94	0.98	0.96	0.94	0.98	0.96
	İEK	0.89	0.96	0.93	0.90	0.97	0.93	0.90	0.97	0.93
Dönem	AEK	0.90	0.97	0.93	0.92	0.93	0.94	0.90	0.97	0.93
Ort.	İEK	0.79	0.93	0.85	0.75	0.87	0.87	0.78	0.91	0.86

TE: CCR Modelinde Teknik Etkinlik, ÖE: Ölçek Etkinliği, PTE: BCC Modelinde Pür Teknik Etkinlik.

*Tablo tarafımızca düzenlenmiş olup ayrıntısı EkTablo:13-20’de verilmiştir.

⁴⁴⁷ Eyüp BASTI, “ 2001 Finansal Krizinin Türkiye ve Ticari Bankacılık Sektörünün Toplam Faktör Verimliliğine Etkileri”, Erişim: [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm,s.9,\(15.10.2008\)](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm,s.9,(15.10.2008))

Buna göre; ulusal sermayeli bankalar gurubu işletme eksenli yaklaşım hariç, tüm etkinlik skorları itibariyle inceleme döneminde iyileşmeler olmuştur. Her üç etkinliğe göre aracılık eksenli yaklaşım daha yüksek etkinlik katsayılarına sahiptir. Bu sonuç; bankaların kendi özkaynakları ile faiz maliyetli yabancı kaynaklarını gelir getirici alanlara aktarmada ve gelirlerini realize etmede, bu kaynakların toplanmasında ve tahsisinde kullanılan girdilerin (sabit kıymetler ve personel harcamaları ve diğer işletme giderleri) üretim sürecinde dahili kontrolünün sağlanmasından daha başarılı olduğunu göstermektedir. Bu durum; sermaye hareketlerinin serbest ve yurtdışı finansmanın özendirildiği rekabetçi fon piyasalarının bankaları daha etkin çalışmayı zorlamasından, buna karşılık esnekliği düşük olan diğer üretim girdilerinde değişen piyasa koşullarına uyumun yarattığı güçlüklerin etkinliği olumsuz etkilemesinden kaynaklanmış olabilir.

İşletme eksenli yaklaşımda 2003-2006 döneminde %82-85 aralığında ölçek etkinsizliği bulunan yabancı sermayeli bankalar 2007 yılında endüstri seviyesine ulaşmışlardır. Her iki eksenli yaklaşıma göre endüstrinin ve banka guruplarının etkinliğinde, ölçek etkinsizliğinden daha fazla mevcut kaynakların etkin kullanılmaması daha belirleyici olmuştur. Bu durum; mikro düzeyde bankaların ve makro seviyede endüstrinin etkinliğinin artırılmasında, karar vericilerin, bankaların ölçek sorunlarının giderilmesinin yanında mevcut kaynakların daha etkin kullanılmasına yönelik politikaların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Aracılık eksenli ve işletme etsenli yaklaşımların ortalamalarından oluşan sermaye yapıları itibariyle endüstrinin ortalama ölçek etkinliği aşağıda Tablo: 51’de ve analiz sonuçları EK TABLO: 28-33’de verilmiştir.

Her iki eksenli yaklaşımların etkinlik ortalamalarına göre, ulusal ve yabancı sermayeli bankaların ölçek ve pür teknik etkinlikleri 2004-2005 yıllarındaki düşüslere rağmen dönem süresince genel olarak artmıştır. Dönem başında da yüksek olan ölçek etkinliği 2002-2007 aralığında ulusal bankalarda %2 ve yabancı sermayeli bankalarda %4 oranında iyileşme gösterirken mevcut kaynakların daha iyi kullanılmasına yönelik pür teknik etkinlik sırasıyla %12 ve %3 oranında artmıştır. Bankaların mülkiyet yapısı farklılığı bazında yapılan karşılaştırmaya göre; inceleme

döneminde ulusal sermayeli bankalarda pür teknik etkinlik, yabancı sermayeli bankalarda ölçek etkinliği mutlak ve oran olarak daha büyük düzelme göstermiştir. Bu gelişmeler sonucunda; 2007 yılsonu itibariyle ulusal ve yabancı bankalar eşit ölçek ve pür teknik etkinlik katsayılarına sahip konuma gelmiştir. Başka bir deyimle; ölçek ve pür teknik etkinlik kat sayıları bakımından ulusal ve yabancı sermayeli bankalar arasında fark kalmamıştır.

Tablo: 51 Mülkiyet Yapısına Göre Ortalama Ölçek Etkinliği

Bankalar	Ulusal Sermayeli			Yabancı Sermayeli			Sektör		
	TE	ÖE	PTE	TE	ÖE	PTE	TE	ÖE	PTE
Yıllar									
2002	0.80	0.96	0.85	0.86	0.94	0.92	0.83	0.96	0.87
2003	0.87	0.98	0.89	0.81	0.90	0.90	0.85	0.95	0.90
2004	0.77	0.92	0.83	0.76	0.92	0.82	0.76	0.92	0.84
2005	0.81	0.90	0.90	0.81	0.90	0.90	0.81	0.90	0.90
2006	0.89	0.97	0.93	0.86	0.92	0.97	0.88	0.94	0.93
2007	0.92	0.98	0.95	0.92	0.98	0.95	0.92	0.98	0.95
Dönem Ort.	0.84	0.95	0.89	0.84	0.93	0.91	0.84	0.94	0.90

*Tablo tarafımızca düzenlenmiş olup ayrıntısı Ek Tablo: 13-20'de verilmiştir.

Dönem ortalamalarına göre; ulusal sermayeli bankalarda uygun ölçekte çalışmaktan kaynaklanan etkinsizlik veya kaynak israfı %5 oranında iken, mevcut kaynakların etkin kullanılmamasından doğan etkinsizlik veya kaynak israfı %11'dir. Bu oranlar yabancı sermayeli bankalarda sırasıyla %7 ve %9 oranında gerçekleşmiştir. Dönem süresince bu iki etkinlikteki artışa koşut olarak, 2007 yılsonu verilerine göre, etkinlik skorları önemli oranda iyileşmiş bulunmaktadır. Buna göre; her iki banka gurubunda, ölçek sorunlarından kaynaklanan etkinsizlik veya kaynak israfı %2, mevcut kaynakların etkin kullanılmamasını gösteren pür teknik etkinsizlik veya kaynak israfı %5 seviyesine düşmüştür. Diğer taraftan;

inceleme dönemi ortalamalarına göre teknik etkinlikteki skorlar eşit olmakla birlikte, ölçek etkinliğinde ulusal sermayeli bankaların %2 oranındaki üstünlüğüne karşılık pür teknik etkinlikte yabancı sermayeli bankaların %2 oranında üstünlüğü bulunmaktadır.

Tablo: 48'de verilen TBE'nin sermaye yapısı farklılığı çerçevesindeki ÖDG varsayımındaki teknik etkinliklerle (pür teknik etkinlik) benzerlik gösteren yukarıdaki sonuçlara göre; gelişmiş ülkelerdeki yerel üstünlüğün ve gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde küresel üstünlüğün bulunduğu ilişkin varsayımın, inceleme dönemi itibariyle TBE'nde bulunmadığı şeklinde bir yorum yapılabilir. Etkinlik göstergeleri açısından ulusal sermayeli bankalar yabancı sermayeli bankalardan daha geri konumda değildirler. Bu sonuçların değerlendirilmesinde, yabancı sermayeli bankaların ülkemize gelmelerini etkinlik farklılıkları temelinde açıklamak yetersiz kalabilecektir. Yabancı sermayeli bankaların ülkemize gelmesinde; ana ülkelerin itici ve ev sahibi konumundaki ülkemizin çekici faktörlerinin yanında, yabancı bankaların davranışlarında Stratejik Tepki yaklaşımının etkili olabileceği ifade edilebilir. Bu doğrultuda, ÇUB'ın küresel veya bölgesel faaliyet stratejilerinin bu bankaların ülkemize yönelmelerinde etkili olduğu belirtilebilir. Diğer taraftan; etkinlik farklılıklarının rekabet gücünü açıklamada yöntemlerden sadece birisi olduğu dikkate alındığında, ulusal bankalar ile yabancı bankalar arasında önemli etkinlik farklılıklarının bulunmaması rekabet gücü farklılıklarının da bulunmadığı anlamına gelmemektedir.

Öte yandan; yabancı sermayeli bankaların endüstrinin etkinliğinin artırılmasında doğrudan katkısı küçük görülmeyle birlikte, dönem süresince ulusal bankaların da etkinliğin artmış olması nedeniyle, ulusal bankaları daha etkin çalışmayı zorlayarak, yabancı bankaların dolaylı olarak da olsa endüstrinin etkinliğine katkı yaptığı söylenebilir. Bununla birlikte; yabancı sermayeli bankaların endüstrinin geneline yönelik Üçüncü Dalga Bankacılık çerçevesindeki yurtiçi faaliyetlerinin son yıllarda başlamış bulunması, değişik sorunlara sahip ulusal bankaların genel olarak ÇUB'ın sermaye ve yönetim kontrolüne giren bankalar olması ve analizde ulusal sermayeli bankalar arasında tasnif edilmekle birlikte, toplam sayısı dokuz olan büyük ve orta

ölçekli ulusal bankaların (dördünde yönetimde eşit ağırlığa ve birinde azınlık hissesine sahip) beş tanesinde farklı şekillerde yabancı sermayenin bulunması yukarıdaki değerlendirmenin ihtiyatla karşılanmasını ve daha ayrıntılı analizi gerektirmektedir. Bu yorumun güçlendirilmesi için, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımını referans alan parametrik/dinamik modellemeye ihtiyaç vardır. Bu durum, veri yetersizliğine bağlı olarak çalışmanın amaç foksiyonu dışında bırakılmıştır.

E . TBE’nde Endüstri, Guruplar ve Alt Guruplar İtibariyle Etkinlik Karşılaştırması

Yabancı sermayeli bankaların ulusal sermayeli bankalar ve TBE üzerindeki etkisine ilişkin daha yalın değerlendirmeler yapabilmek amacıyla, bankaların sermaye yapıları ve ölçek farklılıkları itibariyle endüstri aktif paylarında ve ortalama etkinliklerinde görülen bu değişmelerin yanında bu gurupları oluşturan bankalar Tablo:52’de alt guruplara ayrılarak incelenmiştir.

Endüstri, guruplar ve alt guruplar itibariyle yapılan ayırım çerçevesinde inceleme döneminde, her iki eksenli yaklaşım ortalamasından oluşan etkinlik skorlarına göre; yabancı sermayeli bankalar, büyük ölçekli bankalar ve orta ölçekli bankalar gurupları ile sermayesinde doğrudan yabancı payı bulunmayan büyük ölçekli ulusal bankalar, orta ölçekli yabancı bankalar ve kontrol sermayesinde %20-50 arasında yabancı payı bulunan ulusal sermayeli bankalar alt gurupları endüstri ortalamasının üzerinde etkinliğe sahiptirler. Küçük ölçekli yabancı sermayeli bankaların ise endüstriye eşit etkinlik katsayı bulunmaktadır. Buna karşılık ulusal sermayeli bankalar ve küçük ölçekli bankalar gurupları ile ulusal sermayeli küçük ölçekli bankalar alt gurubunun endüstrinin altında ortalama etkinliği vardır. En yüksek dönem ortalama etkinliğine (0.96) büyük ölçekli bankalar gurubu ile sermayesinde doğrudan yabancı payı bulunmayan büyük ölçekli ulusal bankalar alt gurubu, en düşük ortalama dönem etkinliğine (0.80) küçük ölçekli ulusal bankalar alt gurubu gerçekleşmiştir. Ulusal sermayeli bankaların endüstri ve yabancı sermayeli bankalar gurubu ortalamalarından daha düşük etkinlik katsayısına sahip olmalarının nedeni, küçük ölçekli ulusal sermayeli (dört/beş adet) bankadır. Benzer şekilde; küçük ölçekli bankaların etkinlik katsayılarının endüstrinin gerisinde kalmasının nedeni yine aynı

alt bankalar gurubudur. Bankaların ölçeklerine ve sermaye yapılarına göre yapılan ayırımın birlikte değerlendirilmesinde, etkinlik bakımından ölçek farklılığının sermaye yapısından daha fazla belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo: 52 Endüstri, Guruplar ve Alt Guruplar Ortalama Etkinlikleri*

Gurup Kapsamı	Dönem Ortalama Etkinlik Katsayıları
Endüstri	0.90
Ulusal Sermayeli Bankalar	0.89
Yabancı Sermayeli Bankalar	0.91
Büyük Ölçekli Bankalar	0.96
Orta Ölçekli Bankalar	0.92
Küçük Ölçekli Bankalar	0.87
Ulusal Sermayeli Küçük Ölçekli Bankalar	0.80
Yabancı Sermayeli Küçük Ölçekli Bankalar	0.90
Yabancı Sermayeli Orta Ölçekli Bankalar	0.93
Sermayesinde Doğrudan Yabancı Payı Bulunmayan Ulusal Sermayeli Büyük Ölçekli Bankalar	0.96
Sermayesinde Yabancı Payı Bulunan Ulusal Sermayeli Bankalar	0.95

*Her iki eksenli yaklaşımın dönem ortalama etkinlik değerleridir.

*Tablo tarafımızca düzenlenmiş olup ayrıntısı Ek Tablo: 13-20'de verilmiştir.

Banka guruplarının sayılarında ve endüstrideki paylarında görülen bu gelişmelerde, başta ulusal sermayeli küçük ölçekli bankalar olmak üzere, küçük ölçekli bankaların yeterli etkinliğe ulaşamaması belirleyici olmuştur. Bununla birlikte; orta ölçekli bankaların yabancı sermayeli banka statüsüne geçmelerinden kaynaklanan sermayenin mülkiyet yapısında son yıllarda meydana gelen değişimler endüstrinin rekabet ve piyasa yapısını daha fazla etkilemeye başlamıştır.

Nitekim; yukarıda açıklandığı üzere, küçük ölçekli bankaların endüstri aktiflerindeki paylarının azalmasına karşılık, orta ölçekli bankalar gurubunun daha fazla oranda olmak üzere büyük ve orta ölçekli bankaların endüstri payları artmıştır. Endüstri paylarında görülen bu değişmelerde, biri (Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.) büyük diğeri orta (Koç Bank A.Ş.) ölçekli iki bankanın arasında gerçekleştirilen birleşmenin dikkate alınması durumunda daha belirgin sonuçlara ulaşılmaktadır. 2006 yılında gerçekleşen bu birleşmede, orta ölçekli Banka'nın 2002 yılındaki endüstri aktifleri içerisindeki payının (%4.3) dikkate alınması (orta ölçekli bankalar gurubu payından düşülmesi) durumunda, gerçekte orta ölçekli bankaların payının %5.5 oranında arttığı, birleşme tarihindeki (2006 yılındaki) bu Banka'nın payının (%3.8) büyük ölçekli bankalar gurubundan düşülmesi durumunda da bu gurubun payında artma değil, tersine %3.1 oranında azalma olduğu görülmektedir.

İnceleme döneminde büyük ölçekli bankaların daha etkin çalışmalarına rağmen ve aktif karlılığı bakımından orta ölçekli bankalar gurubundan daha geride olmamakla birlikte; büyük ölçekli bankaların endüstri aktifleri içerisindeki payının orta ölçekli bankalardan daha düşük oranda artması veya banka birleşmesinin dikkate alınması durumunda endüstri aktifleri içerisindeki payının azalması orta ölçekli bankaların mülkiyet yapılarından kaynaklanan daha fazla piyasa payına sahip olma stratejilerini yansıtmaktadır. Analiz sonuçlarına göre; bu gün itibariyle sermayesinin çoğunluğu yabancılara ait (beş banka) veya kontrol sermayesinin %50'si yabancı sermayeli (iki banka) bankadan oluşan orta büyüklükteki bankalar gurubunun mevcut faaliyet stratejilerinde veya daha hızlı büyümelerinde büyük ölçekli bankalardan daha etkin olmaları değil, piyasa payını artırma amaçları belirleyici olmaktadır. Büyük ölçekli bankaların daha etkin bulunmaları TBE'nde rekabet politikalarına ilişkin Etkinlik Hipotezinin varlığının ileri sürülmesine imkan vermekle birlikte, bu gurup bankalara göre daha az etkin olan ve tamamı yabancı sermayeli veya sermayesinde yabancı payı bulunan bankalardan oluşan orta ölçekli bankaların endüstri içerisindeki payının büyük ölçekli bankalar gurubu lehine mutlak ve oran olarak artmasını Etkinlik Hipotezi ile açıklamak mümkün değildir.

Öte yandan, özellikle aracılık fonksiyonun etkinliği açısından, yabancı sermayeli banka statüsüne geçen ulusal bankaların ve %20'nin üzerinde yabancı payının bulunduğu ulusal bankaların daha etkin oldukları görülmektedir. Bu durum; yabancı sermayeli yerel bankaların maliyetlerde tasarruf politikası yerine piyasa payını artırmaya yönelik hızlı büyüme stratejilerini ve Türk Parasının reel olarak değerlendirildiği bir ortamda uluslararası piyasalardan (bu borçlar analizde girdi olarak alınmıştır) sağlanan fonların etkisiyle de küresel üstünlüğün yerel iştiraklerle daha kolay bir şekilde ulusal piyasalarda uygulanabilmesini yansıtmaktadır. Küresel ve yerel üstünlüklerin birleşmesi olgusu, yabancı iştirakinin bulunduğu ulusal bankalarda da görülmektedir. Bu bankalar (Akbank, Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Şekerbank ve Türk Ekonomi Bankası) yabancı iştirakinin oluşmasına müteakip daha fazla oranda etkin bankalar arasında yer almıştır. Yabancı banka iştiraki ile banka performansı arasındaki ilişkiyi analiz eden Colombo ve Diriffill (2003) piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki Doğu Avrupa ülkeleri ile Classens vd. (1999) gelişmekte olan ülkelere yönelik çalışmalarındaki; yabancı banka iştiraki ile banka karlılığı arasında pozitif ilişki olmakla birlikte belirli bir geçiş süresinin bulunduğu⁴⁴⁸ tespitleri dikkate alındığında, teknolojik ve ülkelerarası hukuksal yapıda görülen gelişmelerin küresel üstünlüklerin aktarımında ve kontrolünde neden olduğu avantajlarla, küresel ve yerel üstünlüklerin birleştirildiği ÇUB'lık faaliyetlerinin gelecek yıllarda daha da baskın konuma geleceği ifade edilebilir. Ayrıca; yabancı bankaların iştirak şeklinde yurtiçi piyasalara girmesinin, bu bankaların yerel bilgiyi hızlı bir şekilde sahip olmasına neden olması sonucu, ulusal bankaları etkinliklerini artırmaları için gerekli zamanı ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte; tamamı yabancı sermaye ile ilişkili orta ölçekli bankalar gurubunun ile ikisi orta ölçekli ve üçü büyük ölçekli bankalardan oluşan sermayesinin %20'nden fazlası yabancılara ait alt bankalar gurubunun büyük ölçekli bankalar gurubundan daha düşük etkinlik skoruna sahip olması, etkinlik değerlerinin oluşmasında ölçek büyüklüğünün belirleyici konumda olduğunun diğer bir göstergesidir.

⁴⁴⁸ AEmilio COLOMBO ve John DRİFFİLL, "The Role of Financial Markets In the Transition Process", 2003, Physica-Verlag,

Yurtiçi etkinlik analizinin sonuçlarının ulusal bankaların rekabet gücü açısından değerlendirilmesinde; bankaların etkinliklerinde mülkiyet yapısından daha fazla ölçek büyüklüklerinin belirleyici olduğu, küçük oranda da olsa ulusal sermayeli bankaların daha düşük oranda ortalama dönem etkinliğinin küçük ölçekli ulusal sermayeli bankalardan kaynaklandığı, tamamı yabancı sermaye ile ilişkili (beşinde sermayenin çoğunluğu ve ikisinde kontrol hisselerinin yarısı yabancılara ait) olan iştirak şeklindeki orta ölçekli bankaların etkinliklerinin ve diğer iki gurup aleyhine olmak üzere pazar paylarının yükselme süreci içerisinde bulunduğu görülmektedir.

Üçüncü Dalga Bankacılık çerçevesinde ülkemize gelen ÇUB'ın yerel iştiraklerinin etkinliklerini ve piyasa paylarını artırmaya başlamaları, küresel ve yerel üstünlüklerin aynı bankada birleşmesinden kaynaklanmış olabilir. Rekabet gücünün etkinlik ve pazar payı ile açıklanması durumunda; büyük ölçekli bankaların daha etkin olmaları bu bankaların, orta ölçekli yabancı sermayeli bankaların piyasa payını artırmaları ise bu bankaların rekabet güçlerinin varlığını gösterir. Büyük ölçekli bankalara göre daha düşük etkilige sahip olmalarına rağmen orta ölçekli yabancı sermayeli bankaların piyasa paylarındaki artışın rekabet gücü ile açıklanması; bankacılık faaliyetlerinde kaldıraç fonksiyonu olan sermayede, daha ucuz ve bol uluslararası fonlara ulaşmada, ÇUŞ konumundaki müşterilere hizmet sunmada ve gelişmiş teknoloji sahip olmada ana bankanın küresel üstünlüklerinden faydalanma derecesi ile yapılabilir. Bu tür desteklere alabilen ve yerel üstünlükleri bulunan bağlı ortaklık şeklindeki yabancı sermayeli bankalar daha aktif faaliyet stratejini uygulayabilmekte ve piyasa paylarını artırmaktadırlar.

Yurtiçi etkinlik analizleri sonuçlarına göre, ÇUB'ın hipotezler doğrultusunda daha etkin olmaması ülkemiz ile bu ülkelerarasındaki kültürel farklılıkların fazla olması ile bankacılık faaliyetlerinin yerel sunulması özelliğiyle açıklanabilir. Bu doğrultuda yurtiçi etkinlik değerlerinin oluşmasında mülkiyet yapısından daha fazla ölçek büyüklüğünün belirleyici olması tamamı küçük ölçekli sayılabilecek ÇUB'ın yurtiçi birimlerinin etkinlik kat sayılarının düşük olmasına neden olmuştur. Bağlı ortaklık şeklindeki bankaların küresel ve yerel üstünlüklere birlikte sahip olma özellikleri bu bankaları; küçük ölçekli ulusal ve yabancı bankalardan daha etkin, buna karşılık büyük ölçekli bankalarından daha az etkin yapmakla birlikte, bu

bankaların ölçeklerindeki hızlı büyümeler ile yabancı sermayeli statüye geçmeden önceki dönemlerdeki olumsuzlukların bilançolarında gittikçe daha düşük oranda yer alma süreci içerisinde bulunmaları, gelecek dönemlerde bu bankaların etkinliklerinde de artışların olabileceğini göstermektedir. Özetle; bu durum ulusal bankacılık politikalarının küresel bankacılık sürecine entegre edilmesi doğrultusunda uyarlanmasının önemini artırmaktadır.

TBE'nin yurtiçi etkinlik katsayılarının küresel üstünlük ve yerel üstünlük hipotezleri çerçevesinde değerlendirilmesi, endüstrinin mülkiyet yapısının özelliği ile bankaların faaliyet yapılarındaki farklılıkların getirdiği kısıtlar çerçevesinde yapılmıştır. Buna göre, endüstride etkinliğin veya etkinliğin rekabet gücünün göstergesi olarak kabul edilmesi durumunda, rekabet gücünün oluşmasında bankaların ölçek farklılığının mülkiyet yapısından daha belirleyici olduğu değerlendirilmesi veri alındığında; büyük ölçekli bankalar gurubunda yabancı sermayeli bankanın olmaması ve orta ölçekli bankalar gurubunda da kontrol yetkisinin çoğunluğu Türklere ait bankanın kalmaması nedeniyle, endüstrinin yaklaşık %97'ni oluşturan bu iki grup bakımından mülkiyet farklılığının etkinliği belirleyiciliği veya endüstrinin rekabet gücünün varlığı tam olarak ortaya konulamamaktadır. Bununla birlikte; faaliyet stratejilerindeki farklılıklar (yabancı sermayeli bankaların yaygın perakendeci bankacılık faaliyetinin bulunmamasına karşılık ulusal sermayeli bankaların yaygın bankacılık faaliyetinde bulunması) dikkate alınmak suretiyle küçük ölçekli bankalarda yabancı sermayeli bankaların ulusal sermayeli bankalardan daha etkin olmaları, bu grup bakımından küresel üstünlük hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Ancak; orta ölçekli bankaların etkinliklerindeki ve piyasa paylarındaki artışlar ile büyük ölçekli bankalar gurubundaki iki büyük Kamu bankasında sermaye desteği ve görev zararları nedeniyle verilenlerde de dahil olmak üzere aktiflerinde bulunan ve analizde çıktı olarak kabul edilen yüksek tutarlardaki Kamu borçlanma kağıtlarının varlığı dikkate alındığında, küresel ve yerel üstünlüklerin birleştiği bankalarda daha yüksek etkinlik skorlarına ulaşabilmektedir. Bu durum; bankacılık göstergeleri bakımından daha az gelişmiş konumda bulunan ülkemiz bankacılık

endüstrisinde, yerel koşullardaki yüksek farklılıklar nedeniyle küresel üstünlüğün ortaya çıkmamasına rağmen, küresel ve yerel üstünlüklerin birleştiği iştirak şeklindeki bankalarda küresel üstünlüğün daha baskın bir şekilde olabileceğine ilişkin ikinci Hipotezi geçerli kılmaktadır. Dolayısıyla; politika geliştirme sorumluluğunda olan karar alma birimlerinin araştırma sonuçlarını iyi irdelemesi zorunlu olarak görülmektedir.

F. TBE’nde Etkinliğin Kaynakları ve Toplam Faktör Verimliliğindeki Gelişme

Verimliliğin zaman boyutundaki değişimi Malmquist Toplam Faktör Verimliliği endeksi ile ölçülmektedir. Girdi ve çıktı eksenli olabilen Malmquist Endeksi (ME) ile, Tolam Faktör Verimliliğinde (TFV) meydana gelen değişimin kaynakları teknolojik ve etkinlik değişimi şeklinde ayrımlanabilmektedir. Çıktı eksenli yaklaşımla; veri girdi seviyeleri ile teknolojinin mevcut durumu kullanılarak ne kadar daha fazla ürün üretildiğini, veri referans teknoloji altında aynı girdi seviyelerine kullanarak ne kadar üretilebileceğine nispetle görmek amaçlanır. Girdi eksenli yaklaşımda; veri referans teknoloji altında veri çıktı seviyesini üretmek için uygun olan girdi kullanımındaki azalma incelenerek verimlilikteki değişme ölçülür⁴⁴⁹.

Ortak teknolojiye göre her bir veri noktasının uzaklıklarının oranlarının hesaplanarak, farklı zamana ilişkin iki veri noktası arasındaki TFV’ndeki değişimin ölçüldüğü ME değerinin birden (1) büyük olması, TFV’nin (t) döneminden (t+1) dönemine arttığını, birden (1) küçük olması azaldığını ve sıfır (0) olması ise değişmediğini gösterir. Teknik etkinlikteki değişim ile teknolojik değişimin çarpımından oluşan ME’ndeki teknik etkinlik değişimi; bir karar biriminin, t döneminden t+1 döneminde etkin üretim sınırına ne kadar yaklaştığını veya etkin üretim sınırından hangi ölçüde uzaklaştığını gösterir. Etkinlikteki değişim; t+1 dönemindeki TE, t dönemindeki TE oranını verir. Karar birimlerinin verimliliğini en iyi performansa sahip karar birimlerini referans alarak ölçen ME’nde teknolojik

⁴⁴⁹ Recep KÖK, a.g.e. s.200

değişim ise; aynı girdiyle üretilen çıktı miktarındaki değişimin yönünü belirtir. Teknik etkinlikteki değişim en iyi performansa sahip karar birimlerinin oluşturduğu etkinlik sınırından uzaklaşmayı veya yaklaşmayı (catch-up) gösterirken, teknolojik değişme (frontier) ise üretim sınırları eğrisinin yer değiştirmesini veya konumunun kaymasını göstermektedir⁴⁵⁰. TE değişimi (catch-up) üretim sınırına ulaşma eylemi iken teknolojik değişme (frontier) etkinlik sınırının oynaması veya etkin sınırın değişimidir⁴⁵¹. Teknik etkinlik her bir karar alma biriminin ilgili dönemde kendini referans aldığı (en etkin yılın) ortalamasını göstermektedir. TFV göstergeleri ise, karar alma birimlerinin dönem içerisindeki eş anlı ortalamalarını açıklamaktadır.

Çalışmada DEA doğrusal programlama kullanılarak girdi eksenli ve ÖGD getiri varsayımında inceleme dönemi süresince kesintisiz olarak TBE’nde faaliyette bulunan 29 ticari bankanın endüstri bazında TFV hesaplanmıştır. Ayrıca; sözkonusu bankalar ölçeklerine ve mülkiyet yapılarına göre sınıflandırılarak ölçek büyüklüğünde ve ulusal-yabancı banka ayırımında TFV analiz edilmiştir.

TBE’nin aracılık ve işletme eksenli yaklaşımlar çerçevesinde TFV değişimi Tablo: 53’de verilmiştir. Buna göre; 2005/2006 dönemi aracılık eksenli yaklaşım dışında inceleme döneminde TBE’nin TFV düzenli olarak artış göstermiştir. İnceleme döneminde ortalama olarak aracılık eksenli yaklaşımda %6 oranında artan TFV işletme eksenli yaklaşımda %20 oranında artmıştır. Her iki eksenli yaklaşımda TFV’ne, saf teknik etkinlikteki (yönetimin etkinliğinin artmasındaki) veya ölçek etkinliğindeki (daha uygun ölçekte çalışmadaki) değişim, endüstrinin etkinlik artışına daha fazla oranda katkı yapmıştır. Buna göre; AEK yaklaşımdaki %6 oranındaki artışın tamamı endüstrinin etkinliğinin artmasından veya bankaların referans etkinlik sınırına yaklaşmalarından kaynaklanmıştır. İEK yaklaşımda TFV’nde görülen ortalama %20 oranındaki artışın %17 oranındaki kısmı etkinlik artışından kaynaklanırken, üretim sınırının yukarı kayması olan teknolojik değişimin TFV’ne katkısı ise %3 oranında olmuştur. Diğer taraftan; her iki eksenli yaklaşımda TFV değişimlerinin standart sapmalarında dönem süresince azalışların gerçekleşmesi

⁴⁵⁰ Recep KÖK, a.g.e, s.241

⁴⁵¹ Eyüp BASTI, s.3,a.g.m,

bankalar arasında verimlilik değişimi bakımından farklılıkların gittikçe azaldığını göstermektedir. TFV'deki değişimlerin standart sapmalarında görülen bu eğilim önceki bölümde verilen bankaların etkinlik değişimlerinin standart sapmalarındaki azalma eğilimi ile aynı yöndedir.

Tablo : 53 TBE Malmquist Ortalama Faktör Verimliliği *
(2002-2007)

Yıllar ve Yaklaşımlar	Verimlilik Değişimi ve Standart Sapması	Etkinlik Değişimi		Teknolojik Değişim		Toplam Faktör Verimliliği Değişimi	
2002/2003	AEK	1.07	(0.35)	0.97	(0.09)	1.04	(0.32)
	İEK	1.21	(0.55)	0.84	(0.13)	1.02	(0.41)
2003/2004	AEK	1.05	(0.42)	0.97	(0.12)	1.02	(0.33)
	İEK	1.32	(0.62)	0.82	(0.19)	1.08	(0.38)
2004/2005	AEK	1.08	(0.28)	1.02	(0.08)	1.10	(0.26)
	İEK	1.13	(0.39)	0.98	(0.15)	1.11	(0.45)
2005/2006	AEK	1.01	(0.27)	0.95	(0.08)	0.96	(0.26)
	İEK	1.14	(0.33)	1.31	(0.26)	1.49	(0.45)
2006/2007	AEK	1.07	(0.20)	1.01	(0.10)	1.08	(0.25)
	İEK	1.06	(0.39)	1.19	(0.19)	1.26	(0.15)
Dönem	AEK	1.06	(0.11)	1.00	(0.04)	1.06	(0.09)
Ort.	İEK	1.17	(0.14)	1.03	(0.08)	1.20	(0.15)

* Parentez içerisindeki değerler standart sapmaları göstermektedir.

** Tarafımızca düzenlenen verilerin ayrıntısı Ek Tablo: 21-26'da verilmiştir.

TFV'nin bankaların ölçek büyüklüklerine göre sınıflandırılmasında TFV'nin gelişimi Tablo: 54'de verilmiştir. Buna göre; her iki eksenli yaklaşımın geometrik ortalaması bakımından dönem boyunca büyük ölçekli bankalarda TFV %5 oranında

artarken, bu artış orta ölçekli bankalarda %11 ve küçük ölçekli bankalarda %13 oranında olmuştur. Büyük ölçekli bankalarda TFV’nde görülen %5 oranındaki

Tablo : 54 TFV’nin Bankaların Ölçeklerine Göre Gelişimi
(2002-2007)

Verimlilik Kaynakları ve Ölçekler Yıllar ve Eksenler		Etkinlik Değişimi			Teknolojik Değişim			Toplam Faktör Verimliliği Değişimi		
		BÖ	OÖ	KÖ	BÖ	OÖ	KÖ	BÖ	OÖ	KÖ
2002/2003	AEK	0.97	1.08	1.11	1.01	0.97	0.95	0.98	1.05	1.05
	İEK	1.05	1.40	1.20	0.93	0.81	0.81	0.98	1.13	0.97
2003/2004	AEK	0.99	0.97	1.12	1.01	1.09	1.05	1.00	1.08	1.18
	İEK	1.09	1.20	1.46	0.83	0.76	0.84	0.90	0.91	1.23
2004/2005	AEK	1.03	1.06	1.12	1.01	1.04	1.01	1.04	1.10	1.13
	İEK	0.98	1.20	1.17	0.97	0.94	1.01	0.95	1.13	1.18
2005/2006	AEK	0.96	1.00	1.03	1.03	0.97	0.90	0.99	0.97	0.93
	İEK	1.08	1.05	1.20	1.24	1.35	1.32	1.34	1.42	1.58
2006/2007	AEK	1.02	1.00	1.12	1.02	0.96	1.04	1.04	0.96	1.16
	İEK	1.15	0.78	1.15	1.12	1.33	1.15	1.29	1.04	1.32
Dönem ort.	AEK	0.99	1.02	1.10	1.02	1.02	0.99	1.01	1.04	1.08
	İEK	1.07	1.14	1.24	1.02	1.04	0.95	1.09	1.18	1.18

BÖ: Büyük Ölçekli Bankalar olup, analizde yedi banka, Tc. Ziraat Bankası, T. İş Bankası, Akbank, Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası büyük ölçekli bankalar olarak alınmıştır.

OÖ: Orta ölçekli bankaları göstermekte olup, analizde yedi banka, HSBC, Fortis Bank, Deniz Bank, Finans Bank, ING Bank, Türk Ekonomi Bankası ve Şekerbank orta ölçekli bankalar olarak alınmıştır.

KÖ: küçük ölçekli bankaları göstermekte olup, 15 banka, Citibank, Anadalu Bank, Tekstil Bankası, Tefken Bank, Alternatif Bank, Bank Europa, ABN Amro Bank, West L. Bank, Turkish Bank, Turkland Bank, Societe Generale Bank, Arap Türk Bankası, Bank Mellat, JP Morgan Bank ve Habib Bank

* Tarafımızca düzenlenen verilerin ayrıntısı Ek Tablo: 21-26’da verilmiştir.

artışın %3 oranındaki kısmı etkinlik artışından kaynaklanırken, teknolojik değişimin katkısı %2 olmuştur. Orta ölçekli bankalarda dönem ortalama TFV artışına etkinlikteki değişim %8, teknolojideki değişim %3 oranında katkı yapmıştır. En yüksek TFV artışının gerçekleştirildiği küçük ölçekli bankalardaki ise, etkinlik artışının %17 oranındaki pozitif katkısına karşılık, teknolojik değişim %3 oranında negatif etkide bulunmuştur.

Tablo: 55 TBE Mülkiyet Yapısına Göre TFV'nin Gelişimi *
(2002-2007)

Banka Gurupları ve Verimlilik Değişimleri Yıllar ve Yaklaşımlar		Ulusal Sermayeli Bankalar			Yabancı Sermayeli Bankalar		
		Etkinlik Değişimi	Teknolojik Değişim	TFV	Etkinlik Değişimi	Teknolojik Değişim	TFV Değişimi
2002/2003	AEK	1.06	0.97	103	1.10	0.97	1.07
	İEK	1.27	0.86	1.09	1.10	0.81	0.89
2003/2004	AEK	0.96	1.07	1.03	1.23	1.01	1.24
	İEK	1.09	0.83	0.90	1.65	0.80	1.32
2004/2005	AEK	1.03	1.04	1.07	1.09	0.97	1.06
	İEK	1.06	0.92	0.97	1.24	0.98	1.21
2005/2006	AEK	0.91	0.99	0.90	1.05	0.90	0.95
	İEK	1.10	1.30	1.43	1.18	1.25	1.48
2006/2007	AEK	1.02	0.90	0.92	1.11	1.04	1.15
	İEK	1.00	1.13	1.13	1.10	1.23	1.35
Dönem	AEK	1.00	0.99	0.99	1.10	0.98	1.08
Ort.	İEK	1.09	1.02	1.11	1.25	1.01	1.26

*Ulusal sermayeli banka statüsünden yabancı sermayeli banka statüsüne geçen bankalar, yabancı sermayeli statüye geçtikleri yıldn itibaren yabancı sermayeli bankalar gurubunda sınıflandırmaya başlanmıştır. Bu çerçevede; dönem başında 19 olan ulusal sermayeli banka sayısı dönem sonunda 13 olmuş, yabancı sermayeli banka sayısı ise 10'dan 16'ya yükselmiştir.

** Tarafımızca düzenlenen verilerin ayrıntısı Ek Tablo: 21-26'da verilmiştir.

TBE'nin mülkiyet yapısına göre ulusal ve yabancı sermayeli bankalar ayırımında 2002-2007 dönemi TFV değişimi Tablo: 55'de verilmiştir. Buna göre; inceleme döneminde her iki etsenli yaklaşımın ortalaması bazında ulusal sermayeli bankaların TFV % 5 oranında artarken yabancı sermayeli bankaların TFV %17 oranında artmıştır. İnceleme döneminde ulusal sermayeli bankalarda etkinlik artışı TFV'ne %4.5 oranında katkıda bulunurken, teknolojik ilerleme %0.5 oranında katkı yapmıştır. Bu oranlar yabancı sermayeli bankalarda sırasıyla %17.5 ve eksi %0.5 şeklinde olmuştur. Buna göre; yabancı sermayeli bankalarda gerçekleşen TFV artışının tamamı bu bankaların etkinlik artışlarından kaynaklanmış olup bu grup bankalar genel olarak etkinlik sınırlarını ilerletmişler veya performanslarını artırmışlardır. Teknolojik ilerleme veya etkinlik sınırının yer değiştirmesinde kaynaklanan gelişme TFV'ne ulusal bankalarda daha düşük oranda olmakla birlikte pozitif katkı yaparken yabancı sermayeli bankalarda negatif etkide bulunmuştur.

IV. TBE'NİN REKABET GÜCÜNÜN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ BANKACILIĞI İLE BETİMSSEL KARŞILAŞTIRMASI

TBE'nin rekabet gücünün derecesi, yurtdışında faaliyet gösteren ulusal sermayeli bankaların yabancı sermayeli bankalarla etkinliklerinin karşılaştırılması suretiyle önceki bölümde verilmiştir. Diğer taraftan, firma veya endüstri bazında rekabet gücünün oluşmasında; karar birimlerinin etkinlik düzeylerini aşan (firma büyüklüğü, sermaye gücü, karlılığı, uluslar arasılaşma derecesi, piyasa payı ve verimliliği gibi) firmaya özgü değişik unsurlar ile firmaların faaliyette bulunduğu endüstrinin/ülkenin koşulları (rekabet gücünün ikinci veya üçüncü derece kaynakları) belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede; AB'ne tam üyelik sürecindeki TBE'nin uluslararası rekabet gücünün betimsel karşılaştırılması aşağıda verilmiştir. Betimsel temelli bu analizde TBE'nin rekabet gücü; endüstrinin gelişmişlik düzeyi, büyüklüğü, karlılığı, piyasa payı veya uluslar arasılaşma derecesi (bütünleşme düzeyi) kıstasları çerçevesinde belirlenecektir.

A. Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrilerinin Gelişmişlik Düzeyi Karşılaştırması

Literatürde ülkelerin bankacılık endüstrisinin gelişmişlik düzeyi ile endüstrinin rekabet gücü veya etkinliği arasında aynı yönde ilişkinin bulunduğu kabul

Tablo: 56 2006 Yılı AB 27 Ülkeleri Mevduat, Krediler ve Aktif Toplamının GSYİH'ya oranı (%)

Gelişmişlik Göstergeleri	Mevduat/GSYİH	Krediler/GSYİH	Akt.Top./GSYİH
Ülkeler			
Belçika	148.4	123.7	357.2
Çek Cumhuriyeti	68.0	45.3	100.7
Danimarka	70.1	177.1	373.5
Almanya	119.4	130.9	308.5
Estonya	58.2	87.0	117.6
İrlanda	165.1	230.0	674.8
Yunanistan	108.1	85.7	161.4
İspanya	135.2	164.1	257.7
Fransa	79.2	105.3	319.7
İtalya	63.1	96.4	189.3
Kıbrıs Rum K.	165.3	121.1	512.3
Letonya	68.3	95.4	140.3
Litvanya	36.7	51.8	73.1
Lüksemburg	871.7	482.3	2.540.0
Macaristan	52.4	62.6	104.3
Malta	217.0	276.7	599.6
Hollanda	150.3	196.0	354.8
Avusturya	104.5	133.5	306.2
Polonya	44.8	35.5	69.8
Portekiz	114.1	148.8	255.8
Slovenya	59.0	71.9	117.3
Slovakya	61.4	43.9	94.9
Finlandiya	53.4	78.6	152.7
İsveç	59.6	132.1	252.8
Birleşik Krl.	143.2	162.2	506.2
EURO 12	110.2	132.4	304.9
AB 25	108.8	132.0	322.0
Bulgaristan	61.4	46.8	88.8
Romanya	22.0	28.2	52.6
TÜRKİYE	54.3	37.9	84.2

Kaynak: AB rakamları AMB, EU Banking Structures, October 2007, S. 52, 56, 64 ve Türkiye için TBB Bankalarımız Kitabı ve TÜİK verileri esas alınarak tarafınca hesaplanmıştır.

edilmektedir. Bu doğrultuda, gelişmiş bankacılık endüstrisinin bulunduğu ülkelerdeki bankalar veya endüstri daha yüksek rekabet gücüne sahiptir. Bu çerçevede; Türkiye ve AB ülkeleri için, bankacılık endüstrisinin gelişmişlik düzeyinin doğrudan belirleyicisi olan mevduatın, kredilerin ve toplam varlıklarının 2006 yılsonu itibariyle GSYİH içindeki payı Tablo 56'da verilmiştir. Buna göre; her üç finansal derinlik/gelişmişlik göstergesi açısından Türkiye'nin değerleri AB 25 ve Euro 12 ülkeleri ortalamasının çok altında olup, mevduat/GSYİH bakımından dört (Litvanya, Macaristan, Finlandiya ve Romanya), krediler/GSYİH' da iki ülke (Polonya ve Romanya) ve Aktif toplamı/GSYİH açısından üç ülke (Litvanya, Polonya ve Romanya) Türkiye'den daha düşük finansal derinlik göstergelerine sahip olup diğer tüm ülkeler daha yüksek göstergelere sahiptir. Bu veriler esas alınarak yapılacak bir değerlendirme; bir taraftan, AB ülkelerinin çoğunluğunun bankacılık endüstrisine göre TBE'nin rekabet gücünün çok düşük olduğu sonucuna götürürken, diğer taraftan, ÇUB için çekici bir pazarın varlığını göstermektedir.

TBE'nin gelişmişlik seviyesinin düşüklüğü Tablo: 57'de verilen dolaylı gelişmişlik düzeyi göstergelerinde de görülmektedir. Buna göre; Türkiye'de banka, şube ve ATM başına tüm ülkelere kıyasla en fazla nüfusa veya kişiye hizmet sunulurken, beşi (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Polonya, Slovakya ve Romanya) Birliğe sonradan katılan ülkeler ve dördü (İrlanda, Hollanda, İsveç ve Birleşik Krallık) daha gelişmiş AB ülkeleri hariç diğer tüm Birlik ülkelerinde her bir banka personeli daha az sayıda kişiye hizmet vermektedir. Personel başına aktif toplamı bakımından ise sadece Bulgaristan ve Romanya Türkiye'den daha düşüktür. Tüm dolaylı finansal gelişmişlik göstergeleri bakımından AB 25 ve Euro 12 ülkeleri ortalamasından daha düşük finansal gelişmişlik seviyesine sahip olan Türkiye, ülkeler bazında yapılan bu karşılaştırmalara göre de çok sayıda AB ülkesinden daha düşük dolaylı gelişmişlik göstergelerine sahiptir. Bazı küçük ülkelerin yanında büyük ve gelişmiş finans endüstrisine sahip ülkelerden daha düşük nüfus yoğunluğuna sahip olan Türkiye 28 ülke içerisinde 17. sırada bulunmaktadır. Düşük nüfus ve mevduat yoğunluğunun bankaların hizmet sunma maliyetlerini artırdığı varsayımı çerçevesinde, yüz ölçümü bakımından da AB ilkeleri arasında birinci sırada bulunan ülkemizin düşük nüfus ve mevduat yoğunluğunun endüstrinin maliyet yapısını olumsuz etkilediği belirtilebilir. Bankacılık endüstrisinde verimlilik göstergeleri

olarak ta kabul edilen dolaylı finansal gelişmişlik göstergelerinin düşük olması endüstrinin verimliliğinin de düşük olmasına neden olması rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

Tablo: 57 Türkiye ve AB 27 Ülkeleri 2006 Yılı Sonu İtibariyle Dolaylı Finansal Gelişmişlik Düzeyi

Dolaylı Gelişmişlik Göstergeleri	Nüfus/ Banka Sayısı	Nüfus/ Şube Sayısı	Nüfus/ ATM Sayısı	Nüfus/ Personel Sayısı	Nüfus Yoğunluğu	Aktif Toplamı/ Personel Sayısı
Ülkeler						
Belçika	100.457	1.484	155	2.306	319	16.509
Çek Cumh..	179.725	3.122	271	5.458	130	3.034
Danimarka	28.466	1.848	117	2.536	126	17.726
Almanya	40.179	1.528	119	2.045	231	10.286
Estonya	96.050	1.465	237	5.489	30	2.707
İrlanda	54.529	1.287	109	4.549	61	30.090
Yunanistan	179.290	1.667	179	3.005	84	5.068
İspanya	125.194	762	168	1.009	87	9.605
Fransa	76.231	1.322	145	1.579	115	13.156
İtalya	72.633	1.468	172	1.813	195	8.218
Kıbrıs Rum K.	2.292	1.534	71	818	83	6.860
Letonya	84.752	2.404	196	3.751	35	1.947
Litvanya	44.078	2.962	394	3.805	52	2.012
Lüksemburg	3.001	1.135	19	1975	179	33.919
Macaristan	47.502	2.643	256	3.105	108	2.385
Malta	25.534	2.651	115	3.687	1.268	8.693
Hollanda	47.365	2.014	140	4.728	400	16.078
Avusturya	10.237	1.037	109	1.945	99	10.348
Polonya	52.741	3.837	245	7.393	118	1.216
Portekiz	59.622	663	182	1.889	115	6.822
Slovenya	74.370	1.319	170	2.885	99	2.943
Slovakya	224.622	2.704	275	4.588	110	2.125
Finlandiya	14.588	1.606	220	3.296	16	10.651
İsveç	44.515	3.235	193	4.531	20	16.438
Birleşik Krl.	150.955	1.002	134	4.700	247	21.304
EURO 12	51.407	1.249	143	1.744	126	11.338
AB 25	54.966	1.355	152	2.183	116	12.069
Bulgaristan	239.978	2.000	287	1.379	69	834
Romanya	553.353	3.605	369	4.828	91	873
TÜRKİYE	1.586.391	10.655	510	4.420	93	1.985

Kaynak: AMB, EU Banking Structures, October 2007, S. 14,

Finansal gelişmişlik düzeyine ilişkin her iki kıstas çerçevesinde ulaşılan sonuçların birlikte değerlendirilmesinde; TBE'nin finansal gelişmişlik göstergeleri ve bundan kaynaklanan çıkarımla rekabet gücü açısından Birlik ülkeleri bankacılık endüstrisinin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan; bankacılığın henüz başlangıç düzeyinde bulunan Asya ve Orta Doğu pazarlarına açılma konusunda sunduğu coğrafi ve kültürel üstünlüklerin yanında Birlik ülkelerine göre daha yüksek kalkınma hızına sahip ve AB'ne tam üyelik süreci içerisinde bulunan ülkemizin yurtiçi pazarının düşük gelişmişlik düzeyi, olgunlaşmış pazara sahip Birlik ülkeleri bankaları açısından çekici pazar bir niteliği göstermektedir.

AB ülkeleri ve Türkiye'nin doğrudan ve dolaylı finansal gelişmişlik göstergelerinin hesaplanmasına baz oluşturan mutlak değerlerin karşılaştırıldığı Tablo: 58'deki verilere göre, Türkiye'nin 27 AB ülkesi içerisinde; nüfus toplamında 2., şube sayısında 6., personel sayısında 7., GSYİH büyüklüğünde 8., aktif toplamında 15. ve kişi başına GSYİH'da 27. sırada olduğu görülmektedir. Söz konusu mutlak değerlerin yukarıda verilen oran değerlerle birlikte incelenmesi durumunda; toprak büyüklüğü itibarıyla ilk sıradaki ülkemizin kişi sayısında 2. sıradaki konumunun, (bankacılık hizmetlerinin yurt geneline ve dağınık kitlelere sunulabilmesi için) görece olarak yüksek şube sayısına ve otomasyon kullanımındaki düşüklüğün de yüksek personel sayısına neden olarak işletme maliyetlerini olumsuz etkileyebileceği belirtilebilir. Ayrıca; Bulgaristan hariç sondan ikinci sıradaki kişi başına GSYİH tutarının ve endüstrinin düşük aracılık seviyesinin sonucu olan finansal gelişmişliğin doğrudan göstergesi aktif toplamı bakımından 15. sırada yer alması maliyetlerdeki olumsuzluğun daha da artırmasına neden olmaktadır. Fon aracılığı seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanan ölçek küçüklüğünün getirdiği olumsuzluk yanında yüksek maliyetle çalışma zorunluluğu TBE'nin rekabet gücünün düzeyinin yetersiz kalmasında belirleyici olan unsurlardan başlıcaları olduğu görülmektedir.

Finansal gelişmişlik göstergelerinin Türkiye'de faaliyette bulunan AB ülkeleri kökenli yabancı sermayeli bankaların yedi ana (orjin) ülkesinin (Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Yunanistan) verileri ile karşılaştırılmasında; Türkiye'nin AB ülkelerinin ortalama gelişmişlik düzeyinin

altındaki gelişmişlik düzeyine karşılık, bu ülkelerin AB ortalamasının üzerinde yüksek düzeyde doğrudan finansal gelişmişlik göstergelerine sahip olduğu, sadece

Tablo: 58 Türkiye ve AB Ülkeleri 2006 Yılı Sonu Banka, Şube, Personel Sayıları ile Bankacılık Aktifleri toplamları, GSYİH tutarları ve nüfusları

Büyüklikler Ülkeler	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Personel Sayısı	Aktif Toplamı (milyon Euro)	GSYİH (milyon Euro)	Nüfus (bin kişi)	Kişi Başına GSYİH
Belçika	105	4.574	67.957	1.121.905	314.084	19.548	29.777
Çek Cumh.	57	1.877	37.825	114.756	113.969	10.244	11.136
Danimarka	191	2.144	46.394	822.399	220.163	5.419	40.493
Almanya	2.050	40.282	692.500	7.122.777	2.309.100	82.464	28.035
Estonya	14	245	5.681	15.379	13.074	1.345	9.720
İrlanda	78	935	39.154	1.186.228	175.794	4.253	41.334
Yunanistan	62	3.669	62.171	315.081	195.213	11.116	17.614
İspanya	352	43.691	261.890	2.515.527	976.189	44.068	22.152
Fransa	829	40.013	435.413	5.728.127	1.791.401	63.195	28.356
İtalya	807	32.337	339.878	2.793.244	1.475.401	58.614	25.171
Kıbrıs R. K.	336	941	10.845	74.397	14.522	770	19.158
Letonya	27	610	11.656	22.694	16.180	2.288	7.035
Litvanya	77	892	8.624	17.347	23.746	3.394	6.996
Lüksemburg	154	234	24.752	839.564	33.055	462	71.548
Macaristan	212	3.243	39.392	93.754	89.884	10.071	8.925
Malta	18	110	3.515	30.556	5.096	406	12.549
Hollanda	345	3.454	116.500	1.873.129	527.916	16.341	33.306
Avusturya	809	4.258	76.323	789.770	257.897	8.282	31.139
Polonya	723	5.158	155.881	189.511	271.530	38.132	7.121
Portekiz	178	5.618	58.213	397.123	155.216	10.613	14.625
Slovenya	27	696	11.838	34.879	29.742	2.008	14.812
Slovakya	24	1.175	19.633	41.716	43.945	5.391	8.151
Finlandiya	361	1.598	23.947	255.055	167.062	5.266	31.725
İsveç	204	2.004	47.069	773.708	305.989	9.081	33.886
Birleşik Krl.	401	12.880	453.045	9.651.517	1.906.359	60.533	31.493
EURO 12	6.130	180.695	2.198.698	24.937.530	8.378.881	315.126	26.589
AB 25	8.441	212.670	3.050.006	36.820.142	11.433.080	464.225	24.628
Bulgaristan	32	5.569	26.738	22.302	25.100	7.679	3.268
Romanya	39	4.470	58.536	51.109	97.118	21.585	4.500
TÜRKİYE	46	6.849	143.143	260.620	309.784	72.970	4.245

Kaynak: AB tutarları ABM, EU Banking Structures, October 2007, S. 51, 52, 64 ve Türkiye rakamları TBB Bankalarımız Kitabı, DPT ve TCMB verileri çerçevesinde hesaplanmıştır.

nüfus/personel sayısı bakımından Birleşik Krallık ve Hollanda hariç olmak üzere tüm doğrudan ve dolaylı finansal gelişmişlik göstergeleri açısından sözkonusu ülkelerin bankacılık endüstrilerinin daha gelişmiş durumda olduğu anlaşılmaktadır.

B. Türkiye ve AB Bankacılık Endüstrisi Ortalama Banka Büyüklüğü Karşılaştırması

Endüstri düzeyindeki rekabet gücü karşılaştırmalarında endüstrinin ortalama büyüklüğü veya endüstriye temsilen büyük bankalar esas alınarak karşılaştırma yapılabilmektedir. Rekabet gücü düzeyinin belirlenmesinde bankaların ölçek büyüklüğü önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, daha büyük ölçekli bankaların; ölçek ve alan ekonomileri yanında, büyüklükten kaynaklanan itibar ve bilinirliğin sağladığı üstünlükleri, kaynakların büyüklüğü ile bankacılık faaliyetlerindeki yasal sermaye kredi ilişkisinin sunduğu daha büyük ölçekli firmalarla çalışmanın sağladığı yüksek karlılık, büyük sayılar kuralı gereği risklerin dağıtılabilmesi, yeni teknolojileri geliştirme ve uygulama üstünlüğü ile piyasalarda daha etkili fiyat belirleyici konumda bulunmaları gibi özellikleri rekabet güçlerini olumlu etkilemektedir. Büyük ölçekli olmanın sağladığı bu rekabet üstünlüklerine ilave olarak, daha büyük sermaye ve kaynaklara sahip olunmanın yeni ve karlı pazarlardaki fırsatların değerlendirilmesine olanak vermesi büyük ölçekli bankaların piyasa paylarının artmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede TBE'nin ve AB ülkeleri bankacılık endüstrisinin ortalama banka büyüklükleri ile endüstride yer alan ilk beş bankanın ortalama büyüklüğü Tablo: 59'da verilmiştir(1).

(1) Endüstri aktif toplamının banka sayısına bölünmesiyle hesaplanan ortalama banka büyüklüklerinin; Almanya örneğinde olduğu gibi, çok sayıda yerel kooperatif bankasının ayrı bir banka sayılması, Birleşik Krallık (Londra) gibi uluslararası finansal merkezde toptancı bankacılık yapan çok sayıda bankanın bulunması veya Lüksemburg, İrlanda ve Kıbrıs Rum Kesimi gibi çok sayıda off-shore bankasının bulunması gibi gerekçelerle, endüstrinin uluslararası rekabet gücünü tam olarak yansıtmayacağı kabul edilmesi nedeniyle ayrıca beş büyük bankanın ortalaması hesaplanmıştır. Bunun yanında; yurtdışı bankacılık faaliyetlerinin genel olarak büyük ölçekli bankalarca yapılması nedeniyle de, endüstrinin uluslararası rekabet gücünün karşılaştırmasında ilk beş büyük bankanın ortalamasının genel ortalama değerlerinin yorumlanmasına yardımcı olacağı düşünülmüştür. Diğer taraftan; çalışmanın endüstri düzeyinde rekabet gücü bölümünde açıklandığı üzere, endüstri rekabet gücünün belirlenmesinde endüstri ortalamasının veya endüstriye temsilen büyük firmaların esas alınması mümkündür. Bu doğrultuda hesaplanan ilk beş büyük banka ortalaması, bu bankaların endüstrideki payının beşe bölünmesi suretiyle bulunmuştur.

Tablo: 59 Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Ortalama Banka Büyüklükleri (2006, Milyon Euro)

Ortalama Büyüklükler Ülkeler	Ortalama Banka Büyüklüğü	İlk Beş Bankanın Endüstrideki Payı	İlk Beş Bankanın Ortalama Büyüklüğü
Belçika	10.684	964.888	189.378
Çek Cumh.	2.013	73.559	14.712
Danimarka	4.306	532.092	106.418
Almanya	3.475	1.567.010	313.402
Estonya	1.099	14.933	2.987
İrlanda	15.208	533.803	106.760
Yunanistan	5.082	208.899	41.780
İspanya	7.228	1.016.273	203.255
Fransa	6.707	2.995.810	599.162
İtalya	3.461	734.623	146.925
Kıbrıs R. K.	221	47.540	9.508
Letonya	841	15.704	3.141
Litvanya	225	14.311	2.863
Lüksemburg	5.451	244.313	48.863
Macaristan	442	50.158	10.032
Malta	1.698	21.817	4.363
Hollanda	5.429	1.594.033	318.807
Avusturya	976	345.919	69.184
Polonya	262	88.123	17.624
Portekiz	2.231	269.647	53.929
Slovenya	1.292	21.625	4.325
Slovakya	1.738	27.908	5.582
Finlandiya	706	209.910	41.982
İsveç	3.793	447.203	89.441
Birleşik Krl.	24.069	3.464.895	692.979
EURO 12	4.068	426.930	85.386
AB 25	4.362	620.051	124.010
Bulgaristan	697	11.218	2.244
Romanya	1.310	30.716	6.143
TÜRKİYE	5.666	188.658	37.738

Kaynak: AB tutarları ABM, EU Banking Structures, October 2007, S. 51, 52, 64 ve Türkiye rakamları TBB Bankalarımız Kitabı, DPT ve TCMB verileri çerçevesinde hesaplanmıştır.

AB ülkelerinde bankaların ortalama büyüklükleri ülkelerin bankacılık endüstrisinin yapına bağlı olarak değişiklik göstermekte birlikte, genel olarak endüstrinin gelişmişlik düzeyine koşut olarak ortalama banka büyüklüğü artmaktadır. TBE'nde ortalama banka büyüklüğü AB 25 ve Euro 12 ülkeleri ortalamasından yüksek olup ülkeler bazındaki karşılaştırmaya göre ise, Belçika, Fransa, İspanya,

İrlanda ve Birleşik Krallık hariç diğer AB ülkelerinden daha yüksek ortalama banka büyüklüğüne sahiptir. Finansal gelişmişlik göstergeleri bakımından geri sıralarda bulunan TBE'nin ortalama banka büyüklüğü açısından üst sıralarda yer almasında; ülkemizde ticari banka sayısının az olması yanında yerel bankaların bulunmaması ve yatırım bankacılığının yeterince gelişmemiş olması etken olmuştur. Nitekim; 1999-2001 yılları arasında yaşanan ekonomik krizler sonrası banka sayısında azalışların da etkisiyle, nüfus/banka sayısı bakımından ülkemizin finansal gelişmişlik düzeyinin açık farkla geride bulunduğu Tabloda: 57'den görülmektedir.

Endüstrideki ilk beş büyük banka ortalaması esas alındığında ise; finansal gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde genel olarak ilk beş büyük bankanın ortalama büyüklüğünün de yüksek olduğu görülmektedir. İlk beş banka ortalama büyüklüğü açısından TBE'nin ortalaması AB 25 ve Euro 12 ülkelerinin ortalamalarının oldukça altındadır. TBE'nde ilk beş bankanın ortalama büyüklüğü; AB'ne sonradan katılan Eski Doğu Bloğu ülkelerinden yüksek, buna karşılık, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı bankaların köken (ana) ülkesi yedi AB ülkesi dahil olmak üzere, diğer Birlik üyesi ülkelerin ortalamala banka büyüklüklerinden düşüktür. Beş büyük banka ortalama büyüklüklerinin başka bir açıdan karşılaştırmasında; Yunanistan hariç olmak üzere, Türkiye'de faaliyette bulunan diğer AB kökenli yabancı bankaların ana ülkelerindeki ilk beş bankanın ortalama büyüklüğü, Türkiye'deki beş bankanın toplam büyüklüğünden daha fazladır.

Sonuç olarak; TBE'nin ve Birlik üyesi ülkelerin bankacılık endüstrilerinin banka sayısına ilişkin farklı yapılarından kaynaklanan nedenlerle, TBE'nin ortalama banka büyüklüğü bazı ülkelere yüksek görülmekle birlikte, uluslararası rekabet gücü karşılaştırmaları bakımından daha anlamlı olan büyük bankalar dikkate alındığında, TBE'nin ortalama banka büyüklüğünün oldukça küçük olduğu ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçekli bankalara ilişkin ortalamaların oluşmasında, endüstrinin rekabet yapısı bir ölçüde etkili olmakla birlikte, esas olarak endüstrinin finansal gelişmişlik düzeyi belirleyici olmaktadır. Ölçek büyüklüğünün rekabet gücünün belirleyicilerinden birisi olduğunun kabul edilmesi durumunda da; gelişmiş finansal

piyasalara sahip ülkelerin daha büyük ölçekli bankalara ve daha yüksek rekabet gücüne sahip oldukları sonucuna varılmaktadır.

C. Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Getiri Oranları Karşılaştırması

Getiri oranının yüksekliği firma bazında rekabet gücünün göstergesi olarak kabul edilmekle birlikte endüstri düzeyindeki analizlerde bu varsayım her zaman geçerli olmamaktadır. Yüksek getiri oranlarının piyasa aksaklıklarından kaynaklanması endüstrinin rekabet gücünün varlığını göstermez. Ancak; rekabetçi piyasaların firmaları daha etkin çalışmayı yöneltmesi bu tür piyasalardaki yüksek getiri oranlarının rekabet gücünün kaynağını belirlemede ölçüt olarak kullanılmasına olanak verir. Bunla birlikte; rekabetçi piyasalarda aşırı karların ortadan kalkması getiri oranlarını düşürmekle beraber, olgunlaşmış rekabetçi piyasalarda daha etkin şekilde faaliyet gösteren bankalar rakiplerine kıyasla daha yüksek rekabet gücüne sahiptirler. Getiri oranlarının ülkelerarası karşılaştırmasındaki diğer bir güçlük, ülkelerarası enflasyon ve faiz oranları farklılıklarının varlığı olup yüksek enflasyon ve faiz oranlarının bulunduğu ülkelerde daha yüksek getiri oranları gerçekleşmektedir. Bu çerçevede TBE ve AB 25 ülkeleri bankacılık endüstrisinin 2004-2006 dönemi getiri ve etkinlik oranları Tablo: 60'da verilmiştir.

Aktifin getirisi (Return On Assets- ROA) bakımından gelişmiş rekabetçi ülkelerin bankacılık endüstrisinde daha düşük getiri oranları bulunmaktadır. TBE ile AB ülkeleri bankacılık endüstrisinin aktif getirilerinin karşılaştırılmasında; TBE'nin AB ortalamasının çok üzerinde ve 2005 yılındaki 4 ülke (Estonya, Letonya, Macaristan ve Polonya) hariç 2004-2006 döneminde getiri oranına sahip olduğu görülmektedir. Özkaynakların getirisinde (Return On Equity- ROE) de genel olarak gelişmiş ülkelerde daha düşük getiri oranları bulunmaktadır. Özkaynakların getirisinde 2004 yılında 13 ülke bankacılık endüstrisi TBE'nde daha yüksek getiri oranına sahipken, 2005 yılında 21 ve 2006 yılında da 13 ülke bankacılığı daha yüksek getiri oranına sahiptir. Getiri oranlarının başka bir açıdan karşılaştırmasında; aktifin getirisi bakımından 2004-2006 döneminde TBE'nin getiri oranının AB 25 ülkelerinden daha yüksek olmasına karşılık, özkaynakların getirisi bakımından 2004 ve 2006 yıllarında TBE'nde AB 25 ülkeleri ortalamasından daha yüksek, 2005

yılında ise daha düşük getiri oranı bulunmaktadır. İşletme giderlerinin toplam net faaliyet gelirlerine (cost to income-CTI) oranı bakımından TBE'nin genel olarak AB

Tablo: 60 TBE ve AB 25 Ülkeleri Bankacılık Endüstrisi Getiri ve Etkinlik Oranları

Performans Göstergeleri ve Yıllar	ROA			ROE			CTI		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Ülkeler									
Belçika	0.47	0.50	0.71	14.06	16.79	23.34	65.33	65.61	55.76
Çek Cumh.	1.29	1.29	1.23	24.71	24.13	23.48	62.59	56.87	55.13
Danimarka	0.55	0.65	0.70	13.07	14.18	14.27	55.92	55.00	55.58
Almanya	0.12	0.28	0.31	3.87	9.44	10.24	68.99	68.65	65.19
Estonya	2.02	1.77	1.67	24.34	24.55	24.40	55.32	55.52	43.02
İrlanda	0.71	0.56	0.64	15.38	14.70	14.63	49.40	47.64	45.64
Yunanistan	0.61	0.94	0.92	10.11	15.82	16.44	62.37	57.11	53.82
İspanya	0.76	0.83	0.96	15.12	17.04	20.26	55.32	55.52	48.95
Fransa	0.55	0.55	0.60	12.62	10.24	14.40	66.02	61.99	60.15
İtalya	0.61	0.60	0.77	10.58	13.07	16.82	58.08	60.68	59.42
Kıbrıs R. K.	0.21	0.40	0.82	3.51	7.04	14.55	61.27	58.79	47.45
Letonya	1.51	1.69	1.66	22.81	27.29	26.41	54.08	53.19	49.87
Litvanya	0.94	0.87	1.06	15.95	17.19	22.49	64.14	58.98	52.57
Luksemburg	0.48	0.51	0.73	11.30	12.64	18.35	53.94	51.22	40.25
Macaristan	1.89	1.80	1.43	24.93	24.75	21.47	55.98	55.18	58.81
Malta	1.07	0.97	1.02	10.15	14.86	12.93	37.05	34.70	30.75
Hollanda	0.50	0.48	0.47	13.08	14.97	14.55	67.26	67.43	68.09
Avusturya	0.60	0.63	0.94	14.66	15.74	22.52	63.31	63.29	61.51
Polonya	1.32	1.58	1.56	16.54	20.14	21.55	65.04	61.42	59.26
Portekiz	0.75	0.85	1.01	11.75	15.61	18.04	58.89	59.59	53.23
Slovenya	0.62	0.68	0.89	11.47	13.42	14.98	63.46	60.84	59.29
Slovakya	1.03	0.99	1.27	14.27	17.46	22.01	62.30	65.82	54.37
Finlandiya	0.71	0.80	0.93	8.03	10.24	14.40	56.81	53.99	47.46
İsveç	0.62	0.66	0.73	15.81	19.53	20.38	60.10	55.32	54.41
Birleşik Krl.	0.75	0.69	0.71	16.75	16.93	17.50	42.93	41.75	40.97
AB 25	0.59	0.50	0.58	11.96	13.72	15.61	59.47	55.25	51.03
Bulgaristan	-	-	1.82	-	-	24.07	-	-	55.62
Romanya	-	-	1.79	-	-	22.77	-	-	59.80
TÜRKİYE	2.1	1.4	2.3	14.0	10.6	18.95	41.9	49.50	45.00

Kaynak: AB ülkeleri verileri, AMB "EU Banking Sector Stability" October 2005, 2006 ve 2007 çerçevesinde tarafımızca hesaplanmıştır. Türkiye verileri AMB Occasional Paper No: 95, S. 34, Eylül 2008 ile TBB Bankalarımız Kitabından yararlanarak hesaplanmıştır.

ülkelerinden daha üstün olduğu görülmektedir(*). Bu durum; TBE'nin yüksek getiri oranları ile düşük işletme maliyetlerini yansıtmaktadır.

Getiri ve etkinlik oranlarının karşılaştırmasında TBE'nin AB ülkelerine göre daha yüksek rekabet gücünün bulunduğu görülmektedir. Ancak; her iki oranın endüstri bazında ülkelerarası karşılaştırmasında, bankaların faaliyette buldukları farklı çevre koşullarının etkisinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle; finansal bütünleşmenin artmasına koşut olarak ülkelerin daha fazla birbirine benzer duruma gelmesi, anılan oranların endüstrilerarası rekabet gücü farklılıklarını açıklama gücünü artıracaktır.

D. Türkiye ve AB Ülkeleri Bankacılık Endüstrileri Piyasa Payı Karşılaştırması

Rekabet gücünün firma bazındaki göstergelerinden piyasa payı, endüstri düzeyinde analizde ülkedeki yabancı banka paylarının esas alınması şeklinde yapılmıştır. Bu çerçevede; nispi olarak analiz kapsamındaki diğer ülkelere kıyasla daha düşük oranda yabancı banka payı olan ülkelerin bankacılık endüstrisinin daha yüksek rekabet gücünün bulunduğu kabul edilmiştir. Yabancı bankacılık endüstrine yönelik doğal giriş engellerinin varlığı yurtdışı piyasaları yurtiçi piyasalardan farklı kılmakla beraber; özellikle Birlik ülkelerinde FDYY açısından aynı hukuksal düzenlemelerin geçerli olduğu, ülkemizde de yabancı bankaların girişi bakımından oldukça serbest politikaların uygulandığı ve düzenlemeler açısından uluslararası kurallara büyük ölçüde uyum sağlandığı dikkate alındığında, yabancı banka payının rekabet gücü göstergesi olabileceği varsayılmıştır.

Tablo: 61'de verilen oranlara göre; Birleşik Krallık, Lüksemburg, İrlanda ve Kıbrıs Rum kesimi gibi bankacılık endüstrisinin özel konumu bulunan ülkeler hariç, genel olarak bankacılık endüstrisi gelişmiş ülkelerde daha düşük oranda yabancı payı bulunmaktadır. Birlikiçi ve Birlikdışı ülkeler kökenli bankalar esas alınarak yapılan

(*): İşletme giderlerinin (faiz ve komisyon giderleri dışındaki yönetim, personel, sabit kıymet gibi) toplam net faaliyet gelirlerine oranı (cost to income) oranı getiri oranlarının yanında endüstrinin etkinliğinin veya rekabet gücünün belirlenmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Rasyonun düşük olması, endüstrinin net faaliyet gelirlerini daha az kaynak kullanarak ulaştığını ve daha yüksek operasyonel etkinliğe sahip olduğunu gösterir.

hesaplamalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Diğer taraftan; Herfindahl Endeksi (HHI) veya ilk beş banka yoğunlaşması gibi rekabet göstergeleri bakımından yüksek derecede rekabetin bulunduğu gelişmiş ülkelerde (Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi) daha düşük yabancı banka payı bulunmaktadır. Bu ülkelerin aynı

Tablo: 61 Aktif Toplamı Kıstasında Türkiye ve AB 25 Ülkelerinde
Yabancı Bankaların Payları (%)

Yıllar	Birlik Ülkeleri Payları					Toplam Yabancı Banka Payı				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Ülkeler										
Belçika	22.6	22.6	21.3	21.5	21.1	24.7	23.8	23.7	23.2	23.4
Çek Cumh.	77.0	88.6	90.2	90.9	88.7	77.0	94.1	95.7	96.1	93.4
Danimarka	23.2	23.2	22.8	18.8	19.1	23.2	23.2	22.8	20.3	20.8
Almanya	3.2	4.7	4.8	5.0	9.2	4.7	6.0	6.1	5.6	9.7
Estonya	91.1	90.0	89.0	97.9	99.8	91.1	90.0	89.0	97.9	99.8
Yunanistan	4.4	17.8	19.0	26.4	27.6	8.8	20.7	22.0	26.6	27.7
İspanya	7.8	8.5	9.9	11.0	11.0	9.3	9.9	11.1	11.5	11.4
Fransa	11.0	11.0	9.7	9.3	10.3	13.2	12.6	11.0	10.5	11.5
İrlanda	60.4	36.8	35.1	36.4	35.0	71.4	49.3	45.8	45.4	43.4
İtalya	4.8	5.0	5.2	5.9	9.1	5.4	5.5	5.7	6.3	9.4
KıbrısR.K.	13.6	13.7	14.9	18.8	22.1	20.0	20.1	21.1	24.8	27.5
Letonya	19.2	21.6	21.9	39.7	50.0	33.8	38.6	41.9	43.8	53.1
Litvanya	4.9	55.7	51.4	74.1	74.8	4.9	55.7	51.4	74.1	74.8
Luksemburg	88.1	88.5	88.9	88.9	87.2	94.4	93.9	93.9	94.0	94.4
Macaristan	56.0	56.6	53.7	55.9	56.0	56.0	56.6	56.7	59.0	59.0
Malta	30.6	35.6	39.1	38.1	32.4	53.4	35.6	39.1	38.1	32.4
Hollanda	0.6	0.7	0.8	0.7	0.9	2.1	2.0	2.2	2.9	2.4
Avusturya	18.7	20.8	19.0	19.0	19.5	19.4	21.4	19.7	19.4	20.0
Polonya	59.9	58.9	58.6	58.5	58.7	69.2	68.0	67.9	67.3	67.1
Portekiz	27.9	27.4	25.7	25.4	21.8	29.1	28.5	26.4	26.1	22.6
Slovenya	14.6	16.0	17.8	18.9	23.7	14.6	16.0	17.8	18.9	23.7
Slovakya	79.5	81.5	93.6	94.2	97.3	79.5	81.5	93.6	94.2	97.3
Finlandiya	6.8	9.0	7.4	59.5	58.3	6.8	9.0	7.4	59.5	58.3
İsveç	5.2	6.0	6.8	7.8	8.7	5.6	6.0	6.8	7.8	8.7
Bileşik Krl.	24.6	22.9	22.8	26.6	25.6	50.5	47.3	49.8	51.5	51.8
EURO 12	11.8	11.7	11.5	12.4	14.8	13.8	13.5	13.2	13.8	16.5
AB 25	15.5	15.3	14.9	16.0	18.1	23.5	22.4	22.9	23.0	26.0
TÜRKİYE	-	-	-	-	-	3.2	3.4	3.0	3.5	5.4

Kaynak: AB ülkeleri oranları AMB, TBE oranları; TBB Bankalarımız 2001 Kitabı ile BDDK 2002-2004 Aylık Bülten ve 2005 Üç Aylık Bülten verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

zamanda büyük ölçekli bankalara da sahip olmaları rekabet derecesinin yüksekliğinin ve ölçek büyüklüğünün endüstrinin rekabet gücünü artırarak yabancı banka girişinde caydırıcı unsurlardan olduğunu göstermektedir.

TBE’nde 2001-2005 döneminde düşük yabancı banka payının bulunması endüstrinin rekabet gücünü yansıtmaktan uzaktır. Bu dönemde TBE’nde yabancı payının düşük olması; makro ekonomik istikrarsızlıklar, düzenleme ve denetim eksiklikleri, yoğun rekabet ortamı ve kamunun borçlanma gereksiniminin yarattığı dışlama etkisinin bankacılık faaliyetlerinin gelişmesini engellemesi gibi yabancı girişini caydırıcı unsurların yanında banka sahibi olmanın yerli sermayedarlar bakımından sağladığı olanakların varlığı ile endüstrinin dışa açılmasını zorlayan faktörlerin bulunmamasının sonucudur. Nitekim; bu koşulların değişmesine müteakip iki yıl içerisinde (2006-2007 yıllarında) endüstriye yönelik yabancı banka girişi hızlanarak aktif toplamı bakımından 2006 yılında %12.6’ya ve 2007 yılında %13.3’e yükselmiştir. Diğer taraftan; çalışmanın TBE’nin finansal bütünleşme düzeyi bölümünde açıklandığı üzere; Türk bankalarının yurtdışı faaliyetleri ile yurtiçine ve yurtdışına yönelik FDYY’nın sonuçları, TBE’nin piyasa payı göstergeleri açısından rekabet gücünün düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası ödemelere ilişkin Breetton Woods sisteminin 1973 yılında yıkılması sonrası 1980'li yıllardan itibaren teoride ve uygulamada baskın konuma gelen Neo-Liberal iktisat politikaları ile teknolojik, siyasi ve hukuksal gelişmeler küreselleşmenin artmasına neden olmuştur. Artan küreselleşme olgusu bir taraftan iktisadi alanda rekabeti artırıp kapsamını genişletirken, diğer taraftan birleşme ve satın alamalarla yoğunlaşmayı artırmıştır . Bu yeni koşullar rekabet gücünün önemini artırarak kavramının daha sıklıkla tartışılmasını da beraberinde getirmiştir.

İktisadi faaliyetlere katılanların yararına ve sürdürülebilir şekilde rakiplere kıyasla daha üstün olma durumu olarak kısaca tanımlanabilen rekabet gücünün firma düzeyinden uluslarüstü topluluklar seviyesine kadar değişik seviyelerde gündeme gelmesi ve farklı bilim dallarının (iktisat, işletme ve uluslararası ticaret gibi) ilgi alanına girmesi; tanımı, kapsamı, unsurları, kaynakları ve analizine ilişkin farklı yaklaşımları gündeme getirmiştir. Kapsamına bağlı olarak firma ve endüstri düzeyinde mikro göstergeler ile analiz edilen rekabet gücü, ulusal seviyede makro göstergelerle analiz edilmektedir. Uluslar veya ülkeler düzeyinde rekabet gücünün geçerli olmadığı, esas olanın firmaların ve bölgelerin rekabet gücü olduğu görüşüne karşılık ulusal rekabet gücünün de geçerli olduğuna ilişkin karşı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu tartışma; rekabet gücünün karşılaştırmalı üstünlükler ve rekabetçi üstünlüklerden farklı olduğu veya bunların sonucu olduğu şeklindeki yaklaşımları da beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan; kapsamı konusunda genel olarak görüş birliği bulunan firma ve endüstri seviyesindeki rekabet gücünün; unsurları, kaynakları, analizi ve ölçülmesi bilim dallarına göre farklı olmaktadır. Firmaların rekabet gücünün veya rekabetçi üstünlüklerinin kaynağı genel olarak mal veya faktör piyasalarındaki rekabet aksaklıkları temelinde endüstri veya firma bazlı yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Değişik araçlarla ve yöntemlerle analiz edilebilen ve ölçülebilen rekabet gücünün bu sorunları kavramın etkinlik, verimlilik ve performans temelinde analizini gündeme getirmekle birlikte, rekabet gücünün geleceği öngörüyü de

kapsayan daha geniş anlamda olması sözkonusu kavramlar çerçevesindeki analizini yetersiz kılmaktadır. Buna karşılık; mikro göstergelerle analiz edilen firma ve endüstri düzeyindeki rekabet gücü karşılaştırmalarının çevre koşulları da kapsayacak şekilde ikinci ve üçüncü derece makro göstergeleri içerecek biçimde yapılması ölçüm sorunlarına neden olmaktadır.

Küreselleşmenin ülkeleri ve firmaları daha fazla birbirine yakınlaştırması veya ülkelerarası bütünleşmenin artması, firma ve endüstrilerin karşılaştıkları rekabetin boyutunu ve etkisini de artırmıştır. Bu durum; rekabet gücünün korunup geliştirilmesi bakımından farklı rekabet stratejilerinin uygulanmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede; finansal piyasalarda artan küreselleşme veya bütünleşme, bu piyasaların en önemli kuruluşlarını oluşturan bankacılık endüstrisinde de rekabet gücünün artırılması açısından farklı faaliyet stratejilerini gündeme getirmiştir. Küreselleşmenin koşulları doğrultusunda bankalarca uygulamaya konulan yeni rekabet stratejileri Üçüncü Dalga Bankacılık olarak tanımlanan uluslararası bankacılık faaliyetlerinin önemini artırmıştır.

Önceki dönemler Çok Uluslu Bankacılık (ÇUB) faaliyetlerinden farklı olarak, gittikleri ev sahibi ülkelerdeki yaygın ve perakendeci bankacılık faaliyetlerinin ağırlıklı olduğu bu yeni dönem uluslararası bankacılığı, artan küreselleşme koşullarında hızla gelişerek ev sahibi ülkelerin bankacılık endüstrisine daha fazla etkiler duruma gelmiştir. Bankacılığın ülke ekonomisi açısından çok önemli olan fonksiyonları karşısında; istikrar, etkinlik, kredi dağılımı ve hacmi ile uluslararası bütünleştirici etkiler başlıklarında analiz edilen ÇUB'ın ev sahibi ülkelerin bankacılık endüstrisine yönelik yoğun etkileri, ulusal bankacılığın rekabet gücünün bilinmesini ve geleceğine ilişkin kamu politika tercihlerinin oluşturulmasını gerektirmiştir.

Hızlı bir şekilde gündeme gelen ve halen devam etmekte olan Üçüncü Dalga Bankacılığın bu özelliği yanında bankacılık işlemlerinin reel sektörle bağlantılı olması, teorik yapısının, reel sektör faaliyetlerine ilişkin çalışmaların bankacılığa uyarlanması şeklinde oluşturulmasına neden olmuştur. Bu çerçevede; doğrudan

yabancı sermaye yatırımlarının (DYY) unsurlarını içeren üçüncü dalga çok uluslu bankacılık faaliyetleri, reel sektöre yönelik teoriler kapsamında oluşturulan teorilerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte; geçmiş dönemler ÇUB açıklamaya yönelik mevcut teorilerle günümüz ÇUB'nın açıklanmasında güçlükler bulunmakta olup yeni koşullara uygun teorilerin oluşturulmasına çalışılmaktadır.

Üçüncü Dalga Bankacılık faaliyetlerinin ev sahibi ülkelerin endüstrileri ve ekonomileri üzerindeki etkilerinin sonuçları henüz bilinmemekle birlikte; etkinlik farklılıkları temelinde ÇUB'luk faaliyetlerinde bulunulmasının, ev sahibi ülkelerin bankacılık endüstrisinin etkinliğini, istikrarını, kredi hacmi ile dağılımını ve uluslararası bütünleşmesini artırarak endüstrinin gelişmesine olumlu katkılarda bulunacağı şeklindeki görüşler bulunmaktadır. Buna karşılık; ÇUB'ın ev sahibi ülkeler üzerinde önemli potansiyel olumsuzluklarının da olabileceği ve bankacılığın ülke ekonomisi bakımından taşıdığı önemin yanı sıra, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ÇUB'ın, ana ülkelerdeki itici ve ev sahibi ülkelerdeki çekici faktörler ile bir çok ülkede yaşanan krizler sonrasında gündeme gelmesinin, ÇUB'luk faaliyetlerinin etkinlik farklılıklarıyla açıklanmasını yetersiz kıldığı belirtilmektedir. Bu nedenlerle; ÇUB'luk konusunda kamu otoritelerinin ihtiyatlı veya kontrollü politikalar izlemeleri gerektiği de önerilmektedir.

Bir çok belirsizlikler taşımakla birlikte, ülkemizin Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci içerisinde bulunması devam etmekte olan uluslararası piyasalarla bütünleşme eğiliminin artmasına neden olmuştur. Ancak; gerek Birlik ülkeleri piyasaları koşullarının bu ülkelerin bankalarını Üçüncü Dalga Bankacılık doğrultusunda öncü olmayı yöneltmesi, gerekse ülkemizin Birliğe üyelik süreci içerisinde bulunması, tarihsel ve coğrafi faktörlerin etkisiyle daha fazla oranda iktisadi bütünleşme içerisinde bulunan Birlik ülkelerine yönelik finansal bütünleşmeyi daha fazla oranda artırmıştır. Söz konusu bütünleşmenin ÇUB'luk boyutu, yabancı bankaların ülkemizdeki faaliyetlerinin artması şeklinde tek yönlü olmuştur.

Günümüz küresel bankacılık faaliyetlerinde AB ülkeleri bankalarının öncü konumda bulunmasında; henüz amaçlanan seviyelerde olmamakla birlikte, ekonomilerin ve finansal piyasaların Birlik düzeyinde bütünleşmesinin sağlanması yönündeki politika ve düzenlemeleri belirleyici olmuştur. Bu çerçevede, evrensel bankacılık kurallarının geçerli olduğu Birlik ülkelerinde; özellikle Tek Paraya (Euro'ya) geçiş sonrası artan bütünleşme ve rekabet ile yurtiçi ve Birliği birleşme ve satın almaların artması sonucu banka sayılarındaki azalma bankaları Üçüncü Dalga Bankacılık faaliyetleri doğrultusunda yurtdışına yöneltmiştir. Banka tabanlı sistemin ağırlıklı olduğu Birlik ülkelerinde artan bu bütünleşme Birliği ülkelerarası piyasaların bölünmüşlüğü azaltmakla birlikte, bankacılık hizmetlerinin yerel sunulması özelliği perakendeci bankacılık piyasalarında bütünleşmenin düşük kalmasına neden olmaktadır.

Yurtiçine yönelik sermaye hareketleri ve ÇUB'lık faaliyetleri ağırlıklı olan ülkemiz bankacılık endüstrisinin mevcut piyasa ve faaliyet yapısının oluşmasında; endüstriye ilişkin küresel düzeydeki gelişmeler yanında, bankacılığımızın tarihsel geçmişi, özellikle 1999-2001 döneminde yaşanan istikrarsızlıklar ve bankacılık krizleri ile 2000 yılı sonrası artan yabancı banka girişi belirleyici olmuştur. Son yıllarda endüstrideki yabancı sermayeli banka sayısının hızla artmasına neden olan unsurların başlıcaları; gelişmiş ana ülkelerdeki itici ve ev sahibi konumundaki ülkemizdeki çekici faktörler ile yaşanan krizlere tepki olarak getirilen düzenlemelerdeki banka sahipliğine ilişkin cezai kurallar yanında, krizlerin yeni sermaye ihtiyacı içerisindeki bankaların piyasa değerlerini düşürerek alıcılara cazip kılması ve uygulamaya konulan uluslararası düzenlemelerin ulusal sermayedarlar açısından banka sahibi olmanın cazibesini azaltmasıdır.

Sermayenin çoğunluğuna sahip olma kıstası bakımından endüstrideki yabancı sermayeli bankaların payı değişik bilanço kalemlerine göre yüksek olmayan bir oranda (%11-17 arasında) olmakla birlikte (Tablo:26), sermayedeki doğrudan ve dolaylı paylar dikkate alındığında (Tablo:27 ve açıklamaları) endüstri aktifinin yaklaşık %42'si yabancı sermayeli bankalara ait olmaktadır. Sayısal olarak ise; sermayedeki çoğunluk kıstasında aktif olarak faaliyette bulunan 31 ticari bankanın

18'i yabancı sermayeli banka statüsünde bulunmakta, doğrudan ve dolaylı payların tamamı dikkate alındığında bu sayı 27'ye çıkmaktadır. Yabancı sermayeli bankaların girişinin çok kısa sürede ve hızlı olması, aktif olarak faaliyette bulunan mevcut 31 ticari bankadan sadece 4 tanesinde yabancı payının bulunmaması ve yabancı sermayeli banka statüsüne geçme potansiyeli bulunan bankaların varlığı dikkate alındığında endüstrideki mevcut yabancı sermaye payının gelecekte daha da yükselmesi beklenmektedir. Üçüncü Dalga Bankacılık çerçevesindeki ÇUB'ın ev sahibi ülkelerin ekonomisi ve bankacılığı üzerindeki etkilerinin henüz tam olarak bilinmediği ve olumlu etkilerinin yanında bir çok potansiyel olumsuzluklarının da bulunduğu dikkate alındığında, ülkemize yönelik yabancı sermayeli bankaların ilgisi değişik kesimlerde yoğun tartışmalara konu olmaktadır.

Bankacılığın ülke ekonomisi ve kalkınması açısından çok önemli ve ÇUB'ın ev sahibi ülkeler üzerindeki etkisi konusunda farklı görüşlerin bulunması, sağlıklı politikaların oluşturulabilmesi için mikro ve makro düzeyde karar vericilerin ulusal bankaların ve endüstrinin yabancı rakipleri karşısındaki rekabet gücünü bilmelerini gerektirmektedir. TBE'nin mevcut uluslararası bütünleşme şeklinde, ülkemize gelen yabancı bankaların ana ülkeleri bankacılık endüstrisi karşısında TBE'nin rekabet gücünün yetersiz olduğu görülmektedir. Bununla birlikte; bankacılık işlemlerinin niteliğinin hizmetlerin yerel sunulmasını gerektirmesi ve çevre faktörlerinin varlığı, ulusal bankaları yabancı rakipleri karşısında yerel olmanın üstünlüğünü kullanmalarına olanak vermektedir. Bu doğrultuda; çalışmada TBE'nin etkinlik temelindeki rekabet gücü, aynı çevre koşullarında ulusal bankaların yabancı sermayeli bankalar karşısındaki etkinliklerinin kıyaslanması suretiyle belirlenmiştir. Diğer taraftan; rekabet gücünün karar birimlerinin etkinlik farklılıklarını aşan karlılık, verimlilik, ölçek büyüklüğü, piyasa payı, piyasa değeri ve uluslararasılaşma gibi göstergelere bağlı olması nedeniyle, TBE'nin AB ülkeleri bankacılık endüstrisi karşısındaki rekabet gücü betimsel çerçevede ayrıca analiz edilmiştir.

Rekabet gücünün göstergelerinden birisini oluşturan etkinlik karşılaştırmalarının yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere iki boyutu bulunmakla birlikte, yurtdışı bankalara ilişkin verilere ulaşılamaması nedeniyle analizde sadece

bankaların yurtiçi etkinlikleri karşılaştırılmıştır. Ulusal sermayeli bankalar ile yabancı sermayeli bankaların 2002-2007 dönemi etkinliklerinin kıyaslandığı analizde; gelişmekte olan ülkelerde ÇUB’ın küresel üstünlüğünün ulusal bankaların yerel üstünlüklerinden fazla olduğu ve ÇUB’ın yerel iştirakler şeklinde faaliyette bulunmalarının sahip oldukları küresel üstünlüklerini daha da artırdığı hipotezleri test edilmiştir. Ayrıca; kamu otoritelerinin ve banka yöneticilerinin bankaların etkinliklerinin artırılması yönünde politika oluşturmalarına referans teşkil etmek amacıyla bankaların ölçek büyüklükleri ve ölçeklerine göre etkinlikleri değerlendirilmiştir.

Banka gurupları itibariyle etkinlik karşılaştırılması yapılırken parametrik olmayan VZA analizi yöntemi kullanılmıştır. Girdi ve çıktıların belirlenmesinde aracılık yaklaşımının benimsendiği analizde girdi eksenli ve ölçeğe göre değişen getiri varsayımı kabul edilmiştir. Ölçek etkinliğinin belirlenmesi amacıyla ayrıca ölçeğe göre sabit getiri varsayımında teknik etkinlik değerleri hesaplanmıştır. Diğer taraftan, analizde kullanılan girdi ve çıktılar; bankaların karlılıklarında ve etkinliklerinde temel belirleyici olan ve bankaların aracılık fonksiyonlarını yansıtan girdi ve çıklardan oluşan “aracılık eksenli” yaklaşım ile bankaların sağladıkları hizmetlerin üretiminin ve sunumunun kontrol ve yönetiminin etkinliğini ölçen “işletme eksenli” yaklaşım çerçevesinde belirlenmiştir.

Yukarıda belirtilen özet açıklamalar ve model çerçevesinde elde edilen analitik bulguların değerlendirilmesinde; TBE’ndeki ticari bankaların teknik etkinliğinde (bundan sonra sadece etkinlik olarak belirtilecek) genel bir artış gözlemlenmektedir. Endüstrideki genel etkinlik artışına etkisiz çalışan bankaların daha fazla oranda katkı yapmaları sonucu, teknik etkinlik skorlarının standart sapmaları ve endüstrideki bankalararası etkinlik farkları azalarak bankalar daha fazla oranda birbirlerine benzeye başlamışlardır. Bu etkinlik artışı, etkisiz bankalarla karşılaştırıldığında, etkisiz bankaların etkin bankalara dönem içinde yakınsadığı söylenebilir (Tablo:46). Endüstride görülen bu eğilim sonucu, giderek daha fazla sayıda banka etkin bankalar arasında yer almıştır. Endüstride rekabet artışının yaşanmakta olduğunu gösteren bu eğilim, değişik faktörlerin etkisinde sağlanan

dönemsel makro ekonomik istikrarın da katkısıyla, TBE'nin 2001 bankacılık krizinin olumsuz etkilerinden çıkmaya başladığını da göstermektedir. Diğer taraftan, TBE'nin ölçek etkinliğinin analizinde; endüstrideki bankaların önemli bir ölçek etkinsizliğinin bulunmadığı ve etkinsizliklerinin esas olarak teknik etkinliklerinin düşük olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Buna göre; endüstrideki bankaların önemli bir kısmı üretim fonksiyonunun azalan veya artan getiri bölgesinde değil, daha ziyade ölçeğe göre sabit getiri aşamasıyla uyumlu faaliyet göstermektedirler. Bu durum; gelinen bu yeni piyasa yapısında, TBE'ndeki bankaların optimal ölçeğe daha yakın bulunduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Etkinliğin bankaların ölçek büyüklükleri itibariyle gelişime bakıldığında; büyük ölçekli bankaların orta ve küçük ölçekli bankalara kıyasla etkinliklerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo:47). Bu durum; TBE'nde bankaların ölçeklerinin artmasına koşut olarak ölçek ve alan ekonomilerinden daha fazla yararlandıklarını göstermektedir. Rekabet gücünün (karlılık ve piyasa payı vb) yanında bankaların ölçek büyüklüklerine de bağlı olması dikkate alındığında, endüstrideki bankaların ölçeklerinin büyümesi etkinliklerinin ve rekabet güçlerinin artışı da beraberinde getirdiği sonucuna varılmaktadır.

TBE'nin yurtdışı rakipleri karşısındaki rekabet gücünün belirlenmesinde referans olarak kullanılan aynı çevre koşullarında faaliyet gösteren ulusal ve yabancı sermayeli bankaların etkinliklerinin karşılaştırılmasında; dönem başında yabancı sermayeli bankalar gurubu ulusal sermayeli bankalardan ortalama olarak daha etkin çalışmakla beraber, dönem sonu itibariyle bu fark azalarak %1-2 gibi çok küçük oranlara düşmüştür (Tablo:48). Ancak, bankaların etkinliği üzerinde ölçek büyüklüğünün etkisinin pozitif yönde olduğu TBE'nde; banka gurupları itibariyle hesaplanan etkinliklerin bankaların aritmetik ortalamalarını yansıtması, yabancı sermayeli bankaların sayısal çoğunluğunun küçük ölçekli bankalardan olması ve orta ölçekli yabancı sermayeli bankaların bazılarının mali bünye sorunları bulunan ulusal sermayeli bankaların son yıllarda yabancı sermayeli banka statüsüne geçenlerden oluşması dikkate alındığında, mülkiyet farklılığı temelinde yapılan etkinlik kıyaslamasının ihtiyatla karşılanması gerekir. Başka bir deyimle; araştırmanın amaç

fonksiyonunda belirlenen “ÇUB’lar gelişmekte olan ülkelerde ulusal bankalar karşısında küresel üstünlüklere sahiptirler.” Temel Hipotezinden oluşturulan “Türkiye’de faaliyet gösteren ÇUB’ın küresel üstünlüklere sahip olduğu varsayımında etkinlik düzeyi, ulusal bankaların yerel üstünlüklerinin olduğu varsayımı altındaki etkinlik düzeyinden daha yüksektir.” 1. Hipotezi yukarıda belirtilen nedenlerle test etmek için yeterli değildir. ÇUB’ın küresel üstünlüklerinin bulunduğu temel hipotezi etkinlik farklılıkları temelinde mevcut mülkiyet yapısı ve ölçek büyüklüğünde TBE’nde tam olarak ortaya konulamamaktadır.

Bu durum dikkate alınarak; TBE alt guruplar ayrımında analiz edilmiştir. Buna göre; TBE’nin mülkiyet yapısına ilişkin yukarıda açıklanan özelliğine ilave olarak, 2007 yılsonu itibariyle 13 adet ulusal sermayeli bankanın 4 tanesinde kontrol hissesinin yarısının ve bir tanesinde azınlık hissesinin yabancı sermayeye ait bulunması, oluşturulan hipotezlerin test edilmesine yönelik mülkiyet farklılığı temelindeki teknik etkinlik karşılaştırmasının daha ayrıntılı yapılmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan banka alt gurupları itibariyle etkinlik karşılaştırmalarında; TBE’nde mülkiyet yapısı farklılığından daha fazla ölçek büyüklüğünün belirleyici olmasının etkisiyle, tamamı küçük ölçekli bankalar gurubu içerisinde yer alan ÇUB’ın şubelerinin veya organik büyüme stratejisi doğrultusunda oluşturdukları birimlerinin aynı ölçekteki ulusal sermayeli bankalar karşısında küresel üstünlüklerinin bulunmasına karşılık, büyük ölçekli ulusal sermayeli bankalar karşısında küresel üstünlüklerinin bulunmadığı görülmüştür (Tablo:52). Buna karşılık; yabancı bankaların bağlı ortaklığı şeklinde faaliyette bulunan bankalarda yerel ve küresel üstünlüklerin birleşmesinin veya içselleştirilmesinin bu bankaların etkinliklerini arttırdığı sonucuna varılmıştır. Buna göre; ÇUB’ın sahip oldukları üstünlüklerin iştiraklerine aktarılmasında, bankacılık hizmetlerinin yerelliğinden kaynaklanan piyasalararası uzaklılığın belirleyici olması, bir çok açıdan ana ülkelerden farklı olan ülkemiz bankacılık endüstrisinde, ÇUB’ın küresel üstünlükleri karşısında ulusal bankaların yerel üstünlüklerini korumalarına olanak vermekle beraber, iştirakler şeklindeki yabancı bankacılık faaliyetlerinde bu üstünlükler azalmakta veya ÇUB’ın küresel üstünlükleri artmaktadır. Bu sonuç; yukarıda verilen Temel Hipotezden çıkarılan “ ÇUB’ın ulusal bankaları satın alıp yerel iştirake

dönüştürmesi sonucunda, yerel üstünlükler içselleştirildiğinden, ÇUB'ın küresel üstünlüklere sahip olduğu varsayımı altındaki etkinlik düzeyi daha da artmaktadır.” şeklindeki 2. Hipotez ile oldukça uyumlu bulunmaktadır.

Ayrıca; inceleme döneminde endüstrinin Malmquist Taplam Faktör Verimliliği Endeksi her iki eksenli yaklaşım doğrultusunda ortalama %13 oranında artmış olup tamamına yakın kısmı TE artışı veya bankaların etkinlik sınırına yaklaşmalarından (karar birimlerinin girdilerini daha etkin kullanmalarından veya yönetim etkinliklerinin artmasından ve daha uygun ölçekte çalışmalarından) kaynaklanmıştır (Tablo:53). Endüstrinin TE katsayılarının standart sapmalarında olduğu gibi, Molmquist TFV Endeksi standart sapmalarının azalması sonucu TFV artış oranları bakımından da bankalar birbirlerine yakınlaşmışlardır. Bankaların ölçeklerinin artmasına koşut olarak TFV'nin daha az arttığı (Tablo:54) TBE'nde ulusal sermayeli bankalara kıyasla yabancı sermayeli bankaların TFV artışının daha büyük olduğu söylenebilir (Tablo:55) . Bunun nedeni; ulusal bankalar teknolojik birikimleri ile yerel üstünlüklerini kullanır iken, ÇUB'lar teknolojik birikimlerini (küresel üstünlüklerini) Türkiye'nin yerel üstünlükleriyle birleştirerek kullanmış olmaları ile açıklanabilir.

Etkinlik göstergeleri açısından halen ülkemizde faaliyet gösteren ÇUB'ın ulusal bankalar karşısında önemli bir üstünlükleri bulunmamakla birlikte; rekabet gücünün diğer göstergelerinin betimsel analizinde (Tablo: 56-61) TBE'nin yeterli rekabet gücünün bulunmadığı görülmektedir. Buna göre; endüstrinin doğrudan ve dolaylı gelişmişlik göstergeleri ile ölçek büyüklüğü, piyasa payı ve uluslararası bütünleşme açısından gelişmiş AB ülkelerinin veya ülkemizde faaliyette bulunan ÇUB'ın ana ülkelerinin bankacılık endüstrisinin rekabetçi üstünlükleri bulunmaktadır. Karlılık ve maliyetler bakımından TBE'nin daha üstün olduğu görülmekle birlikte, ülkelerarası karlılık oranlarının enflasyon oranları ve rekabet düzeyinden önemli şekilde etkilenmesi anılan göstergelerin rekabet üstünlüğünün açıklayıcı gücünü zayıflatmaktadır.

Etkinlik göstergelerine göre ÇUB'ın TBE'nde ulusal bankalar karşısında üstünlüklerinin bulunmamasına rağmen yerel bankaları satın alma şeklinde endüstriye girişte küresel ve yerel üstünlüklerin birleşmesi küresel üstünlüklerini artırmaktadır. Başka bir deyimle; Üçüncü Dalga Bankacılığın belirgin özelliğini yansıtan piyasalara girişin bu (yerel bankaların ÇUB'ın iştirakine dönüşmesi) şekli, etkinlik farklılıkları yerine gelişmiş ana ülkelerdeki itici ve gelişmekte olan ev sahibi ülke konumundaki ülkemizdeki çekici faktörler ile 2000'li yıllarda yaşanan bankacılık krizleri sonrasında yoğun bir biçimde gündeme gelmiştir. Diğer taraftan; 2002 yılından sonra endüstrinin etkinliğinin ve istikrarının artmasında yabancı sermayeli bankaların varlığından daha fazla, önemli sürdürülebilirlik sorunları ve riskleri bulunan sağlanan dönemsel makro ekonomik istikrar koşulları belirleyici olmuştur. Buna göre; yabancı kaynaklara ulaşmada, etkinliğin ve istikrarın sağlanmasında, kredi hacmi ve dağılımında yabancı sermayeli bankalar ile ulusal sermayeli bankalar arasında önemli bir farklılık olmamıştır. Bu göstergeler değerlendirildiğinde; 2008 küresel finansal krizinin ilk yansımalarından TBE'nin doğrudan etkilenmemesi, dönem içerisinde sağlanan içsel faktörlerle (kamusal düzenlemelerle denetimin etkinliğinin artırılması, uluslararası finansal bütünleşmenin içeriye doğru ağırlıklı olması ve dönem içerisinde sağlanan yüksek karlılığın özkaynakları artırması) açıklanabilir. Ancak; krizin reel sektöre de etkilemesi, sektördeki dengesizliklerin yarattığı risklerin bankacılığa da yansımaya neden olacaktır.

ÇUB'ın gelişmiş bankacılık endüstrisi sahip ülkeler kökenli olmaları kendilerine TBE karşısında rekabet gücü üstünlüğü vermektedir. Ancak; bankacılığın yerel olma özelliği ve piyasalararası uzaklık gibi çevre faktörlerinin varlığının etkisiyle, bu üstünlüklerin etkinlik temelinde ülkemize aktarımı yapılamamaktadır. Buna karşılık; ÇUB'ın potansiyel bir çok olumsuzluklarının bulunduğu dikkate alındığında, etkinlik farklılığı esasında giriş yerine küresel ve yerel koşulların yarattığı ortamın sonucunda son yıllarda hızlı bir şekilde artan yabancı banka girişinin dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Çünkü; etkinlik temelinden farklı koşulların yarattığı ÇUB'luk olgusu, bir taraftan ÇUB'ın endüstriye yönelik olumlu katkısının sınırlı olmasına neden olurken, diğer taraftan, potansiyel olumsuzluklarını

artırmaktadır. Bu çerçevede; ÇUB'ın ülkemize gelişinin küresel ve içsel dinamikleri analiz edilerek endüstriye yönelik olumlu katkılarının azamiye çıkarılması ve potansiyel olumsuzluklarının asgariye indirilmesi amacıyla politikalar oluşturulmalıdır. Bu politikalar kapsamında; ulusal bankaların yabancı rakipleri karşısında haksız rekabete neden olan düzenlemelerin giderilmesi gerekmektedir. Yine; yabancı bankaların girişinin idari düzenlemelerle sınırlandırılması gerekliliğini ortadan kaldıracak yeterlilikte ulusal bankaların rekabet güçlerinin artırılması yanı sıra etkin denetim ve düzenleme yapısı oluşturulmalıdır. Bunlara ilave olarak; yabancı bankaların giriş şekilleri, köken ülkeleri, faaliyetlerinin bölgesel dağılımı, sermaye ve faaliyet yapısı ile ülkemize yönelik stratejileri yakından izlenmelidir. Bu amaçlar doğrultusunda; politika geliştirme sorumluluğunda olan karar alma birimlerinin araştırma sonuçlarını iyi irdelemesi zorunlu olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Sadık, “Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir- 2000,

AGENOR, Pierre-Richard, “Benefits and Costs of International Financial Integration: Theory and Facts”, Erişim: [www. Socialsciences. manchester. ac.uk/ economic/staffpages/ agenor/pdfs/ benefits and costs. pdf](http://www.Socialsciences.manchester.ac.uk/economic/staffpages/agenor/pdfs/benefits_and_costs.pdf), (12. 05. 2006).

AGNIHOTRI, Prafulla ve SANTHANAM, Hemalatha, “International Marketing strategies For Global Competitiveness”, Narsee Monjee Institute of Management Studies, India, Erişim: [http//blake. mantelair. edu/cibcon conference/ data/theme5/India/pdf](http://blake.mantelair.edu/cibcon_conference/data/theme5/India/pdf) (18.12.2005).

AKSOY, Tamer, “Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslar üstü Bankacılık”, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Yayın No.119, Ankara, 1997.

AKTAN, Coşkun Can, “Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri”, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Rekabet Dizisi 2. Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş. Ankara, 2004.

AKTAN, Coşkun Can, “Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet”, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Rekabet Dizisi 1, Ankara, 2004, Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş.

ALİBER, Rober Z., “Towards a Theory of International Banking”, Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Review, Spring, 1976, Erişim:[http://www.frbsf.org/publications/economics/ review /1976 / econnew-76-5-8. pdf](http://www.frbsf.org/publications/economics/review/1976/econnew-76-5-8.pdf), (12.12.2005).

ALPAR, Cem, “Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma”, Turhan Kitap Evi, Ankara,1980.

ALPARSLAN, Melike, “Avrupa Birliği’nde Finansal Hizmetler Tek Pazarına Geçiş Süreci”, TBB Bankacılar Dergisi, Sayı: 48, 2004.

ALPARSLAN Melike “Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Milli Merkez Bankaları”, TBB Bankacılık Araştırma Grubu, Erişim: <http://www.tbb.org.tr/turkce/ab/AMBS.doc>, 23.12.2007).

AMAYA, G. Carlos Andres ve ROWLAND, Peter, “Determinants of Investment Flow into Emerging Markets”, Erişim: <http://www.Banrep.gov.co/docum/ftp/boora313.pdf>, (18.06.2006).

ANTONOİ, Paolo Di ve PİSCİTELLO, Sergio Mariotti e Lucia, “Multinational Banks in the Global Economy. Evidence From Italian Case”, CIRET Politecnico di Milano, Erişim: http://www.aueb.gr/deos/ELBA_2002_Files/papers/c83.pdf,(19.12.2006).

ANTRAS, Pol, vd., “Multinational Firms, FDI Flows and Imperfect Capital Markets”, Erişim: <http://papers.nber.org/papers/w12855.pdf>, (22.05.2006).

ARTUN, Tuncay, vd., “Türk Bankacılık Sisteminin Gelir-Gider Analizi”, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:48, Ankara, 1996.

ATAN, Murat ve ÇATALBAŞ Gaye Karpat, “Bankacılıkta Etkinlik ve Sermaye Yapısının Etkinliğe Etkisi, Erişim:<http://muratatan/info.academic/article/17>, (16.09.2008).

BAELE, Lieven, vd., “Measuring Financial Integration in the Euro Area”, Erişim; <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpaps/ecpub14.pdf>, (12.04.2006).

BAİN, Elisa, vd., “Multinational Banking: Historical, Empirical and Case Perspectives”, The University of Melbourne Business School Working Paper, 26. June 2001, Erişim: www-wbs.edu/download.cfm,(05.03.2006).

BANKLARARASI KART MERKEZİ A.Ş., POS, ATM, şube/ofis ve kart sayıları, Erişim: <http://www.bkm.com.tr/istatistik/index.html>, (08.09.2007).

BANTERLE, Alessansro, “Competitiveness and Agri-Food Trade: An Empirical Analysis in The European Union”, Erişim. www.eaae2005.dk/poster-papers(10.11.2005).

BARR, Richard S. Vd., “Evaluating the Productive Efficiency and Performance of U.S. Commercial Banks” Federal Reserve Bank of Dallas Erişim: www.dallasfed.org/banking/fswp/fswp9903.pdf,(02.03.2008).

BASTI, Eyüp, “ 2001 Finansal Krizinin Türkiye ve Ticari Bankacılık Sektörünün Toplam Faktör Verimliliğine Etkileri”, Erişim: [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=999999),s.9,(15.10.2008)

BATTILOSSI, Stefanoi, “The Determinants of Multinational Banking During the First Globalization, 1870 -1914”, Oesterrichische National Bank Woking Paper February 9 2006, Erişim: <http://www.oenb.at/de/img/wp114-tcm14-388.18.pdf>(17.04.2006).

BAUNDINO, Patrizia, vd., “Financial FDI to the Accession Countries”, European Central Bank, Directorate General International and European Relations, Erişim: <http://www.bis.org/pub/cgfs22/ecb.pdf>, (19.03.2007).

BDDK, Aylık Bülten, Şubat 2008, Erişim: <http://www.bddk.gov.tr>.

BDDK, Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler Raporu, Sayı: Aralık 2006, Erişim: <http://www.gov.tr>.

BDDK Finansal Piyasalar Raporu, Eylül 2007, Erişim: <http://www.gov.tr>.

BEGG, Iain, “Cities and Competitiveness”, South Bank University, 13.07 2005, Erişim: [gttp://www. Competitiveness.org/article/articleview/644/1/31](http://www.Competitiveness.org/article/articleview/644/1/31).

BERGER, Allen N. ve HUMPHERY, David B., “Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research”,The Wharton School University of Penslyvania, Erişim: [http://fic.wharton.upenn.edu. fic. Papers](http://fic.wharton.upenn.edu/fic.Papers), (12.03.2008).

BIS, “Foreign Direct Investment in the Financial Sector of Emerging Market Economies”, Bank For International Settlements, Committe on the Global Financial System, ; Erişim: <http://www.bis.org/pub/cgfs22pdf>, (17.02.2007).

BIS, “ The Banking Industry in the Emerging Market Economies: Competition, Conolidation and Siystemic Stability”,Monetary and Economic Department, Erişim: <http://www.bis.org/pub/bispaper.pdf>, (07.06.2006),

BIKKER, Jacob A., “Efficiency In The European Banking Industry: An Explonatory Analysis To Rank Countries”De Nederlandsche Bank, Erişim: www.dnb.nl//dnb/bin/doc, (06.03.2008).

BLANDÖN, Josep Garcia, “Cross-Border Banking in Europe: An Empirical Investigation”, Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra, 2000, Erişim: [http://www.econ.upf.edu/does/papers/ downloads/509.pdf](http://www.econ.upf.edu/does/papers/downloads/509.pdf), (18.01.2007).

BLUNCK, Franziska, “What is Competitiveness”, Erişim: [http://www.competitiveness.org/artcle/ articleview](http://www.competitiveness.org/artcle/articleview), (02.03.2006).

BOSCO, Maria Giovanna, “Are Foreign Banks More Efficient than Domestic Banks? An Empirical Study of Transition and MED Countries”, Universita Bocconi, Milan, Erişim:[www.ecomod.net /confernces/ ecomod2003](http://www.ecomod.net/confernces/ecomod2003) (19.05.2007)

BOSE, Sukanya, “Banking FDY in Latin America: An Economic Coup”, International Development Economics Associates, March 2005, Erişim: <http://www.networkideas.org/focus/march2005.banking.fdf>, (09.10.2007).

BOZDAĞ, Nihat vd., “Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye’deki Özel ve Kamu Bankaları İçin Bir Uygulama”, Çukurova Ünirversitesi, Erişim: <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil54.htm>, (19.04.2008).

BUCH, Claudia M. ve LIPPONER, Alexander, “FDI Versus Cross-Border Financial Services: The Globalisation pf German Banks”, Deutsche Bank Discusion Papers Seies 1 NO. 05. 2004, Erişim: <http://www.ecribe/ecri/public/2004-Buch-Lipponer-fdi.pdf>, (05.04.2006).

BUCKLEY, Adrian, “Multinational Finance”, Prentice Hall Europe, 1996.

BUDD Leslie ve HIRMIS, Amer K., “Conceptual Framework for Regional Competitiveness”, Erişim: <http://WBLN0018.Woldbank.org/Apps/ccdk/Doelib.nsf> (17.01.2006).

CABRAL, Ines, vd., “Banking Integration in the Euro Area”, Erişim: [www//ecbint/pub/pdf/scpops/ecocp6.pdf](http://www/ecbint/pub/pdf/scpops/ecocp6.pdf), (25.12.2005).

CALZOLARI, Giacomo ve LORANTH, Gyongyi, “On the Regulation of Multinational Banks”, University of Bologna, May 2001, Erişim: <http://www2.dsc.unibo.it/calzolari/web7papers/mub>, (16.09.2006).

CAMPAYNE, P. A., “Cross-Investment in the EC Banking Sektor”, Edited by John Cantvell, Multinational Investment in Modern Europe, University of Reading, Edward Elgar, Büyük Britanya 1992.

CANALS, Jordi, Competitive Strategies In European Banking, Clarendon Pres Oxford, 1993.

CANTWELL, John, “Innovation and Competitiveness”, Handbook of Innovation edited by Faberger, D.C. Mowery and R.R. Nelson, Oxford University Press, August 2003, Erişim: [http:// globalbusiness.rutgers.edu/woking papaes](http://globalbusiness.rutgers.edu/woking_papaes), (21.01.2006).

CARDENAS, Juan, vd., “Foreign Banks Entry in Emerging Market Economies: a Host Country Perspective”, BIS CGFS Working Group Paper, Erişim: [http// www.bis.org/publ/ cgfs22 mexico.pdf?noframes=1](http://www.bis.org/publ/cgfs22_mexico.pdf?noframes=1), (21.06.2007).

CASU, Barbara ve MOLYNEUX, Philip, “A Comparative Study of Efficiency in European Banking”, School of Accounting, Banking and Economics, University of Wales UK, Erişim: [http/fic.wharton.upenn-edu/fic.paper](http://fic.wharton.upenn-edu/fic.paper), (01.04.2008).

CAZURRA, Alvaro Cuervo, “Developing Competitiveness Under Discontinuous Institutional Environment Changes: The Co- Evolution of Resources and Scope”, Erişim: [www.druit.dk/conferences/nm7paper /cuervo. pdf](http://www.druit.dk/conferences/nm7paper/cuervo.pdf), (09.02.2006).

CERNY, Philip G., “The Dynamics of Finanacial Globalisation: Technology, Market Structure, and Policy Response”, The New Political Econmy of Globalisation Volume 1, Edited by Richard Higgott and Anthony Payne, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 1994.

CHANNON, Derek F., “Global Banking Strategy”, John Wiley and Sons, Biddles Ltd.,1988, Great Britain.

CİNGİ, Selçuk ve TARIM, ř. Armağan, “Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü DEA-Malquist TFP Endeksi Uygulaması”, TBB Araştırma Tebliğleri Serisi Sayı:2000-01. Mayıs 2000, Erişim: [http//www.tbb.org.tr](http://www.tbb.org.tr), (17.02.2008).

CHİLİNE, Viatcheslav V., “Modern Trends İn Global Banking Development”, Erişim: [http/www. bookpump.com/dps/ pdf/ 1121555b](http://www.bookpump.com/dps/pdf/1121555b), (21. 04. 2006).

CLARKE, George vd., “Foreign Bank Entry: Experince, Implications for Developing Countries, and Agenda for Furter Research”, World Bank Staff Paper, October 2001, Erişim:<http://www/wdsbeta-wordbank.org/external/default/wdscontent>, (19.02.2007).

COCKBURN, John vd., “ Measuring Competitiveness and Its Sources, The Case Of Mali’s Manufacturing Sector”, Nuffield College and Center for the Study of African Economies (Oxford University) Erişim: www.crefa.ecn.ulaval.ca, (02.10.2005)

COLOMBO, Emilio ve DRIFILL, John, “The Role of Financial Markets in the Transition Process”, Physica-Verlag, A Spring-Verlag Company. 1993.

ÇİVİ, Emin, “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması”, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt, 8, sayı, 2.

ÇOBAN, Orhan ve ÇOBAN Serap, “Globelleşme İndeksiyle Türkiye’nin Rekabet Gücünün Ölçülmesi: AB Ülkeleriyle Bir Karşılaştırma, 1970-2001”, Erciyes Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, Erişim: www.manas.kg. (11.02.2006).

DELİKANLI, İhsan Uğur, Türk Bankacılık Sektöründe Kapasite Analizi (1981-2000) Avrupa Birliği ile Mukayesesi, BDDK, Ankara, 2005.

DEMİR, İbrahim, “Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri”, DPT Yayın No: 2571, Erişim: www.dptr.gov.tr. (17.01.2006).

DENİZER A. Cevdet vd., “ Measuring Banking Efficency in the Pre-and Post-Liberalization Environment: Evidence from the Turkish Banking System, Erişim:<http://econ.worldbank.org/files/1286-wps2476.pdf>, (11.07.2008).

DEPPERU, Donatella ve CERRATO, Daniele, “Analyzing International Competitiveness At The Firm Level: Concept and Measures”, Business

Administration Universita Cattolica, Piacenza, Erişim: http://www.3.unicatt.it/unicattolica/dipartimenti/DISES/allegati/wpdeepperu_cerrato_32.pdf.

DETRAGIAHE, Enrica, “Foreign Banks in Poor Countries: Theory and Evidence”, IMF Working Paper, Erişim: <http://www.jourden.ens.fr/pikety/fichiers/lunch/Tressel/>, (18.12.2006).

DEUTSCHE BANK, EU Monitor 31, January 2006, Foreign Earnings of European Banks: Unity in Diversity, Erişim:<http://www.dbresearch.de/servelet/revueb2>.

DOMANSKI, Dietrich, “Foreign Banks in Emerging Market Economies: Changing Players, Changing Issues”, Bis Quarterly Review, December 2005, Erişim: <http://www.bis.org/pub/qtrpdf/r-qto51/pdf>, (05.04.2006).

DOWNES, Larry, “Beyond Porter” Erişim: www.contextmag.com/archives/199712/tecnosynthesis.asp, (04.02.2006).

DULUPÇU, Murat Ali, “Küresel Rekabet Gücü”, Nobel yayınları , Ankara, 2001.

DUNFORD, Michael vd., “Competition, Competitiveness, and Enterprise Policies” , Oxford University 2001, Erişim: <http://www.Geog.suset.ac.uk/research/economic/caccoou.pdf> 11.01.2006).

DUNNING, John H., “Multinational Enterprises and the Global Economy”, Addison-Wesley Publishers Ltd, 1993, England.

DYMSKI, Gary A., “The Global Bank Merger Wave: Implications for Developing Countries,” University of California Riverside USA, Erişim: www.uccs.universtyofcalifornia.edu/paper.globalbankmergers, (21.09.2006).

DWYER, Larry ve CHULWON, Kim, “Destination Competitiveness: A Model and Determinants”, University of Western Sydney and Keimyung University, Erişim: www.ttra.ccm.pub.

ECB, “EU Banking Structures”, October 2004, Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pdf>.

ECB, “EU Banking Structures”, October 2005, Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pdf>.

ECB, “EU Banking Structures”, October 2006, Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pdf>.

ECB, “EU Banking Structures”, October 2007. Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pdf>.

ECB, “EU Banking Sector Stability”, October 2005, <http://www.ecb.int/pub/pdf>.

ECB, “EU Banking Sector Stability”, October 2006, <http://www.ecb.int/pub/pdf>.

ECB, “EU Banking Sector Stability”, October 2007, <http://www.ecb.int/pub/pdf>.

ECB, “Structural Analysis of the EU Banking Sector Year 2002”, November 2003.<http://www.ecb.int/pdf>.

EITEMAN, David K. ve STONEHILL, Arthur I., “Multinational Business Finance”, Addison Wesley Publishing Company, ABD, 1989.

EITEMAN, Davit K., vd., “Multinational Business Finance”, Pearson Addison Wiesley, Boston, 2004.

EPAULARD, Anne ve POMMERET, Aude, “Financial Integration, Growth, and Volatility”, Erişim: www.ksri.org/bbs/files/research02/wp0567.pdf, (18.05.2006).

ERKAN, Hüsñü, vd., “Milli Aydın Bankası T.A.ř. Tarişbank Tarihi”, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İzmir, 1993.

ERTUĞRUL, Ahmet ve ZAIM, Osman, “Türk Bankacılığında Etkinlik Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz”, Bilkamat İşletme ve Finans Yayınları, Ankara, 1996.

EUROPEAN UNION, “White Paper on Financial Services Policy, 2005-2010, Activities of European Union Summaries of Legislations”, Erişim: <http://europa.eu/cgi-bin/etal.pl>, (09.11.2007).

EUROPEAN UNION, “Financial Services Action Plan, Activities of European Union Summaries of Legislations”, Erişim: <http://europa.eu/cgi-bin/etal.pdf>, (09.11.2007).

FAHY, John ve SMITHEE, Alan, “Strategic Marketing and the Resource Based View of the Firm”, Erişim: <http://www.amsieview.org/articles/fahy-10.1999.pdf>, (12.03.2006).

FANG, Liang, “Relationship as a Source of Competitive Advantage – The Relational View on Competitive Advantage”, Erişim: <http://www.tuta.hut.fi/studies/coursesandschedules/Isip/Tu-91.1677seminar-2006/Liang-Fang> (13.03.2006).

FETHİ, Meryem D. Vd., “An Empirical Study of Stochastic DEA and Financial Performance: the Case Study of the Turkish Commercial Banking Industry”, Management Center, University of Leicester, Erişim: [Econturk.Org / Turkish economy](http://Econturk.Org/Turkish_economy), (10.02.2008).

FOSS Nicolai J. ve ISHIKAWA, Ibuki, “Towards a Dynamic Resource-Based View: Insights From Austrian Capital and Entrepreneurship Theory”, Erişim: [http://www.uk.cbs.dk/content/download/41392/610867/file/smg %20wp 206- 2006. pd](http://www.uk.cbs.dk/content/download/41392/610867/file/smg%20wp%20206-2006.pdf), (22.02.2006) .

FOSS, Nicolai J. ve KNUDSEN, Thorbjorn, “The Resource- Based Tange: Towards a Sustainable Explanation of Competitive Advantage”,Erişim: [http://www.nicolai foss.com /text/ the %20reserve based%20 tangle.pdf](http://www.nicolai foss.com/text/the%20reserve%20based%20tangle.pdf), (22.02.2006).

GEHRING ,Thomas ve SHELDON, George, “Cost, Competitiveness and the Changing Structure of European Banking”, Banque de France, Erişim: <http://www.banque-france.fr>, (06.03.2008).

GIANNETTI, Mariassunta ve ONGENA, Stefan, “Financial Integration and Entrepreneurial Activity, Evidence From Foreign Bank Entry In Emerging Markets”, European Central Banks, Working Pağer Series No 498 Erişim: <http://www.ecb.int/pub/pdf>, (18.06.2007).

GOLDBERG, Linda, “Financial-Sector Foreign Direct Investment and Host Coutries: New and Old Lessons”, Federal Reserve Bank of New York, Staff Report No: 183, April 2004, Erişim: [http/7www.ny.frb.org/research/staff repoets](http://www.ny.frb.org/research/staff%20reports), (03.04.2007).

GOLDBERG, Linda, vd., “Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentina”, National Bureau of Economic Research, Working Paper 7714 May 2000, Erişim: [http://www.nber.org /papers/ w7714. pdf](http://www.nber.org/papers/w7714.pdf), (06.04.2007).

GORMLEY, Todd A., “Banking Competition in Developing Countries:Does Foreign Bnak Entry Improve Credit Access?”, Washington University, Erişim: [http://wwwwpweb. 2tepper. cmu.edu/wfa /wfasecure /upload /2006](http://www.wpweb.2tepper.cmu.edu/wfa/wfasecure/upload/2006), (03.06.2007).

GORTOS, Christos V., “Avrupa Birliği Düzenlemeleri ve Türk Mali Sistemi”, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi, Sayı: 33, 2000.

GORYNIA, Marian, “The Competitiveness of Polish Firms and the European Union Enlargement”, Erişim: ww.puerview.ae.poznan.pl/2001_v1n1/01-1-gorynia.Pdf, (23.02.2006).

GRİGORAN, David A. ve Manole, Vlad, “Determinants of Commercial Bank Performance in Transition, An Application of Data Envelopment Analysis”, The World Bank, Erişim: www-wds.worldbank.org/external/default/wd, (22.04.2008).

GUAL, Jordi, “The Integration of EU Banking Markets”, University of Navarra Working Paper No: 504, Erişim: <http://www.iese.edu/research/pdfs/DI-0504-e.pdf>, (11.12.2007).

G RAN, Nevzat, “Uluslararası Ekonomik B t nleşme ve Avrupa Birliği”, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2002.

HASAN, İftekhari, vd., “Cross-border Performance in European Banking”, Prepared for Conference at Frankfurt, Germany: Competition Among Banks: Good or Bad?, Erişim: <http://www.ift-cfs.de/papers/haslopaz.pdf>, (17.04.2008).

HAATAJA, Marjo ve OKKONEN, Jussi, “Competitiveness of Knowledge Intensive Services”, Erişim: www.tut.fi/unitys/tuta/tita/Hattaja-okkonen.pdf, (09.02.2006).

HAWKINS, John ve MIHALJEK, Dubravko, “The Banking Industry in the Emerging Market Economies: Competition, Consolidation and Systemic Stability-An Overview”, BIS, Monetary and Economic Department, Erişim: [http // www.bis.org/bispaper.pdf](http://www.bis.org/bispaper.pdf), (08.09.2007).

HELLEINER, Eric, “Explaining the globalization of financial markets: bringing states back in”, The New Political Economy of Globalization Volume 1, Edited by Richard Higgott ve Anthony Payne, Edward Elgar Publishing Limited.

HERRERO, Alicia Garcia ve SIMON, Daniel Navia, “Determinants And Impact Of Financial Sector FDI To Emerging Economies: A Home Country’s Perspective”, BIS Committee of the Global Financial System, September 2003, Erişim: <http://www.bis.org/pub/cgfs22bde2.pdf>(09.09.2006).

ISHIKAWA, Ibuki, “The Source of Competitive Advantage and Entrepreneurial Judgment in the RBV: Insights From the Austrian School Perspective”, Center for Strategic Management and Globalization Copenhagen Business School, Denmark, March 2006, SMG Working Paper No: 5/2006, Erişim: http://www.uk.cbs.dk/content/download/40406/60012_u/file/smg/20wp%20s-2006.pdf, (23.01.2006).

KANNAPIARAN, Chinna A. ve FLEMING, Edan M., “Competitiveness ana Comparative Advantage of Tren Rop Smallholdings in Papua New Guinea”, Erişim: www.une.edu.au/gsare/publications/Arewg99, (08.01.2006).

KAYA, Yasemin Türker ve DOĞAN, Ela, “Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Etkinliğin Gelişimi”, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ARD Çalışma Raporları 2005/10. Kasım 2005, Erişim: <http://www.bddk.org.tr>, 14:01.2008).

KILLI, Mine ve ATAN, Murat, “Etkinlik/Verimlilik Çalışmalarında Kullanılan Veri Zarflama Analizi Üzerine Karşılaştırılmalık Yaklaşımlar”, Gazi Üviversitesi İktisadi İdari İlimler Fakültesi, Erişim: [websitem.gazi.edu.tr/atan](http://www.gazi.edu.tr/atan), (26.04.2008).

KITSON, Michael, vd., “The Regional Competitiveness Debate”, University of Cambridge, Erişim: <http://asp2.miuk.com/cmilive/documents/RegionalCompetitivenessReport.pdf>, (02.05.2006).

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım”, Uluslararası Makro İktisat 1996, Erişim: <http://www.politics.ankara.edu.tr/kibritci/publications.html>, (16.03.2006).

KİNOSHİTA, Yuko ve CAMPOS, Nauro F., “Estimating the Determinants of Foreign Direct Investment Inflows: How Important are Sampling and Omitted Variable Biases?”, William Davidson Institute at University of Michigan and CEPR, June 2004, Erişim:<http://www.bof.fi/nr/rdonlyres/f76ba53f-e232-427c-9a03-5e71d76c1280/0/dp1004.pdf>, (01.10.2006).

KOSAK, Barr Makro ve ZAJC, Peter, “Bank Consolidation and Bank Efficiency In Europe”, university of Ljubljana, Faculty of Economics, Slovenia, Erişim: <http://miha.ef.uni-lj.si/dokumentti/wpkosak>, (03.02.2008).

KÖK Dündar, “Çok Ulusluluk ve Firma Performansı İlişkileri: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

KÖK, Recep ve DELİKTAŞ, “Ertuğrul, Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi, İzmir 2003.

KÖSE, M. Ayhan, vd., “Financial Integration and Macro Economic Volatility”, Erişim: www.imf.org/external/pubs/ft/staffp/2002/00-00/pdf/kose.pdf, (05.01.2006).

KUKOSUO, Miikka, “Resources and Knowledge as a Source of Competitive Advantage”, Helsinki University of Technology, 2006, Erişim: http://www.tuta.hit.fi/studies7courses_and_schedules/Isip/Tu-91.1677seminar-papers-2006/Miikka-Kukkosuo.pdf, (13.03.2006).

KULA, Fikret, “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Erişim: <http://www.ceteriparibus.net/turkiye/guncellitm> 2, Sayı 2003, (21.02. 2007).

KUNDISCH, Dennis, “Information Age Economy, New Strategies for Financial Service Firms”, Physica- Verlag Heidelberg New York. 2003.

LA GRO, Esra, “Avrupa Birliği ve Türkiye Rekabet Politikası Açısından Bankacılık Sektörüne Genel Bir Bakış”, Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, 2001, Sayı 36.

LAHTI, Arto, “The New Industrial Organization (IO) Economics of Groth Firms In Small Open Countries Like Finland”, Helsinki School of Economics Working Papers W-399, February 2006, Erişim: [http //helecon 3. hkkk.fi/ pdf /wp /w.399pdf](http://helecon3.hkkk.fi/pdf/wp/w.399pdf), (11.03.2006).

LEE, Hwok-Aun, “Regulating Multinational Bank and Participation in Less Developed Countries: Where Do Draw the Line?”, University of Malaya, Department of Development Studies Kuala Lumpur Malasia, 2004, Erişim: [www.unix. oit.umass. edu/gepstein](http://www.unix.oit.umass.edu/gepstein), (08.09.2007).

LENSINK, Robert ve HAAN, Jakob De, “Do Reforms in Transition Economies Affect Foreign Bank Entry”, University of Groningen, 2004, Erişim: [http://www.blackwell-synergy. com/ doi /pdf /101111/j.1369-412x.2002. 00039](http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/101111/j.1369-412x.2002.00039), (23.11.2005).

MAGRİ, Silvia vd., “The Entry and Activity Level of Foreign Banks in Italy: An Analysis of the Determinants”, Research Department, Bank of Italy, Erişim: [http//dipeco. economia. wnimib. it/pdf/iniziativa/rossi. Pdf](http://dipeco.economia.wnimib.it/pdf/iniziativa/rossi.Pdf), (25.12.2006).

MAHADEVAN, Renuka, “The Economics of Productivity in Asia and Australia”, Edward Elgar 2004.

MALLIKAMAS, Sothitorn, “Impacts of Foreign Entry on the Domestic Banking Market”, CU-WB Knowledge Management Project, Erişim: [http// wb. cu.car. chula.ac.th/ papers/ foreign-entry.htm](http://wb.cu.car.chula.ac.th/papers/foreign-entry.htm), (16.02.2008).

MARKOVIC, Klara, “Competitiveness Of Domestic Small And Medium Enterprises In The European Union”, Erişim: www.uni.miskolc.hu/uni/res, (04.12.2005).

MARTINEZ-DIAZ, Leonardo, “Banking Sector Opening: Policy Questions and Lessons for Developing Countries”, The Brookings Institution Washinfon DC., Erişim:[http://www.globaleconomic-governance.org /docs/ martine-Diaz-banking policybrief.pdf](http://www.globaleconomic-governance.org/docs/martine-Diaz-banking-policybrief.pdf), (17.02.2007).

MATHIESON, Donald J. ve SCHINASI, Garry J., “The Role of Foreign Banks In Emerging Markets”, IMF World Economic Surveys, Internatioanl Capital Markets Developments, Prospects, and Key Policy Issues, Bölüm: VI, Erişim: [http://www.imf.org/external/pubs/ft/icm/ 2000/01/ eng/ index.htm](http://www.imf.org/external/pubs/ft/icm/2000/01/eng/index.htm), (11.10.2007).

MC FETRIDGE, Donald F., “Competitiveness: Concepts and Measures”, Industry Canada Occasional Paper No:5, April 1995, Erişim: [www/ic. gc.ca/ cmb /welcomeic.nsf](http://www/ic.gc.ca/cmb/welcomeic.nsf), (28.03.2006).

MOFFETT, Michael H., vd., “Fundamentals of Multinational Finance”, Addison Wesley ABD, 2003.

MOLLYNEUX, Philip, “Determinants of Cross-Activity in Banking”, Editors Heinz Herrmann and Robert Libsey, Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries, Springer-Verlag Heidelberg 2003 Germany.

MORENO, Ramon ve VILLAR Augustin, “The Increased Role of Foreign Bank in Emerging Markets”, BIS Papers 23, Erişim: [http://www. Bis.org/pub/ bpdf/bispub 23a.pdf](http://www.Bis.org/pub/bpdf/bispub23a.pdf),(22.07.2007).

O’KEEFFE, Micheal, vd., “The Resource-Advantage Theory of Competition: Implications for Australian Agribusiness”, Erişim: [http// www. agrifood. info/ perspecti/1998/ okeeffe.pdf](http://www.agrifood.info/perspecti/1998/okeeffe.pdf), (23.02.2006).

ÖZTÜRK, Lütfü, “ Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Yaklaşım, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, (7) 2004, Erişim: [http/www. Akdeniz. edu.tr/ iibf/ yeni /genel/ dergi/sayı07/1102 ozturk.pdf](http://www.Akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/sayı07/1102_ozturk.pdf), (12.05.2006).

PAPI, Luca ve REVOLTELLA, Debora, “Foreign Direct Investment in the Banking Sektor: Experience and Lessons from CEECs”, Ediditör: Emilio Colombo ve John Driffill, The Role Financial Markets in the Transition Process, Physica – Verlag.

PALPACUER, Florencer, “Competence- based Strategies and Global Production Neteork: A Discussion of Current Changes and Their Imlications for Employment”, Erişim:[http// www.idsac.uk7ide/global/pdfs/palpacuer.pdf](http://www.idsac.uk7ide/global/pdfs/palpacuer.pdf), (28.12.2005).

PAPAIOANNOU, Elisa, “What Dirvers International Bank Flows? Politics,Institutions and Other Determinants”, European Central Bank Working Paper Series,No:437/February 2005, Erişim: [http/www.ecbint /pub/pubbydate/ 2005 /htm /index.en.html/feb](http://www.ecbint/pub/pubbydate/2005/htm/index.en.html/feb), (02.03.2006).

PAULA, Luiz Fernando de, “Banking Internationalisation and the Expansion Strategies of European Banks to Brazil during the 1990s”, Erişim: [http/ www. suerf. Org/download /studies / study/18pdf](http://www.suerf.Org/download/studies/study/18pdf), (05.01.2006).

PEARCE, Robert, “Globalisation and Development: an International Business Strategy Approach”, Erişim: <http://www.reading.ac.uk/business/images/content/empdo3506.pdf>, (07.06.2006).

PORTER, Michael E., “The Competitive Advantage of Nations”, The Free Press, New York, 1990.

RARICK, Charles A., “The Competitive Advantage of Local Firms in Developing Economies: The Case of Bagaj of India”, Erişim: [http://www.sba.muochio.edu/abas/2004/tallinn/Rarick-The competitive advantage of local firms. Pdf](http://www.sba.muochio.edu/abas/2004/tallinn/Rarick-The%20competitive%20advantage%20of%20local%20firms.pdf), (03.07.2006).

RECKLIES, Dagmar, “Beyond Porter-A Critique of the Critique of Porter”, Erişim: www.themanager.org/models/p5f.htm, (02.02.2006).

REINERT, Erik S., “Competitiveness and Its Predecessors- a 500- Year Cross-National Perspective”, Step Group Report , May 1994 Oslo, Erişim: <http://www.step.no/reports//y1994/0394.pdf> (15.12.2005).

REİSOĞLU, Seza, 4491 Sayılı Yasa ile Değişik Bankalar Kanunu şerhi, Doğuş Matbacılık, Ankara, 2000.

RICHARD S. vd. “Evaluating the Productive Efficiency and Performance of U.S. Commercial Banks”, Erişim: www.dallasfed.org/banking/fswp/fswp_9903.pdf.

RUGMAN, “Alan M., Inside the Multinationals”, The Economics of Internal Markets, New York Columbia University Press 1981.

RUGMAN, Alan M., vd., “International Business Firm and Environment”, McGraw Hill International, Singapore, 1985.

RUSSIAN-EUROPEAN CENTER FOR ECONOMIC POLICY, “Competitiveness- A General Approach” 25.02 2005, Erişim:www.recep.ru /files7 documents, (04.05.2006).

SACHWALD, Frederique, “Competitiveness and Competition: Which Theory of the Firm?”, Edited by Frederique Sachwald, European Integration and Competitiveness, Edward Elgar Publishing Limited, 1994, England.

SALEM, Asma Ben, “The Patterns of Cross-Border Banking Activity in European Countries”, University of Lyon, 2005, Erişim: http://evenemonts.univ-Lille3.fr/frecherche/Jemb7 programme/papers, (18.08.2006).

SANER, Raymond, “Competitive Advantage and Quality of Human Resoure”, Center for Socio-Nomic Development, Geneva, Marhc, 2001, Erişim: www.csend.org/pdf/QANanjing-rs-pdf (15.12.2005).

SIGGEL, Eckhard, “Concepts and Measurements of Competitiveness and Comparative Advantage: Towards an Integrated Approach”, Concordia University Montreal April 5. 2003, Erişim: http://www.cesifo-group.de/portal, (06.07.2006).

TAŞDELEN, Servet , “4491,4672 ve 4743 Sayılı Kanunlarla Değişik Bankalar Kanunu Şerhi”, Özbay Ofset Matbaası, Ankara, 2002.

TBB Bankalarımız Kitabı 1965-2006. Erişim: http://www.tbbb.org.tr.

TCMB Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu, Erişim:http://www.tcbm.gov. tr.

THORNE, F.S.Thorne, “Anaysis Of The Competitiveness Of Cereal Pruduction In Selected EU Countries”, European Association of Agricultural Economists, Copenhagen Denmark, Erişim:.wwwaeae2005.dk/poter-papers (17.05.2006) .

TORMOVA, Mariana, “Efficiency of European Banking- Inequality and Integration”, University of National and World Economy Bulgaria, Erişim:, www.se.ac.uk/ec/mmf-2005/documents.082.pdf (02.04.2008).

TRICHET, Jean-Claude, “The Eurosystem- The European System of Central Banks”, The European Central Bank, Erişim:[http:// www. ecb.int/pub/html/ index. en.html](http://www.ecb.int/pub/html/index.en.html), (21.05.2007).

TSCHOEGL, Adrian E., “Financial Crises and the Presence of Foreign Banks”, The Wharton School of the University of Pennsylvania, Erişim: [http:// www. l. woldbank.org/finance/assets/images/Tschoegl_crisis.pdf](http://www.fic.wharton.upenn.edu/finance/assets/images/Tschoegl_crisis.pdf),(21.02.2007).

TSHOEGL, Adrian E., “Foreign Ownership in Mexican Banking: A Self-Correcting Phenomenon”, The Wharton School of the University of Pennsylvania, Erişim: [http://fic.Warton.upenn.edu/fic/ papers/ 06/ 0622.pdf](http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/06/0622.pdf), (23.06.2007).

TSHOEGL, Adrian E., “The International Expansion of Singapore’s Largest Banks”, Wharton Financial Institutions Center, University of Pennsylvania, Erişim: [http://fic. wharton. upenn.edu/fic./papers,](http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/) (11.10.2006).

TUİK, Yıllık İstatistik Göstergeleri. Erişim:<http://www.tuik.gov.tr>

UIBOUPIN, Janek, “Short- Term Effects of Foreign Bank Entry on Bank Performance in Selected CEE Countries”, Working papers of Eesti Pank, No:4, 2005 Erişim: [http// www.eetipank.info. pub/en/dokumendid/ publikoonid/ seerial/ uuringud/2005/4/wp-405.pdf](http://www.eetipank.info/pub/en/dokumendid/publikoonid/serial/uuringud/2005/4/wp-405.pdf) (10.09.2006).

UIBOUPIN, Janek ve SÖRG, Mart, “The Entry of Foreign Banks into Emerging Markets: An Application of the Eclectic Theory”, 2006, University of Tartu, Erişim:[http://www.emselts.ee/ konverentssid/ems2006/ 2_rahendus_ia_ pangandus/ janak_uiboupin.pdf](http://www.emselts.ee/konverentssid/ems2006/2_rahendus_ia_pangandus/janak_uiboupin.pdf), (12.10.2007).

UNITED NATIONS, Economic And Social Commission For Western Asia, “Methodology for the Assessment of Competitiveness of Selected Existing Industries”, Erişim, www.escwa.org.lb/information/publications, (17.04.2006).

VENKATRAMAN, N. ve SUBRAMANIAM, Mohan, “Theorizing the Future of Strategy: Questions for Shaping Strategy Research in the Knowledge Economy”, Erişim: <http://www.ijbsb.org/speechdocs/mohan-venkatraman.Doc>, (10.01.2006).

VENNET, Rudi Vander, “Cross-Border Mergers in European Banking and Bank Efficiency, Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries”, Editors, Heinz Herrmann and Robert Lipsey, Springer.

VOINEA, Liviu ve Mihaescu, Flaviu, “The Determinants of Foreign Banking Activity in South East Europe: Do FDI, Bilateral Trade and EU Policies Matter?”, Global Development Network, July 2006, Erişim: <http://www.wiim.ac.at/balkan/files/NOINEA%20MIHAE%20SCU.pdf>,(12.12.2006).

VONORTAS, Nicholas S. ve Auger, Robin N., “Assessing Industrial Performance” Erişim:<http://www.educistp/research/publications/industry.pdf>, (04.07.2006).

WALKNER, Christoph ve RAES, Jean-Pierre, “Integration and Consolidation in EU Banking- An Finished Business, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs”, Economic Papers Number:226, Erişim: http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/economic_papers/2005/ecp/226en.pdf(21.10.2007).

WEERAWARDENA, Jay ve KENNEDY, Janet R. McColl, “New Service Development and Competitive Advantage: A Conceptual Model” Erişim: www.marketing.unsw.edu.au. (23.11.2005)

WEBER, Axel A, “European Financial Integration and its Implications for Monetary Policy”, The Deutsche Bundesbank, Erişim: <http://www.bundesbank.de/download/presse/reden/2006/20060523.weber.amsterdam.php>, (12.12.2007).

WELLER, Christian E. ve HERSH, Adam S., “Banking on Multinationals: Increased Competition from Large Foreign Lenders Threatens Domestic Banks, Raises Financial Instability”, Economic Policy Institute, Erişim: <http://www.epnet.org/issuebriefs/ib178/ib78.pdf>, (24.12.2006).

WEZEL, Torsten, “Foreign Bank Entry Into Emerging Economies: An Empirical Assessment of the Determinants and Risks Predicated on German FDI Data”, Discussion Paper Series 1: Studies of the Economic Research Centre No:01/2004, Deutsche Bundesbank, Erişim: http://www.bundesbank.de/download/volkswirtschaft/dkp/200401_dkp.Pdf, (06.08.2006).

WOLFGANG, Reinick H., “Banking, Politics and Global Finance”, Edward Elgar Publishing Limited, England, 1995.

WORTHINTON, Andrew C., “Incorporating Contextual Information in Public Sector Efficiency Analyses: A Comparative Study of NVS Local Government”, School of Economics and Finance Queensland University of Technology, Brisbane, Australia, Erişim: <http://eprint.qut.edu.au/archive/0000256>, (21.02.2008).

YETİM, Sedat ve GÜLHAN, Ozan, “Türkiye ve Yeni Üye Avrupa Birliği Ülkeleri Bankacılık Sistemleri Karşılaştırması”, BDDK ARD Çalışma Raporları 2005/5. Ağustos 2005, Erişim:<http://www.bddk.org.tr>,(23.12.2007).

YETİM, Sedat ve GÜLHAN, Ozan, “Avrupa Birliğine Tam Üyelik Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü”, BDDK ARD Çalışma Raporları 2005/7. Erişim:<http://www.bddk.org.tr>(23.11.2007).

YÜZGÜN, Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılık Sistemi”, Der Yayınları, İstanbul, 1982.

EKLER

EK TABLO:1 AB'nde Yabancı Banka Şube Sayısı

Yıllar Ülkeler	Birlik Ülkeleri Banka Şubeleri					Birikdışı Ülkeler Banka Şubeleri				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Belçika	35	36	38	36	41	11	10	10	9	9
Çek Cum.	9	8	8	9	12	1	1	1	0	0
Danimarka	9	8	16	15	17	2	2	2	2	2
Almanya	57	62	64	62	69	23	21	29	21	20
Estonya	1	1	1	3	6	0	0	0	0	0
Yunanistan	13	14	14	19	19	8	7	6	4	4
İspanya	48	50	49	53	57	8	9	8	8	8
Fransa	55	51	52	55	55	28	28	28	8	8
İrlanda	32	31	31	31	31	1	1	1	1	1
İtalya	50	47	49	59	59	13	13	13	10	10
Kıbrıs R.K	5	5	5	4	4	16	19	19	19	18
Letonya	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Litvanya	3	3	2	2	2	1	1	1	0	0
Lüksemburg	55	48	41	36	36	8	7	9	9	8
Macaristan	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0
Malta	0	0	0	0	0	3	2	2	2	2
Hollanda	5	7	7	7	7	9	9	8	7	6
Avusturya	15	15	18	18	25	0	0	0	0	1
Polonya	0	0	0	3	7	0	0	0	0	0
Portekiz	23	21	22	26	24	2	1	1	1	1
Slovenya	1	1	1	2	3	0	0	0	0	0
Slovakya	2	2	3	3	5	0	0	0	0	0
Finlandiya	18	19	18	19	19	0	0	0	1	1
İsveç	17	16	15	17	18	3	3	3	3	2
Birleşik K.	86	84	79	81	81	114	105	97	91	89
Euro 12	406	401	403	414	442	111	106	238	98	95
AB 25	540	530	534	554	601	251	239		215	208

Kaynak:AMB

EK TABLO:2 AB'nde Yabancı Banka İştirak Sayısı

Yıllar	Birlik Ülkeleri Banka					Birlikdışı Ülkeler Banka				
	İştirakleri					İştirakleri				
Ülkeler	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Belçika	22	22	21	20	23	7	7	6	6	5
Çek Cum.	16	18	18	19	17	4	4	4	3	3
Danimarka	9	10	10	8	7	1	1	1	3	3
Almanya	21	22	20	21	22	33	27	25	21	19
Estonya	3	3	3	3	4	0	0	0	0	0
Yunanistan	2	3	3	5	5	2	2	1	0	0
İspanya	43	39	43	42	41	13	12	11	9	8
Fransa	162	136	126	108	107	67	62	58	58	52
İrlanda	25	25	20	21	22	11	12	11	11	10
İtalya	7	7	7	6	10	2	2	2	3	3
KıbrısR. K	7	10	9	9	9	2	2	2	1	1
Letonya	3	3	3	5	6	3	4	4	3	3
Litvanya	2	3	3	5	5	2	2	2	0	0
Lüksemburg	85	82	80	79	75	40	36	35	32	32
Macaristan	25	21	22	20	20	1	2	3	3	3
Malta	7	7	8	8	9	4	1	1	1	2
Hollanda	2	2	0	0	0	17	17	16	16	16
Avusturya	12	12	12	11	14	11	11	11	8	9
Polonya	34	35	35	32	33	12	11	10	8	9
Portekiz	9	9	11	9	9	3	4	4	4	4
Slovenya	4	5	5	5	6	0	0	0	0	0
Slovakya	13	14	15	15	15	1	1	1	1	1
Finlandiya	3	3	3	5	5	0	0	0	0	1
İsveç	7	7	9	9	11	3	3	3	3	3
Birleşik K.	16	16	14	19	17	77	79	75	70	69
Euro 12	394	372	346	327	333	206	192	180	168	159
AB 25	549	524	500	484	492	316	302	286	264	256

Kaynak:AMB

EK TABLO: 3 Yabancı Banka Şubeleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı (%)

Yıllar	Birlik Ülkeleri Banka Şubeleri					Birlikdışı Ülkeler Banka Şubeleri				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Ülkeler	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Belçika	3.8	3.5	3.1	3.2	2.8	1.6	1.4	1.6	1.3	1.9
Çek Cum.	12.8	9.4	9.3	10.0	9.2	-	-	-	-	-
Danimarka	4.4	4.5	4.3	4.4	4.8	-	-	-	-	-
Almanya	1.4	1.2	1.1	1.1	1.2	0.6	0.5	0.3	0.3	0.3
Estonya	-	-	-	9.4	9.8	-	-	-	-	-
Yunanistan	4.4	5.7	6.0	9.8	10.0	4.4	2.9	3.0	0.2	0.1
İspanya	3.9	4.6	5.7	7.1	7.2	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2
Fransa	3.1	3.1	2.5	2.5	2.6	0.6	0.4	0.3	0.3	0.2
İrlanda	13.8	12.7	12.1	11.2	10.1	-	-	-	-	-
İtalya	3.7	3.8	4.0	4.6	5.3	0.6	0.5	0.5	0.3	0.2
Kıbrıs R. K	4.1	2.6	2.2	1.0	1.7	6.4	6.4	6.2	6.0	5.4
Letonya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Litvanya	4.8	4.7	-	-	-	-	-	-	-	-
Lüksemburg	18.1	16.4	13.7	15.7	16.2	1.0	0.9	0.8	0.8	2.1
Macaristan	-	-	-	-	0.2	-	-	-	-	-
Malta	-	-	-	-	-	19.0	-	-	-	-
Hollanda	0.6	0.7	0.8	0.7	0.9	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1
Avusturya	0.8	0.6	0.6	0.7	0.9	-	-	-	-	-
Polonya	-	-	-	0.6	0.9	-	-	-	-	-
Portekiz	5.0	5.1	4.8	5.9	5.4	-	-	-	-	-
Slovenya	-	-	-	-	3.0	-	-	-	-	-
Slovakya	-	-	12.8	13.3	22.1	-	-	-	-	-
Finlandiya	6.4	8.6	7.0	6.8	5.4	-	-	-	-	-
İsveç	5.0	5.8	6.6	7.5	8.4	0.4	-	-	-	-
Birleşik K.	23.4	21.9	21.8	22.3	21.8	20.8	19.3	18.2	16.7	17.4
Euro 12	3.4	3.2	3.1	3.4	3.9	0.6	0.5	0.4	0.3	0.4
AB 25	8.2	7.7	7.5	7.5	8.4	5.4	4.9	5.0	4.2	4.7

Kaynak: AMB verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

EK TABLO: 4 Yabancı Banka İştirakleri Aktiflerinin Endüstri Aktif Toplamına Oranı (%)

Yıllar	İştirakleri					Banka						
	Birlik İştirakleri	2001	2002	2003	2004	2005	Birlikdışı İştirakleri	2001	2002	2003	2004	2005
Ülkeler	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005		
Belçika	18.8	18.1	18.2	18.3	18.3	0.5	0.8	0.8	0.4	0.4		
Çek Cum.	59.2	79.2	80.9	80.9	79.5	5.0	5.5	5.5	5.2	4.7		
Danimarka	18.8	18.7	18.5	14.4	14.3	-	-	-	1.5	1.7		
Almanya	1.8	3.5	3.7	3.9	8.0	0.9	0.8	1.0	0.6	1.1		
Estonya	91.1	90.0	89.0	88.5	89.4	-	-	-	-	-		
Yunanistan	-	12.1	13.0	16.6	17.6	-	-	-	-	-		
İspanya	3.9	3.9	4.2	3.9	3.8	1.3	1.1	1.0	0.3	0.2		
Fransa	7.9	7.9	7.2	6.8	7.7	1.6	1.2	1.0	1.0	1.0		
İrlanda	35.1	24.1	23.0	25.2	24.9	11.0	12.5	10.7	9.0	8.4		
İtalya	1.1	1.2	1.2	1.3	3.8	-	-	-	-	-		
Kıbrıs R.K	9.5	11.1	12.7	17.8	20.4	-	-	-	-	-		
Letonya	19.2	21.6	21.9	39.7	50.0	14.6	17.0	20.0	4.1	3.1		
Litvanya	-	51.0	51.4	74.1	74.8	-	-	-	-	-		
Luksemburg	70.0	72.1	75.2	73.2	71.0	5.3	4.5	4.2	4.3	5.1		
Macaristan	56.0	56.6	53.7	55.9	55.8	-	-	-	-	-		
Malta	30.6	35.6	39.1	38.1	32.4	3.8	-	-	-	-		
Hollanda	-	-	-	-	-	1.3	1.2	1.3	1.2	1.4		
Avusturya	17.9	20.2	18.4	18.3	18.6	0.7	0.6	0.7	0.4	0.5		
Polonya	59.9	58.9	58.6	57.9	57.8	9.3	9.1	9.3	8.8	8.4		
Portekiz	22.9	22.3	20.9	19.5	16.4	1.2	1.1	0.7	0.7	0.8		
Slovenya	14.6	16.0	17.8	18.9	20.7	-	-	-	-	-		
Slovakya	79.5	81.5	80.8	80.9	75.2	-	-	-	-	-		
Finlandiya	0.4	0.4	0.4	52.7	52.9	-	-	-	-	-		
İsveç	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3		
Birleşik K.	1.2	1.0	1.0	4.3	3.8	5.1	5.1	8.8	8.2	8.8		
Eura 12	8.4	8.5	8.4	9.0	10.9	1.4	1.3	1.3	1.1	1.3		
AB 25	7.3	7.6	7.4	8.5	9.7	2.6	2.2	3.0	2.8	3.2		

Kaynak: AMB verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

EK TABLO: 5 Yabancı Bankaların Payları Açısından AB’de Finansal Bütünleşmenin Düzeyi ve Yabancı Bankaların Payı (%)

Yıllar Ülkeler	Finansal Bütünleşme Düzeyi					Yabancı Banka Payı				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Belçika	22.6	22.6	21.3	21.5	21.1	24.7	23.8	23.7	23.2	23.4
Çek Cum.	77.0	88.6	90.2	90.9	88.7	77.0	94.1	95.7	96.1	93.4
Danimarka	23.2	23.2	22.8	18.8	19.1	23.2	23.2	22.8	20.3	20.8
Almanya	3.2	4.7	4.8	5.0	9.2	4.7	6.0	6.1	5.6	9.7
Estonya	91.1	90.0	89.0	97.9	99.8	91.1	90.0	89.0	97.9	99.8
Yunanistan	4.4	17.8	19.0	26.4	27.6	8.8	20.7	22.0	26.6	27.7
İspanya	7.8	8.5	9.9	11.0	11.0	9.3	9.9	11.1	11.5	11.4
Fransa	11.0	11.0	9.7	9.3	10.3	13.2	12.6	11.0	10.5	11.5
İrlanda	60.4	36.8	35.1	36.4	35.0	71.4	49.3	45.8	45.4	43.4
İtalya	4.8	5.0	5.2	5.9	9.1	5.4	5.5	5.7	6.3	9.4
Kıbrıs R.K	13.6	13.7	14.9	18.8	22.1	20.0	20.1	21.1	24.8	27.5
Letonya	19.2	21.6	21.9	39.7	50.0	33.8	38.6	41.9	43.8	53.1
Litvanya	4.9	55.7	51.4	74.1	74.8	4.9	55.7	51.4	74.1	74.8
Lüksemburg	88.1	88.5	88.9	88.9	87.2	94.4	93.9	93.9	94.0	94.4
Macaristan	56.0	56.6	53.7	55.9	56.0	56.0	56.6	56.7	59.0	59.0
Malta	30.6	35.6	39.1	38.1	32.4	53.4	35.6	39.1	38.1	32.4
Hollanda	0.6	0.7	0.8	0.7	0.9	2.1	2.0	2.2	2.0	2.4
Avusturya	18.7	20.8	19.0	19.0	19.5	19.4	21.4	19.7	19.4	20.0
Polonya	59.9	58.9	58.6	58.5	58.7	69.2	68.0	67.9	67.3	67.1
Portekiz	27.9	27.4	25.7	25.4	21.8	29.1	28.5	26.4	26.1	22.6
Slovenya	14.6	16.0	17.8	18.9	23.7	14.6	16.0	17.8	18.9	23.7
Slovakya	79.5	81.5	93.6	94.2	97.3	79.5	81.5	93.6	94.2	97.3
Finlandiya	6.8	9.0	7.4	59.5	58.3	6.8	9.0	7.4	59.5	58.3
İsveç	5.2	6.0	6.8	7.8	8.7	5.6	6.0	6.8	7.8	8.7
Birleşik K.	24.6	22.9	22.8	26.6	25.6	50.5	47.3	49.8	51.5	51.8
Euro 12	11.8	11.7	11.5	12.4	14.8	13.8	13.5	13.2	13.8	16.5
AB 25	15.5	15.3	14.9	16.0	18.1	23.5	22.4	22.9	23.0	26.0

Kaynak: AMB verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

EK TABLO: 6 AB 25 Ülkeleri ve Euro 12 Ülkeleri Banka Sayısı ve Değişimi

Yıllar	Banka Sayısı		
	2001	2005	Değişim(%)
Ülkeler			
Belçika	112	100	-10.7
Çek Cum.	119	56	-52.9
Danimarka	203	197	-3.0
Almanya	2.526	2.089	-17.3
Estonya	7	11	+57.1
Yunanistan	61	62	+1.4
İspanya	366	346	-5.5
Fransa	1.050	854	-18.7
İrlanda	88	80	-9.1
İtalya	843	801	-5.0
Kıbrıs R. K.	406	391	-3.7
Letonya	39	23	-2.6
Litvanya	54	78	+44.4
Luksemburg	189	155	-18.0
Macaristan	240	215	-10.4
Malta	17	18	+5.9
Hollanda	561	461	-17.8
Avusturya	836	658	-21.3
Polonya	758	739	-2.1
Portekiz	212	186	-12.3
Slovenya	69	25	-63.8
Slovakya	21	21	0.0
Finlandiya	369	363	-1.6
İsveç	149	200	+34.2
Birleşik K.	452	400	-11.5
Euro 12	7.243	6.308	-12.9
AB 25	9.747	8.684	-10.9

Kaynak: AMB, Euro Banking Structures, October 2006, S.52

EK TABLO: 7 Türk Bankacılık ve AB Ülkeleri Bankacılık Sektörünün Toplam Aktifler Açısından İlk Beş Banka ve HHI'ne Göre Rekabet Düzeyi Karşılaştırması

Yıllar Ülkeler	Aktif Toplamına Göre HHI					Beş Büyük Bankanın Aktif Toplamının Sektör Aktifine Oranı (%)				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Estonya	4.067	4.028	3.943	3.887	4.039	98.9	99.1	99.2	98.6	98.1
Finlandiya	2.240	2.050	2.420	2.680	2.730	79.5	78.6	81.2	82.7	83.1
Belçika	1.587	1.905	2.063	2.102	2.108	78.3	82.0	83.5	84.3	85.2
Hollanda	1.762	1.788	1.744	1.726	1.796	82.5	82.7	84.2	84.0	84.8
Slovenya	1.582	1.602	1.496	1.425	1.369	67.6	68.4	66.4	64.6	63.0
Malta	1.835	1.806	1.580	1.452	1.330	81.1	82.4	77.7	78.5	75.3
Letonya	1.053	1.144	1.054	1.021	1.176	65.4	65.3	63.1	62.4	67.3
Çek Cum.	1.263	1.199	1.187	1.103	1.155	68.4	65.7	65.8	64.9	64.0
Portekiz	991	963	1.063	1.093	1.154	59.8	60.5	62.7	66.5	68.8
AB25 Ort.	1.158	1.158	1.143	1.132	1.152	59.1	59.3	58.9	58.8	59.7
Danimarka	1.119	1.145	1.114	1.146	1.115	67.6	68.0	66.6	67.0	66.3
Yunanistan	1.113	1.164	1.130	1.070	1.096	67.0	67.4	66.9	65.0	65.6
Slovakya	1.205	1.252	1.191	1.154	1.076	66.1	66.4	67.5	66.5	67.7
KıbrısR. K	964	938	946	940	1.029	61.3	57.8	57.2	57.3	59.8
Türkiye	832	883	942	949	935	55.5	58.4	60.3	59.5	60.9
İsveç	760	800	760	854	845	54.6	56.0	53.8	54.4	57.3
Macaristan	892	856	783	798	795	56.4	54.5	52.1	52.7	53.2
Fransa	606	551	597	623	758	47.0	44.6	46.7	49.2	53.5
Polonya	821	792	754	692	650	54.7	53.4	52.3	50.2	48.6
AB Ağırlık. Ort.	506	521	549	569	601	37.8	38.3	39.7	40.9	42.3
İrlanda	512	553	562	556	600	42.5	46.1	44.4	43.9	46.0
Avusturya	561	618	557	552	560	44.9	45.6	44.2	43.8	45.0
İspanya	532	513	506	482	487	43.9	43.5	43.1	41.9	42.0
Birleşik K.	282	307	347	376	399	28.6	29.6	32.8	34.5	36.3
Luksemburg	275	296	315	304	312	28.0	30.3	31.8	29.7	30.7
İtalya	260	270	240	230	230	29.0	30.5	27.5	26.4	26.7
Almanya	158	163	173	178	174	20.2	20.5	21.6	22.1	21.6

Kaynak: BDDK, Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler, Aralık 2006, Sayı:1, S. 12

EK TABLO 8: AEK 2002 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FKGL	(O)YK	(O)ÖK	(O)FKGD
Zerbank(1)	25353186	12022155	28417335	4161008	8490175
İşbank(2)	14778375	4069898	18155490	4247536	2323884
Akbank(3)	17078610	4895174	19815125	3253356	2084358
Garanti (4)	13105077	3827522	15723576	1678355	2570082
Yapıkredi(5)	10957274	3990508	13622856	2739012	2642409
Vakıfba(6)	8523167	2885374	10852200	972283	1957166
Halkbank(7)	14677168	6665400	11781904	1827468	5181978
Finansb (8)	3517935	1108134	4171355	535196	524373
Denizba(9)	2085161	611718	2804811	399685	368492
HSBC (10)	2188411	686220	2046643	738391	178121
TEB (11)	883221	373614	1954524	280381	183323
Oyakba(12)	2126002	1031197	2864781	413799	813547
Dışbank(13)	2510771	843746	2922348	568886	497212
Şeker (14)	1468585	613763	1887927	103830	436895
Citibank(15)	566939	248601	1147683	215181	151512
Anadolu(16)	847592	239382	1021901	66173	142943
Tekstil (17)	801335	264350	863892	94669	161415
Tekfen(18)	234092	166887	463788	61567	107786
Alterna(19)	757176	318188	992720	42055	227304
BankEu(20)	8201	8467	3146	20956	2865
ABNAm(21)	77674	136727	170818	99344	60723
Westl(22)	228975	50728	252930	27181	52127
Turkish(23)	34584	69914	243773	46450	46709
CreditL(24)	618	5651	4590	2409	815
MNGB(25)	73567	28037	83977	43548	9967
Societe(26)	66302	33600	113628	36170	10809
Arap T.(27)	138617	33931	193163	67498	5385
B.Mellat(28)	53607	7156	92855	11309	2278
JPMorg(29)	4263	52270	45465	41029	7813
Habib B(30)	11697	5135	18745	6459	796
Bancadi(31)	48604	11345	52683	10969	3372
Koçban(32)	3992675	1200851	5554321	399371	727074
BNPAK(33)	334174	127962	316777	95792	47435
Adaban(34)	104443	36995	183428	70328	25170
Fibaban(35)	25188	15915	21767	31885	3870
İmarba(36)	676920	222855	979043	148005	426457
Crdbos(37)	48497	36386	86498	30995	17987
INGNV(38)	7657	37420	9520	32835	16829

EK TABLO 9: AEK 2003 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler	(O)FGA	(O)FKGL	(O)YK	(O)ÖK	(O)FKGD
Karar Birimleri					
Zerbank(1)	33602410	11390952	33859093	5833045	7113517
İşbank(2)	20404592	4936100	22287864	5605438	2686266
Akbank(3)	22791423	5504475	22751073	5047248	2225658
Garanti (4)	16348536	3224310	17292448	2450787	2253353
Yapı kredi(5)	12562138	3569927	15546722	3520660	2760298
Vakıfbank(6)	11584977	3064116	14282157	1386108	2062522
Halkbank(7)	15195567	5048122	14067281	2568146	3545594
Finansb (8)	4227928	892464	4587447	768380	507832
Denizba(9)	3074419	709952	3447450	516380	428600
HSBC (10)	2559622	699599	2275997	886049	139033
TEB (11)	1281080	400113	2340670	347386	203641
Oyakba(12)	3477627	936084	3775194	529358	607700
Dışbank(13)	3475084	889251	3725946	875923	441013
Şeker (14)	1872240	564681	2085154	177523	362116
Citibank(15)	798335	235136	933297	289558	116277
Anadolu(16)	1031779	237459	1260680	103214	150677
Tekstil (17)	644876	191167	888232	117265	115539
Tekfen(18)	272505	126743	473470	78835	80414
Alternati(19)	858063	158309	891132	111977	148836
Milenyu(20)	28943	8884	63141	36740	2384
ABNAm(21)	118317	119588	253484	115813	47712
Westl(22)	213292	35577	272734	32896	21961
Turkish(23)	74214	56601	294450	59356	33850
CreditL(24)	188	3414	9254	1790	296
MNGB(25)	167369	42494	148151	53087	15215
Societe(26)	54829	56443	76434	52552	10024
Arap T.(27)	208720	31641	204230	77579	4387
B.Mellat(28)	37903	8203	85236	17749	2219
JPMorg(29)	19613	49502	9777	53250	14337
Habib B(30)	10883	4978	20362	9127	658
Bancadi(31)	56458	6199	62756	7874	2276
Koçban(32)	5051121	1081722	5902616	540664	619294
BNPAK(33)	278708	80220	263919	128500	30617

EK TABLO 10: AEK 2004 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler	(O)FGA	(O)FKGL	(I)YK	(I)ÖK	(I)FKGD
Karar Birimleri					
Zerbank(1)	40851716	9593849	45400806	5046776	5383907
İşbank(2)	26277421	5726619	28184083	7639999	2527652
Akbank(3)	28144764	5368378	24763160	6231769	2103280
Garanti (4)	19695484	3921159	21159987	3169324	1983726
Yapı kredi(5)	14786599	3624335	17149431	4639658	2326223
Vakıfbank(6)	16570886	3481089	20130441	2225547	1982130
Halkbank(7)	21540623	4225437	19709454	3008927	2815912
Finansb (8)	6437020	1271524	6506948	1308732	563498
Denizba(9)	3983078	870731	5185843	854535	444005
HSBC (10)	4061925	945794	3753361	1014030	244212
TEB (11)	1991719	472968	2836578	414242	240940
INGBank(12)	5095825	1273515	5000397	714453	645328
Fortis (13)	4890315	1145124	5137675	988835	572475
Şeker (14)	2357415	719600	2477436	295950	327591
Citibank(15)	1311324	306189	1485543	359872	138775
Anadolu(16)	1298856	275272	1370169	159946	152473
Tekstil (17)	868567	166464	1032039	136614	94861
Euroban(18)	313878	83265	452484	94767	46285
Alternati(19)	810041	188522	841118	132489	119637
Milenyu(20)	197917	32595	190072	57677	16197
ABNAm(21)	230515	106257	195240	138355	41135
Westl(22)	131402	23425	190467	37837	15379
Turkish(23)	93819	55992	333354	64714	35099
Deutsch(24)	309594	169542	14266	125117	79188
Turklan(25)	203344	47471	248988	65343	22625
Societe(26)	252428	74862	287700	50391	31118
Arap T.(27)	245117	34614	223212	92614	5871
B.Mellat(28)	111046	7629	148554	18548	3085
JPMorg(29)	161295	45110	374932	50466	19999
Habib B(30)	11179	4426	13313	10513	466
Bancadi(31)	70919	7953	86231	8600	3433
Koçban(32)	7530013	1356245	8494099	726117	618830
Akulusl(33)	213523	59126	115106	162439	17775

EK TABLO 11: AEK 2005 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler	(O)FGA	(O)FKGL	(I)YK	(I)ÖK	(I)FKGD
Karar Birimleri					
Zerbank(1)	50554213	8642244	51786411	5796017	5097631
İşbank(2)	42299072	6621262	45585447	9677343	2931540
Akbank(3)	42137779	6338807	38733617	6357378	2924346
Garanti (4)	27850686	4459591	29090873	3899624	2053712
Yapı kredi(5)	16657839	3499767	18765959	1677301	1921803
Vakıfbank(6)	2230467	4109992	26458515	4261408	2367877
Halkbank(7)	24484514	3923342	21360058	3196499	2819994
Finansb (8)	9622326	1783403	9749627	1659160	725839
Denizba(9)	5803707	1069651	7518307	1047632	477313
HSBC (10)	5865104	1279652	5810918	1003983	450094
TEB (11)	3985472	592081	3895048	556028	270441
INGBank(12)	6895853	1178712	6744866	1009833	609071
Fortis (13)	5098127	1063065	4788093	1066467	507795
Şeker (14)	2356637	634298	2500311	349971	260279
Citibank(15)	1502432	362343	1939759	470767	142083
Anadolu(16)	1424435	269211	1526494	199474	150329
Tekstil (17)	1403365	200529	1521025	165809	100916
Euroban(18)	401900	81026	588323	96931	45898
Alternati(19)	1224517	145524	1063792	154091	80799
Milenyu(20)	519979	66539	509488	50308	38268
ABNAm(21)	351840	99117	605118	157235	54927
Westl(22)	248785	70142	259357	44023	39751
Turkish(23)	122679	43188	390951	65658	25260
Deutsch(24)	218198	155969	107675	147385	98505
Turklan(25)	377932	62369	309265	72920	32096
Societe(26)	326935	71042	375093	53514	34515
Arap T.(27)	264172	32308	223683	97080	9059
B.Mellat(28)	112610	13845	68299	20700	5988
JPMorg(29)	237310	72012	275899	67269	28210
Habib B(30)	7288	2516	13247	9943	486
Uniredi(31)	41831	5555	41573	8832	2556
Koçban(32)	10952021	1591350	10942987	2724484	756138

EK TABLO 12: AEK 2006 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FKGL	(I)YK	(I)ÖK	(I)FKGD
Zerbank(1)	61825567	10212025	59667541	6579403	6080576
İşbank(2)	55267539	8927130	56929310	9410158	5163734
Akbank(3)	48639158	7769914	43410975	7041069	4275945
Garanti (4)	40605633	6437722	38029442	4670293	3496590
Yapı kredi(5)	38789046	6350659	35727014	4984421	3481871
Vakıfbank(6)	28325763	4868106	29839196	4463401	2948992
Halkbank(7)	29773149	4810266	28061091	3779845	3243227
Finansb (8)	13104143	2463100	14424931	2443128	1160958
Denizba(9)	7857706	1447261	9365290	1412677	715204
HSBC (10)	8033101	1746511	8073024	1275660	730337
TEB (11)	6563296	922464	6344901	857588	526586
INGBank(12)	9528685	1517789	9499022	976632	944250
Fortis (13)	6946105	1231707	5801330	2079071	615081
Şeker (14)	3166096	628520	3103952	438951	281743
Citibank(15)	2879905	496539	5412934	501328	213787
Anadolu(16)	2046022	382995	2280343	293016	197190
Tekstil (17)	1998030	269169	2111133	332117	166335
Euroban(18)	719331	121058	892572	117083	76889
Alternati(19)	1451734	224009	1683414	182336	140393
Milenyu(20)	784410	84049	867708	109456	66673
ABNAm(21)	578867	113571	492747	159547	59587
Westl(22)	294486	80150	591004	91696	70460
Turkish(23)	202732	63505	501684	97774	42647
Deutsch(24)	761198	184738	527981	192669	119808
Turklan(25)	403623	64729	425139	70256	46166
Societe(26)	326894	78548	574643	37627	52607
Arap T.(27)	249613	39761	218285	103655	18174
B.Mellat(28)	133006	18042	104268	37252	7973
JPMorg(29)	39215	66889	108156	105463	29046
Habib B(30)	6584	2546	32265	9210	1064
unicred(31)	61515	5616	54552	29891	1941

EK TABLO 13: AEK 2007 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FKGL	(I)YK	(I)ÖK	(I)GKGD
Zerbank(1)	68098093	12029771	68250579	7218102	7592330
İşbank(2)	56506724	10853895	58496027	10603862	6273653
Akbank(3)	62042033	9630098	49898782	10600833	5459983
Garanti (4)	52640950	8757519	47656746	6883119	4826811
Yapı kredi(5)	40930385	7088341	36402934	6676663	4197714
Vakıfbank(6)	34309218	5916000	33555371	5228282	3832154
Halkbank(7)	34048926	5797081	31777939	4383074	4006964
Finansb (8)	17184442	2999929	15814063	4024575	1453160
Denizba(9)	12681468	1774941	11449463	1817669	1065429
HSBC (10)	10131399	1984614	10502967	2670854	891874
TEB (11)	8643977	1471769	8685450	1298211	947749
INGBank(12)	11026858	1768369	9861365	2348942	1165507
Fortis (13)	8337751	1499638	7252358	1649376	807853
Şeker (14)	4938788	936296	4611723	864789	490090
Citibank(15)	2412213	671786	3270489	682043	351169
Anadolu(16)	2160412	444395	2323274	367315	240515
Tekstil (17)	2360656	349630	2227206	380462	229728
Euroban(18)	2358648	284615	2209624	271556	207554
Alternati(19)	1982294	273490	2050607	244430	178519
Milenyu(20)	955958	64343	954895	269463	59349
ABNAm(21)	670213	145361	589033	229712	72587
Westl(22)	309155	59993	753072	104421	38922
Turkish(23)	216391	65232	582648	97753	42811
Deutsch(24)	535427	221378	325259	338180	138413
Turklan(25)	542229	83536	477475	105858	51489
Societe(26)	395105	91979	505839	22624	65088
Arap T.(27)	232000	34291	238623	103372	14114
B.Mellat(28)	124247	20580	79612	41069	6951
JPMorg(29)	158463	55122	37736	127379	7174
Habib B(30)	22716	5872	14063	31834	744

EK TABLO 14: İEK 2002 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FGL	(I)YK	(I)DFGD	(I)PGD	(SK)
Zerbank(1)	25353186	12372296	28417335	802426	730325	1379480
İşbank(2)	14778375	4114535	18155490	541515	520715	4902084
Akbank(3)	17078610	4712505	19815125	620588	199870	927719
Garanti (4)	13105077	3569130	15723576	517152	209298	1743094
Yapı kredi(5)	10957274	4774863	13622856	678054	263898	3898210
Vakıfba(6)	8523167	2819047	10852200	402533	226580	1165445
Halkbank(7)	14677168	7413018	11781904	240027	328128	696442
Finansb (8)	3517935	995338	4171355	135124	62730	229497
Denizba(9)	2085161	602661	2804811	87808	41664	108373
HSBC (10)	2188411	703214	2046643	113184	94434	290777
TEB (11)	883221	386707	1954524	68870	44360	83747
Oyakba(12)	2126002	1067442	2864781	134295	88820	453568
Dışbank(13)	2510771	968746	2922348	193972	73543	243464
Şeker (14)	1468585	609384	1887927	93424	55279	148283
Citibank(15)	566939	435543	1147683	84919	56964	86074
Anadolu(16)	847592	221389	1021901	32424	18573	43605
Tekstil (17)	801335	249281	863892	36236	19868	103205
Tekfen(18)	234092	173122	463788	22131	18169	18330
Alterna(19)	757176	258414	992720	66624	19218	65067
BankEu(20)	8201	9081	3146	4231	2523	11005
ABNAm(21)	77674	138327	170818	21325	16589	33456
Westl(22)	228975	78670	252930	9393	8412	22479
Turkish(23)	34584	72056	243773	6893	4917	37204
CreditL(24)	618	6021	4590	2352	2874	2532
MNGB(25)	73567	35920	83977	8469	4727	13376
Societe(26)	66302	38078	113628	6071	5975	3556
Arap T.(27)	138617	38326	193163	5891	9688	24277
B.Mellat(28)	53607	11790	92855	1585	1173	7152
JPMorg(29)	4263	54911	45465	11684	8414	6677
Habib B(30)	11697	5732	18745	777	402	1883
Bancadi(31)	48604	9248	52683	3083	3043	9324
Koçban(32)	3992675	1167380	5554321	217840	96842	355902
BNPAK(33)	334174	116293	316777	11750	7844	17454
Adaban(34)	104443	39295	183428	7399	5229	15754

EK TABLO 15: İEK 2003 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FGL	(I)YK	(I)DFGD	(I)PGD	(I)SK
Zerbank(1)	33602410	11630722	33859093	816405	655596	1531880
İşbank(2)	20404592	5491946	22287864	839306	621060	5553970
Akbank(3)	22791423	5968958	22751073	900618	269814	911321
Garanti (4)	16348536	3497604	17292448	589233	276567	1892226
Yapıkredi(5)	12562138	3778451	15546722	626124	338560	4378786
Vakıfbank(6)	11584977	3365813	14282157	432666	257539	1263638
Halkbank(7)	15195567	5513524	14067281	290930	273316	777349
Finansb (8)	4227928	1109975	4587447	275002	100250	288262
Denizba(9)	3074419	770730	3447450	110793	71529	124972
HSBC (10)	2559622	783667	2275997	250150	130870	313432
TEB (11)	1281080	428175	2340670	68408	57188	94653
Oyakba(12)	3477627	1010410	3775194	183883	113145	552624
Dışbank(13)	3475084	921428	3725946	203549	97877	316120
Şeker (14)	1872240	630637	2085154	92639	73834	173836
Citibank(15)	798335	374226	933297	85315	66809	80525
Anadolu(16)	1031779	249178	1260680	34508	21874	41747
Tekstil (17)	644876	201378	888232	34958	23910	110579
Tekfen(18)	272505	142518	473470	21591	19434	34887
Alternati(19)	858063	273437	891132	78420	17601	45620
Milenyu(20)	28943	9487	63141	15252	8987	23774
ABNAm(21)	118317	124309	253484	25719	17139	31022
Westl(22)	213292	49465	272734	13748	8604	22691
Turkish(23)	74214	58104	294450	6258	6039	26821
CreditL(24)	188	3800	9254	2158	2878	1716
MNGB(25)	167369	44523	148151	7973	6132	15534
Societe(26)	54829	48391	76434	6263	6050	6574
Arap T.(27)	208720	37530	204230	5933	12921	31774
B.Mellat(28)	37903	13145	85236	1543	1276	8199
JPMorg(29)	19613	49378	9777	6233	7342	7496
Habib B(30)	10883	5171	20362	920	504	2142
Bancadi(31)	56458	7332	62756	2271	2686	6831
Koçban(32)	5051121	1224914	5902616	224514	117082	411772
BNPAK(33)	278708	94923	263919	14424	8828	17220

EK TABLO 16: İEK 2004 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FGL	(I)YK	(I)DFGD	(I)PGD	(I)SK
Zerbank(1)	40851716	9978067	45400806	667420	699820	1683151
İşbank(2)	26277421	6238207	28184083	782707	733778	4742119
Akbank(3)	28144764	5555635	24763160	800415	348155	1097882
Garanti (4)	19695484	4132986	21159987	698939	368545	2035216
Yapı kredi(5)	14786599	3747506	17149431	691592	397095	4587164
Vakıfbank(6)	16570886	3783488	20130441	425725	296340	1505062
Halkbank(7)	21540623	4459567	19709454	245443	280770	1442076
Finansb (8)	6437020	1326366	6506948	223380	156781	418878
Denizba(9)	3983078	925411	5185843	179268	114424	170937
HSBC (10)	4061925	981266	3753361	258031	160701	350612
TEB (11)	1991719	500768	2836578	80134	77535	114021
INGBank(12)	5095825	1157641	5000397	168424	133057	612047
Fortis (13)	4890315	1167272	5137675	242087	138352	395079
Şeker (14)	2357415	764896	2477436	114240	101536	194936
Citibank(15)	1311324	433763	1485543	116157	73689	83241
Anadolu(16)	1298856	284882	1370169	31179	35489	50625
Tekstil (17)	868567	184861	1032039	32692	29376	124315
Euroban(18)	313878	93708	452484	17281	20291	40717
Alternati(19)	810041	228567	841118	34683	21561	52504
Milenyu(20)	197917	35182	190072	27606	12349	25638
ABNAm(21)	230515	116512	195240	22311	21510	33749
Westl(22)	131402	40530	190467	9972	9463	24490
Turkish(23)	93819	57458	333354	7001	6488	16262
Deutsch(24)	309594	182394	14266	11320	9713	9364
Turklan(25)	203344	52427	248988	7944	9023	20113
Societe(26)	252428	60423	287700	4313	8008	7030
Arap T.(27)	245117	36930	223212	6269	12581	37516
B.Mellat(28)	111046	12841	148554	2226	1550	9368
JPMorg(29)	161295	43457	374932	7790	5928	9301
Habib B(30)	11179	4643	13313	1240	502	2480
Bancadi(31)	70919	8413	86231	1765	2285	7517
Koçban(32)	7530013	1391491	8494099	211124	156786	467490
Akulusl(33)	213523	94923	115106	8690	9317	17220

EK TABLO 17: İEK 2005 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri						
Zerbank(1)	50554213	9219260	51786411	582209	691436	1689882
İşbank(2)	42299072	7252746	45585447	844339	818547	4645881
Akbank(3)	42137779	6630260	38733617	904166	421738	1163729
Garanti (4)	27850686	4805163	29090873	899605	452796	2325245
YapıKredi(5)	16657839	3765623	18765959	2994965	439118	3266979
Vakıfbank(6)	2230467	4287277	26458515	407294	324367	1425316
Halkbank(7)	24484514	4384243	21360058	346024	354631	1329127
Finansb (8)	9622326	1882045	9749627	311896	211328	468686
Denizba(9)	5803707	1147731	7518307	212327	162824	195139
HSBC (10)	5865104	1369903	5810918	285527	197491	307930
TEB (11)	3985472	593142	3895048	96456	101316	134388
INGBank(12)	6895853	1260885	6744866	228664	158698	507208
Fortis (13)	5098127	1082140	4788093	300693	149798	380303
Şeker (14)	2356637	723409	2500311	125973	123726	186170
Citibank(15)	1502432	535115	1939759	118755	77277	102208
Anadolu(16)	1424435	291622	1526494	45705	41090	58958
Tekstil (17)	1403365	194541	1521025	30965	35700	124777
Euroban(18)	401900	92584	588323	21667	20233	43825
Alternati(19)	1224517	180179	1063792	26496	24592	46470
Milenyu(20)	519979	69263	509488	25192	14499	25728
ABNAm(21)	351840	131762	605118	19549	20467	34355
Westl(22)	248785	67036	259357	8799	8218	22779
Turkish(23)	122679	44037	390951	7078	7576	17019
Deutsch(24)	218198	165539	107675	23513	7067	7985
Turklan(25)	377932	65306	309265	10829	12172	17901
Societe(26)	326935	60202	375093	4849	8293	7344
Arap T.(27)	264172	35290	223683	8090	13737	37435
B.Mellat(28)	112610	15221	68299	1695	1834	10994
JPMorg(29)	237310	69985	275899	13081	5319	8022
Habib B(30)	7288	3100	13247	1421	727	2093
Uniredi(31)	41831	6551	41573	3641	2192	6334
Koçban(32)	10952021	1673626	10942987	268883	174782	497039

EK TABLO 18: İEK 2006 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FGL	(I)YK	(I)DFGD	(I)PGD	(I)SK
Zerbank(1)	61825567	10467720	59667541	676402	738419	683252
İşbank(2)	55267539	9561422	56929310	921049	936890	1766337
Akbank(3)	48639158	8240667	43410975	1027431	549848	694235
Garanti (4)	40605633	6616266	38029442	933124	531928	885446
Yapı kredi(5)	38789046	6484415	35727014	1361214	636863	1159432
Vakıfbank(6)	28325763	5225649	29839196	586712	363621	890427
Halkbank(7)	29773149	5285458	28061091	323527	399631	660834
Finansb (8)	13104143	3113682	14424931	475132	268280	195337
Denizba(9)	7857706	1577134	9365290	236962	219886	124704
HSBC (10)	8033101	1780466	8073024	358876	267187	128451
TEB (11)	6563296	970466	6344901	134420	149262	56118
INGBank(12)	9528685	1547586	9499022	215048	195872	170384
Fortis (13)	6946105	1263669	5801330	282530	223991	133501
Şeker (14)	3166096	768652	3103952	118763	140325	126011
Citibank(15)	2879905	627418	5412934	144450	113515	20119
Anadolu(16)	2046022	369047	2280343	48583	53268	16640
Tekstil (17)	1998030	296113	2111133	36020	48298	68487
Euroban(18)	719331	141449	892572	22671	20956	24317
Alternati(19)	1451734	263589	1683414	20832	35396	4071
Milenyu(20)	784410	113098	867708	29389	19109	14514
ABNAm(21)	578867	123155	492747	26266	27287	17449
Westl(22)	294486	93105	591004	11374	10516	501
Turkish(23)	202732	67399	501684	8591	8404	10970
Deutsch(24)	761198	210839	527981	27023	9363	4312
Turklan(25)	403623	76937	425139	15571	12646	6710
Societe(26)	326894	50398	574643	6900	7194	4382
Arap T.(27)	249613	48112	218285	6760	15371	20613
B.Mellat(28)	133006	19442	104268	2826	2145	8911
JPMorg(29)	39215	58599	108156	16212	5880	867
Habib B(30)	6584	3114	32265	822	810	1205
unicred(31)	61515	6376	54552	1885	2260	2836

EK TABLO 19: İEK 2007 Yılı Karar Birimleri ile Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Değişkenler Karar Birimleri	(O)FGA	(O)FGL	(I)YK	(I)DFGD	(I)PGD	(I)SK
Zerbank(1)	68098093	12302448	68250579	711723	782966	648569
İşbank(2)	56506724	12148581	58496027	1069037	1085006	1922026
Akbank(3)	62042033	10336986	49898782	1080337	615950	699476
Garanti (4)	52640950	9756982	47656746	1823411	699515	939830
Yapı kredi(5)	40930385	8203625	36402934	1944021	788343	1068086
Vakıfbank(6)	34309218	6453258	33555371	537415	457156	906030
Halkbank(7)	34048926	6484136	31777939	399602	448691	641542
Finansb (8)	17184442	3253127	15814063	498619	390090	250133
Denizba(9)	12681468	2024693	11449463	266733	306291	154228
HSBC (10)	10131399	2168478	10502967	398694	333576	182252
TEB (11)	8643977	1642600	8685450	219569	241012	104120
INGB(12)	11026858	1878345	9861365	218962	267967	169968
Fortis (13)	8337751	1610064	7252358	293789	272193	177852
Şeker (14)	4938788	1094809	4611723	158107	164693	176793
Citibank(15)	2412213	936097	3270489	170258	147423	17004
Anadol(16)	2160412	456179	2323274	43353	72172	20466
Tekstil (17)	2360656	402956	2227206	46192	64461	76362
Euroban(18)	2358648	300589	2209624	27739	25751	23895
Alternat(19)	1982294	361028	2050607	25431	45454	16170
Milenyu(20)	955958	107157	954895	23164	24549	4309
ABNAm(21)	670213	184536	589033	36939	32401	21842
Westl(22)	309155	74800	753072	10195	9165	457
Turkish(23)	216391	65852	582648	9375	11042	12495
Deutsch(24)	535427	272438	325259	54842	26729	8959
Turklan(25)	542229	89747	477475	13207	19121	5952
Societe(26)	395105	72284	505839	8358	11434	4289
Arap T.(27)	232000	38607	238623	6030	14750	19579
B.Mellat(28)	124247	21943	79612	2164	2369	9022
JPMorg(29)	158463	58296	37736	16190	7433	2089
Habib B(30)	22716	5369	14063	861	885	1103

EK TABLO 20: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri
(AEK VE ÖDG)

2002		2003		2004	
Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
INGNV(38)	1	Koçban(32)	1	Akulusl(33)	1
Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1
Fibaban(35)	1	Bancadi(31)	1	Koçban(32)	1
Akbank(3)	1	Akbank(3)	1	Akbank(3)	1
Garanti (4)	1	Garanti (4)	1	Bancadi(31)	1
BNPAK(33)	1	JPMorg(29)	1	Habib B(30)	1
Vakıfba(6)	1	Vakıfbank(6)	1	B.Mellat(28)	1
Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1
Finansb (8)	1	Arap T.(27)	1	Arap T.(27)	1
Koçban(32)	1	Societe(26)	1	Deutsch(24)	1
HSBC (10)	1	HSBC (10)	1	HSBC (10)	1
Bancadi(31)	1	MNGB(25)	1	Şeker (14)	1
Habib B(30)	1	CreditL(24)	1	INGBank(12)	1
JPMorg(29)	1	Alternati(19)	1	Garanti (4)	0,9799751
Şeker (14)	1	Şeker (14)	1	Anadolu(16)	0,9794196
B.Mellat(28)	1	Anadolu(16)	1	Societe(26)	0,9580218
Anadolu(16)	1	Finansb (8)	0,9666099	Yapıkredi(5)	0,9531513
Tekstil (17)	1	Oyakba(12)	0,9614175	İşbank(2)	0,9421455
Arap T.(27)	1	Denizba(9)	0,9458624	ABNAm(21)	0,9404601
Alterna(19)	1	ABNAm(21)	0,9446425	Finansb (8)	0,9265287
BankEu(20)	1	Habib B(30)	0,937411	Vakıfbank(6)	0,9235444
ABNAm(21)	1	BNPAK(33)	0,9229468	Milenyu(20)	0,9093297
CreditL(24)	1	Westl(22)	0,9100238	Alternati(19)	0,8964193
Westl(22)	0,9613574	Dışbank(13)	0,9062794	Fortis (13)	0,8902307
İşbank(2)	0,9125715	İşbank(2)	0,9029227	Tekstil (17)	0,8587578
Tekfen(18)	0,8878434	TEB (11)	0,8523254	Citibank(15)	0,7923292
Dışbank(13)	0,8747613	Tekstil (17)	0,8504161	JPMorg(29)	0,7720653
Yapıkredi(5)	0,8676288	Tekfen(18)	0,7990938	Denizba(9)	0,7713362
Oyakba(12)	0,8512251	Citibank(15)	0,7836946	TEB (11)	0,7636341
Denizba(9)	0,8419692	Yapıkredi(5)	0,7685417	Turkkan(25)	0,7310743
TEB (11)	0,824503	B.Mellat(28)	0,6656277	Euroban(18)	0,6718928
MNGB(25)	0,8064158	Turkish(23)	0,6259199	Westl(22)	0,6681186
Societe(26)	0,7669838	Milenyu(20)	0,5614202	Turkish(23)	0,6127171
Crdbos(37)	0,7090364				
Citibank(15)	0,6735968				
Turkish(23)	0,6611657				
İmarba(36)	0,5721134				
Adaban(34)	0,5317358				

EK TABLO 21: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri
(AEK VE ÖDG)

2005		2006		2007	
Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
Uniredi(31)	1	unicred(31)	1	Habib B(30)	1
Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1
İşbank(2)	1	İşbank(2)	1	İşbank(2)	1
Akbank(3)	1	Akbank(3)	1	Akbank(3)	1
Garanti (4)	1	Garanti (4)	1	Garanti (4)	1
Yapıkredi(5)	1	Yapıkredi(5)	1	Yapıkredi(5)	1
Habib B(30)	1	Habib B(30)	1	JPMorg(29)	1
Halkbank(7)	1	JPMorg(29)	1	B.Mellat(28)	1
JPMorg(29)	1	B.Mellat(28)	1	Finansb (8)	1
B.Mellat(28)	1	Societe(26)	1	Denizba(9)	1
HSBC (10)	1	HSBC (10)	1	HSBC (10)	1
TEB (11)	1	TEB (11)	1	Societe(26)	1
Arap T.(27)	1	INGBank(12)	1	Deutsch(24)	1
Fortis (13)	1	Fortis (13)	1	Fortis (13)	1
Şeker (14)	1	Şeker (14)	1	Şeker (14)	1
Deutsch(24)	1	Citibank(15)	1	Milenyu(20)	1
Westl(22)	1	Deutsch(24)	1	Euroban(18)	1
Tekstil (17)	1	Arap T.(27)	0,9989176	Alternati(19)	0,9998304
Milenyu(20)	1	Finansb (8)	0,9981943	Anadolu(16)	0,9992913
Alternati(19)	1	Halkbank(7)	0,9806703	Halkbank(7)	0,9928212
Koçban(32)	0,9953917	ABNAm(21)	0,9788074	Citibank(15)	0,9804683
Turklan(25)	0,9876997	Milenyu(20)	0,9721169	Turklan(25)	0,9364146
Finansb (8)	0,9688434	Tekstil (17)	0,9484699	Vakıfbank(6)	0,9357539
INGBank(12)	0,9664932	Denizba(9)	0,9424327	Arap T.(27)	0,9284012
Anadolu(16)	0,9118405	Alternati(19)	0,9311529	Tekstil (17)	0,9193743
Societe(26)	0,8867891	Anadolu(16)	0,9270899	TEB (11)	0,9034628
Citibank(15)	0,8850639	Vakıfbank(6)	0,8909261	INGBank(12)	0,8906029
Denizba(9)	0,8826308	Turklan(25)	0,8896367	ABNAm(21)	0,8592948
Vakıfbank(6)	0,8794791	Euroban(18)	0,8129197	Turkish(23)	0,7272321
Euroban(18)	0,675984	Westl(22)	0,6889811	Westl(22)	0,7065779
ABNAm(21)	0,6759745	Turkish(23)	0,6201042		
Turkish(23)	0,6046213				

EK TABLO 22: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri
(İEK VE ÖDG)

2002		2003		2004	
Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
Habib B(30)	1	Habib B(30)	1	Habib B(30)	1
Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1
JPMorg(29)	1	JPMorg(29)	1	B.Mellat(28)	1
Akbank(3)	1	Akbank(3)	1	Akbank(3)	1
B.Mellat(28)	1	Societe(26)	1	Societe(26)	1
Societe(26)	1	MNGB(25)	1	Deutsch(24)	1
CreditL(24)	1	CreditL(24)	1	Şeker (14)	1
Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1
ABNAm(21)	1	Anadolu(16)	1	İşbank(2)	0,9916391
BankEu(20)	1	Denizba(9)	1	HSBC (10)	0,9608238
BNPAK(33)	0,9817853	HSBC (10)	1	Yapıkredi(5)	0,9535036
Anadolu(16)	0,9675337	BNPAK(33)	0,9949308	Anadolu(16)	0,9475831
Denizba(9)	0,9629508	Arap T.(27)	0,9737562	Denizba(9)	0,9040716
Garanti (4)	0,8948145	Bancadi(31)	0,9689813	INGBank(12)	0,889118
Tekfen(18)	0,8861742	B.Mellat(28)	0,930683	Fortis (13)	0,8627272
Finansb (8)	0,8721864	Alternati(19)	0,9251836	Garanti (4)	0,8575257
HSBC (10)	0,8569115	Citibank(15)	0,9059359	Finansb (8)	0,8394569
Bancadi(31)	0,8350325	Garanti (4)	0,9050968	Vakıfbank(6)	0,8231906
Tekstil (17)	0,8217458	İşbank(2)	0,8824643	Citibank(15)	0,7719784
Yapıkredi(5)	0,7924447	Dışbank(13)	0,856577	Koçban(32)	0,7574797
Westl(22)	0,7407505	Finansb (8)	0,850501	JPMorg(29)	0,69745
Alterna(19)	0,7262064	Oyakba(12)	0,842779	TEB (11)	0,6589953
Dışbank(13)	0,7255363	Şeker (14)	0,8202868	Alternati(19)	0,6483586
MNGB(25)	0,7253031	ABNAm(21)	0,7990664	Bancadi(31)	0,6408132
Vakıfba(6)	0,717524	Koçban(32)	0,7916979	Akulusl(33)	0,5994742
Koçban(32)	0,7054633	Vakıfbank(6)	0,7613471	Tekstil (17)	0,533633
Turkish(23)	0,6727631	Yapıkredi(5)	0,7467739	Turkish(23)	0,4992068
İşbank(2)	0,6576306	Westl(22)	0,7172835	Turklan(25)	0,471091
Şeker (14)	0,6241421	Tekstil (17)	0,6632245	Arap T.(27)	0,463717
Arap T.(27)	0,6099974	TEB (11)	0,6210815	Milenyu(20)	0,4008917
Oyakba(12)	0,5946979	Turkish(23)	0,592341	Euroban(18)	0,3399726
Citibank(15)	0,5663513	Tekfen(18)	0,5836086	Westl(22)	0,3338589
TEB (11)	0,5086193	Milenyu(20)	0,4368394	ABNAm(21)	0,2975154
Adabank(34)	0,5028443				

EK TABLO 23: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri
(İEK VE ÖDG)

Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
Habib B(30)	1	unicred(31)	1	Habib B(30)	1
Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1
B.Mellat(28)	1	Habib B(30)	1	İşbank(2)	1
Akbank(3)	1	Akbank(3)	1	Akbank(3)	1
Societe(26)	1	JPMorg(29)	1	JPMorg(29)	1
Deutsch(24)	1	B.Mellat(28)	1	Yapıkredi(5)	1
Şeker (14)	1	Deutsch(24)	1	B.Mellat(28)	1
Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1
HSBC (10)	1	Finansb (8)	1	Deutsch(24)	1
Yapıkredi(5)	0,9681879	Westl(22)	1	Westl(22)	1
Citibank(15)	0,9671056	HSBC (10)	1	Milenyu(20)	1
Alternati(19)	0,9587796	TEB (11)	1	Alternat(19)	1
Fortis (13)	0,9548814	Alternati(19)	1	Euroban(18)	1
JPMorg(29)	0,9463293	Fortis (13)	1	Citibank(15)	1
Denizba(9)	0,9407572	Şeker (14)	1	Garanti (4)	0,9686151
Finansb (8)	0,921926	Citibank(15)	1	Anadol(16)	0,9662192
TEB (11)	0,9140568	Vakıfbank(6)	0,9682073	Turklan(25)	0,9540248
Vakıfbank(6)	0,8969796	Yapıkredi(5)	0,9663719	Fortis (13)	0,9343285
İşbank(2)	0,8946619	Garanti (4)	0,950954	Vakıfbank(6)	0,9331153
Koçban(32)	0,8920187	İşbank(2)	0,9318915	Şeker (14)	0,9327997
INGBank(12)	0,8830345	Arap T.(27)	0,8944664	Finansb (8)	0,9264179
Garanti (4)	0,8481318	INGBank(12)	0,8919622	INGB(12)	0,9014362
Turklan(25)	0,8122658	Anadolu(16)	0,860524	Denizba(9)	0,9001264
Anadolu(16)	0,7925498	Tekstil (17)	0,8479951	HSBC (10)	0,8807905
Tekstil (17)	0,7532036	ABNAm(21)	0,8211305	TEB (11)	0,875583
Milenyu(20)	0,7473796	Denizba(9)	0,8167336	Tekstil (17)	0,8606685
Uniredi(31)	0,7099475	Societe(26)	0,8089344	Societe(26)	0,8398276
Arap T.(27)	0,6613776	Turklan(25)	0,7408377	ABNAm(21)	0,8153858
Westl(22)	0,6374438	Milenyu(20)	0,7089774	Arap T.(27)	0,6938482
Euroban(18)	0,4624585	Euroban(18)	0,6707848	Turkish(23)	0,5247549
ABNAm(21)	0,3905028	Turkish(23)	0,6646779		
Turkish(23)	0,3466426				

EK TABLO 24: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri
(AEK VE ÖSG)

Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
INGNV(38)	1	Koçban(32)	1	Akulusl(33)	1
Fibaban(35)	1	Bancadi(31)	1	Koçban(32)	1
BNPAK(33)	1	JPMorg(29)	1	Bancadi(31)	1
Bancadi(31)	1	Arap T.(27)	1	Akbank(3)	1
B.Mellat(28)	1	Societe(26)	1	Habib B(30)	1
Arap T.(27)	1	MNGB(25)	1	B.Mellat(28)	1
CreditL(24)	1	CreditL(24)	1	Arap T.(27)	1
Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1
BankEu(20)	1	Alternati(19)	1	Deutsch(24)	1
Alterna(19)	1	Anadolu(16)	1	Şeker (14)	1
HSBC (10)	1	HSBC (10)	1	HSBC (10)	1
Tekstil (17)	1	Şeker (14)	1	INGBank(12)	0,989582
Anadolu(16)	1	Akbank(3)	0,9996176	Anadolu(16)	0,9728975
Habib B(30)	0,99567	Zerbank(1)	0,9954514	Zerbank(1)	0,9479187
Finansb (8)	0,9864771	Garanti (4)	0,9779177	Societe(26)	0,9381549
Şeker (14)	0,9788923	Oyakba(12)	0,9524806	Finansb (8)	0,9265166
Akbank(3)	0,9682767	Finansb (8)	0,9428673	Garanti (4)	0,9221959
JPMorg(29)	0,9648659	Denizba(9)	0,9296673	Alternati(19)	0,889205
Westl(22)	0,9544515	BNPAK(33)	0,920342	Milenyu(20)	0,8866792
Garanti (4)	0,922205	Vakıfbank(6)	0,9040648	ABNAm(21)	0,8849432
Koçban(32)	0,9206849	Dışbank(13)	0,9029432	Fortis (13)	0,870283
Vakıfba(6)	0,8929169	Habib B(30)	0,8864102	Vakıfbank(6)	0,8651533
Zerbank(1)	0,8884945	İşbank(2)	0,8685951	Tekstil (17)	0,8567689
Dışbank(13)	0,8620807	Westl(22)	0,8579128	İşbank(2)	0,8071611
Denizba(9)	0,8213743	Tekstil (17)	0,843889	Citibank(15)	0,7915187
İşbank(2)	0,8091906	ABNAm(21)	0,784553	Denizba(9)	0,7658868
MNGB(25)	0,7993335	Citibank(15)	0,7818441	TEB (11)	0,7627089
Yapıkredi(5)	0,7894988	Tekfen(18)	0,7776277	JPMorg(29)	0,743821
Oyakba(12)	0,7652797	Yapıkredi(5)	0,7557494	Turkkan(25)	0,7191764
Tekfen(18)	0,7331413	TEB (11)	0,7339777	Yapıkredi(5)	0,6931403
ABNAm(21)	0,7247948	B.Mellat(28)	0,6448594	Euroban(18)	0,659063
TEB (11)	0,6884917	Milenyu(20)	0,537614	Westl(22)	0,6533393
Societe(26)	0,6837194	Turkish(23)	0,5163012	Turkish(23)	0,598099
Crdbos(37)	0,6500556				
Citibank(15)	0,5951733				
İmarba(36)	0,5626339				
Adaban(34)	0,519794				
Turkish(23)	0,496211				

EK TABLO 25: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri
(AEK VE ÖSG)

Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
Habib B(30)	1	unicred(31)	1	Habib B(30)	1
JPMorg(29)	1	Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1
B.Mellat(28)	1	JPMorg(29)	1	JPMorg(29)	1
Arap T.(27)	1	Akbank(3)	1	Akbank(3)	1
Deutsch(24)	1	Garanti (4)	1	Garanti (4)	1
Yapı kredi(5)	1	B.Mellat(28)	1	B.Mellat(28)	1
Milenyu(20)	1	Societe(26)	1	Societe(26)	1
Halkbank(7)	1	Deutsch(24)	1	Deutsch(24)	1
Alternati(19)	1	Citibank(15)	1	Milenyu(20)	1
Şeker (14)	1	Şeker (14)	1	Denizba(9)	1
HSBC (10)	1	HSBC (10)	1	Euroban(18)	1
TEB (11)	1	TEB (11)	1	Anadolu(16)	0,9989242
Tekstil (17)	0,9993046	INGBank(12)	1	Halkbank(7)	0,9909503
Westl(22)	0,9755337	Yapı kredi(5)	0,9972229	Alternati(19)	0,9898064
Zerbank(1)	0,973516	Halkbank(7)	0,9768891	Şeker (14)	0,9878532
Garanti (4)	0,9704433	Fortis (13)	0,9703462	Yapı kredi(5)	0,9779713
Akbank(3)	0,9691446	ABNAm(21)	0,9665007	Fortis (13)	0,9612651
Finansb (8)	0,9440883	Arap T.(27)	0,9503197	Citibank(15)	0,9576781
INGBank(12)	0,9264488	Milenyu(20)	0,9425386	HSBC (10)	0,9403872
Anadolu(16)	0,9086043	Finansb (8)	0,9306976	Finansb (8)	0,9371733
Turklan(25)	0,9006003	Tekstil (17)	0,9255768	Vakıfbank(6)	0,9234089
Uniredi(31)	0,898228	Anadolu(16)	0,9186388	Tekstil (17)	0,913363
Fortis (13)	0,8876941	Denizba(9)	0,9071062	Turklan(25)	0,9087591
Denizba(9)	0,8751003	Alternati(19)	0,9049553	İşbank(2)	0,9074003
Societe(26)	0,8715586	Habib B(30)	0,904532	TEB (11)	0,9029556
İşbank(2)	0,8611892	İşbank(2)	0,8847667	Arap T.(27)	0,8944048
Citibank(15)	0,8583182	Vakıfbank(6)	0,8723086	INGBank(12)	0,8822326
Koçban(32)	0,8171796	Turklan(25)	0,8404698	ABNAm(21)	0,8582377
ABNAm(21)	0,6693418	Euroban (18)	0,7965856	Turkish(23)	0,7178905
Euroban(18)	0,6647058	Westl(22)	0,6338678	Westl(22)	0,6801917
Vakıfbank(6)	0,659232	Turkish(23)	0,617506		
Turkish(23)	0,5915474				

EK TABLO 26: 2002, 2003 ve 2004 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri
(İEK VE ÖSG)

2002		2003		2004	
Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
JPMorg(29)	1	JPMorg(29)	1	Societe(26)	1
Societe(26)	1	Zerbank(1)	1	Deutsch(24)	1
BankEu(20)	1	Societe(26)	1	Akbank(3)	1
Akbank(3)	1	Akbank(3)	1	Halkbank(7)	0,9848957
Halkbank(7)	1	MNGB(25)	1	Zerbank(1)	0,9082224
Denizba(9)	0,9538822	Anadolu(16)	1	B.Mellat(28)	0,8862296
Anadolu(16)	0,9434409	Halkbank(7)	1	Anadolu(16)	0,8478546
CreditL(24)	0,9299796	Denizba(9)	0,9944391	Denizba(9)	0,7771483
BNPAK(33)	0,9183646	HSBC (10)	0,9782542	Vakıfbank(6)	0,77561
ABNA(21)	0,9159579	BNPAK(33)	0,9660008	Garanti (4)	0,750567
Garanti (4)	0,8946894	Arap T.(27)	0,9352259	Koçban(32)	0,6968099
Tekfen(18)	0,885031	Alternati(19)	0,9090483	Finansb (8)	0,684105
Zerbank(1)	0,872087	Garanti (4)	0,9050424	INGBank(12)	0,6688578
Finansb (8)	0,8704321	Dışbank(13)	0,8512672	Alternati(19)	0,6448161
HSBC (10)	0,8367407	Finansb (8)	0,8489032	Fortis (13)	0,6207163
B.Mellat(28)	0,8254894	Oyakba(12)	0,8344212	İşbank(2)	0,6191261
Tekstil (17)	0,8130341	İşbank(2)	0,8328606	Yapıkredi(5)	0,6084482
Yapıkredi(5)	0,7922965	Bancadi(31)	0,8152777	JPMorg(29)	0,5892525
Dışbank(13)	0,723364	Şeker (14)	0,8088388	TEB (11)	0,5837244
Westl(22)	0,7212049	Koçban(32)	0,7915316	Akulusl(33)	0,5798075
Altern(19)	0,7180274	Citibank(15)	0,763351	Bancadi(31)	0,5409999
Bancadi(31)	0,7179914	Vakıfbank(6)	0,7611205	HSBC (10)	0,5348373
Vakıfba(6)	0,7171848	Yapıkredi(5)	0,7443807	Tekstil (17)	0,532383
Koçban(32)	0,7042687	Westl(22)	0,7061238	Habib B(30)	0,5108962
MNGB(25)	0,681538	ABNA(21)	0,7017861	Citibank(15)	0,492327
İşbank(2)	0,6526541	Tekstil (17)	0,6617696	Şeker (14)	0,4837668
Turkish(23)	0,6425981	TEB (11)	0,6063039	Turkish(23)	0,4716095
Habib B(30)	0,6265071	Habib B(30)	0,5963638	Arap T.(27)	0,4498179
Şeker (14)	0,623177	Tekfen(18)	0,5821505	Turklan(25)	0,4485769
Oyakba(12)	0,5930844	B.Mellat(28)	0,5171756	Milenyu(20)	0,3846976
Arap T.(27)	0,571286	Turkish(23)	0,4979847	Euroban(18)	0,3325403
Citibank(15)	0,5349902	Milenyu(20)	0,3654277	Westl(22)	0,3086419
TEB (11)	0,5004294	CreditL(24)	0,3212284	ABNA(21)	0,2927065
Adaban(34)	0,456651				

EK TABLO 27: 2005, 2006 ve 2007 Yılları Teknik Ekinlik Değerleri

(İEK VE ÖSG)

Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri	Karar Birimleri	TE Değerleri
B.Mellat(28)	1	JPMorg(29)	1	JPMorg(29)	1
Societe(26)	1	Zerbank(1)	1	Zerbank(1)	1
Deutsch(24)	1	B.Mellat(28)	1	B.Mellat(28)	1
Akbank(3)	1	Akbank(3)	1	Akbank(3)	1
Halkbank(7)	0,914871	Deutsch(24)	1	Deutsch(24)	1
Alternati(19)	0,8808748	Westl(22)	1	Westl(22)	1
TEB (11)	0,8632833	Alternati(19)	1	Milenyu(20)	1
Zerbank(1)	0,8626876	Halkbank(7)	1	Halkbank(7)	1
JPMorg(29)	0,8363526	TEB (11)	0,9408669	Alternat(19)	1
Koçban(32)	0,8322971	Garanti (4)	0,9160473	Euroban(18)	1
Garanti (4)	0,7779354	Vakıfbank(6)	0,9122741	Citibank(15)	1
Turklan(25)	0,7695933	Arap T.(27)	0,892005	Habib B(30)	0,993105
Denizba(9)	0,7680561	İşbank(2)	0,8710414	Anadol(16)	0,9649709
Finansb (8)	0,7618017	INGBank(12)	0,8608911	Vakıfbank(6)	0,9323525
INGBank(12)	0,7357055	unicred(31)	0,8556583	Turklan(25)	0,9238941
Anadolu(16)	0,7337023	Tekstil (17)	0,8414912	İşbank(2)	0,9075542
Milenyu(20)	0,7266969	Fortis (13)	0,8404666	Garanti (4)	0,8970463
İşbank(2)	0,7078966	Anadolu(16)	0,8393549	INGB(12)	0,8966723
Fortis (13)	0,7015409	ABNAm(21)	0,8148459	Denizba(9)	0,8959758
HSBC (10)	0,6753898	Yapıkredi(5)	0,8147071	TEB (11)	0,8538639
Tekstil (17)	0,6564905	Şeker (14)	0,7700658	Finansb (8)	0,8393166
Westl(22)	0,6211664	Turklan(25)	0,7281455	Tekstil (17)	0,8362678
Yapıkredi(5)	0,6189036	HSBC (10)	0,7199921	Şeker (14)	0,8344159
Arap T.(27)	0,5948616	Finansb (8)	0,719074	Fortis (13)	0,8186659
Vakıfbank(6)	0,5642605	Denizba(9)	0,7086309	Yapıkredi(5)	0,8144451
Uniredi(31)	0,5293703	Milenyu(20)	0,7077629	ABNAm(21)	0,8013926
Şeker (14)	0,5289273	Euroban(18)	0,669987	Societe(26)	0,7737575
Citibank(15)	0,4933608	Societe(26)	0,6603839	HSBC (10)	0,7442547
Euroban(18)	0,4399105	Turkish(23)	0,6159136	Arap T.(27)	0,6670297
ABNAm(21)	0,3873277	Citibank(15)	0,5406328	Turkish(23)	0,5173476
Habib B(30)	0,2862841	Habib B(30)	0,3675815		
Turkish(23)	0,2835754				

EK TABLO 28: Malmquist Endeksi Teknik Etkinlik Değişimi
(AEK 2002-2007)

Catch-up	2002=>2003	2003=>2004	2004=>2005	2005=>2006	2006=>2007	Average
Zerbank(1)	0,975751	1,003118	0,762784	0,98166	1,016121	0,947887
İşbank(2)	1,055065	1,032959	1,206084	0,979393	1,013133	1,057327
Akbank(3)	0,963951	0,974696	0,943586	0,948368	1,039011	0,973923
Garanti (4)	0,984338	0,975691	1,004705	1,012958	1,009214	0,997381
Yapı kredi(5)	0,917183	0,996627	1,563702	0,888288	1,007039	1,074568
Vakıfba(6)	1,055856	0,914903	0,799745	1,052761	1,043728	0,973399
Halkbank(7)	0,846462	1,021401	0,967734	0,886728	1,030633	0,950592
Finansb (8)	0,883702	0,989508	1,040418	0,919792	1,162685	0,999221
Denizba(9)	1,128367	0,859363	1,040365	1,03136	1,226919	1,057275
HSBC (10)	1,065442	0,863785	0,913978	1,007508	0,945516	0,959246
TEB (11)	1,125282	0,996717	1,368484	1,007785	0,861666	1,071987
Oyakba(12)	1,257989	1,088551	0,922562	1,086327	0,807755	1,032637
Dışbank(13)	1,038927	1,003074	1,158725	1,023091	0,978536	1,04047
Şeker (14)	1,070383	0,97122	0,958172	0,936513	0,988791	0,985016
Citibank(15)	1,250012	1,05716	0,96636	1,406102	0,748422	1,085611
Anadolu(16)	0,935303	0,955745	0,839534	1,04759	1,019811	0,959597
Tekstil (17)	0,817752	0,9916	1,246135	0,809927	1,042406	0,981564
Tekfen(18)	1,004577	0,981809	0,998719	1,172752	1,331446	1,097861
Alterna(19)	0,907965	0,798978	1,278147	0,838441	1,113894	0,987485
BankEu(20)	0,16824	1,51027	1,525151	0,671194	1,462801	1,067531
ABNAm(21)	0,543349	2,241526	0,417761	1,886337	0,815545	1,180904
Westl(22)	1,416263	0,565224	1,707261	0,504368	1,055002	1,049624
Turkish(23)	1,737372	0,984177	1,04745	1,166114	1,028479	1,192719
MNG (24)	1,377941	0,688149	1,41055	0,78371	1,113601	1,07479
Soiete (25)	1,616915	0,810938	0,937187	1,352361	1,607578	1,264996
Arap. T. (26)	1,187462	0,897112	0,955542	0,668473	0,834901	0,908698
B. Mellat(27)	0,528673	2,017229	0,867435	0,96501	1,009996	1,077668
JPMorg(28)	1,961127	0,242451	1,576485	1,497877	1,542004	1,363989
Habib .(29)	1,274588	2,056502	1,0008	0,755152	1,103195	1,238047
Average	1,072284	1,051396	1,08364	1,009929	1,06758	1,056966
Max	1,961127	2,241526	1,707261	1,886337	1,607578	1,363989
Min	0,16824	0,242451	0,417761	0,504368	0,748422	0,908698
SD	0,354352	0,417734	0,283084	0,271536	0,203916	0,105154

EK TABLO 29: Malmquist Endeksi Teknolojik Değişim
(AEK 2002-2007)

Frontier	2002=>2003	2003=>2004	2004=>2005	2005=>2006	2006=>2007	Average
Zerbank(1)	1,02087	0,997003	1,148874	1,127643	1,040033	1,066884
İşbank(2)	1,137163	1,008466	0,943369	1,000768	1,081833	1,03432
Akbank(3)	1,074351	1,049512	1,045107	1,006233	1,015393	1,038119
Garanti (4)	1,020927	1,135561	1,051423	0,986583	0,978385	1,034576
Yapı kredi(5)	0,970778	0,851956	0,817646	1,012617	1,00507	0,931613
Vakıfba(6)	0,934487	1,071822	1,087451	1,026366	0,978414	1,019708
Halkbank(7)	0,945157	0,925916	0,994963	1,067007	1,024507	0,99151
Finansb (8)	1,03802	1,131992	1,088368	0,950443	0,920973	1,025959
Denizba(9)	1,049145	1,111596	1,148056	0,888725	0,900423	1,019589
HSBC (10)	1,03985	1,057743	1,01365	0,97447	0,976732	1,012489
TEB (11)	0,95977	1,144754	1,057422	0,9671	0,976204	1,02105
Oyakba(12)	0,872101	1,08962	1,033624	1,01239	1,000328	1,001612
Dışbank(13)	0,983556	1,077422	0,958743	1,003429	1,006059	1,005842
Şeker (14)	0,866561	1,018853	0,973249	0,98196	0,96242	0,960609
Citibank(15)	0,986449	1,05139	0,993696	0,727241	0,947852	0,941326
Anadolu(16)	0,993243	1,009272	1,126723	0,962118	0,905522	0,999376
Tekstil (17)	0,957151	1,181788	1,074381	0,920893	0,948636	1,01657
Tekfen(18)	0,777961	1,086937	1,020898	0,935365	0,957125	0,955657
Alterna(19)	0,871947	1,241208	1,03823	0,952987	0,918977	1,00467
BankEu(20)	1,113473	1,187751	1,016783	0,940674	0,930108	1,037758
ABNAm(21)	0,969366	0,656216	0,989706	0,961363	1,182991	0,951928
Westl(22)	0,846343	1,20744	0,942102	0,917774	0,958354	0,974403
Turkish(23)	0,963947	1,102634	1,114387	0,904369	0,974274	1,011922
MNG (24)	1,007999	1,044564	1,038266	0,944441	0,986798	1,004414
Soiete (25)	0,927125	1,001004	0,978451	0,887981	1,039275	0,966767
Arap. T. (26)	1,13341	1,026028	0,935423	0,9022	1,323059	1,064024
B. Mellat(27)	1,00471	1,001167	1,05206	0,799666	1,068269	0,985174
JPMorg(28)	0,867986	1,115706	0,952965	0,94869	1,284852	1,03404
HabibB.(29)	0,841041	0,777318	0,839442	0,843521	1,110319	0,882328
Average	0,971548	1,046988	1,016395	0,950173	1,013903	0,999801
Max	1,137163	1,241208	1,148874	1,127643	1,323059	1,066884
Min	0,777961	0,656216	0,817646	0,727241	0,900423	0,882328
SD	0,089398	0,124233	0,079529	0,077637	0,101896	0,041131

EK TABLO 30: Malmquist Endeksi TFV Değişim
(AEK 2002-2007)

Malmquist	2002=>2003	2003=>2004	2004=>2005	2005=>2006	2006=>2007	Average
Zerbank(1)	0,996115	1,000112	0,876343	1,106962	1,056799	1,007266
İşbank(2)	1,19978	1,041704	1,137782	0,980146	1,096041	1,09109
Akbank(3)	1,035622	1,022956	0,986149	0,954279	1,055005	1,010802
Garanti (4)	1,004937	1,107956	1,056371	0,999367	0,9874	1,031206
Yapıredi(5)	0,890382	0,849082	1,278555	0,899496	1,012144	0,985932
Vakıfba(6)	0,986683	0,980614	0,869683	1,080518	1,021198	0,987739
Halkbank(7)	0,80004	0,945732	0,962859	0,946146	1,05589	0,942133
Finansb (8)	0,9173	1,120114	1,132358	0,874209	1,070801	1,022957
Denizba(9)	1,18382	0,955264	1,194397	0,916595	1,104746	1,070965
HSBC (10)	1,107901	0,913662	0,926454	0,981787	0,923515	0,970664
TEB (11)	1,080012	1,140996	1,447066	0,974629	0,841162	1,096773
Oyakba(12)	1,097093	1,186106	0,953582	1,099786	0,80802	1,028917
Dışbank(13)	1,021842	1,080734	1,110919	1,0266	0,984466	1,044912
Şeker (14)	0,927552	0,989531	0,93254	0,919618	0,951632	0,944175
Citibank(15)	1,233073	1,111487	0,960267	1,022575	0,709394	1,007359
Anadolu(16)	0,928983	0,964606	0,945922	1,007905	0,923462	0,954176
Tekstil (17)	0,782712	1,171862	1,338824	0,745856	0,988863	1,005623
Tekfen(18)	0,781522	1,067165	1,01959	1,096951	1,27436	1,047917
Alterna(19)	0,791697	0,991697	1,32701	0,799023	1,023642	0,986614
BankEu(20)	0,187331	1,793825	1,550748	0,631375	1,360563	1,104768
ABNAm(21)	0,526704	1,470925	0,413461	1,813454	0,964783	1,037865
Westl(22)	1,198645	0,682475	1,608414	0,462896	1,011065	0,992699
Turkish(23)	1,674734	1,085188	1,167265	1,054598	1,002021	1,196761
MNG (24)	1,388964	0,718816	1,464526	0,740168	1,0989	1,082275
Soiete (25)	1,499082	0,811752	0,916992	1,200871	1,670716	1,219883
Arap.T. (26)	1,345882	0,920462	0,893835	0,603096	1,104623	0,97358
B.Mellat(27)	0,531163	2,019582	0,912594	0,771685	1,078947	1,062794
JPMorg(28)	1,702231	0,270504	1,502335	1,421021	1,981248	1,375468
Habib .(29)	1,071981	1,598557	0,840114	0,636987	1,224899	1,074507
Average	1,03082	1,06943	1,094033	0,957538	1,082286	1,046821
Max	1,702231	2,019582	1,608414	1,813454	1,981248	1,375468
Min	0,187331	0,270504	0,413461	0,462896	0,709394	0,942133
SD	0,324845	0,329711	0,26379	0,257222	0,246213	0,091309

EK TABLO 31: Malmquist Endeksi Teknik Etkinlik Değişimi

(İEK 2002-2007)

Catch-up	2002=>2003	2003=>2004	2004=>2005	2005=>2006	2006=>2007	Average
Zerbank(1)	1,014249	0,975001	0,864394	0,992744	0,910897	0,951457
İşbank(2)	1,410086	1,214164	1,068687	1,086051	1,550008	1,265799
Akbank(3)	0,960616	0,951361	1,01174	0,912652	1,059966	0,979267
Garanti (4)	0,898574	1,121842	0,990007	1,215573	0,954723	1,036144
Yapı kredi(5)	0,965804	1,081858	0,997402	1,371499	1,560822	1,195477
Vakıfba(6)	1,318814	1,23548	1,087922	0,979571	1,052578	1,134873
Halkbank(7)	0,775224	1,037916	0,872941	1,001497	0,996463	0,936808
Finansb (8)	0,842577	1,221428	1,122423	1,374558	0,676577	1,047513
Denizba(9)	1,647578	0,679048	1,477113	0,623542	1,136091	1,112674
HSBC (10)	2,51922	0,991981	1,015968	0,987704	0,600839	1,223142
TEB (11)	1,335132	1,262622	1,193447	1,441053	0,671476	1,180746
Oyakba(12)	1,156029	1,350262	1,026985	1,008936	1,080727	1,124588
Dışbank(13)	1,081998	1,270835	1,556264	1,018384	0,642141	1,113924
Şeker (14)	1,222619	1,953017	0,988714	0,987918	0,698332	1,17012
Citibank(15)	1,544458	2,113445	1,02724	1,034395	1,284252	1,400758
Anadolu(16)	1,878394	0,833194	0,858735	1,036272	1,150263	1,151372
Tekstil (17)	0,925428	1,167116	1,061152	1,055554	1,04821	1,051492
Tekfen(18)	0,948747	1,08858	0,925585	1,195544	1,930665	1,217824
Alterna(19)	1,533727	1,429695	1,002522	1,556669	0,662318	1,236986
BankEu(20)	0,059355	2,873373	1,364575	0,989258	2,135718	1,484456
ABNAm(21)	0,367715	3,311293	0,468556	1,751762	0,678589	1,315583
Westl(22)	0,851935	1,064039	2,371752	1,566681	1,457289	1,462339
Turkish(23)	1,757495	1,312754	0,920749	1,1467	0,796936	1,186927
MNG (24)	2,428969	0,590409	1,696863	0,674523	1,119699	1,302093
Soiete (25)	0,945367	1,198375	0,96453	0,558983	1,10599	0,954649
Arap. T. (26)	1,369338	1,331771	0,889192	2,082948	0,426556	1,219961
B. Mellat(27)	0,583944	1,772812	1,271533	0,836754	0,96352	1,085713
JPMorg(28)	1,901676	0,240581	2,038504	1,352373	1,294546	1,365536
HabibB.(29)	0,891543	1,621477	0,712661	1,18328	1,1387	1,109532
Average	1,211607	1,320542	1,132695	1,138737	1,061548	1,173026
Max	2,51922	3,311293	2,371752	2,082948	2,135718	1,484456
Min	0,059355	0,240581	0,468556	0,558983	0,426556	0,936808
SD	0,547746	0,620825	0,387042	0,329409	0,393274	0,145064

EK TABLO 32: Malmquist Endeksi Teknolojik Değişim
(İEK 2002-2007)

Frontier	2002=>2003	2003=>2004	2004=>2005	2005=>2006	2006=>2007	Average
Zerbank(1)	1,021972	1,001528	1,110244	1,270792	1,121845	1,105276
İşbank(2)	0,885683	0,655369	0,955408	1,342389	1,051336	0,978037
Akbank(3)	1,078377	0,994593	1,036914	1,189381	1,117303	1,083314
Garanti (4)	1,005202	0,87258	0,983809	1,286004	1,256804	1,08088
Yapıkredi(5)	0,841074	0,618315	0,651531	1,294536	1,073025	0,895696
Vakıfba(6)	0,822455	0,701732	1,017925	1,270071	1,19575	1,001587
Halkbank(7)	1,023981	0,975777	1,019293	1,065406	1,017211	1,020334
Finansb (8)	0,886839	0,775743	0,946439	1,291444	1,389455	1,057984
Denizba(9)	0,966869	0,982682	1,040565	2,06614	1,234279	1,258107
HSBC (10)	0,528071	0,682521	0,844924	1,171303	1,382659	0,921896
TEB (11)	0,810851	0,864914	1,23598	1,425334	1,087064	1,084828
Oyakba(12)	0,815531	0,725864	0,86811	1,436418	1,233232	1,015831
Dışbank(13)	0,812866	0,752978	0,709794	1,087302	1,597945	0,992177
Şeker (14)	0,805875	0,527448	0,897052	1,015831	1,453025	0,939846
Citibank(15)	0,81054	0,479179	0,977189	1,360848	1,000095	0,92557
Anadolu(16)	0,912602	1,239523	0,924477	1,656146	1,045047	1,155559
Tekstil (17)	0,808149	0,840313	1,003284	1,221443	1,097324	0,994103
Tekfen(18)	0,592891	0,739543	0,981333	1,26974	1,061429	0,928987
Alterna(19)	0,855453	0,627943	0,996196	1,471415	1,037103	0,997622
BankEu(20)	1,01479	0,766103	0,96647	1,549903	0,983375	1,056128
ABNAm(21)	0,831545	0,53566	0,938491	1,099867	1,632912	1,007695
Westl(22)	0,776829	0,812938	0,864299	1,795788	0,808387	1,011648
Turkish(23)	0,895313	0,94866	1,073082	1,315711	1,091789	1,064911
MNG (24)	0,575817	0,906672	0,969177	1,292688	1,244918	0,997854
Soiete (25)	0,770452	0,915673	1,018427	1,686411	1,062678	1,090728
Arap.T. (26)	0,735345	1,220281	1,493786	0,832531	1,505893	1,157567
B.Mellat(27)	0,860154	0,808589	0,968361	0,994554	1,307228	0,987777
JPMorg(28)	0,961347	1,029092	1,00601	1,369091	1,096019	1,092312
Habib.(29)	0,812669	0,777487	1,037651	0,909163	1,213921	0,950178
Average	0,845501	0,81999	0,984008	1,311643	1,186174	1,029463
Max	1,078377	1,239523	1,493786	2,06614	1,632912	1,258107
Min	0,528071	0,479179	0,651531	0,832531	0,808387	0,895696
SD	0,130811	0,187021	0,147572	0,264934	0,19324	0,081279

EK TABLO 33: Malmquist Endeksi TFV Değişimi

(İEK 2002-2007)

Malmquist	2002=>2003	2003=>2004	2004=>2005	2005=>2006	2006=>2007	Average
Zerbank(1)	1,036533	0,976491	0,959688	1,26157	1,021886	1,051234
İşbank(2)	1,24889	0,795726	1,021032	1,457903	1,629578	1,230626
Akbank(3)	1,035906	0,946217	1,049088	1,08549	1,184303	1,060201
Garanti (4)	0,903248	0,978897	0,973978	1,563232	1,199899	1,123851
Yapı kredi(5)	0,812313	0,668929	0,649838	1,775455	1,6748	1,116267
Vakıfba(6)	1,084665	0,866975	1,107424	1,244126	1,25862	1,112362
Halkbank(7)	0,793814	1,012775	0,889783	1,067001	1,013613	0,955397
Finansb (8)	0,74723	0,947515	1,062305	1,775164	0,940073	1,094458
Denizba(9)	1,592992	0,667288	1,537032	1,288325	1,402253	1,297578
HSBC (10)	1,330326	0,677048	0,858416	1,1569	0,830756	0,970689
TEB (11)	1,082593	1,092059	1,475077	2,053982	0,729937	1,28673
Oyakba(12)	0,942777	0,980108	0,891536	1,449254	1,332787	1,119292
Dışbank(13)	0,879519	0,956911	1,104626	1,107291	1,026106	1,014891
Şeker (14)	0,985277	1,030115	0,886927	1,003558	1,014693	0,984114
Citibank(15)	1,251845	1,012718	1,003807	1,407654	1,284374	1,19208
Anadolu(16)	1,714227	1,032763	0,793881	1,716219	1,202079	1,291834
Tekstil (17)	0,747884	0,980743	1,064636	1,289298	1,150226	1,046557
Tekfen(18)	0,562504	0,805052	0,908307	1,518031	2,049264	1,168631
Alterna(19)	1,312031	0,897767	0,998709	2,290506	0,686891	1,237181
BankEu(20)	0,060233	2,201299	1,318821	1,533254	2,100211	1,442764
ABNAm(21)	0,305772	1,773729	0,439735	1,926705	1,108077	1,110804
Westl(22)	0,661808	0,864997	2,049904	2,813426	1,178053	1,513638
Turkish(23)	1,573509	1,245357	0,988039	1,508725	0,870086	1,237143
MNG (24)	1,398642	0,535308	1,64456	0,871947	1,393933	1,168878
Soiete (25)	0,728359	1,09732	0,982303	0,942675	1,175311	0,985194
Arap.T. (26)	1,006936	1,625134	1,328262	1,73412	0,642347	1,26736
B.Mellat(27)	0,502282	1,433476	1,231303	0,832197	1,259541	1,05176
JPMorg(28)	1,828171	0,24758	2,050757	1,851523	1,418847	1,479375
HabibB.(29)	0,724529	1,260677	0,739493	1,075795	1,382293	1,036557
Average	0,994994	1,021068	1,103768	1,469011	1,212443	1,160257
Max	1,828171	2,201299	2,050757	2,813426	2,100211	1,513638
Min	0,060233	0,24758	0,439735	0,832197	0,642347	0,955397
SD	0,40901	0,377873	0,365219	0,448267	0,347427	0,149369